

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI PROGRAMI
DOKTORA TEZİ

İSHAK HOCASI AHMED
VAHDETNÂME-İ ÂLEM-ENGİZ
İNCELEME METİN

Nesrin SOFUOĞLU

Danışman
Prof. Dr. İlhan GENÇ

İZMİR-2012

YEMİN METNİ

Doktora Tezi olarak sunduğum “**İshak Hocası Ahmed Vahdetnâme-i Âlem-Engîz İnceleme Metin**” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

19/12/2011

Nesrin SOFUOĞLU

ÖZET

Doktora Tezi

İshak Hocası Ahmed Vahdetnâme-i Âlem-Engîz İnceleme Metin

Nesrin SOFUOĞLU

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı

İslam Tarihi ve Sanatları Programı

Bu çalışmanın amacı, Vahdet-nâme-i Âlem-Engîz Mesnevîsi'nin tenkitli metninin kurulması ve oluşturulan sağlam metin üzerinden eserin şekil ve içerik yönünden incelenmesidir.

Bu gâye doğrultusunda, öncelikle eseri meydana getiren yazarın içinde yaşadığı XVII ve XVIII. yüzyıl; siyâsî, sosyal, kültürel ve edebî yönüyle ele alınmıştır. Ardından İshak Hocası'nın hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir. Bu tetkikler neticesinde, şâirin görüşleri hakkında elde edilen ipuçlarından da faydalanılarak eser incelemesinin yapıldığı birinci bölüme geçilmiştir.

Birinci bölümde, Vahdet-nâme şekil ve muhtevâ yönüyle incelenmiştir. Mesnevî, şâirin tâkip ettiği sıra ve kullandığı kavramlar üzerinden tahlile çalışılmıştır.

İkinci bölümde ise, Vahdet-nâme-i Âlem-Engîz'in ulaşılabilen nüshaları üzerinden şecere oluşturma ve tenkitli metin kurma çalışmaları yürütülmüştür.

Tezin genel bir değerlendirmesinin yapıldığı sonuç ile çalışma bitirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Vahdet-nâme, İshak Hocası, Mesnevi, Klasik Türk Edebiyatı.

ABSTRACT

Doctoral Thesis

Doctor of Philosophy (Ph.D.)

Study Text of Ishaq Khâjesi Ahmad Vahdetnâmah Âlam-Engîz

Nesrin SOFUOGLU

Dokuz Eylül University

Graduate School of Social Sciences

Department of Islamic History and Arts

Islamic History and Arts Program

The aim of this thesis is to edit a critical text and to study the text in point of form and content. For that purpose, the period which shaped the author was studied in the light of political, social, cultural and literarial aspects. Next, information was presented about life and works of Ishaq Khâjesi and dealt following the clues of views of the poet.

In the first part, Vahdat-nâmah was analyzed from the point of form and content. Mathnawi was studied taking into account the order which the poet followed and the concepts which he used.

In the second chapter, geneology and edition of critical text was constructed using available copies of Vahdat-nâmah Âlam-Engîz.

The study was completed with the chapter of conclusion in which a general assessment was made.

Key Words: Ishak Hocasi, Ishaq Khâjesî, Mathnawi, Vahdat-nâmah, Turkish Classical Literature.

**İSHAK HOCASI AHMED VAHDETNÂME-İ ÂLEM-ENGÎZ
İNCELEME METİN**

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
YEMİN METNİ.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
KISALTMALAR.....	xiv
EKLER LİSTESİ.....	xvi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

VAHDETNÂME-İ ÂLEM-ENGÎZ'İN İNCELEMESİ

1.1. ŞEKİL İNCELEMESİ.....	40
1.1.1. Yapı Özellikleri.....	40
1.1.1.1. Tür Bilgisi.....	40
1.1.1.2. Tertip Şekli.....	42
1.1.1.3. Vezin.....	47
1.1.1.4. Kafiye ve Redif.....	47
1.1.2. Dil ve Üslûp Özellikleri	49
1.1.2.1. Âyetler ve Hadisler.....	50
1.1.2.1.1. Âyetler.....	50
1.1.2.1.2. Hadisler.....	62
1.1.2.2. Arapça ve Farsça Unsurlar.....	63
1.1.2.3. Arkaik Unsurlar.....	70
1.1.2.4. Atasözleri ve Deyimler.....	72
1.1.2.4.1. Atasözleri.....	72
1.1.2.4.2. Deyimler.....	74
1.2. MUHTEVÂ İNCELEMESİ.....	84
1.2.1. Allah.....	86
1.2.2. Yaradılış Silsilesine Göre Kozmik Unsurlar.....	88

1.2.2.1. Felekler.....	92
1.2.2.1.1. Felekler Feleği (Felekü'l-Eflâk).....	99
1.2.2.1.2. Burçlar Feleği (Felekü'l-Burûc).....	101
1.2.2.1.2.1. Koç Burcu (Hamel).....	103
1.2.2.1.2.2. Boğa Burcu (Sevr).....	104
1.2.2.1.2.3. İkizler Burcu (Cevzâ).....	104
1.2.2.1.2.4. Yengeç Burcu (Seretân).....	105
1.2.2.1.2.5. Aslan Burcu (Esed).....	105
1.2.2.1.2.6. Başak Burcu (Sünbüle).....	106
1.2.2.1.2.7. Terâzi Burcu (Mîzân).....	106
1.2.2.1.2.8. Akrep Burcu (Akreb).....	107
1.2.2.1.2.9. Yay Burcu (Kavs).....	107
1.2.2.1.2.10. Oğlak Burcu (Cedî).....	108
1.2.2.1.2.11. Kova Burcu (Delv).....	108
1.2.2.1.2.12. Balık Burcu (Hût).....	109
1.2.2.1.3. Gezegenler (Kevkeb-i Seyyâre).....	109
1.2.2.1.3.1. Satürn (Zuhal)	110
1.2.2.1.3.2. Jüpiter (Müşterî)	111
1.2.2.1.3.3. Mars (Merih).....	112
1.2.2.1.3.4. Güneş (Şems).....	113
1.2.2.1.3.5. Venüs (Zühre)	115
1.2.2.1.3.6. Merkür (Utarid)	117
1.2.2.1.3.7. Ay (Kamer)	118
1.2.2.1.4. Sâbit Yıldızlar (Sevâbit).....	123
1.2.2.1.5. Yıldızların Bazı Durumları (Ba'zı Evzâ-i Kevâkib).....	127
1.2.2.2. Dört Unsur (Anâsır-ı Çehâr-gâne).....	129
1.2.2.2.1. Ateş (Nâr).....	130
1.2.2.2.2. Hava.....	131
1.2.2.2.3. Su (Âb).....	134
1.2.2.2.4. Toprak (Hâk).....	140
1.2.2.2.5. Unsurların Dönüşmeleri (İnkılâbât-ı 'Anâsır).....	141
1.2.2.2.5.1. Yer Küresi Olayları.....	141
1.2.2.2.5.1.1. Pınarlar (İnficâr-ı Uyûn).....	141
1.2.2.2.5.1.2. Deprem (Zelzele).....	142
1.2.2.2.5.2. Su Küresi Olayları (Kâ'inât-ı Cûy).....	142
1.2.2.2.5.3. Ateş Küresi Olayları.....	142
1.2.2.2.5.3.1. Gîsûdâr Yıldızı (Necm-i Gîsû-dâr).....	142

1.2.2.2.5.3.2. Düm-dâr Yıldızı (Necm-i Düm-dâr).....	143
1.2.2.2.5.3.3. Kayan Yıldızlar (Şihâb).....	143
1.2.2.2.5.4. Hava Küresi Olayları.....	144
1.2.2.2.5.4.1. Bulut (Sehâb).....	144
1.2.2.2.5.4.2. Yağmur (Bârân).....	145
1.2.2.2.5.4.3. Yıldırım (Sâ'ika)	145
1.2.2.2.5.4.4. Şimşek (Berk)	146
1.2.2.2.5.4.5. Gök Gürültüsü (Ra'd).....	146
1.2.2.2.5.4.6. Kar ve Dolunun Oluşumu (Keyfiyyet-i Nüzûl-i Berf u Tegerg)	146
1.2.2.2.5.4.7. Çiğ (Şebnem)	147
1.2.2.2.5.4.8. Gökkuşağı (Kavs-ı Kuzah)	147
1.2.2.2.5.4.9. Hâle	148
1.2.2.2.5.4.10. Tan Yerinin Ağarması (Subh-ı Sâdık)	148
1.2.2.2.5.4.11. Fecrden Az Önceki Ağarma (Subh-ı Kâzib).....	149
1.2.2.2.5.4.12. Şafak.....	149
1.2.2.2.5.4.13. Güneşin Doğuşu (Tulû'-ı Âfitâb).....	149
1.2.2.2.5.4.14. Gündüz (Nehâr)	150
1.2.2.2.5.4.15. Zaman	150
1.2.2.2.5.4.16. Gece (Leyl)	151
1.2.2.2.5.4.17. Gece ve Gündüzün Uzayıp Kısalması (Tûl u Kasr-ı Şeb u Rûz) ..	152
1.2.2.2.5.4.17.1. Gece ve Gündüz Hakkında Latife.....	152
1.2.2.2.5.4.18. Dört Mevsim (Füsûl-i Erba'a)	152
1.2.2.2.5.4.18.1. İlkbahar (Rabî')	153
1.2.2.2.5.4.18.2. Yaz (Sayf)	153
1.2.2.2.5.4.18.3. Sonbahar (Harîf)	154
1.2.2.2.5.4.18.4. Kış (Şitâ)	154
1.2.2.3. Üç Âlem (Mevâlid-i Selâse)	155
1.2.2.3.1. Mâdenler (Ma'deniyyât)	156
1.2.2.3.2. Bitkiler (Nebâtât)	158
1.2.2.3.3. Hayvanlar (Hayvanât)	165
1.2.2.4. İnsan (Âdem)	176
1.2.2.4.1. Âdem Aleyhisselâm'ın Yaratılışı	176
1.2.2.4.2. Meleklerin Secde Etmesi.....	177
1.2.2.4.3. Şeytanın Secde Etmemesi.....	178
1.2.2.4.4. Âdem Aleyhisselâm'ın Yeryüzüne İnişi.....	179
1.2.2.4.5. Dıştaki Beş Duyu	181

1.2.2.4.5.1. İşitme Duyusu (Kuvve-i Sâmi'a).....	181
1.2.2.4.5.1.1. İşitmenin Esâsı (Keyfiyyet-i Şenûden)	181
1.2.2.4.5.2. Görme Duyusu (Kuvve-i Bâsıra)	187
1.2.2.4.5.2.1. Görmenin Esâsı (Keyfiyyet-i Diden)	188
1.2.2.4.5.2.2. Göz Seğırtmesi (İhtilâc-ı Dide)	189
1.2.2.4.5.2.3. Nazarın Sebebi (Sebeb-i Zahm-ı Çeşm)	189
1.2.2.4.5.3. Koklama Duyusu (Kuvve-i Şâmme).....	191
1.2.2.4.5.3.1. Koklamanın Esâsı (Keyfiyyet-i Bû-Giriftten).....	192
1.2.2.4.5.4. Tat Alma Duyusu (Kuvve-i Zâ'ika)	194
1.2.2.4.5.4.1. Tat Almanın Esâsı (Keyfiyyet-i Çâşnî Giriftten).....	195
1.2.2.4.5.5. Dokunma Duyusu (Kuvve-i Lâmise)	198
1.2.2.4.6. İçteki Beş Duyu (Havâss-ı Hamse-i Bâtına)	201
1.2.2.4.6.1. Hiss-i Müşterek	202
1.2.2.4.6.2. Hayâl	202
1.2.2.4.6.3. Vehm	203
1.2.2.4.6.4. Hâfıza	204
1.2.2.4.6.5. Müfekkire	204
1.2.2.4.6.5.1. Karışık Rüyâlar (Adgâs-ı Ahlâm)	205
1.2.2.4.7. Akıl	205
1.2.2.4.8. Nutuk.....	209
1.2.3. Peygamberler.....	213
1.2.3.1. Hz. Âdem.....	213
1.2.3.1.1. Âdem Aleyhisselâm'ın Nesli	213
1.2.3.1.2. Kâbil'in Hâbil'i Öldürmesi.....	217
1.2.3.1.3. Âdem Aleyhisselâm'ın Vefâtı.....	220
1.2.3.2. Hz. Nuh.....	222
1.2.3.2.1. Nuh Alayhisselâm'ın Dâveti.....	222
1.2.3.2.2. Hz. Nuh'un Kavmine Beddua Edişi.....	224
1.2.3.2.3. Tûfan Olayı.....	225
1.2.3.2.3.1. Nuh'un Çocuklarının Akibeti.....	227
1.2.3.2.3.2. Nuh'un Gemisi.....	228
1.2.3.2.3.3. Gemi'den İniş.....	230
1.2.3.2.3.3.1. Nuh'un Âdem'i Sâni Oluşu Hakkında Latife	231
1.2.3.2.4. Nuh Aleyhisselâm'ın Nesli.....	231
1.2.3.2.4.1. Evlâd-ı Yâfes.....	231
1.2.3.2.4.2. Evlâd-ı Hâm.....	232
1.2.3.2.4.3. Evlâd-ı Sâm.....	232

1.2.3.2.4.4. İbn Fâliğ'in Oğlu Ergû Zamanında Dillerdeki İhtilaf.....	233
1.2.3.2.4.5. Âzer.....	234
1.2.3.2.4.5.1. Âzer'in Doğumu	234
1.2.3.2.4.5.2. Put Yapıcısı Âzer.....	235
1.2.3.3. Hz. İbrâhim.....	237
1.2.3.3.1. Hz. İbrahim'in Doğumu.....	237
1.2.3.3.2. Hz. İbrahim'in Vasfı.....	237
1.2.3.3.3. İbrâhim'in Âzer'i Dâveti.....	238
1.2.3.3.4. Âzer'in Sırt Çevirmesi.....	241
1.2.3.3.5. İbrâhim'in Kavmini Dâveti.....	242
1.2.3.3.6. Kavmin Sırt Çevirmesi.....	243
1.2.3.3.7. Putları Kırmayı.....	244
1.2.3.3.8. Kavmin Puthâneye Gelişi.....	245
1.2.3.3.9. Nemrud Bahsi	246
1.2.3.3.10. Hz. İbrâhim'in Huzura Getirilmesi ve Hapsedilmesi.....	248
1.2.3.3.11. Nemrud'un Put Kırıcısını Sorgulaması.....	249
1.2.3.3.12. Hz. İbrâhim'in Cevâbı ve Nemrud'u Susturuşu.....	249
1.2.3.3.13. Hapsedilmesini ve Odun Toplanmasını Emredişi.....	250
1.2.3.3.14. Ateşin Yakılmaya Çalışılması ve Yanmayı.....	252
1.2.3.3.15. Şeytanın Ateşi Tutuşturmak İçin Hile Öğretmesi.....	253
1.2.3.3.16. Hz. İbrâhim'in Mancınıkla Ateşe Fırlatılması.....	254
1.2.3.3.17. Hz. İbrâhim'in Duâsı.....	255
1.2.3.3.18. Meleklerin Allah'a Yakarışı.....	255
1.2.3.3.19. Cebrâil'in Yardıma Gelmesi ve İbrâhim Aleyhisselâm'ın İstememesi.....	256
1.2.3.3.20. Ateşe Fırlatılması.....	256
1.2.3.3.21. Ateş'in Serin ve Selâmet Oluşu.....	257
1.2.3.3.22. Ateşten Çıkarılması	258
1.2.3.3.23. Hz. İbrâhim'in Bâbil'den Şam'a Hicreti.....	259
1.2.3.3.24. Harran'a Gelişi.....	261
1.2.3.3.25. Âzer'in Harran'da Vefâtı.....	261
1.2.3.3.26. Ba'lebek'e Gelişleri ve Ba'lebek'te Eziyet Görmeleri	261
1.2.3.3.27. Sâre'nin Hâcer'i Köle Edinmesi.....	262
1.2.3.3.28. Sâre'nin Hâcer'i Hz. İbrâhim'e Bağışlaması.....	263
1.2.3.4. Hz. İsmâil.....	263
1.2.3.4.1. İsmâil Aleyhisselâm'ın Doğumu.....	263
1.2.3.4.2. Seb' Vâdisi'ne Gelişleri.....	264
1.2.3.4.3. Sâre'nin Hâcer'i Kiskanması.....	264
1.2.3.4.4. Sâre'nin Yemini.....	265
1.2.3.4.5. Sâre'nin Yeminini Yerine Getirmesi.....	266
1.2.3.4.6. İbrâhim'in Mekke'ye Hicreti.....	267

1.2.3.4.7. Cürhüm Kâbilesi'nin Gelişi.....	270
1.2.3.4.8. İsmâil'in Fasih Arapça Konuşması.....	271
1.2.3.4.9. İbrâhim'in Mekke'ye Gelişi ve Kurban Kıssası.....	271
1.2.3.4.9.1. İsmâil Aleyhisselâm'ın Vasfı.....	272
1.2.3.4.9.2. Hz. İbrâhim'in Rüyâ Görmesi.....	273
1.2.3.4.9.3. Hz. İbrâhim'in İsmâil'i Kurban Etmeye Karar Vermesi.....	275
1.2.3.4.9.4. Hâcer'den İp ve Hançer İstemesi.....	276
1.2.3.4.9.5. İblis'in Vesvese Vermek İçin Hâcer'e Gelmesi.....	277
1.2.3.4.9.6. Hâcer'in Cevâp Vermesi.....	278
1.2.3.4.9.7. İblis'in İsmail'e Gelmesi	279
1.2.3.4.9.8. İsmâil'in Cevap Vermesi.....	279
1.2.3.4.9.9. İblis'in İbrâhim'e Gelmesi.....	280
1.2.3.4.9.10. İbrâhim'in Cevap Vermesi.....	281
1.2.3.4.9.11. İblis'in Ümidini Yitirmesi.....	281
1.2.3.4.9.12. Baba ve Oğlun Kurban Yerine Gitmesi.....	282
1.2.3.4.9.13. Hz. İsmâil'in Vasiyeti.....	282
1.2.3.4.9.14. Kurbân Ânı.....	283
1.2.3.4.9.15. Hançerin Kesmemesi.....	284
1.2.3.4.9.16. Hançeri Taşa Vurması.....	285
1.2.3.4.9.17. Cebrâil'in Koç Getirmesi.....	286
1.2.3.4.9.18. İbrâhim'in Oğlunu Serbest Bırakması.....	286
1.2.3.4.10. İsmâil'in Ra'le ile Evlenmesi.....	287
1.2.3.4.10.1. Ra'lenin Vasfı	288
1.2.3.4.10.2. Ra'le'nin Annesinin Hâcer'e Gelmesi.....	289
1.2.3.4.10.3. Hâcer'in Râzı Olması.....	290
1.2.3.4.10.4. İsmâil'in Ra'le İle Nikahlanması.....	290
1.2.3.4.11. İsmâil Aleyhisselâm'ın Hz. Muhammed'e Kadarki Nesli.....	291
1.2.3.4.11.1. Kayzar'ın Doğumu.....	291
1.2.3.4.11.2. Hamel.....	292
1.2.3.4.11.3. Nebt.....	292
1.2.3.4.11.4. Elhemyesa'-Eded.....	292
1.2.3.4.11.5. 'Adnân-Mu'add.....	292
1.2.3.4.11.6. Nizâr-Mudarr.....	293
1.2.3.4.11.7. Elyâsa-Müdrîke.....	293
1.2.3.4.11.8. Huzeyme-Kinâne.....	293
1.2.3.4.11.9. Nadr-Mâlik.....	293

1.2.3.4.11.10. Fihri.....	294
1.2.3.4.11.11. Gâlib-Lü'eyy.....	294
1.2.3.4.11.12. Ka'b-Mürre.....	294
1.2.3.4.11.13. Kilâb-Kusayy.....	294
1.2.3.4.11.14. 'Abdi Menâf-Hâşim.....	295
1.2.3.4.11.14.1. Hâşim'in Evlenmesi.....	295
1.2.3.4.11.14.2. Selmâ'nın Vasfı.....	296
1.2.3.4.11.14.3. Hâşim'in Gazze'de Vefâtı	296
1.2.3.4.11.15. Şeybe'nin Doğumu.....	297
1.2.3.4.11.15.1. Şeybe'nin Abdülmuttalib Diye İsimlendirilmesi.....	297
1.2.3.4.11.15.2. Abdülmuttalib'in Vasfı.....	298
1.2.3.4.11.15.3. Abdülmuttalib'in Fâtıma İle Evlenmesi.....	299
1.2.3.4.11.16. Abdullah'ın Doğumu.....	300
1.2.3.4.11.16.1. Abdullah'ın Öldürülmek İstenmesi Hakkında Hikâye.....	300
1.2.3.4.11.16.2. Abdullah'ın Âmine İle Evlenmesi.....	301
1.2.3.5. Hz. Muhammed.....	302
1.2.3.5.1. Âmine'nin Hz. Muhammed'e Hâmile Kaldığı Gece.....	302
1.2.3.5.2. Doğumundan Önceki Olaylar.....	303
1.2.3.5.2.1. Âdem Su ve Çamur Arasında İken Hz. Muhammed'in Mevcut Oluşu Hakkında Nükte.....	304
1.2.3.5.2.2. Abdullah'ın Vefâtı.....	305
1.2.3.5.2.3. Fil Olayı.....	306
1.2.3.5.2.3.1. Fil Olayının Hikmeti Hakkında Nükte.....	307
1.2.3.5.2.4. İsmi'nin Tevrat'ta Geçmesi.....	308
1.2.3.5.2.5. İsmi'nin İncil'de Geçmesi.....	309
1.2.3.5.2.6. İsmi'nin Kur'ân'da Geçmesi.....	309
1.2.3.5.3. Hz. Muhammed'in Doğduğu Gece.....	310
1.2.3.5.4. Hz. Peygamber'in Kutlu Doğumu.....	312
1.2.3.5.5. Doğum Esnâsındaki Olaylar.....	313
1.2.3.5.5.1. Kâbe'nin En Büyük Putu Olan Hübel'in Kırılması.....	314
1.2.3.5.5.2. Âteş-i Fâris'in Sönmesi.....	314
1.2.3.5.5.3. Kısra Sarayının Yıkılması.....	314
1.2.3.5.5.3.1. Kısra Sarayının Yıkılmasının Hikmeti Hakkında Nükte.....	315
1.2.3.5.5.4. Sâve Gölü'nün Yer Altına Çekilmesi.....	315
1.2.3.5.6. Hz. Muhammed'in Diğer Mûcizeleri.....	317
1.2.3.5.6.1. Nübüvvet Mührü Taşması.....	317

1.2.3.5.6.2. Cebrâil'in Yeryüzüne Bir Daha Gelmemesi.....	318
1.2.3.5.6.3. Ümmî Olması.....	318
1.2.3.5.6.4. Gölgesinin Olmaması.....	320
1.2.3.5.6.5. Bulutun Başını Gölgelememesi.....	321
1.2.3.5.6.6. Ayın Yarılması.....	321
1.2.3.5.6.7. Parmaklarından Su Akıtması.....	322
1.2.3.5.6.8. Bedir Savaşı.....	323
1.2.3.5.7. Hz. Muhammed'in Bazı Vasıfları.....	324

İKİNCİ BÖLÜM VAHDET-NÂME-İ ÂLEM-ENGİZ'İN METNİ

2.1. NÜSHA TAVSİFLERİ	326
2.2. NÜSHALARIN DEĞERLENDİRİLMESİ	352
2.3. ŞECERE.....	363
2.4. TENKİTLİ METNİN KURULMASINDA UYULAN ESASLAR.....	364
2.5. VAHDET-NÂME'NİN TENKİTLİ METNİ	366
SONUÇ.....	557
KAYNAKÇA.....	561
EKLER.....	579

KISALTMALAR

AKMB	: Atatürk Kültür Merkezi Basımevi
Aynı mlf.	: Aynı Müellif
Bas.	: Basımevi
CÜİFD	: Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
DEÜ	: Dokuz Eylül Üniversitesi
EÜ	: Ege Üniversitesi
Fak.	: Fakültesi
Haz.	: Hazırlayan
Kült. Bak.	: Kültür Bakanlığı
Kült. Turz. Bak.	: Kültür ve Turizm Bakanlığı
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
ME Bas.	: Milli Eğitim Basımevi
Nr.	: Numara
Neşr.	: Neşreden
Mlf.	: Müellif
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
Sad.	: Sadeleştiren
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
ss.	: Sayfadan sayfaya
t.y.	: Tarih Yok
TDEA	: Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi
TDK	: Türk Dil Kurumu
TDV	: Türkiye Diyânet Vakfı
TDVİA	: Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
Ter.	: Tercüme

Thk.	: Tahkik
TTK	: Türk Tarih Kurumu
Üniv.	: Üniversitesi
vd.	: Ve devamı
Yay.	: Yayınevi
Yen. Yaz.	: Yeniden Yazan

EKLER LİSTESİ

EK 1: LÜGATÇE.....	ek s.1
EK 2: TABLO-I VE II'DE KULLANILAN KISALTMALAR.....	ek s. 17
EK 3: TABLO-I : NÜSHALARA GÖRE BAŞLIKLARIN DURUMU.....	ek s. 19
EK 4: TABLO-II: NÜSHALARA GÖRE BEYİTLERİN DURUMU.....	ek s. 34

GİRİŞ

1. İSHAK HOCASI'NIN YAŞADIĞI DEVRİN ÖZELLİKLERİ

1.1 Siyasî ve Sosyal Durum

İshak Hocası, XVII. yüzyılın son yarısı ile XVIII. yüzyılın ilk yarısında yaşamış, IV. Mehmed (1648-1687), II. Süleyman (1687-1691), II. Ahmed (1691-1695), II. Mustafa (1695-1703) ile III. Ahmed'in ilk saltanat yıllarına (1703-1718) tanıklık etmiştir.

Sultan İbrahim (1640-1648)'in tahttan indirilip öldürülmesiyle yedi yaşında iken padişah olan IV. Mehmed¹ döneminde daha da kötüye giden durum, vezîr-i âzamlık mührünün 1656 yılından itibaren Köprülü Mehmed Paşa'ya teslim edilmesiyle bir süre için düzelmiştir.² Başarılı vezirler, Köprülü Mehmed Paşa (1656-1661), oğlu Köprülü-zâde Ahmed Paşa (1661-1676) ve Merzifonlu Kara Mustafa Paşa (1676-1683) dönemlerinde içte ve dışta siyâsî otorite yeniden sağlanmış, devletin sınırları ulaşabileceği en uç noktalara dayanmıştır.³ 1683 tarihinde Avusturya ile büyük savaş başlamış, başlangıçta Viyana kuşatılmışsa da Avusturya'nın destek kuvvetlerinin gelmesi ile birlikte muhasara bozgun ile neticelenmiştir. Estergon kalesi düşmüş, düşman ordusunun taarruzu karşısında bozguna uğrayan Osmanlı birlikleri, ele geçirdikleri yerleri bırakarak geri çekilmek zorunda kalmışlardır.⁴ 1684 yılında Osmanlı'ya karşı Avusturya ve Venediklilerden oluşan mukaddes ittifak kurulmuştur.⁵

II. Süleyman'ın saltanat yıllarında (1687-1691) dışarıda Almanya ve Venedik cephelerinde şiddetli çatışmalar devam ederken içte Kapıkulu ocaklarının ihtilal ile

1 Joseph von Hammer, **Osmanlı Tarihi**, Çev. Mehmet Ata, Yen. Yaz. Abdülkadir Karahan, MEB Yay., İstanbul 1990, ss. 477-480.

2 Nevzat Kösoğlu, "Onyedinci Yüzyıl-Tarih-", **Başlangıcından Günümüze Kadar Büyük Türk Klâsikleri Tarih-Antoloji-Ansiklopedi**, Ötüken-Söğüt Yay., İstanbul 1987, V, 20-21.

3 Osman Horata, **Has Bahçede Hazan Vakti XVIII. Yüzyıl: Son Klasik Dönem Türk Edebiyatı**, Akçağ Yay., Ankara 2009, s. 16.

4 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, TTK Bas., Ankara 1951, III, 444-469.

5 Uzunçarşılı, III, 476.

sonuçlanan isyanı vuku bulmuştur. İçteki bu çatışma halinden dolayı, dışta pek çok mağlubiyetle karşılaşmıştır. Almanya ve müttefikleri tarafından Eğri Kalesi ele geçirilmiştir. Bu olayı Belgrad ve Niş bozgunları takip etmiştir. Belgrad, 1690 tarihinde yeniden Osmanlı hakimiyeti altına girmiştir.⁶

II. Ahmed'in saltanat yılları (1691-1695), Almanlar karşısında yaşanan büyük felaket, Salankamen Meydan Muharebesi ile başlamıştır. 1692 tarihinde Venedik donanmasına karşı İsmail Paşa önderliğinde Hanya Zaferi kazanıldıysa da denizlerdeki başarı devam etmemiştir. Papalık, Malta ve Floransa filolarının destek verdiği Venedik donanması Sakız Adası'nı ele geçirmiştir.⁷

II. Mustafa'nın saltanatının ilk yıllarında dönemin kaptan-ı deryâsı Mezomorta Hüseyin Paşa'nın denizde pek çok üstün başarısı göze çarpmaktadır. Bu dönem denizlerdeki zaferlere karşın, 1696 yılında Azak Kalesi'nin Ruslar tarafından işgal edilmesi gibi üzücü olaylar da yaşanmıştır. 1697 tarihine gelindiğinde bütün cephelerde büyük bir sessizlik yaşanmıştır. Osmanlı'ya karşı savaşan Venedik, Lehistan, Rusya, Malta, Floransa, İspanya, Almanya, Osmanlı topraklarından büyük kâr elde etmiş olsalar da uzun süren savaşların etkisi ile hareket kabiliyetlerini tüketmişlerdir. Sonuçta sulh teşebbüsleri başlamış ve Osmanlı Devleti ile batılı müttefikler arasında 1699 Karlofça Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma ile Osmanlı; Almanya, Venedik, Lehistan ve Rusya'ya çok fazla toprak bırakmak durumunda kalmıştır.⁸ On altı yıl süren büyük savaşa son veren Karlofça Antlaşması, Osmanlı Devleti'nde maddî ve manevî olarak büyük bir çöküntünün başlangıcını hazırlamıştır. Pek çok kıtada büyük toprakları bu antlaşma ile elden çıkarmak zorunda kalan Osmanlı Devleti'ni içte ise idarî, askerî, malî, iktisadî, adlî ve ictimai alanda bozulmalar beklemektedir. Osmanlı devleti için dönüm noktası olan bu antlaşma, artık yayılmanın durduğunun ve gücünün silinmeye başladığının kanıtı haline gelmiştir. Karlofça Antlaşması'ndan sonra devleti yönetenlerin temel amacı, içine düşülen bu kötü ve acıklı hale bir son verebilmek için

6 II. Süleyman Dönemi olayları için bkz. Defterdar Sarı Mehmed Paşa, **Zübde-i Vekayiât Tahliil ve Metin**, Haz. Abdülkadir Özcan, TTK Yay., İstanbul 1995, ss. 254-436.

7 T. Yılmaz Öztuna, **Başlangıcından Zamanımıza Kadar Türkiye Tarihi**, Hayat Kitapları, 1966, X, 129-142.

8 Öztuna, X, 143-183.

yapılacak ıstılahlarla iyileşme çabası içine girmek olmuştur.⁹ İdârî ve askerî alanda ıslahatlar yapmaya ve iç barışı sağlamaya çalışan Râmi Mehmed Paşa'nın sadrazamlık yıllarında¹⁰, Karlofça'nın ardından baş gösteren memnûniyetsizlik hâli neticesinde İstanbul'da başlayıp Edirne'de devam eden Edirne vak'ası (1699-1703); II. Mustafa'nın tahttan indirilip, yerine ağabeyi III. Ahmed 'in sultan olmasıyla sonuçlanmıştır.¹¹

Sonuç olarak XVII. yüzyıl, Osmanlı Devleti'nin gerilemeye yüz tuttuğu duraklama devrine girdiği bir dönemdir. Kânûnî devrindeki gösterişli günler, artık geride kalmıştır. Asrın başlarında, Osmanlı İmparatorluğu'nun coğrafyası yaklaşık yirmi milyon kilometrekare olup, İran, Orta Asya ve Hint yöreleriyle birlikte dünya nüfusunun neredeyse yarısı Türklerin hakimiyetindedir. Asrın başlarında yapılan Zivatoruk Anlaşması'nda (1666) Osmanlı Hâkanı, Avusturya-Alman İmparatoru'na yazılacak mektuplarda, ona “Kral” değil “İmparator” diye hitap etmeyi kabul etmiştir. Avrupalı krallar Osmanlı'nın evlâdı mesâbesindedir. Asrın sonunda yapılan Karlofça Anlaşması'nda (1699) ise, durum tersine dönmüştür. Avrupa artık Osmanlı'nın yenilebileceğini anlamıştır, bundan böyle ona vergi vermeyecektir. İçte ise, Osmanlı'yı Osmanlı yapan “Hukukun üstünlüğü” ilkesi aşınmaya başlamış, Kitab'a, Kânûn-ı Kadîm'e sadâkat yerini “kitabına uydurma” mârifetine bırakmıştır. Çocuk yaştaki padişahlar ve valide sultanların devlet yönetiminde söz sahibi olmaları nedeniyle Osmanlı idâresi karmaşık bir hal almıştır. Bu yüzyılda Celâlî Ayaklanmaları'nın yanında, dirliği bozulanların ve çıkarıcıların çıkardığı pek çok isyan olmuştur. Şeyhülislam ve ilmiye sınıfından bazı kişiler azledilmiş, sultanlar tahttan indirilmiş hatta katledilmiştir. Adâletsizlikler, rüşvet, adam kayırma, işi ehline vermeme, içki satışı ve kullanımı gibi sebeplerle Osmanlı mülkü sarsılmaya başlamıştır. Devlet yönetimi, ekonomi, tımar sistemi, askerî ve ilmiye teşkilatı yara almıştır.¹² İçteki bozukluğa paralel olarak, dış ilişkilerde de bozulmalar baş göstermiştir.

Siyâsî ve idârî aksaklıklar zamanla kültürel soğumayı beraberinde getirmiştir. Kültürel soğuma cemiyetin iç dinamizmini yitirmesi anlamına gelmektedir ki bu, iman-

9 Uzunçarşılı, III, 594-595.

10 Horata, s. 17.

11 Öztuna, X, 184-209.

12 Kösoğlu, V, 13-14.

amel ilişkilerinin bozulmasının bir sonucudur. Daha Kânûnî döneminde başlamış olan bu soğumlara karşı alınan birtakım tedbirlerle halkın dînî hayatı ceza tehdidi ile kontrol altına alınmaya çalışılmıştır. Bu noktada görev Osmanlı ulemâsına düşmüştür. Şer'-i şerîfi korumak ve imanı yeniden güçlendirmek asıl gâyedir. Bu sebeple medreselerin öğretim programları yeniden düzenlenmiş, bazı dersler kaldırılırken, bazılarının saatleri arttırılmıştır.¹³ Bu asırda felsefeye karşı taassuba varan karşı tavır söz konusu olup, dînî düşünce alanındaki gelişmeler daha çok Fıkıh ve Kelâm ilimleri çerçevesinde yoğunlaşmıştır. Ulemâ yeni fikirler yerine önceki eserlere şerh, hâşiye, tahşiye, ta'lik gibi açıklamalar yazmayı tercih etmiştir. Fahreddîn Râzî mektebi çerçevesinde şekillenen “pragmatist” geleneksel dînî düşünceye karşılık, İbn Teymiyye mektebine dayalı “selefiye”ci bir kesim olan ve daha çok câmi vâizleri ile taşra ulemâsından oluşan Kadızâdeliler ortaya çıkmıştır. Kadızâdeliler olayı, kültürel soğumanın bir sonucu olarak Osmanlı'nın iki büyük kurucu gücü olan medreseliler ve mutasavvıflar arasında tezahür etmiştir. 1631 yılında Ayasofya Câmii vâizi olan Kadızâde Mehmed Efendi, Birgili Mehmed Efendi'nin *Tarîkat-ı Muhammediye* isimli kitabına binâen; bütün kötülüklerin temel sebebinin şeriata aykırı fiil ve bid'atlerden kaynaklandığını, Asr-ı saâdet haline dönmek gerektiğini savunmaya başlamıştır. Kadızâde'nin ölümünden sonra tâkipçileri tarafından saray erkânına iyice tesir eden bu hareket tekke ve tasavvuf erbâbı üzerindeki baskı ve işkencelerini giderek arttırmıştır. Köprülü Mehmed Paşa Sadrazam olduğu ilk andan itibâren Kadızâdelilerin taşkınlıklarıyla mücadele etmiş, fitnecilerin katli kararını almışsa da ele başlarını sürgüne göndermekle yetinmiştir.¹⁴

13 Kösoğlu, V, 32-36.

14 Kösoğlu, V, 36-37. Kadızâdeliler için ayrıca bkz. Ahmet Yaşar Ocak, "XVII.yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda dinde tasfiye (puritanizm) teşebbüslerine bir bakış: Kadızâdeliler hareketi", **TKA**, XVII-XXI (1979-1983), ss. 208-225; İmam Birgivi, **Tarîkat-ı Muhammediye**, Çev. Celal Yıldırım, Demir Kitabevi, İstanbul 1996; Semiramis Çavuşoğlu, “Kadızâdeliler”, **TDVİA**, İstanbul 2001, XXIV, 100-102; Refik Ergin, **İslam Düşüncesinde Zahir-Batın Ayrımı Açısından Kadızâdeliler Örneği**, Selçuk Üniv. Felsefe ve Din Bilimleri ABD, İslam Felsefesi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2007; Katip Çelebi, **Mîzânü'l-Hakk Fî İhtiyârî'l-Ehakk**, Çev. Orhan Şaik Gökyay-Süleyman Uludağ, Kabcacı Yay., İstanbul 2008.

1.2 Kültürel ve Edebî Durum

XVII. yüzyılda Türk tarihinde siyasal ve sosyal açıdan bir gerileme dönemi yaşanmasına rağmen kültür, sanat ve edebiyat yükselişine devam etmiş, önceki yıllara göre daha ileri bir düzeye ulaşmıştır.¹⁵ Bunun temel sebebi sanat ve edebiyat alanında önceki asırda atılmış sağlam temellerdir. edebiyat bu asırda orta klâsik dönemindedir. İshak Hocası Ahmed *Vahdet-nâme*'yi hâlen klâsik çağını yaşamakta olan (1703-1839)¹⁶'in başlarında yazmıştır.

Mîmârî alanda Sedefkâr Mehmed Ağa, 1609 yılında muhteşem mîmârisi ve eşsiz simetrisiyle Sultan Ahmed Câmii'ni inşâ etmiştir. Bu asrın diğer meşhur mâbedi de Yeni Câmii'dir.¹⁷

Hat sanatında, bu yüzyılda Şeyh Hamdullah mektebinde usta-çırak ilişkisiyle pek çok meşhur hattat yetişmiştir. Sultan Ahmed Câmii'nin hatlarını yazan Diyarbakırlı Kasım Gubârî (ö. 1624), Üsküdârî Hasan (ö. 1688), Derviş Ali (ö. 1673), Hâfız Osman hattı diye bilinen tarzın mücidi Hâfız Osman (ö. 1698) ile Ta'lik yazı stilini geliştirip yaygınlaştıran Buharalı Derviş Abdî (ö. 1647), onun takipçileri Cevrî (ö. 1654), Fasih Ahmed Dede (ö. 1699), Gavsî Ahmed Dede (ö. 1697) ve Sultan IV. Murad (ö. 1640) bu asrın meşhur hattatları olarak bilinirler.¹⁸

Tezhip sanatının da oldukça zirvede olduğu bu asırda, Hâfız Osman hattına Hâfız Mehmed Çelebi ile Beyâzî Mustafa; Derviş Ali hatlarına ise, Sürâhî Mustafa müzehhiblik yapmıştır.¹⁹

Esedî, Âsârî, Solakzâde, Miskâlî Bihzad (ö. 1653), Fennî Mehmed Dede (ö. 1708), Fasih Ahmed Dede dönemin ünlü ressamlarıdır. Çini, oymacılık ve nakkaşlık asrın diğer sanat dalları arasındadır.

15 Nihad Sami Banarlı, **Resimli Türk Edebîyatı Tarihi**, MEB Yay., İstanbul 1997, II, 649.

16 Horata, s. 13. Gibb'e göre son klasik dönem (1623-1703) yıllarında olup, (1703-1850) yılları geçiş dönemidir. Bkz. E. J. Wilkinson Gibb, **Osmanlı Şiir Tarihi**, Ter. Ali Çavuşoğlu, Akçağ Yay., III, 177, 215; IV, 264.

17 Banarlı, II, 649-650.

18 İlhan Genç, **Örneklerle Eski Türk Edebîyatı Tarihi (Klâsik Dönem)**, İzmir 2010, ss. 255-256.

19 Genç, s. 256.

XVII. yy. mûsikî alanında da önemli gelişmelerin yaşandığı bir dönemdir. Bu yüzyılda Klâsik Edebiyatın önemli şâirlerinin mûsikîye yöneldikleri ve güfte yazmaya başladıkları görülür. Aynı dönemde mûsikîşinasların da güftelerini klâsik şiir numûnelerinden seçmeleri, şiir ile mûsikîyi yakınlaştırmıştır. Sebki Hindî tarzının tesiri ve şiir dilinin ağırlaşmasıyla şarkı yeni bir tür olarak önem kazanmaya başlamıştır. Murabbarın da şarkıya dönüşmesi ile birlikte mûsikîşinaslar hece veznine ilgi göstermeye başlamışlardır. Bu yüzyılda Klâsik Türk mûsikîsinin en büyük bestekârı olan Buhûrîzâde Mustafa İtrî (1640-1712), Hafız Post (ö. 1694) gibi bestekârlar yetişmiştir. Kemençe, ney, tambur, kanun, ud, zurna, mûsikâr, çenk, çartar, ravza, şeşhâne, kopuz, çöğür, çeşte, tanbura, iklik gibi sazlar kullanılmaktadır.²⁰

XVII. Yüzyıldaki Kadizâdeliler hareketleri nedeniyle, devlet ve toplum yapısındaki kargaşa ve geri kalmışlığın sebebi olarak tarikat çevresi sorumlu tutulmuştur. Bu suçlamalar o derece şiddetlenmiştir ki, neticede Niyâzî-i Mısrî (ö. 1694) gibi şeyhlerin sürgün edilmesine sebep olmuştur. Bu nedenle tasavvuf şiiri de bu dönemde gerilemiş, öncekileri taklitten öteye gidememiştir. Mevcut şâirler de ya Mevlânâ ve İbn Arabî çizgisinde eser vermişlerdir.²¹ Bu yüzyılın mutasavvıf şâirleri arasında Hüseyin Lâmekanî (ö. 1625), Niyazi-î Mısrî, Aziz Mahmud Hüdayî (ö. 1628), Ömer Fuâdî (ö. 1636)²², Abdülehad Nûrî (ö. 1651)²³, Sinan Ümmî (ö. 1657)²⁴, Üsküdarlı Fenâyî (ö. 1665)²⁵, Sun'ullah Gaybî (ö. 1676'dan sonra)²⁶, İsmâil Hakkı Bursevî (ö. 1725), Hasan Sezâî (ö. 1735)²⁷ gibi pek çok şâir yer alır.²⁸

20 Banarlı, II, 650.

21 Genç, s. 321.

22 Ömer Fuâdî ve eserleri için bkz. İlyas Yazar, **Ömer Fuâdî Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Bülbülüye'sinin Metni**, Hamle Yay., İstanbul 2001.

23 Abdülehad Nûrî için bkz. İbrahim Baz, **Abdülehad Nûrî-i Sivâsî Hayatı, Eserleri, Görüşleri**, İnsan Yay., İstanbul 2007.

24 Ümmî Sinan için bkz. Cemal Kurnaz, Mustafa Tatçı, **Ümmî Sinân, Hayatı ve Şiirleri**, Akçağ Yay., Ankara 1998.

25 Abdullah Aydın, **Üsküdarlı Fenâyî Cennet Mehmet Efendi ve Dîvânı**, Kaknüs Yay., İstanbul 2004.

26 Sun'ullâh-ı Gaybî ve eserleri için bkz. Bilal Kemikli, **Sun'ullâh-ı Gaybî Hayatı-Eserleri-Şiirleri**, Akçağ Yay., Ankara 2000.

27 Hasan Sezâî için bkz. Himmet Konur, **Hasan Sezâî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı**, Tibyan Yay., İzmir 2003; Ali Rıza Özüygun, **Hasan Sezâyî Divanı**, Buhara Yay., İstanbul 2007.

28 Banarlı, II, 651.

Âşık Edebîyatı, bu yüzyılda altın çağını yaşamıştır. Âşık tarzı söyleyişle büyük hamle yapan Karacaoğlan (ö. 1679)'dan başka bu asırda; Âşık Ömer (ö. 1707), Gevherî, Katibî, Kuloğlu, Seyyâhî, Kayıkçı Kul Mustafa gibi pek çok ozan yetişmiştir.²⁹

Klâsik Türk Şiiri; teknik, âhenk ve zariflik bakımından, XVII. asırda biraz daha oturmuş ve güzelleşmiştir. Dönemin Dîvân Şiiri, asırlardan beri örnek edindiği İran Şiiri'nden asla geri sayılamayacak bir olgunluk çağına varmış ve çağdaş İran Edebîyatı'nı âdeta geride bırakmıştır.³⁰ Bu asrın başlarında Türk şâirleri, kaside ve gazelde şiir tekniği ve ustalığı açısından Acem şâirlerini geçtiklerini, mesnevîde ise İran şiirinin büyük ustası Nizâmî ile boy ölçüştükleri gibi ondan daha iyi yazdıklarını bile düşünmektedirler.³¹ Hamse sahibi Nevizâde Atâyî (ö. 1635) bunu en çok vurgulayan şâirlerden biridir.³² Yüzyılın ilk yarısında parlaklığını koruyan edebiyat, gazel sahasında, güzel ve zarif gazelleriyle yüzyılın dîvân şirinde hür ve aydınlık bir sanat havası meydana getiren ilim ve devlet adamı Şeyhülislâm Yahya (ö. 1643)³³; genç yaşında bir dîvân tertipleyerek üstad şâirler zümresinde adı geçen ve kendisinden sonra pek çok şâir tarafından tanzîr edilen Fehîm-i Kadîm (ö. 1649)³⁴; şiir duygularını ince ve zeki çizgilerle birleştiren Şeyhülislâm Bahâyî (ö. 1653)³⁵; aynı zamanda Mevlevî şâirler arasında anılan ve sanatın bir başka kolu olan hat sanatında da meşhur bir sanatkâr ve çok yönlü şâir Cevrî³⁶; gazelleriyle meşhur söz ve söyleyiş ustası Nâilî (ö. 1666)³⁷; Vecdî (ö. 1661), İsmetî (ö. 1665), Nedîm-i Kadîm (ö. 1670) ve bu yüzyılda yetişen bir çok şâirin hocası Neşâtî (ö. 1674)³⁸ şöhret bulmuş isimlerdir. Bu şâirlerin gazel vadisinde ulaştıkları merhale Nefî (ö.1635)'nin³⁹ kasideciliğinden geri kalmamaktadır.⁴⁰

29 Banarlı, II, 651.

30 Banarlı, II, 651.

31 Mine Mengi, **Eski Türk Edebiyatı Tarihi**, Akçağ Yay., Ankara 2009, s. 195.

32 Tunca Kortantamer, **Nev'izâde Atâyî ve Hamse'si**, EÜ Ed. Fak. Yay., İzmir 1997, ss. 9-10.

33 Banarlı, II, 651.

34 Tahir Üzgör, **Fehîm-i Kadîm, Hayatı, Sanatı, Dîvân'ı ve Metnin Bugünkü Türkçesi**, AKMB, Ankara 1991, ss. 13-15.

35 Banarlı, II, 665.

36 Hüseyin Ayan, **Cevrî, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Dîvânının Tenkidli Metni**, Erzurum 1981, ss. 45 vd.

37 Haluk İpekten, **Nailî Hayatı Sanatı Eserleri**, Akçağ Yay., Ankara 2007, s. 57.

38 İsmail Ünver, **Neşâtî**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1986, s. 9.

39 Haluk İpekten, **Nefî, Hayatı Sanatı Eserleri**, Ankara 1996, s. 31.

40 Banarlı, II, 651.

Ancak edebiyat, asrın ikinci yarısında aynı şekilde devam edememiştir. Yüzyılın sonunda ise Nâbî (ö.1712) edebiyata hikmeti getiren şâir olarak zirvedeki yerini almıştır.⁴¹

Devletin en karışık zamanlarında bile her kademedен yönetici edebiyata itibâr etmiştir. Birer divan tertip eden Şeyhülislûm Yahya ve Bahâyî'den başka Sadrazam Râmî Mehmed Paşa (1699-1703)⁴² bu devlet adamlarından biridir. XVII. yüzyılda hüküm süren padişahlar, sanatçıları himâye etmekle birlikte bizzat şiirle uğraşanlar da olmuştur. III. Mehmed (1595-1603) *Adlî*, I. Ahmed (1603-1617) *Bahtî*, II. Osman (1618-1622) *Fârisî* mahlasıyla şiirler yazmıştır.⁴³ Ayrıca yüzyılın sonunda IV. Murad, *Murâdî* ve IV. Mehmed, *Vefâî* mahlasıyla şiirler yazmış hükümdarlardır. Pâdişah eşlerinden Affe Sultan da şiire merakıyla tanınmaktadır.⁴⁴

Bu yüzyıla gelinceye kadar gerek şekil, gerek muhtevâ olarak mükemmel örneklerini veren dîvan edebiyatı XVII. yüzyılda gelişimini sürdürmüş, ancak tekrarla yetinmeyen bazı büyük şâirler, orijinalin peşine düşmüşler yeni arayışlara girmişlerdir. XVII. yüzyıl şiirinin en önemli özelliği üslûpta ve muhtevâda meydana gelen değişme ve gelişmelerdir. Şeyhülislam Yahyâ, Şeyhülislam Bahâyî, Nev'izâde Atâyî, Veysî, Azmizâde Hâletî, Riyâzî, Vecdî, Nedîm-i Kadîm, Râmî Çelebi, Sükkerî, Ganîzâde Nâdirî, Güftî, Mantukî Ahmed, Tıflî gibi şâirler klâsik üslûpta devam etmişlerdir⁴⁵.

“Sebk-i Hindî”⁴⁶ adı verilen bu üslûp yüzyılın ortalarına doğru moda halinde Türk edebiyatında kendini göstermiştir. “Sebk-i Hindî” denilen ve Hindistan'da Figânî (ö. 1519), Urfî (ö. 1590) ve Feyzî-i Hindî (ö. 1595) gibi öncüleri ile İrân'da Sâib (ö. 1670), Şevket Buhârî (ö. 1699) ve Dihlevî (ö. 1723)'nin büyük katkıları ile gelişen bu tarzın temelinde, günlük konuşma diline yönelme ve dış dünyayı anlama çabası vardır.

41 Mengi, s. 195.

42 Mengi, **Divan Şiirinde Hikemî Tarzın Büyük Temsilcisi Nâbî**, AKMB, Ankara 1991, s. 6.

43 Genç, ss. 244, 265-266.

44 Hüseyin Ayan ve diğerleri, “XVII. Yüzyıl Dîvân Nazım ve Nesri”, **Büyük Türk Klasikleri**, İstanbul 1987, V, 61.

45 Genç, ss. 258-259.

46 Sebk-i Hindî için bkz. İsrâfil Babacan, **Klasik Türk Şiirinin Son Baharı Sebk-i Hindî (Hint Üslûbu)**, Akçağ Yay., Ankara 2010.

Sebk-i Hindî akımı oluşumu iki şekilde gerçekleşmiştir. İlki Sâib-i Tebrîzî'nin temsilcisi olduğu ve bizde Nâbî'yi etkileyen, "hikmet" içerikli, klâsik tarzda; ancak yeni mazmunlara dönüştürülmüş günlük dil ile şekillenmiş olan tarzıdır. İkincisi ise, asıl Hint üslûbu tarzını meydana getiren, "hayal"e dayalı, istiâre, tezat ve mübalağa ile oluşturulan yoğun imgelerle kurulmuş kapalı şiirlerden meydana gelen tarzıdır.⁴⁷ Bu akımın etkisindeki Klâsik Türk Şiiri, bu yüzyılda âhenk ve zarâfet bakımından bir olgunluk kazanmıştır. Somut ve soyut isimler ile sıfatların bir araya getirilmesiyle oluşturulan zincirleme tamlamalarla anlamı zenginleştirmiştir. Anlam zenginliği olan kısa sözcükler tercih edilmiştir. Bu özellikler, hangi akımı benimsemiş olursa olsun yüzyılın hemen bütün şâirlerinde gözlenmektedir.⁴⁸ Hint üslûbu Nailî olmak üzere Şehrî, Neşâtî, İsmetî (ö. 1665), Fehîm-i Kadîm (ö. 1648) ve Râsih gibi temsilciler yetiştirmiştir.⁴⁹

Sebk-i Hindî'nin revaç bulduğu dönemde Nâbî, şiirde duygu ve hayal unsurlarını bir kenara bırakarak, sâde bir söyleyişle düşüncelerini şiire sokmuştur. Söylemek istediklerini öğüt verir tarzda dile getirmesiyle, yüzyılın ikinci yarısında yeni bir yol açmış ve "Hikemî şiir"⁵⁰ ya da "Hâkimâne şiir" adı verilen ifâde şeklinin temsilcisi olmuştur.⁵¹ Hikemî üslûpta dış dünyayı algılama ve değerlendirmeye yönelme, toplumdaki sosyal bunalım ve kültürel değişmelerin şiire ifâde edilmesine yol açmıştır. Onun şiir anlayışının şekillenmesinde dönemin sosyal ve siyasî etkisi rol oynamıştır.⁵² Şâir bir sosyolog edâsıyla, insan ve toplumla ilgili görüşlerini şiirinde aktararak, çağının sükûn ve huzurdan mahrum halkı bilgilendirmeyi, yenilikleri öğretmeyi, doğru yolu göstermeyi, öğüt vermeyi, çözüm yolları üretmeyi amaç edinmiştir.⁵³ Nâbî, düşünceyi söz sanatları ile süslemek yerine fikir olarak ortaya

47 Genç, ss. 260-261.

48 Ayan ve diğerleri, V, 65.

49 Mengi, **Tarih**, ss. 195, 197-199; Genç, s. 261.

50 Hikemî şiir için bkz. Abdülkadir Karahan, **Nâbî**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1987; Mengi, **Nâbî**, AKMB, Ankara 1991; Hüseyin Yorulmaz, **Dîvân Edebiyatında Nâbî Ekolü-Eski Şiirde Hikemiyat-**, Kitabevi Yay., İstanbul 1996; Ali Fuat Bilkan, **Hayrî-nâme'ye Göre XVII. Yüzyılda Osmanlı Düşünce Hayatı**, Akçağ Yay., Ankara 2002.

51 Yorulmaz, ss. 11-12; Bilkan, ss. 24-25.

52 Bilkan, ss. 21-24.

53 Mengi, s. 131.

koymuş ve bu şekilde didaktik bir anlayışı şiir dünyasına kazandırmıştır.⁵⁴ Yüzyılın sonuna doğru Nâbî'nin “hikemî üslûp”u etkili olmaya başlamış, bu tarzı pek çok şâir benimsemiştir. Nâbî'nin yakın dostu, devlet adamı ve şâir Râmî Mehmed Paşa gazelleriyle, Azmizâde Hâletî rûbâîleriyle Nâbî'nin başlıca tâkipçileri olmuştur.

Yüzyılın sonunda ise Nâbî'yi üstâd kabul eden Sâbit (ö. 1712) ile edebiyatta yerli unsurlara yer verme anlayışı benimsemiştir.⁵⁵ Sâbit, şiirlerinde atasözü ve deyimleri ustalıklı kullanmış, halk tâbiri ve mahallî ifâdelere şiirde yer vermiş böylece şiir dilini konuşma diline yaklaştırarak “mahallîleşme akımı”nın temellerini atmıştır. Sâbit'in şiirlerinde tezatlar, cinaslar, anlaşılması zor olmayan basit ifâde ve kelime oyunları büyük yer tutar. Sâbit, Nâbî tarzını farklı bir anlayışla temsil etmesinin yanında, toplumu değiştirme çabası bulunmadığından dili daha mahallî; hattâ argo tâbir edilebilecek nitelikte olup alay, müstehcenlik, nükte, cinas gibi unsurları çekinmeden kullanmaktadır. Sâbit, Lâle devri şâirlerinden Nedim, Seyyid Vehbi, Enderunlu Vâsîf, Enderunlu Fâzıl gibi XVIII. yüzyıl şiirinin şekillenmesini belirleyen mahallîlik şiir anlayışını temsil etmesi ile dikkat çekmektedir.⁵⁶

Mevlâna, başta Mesnevî'si olmak üzere diğer eserleriyle de asırlar boyunca pek çok şâiri çeşitli yönlerden etkilemiştir. Bu derin tesir nihayet XVII. yüzyıl'da Mevlevî-Dîvân Edebiyatı tarzı meydana gelmiştir. Mevlevîhâneler çeşitli sanat dalları için eğitim merkezleri işlevi görmüştür. Neşâtî, Sabûhî Ahmed Dede (ö. 1647), Fasîh Ahmed Dede⁵⁷, Cevrî, Mezâkî (ö. 1676)⁵⁸, Vecdî⁵⁹ gibi şâirler, Mevlevîlik çevresinde yetişen şâirlerdendir.⁶⁰

Gazel ve kaside, özellikle de hicivde çağın en önemli şâiri Nef'î'dir. Bu yüzyılda gazel ve kaside gibi nazım şekilleri, biçim ve içerik olarak değişime

54 Banarlı, II, 670.

55 Ayan ve diğerleri, V, 65; Genç, 261-262.

56 Genç, ss. 261-262.

57 Mustafa Çıpan, **Fasîh Divanı İncelem-Tenkitli Metin**, MEB Yay., İstanbul 2003.

58 Mezâkî için bkz. Ahmet Mermer, **Mezâkî Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divânı'nın Tenkitli Metni**, AKMB, Ankara 1994.

59 Vecdî için bkz. Aynı mlf., **XVII. Yüzyıl. Dîvân Şairi Vecdî ve Dîvânçesi**, MEB Yay., Ankara 2002.

60 Genç, s. 262. Mevlânâ ve tesiri için bkz. Aynı mlf., “Mevlevî Edebiyatı Üzerine Bir Değerlendirme”, **Ege Üniv. Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, C. VII, İzmir 1993.

uğramıştır. Gazelde biçim ve içerik bakımından değişiklikler olmuş, beyit sayısı azaltılarak genellikle beş beyitten oluşan gazeller yazılmıştır.⁶¹

Bir kaside üstadı olarak Nefî, kendisini birçok şâirin üstünde saymış ve saydırmıştır.⁶² Özellikle Nefî’de görüleceği gibi kaside, sevgilinin, memduhun övülmesi veya gül-bülbül gibi geleneksel imajların işlendiği bir muhtevâdan, şâirin kudret ve şiir dili gücünün işlendiği bir muhtevâyâ yönelmiştir.⁶³ Mübalağa sanatını kasidesini süslemek için bir estetik malzeme olarak kullanmış, fahriyeyi kasidenin vazgeçilmez unsurlarından biri yapmıştır. XIX. yüzyılın sonunda ölen ve son dîvân şâiri olarak kabul edilen Yenişehirli Avni Bey'e (ö. 1883) kadar hemen hemen her şâir kaside vadisinde onun izinden gitmiştir.⁶⁴ Bu dönem kasidesinde nesib ve mehdiye bölümü kısaltılmış veya tamamen kaldırılmış, fahriye bölümü ön plana çıkarılmış, içerik olarak sosyal olaylara yer verilmiş ve dil şahsileşmiştir. XVII. yüzyılda Şeyhülislam Yahya, Fehim-i Kadîm, Sabrî (ö. 1645) ve Nâbî, Sâbit, Sabûhî Nefî'nin yolundan giden bazı kaside şâirleridir.⁶⁵ Kendisinden “Hayyam-ı Rûm” diye söz ettiren Azmizâde Hâletî (ö. 1631) ise sadece bu yüzyılın değil bütün Türk edebiyatının rübâî üstadı kabul edilmektedir.⁶⁶

Bu asırda üslûp bakımından sâde, orta ve sanatlı nesrin örnekleri görülmektedir.⁶⁷ Nesir bazılarınca âdetâ halka bir şey öğretmekten ziyade hüner göstermek maksadıyla süs ve kelime oyunları yapmak olarak algılanmıştır.⁶⁸ Bu yüzyılın başında nesirle kaleme aldığı hamsesiyle şöhret kazanan Nergisî (ö. 1635) ve Veysî (ö. 1627) sanatlı nesir üslûbunun iki büyük temsilcisidir.⁶⁹

61 Genç, **Klasik Dönem**, ss. 260-261.

62 Necla Pekolcay, **İslâmî Türk Edebiyatı**, İstanbul 1994, s. 302.

63 Genç, s. 263.

64 Mehmed Çavuşoğlu, “Kaside Şâiri Nefî”, **Ölümünün Üçyüzeşinci Yılında Nefî**, AKMB, Ankara 1991, ss. 79-89.

65 İpekten, **Nefî**, ss. 20-21.

66 Mengi, **Tarih**, s. 215.

67 Genç, ss. 362-366.

68 Banarlı, II, 679.

69 Banarlı, II, 680.

Bir kesim tarafından secîli nesrin itibâr gördüğü bu dönemde yüzyılın önemli mensur eserleri tezkireler de genellikle süslü bir dille yazılmışlardır.⁷⁰ Kafzâde Fâizî (ö. 1622) *Zübdetü'l-Eş'ar*, Riyâzî (ö. 1644) *Riyâzü'ş-Şuarâ*, Rızâ (ö. 1671) *Tezkire-i Şuarâ*, Yümnî (ö. 1662) *Yümnî Tezkiresi*, Âsım (ö. 1675) *Zeyl-i Zübdetü'l-Eş'âr*, asrın tezkireleri ve yazarlarıdır. Yüzyılın diğer tezkirecisi Güftî (ö. 1677) ise *Teşrifâtu'ş-Şuarâ* adlı eserini manzum olarak yazmıştır.

Biyografi alanında *Hadâiku'l-Hakâyık fî Tekmiletî'ş-Şakâyık* ismiyle Mecdî tarafından Türkçe'ye çevrilmiş olan Taşköprülüzâde'nin *Eş-şakâyiku'n-Nu'mâniyye fî Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye* adlı Arapça eserine, XVII. asırda Nev'izâde Atayî *Hadâiku'l-Hakâyık fî Tekmiletî'ş-Şakâyık* ismiyle zeyl yazmıştır. Dönemin bir diğer önemli biyografisi de Sarı Abdullah Efendi'nin (ö.1660) *Semerâtü'l-Fu'âd fî'l-Mebde'i ve'l-Me'âd* isimli tasavvuf büyükleri hakkındaki eseridir.⁷¹

Nergisî ve Veysî'nin kullandığı sanatlı düz yazıya karşılık XVII. yüzyılın iki önemli siması olan Evliyâ Çelebi (ö. 1682) ve Kâtip Çelebi (ö. 1657) sade düz yazıda eserler vermiştir. Evliyâ Çelebi on ciltlik *Seyahatnâme* adlı eseriyle gezi türünün temsilcisi kabul edilir. Çelebi, gezip gördüğü yerlerdeki tarih, coğrafya ile halkın yaşam biçimi, gelenek ve göreneklerine kadar pek çok konuyu aktarmıştır.⁷²

Kâtip Çelebi de bu asırda önemli eserler vermiştir. Tarih, coğrafya, bibliyografya ve bir çok konuda Arapça ve Türkçe 20 kadar eser yazmıştır. Çeşitli bilimlere ait görüşlerini batılı tarzda yansıtmıştır. Kâtip Çelebi, *Mîzânü'l-Hakk fî İhtiyâri'l-Ehakk*⁷³ adlı eserinde bu yüzyılda Osmanlı toplumunun gündeminde yer alan konuları ele almakta, XVII. yüzyılın en ateşli konusu olan ve kitâbî anlayışı temsil eden Kadızâdeliler ile tasavvufî anlayışı temsil eden Sivâsiler tartışmasını devletin fazla büyütmemesi gerektiğini savunmaktadır.⁷⁴ Dönemin sorunlarına çözüm aradığı

70 Mengi, s. 224.

71 Genç, ss. 337-338.

72 Banarlı, II, 688.

73 Katip Çelebi, **Mîzânü'l-Hakk Fî İhtiyâri'l-Ehakk**, Çev. Orhan Şaik Gökyay-Süleyman Uludağ, Kabalcı Yay., İstanbul 2008.

74 Bilkan, ss. 14-15.

ıslahatnâme türündeki eseri *Düstûru'l-Amel li-Istılâhi'l-Halel*'dir. Kâtip Çelebi'nin tarih alanında *Fezleke*, coğrafyada ise; *Cihannümâ* diğer önemli eserleridir.

XVII. yüzyılda tarih alanında da Peçevî (ö. 1650) ve Na'imâ (ö. 1716) vak'anüvis adı verilen tarihçilerin eserlerinden bahsetmek gerekir. Bu alandaki en önemli yazar Na'îma, kendi adı ile anılan tarihinde 1591-1659 yılları arasındaki olayları tarafsız bir biçimde anlatmıştır.⁷⁵ II. Osman'ın şehâdeti, kahvehânelerin kapatılması, tütünün yasak edilmesi, Kadızâde ve Sivâsî çatışması, imân, ibâdet, tarikat ehlinin raks ve devri, bid'at, rüşvet gibi toplumun içe dönük konularından sözünü esirgemeyen bir üslûpla söz etmektedir.⁷⁶

Sade nesrin bir diğer ustası ise, Koçi Bey'dir. Onun, *Koçi Bey Risalesi*⁷⁷ diye bilinen ıslahatnâme türündeki eseri, IV. Murad'a devletin o dönemdeki sorunlarını ve Osmanlı devlet düzeninin bozulma sebeplerini anlattığı tarihî bir belgedir.⁷⁸ Koçi Bey'e göre: "Kanûnî Sultan Süleyman'ın divâna çıkmaması, kendine yakın olanları koruması, beytü'l-mâlı hilâf-ı şer sarf etmesi, zînet ve şöhrete değer vererek israfa bulunması gibi hususlar, tenkit edilmesi gereken olumsuzluklardır. Özellikle padişahın süse, zînete, gösterişe meyli vezirleri de etkilemiş ve evler, bağlar, köşkler, samurlar, kürklere sarf edilen devlet hazinesi, boş yere tüketilmiştir."⁷⁹ Osmanlı Devlet düzeninin bozulma nedenlerini anlattığı bu eserde, Koçi Bey; tımar, zeâmet sistemindeki bozulmalardan, sayıları artan ücretli askerlerin devlete verdiği zararlardan, eski ulemâ ve yeni ulemâ arasındaki derin uçurumdan, göreve atama ve yükselmelerdeki yolsuzluk, rüşvet ve adam kayırmalardan, yeniçerilik sistemindeki değişimlerden söz etmektedir. Sonra da gelenekçi bir yaklaşımla tenkit ettiği tüm bu durumların ıslâhı için çözüm önerileri sunmaktadır.⁸⁰

75 Banarlı, II, 694. Naimâ Tarihi için bkz. Na'imâ Mustafa Efendi, **Târîh-i Na'imâ, Ravzatü'l-Hüseyn fî Hulâsâtü Ahbârü'l-Hâfitayn**, c. I-IV, Matba'a-i Âmire, İstanbul 1280-1281; Aynı mlf., **Târîh-i Na'imâ**, Haz. Mehmet İpşirli, c. I-IV, TTK Yay., Ankara 2007; Zeki Aslantürk, **Na'imâ'ya Göre Osmanlı Devletinin Çöküş Sebepleri**, Kült. Bak. Yay., Ankara 1989.

76 Bilkan, ss. 12-14.

77 Koçi Bey Risâlesi için bkz. Zuhuri Danışman, **Koçi Bey Risâlesi**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1985.

78 Mengi, ss. 225-226.

79 Bilkan, s. 20.

80 Bilkan, ss. 15-20.

XVII. yüzyıl şerh konusunda da önemli bir dönemdir. Bunların başında Mevlânâ'nın Mesnevî'sine yapılan şerhler gelmekte olup, Attar'ın Pendnâme'si, Sâdî'nin Gülistan ve Bostan'ı gibi klâsik eserlerle, Yunus Emre ve Niyâzî-i Mısırî gibi şahısların şiirlerine çok sayıda şerh yazılmıştır. Ankaralı İsmail Rusûhî Efendi (ö. 1631)'nin şerhi en şöhretlisidir. Sarı Abdullah Efendi (ö.1660) de diğer bir mesnevi şârihidir.⁸¹ Bu asırda münşeât yazarları yine Nergisî ve Veysî'dir.

XVII. yüzyıl mensur hikâyeciliğin oldukça yaygınlaştığı ve pek çok örneğinin verildiği bir dönem olmuştur. Bu asırda mensur hikâye türü çeviri, derleme ve edebî hikâyeler olmak üzere üç farklı özellik göstermektedir. Çeviri olanlar Dâstân-ı Ferruh ve Hü mâ, Mustafa Sâfî'nin Kısas-ı Celâl u Cemâl'i, Mehmet Altıparmak'ın Yûsuf Kıssa'sı, Nev'îzâde Atâî'nin Tûtînâme'si, Ziyâeddîn Yahyâ'nın Gencine-i Hikmet'i ve Lâmiî'nin Hüsn-i Dil hikâyeleridir. Derleme özeliğindeki hikâyeler ise; Ahmed b. Hemdem Kethüdâ adıyla bilinen Süheylî'nin Acâ'ibü'l-Me'âsir ve Garâibü'n-Nevâdir⁸² (Nevâdir-i Süheylî)'si, Hıbrî (ö. 1667)'nin Hadâyıku'l-Cinân'ı, Feyzullah Efendi'nin Letâifnâme'si, Hezarfen Hüseyin Efendi (ö. 1678)'nin Câmîü'l-Hikâyât-ı Hikemiyye adlı eserleridir. Edebî hikâyecilikte ise, Veysî'nin Hâbnâme'si, Nergisî'nin Nihilistan ve Meşakku'l-Uşşâk hikâyeleri en tanınmışlarıdır. Bunlardan başka ferdî özellikler taşıyan daha pek çok mensur hikâye örneği bulunmaktadır.⁸³

Sözlük alanında ismini duyuran İshak Hocası Ahmed, Zemahşerî'nin (ö. 1144) *Mukaddimetü'l-Edeb* isimli eserini *Aksa'l-İreb fi-Tercemeti Mukaddimetü'l-Edeb* adıyla Türkçe'ye çevirmiştir. İshak Hocası'nın bu eseri, 1895 yılında basılmıştır.

Kadı zâdelilerden olması muhtemel olan Muslihiddin'in, *Mebâhis-i İmân ve Mebâhis-i Salât* adlı ilki imâna ikincisi ibâdete dâir didaktik eserleri bu dönemde mev'iza türünün örnekleridir.

81 Genç, s. 355.

82 Süheylî'nin bu eseri için bkz. Şerife Yağcı, **Süheylî Acâibü'l-meâsir ve Garâibü'n-nevâdir**, Ege Üniv. SBE, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir 2001.

83 Genç, ss. 361-362.

XVII. yüzyıl menâkıbnâme türünün meşhur örneği Ömer Fuâdî'nin yazdığı *Menâkıb-ı Şerîf-i Pîr-i Halvetî Hazret-i Şa'bân-ı Velî* adlı eseridir.⁸⁴

Sonuç olarak XVII. yüzyılda sanat ve edebiyat, Osmanlı imparatorluğundaki sosyal ve siyasal gerilemeye rağmen, yükselişine devam etmiş, olgun bir seviyeye ulaşmıştır. XVII. yüzyılda, edebiyatın her alanında olduğu gibi şiir de en ileri seviyededir. Başka dönemlerde pek görülmeyecek kadar zengin kadrosuyla temsil edilen verimli bir dönem olmuştur. Şâirlerin üslûbu ince, nâzik ve sâdedir. Yabancı kelimeler ve uzun tamlamalar çok kullanılmıştır. Sözün güzelliği kadar mânâ da önem kazanmış, söz kısa olmakla birlikte anlamda derinlik sağlanmış, geniş hayallere yer verilmiştir. Şiir ve yazılarda, deyim ve atasözlerinin fazlalığı dikkat çekmektedir. Bu yüzyılın dilinde, önceye göre bir sadeleşme görülmektedir. Nâbî'den başlayarak dilde mahallîleşme akımına geçilmiş, böylece edebîyat halkın zevk ve duyusunu yansıtmıştır. Sosyal hayattaki çalkantıların edebî hayatı etkilemesi biraz zaman almış ve asrın sonuna doğru ancak kendini göstermiştir.⁸⁵

84 Genç, ss. 359-361.

85 Ayan ve diğerleri, V, 64.

2. İSHAK HOCASI AHMED'İN HAYATI

2.1 Doğumu

İshak Hocası Ahmed Efendi'den tezkire, tuhfe ve biyografi türündeki bazı eserlerde⁸⁶ ile ansiklopedilerde⁸⁷, edebiyat⁸⁸, hat sanatı⁸⁹, kelâm⁹⁰, astronomi⁹¹, tasavvuf⁹² gibi çeşitli ilimlere ait çalışmalarda ve İshak Hocası hakkında yapılmış bir

-
- 86 Es'ad, **Bahçe-i Safâ-Endûz**, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Başlıklar Bölümü no: 185, vr. 17a; Mehmed Tefvik, **Mecmû'atü't-Terâcim**, İSAM Kütüphanesi M00108 nolu mikrofilm, vr. 70a-70b; Aynı mlf., **Kâfile-i Şu'arâ**, İstanbul 1290, s. 51; Hâfiz Refî', **Vahdet-nâme-Ahmed Efendi el-Meşhûr bi-İshak Hâcesi-**, İstanbul 1302, ss. 2-8; Bursalı Mehmed Tahir bin Rifat, **Aydın Vilâyetine Mensûb Meşâyih, Ulemâ, Şuarâ, Müverrihin ve Etibbâninterâcim-i Ahvâli**, Keşîşiyân Matbaası, 1324 İzmir. ss. 39-41; Aynı mlf., **Aydın Vilâyetine Mensûb Meşâyih, Ulemâ, Şuarâ, Müverrihin ve Etibbâninterâcim-i Ahvâli**, Haz. M. Akif Erdoğan, Akademi Kitabevi, İzmir 1994, ss. 20-22; Aynı mlf., **Osmanlı Müellifleri**, Ankara 2000, I, 232-233; İsmail Belîğ, **Güldeste-i Riyâz-ı İrfân ve Vefât-ı Dânişverân -Târih-i Burusa-**, Bursa 1302, ss. 411-417; Aynı mlf., **Nühbetü'l-Âsâr li-Zeyli Zübdeti'l-Eş'âr**, Haz. Abdülkerim Abdülkadiroğlu, AKMB, Ankara 1999, ss. 5-8; Müstakim-zâde Süleymân Sa'deddîn Efendi, **Tuhfetü'l-Hattâtîn**, İstanbul 1928, ss. 95-96; Şeyhî Mehmed Efendi, **Şakaik-ı Nu'maniye ve Zeylleri -Vekayîü'l-Fudalâ-II-III-**, Haz. Abdükadir Özcan, İstanbul 1989, ss. 301-302; Mehmed Sirâceddin, **Mecmu'a-i Şu'arâ ve Tezkire-i Üdebâ**, Haz. Mehmed Arslan, Sivas 1994, ss. 92-96; Mehmed Süreyyâ, **Sicill-i Osmanî**, Haz. Nuri Akbayer, İstanbul 1996, I, 179; Kadir Atlansoy, **Bursa Şâirleri-Bursa Vefeyatnamelerindeki Şâirlerin Biyografileri-**, Bursa 1998, ss. 187-192; Mehmet Nâil Tuman, **Tuhfe-i Nâilî-Divân Şâirlerinin Muhtasar Biyografileri-**, Haz. Cemal Kurnaz-Mustafa Tatçı, Ankara 2001, I, 20-21; Mustafa Safâyi Efendi, **Tezkire-i Safâyi (Nuhbetü'l-Âsâr min Fevâ'idü'l-Eş'âr) İnceleme-Metin-İndeks**, Haz. Pervin Çapan, AKMB, Ankara 2005, ss. 78-80; Sâlim Efendi, **Tezkiretü's-Şu'arâ**, Haz. Adnan İnce, Ankara 2005, AKMB, ss. 198-202.
- 87 Sadeddin Nüzhet Ergun, "Ahmed (İshak Hocası)", **Türk Şâirleri**, İstanbul 1936, I, 294-295; M. Ekrem Üzümeri ve diğerleri, "İshak Hocası Ahmed", **Türkiye Ansiklopedisi**, Ankara 1956, III, 186; M. Nihal Atsız, "İshak Hocası veyâ Ahmed Rızâî", **Türk Ansiklopedisi**, MEB Yay., Ankara 1972, XX, 232; Reşat Öngören, "İshak Hocası", **TDVİA**, İstanbul 2000, XXII, 533-534.
- 88 Kemal Özkaynak, **Aydın Şâirleri ve Müellifleri**, Aydın 1944, ss. 85-86; Haluk İpekten ve diğerleri, **Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü**, Kült. ve Turz. Bak. Yay., Ankara 1988, ss. 16-17.
- 89 Müstakim-zâde, ss. 95-96; Ali Alparslan, **Osmanlı Hat Sanatı Tarihi**, İstanbul 1999, ss. 133-135; Muhittin Serin, **Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar**, İstanbul 1999, s. 115; Şevket Rado, **Türk Hattatları-XV. Yüzyıldan günümüze kadar gelmiş ünlü hattatların hayatları ve yazılarından örnekler-**, İstanbul t.y., ss. 119, 131.
- 90 Ömer Aydın, **Türk Kelam Bilginleri**, İnsan Yay., İstanbul 2004, ss. 122-123.
- 91 Ekmeleddin İhsanoğlu ve diğerleri, **Osmanlı Astronomi Literatürü Tarihi**, İstanbul 1997, I, 372-376.
- 92 Ramazan Muslu, **Osmanlı Toplumunda Tasavvuf [18. Yüzyıl]**, İnsan Yay., İstanbul 2003, ss. 126, 143, 464, 602, 621.

incelemede⁹³ bahsedilmektedir. Şunu belirtmek gerekir ki pek çok kaynakta İshak Hocası hakkında bilgi bulunmasına rağmen bu mâlûmat genellikle birbirinin tekrarı mahiyetindedir. Kaynakların kendisinden âlim, fâzıl, mecîd, sâlih ve zamânenin yegânesi⁹⁴, her fende mâhir,⁹⁵ zât-ı ma'ârif-simât⁹⁶ bir şahsiyet diye söz ettiği şâirin asıl adı, “*Şemse'd-din Ahmed*” dir. Mehmet Nâil Tuman'ın bildirdiğine göre, Germiyanlı Hayreddin Efendi'nin oğludur.⁹⁷ Menteşe Mahalli'nden olduğunu söyleyenler varsa da⁹⁸ eski adı Güzelhisar olan Aydın'ın Sobuca⁹⁹ köyünde “*Toğdı ol mihr-i Münîr gözleri aydın felegin*”¹⁰⁰ mısraı fehvasınca dünyaya gelmiştir.¹⁰¹ Nihal Atsız, asıl adının “*Ahmed Rızâî*” olduğunu bildiriyorsa da kaynaklarda onun Rızâî nisbesine rastlanmamıştır. Atsız'ın Menemenli olduğu yönünde verdiği mâlûmat da gerçeği yansıtmamaktadır.¹⁰² Kaynaklarda doğum yılı bildirilmemiş olan İshak Hocası'nın *Vahdet-nâme*'nin sonuç bölümündeki bir beytinden, bu eseri yazdığı sırada elli yaşında olduğu anlaşılmaktadır:

Ayağum aldı elli yâş benüm
Lerze-nâk oldu dest u pâ vü tenüm (2502)

Tezimizin ikinci bölümünde nüshaların tavsiflerinin yapıldığı kısımda, N1 diye adlandırılan nüshanın sonunda bulunan kayda göre; İshak Hocası bu eseri, Hüdâvendigâr Medresesi'nde müderris iken tamamlamıştır.¹⁰³ Tezkirelerin verdiği bilgiye göre; İshak Hocası, 1100/1689¹⁰⁴ Cemâziye'l-evvel'inde Bursa Hüdâvendigâr

93 Ali Cânip Yöntem, “İshak Hocası Ahmed Efendi”, **Hayat Mecmuası**, 8 Mart 1928, nr. 67, ss. 283-284; Ahmed Sevgi ve diğerleri, “İshak Hocası Ahmed Efendi”, **Ali Cânip Yöntem'in Eski Türk Edebiyatı Üzerine Makaleleri**, İstanbul 1996, ss. 138-143.

94 Mehmed Tevfik, **Terâcim**, vr. 70a; Aynı mlf., **Kâfile**, s. 51; Hâfız Refî', s. 4.

95 Mehmed Süreyyâ, I, 179.

96 Bursalı Mehmed Tahir, **Osmanlı Müellifleri**, I, 232.

97 Mehmet Nâil Tuman, I, 20.

98 Mehmed Tevfik, s. 51; Safâyî, s. 78; Sâlim Efendi, s. 198; Atlansoy, s. 188.

99 Sobuca nâhiyesi için bkz. Ahmet Rıfat, **Lügât-ı Tarihiyye ve Coğrafiyye**, Ankara 2004, III, 187. Günümüzde Aydın ilinin Koçarlı ilçesine bağlı bulunan köy, ilçeye 3 km mesafededir.

100 Hâfız Refî', s. 2; İsmail Belîğ, **Güldeste**, s. 411; Sâlim Efendi, s. 198.

101 Hâfız Refî', s. 2; Sâlim Efendi, s. 198; Şeyhî Mehmed Efendi, ss. 301-302; Mehmed Sirâceddin, s. 92; Mehmed Süreyyâ, I, 179.

102 Atsız, XX, 232.

103 Bkz. II. Bölüm Nüshaların Tanıtılması ve Şecere.

104 Bu tarihler Şeyhî Mehmed Efendi tarafından 1101/1690 olarak yazılmıştır. Şeyhî Mehmed Efendi, s. 301.

Medresesi'nde göreve başlamıştır. 1103 Yılı Rebû'l-evvel ayında Mûsile-i Sahn müderrisliğine yükseltilen İshak Hocası, 1107 yılı Şevval'inde Sahn müderrisliği ile görevlendirilmiştir. İstinsah yılı bilinen nüshalar arasında en erkeni 1102/1691 tarihlidir. Demek ki İshak Hocası eseri 1100/1689-1102/1691 tarihleri arasında yazmıştır. *Vahdet-nâme* 1100-1102 yıllarında tamamlanmış olduğuna göre şâirin takriben 1050/1640-1052/1642 yılları arasında doğduğu tahmin edilmektedir. Kesin bir bilgiye ulaşıncaya kadar bu târih, şâirin doğum yılı olarak kabul edilecektir.

2.2 Yetiştirilmesi

İshak Hocası'nın ilk hocası, ulemâdan olan babası Hayreddin Efendi olup “Mukaddemât-ı ulûm-i mütedâvile-i edebiyye”yi¹⁰⁵ oğluna bizzat tedris etmiştir.¹⁰⁶ Daha sonra, ilme olan merakından dolayı Diyarbakır ve İran civarlarına ilim tahsili için gitmiştir.¹⁰⁷ Şirvan'da Ni'metullah-zâde'nin eğitim halkasına dahil olmuştur.¹⁰⁸ Mehmed Sirâceddin'in ifâdesiyle, ilm-i hikmette Fârâbî; ilm-i hey'et'te de İbn Sînâ gibi şöhrete kavuşmuştur.¹⁰⁹ Acem diyarlarında eğitimini tamamlayan şâir, Der-Saadet'e dönmüş ve burada büyük itibâr görmüştür.¹¹⁰ İran taraflarında fazla kalması sebebiyle kendisine uzun zaman “*Acem Ahmed Efendi*” denilmiştir.¹¹¹ Ancak zamanla İshak Efendi adında, Sadrazam *Köprülü Mehmed Paşa* ve mahdûmu Sadrazam *Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa*'nın tezkireciliğini yapan¹¹² bir devlet büyüğünün hayli dikkatini çekmiş, bu zât tarafından özel hoca olarak tutulmuş ve bundan sonra “*İshak Hocası*” diye anılmaya başlamıştır.¹¹³ İshak Efendi (ö.1097/1685)'te¹¹⁴ bazı siyâsî entrikalar sonucu öldürüldükten sonra sarayda

105 Alet ilimleri de denilen “Sarf”, “Nahiv”, “Hesap”, “Münâzara”, “Mantık”... gibi ilimlerdir. Bkz. Mustafa Şanal, “Osmanlı Devleti'nde Medreselere Ders Programları, Öğretim Metodu, Ölçme Ve Değerlendirme, Öğretimde İhtisaslaşma Bakımından Genel Bir Bakış”, **Erciyes Üniv. SBE Dergisi**, S. 14 Yıl : 2003/1, Kayseri 2003, s. 152.

106 İsmail Belig, s. 411.

107 Sâlim Efendi, s. 198; Mehmed Sirâceddin, s. 92.

108 İsmail Belig, s. 411; Bursalı Mehmed Tahir, **Osmanlı Müellifleri**, I, 232.

109 Sâlim Efendi, s. 198; Mehmed Sirâceddin, s. 93.

110 Sâlim Efendi, s. 198; Mehmed Sirâceddin, s. 93.

111 Sâlim Efendi, s. 198; Mehmed Sirâceddin, s. 93.

112 Mehmed Süreyyâ, III, 804; Mehmed Sirâceddin, s. 93.

113 Sâlim Efendi, s. 198; Mehmed Sirâceddin, s. 93.

114 Mehmed Sirâceddin, s. 93.

hâmisini kaybeden İshak Hocası Ahmed Efendi Bursa'ya yerleşmiştir.¹¹⁵ İshak Hocası, Bursa'da Halvetiyye tarikatının önemli şeyhlerinden Niyâzî-i Mısrî'nin¹¹⁶ dergâhına devam ederek ona intisap etmiş, Mısrî'nin halîfelerinden olmuştur.¹¹⁷ Nefeszâde İsmail Efendi'den hat meşk ederek ta'lik, tevki' ve siyâkat başta olmak üzere sülüs ve nesihte meşhur isimler arasında yer almıştır.¹¹⁸ Sülüs ve nesihte, Hâfız Osman'ın da hocası olan Suyolcuzâde Mustafa b. Ömer'den icâzet almıştır.¹¹⁹ Her Ramazan'da nesih hattıyla bir Mushaf yazıp Bursa'da selâtin camilerine vakfettiği kaydedilmektedir.¹²⁰

Astronomi alanında da önemli bir âlim olan İshak Hocası'nın bu alanda yazılmış önemli eserleri bulunmaktadır. Onun kendisini yetiştirdiği bir diğer alan ise diltiridir. Zîrâ o, Zemahşerî'nin lûgatını Türkçe'ye çevirecek kadar Arapça ve Türkçe'ye hâkim bir şahsiyettir. Fars diline hâkimiyeti ve bütün bu dilleri bir arada kullanabilme kâbiliyeti ise zâten takdîre şâyandır.

2.3 Görevleri

İshak Hocası İran dönüşünde bir müddet Köprülü Fazıl Ahmed Paşa'nın tezkirecisi İshak Efendi'ye intisap ettikten sonra 1093 /1682 senesi Recep ayında İnegöl kasabasındaki İshak Paşa Medresesi'ne müderris olarak atanmıştır. 1099/1688 yılı Rabî'u'l-âhir'inde ise, aynı yerde Hâriç Ellili¹²¹ itibâr olunmuştur. Bu şekilde iki yıl İshak Paşa Medresesi'nde görev yaptıktan sonra, 1101/1690 yılı “ibtidâ-i dâhil”

115 Üzümeri ve diğerleri, III, 186.

116 Niyâzî-i Mısrî için bkz. Mustafa Kara, **Niyazi-i Mısrî**, TDV Yay., Ankara 1994; Kenan Erdoğan, **Niyâzî-i Mısrî Divanı**, Akçağ Yay., Ankara 2008; Mehmet Ulucan, “Niyâzî-i Mısrî'nin Şiirlerinde Varlık Anlayışı”, **Fırat Üniv. SBE Dergisi**, S. 1, Cilt: 19, ss. 31-41, Elazığ 2009; Linnili Şeyh Abdi-i Siyâhî, **Limni'de Sürgün Bir Velî-Niyâzî-i Mısrî'nin Hatıraları-**, H Yay., İstanbul 2010; HŞeyh Mehmed Şemseddin Mısrî, **Dildâr-ı Şemsî (Niyâzî-i Mısrî İzinde Bir Ömür Seyahat)**, Haz. Mustafa Kara - Yusuf Kabakçı, Dergah Yay., İstanbul 2010; Mustafa Tatçı, **Burc-ı Belâda Bir Merd-i Hudâ Niyâzî-i Mısrî**, H Yay., İstanbul 2011.

117 Muslu, ss. 126-127.

118 Müstekim-zâde, ss. 95-96; Alparslan, ss. 133-135; Rado, ss. 119, 131.

119 Serin, s.115.

120 Mehmed Sirâceddin, s. 94.

121 Osmanlıda medreseler “Haşîye-i Tecrid”, “Miftâh”, “Kırklı”, “Ellili”, “Hariç”, “Dâhil”, “Sahn-i Semân”, “Altmışlı” olarak çeşitlendirilir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Dâru'l-Hilâfeti'l-Âli, **İlmiye Sâlnâmesi**, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1334, ss. 647 vd.

yani orta dereceli medrese müderrisi olarak Bursa'daki Gâzî Hudâvendigâr Medresesi'ne atanmıştır.

İshak Hocası, Sadrazam *Fâzıl Ahmed* ve *Fâzıl Mustafa* paşaların hizmetinde bulunmuş; *Fâzıl Mustafa Paşa* kendisini dîvân hâceliklerinden Anadolu muhasebeciliği görevine getirmiş ve beraberinde Belgrad seferine götürmüştür.¹²² Sadrazamın 1102/1691'de şehit olması üzerine tekrar Bursa'ya dönmüş ve çeşitli medreselerde müderrislik yapmıştır. 1103/1691 Yılı Rabîu'l-evvel ayında Mûsile-i Sahn müderrisliğine yükseltilen İshak Hocası, 1107/1696 yılı Şevval'inde Sahn müderrisliği ile görevlendirilmiştir. Son olarak 1115/1703 yılı Cemâziye'l-evvel ayında Bursa'daki Murâdiye Medresesi'ne müderris tayin edilen şâir, vefâtı olan 1120/1708 yılı Şaban ayının onuncu gününe kadar bu görevini sürdürmüştür.¹²³

2.4 Talebeleri

Uzun yıllar Osmanlı'nın İstanbul ve Bursa'daki yüksek eğitim kurumlarında müderrislik yapan İshak Hocası Ahmed Efendi elbette pek çok talebe yetiştirmiştir. Ancak kaynaklarda bunlardan yalnızca bir kaç tanesinin ismine rastlanmıştır.

İshak Hocası Ahmed Efendi'nin en meşhur talebesi olan ve Ahmed Efendi'ye "*İshak Hocası*" lâkabını kazandıran kişi Sadrazam Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa'nın tezkirecisi İshak Efendi'dir. Bursa Veled-i Enbiyâ Mahallesi imamı Abdülaziz Efendi'nin oğlu İshak Efendi (ö. 1737) de İshak Hocası'nın İshak isimli bir başka talebesidir.¹²⁴ Bursa'da Seyyid Baba Dergâhı'nda Mısırîliği temsil eden şeyhlerden Kadızâde Mehmed Efendi (ö. 1710) ilmini İshak Hocası'ndan tamamlayanlar arasındadır.¹²⁵ İshak Hocası'nın oğlu, Hocasâde Mahmud Efendi'nin de onun yetiştirdiği talebeler arasında olduğu söylenebilir.

122 Mehmed Sirâceddin, s. 93; Safâyî, s. 78.

123 Şeyhî Mehmed Efendi, s. 301.

124 Muslu, s. 464.

125 Muslu, s. 143.

2.5 Vefatı

İshak Hocası 10 Şaban 1120'de (25 Ekim 1708) vefat etmiştir. Bursa'da Sârban Şeyh Mehmed (Deveciler) Mezarlığı'nda Şeyhülislâm Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi'nin kabri yanına defnedilmiştir.¹²⁶ Huldî Efendi tarafından İshak Hocası'nın vefâtına ¹²⁷ "Eyleye medrese-i cennet-i ulyâda makam" mısrayla tarih düşürmüştür. Şiirde *Vâkıf* mahlasını kullanan İshak Hocası'nın şâir, müderris ve hattat¹²⁸ olan oğlu Hoca-zâde Mahmud Efendi¹²⁹ (ö. 1137)de, "Ref edip iki elim fevtine târih dedim / Vâlidim Hâce Efendi ede adni menzil" beytiyle babası için tarih düşürmüştür. Diğer bir târih de şöyledir: "Harf-i cevher-dâr ile hatîf didi târihini / Eyledi Ahmed Efendi ravza-i adni makam". İshak Hocası için söylenmiş bir başka tarih daha vardır:

Çeşm-i devrân hazret-i Hâce efendi gitti hayf
Görmemişdür 'ilm-i fazl ile müdekkik fâzılı

Yoğ idi bir nâ-şenîde fen ki ma'lûmı değül
Genc idi kâlâ-yı 'ilm u dânişe gûyâ dili

Hall iderdi şübhesiz elbet benân-ı fikreti
Her ne denlü sâ'ilün muğlak olursa müşkili

Dikkate hâcet komazdı fehme bir kerre anâr
Zihnine mahsûs idi derk eylemek 'akl-ı külli

Cilve-gâh-ı rûh-ı pâki Cennet a'lâ olup
Şâne olsun zülf-i hûr-ı îne yâ Rabbî

Rihletini gûş iden didi mücevher târihin
Gülşen-i Firdevs ide Hâce İlâhî menzili¹³⁰

126 Bu mezarlık üzerinden karayolu geçtiği için günümüzde mevcut değildir. Hicabi Gülgen, "Kent'in Bir Sınır Alanı Olarak Bursa Mezarlıkları", **Bursa Şehri'nin Gelişmesi ve Kentsel Planlama Kültürü**, Haz. Yusuf Oğuzoğlu, İstanbul 2008, s. 69.

127 Atlansoy, s. 189.

128 Rado, s. 131.

129 Râmiz, **Râmiz ve Âdâb-ı Zurafâ'sı İncelem-Tenkidli Metin-İndeks-Sözlük**, Haz. Sadık Erdem, AKMB, Ankara 1994, ss. 277-278; İsmail Belig, **Nühbe**, s. 506; Mehmet Nâil Tuman, II, 1142; Safâyî, ss. 711-712.

130 Bu şiir, Atlansoy'un tenkitli metninden nakledilmiştir. Atlansoy, s. 190.

2.6 Eserleri

İshak Hocası, her alanda sahip olduğu engin bilgi birikimiyle, tezkirelerde zamanının meşhur âlimleri arasında zikredilmişse de, bizzat kendi ismiyle meşhur olmayıp, İshak Hocası adıyla tanınmış olması nedeniyle sonraki devirlerde ilim adamı ve şâir olarak hak ettiği şöhrete yeterince ulaşamamıştır. Muhtemelen şâirin bu lâkâbı, onun asıl değerinin ortaya çıkmasını engellemiş, yalnızca İshak Efendi'nin hocası olarak anılmasından dolayı kendi devrinde olmasa da daha sonraki zamanlarda hafife alınmış, ismi ve eserleri neredeyse hiç zikredilmemiştir. İshak Hocası'nın allâme oluşunun yanında devrinin büyük şâirleri arasındaki yeri de aynı sebeple göz ardı edilmiştir. Her ne kadar asıl adının, İshak Efendi gibi, devrin önemli bir devlet adamının hocası olması hasebiyle gölgede kalmış olması bir talihsizlik olmuşsa da, onun bu durumun ötesinde devrin müspet ve dinî ilimlerine son derece vâkıf olması ve bu birikimini telif, şerh, tercüme türü eserleriyle yansıtması dikkate değerdir. Aşağıda eserleri anılan İshak Hocası'ndan, devrin itibârlı bir hocası olarak bahseden şu beyit onun âlim ve fâzıl olarak tanındığının delilidir:

İlmine göre anun katre değüldür deryâ
Fazlına göre anun zerre değüldür hurşîd¹³¹

Mehmed Sirâceddin ondan daha kapsamlı bahsetmiş ve gerçekten bu velûd zâtın değerini ortaya koymuştur. Ondandır, “*Allâme-i müşârün-ileyh Suyûtî-i zamân, Câmî-i devrân ve fûnûn-ı nâdire vü nâdîdede kasibü's-sebk-i dânişverân, ser-bülend-i ulemâ-yı a'lâm bir fâzıl-ı nihrî-i cihân olup te'lîfâtı lâ-tuhsâ ve âsâr-ı kalemi nâ-kâbil-i ihsâdır.*” şeklinde bahsetmektedir.¹³² Görüldüğü gibi şâir devrinde “allâme” sayılmış, zamanın Suyûtî ve Câmî'sine benzetilerek, nâdir ilimlerde eşine az rastlanan bir ilim erbâbı, âlimlerin en üstünü gibi yüceltici sıfatlarla zikredilmiştir.

Astronomi, edebiyat, tefsir, hadis, kelâm, mantık gibi alanlarda telif, tercüme, haşiye ve ta'likât şeklinde manzum ve mensur birçok eseri bulunan İshak Hocası'nın başlıca eserleri şunlardır:

131 Atlansoy, s. 190.

132 Mehmed Sirâceddin, s. 93.

1. **Risâle fi'l-'Amal bi'r-Rub'i'l-Mukantarât (Risâle-i İrtifa'):** Türkçe olan eserde astronomiyle ilgili aletlerin nasıl kullanılacağına dair bilgiler verilmiştir. İshak Efendi adına yazıldığı için *İshâkıyye* adıyla da bilinen eserin Süleymaniye Kütüphanesi'nde nüshaları vardır.¹³³ (Esad Efendi, nr. 3536/2; Fâtih, nr. 5319/7, Lâleli, nr. 2727/1). Risâle-i Rub' Dâire adıyla anılan eser müellif hattı Mısır Milli Kütüphanesi, Türkçe Yazmaları, nr. 5'tedir.
2. **Risâle-i Ma'mûle fî Beyâni'z-Zılli ve Tahdîdi'l-Cihât ve Ta'yîn-i Semti'l-Kıble:** Gölgeyle ilgili astronomi işlemlerinden, yönlerin tâyininden ve dâire-i hindiyye yardımıyla kıble yönünün tâyininden bahseden Arapça risâlelerdir. Kıble tayiniyle ilgili olan risâle sonradan eklenmiştir. (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3536/3; Fâtih, nr. 5319/8, Lâleli, nr. 2727/2).¹³⁴
3. **Şerhu Dâ'ireti'l-Hindiyye:** *Osmanlı Müellifleri'*nde yanlışlıkla *Dâire-i Hendesiyye Şerhi* olarak kaydedilen eser (I, 233), kıble tayininde kullanılan dâire-i Hindiyye hakkında bilgi veren Arapça iki varaklık küçük bir risaledir. (Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 5366). Bazı nüshalarda *Risâle-i Ma'mûle fî Beyâni'z-Zılli ve Tahdîdi'l-Cihât ve Ta'yîn-i Semti'l-Kıble* risâleleri birlikte kaydolduğundan *Risâle Ma'mûle fî Beyâni'z-Zılli ve Tahdîdi'l-Cihât ve Ta'yîn-i Semti'l-Kıble bi'd-Dâireti'il-Hindiyye* ismiyle tek bir eser olarak anılmaktadır. (Bosna-Hersek Gazi Hüsrev Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, nr. R 3280/2).
4. **Vahdet-nâme-i Âlem-Engîz:** Mesnevî şeklinde kaleme alınmış 2920 beyitlik bir eserdir. Astronominin yanı sıra tarih konularını, peygamber kıssalarını ve yer yer dinî-tasavvufî öğütleri ihtivâ etmektedir. Büyük bir kısmı Türkçe, pek azı Farsça olan eser, *Vahdet-nâme* adıyla basılmıştır (İstanbul 1302). Tezin üçüncü bölümde detaylı bilgi bulunduğu için burada ayrıca ele alınmamıştır.

133 Eserin diğer nüshaları için bkz. İhsanoğlu, ve diğerleri, I, 375-376.

134 Eserin diğer nüshaları için bkz. İhsanoğlu, ve diğerleri, I, 373-374.

5. **Sandûkatü'l-Maârif:** Muammâ ve lûgazdan bahseden Farsça önemli bir eserdir. (Süleymaniye Ktp., Pertev Paşa, nr. 618; Ayasofya, nr. 4813/2; Hacı Mahmud Efendi, nr. 3647).
6. **Manzûme-i Akâid:** "Emâlî" ve "Nûniyye" kasideleri tarzında yazılmış Türkçe bir eserdir. Basılmıştır (İstanbul 1284).
7. **Tercüme-i Mukaddimetü'l-Edeb:** Cârullâh Zemahşerî'nin lügata dair eserinin tercümesi olup *Aksa'l-İreb fi Tercemeti Mukaddimeti'l-Edeb* (İstanbul 1313) adıyla basılmıştır. Arapça'nın kavâid ve fevâidi hakkındaki bu eser, ilim meraklıları için oldukça faydalıdır. İlk babda isimler, ikinci babda fiiller, üçüncü babda isimlerin çekimleri, dördüncü babda fiillerin çekimleri anlatılmaktadır. İshak Hocası'na ilim âleminde sâhip olduğu şöhreti kazandıran en önemli eseridir. Yurt içi ve yurt dışında elliye aşkın nüshası bulunmaktadır. Burada hepsini saymak mümkün olmayacağından yalnızca bir kaçını zikretmekle iktifâ edilmiştir. (Topkapı Sarayı Müzesi Türkçe Yazmaları, E.H., nr. 1866; Hidiv Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, nr. 8614; Kayseri Raşit Efendi Eski Eserler Kütüphanesi, Râşid Efendi Böl., nr. 1033).
8. **Akvemü'l-Vesâil fî Tercemeti's-Şemâil:** Tirmizî'nin *Şemâ'ilü'n-Nebî*'sine yazdığı tercüme ve şerhtir. Beşyüz elli varak civarında oldukça hacimli bir eserdir. *Aksa'l-İreb*'den sonra en fazla nüshası olan eserdir. (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 272; Lâla İsmail, nr. 26; Kasîdecizâde Süleyman Sırrı, nr. 75; İzmir Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, nr. 1690).
9. **Tercüme-i Hadîs-i Erbaîn:** Fâzıl Ahmed Paşa'nın isteği üzerine derlediği kırk hadis tercüme ve şerhidir. (Süleymaniye Ktp., Hafîd Efendi, nr. 473; Ayasofya, nr. 4813).
10. **Hâşiye-i Metn-i Tavâifu'l-Envâr fi'l-Kelâm:** Beyzâvî'nin *Tavâifu'l-Envâr fi'l-Kelâm* adlı eserinin hâşiyesidir.

11. **Hâşiyeye Mîr Ebü'l-Feth:** Ebu'l-Feth'in âdâb-ı münazaraya dâir eserine hâşiyesidir.
12. **Ta'likât-ı Tehzîbü'l-Mantık:** Teftâzânî'nin *Tehzîbü'l-Mantık* adlı eserinin dibâcesinde yer alan bazı konulara ilişkin tahkik ve hulâsa beyânında yazılmış ta'likattır.
13. **Ta'likât-ı Şifâ'-ı Şerîf:** Kâdî İyâz'ın *Şifâ'-ı Şerîf* adlı eserine yazdığı ta'likattır.
14. **Ta'likât-ı Envârü't-Tenzîl:** Tefsîr-i Kadı Beyzâvî'nin bazı nükâtına ta'likattır. (Süleymaniye Ktp., Mihrişah Sultan, nr. 39).
15. **Münşeât:** Fenn-i inşâda kalem sâhibi olduğundan çeşitli vesilelerle ricâl-i kirâma yazdığı edebî mektuplarını bir araya topladığı nakledilir.¹³⁵
16. **Şerh-i Lûgaz-ı Acem:** Lûgazlarla ilgili Farsça bir şerhtir. (Sül. Ktp., Giresun İl Halk Ktp., nr. 3647/2.)
17. **Şerh-i Lûgaz-ı Arabî:** Arapça lûgazlarla ilgili bir şerhtir. (Mısır Milli Ktp., Türkçe Yaz. Bl., nr. Talat 63.)

Şâirin bunların dışında, *Kavâ'id-i Fârisiyye*, *Silsile-i Fahr-i Kâinât*, *Risâle-i fi Tahkîki Ma'na'l-Hidâye*, *Şerh-i Mektûb-ı Mevlânâ Câmî*, *Telhîs-i Şerhü'l-Mu'ammayât-ı Emrî* isimli eserleri bulunmaktadır. Muslu, İshak Hocası'na ait *Risâle fi ilmi't-tılsım ve def-i tâûn* (Süleymâniye Kütüphanesi, Pertev Paşa Böl. nr. 618) ile *Risâle fi takrîd alâ şerh-i Muhammediye* (Sül. Ktp., Esad Efendi Böl., nr. 3785) isimli diğer kaynakların bildirmediği iki risâleden daha bahsetmektedir.¹³⁶

Blochet, katalogunda Vahdet-nâme'nin yanısıra aynı mecmua içerisinde Ahmedî'ye ait bir başka eser olan *Tuhfetü'l-Hallâtîn*¹³⁷ isimli anekdotlar ihtiva eden bir eser ile Bursa Ulu Cami'yi tasvir eden¹³⁸ başka bir eserden daha söz etmektedir.

135 İsmail Belîğ, s. 411; Mehmed Sirâceddin, s. 94; Sâlim Efendi, s. 198.

136 Muslu, **a.g.e.**, s. 603, 621.

137 Şu ana kadar ulaştığımız hiçbir kaynak müellifin bu eserden bahsetmemektedir.

138 Edgar Blochet, **Catalogue des Manuscrits Turcs de la Bibliotheque Nationale**, Paris 1933, II, 63, nr. 617.

Türkçe şiirlerinde “*Ahmedî*”, Farsça şiirlerinde “*Hâce*” mahlasını kullanan İshak Hocası'nın mecmualarda kalmış pek çok gazel, kaside ve lûgazları da vardır.¹³⁹ (Süleymaniye Ktp., Pertev Paşa, nr. 618; Esad Efendi, nr. 3785; Fâtih, nr. 4101).

2.7 Edebî Kişiliği

İshak Hocası, yaşadığı asırda âlimliği ve hattatlığı ile bir nebze de olsa ön plana çıkmış, yazdığı diğer eserleriyle şöhret kazanmıştır. Döneminin önemli şâirleri arasında zikredilmemiş olsa da, son derece güçlü bir şâirliği olan İshak Hocası, bu ustalığını ilmin hemen her alanındaki engin mâlûmâtıyla birleştirmeyi başarmıştır. Sanatkârâne şâirliği ile âlim ve müderris kimliğini takdire şâyan bir şekilde bütünleştirerek, irşâd edici, öğretici ve düşündürücü bir üslûp ortaya koymuştur. Âlimliği ve edipliği kadar şâirliğinin de güçlü olduğunu kanıtlamıştır.

Nâbî'nin de yakın dostu olan ve göreve geldiğinde Nâbî'nin kendisi için bir kasîde yazdığı¹⁴⁰ Râmî Mehmed Paşa (1119/1708)'ya İshak Hocası da 15 beyitlik Farsça bir kasîde yazmıştır.¹⁴¹ Bu, şâirin Nâbî ve onun yakın dostu Râmî Paşa'dan etkilendiği belki de onlarla görüştüğü anlamına gelmektedir.¹⁴² Tıpkı Nâbî'de¹⁴³ olduğu gibi İshak Hocası'nın da kasidelerinde bir zorlama olduğu görülmektedir. İshak Hocası'nın aşağıda zikredilen özellikleri Nâbî ile büyük oranda benzerlik arz etmektedir.

İshak Hocası şiirinde anlamı ön plana çıkarsa da lirizmi de ihmal etmemiştir. Sanatı da bir tarafa bırakmamış, biçimde neredeyse klâsik dîvân şiirinin üstatları kadar başarı göstermiştir. Şiir ve inşâya son derece önem vermiştir. Sözün önemi, anlamlı olması, belâgat, beyân, inşâ gibi terimleri her fırsatta şiirinde kullanmıştır.

139 Mehmed Sirâceddin, s. 95.

140 Mengi, *Nâbî*, s. 6.

141 Bkz. Vahdet-nâme Metin, “Reîsü'l-küttâb Râmî-râ Firistâde Şüd”, 2906-2920. beyitler.

142 İshak Hocası bu kasîdesinde Râmî Paşa'dan reîsü'l-küttâb diye bahsetmektedir. Kaynaklara göre Râmî Mehmed Paşa ilk olarak Sadrazam Mustafa Paşa nezâretinde iken reîsü'l-küttâblık görevinde bulunmuş, 1106/1694 yılında bir süre bu görevden alınmış, ancak 1109/1697 tarihinde yeniden bu makama getirilmiş, 1114/1702'ye kadar reîsü'l-küttâblık yapmıştır. (Recep Ahışalı, “*Râmî Mehmed Paşa*”, *TDVİA*, İstanbul 2007, XXXIV, 449-451.) 1190-1191 yıllarında Mustafa Paşa'nın himâyesinde bulunan İshak Hocası, Râmî Paşa ile ilk reîsü'l-küttâblık yıllarında görüşmüş olmalıdır.

143 Gibb, III, 235.

Övgüde ve yergide aşırıya kaçmayan şâir, Hikemî tarzın gereği olarak aynı zamanda ders vermeyi de başarmıştır. İnsanlarda gördüğü çirkinliklere değinirken bazen alaycı, bazen aşağılayıcı ve eleştirel yaklaşıp da asla saldırgan bir tavır takınmamıştır.

Girişte de belirtildiği üzere, XVII. asırda şâirlerin üslûbu Sebki Hindî nedeniyle ince, nâzik ve söylemce ağırlaşmıştır. Yeni imajların benimsenmesi ile bu imajları karşılayacak yabancı kelimeler ve uzun tamlamalar çok kullanılmış, atasözleri ve deyimlerin çokça kullanılması yaygınlaşmıştır. Sözün güzelliği ikinci dereceye düşerek mânâ daha çok önem kazanmış, söz kısa olmakla birlikte anlamda derinlik sağlanmış, geniş hayallere yer verilmiştir. Şiir ve yazılarda, deyim ve atasözlerinin fazlalığı dikkat çekmektedir. Bu yüzyılın dilinde, önceye göre bir mahallîleşme görülmektedir. Bu dil özelliklerinin yanında dönemin bir karakteristiği olarak, Nâbî ve Sebki Hindî takipçilerinin dil konusundaki çelişkisi İshak Hocasının Mesnevî'sinde de vardır. Bir tarafta sâde, akıcı ve mahallî olmaya çabalarken diğer taraftan anlaşılması güç, zincirleme terkipler ve yoğun Farsça kelimelerle okuyucuyu zorlamaktadır. Şâir, şiire ilk okuyuşta kavranamayacak kadar derin ifâdeler yerleştirmeyi başarmıştır.

İran kanalıyla XVII. yüzyıl Türk edebiyatını etkisi altına alan Sebki Hindî'nin dildeki bu tesirlerinin yanı sıra içerikte de birtakım etkileri elbette olmuştur. Bu dönemde Sebki Hindî ekolünde söz konusu olan iki yönelimden ilki, Sâib Tebrizî'nin öncülüğünde gelişen "hikmet" içerikli tarz olup, söylemde günlük dile daha yakın bir üslupla oluşturulmuş yeni mazmunlar kullanılmıştır. Bu tarzın bizdeki temsilcisi Nâbî'dir. İkincisi ise; "hayal" unsurunu ön plana çıkaran, yoğun imgelerin ve kapalı ifâdelerin tercih edildiği asıl Hint üslûbudur ki bu tarzın bizdeki temsilcisi Nâilî'dir.¹⁴⁴ İshak Hocası Nâbî çizgisinde yazmayı tercih etmiş, içerikte "hikmet"i ön plana çıkarmıştır.

Mesnevî, Nâbî'nin eserinde de olduğu üzere muhtevâ bakımından zengin, bilgi ve hikmet doludur. Üslûbu ise, düzgün, akıcı ve hikmet-âmîzdir. Şâir Mesnevî'sinde, alay ve mizahın zararları, dedikodu ve boş konuşmanın zararları, içkinin zararları, mûsikînin gereksizliği ve mûsikîşinasların acınacak hâli, felsefenin zararları, kalem

144 Genç, s. 260.

erbâbı olmanın önemi, kibir ve gururun fenâlığı, kin tutulmaması gerektiği, sabrın lüzûmu, kâinâtın hikmetini anlamak gerektiği, ilim, hikmet ve irfânın güzelliği, cahilliğin, âsiliğin, küfrün ve şirkin fenâlığı, güzel ahlâk, ölçülü olmak, tok gözlülük, kanaat, cömertlik, güler yüzlü ve alçak gönüllü olmak; gözüne, diline, eline hakim olmak, ömrü hevâ ile geçirmemek, aklını kullanmak, insan olmanın değerini bilmek, Allah'ın emirlerine itaat, ibâdet, haramdan sakınmak gibi dînî ve ahlâkî vasıfların güzelliği üzerinde durur.

K'ey reh-i Hâkka kör olan nādān
Tih-i 'ısyānda zār u ser-gerdān (563)

Tābuñı bunca ğaflet u idbār
Nice bir böyle beyhüde reftār (564)

Yiter olduñ yiter hevāya esir
Bād-peymālîk eyledi seni pîr (565)

Şâirin *Vahdet-nâme*'de üzerinde en sık durduğu konulardan biri de kadın ile erkeğin evliliği ve bu evliliğin yegâne amacının hayırlı evlat yetiştirmek olduğudur.¹⁴⁵ Sona eklenen “Kasîde-i Peççe” başlığını taşıyan 38 beyitlik Farsça bir kasîde de oğluna nasihatlerde bulunmaktadır.

Sanma dünyā işi sebebsüz olur
Terbiyetsüz veled edebsüz olur (42)

Klâsik İslâm düşüncesi çizgisinde olan şâirde, bir müderris olarak medrese taassubu da dikkati çekmektedir. Bu asırda felsefeye karşı taassuba varan bir tavır söz konusu olup, dînî düşünce alanındaki gelişmeler daha çok Fıkıh ve Kelâm ilimleri çerçevesinde yoğunlaşmıştır. Kâinâtın varlığı ve yaratılışı, Allah'ın vahdeti ve sıfatları, kâinâtın işleyişi, insanın yaratılışı ve özellikleri, nübüvvet, kader, ölüm, ahiret, bilgi ve bilginin kaynağı gibi metafizik konularda geleneksel İslâm düşüncesini benimsemiş, vahye dayanmakla birlikte akla da önem veren Eflâtun ve Aristocu anlayışın takipçisi olmuştur. Bu bağlamda İshak Hocası üzerinde, din alanında aklın yanında imânın varlığını da kabul eden İbn-i Sînâ ile Farâbî etkisinden de söz etmek gerekir. Bir kelamcı olarak şâir, çağdaşı Nâbî'yi de şekillendiren tüm bu etkilerin yanında Gazâlî ve

145 Bkz. I. Bölüm Tahlil, Felekler.

onun tasavvuf felsefesini de içine alan “hikmet” anlayışından da etkilenmiştir.¹⁴⁶ Bu nedenle, kâinatta var olan her şeye ve tüm olaylara ibretle bakmayı ilke edinmiş, onların mâhiyetinden ziyâde arkasında gizli bulunan sebebi yani sırrını anlamaya yönelmiştir. Bu noktada İshak Hocası üzerinde Niyâzî-i Mısırî ve onun tasavvuf görüşlerinin de etkili olduğu bir gerçektir. İlme büyük önem veren fakat felsefeden haz etmeyen İshak Hocası, akli Allah'ın vahyini anlama, emirlerini yerine getirme, kâinattaki sırları çözme ve hikmeti anlama yolunda insana özgü ve önemli bir araç olarak kabul etmektedir. Şâir felsefe karşındaki tutumunu ve hikmete verdiği önemi şu beyitlerle ifâde etmiştir:

Râh-ı Hağdan saķın ‘udül itme
Felsefî gitdüğü yola gitme (54)

Ne bilür hikmetini her gevden
Sözleri cümle yirden u gökden (55)

Yukarıda örnekleriyle verildiği üzere İshak Hocası da Nâbî gibi felsefenin karşısında durmakta; ancak fıkıh, kelâm gibi temel İslâmî ilimleri öğrenmenin gereğini vurgulamaktadır. İshak Hocası'nın felsefeye olan yaklaşımı Nâbî'nin felsefeyle ilgili şu beyitleriyle aynı çizgidedir:

Matlabun eyle ma'ânî-i umûr
Vâdî-i felsefeden eyle 'ubûr¹⁴⁷

Nâbî de oğluna ilim tahsîl etmeyi öğütlemektedir:

Sa'y kıl 'ilm-i şerîfe şeb u rûz
Kalma hayvân-sıfat ol ilm-âmûz¹⁴⁸

Niyâzî-i Mısırî'ye intisâbıyla bilinen şâir, tasavvufu ve ilkeleri benimsemiş de olsa eserinde vahdet-i vücud felsefesinden ve ilâhî aşktan direkt olarak hemen hemen hiç söz etmemiş, konulara kelamcı bakış açısıyla yaklaşmıştır. Şâire göre, insan akıllı ve bilgili, imân ve irfân sahibi olmalıdır.

Tâ ki meçhûli ide isti' lām
Lezzet-i 'ilmle ola hōş-kām (624)

146 Mengi, ss. X-XI.

147 Bilkan, s. 56. Ayrıca bkz. Mehmet Kaplan, **Hayriyye-i Nâbî**, TDK Yay., Ankara 1995.

148 Bilkan, s. 56.

Ehl-i dāniş olur olan insān
Cāhilūñ nāmına dinür hayvān (625)

Din, insan davranışlarını dolayısıyla toplumu düzenleyen ahlâkî emretmektedir. Vahiy yoluyla ahlâk kurallarını tâyin eden İslâm dîni, mensuplarından bu kurallara itaati talep etmektedir. Girişte belirtildiği üzere, şâirin yaşadığı dönemde ciddî mânada ahlâkî çöküşün gerçekleştiği ve bunun temel sebebinin imân ve ameldeki zayıflama olduğu hatırlanırsa; şâirin *Vahdet-nâme-i Âlem-Engîz* mesnevîsini yazarken, ilmiye sınıfının bir mensubu olarak üzerine düşen görevi yerine getirme, şer'-i şerîfi ve Kitab'ın kânunlarını hatırlatma, îman-amel ve ahlâk üçlüsünü pekiştirme azminde olduğu söylenebilir. İshak Hocası için, Kânûn-ı İlâhî'nin ihdâsı, dînî terbiye, imân, ibâdet ve ahlâk en önemli unsurlardır.

Rûz-ı ferdâyı eyle endîşe
Naḥl-ı 'ömre toḡunmadan tîşe (570)

Raḥmet-i Ḥaḡdan olmayup me' yūs
Ol hemîşe rızāsına me'nūs (571)

Gör ki ġırbāl olur ḡarîf-i temîz
Āsiyānuñ başı olur kārîz (756)

XVII. yüzyılda ulemâ, genellikle yeni fikirler yerine önceki eserlere şerh, hâşiye, tahşiye, ta'lik gibi açıklamalar yazma eğiliminde olduğundan olsa gerek İshak Hocası'nın da eserleri çoğunlukla bu türlerdedir. *Vahdet-nâme* mesnevî'sinin de dönemin eğilimlerinden büyük oranda etkilendiği görülmektedir. XVII. yüzyılda kıran ilmîne verilen önem, zaten bir astronomi bilgini olan şâirin de *Vahdet-nâme*'de bu ilimden sıkça bahsetmesinin sebebini açıklar mâhiyettedir.

Öğrencisi İshak Efendi'nin idâmından ötürü siyâsetten ve İstanbul'dan uzakta sâde ve huzurlu bir hayat sürmeyi yeğleyen şâir, yine aynı sebeple olsa gerekir ki siyâsî eleştiride neredeyse hiç bulunmamıştır. Eleştiride Atâî gibi sert olmamış, eserinde Nâbî kadar sosyal tenkide yer vermemiştir. O, bir eğitimci olarak öncelikle bireyi esas almış, İslâm dîninin öngördüğü ideal insanı yetiştirmeyi bu sayede de toplumu düzeltmeyi hedeflemiştir. Sonradan eklenen şiirler arasında bulunan “Şikâyet ez-Gerdûn” başlığını taşıyan 43 beyitlik kasîde, şâirin içinde yaşadığı toplumu eleştirisidir. Şâir bu beyitlerde, hünersiz ve câhillerin

dost kabul edildiğinden; ârif, bilge ve hüner sahibi kimselerin düşman gibi görüldüğünden şikayet etmektedir.

Bu asrın tarihçisi Koçi Bey'in padişahların süse, zînete, gösterişe meyli vezirleri de etkilemeleri, evlere, bağlara, köşklere, samurlara, kürklere sarf edilen devlet hazinesinin boş yere tüketildiği eleştirisi nazar-ı dikkate alınırca şâirin zînet, gösteriş, samur ve kürk, taç ve makam hakkındaki beyitleri neden kaleme aldığı, bu kavramlarla yaptığı benzetmeleri, bunlardan neden uzak durulmasını ve onlara önem verilmemesini telkin ettiği daha iyi kavranmaktadır. Nâbî'ye göre de şöret âfettir ve yöneticileri para hırsı bürümüştür.¹⁴⁹ İshak Hocası'nın da bu konuyla ilgili görüşlerini açıklayan bir kaç beyti şu şekildedir:

Ḳadr-i hâcetden olmasun efv̄n
Yoḥsa eyler kıyâsı kibre zebûn (799)

Mûy-ı jülîde külle-pûş yiter
Baş belâsı 'imâme vü efser (800)

Saçıñı taca eyleme tebdîl
Başuñı taşâ vurma olma zelîl (803)

Kîş u sammûr u kaçum u sincâb
Kibr u 'ucbe 'aceb olur esbâb (806)

Bu asırda saltanat sarayında düzenlenen eğlence, düğün, cülûs törenleri, mûsikî toplulukları ile beraberindeki hânende ve sâzendelere ilginin arttığı, bu tür eğlencelerin sarayın dışına taşarak devlet büyüklerinin saray ve köşklerinde bile düzenlenmeye başladığı bilgisi hatırlanacak olursa; şâirin işitme bahsinde mûsikîyi, müzik âletlerini ve mûsikî-şinasları neden o denli eleştirdiği anlaşılabilir.

Hep hevâdur sadâ-yı mûsiḳâr
Dinlemez anı merd-i dâniş-kâr (645)

Güşı ḥalk itdi cümleden aḳdem
Tâ ki güş idesin 'ulûm u ḥikem (676)

XVII. yüzyılda Atâî, Fâizî, Riyâzî, Şeyhülislam Bahâyî, Fehîm-i Kadîm, Azmizâde Hâletî, Tıflî, Nâzikî gibi şâirler yeme içme ve eğlence meclislerini *Sâkî-nâme* adındaki eserlerinde kaleme almışlardır. Şâir, içki satışının ve kullanımının

149 Bilkan, ss. 77-81, 82-99.

Müslüman halk arasında da artışına binâen bu asırda diğer şâirler tarafından rağbet edilen sâkînâme türüne küçük bir örnek de kendisi yazmak istemiş olmalı ki; *Vahdet-nâme*'nin sonuç bölümüne sâkî ve bâdeyle ilgili beyitlerin sonuna “Hitâb be-Sâkî” başlıklı 24 beyitlik kısa mesnevîyi sonradan eklemiştir.¹⁵⁰ Şâir, bu beyitlerde sâkîyi insâfa dâvet etmekte, insanları tuzağına düşürmemesi için onu iknâ etmeye çalışmaktadır:

Sen de ey sâkî gel ‘inâd itme
Gör geçür meclisi sürüp gitme (2582)

Mey ile yıkma hayli rindânı
Âteşe yakma derd-mendânı (2596)

Neçe şügl-i kebâb u bâde-i saf
Çek çevir kendiñi yiter insâf (2608)

Son olarak, İshak Hocası, paraya gereğinden fazla önem vermek, parayla mevkî satın almak, rüşvet, kolay para kazanma, eğitim ve tecrübe noksanlığı gibi konularda da Nâbî gibi düşünmektedir. *Vahdet-nâme*'nin sonuna eklenen ve genellikle sâkîye hitap, zamandan şikâyet, yaşlılıktan şikâyet, kalem ve divite hitâp gibi kasîde ve kısa mesnevîler, şâir tarafından sonradan Nâbî ya da dolaylı olarak Sadrâzam Râmî Paşa'nın tesiriyle yazılmış olmalıdır.¹⁵¹

150 Bkz. II. Bölüm Vahdet-nâme Metin, 2585-2608. beyitler.

151 Bkz. II. Bölüm Vahdet-nâme Metin, 2585-2608, 2647-2920. beyitler.

BİRİNCİ BÖLÜM

VAHDETNÂME-İ ÂLEM-ENGİZ'İN İNCELEMESİ

Vahdet-nâme mesnevîsi'ni incelemeye tâbî tutmadan önce bu eserin ortaya çıktığı devirdeki diğer mesnevîlerin tespitine ve İshak Hocası'nın eserinin bu mesnevîler arasındaki yerinin tâyinine çalışılacaktır.

XVII. yüzyıl mesnevî için parlak bir dönemdir. Sayıları bir önceki dönemde olduğu kadar çok olmasa da bu yüzyılda verilen başarılı mesnevî örnekleri tür olarak da çeşitlidir. Şehrengizlerin, Sûr-nâme, Sergüzeşt-nâme, Zafer-nâme, Hasbihal ve Sâkînâmelerin yanında dinî-tasavvufî, ahlâkî konulu mesnevîler de kaleme alınmıştır. Bu yüzyılın siyasal ve toplumsal yapısı, yaşanan sıkıntılar ve bunalımlar dikkate alınacak olursa sanatçıların bu yönelimlerinin sebebi de anlaşılmış olacaktır. Nitekim bu dönemde dinî, tasavvufî, ahlâkî konulu mesnevîlerin yanında mevlid, hilye, kırk hadis çevirileri de revaçtadır.¹⁵² Bu nedenle bu asırda mesnevî konularının yerleşmeye başladığı, sosyal eleştirilerin yapıldığı, toplumdan kesitlerin sunulduğu ve ahlâkî öğütlerin verildiği görülür.

Bu asırda ilk manzum hikâye olarak bilinen eser Güftî'nin *Teşrifâtü's-Şuarâ*'sıdır. Nevizâde Atayî hamse sahibi bir şâir olarak, bu vadide önde gelen temsilcilerdendir. Bu yüzyılın diğer büyük mesnevîcileri ise *Hayriyye*, *Hayrâbâd* ve *Sumnâme* adlı eserleriyle Nâbî ile *Mîrâciye* ve *Şehnâme*'siyle Ganizâde Nâdirî'dir (ö. 1626).¹⁵³ Kafzâde Fâizî, Sâbit, Rif'atî, Fasih Dede, Riyâzî devrin diğer mesnevî yazarlarındandır.¹⁵⁴

Dönemin mensur mesnevîleri, konuları itibâriyle aşk, târihî, sosyal konulu ve dinî-tasavvufî konulu mesnevîler olarak gruplandırılmaktadır.¹⁵⁵ Aşk konulu mesnevîler önceki yüzyıllardaki kadar yoğun olmamakla birlikte Nâbî'nin *Hayrâbâd*ı, Sâbit'in

152 Mengi, **Tarih**, s. 221.

153 Genç, s. 263.

154 Ahmet Kabaklı, **Türk Edebiyatı**, Türk Edebiyatı Vakfı Yay, İstanbul 2006, II, 645.

155 Genç, ss. 264-265.

Edhem u Hümâ'sı, Fâizî'nin *Leylâ ve Mecnûn'u*, Beyânî'nin *Şâh u Dervîş'i*, Rahmî'nin *Vâmık u Azrâ'sı*, Zihnî'nin *Yûsuf u Züleyhâ'sı* ve Fasih Ahmed Dede'nin *Hüsrev u Şirin* ve *Mahmud u Ayazı* dönemin aşk konulu mesnevîlerine örnektir.

Bu yüzyılda zaferler oldukça az olduğundan târihî mesnevîlerin sayıları da bununla orantılıdır. Güftû ve Sâbit'in *Zafer-nâmeler'i* ile Ganîzâde Nâdirî'nin Hotin zaferi için kaleme aldığı *Şâh-nâme'si* ve Cevrî'nin fetihnâme türündeki eseri olan *Selim-nâme* mesnevîleri dönemin sayılı eserleridir.

Sosyal konulu mesnevîler ise; sosyal eleştiri, şehrengiz, seyahat-nâme, sâkî-nâme, melhame ve sözlük olmak üzere gruplandırılmaktadır.¹⁵⁶ Sosyal eleştiri bu asrın siyâsî ve sosyal yapısının edebiyata ve şâire dolayısıyla şiire bir yansıması olarak ortaya çıkmıştır. Atâî ilk defâ *Sohbetü'l-Ebkâr*¹⁵⁷ adlı mesnevî'sinde devletin bünyesindeki bozulmaları, rüşvet ve adam kayırmayı tenkit etmektedir. Nâbî bu türün en çarpıcı örneklerini veren şâir olup, sosyal eleştirinin en güzel örneği olan *Hayriye'si* ile dönemin düğün ve eğlencelerini anlatan *Surnâme'si* meşhurdur. Bunlardan başka Güftû'nin *Hasbihal'i*, Sâbit'in *Derenâme*, *Berbernâme* ve *Amrû'l-Leysi* bulunmaktadır. Neşâtî'nin *Edirne*; Fehîm'in *İstanbul*; Vecihî'nin *Gelibolu Şehrengiz'leri* dönemin şehirlerini ve şehir hayatlarını yansıtan sosyal içerikli eserleridir. Bu asırda manzum seyahatnâmeye, Bahtî'nin hac merâsimlerini anlattığı *Manzûme fi-Menâsiki'l-Hac* adlı eseri bir numûnedir.

Bu devirde saltanat sarayında düzenlenen eğlence, düğün, cülûs gibi törenler; mûsikî toplulukları ile berâberindeki hânende ve sâzenlere ilgi artmıştır. Zamanla bu eğlenceler sarayın dışına taşarak devlet büyüklerinin saray ve köşklerinde de düzenlenir olmuştur.¹⁵⁸ Atâî, Fâizî, Riyâzî, Şeyhülislam Bahâyî, Fehîm-i Kadîm, Azmizâde Hâletî, Tıflî, Nâzikî gibi şâirler yeme içme ve eğlence meclislerini *Sâkî-nâme* adındaki eserlerinde kaleme almışlardır.¹⁵⁹

156 Genç, ss. 264-265.

157 *Sohbetü'l-Ebkâr* Mesnevî'si için bkz. Kortantamer, ss.197-230.

158 Ayan ve diğerleri, V, 60.

159 Genç, s. 264.

XVII. yüzyılda yaşanan bazı tabiat olayları münecimler tarafından yorumlanmış, 1662 yılında İstanbul'da meydana gelen deprem “kıran”a bağlanmış ve 1665'teki güneş ve ay tutulmaları melhame kitaplarında uğursuzluk olarak kabul edilerek, devletin başsız kalacağına işâret addedilmiştir.¹⁶⁰ Astronomiye dair takvim, ay tutulması gibi konuları ele alan melhame türünün bir örneğini Cevrî vermiştir.

Manzum sözlük türünün örnekleri ise; Gencî Pir Mehmed'in Arapça-Türkçe ve Farsça-Türkçe *Genc-i Le'âli*; Hâkî Mustafa Üsküdârî'nin Arapça-Farsça-Türkçe *Menâzîmü'l-Cevâhir*'i; Hasan Rızâyî'nin *Kân-ı Ma'ânî* adlı eserleridir.¹⁶¹

İshak Hocasî'nin *Vahdet-nâmesi*, ele aldığı konular ve yazılış amacı itibâriyle dînî konulu mesnevîler arasında yer almaktadır. Şâir, tevhid inancı yanında yaratılışı anlatırken bir astronomi bilgini sıfatıyla ay üstü ve ay altı âlem ile bütün bir kâinâtın yapısı ve işleyişi hakkında detaylı bilgi sunmaktadır. Mesnevî muhtevâsında bilimin ve sanatın hemen her alanından bilgi ihtivâ etmektedir. İshak Hocasî'nin geçmişin ve çağının bilgi birikimine hâkim olduğu, İslâmî ilimlere ve edebiyata dâir pek çok eseri bildiği âşikardır.

İshak Hocasî'nin şiir diline ve eserinin muhtevâsına bakıldığında İran edebiyatını iyi bildiği söylenebilir. *Vahdet-nâme*'nin ele aldığı konular itibâriyle en çok benzerlik gösterdiği eser, *Acâibü'l-Mahlûkât ve Garâibü'l-Mevcûdât*'tır. İslâmî edebiyata âit coğrafya ve kozmografya ile ilgili ansiklopedik bilgileri ihtivâ eden *Acâibü'l-Mahlûkât*, aynı zamanda mitolojik bir yapıttır. Bu eser, İran edebiyatında Ebu'l-Hüseyn Abdurrahman ve Ahmed-i Tûsî, Arap edebiyatında da Kazvînî tarafından ele alınmıştır. Kazvînî'nin yapıtı dört mukaddime ve iki bölümden oluşmuştur. Birinci bölümde gök cisimleri, felekler, ay, güneş, gezegenler, dört büyük melek vb. ay üstü âleme ilişkin bilgiler yer alır. İkinci bölümde, ay altı âlemi; anâsır-ı erba'a, mevâlid-i selâse, gök kuşağı, gök gürlemesi, rüzgâr, şimşek ve iklimler anlatılmaktadır. Bunları son kısımda denizler, adalar, mâdenler, bitki ve hayvanlara ilişkin bilgiler izler. Daha sonra, insanın yaratılışı, anatomisi ve fizyolojisi, sinir sistemi yanında cinler, şeytanlar gibi doğa üstü yaratıklardan da söz edilir. Hâtîmede ise, denizlerin ve karaların acâibine ilişkin bilgiler

160 Ayan ve diğerleri, V, 60.

161 Genç, s. 265.

yer almaktadır. Eserin Farsça'ya ve Türkçe'ye pek çok çevirisi yapılmıştır. Türk edebiyatında, Ahmed-i Bican'ın (ö. 1455) ekleme ve kısaltmalarla yaptığı çeviri en meşhur olanıdır. Türk edebiyatındaki çevirilerin kimisi doğrudan doğruya Kazvini'nin eserine; kimisi de İran edebiyatında yazılmış diğer Acâibü'l-Mahlukat'lara dayanmaktadır. Yazıcıoğlu Ahmed Bîcan'ın *Dürr-i Mekkûn* adlı eseri Kazvîni'den, Mevlânâ Gmâî'nin *Mir'ât-ı Kâinât* isimli eserleri de İbn-i Esîr'in *Tuhfetü'l-Acâ'ib* isimli eserinden çeviridir.¹⁶²

İshak Hocası'nın *Vahdet-nâme'si*, muhtevâsı nedeniyle kısas-ı enbiyâ türünün manzum bir örneği gibi algılanmış olsa da, aslında müstakil bir tür olan vahdet-nâmeler arasında zikrolunması daha doğrudur. Peygamberlerin kısa târihlerini anlatan kısas-ı enbiyâ tür, tarih boyunca var olmuş, İslâmiyetle birlikte yaygın hâle gelmiştir. Ali b. Hamza el-Kisaî, Sehl b. Abdullah et-Tusterî, Muhammed b. Abdülmelik el-Müsebihî'nin Arapça; Muhammed b. Hasan el-Dandurmî ve İbrâhim b. Halef en-Nisâbü'rî'nin Farsça kısas-ı enbiyâları bulunmaktadır. Bu türün en meşhur örnekleri Sa'lebî'nin *Arâisü'l-Mecâlis* ve Kısâî'nin *Kısasü'l-enbiyâ* adlı eserleridir. Daha sonra yazılan eserlerin pek çoğu bu ikisini kısaltmış ya da tercüme etmiştir.¹⁶³ Arapça ve Farsça'da örnekleri çok olan bu türün Türk edebiyatında XIV. ve XV. yüzyıldan bu yana

162 Acâibü'l-Mahlûkât ve nüshaları için bkz. Günay Kut, "Acâibü'l-Mahlûkât", **TDVİA**, İstanbul 1988, I, 315-317; aynı mlf., **Acâibü'l-Mahlukat (Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları II)**, Simurg Yay., İstanbul 2010. Vahdet-nâme ile olan muhtevâ benzerliğinden dolayı Acâibü'l-Mahlûkât'ın birkaç çevirisi ile, Firdevs-i Tavil'in Da'vetnâme'si, Falnâme, Gurrenâme, Kısasü'l-Enbiyâ ve daha pek çok eserin tetkikiyle oluşturulmuş Metin And'ın Minyatürlerle Osmanlı-İslâm Mitologyası adlı eseri tezimizin tahlil bölümünde en sık mürâcâat edilen eserlerdendir.

163 M. Süreyya Şahin, "Kısas-ı Enbiyâ", **TDVİA**, Ankara 2002, XXV, 495.

özellikle Sa'lebî¹⁶⁴ ve Kisâî'nin eserlerine dayanan pek çok eser kaleme alınmıştır.¹⁶⁵ En tanınmış olanları, Rabguzî ile Ahmed Cevdet Paşa'nın *Kısas-ı Enbiyâ*'larıdır.¹⁶⁶ Bu eserlerin İshak Hocası'nın mesnevîsi üzerinde de hiç şüphesiz etkisi olmuştur. İshak Hocası kozmogoni ve özellikle astronomiye daha fazla yer ayırmış, bu konuları ele alırken mitoloji ile İsrâiliyât'tan ziyâde vahye ve bilime dayanmıştır. Hz. Muhammed'in Hz. Âdem'e ulaşan nesebini açıklamak için Hz. Âdem, Hz. Nûh, Hz. İbrâhim, Hz. İsmâil ve Hz. Muhammed'in kıssalarına geniş yer vermiştir. Hz. Mûsâ, Hz. İsâ, Hz. Yûsuf, Hz. İdris gibi peygamberler ve kıssalarına da yalnızca telmih ya da benzetme yoluyla bir iki beyitte değinmiştir. Diğer kısas-ı enbiyalar gibi bütün peygamberler tarihini detaylarıyla anlatmamıştır.

Şâirin, Peygamberler Târihi bölümünde kendisinden faydalandığı ve *Vahdet-nâme*'de atıfta bulunduğu bir diğer isim de İbn-i Esîr'in *El-Kâmil fi't-Târîh* isimli kitabıdır:

164 Arâisü'l-Mecâlis'in Türkiye Kütüphanelerinde bulunan üç çeviri nüshası üzerine yapılan çalışmalar şunlardır: M. Necmettin Hacıeminoğlu, "Sa'lebî'nin Kısasü'l-Enbiyâ'sının Tercümesi Üzerinde Bir Gramer Denemesi", **İstanbul Üniv. Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, 1961, Cilt XI, 47-66; Orhan Duru, **Kısas-ı Enbiya**, İstanbul 1978; Meriç Ökten, **Sa'lebî'nin XIV. Yüzyılda Türkçe Tercümesi Metin-Sözlük**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2000, ss.1-459; Şefika Füsün Halıcı, **Kısas-ı Enbiya (Yazı çevrimi, dilbilgisi incelemesi, sözlük-dizin)**, Hacettepe Üniv., Edebiyat Fakültesi, Türk Dili Bilim Dalı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2001; Emine Yılmaz, Nurettin Demir, "Bir Sa'lebî Çevirisi (Kısas-ı Enbiyâ: TDK Nüshası)", **International Journal of Central Asian Studies**, Vol. 10:1, Prof.Dr. Mustafa Canpolat Armağanı, 2005, ss.1-8. Ayrıca ortak bir nüsha üzerine yapılmış tezler bulunmaktadır: Özlem Özdeş Kalay, **Kısas-ı Enbiya (1-51. Sayfalar)**, Hacettepe Üniv. SBE, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1992; Binnur Erdağı, **Kısas-ı Enbiya (54-109. Sayfalar)**, Hacettepe Üniv. SBE, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1993; Arzu Oyarkılıçgil, **Kısas-ı Enbiya (154-204. Sayfalar)**, Hacettepe Üniv. SBE, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1994; Nesrin Bayraktar, **Salebî, Kısas-ı Enbiyâ (203-260. sayfalar) Transkripsiyonlu Metin, Dil İncelemesi, İndeks**, Hacettepe Üniv., Edebiyat Fakültesi, Türk Dili Bilim Dalı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1996; Bülent Gül, **Kısas-ı Enbiya (400-450. Sayfalar)**, Hacettepe Üniv. SBE, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1998.

165 Türkiye'deki Sa'lebî ve Kisâî'nin çevirileri ile yazarı bilinmeyen örnekler için bkz. İsmet Cemiloğlu, **14. Yüzyıla Ait Bir Kısas-ı Enbiyâ Nüshası Üzerinde Sentaks İncelemesi**, TDK Yay., Ankara 1994, ss. XIII-XVIII.

166 Kısas-ı Enbiyâlar için bkz. es-Sa'lebî, Ebî İshak Ahmed b. Muhammed b. İbrâhim en-Nisâbü'rî, **Kısasü'l-Enbiyâ el-Müsemmâ Arâisü'l-Mecâlis**, Beyrut 1994, ss. 1-452; Günay Tümer, "Arâisü'l-Mecâlis", **TDVİA**, İstanbul 1991, III, 265-266; M. Süreyya Şahin, XXV, 495-496; Ahmed Cevdet, **Kısas-ı Enbiya ve Tevarih-i Hülefa**, Haz. Mâhir İz, ME Bas., İstanbul 1972; Cemiloğlu, ss.1-271; Aysu Ata, **Nâsirü'd-dîn bin Burhânü'd-Dîn Rabguzî Kısasü'l-Enbiyâ (Peygamber Kıssaları)**, Ankara 1997.

Kāmilinde buyurdu İbn-i Eşir
Nūhuñ evlādını idüp taħrīr (1086)

İshak Hocası, İran Edebiyatı'ndan Feridüddin Attar, Sâdî ve Sâib'in; Türk Edebiyatı'ndan ise Mevlânâ ve kendi çağdaşı Nâbî'nin eserlerindeki bilgi ve hikmete dayalı şiir tarzını benimsemiştir. Konusu nazar-ı dikkate alındığında XIII. asrın Farsça mesnevîleri olan Mevlânâ'nın *Mesnevî*'si ile Gülşehrî'nin *Felek-nâme*'sinden büyük ölçüde etkilendiği söylenebilir. *Vahdet-nâme*'nin Hz. Muhammed'i ve doğduğu geceyi hikâyelendiren kısmında *İskender-nâme*¹⁶⁷, *Muhammediye*¹⁶⁸ ve *Mevlid*¹⁶⁹ gibi önceki eserlerin etkileri sezilmektedir. Şâir bu bölümde Hz. Muhammed'in doğduğu günün târihini İskender yılıyla vermektedir¹⁷⁰:

Sâl-i İskenderî olunsa şümâr
Geçdi andan 'aded dafab [882] miqdâr (2301)

Pek çok örneği bulunmakla birlikte Hz. Muhammed'in mucizeleri arasında zikredilen cisminin nurdan oluşu ve gölgesinin yere düşmemesi, ifâdeler açısından olmasa da konunun işleniş bakımından *Mevlid*'de ve *Vahdet-nâme*'de benzerlik arz etmektedir. İshak Hocası'nın konuyu ifâde şekline şu beyitler örnektir:

Ser-be-pâ cismi bir mücessem nûr
Nûr u zûlmet hezâr merhale dûr (2412)

Mevlid'de geçen beyitler ise şöyledir:

Nûr idi baştan ayağa gövdesi
Nûr ayandır nûrun olmaz gölgesi (S.Ç/312)¹⁷¹

167 Ahmedî ve İskender-nâme'si için bkz. Ahmedî, **İskender-nâme**, Haz. İsmail Ünver, TDK Yay., Ankara 1983.

168 Yazıcıoğlu Mehmed ve Muhammediye'si için bkz. Âmil Çelebioğlu, **Muhammediye I-II**, MEB Yay., İstanbul 1996.

169 Süleyman Çelebi ve Mevlid için bkz. Süleyman Çelebi, **Mevlid [Vesîletü'n-Necât]**, MEB Yay., İstanbul 1970; Aynı mlf., **Mevlid (Vesîletü'n-Necât)**, Haz. Necla Pekolcay, TDV Yay., Ankara 2007.

170 Tarihte bilinen ilk Mısır takvimlerinde İskender'in ölümü esas alınarak hesaplamalar yapılmaktadır. İskender Takvimi bilinen en eski güneş takvimlerindedir. Bu takvime göre bir güneş yılı 365 ¼ gündür. Bilinen eski güneş takvimleri; Doğu Hristiyanlarından Süryânîlerin kullandığı İskender takvimi, Mısır Hristiyanları (Kıptîler)'in kullandığı Kıptî takvimi, eski İranlıların kullandığı Yezdiced takvimi, Osmanlılar'ın kullandığı Mâlî Rûmî takvimdir. Bkz. Necati Akgür, "Takvim", **TDVİA**, İstanbul 2010, XXXIX, 487.

171 Süleyman Çelebi, s. 71.

Eserde bir konuyla ilgili der-kenara düştüğü nottan *Kastalânî'nin Mevâhib-i Ledünnîye bi'l-Minâhi'l-Muhammediyye* adlı eserini kaynak göstermesinden şâirin, bu eseri de okumuş olduğu anlaşılmalıdır.¹⁷² Dolayısıyla, İshak Hocası'nın bazı fikirlerinin Gazâlî ve Kastalânî etkisiyle *Mevâhib-i Ledünnîye Tercümes'i*ni kaleme alan Bâkî ile de benzerlik arz ettiği söylenebilir. İshak Hocası'nın kadın tasvirlerine yer vermeyişi, beşerî aşkın edebiyattaki simgesi Mecnûn'u beşerî aşk yüzünden düştüğü durumdan ötürü her fırsatta yermesi; kaş, göz, zülûf, saç, ben, yanak, boyun gibi güzellik unsurları soyut dînî terimleri ya da dînî karakterleri tasvir etmek için kullanması, şarap ve sâkîyi kötülemesi, maddî zevklerden uzak durmayı öğütlemesi, aşk denilince Allah'a inanma açısından ele alması Gazâlî etkisi iledir ki benzer özellikler Bâkî'de de bulunmaktadır.¹⁷³ Gazâlî'ye hayran ve onun felsefesinin takipçisi olan İshak Hocası bir beytinde onun “Kimyâ-yı Saâdet” adlı eserini zikretmektedir.

Buldı dergâhına ol an rehâ
Kîmiyâ-yı Sa'âdet-i 'uzmâ (2387)

Şâirin etkilendiği büyük İslâm âlimlerinden birisi de Molla Câmî'dir. İshak Hocası'nın onun eserlerini bildiği açıktır. *Vahdet-nâme*'nin bazı nüshalarında der-kenar notlarında bu âlimin ismi de geçmektedir.

İshak Hocası'nı en fazla etikleyen kişinin Nâbî olduğu söylenebilir, İshak Hocası'nın *Vahdet-nâme*'deki dil, üslûp, şiir ve muhtevâ özellikleri Nâbî'nin Hayriyye mesnevîsiyle benzerlik arz etmektedir.¹⁷⁴ Nâbî'nin İshak Hocası üzerindeki etkisine şâirin edebî kişiliğinde detaylarıyla değinilmiştir.

Gerek kendinden önceki çağın, gerekse kendi çağının bilim ve edebiyat mahsullerinden beslenmiş olan İshak Hocası'nın yukarıda zikredilen ve daha belirleyemediğimiz pek çok eseri okuduğu mesnevîsindeki bilgi birikiminden anlaşılmalıdır. Bu nedenle onun etkilendiği isimleri ve eserleri burada tek tek saymak mümkün görünmemektedir.

172 Bkz. Tezimiz I. Bölüm Tahlil, İsmnin İncil'de Geçmesi Maddesi.

173 Adnan Karaismailoğlu, “Gazâlî ve Bâkî'ye Göre Aşk Beyitleri”, **Klasik Dönem Türk Şiiri İncelemeleri**, Akçağ Yay., Ankara 2001, ss. 99-108.

174 Nâbî'nin üslûbu hakkında bkz. Gibb, III, 231-238; Mengi, **Nâbî**, ss. 1-134; Bilkan, ss. 43-147; Genç, ss. 308-315.

Ek olarak, metin tahlili çalışmaları yürütülürken, İshak Hocasının *Vahdet-nâme*'sinin muhtevâsı ile Erzurumlu İbrâhim Hakkı (1703-1780)'nin *Mârifetnâme*¹⁷⁵ adlı eseriyle büyük ölçüde örtüştüğü fark edilmiştir. Bu benzerlik sebebiyle kendisine sıkça mürâcâat edilen *Mârifetnâme*, âdetâ İshak Hocasının *Vahdet-nâme*'sinin mensur bir çevirisi gibidir. Özellikle o dönemin astronomi bilgisi her iki eserde de bulunmaktadır. Allah ve sıfatları, yaratılış, felekler, ay altı âlemi, dört unsur, mevâlid-i selâse, insan, insanın içteki ve dıştaki duyuları gibi daha pek çok konu ortaktır. Bu durumda Erzurumlu İbrâhim Hakkı'nın İshak Hocasının eserini okuyup ondan etkilendiği ya da onunla aynı kaynaklardan beslendiği akla gelmektedir.¹⁷⁶

1.1. ŞEKİL İNCELEMESİ

1.1.1. Yapı Özellikleri

1.1.1.1. Tür Bilgisi

Vahdet-nâme adıyla manzum ve mensur birkaç örneği bulunan Vahdet-nâmeler¹⁷⁷ edebiyatımızda dînî türler içinde incelenmesi gereken ayrı bir grup olarak

175 Erzurumlu İbrahim Hakkı, **Marifetnâme**, Sad. Turgut Ulusoy, İstanbul 1979.

176 İbrâhim Hakkı'nın *Mârifetnâme*'sinde faydalandığı kaynaklar: “Şerif Cürçânî'nin *Tarifâtı*, Gazzalî'nin pek çok eseri ile İhyâ ve Tehâfütü'l-Felâsifesi, İbn-i Sînâ'nın *Şifâ'sı*, Fahreddin Râzî'nin birçok eseri, Mesûdî'nin *Mürûcuz-Zeheb'i*, Nasruddîn Tûsî'nin birkaç eseri, Mevlânâ'nın *Mesnevî'si*, Hakim Sinâî'nin *Hadikat-i Şerife'si*, Feridüddin Attar'ın birkaç eseri, İbn Arabî'nin eserleri, bunların dışında Sâdî, Hâfız, Molla Câmî, Sâib Şemsî ve Nizamî gibi âlim ve şairlerin eserlerinden istifade etmiştir”. Hayrani Altıntaş, **Erzurumlu İbrâhim Hakkı**, MEB Yay., İstanbul 1997, ss. 51-52.

177 Ayrı bir çalışmaya konu edilecek olan Vahdet-nâme türü eserlerin bir kısmı manzum bir kısmı da mensurdur. Manzum vahdet-nâmelerin en hacimli 4265 beyitle Bayrâmiye'nin Şemsiyye koluna mensup mutasavvıf şâir Abdurrahim Karahisârî'nin Vahdet-nâme'sidir. Karahisârî'nin Vahdet-nâme'si ile ilgili olarak ikisi doktora bir de yüksek lisans olmak üzere üç çalışma yapılmıştır: Bkz. Hacı Ömer Karpuz, **Abdurrahim Karahisârî'nin Vahdetnâme'si (Gramer İncelemesi-Metin-İndeks)**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniv. SBE, Erzurum 1991; Saim Kıstırak, **Abdurrahim Karahisari'nin Vahdet-name'si (tenkitli metin-sözlük)**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İnönü Üniv. SBE, Malatya 1999; Ayşe Gülay Keskin, **Abdurrahim Karahisari'nin Hayatı, Eserleri ve Vahdetnâme Mesnevisinin Tenkitli Metni**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniv. SBE, Ankara 2001. Bayrâmiye Melâmîlerinin Hamzaviye koluna mensup Oğlanlar Şeyhi İbrahim Efendi'nin Vahdet-nâme'si de manzum olup bu eser üzerinde bir yüksek lisans tezi yapılmıştır. Bkz. Süleyman Gökbulut, **Olanlar Şeyhi İbrahim Efendi'nin Vahdetname / Usul-i Muhakkıkın'ı Işığında Tasavvufi Görüşleri (İnceleme ve Metin)**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), DEÜ SBE, İzmir 2003. Diğer manzum Vahdet-nâme, Mevlevî şâir Aşkı'ye

kabul edilebilir. Nitekim Allah hakkında yazılan türlerden olan Tevhidlerde Allah'a övgüler yapılırken; Esmâü'l-hüsnâlarda Allah'ın güzel isimleri, anlamları ve hikmetleri zikredilmektedir. Vahdet-nâmeler ise temelde Allah'ın birliğini ve varlığını ele almaktadır. Yeni bir tür olarak Vahdet-nâme adı altında kaleme alınmış eserlerin birbirinden farkı, şâirlerinin bağlı bulunduğu mezhep, tarikat ya da ekolün tevhid anlayışı çerçevesinde kaleme alınmış olmalarıdır denebilir. Bir âlim olan İshak Hocası'nın *Vahdet-nâme-i Âlem-Engîz* adlı mesnevîsi diğer tüm ilimleri kuşatmakla birlikte; kelâm ilminin tevhid anlayışı çerçevesinde; kainattaki bilgilerden, Kur'an âyetlerinden ve hadislerden hareketle akıl yoluyla Allah'ın varlık ve birliğini, âlemdaki tecellisini ispâta çalışan bir eserdir.

Vahdet-nâme, Allah'ı ve onun tüm âlemi yaratışındaki hikmetleri anlatırken Tevhidle başlamaktadır. Şâir, kâinâta dâir ele aldığı her bir varlığı anlatmadan evvel, Allah'ın varlığından, birliğinden, kudretinden ve bu varlığı yaratmadaki hikmetinden söz etmekte; ardından söz konusu mahlûkun, Allah fermânı karşısındaki acziyetinden, itaatinden ve itaat etmemesi durumunda başına nasıl felâketlerin geleceğinden bahsetmektedir. Aslında şâir, en başa Allah'ı koymakta, Hz. Muhammed de dâhil diğer tüm varlıkları O'nun varlığının delili kabul etmektedir. Amacı mahlûku değil, Hâlik'ı anlatmaktadır. Tüm yaratılış silsilesini bu yüzden baştan sona zikreden şâirin, bazı peygamberleri ve kıssalarını hikâyelendirmekteki

âit olup bu eser de bir yüksek lisans çalışması yapılmıştır. Bkz. M. Şâmil Baş, **Aşkî Mustafa Efendi'nin Vahdet-nâme Mesnevîsi (Metin-Muhtevâ-Tahlîl)**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 2007. Manzum vahdetnâmelerin sonuncusu Alevî şâir Edip Hârâbî'nin Vahdet-nâme'sidir. Mensur vahdet-nâmelerin ilki İshak Hocası'nın şeyhi Niyâzî-i Mısrî'nin Vahdet-nâme (Risâle-i Vahdet-i Vücud) adlı eseridir. Semih Ceyhan tarafından 2010 Ekim ayında yapılmış olan Uluslararası Niyâzî Mısrî Sempozyumu'nun İstanbul ayağında III. oturumunda "Vahdetnâme: Niyâzî-i Mısrîve Vahdet-i Vücûd" başlıklı tebliğ konusu olarak sunulmuştur. Bir diğeri, Bayrâmiyye'den Hüseyin Lamekânî'nin Vahdet-nâme risâlesidir, bu risâle vahdet meselesini insân-ı kâmil esasına dayanarak ele almaktadır. Bkz. Bilal, Kemikli, "Hüseyin Lamekânî'nin İnsân-ı Kâmil Görüşü: Risâle-i Vahdet-nâme", **Kubbealtı Akademi Mecmûası**, XXVI / 3, Temmuz 1997, ss. 30-36. Üzerinde yüksek lisans çalışması yapılmış bir diğeri mensur vahdet-nâme için bkz. Veysel Aydın, **Vahdetname-i Fethü'l-Ma'arif (Shf. 1-73)**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), EÜ SBE, İzmir 1991. Bunlardan başka Hurûfî olan Mûkîmî'ye âit Vahdet-nâme-i İlâhî adında bir eser daha vardır. Bu eser, Hurûfîlik hakkında çalışmaları bulunan Fatih Usluer tarafından çalışılmış ancak müstakil olarak henüz yayınlanmamıştır. Yaptığı çeviriyi bize gönderme nezâketinde bulunduğu için kendisine teşekkürü borç biliriz.

maksadı aslında sözü ilk yaratılan varlık olan Nûr-ı Muhammedî'ye¹⁷⁸ getirmek istemesidir. Bu nedenle eser bir kısas-ı enbiyâdan ziyâde Allah'ın birliğini konu alan Vahdet-name türünde bir mesnevîdir.

Bir tür olarak Vahdetnâmelerin Türk Edebiyatındaki yerinin tâyini ve mevcut Vahdetnâmelerin tek tek ele alınarak karşılaştırılmaları ve bu türün özelliklerinin tespiti tezin sınırlarını aşacağından bu detaylı inceleme başka bir çalışmada gerçekleştirilecektir.

1.1.1.2. Tertip Şekli

Bilindiği gibi Klâsik mesnevî tertibinde giriş, konunun işlendiği bölüm ve sonuç olmak üzere üç ana bölüm bulunmaktadır. Giriş bölümünde genellikle: Besmele¹⁷⁹, Tevhid, Münâcât, Na't, Mi'râc, Mu'cizât ve Medh-i Çehâr-yâr yer almaktadır. Klâsik tertipteki bir mesnevî'nin giriş kısmında ayrıca eserin sebeb-i te'lîfi, kime sunulduğu, ne zaman ve nerede yazıldığı gibi bilgilerin de verilmesi bir gelenektir. Konunun anlatıldığı asıl bölüm ise genellikle “âğâz-ı dâstân”, “âğâz-ı kıssa”, “âğâz-ı kitâb” gibi ifâdelerle başlamakta ve mesnevî her ne amaçla yazılmış ise konu bu bölümde işlenmektedir. Bitiş bölümünde ise mesnevînin sona erdiğini belirten bir ifâdeyle son bulmaktadır ki genellikle; Arapça ifâdeyle “hatm” ya da “hâtîme”, Farsça “Tamâm-şud...” gibi tâbirlerle belirtilmektedir. Sonuç kısmında hâtîmeden önce şâirin tevhît, münâcât, temsil, fahriye gibi başlıklara yer verdiği de görülmektedir. Bitiş bölümünde karşılaşılan bazı hususlar şunlardır: Allah'a hamd u senâ, sultana övgü ve saltanatının bekâsı için duâ, şâirin kendi eseriyle ve şâirliğiyle övünmesi, tanınmış diğer mesnevî şâirlerine ve eserlerine övgü, câhil müstensih ve okuyuculara yergi ve bunlardan eserini koruması için Allah'a sığınma, mesnevînin beyit sayısı, yazılış tarihi, okuyucudan hayır duâ isteme, mesnevînin vezni gibi.¹⁸⁰

178 Nûr-ı Muhammedî hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Demirci, **Nûr-i Muhammedî**, Kitabevi, İstanbul 2008, ss. 1-23.

179 Mesnevîlerde besmele geleneği için bkz. Müberra Gürgendereli, **Türkçe Mesnevîlerde Besmele Şiirleri**, ABM Yay., İstanbul 2010.

180 İsmail Ünver, “Mesnevî”, **Türk Dili - Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri)**-, TDK Yay., S. 415-416-417 / Temmuz, Ağustos, Eylül, Ankara 1986, ss. 430-563.

İshak Hocası'nın *Vahdet-nâme*'si ana bölümleri itibâriyle bu nizâm üzere planlanmıştır. Yalnızca başlıklar ve bâzı şiirler bu düzene uymamaktadır.

1. Giriş bölümü:

Besmele: 55 beyitlik giriş bölümüne şâir, “Besmele” ile başlamakta ve ilk altı beyitte Besmele'nin hikmeti ve bir işe onunla başlanması gereğine işâret edilmektedir.

Ebtedî bi'smi men lehü'l-Esmâ
Bâhiru'l-luṭf u zâhiru'n-nü' mā (1)

Münşi'ü'l-halk u Râfi' u'l-ḥadrâ
Mebde' ü'l-kevn u Ḥâfizu'l-gabrâ (2)

Vâcibü'z-zât u lâ-ilâhe sivâh
Vâhidün lâ-şerîke leh va'llâh (3)

Sende ey ḥâme-i 'imâme siyâh
Zîb-i destâruñ eyle Bismi'llâh (4)

Ter-zebân ol bu ism-ile evvel
Ḳonmasun dâmeniñe gerd-i kesel (5)

İbtidâ anı mübtedâ eyle
Bildigün râzdan haber söyle (6)

Tahmid: *Vahdet-nâme*'de Besmele'nin ardından 7. beyitten itibaren dokuz beyit “Tahmid”e ayrılmıştır.

Ḥamd-i bî-ḥad sipâs-ı bî-encâm
Mînet-i bî-ḳıyâs u bî-fercâm (15)

Tevhid: Besmele ve tahmid bölümlerinden sonraki yedi beyitte Allah'ın birliği ve Allah lafzı hakkındaki “Tevhid” kısmı yer almaktadır.

Kesdi atdı nizâ'ı ol âgâh
Ḥancer-i lâ-ilâhe İllâ'llâh (18)

Tevhid bölümüyle ilgili olarak şâir, 22. beyitten 55. beyte kadar, yaratılış bahsini açıklamakta ve evrendeki her şeyin nasıl bir hikmet üzere yaratıldığını misallerle anlatmaktadır. Şâirin bundaki gâyesi asıl konuya giriş yapmaktır.

Ne bilür ḥikmetini her gevden
Sözleri cümle yirden u gökden (55)

Münâcât, Na't, Mi'râc, Mu'cizât ve Medh-i Çehâr-yâr gibi mesnevîlerin giriş bölümlerinde bulunan kısımlar, *Vahdet-nâme*'de Hz. Muhammed bahsi ile onun ardından başlayan son kısımda yer almaktadır.

Sebeb-i te'lif: İshak Hocası bu kısmı kullanmamış, eserin kimin için ve ne sebeple yazıldığı, kime sunulduğu konusunda bir açıklamada bulunmamıştır. Yani klâsik mesnevî tertibindeki bölümleri ayırmakta kullanılan kalıp ifâdeler *Vahdet-nâme*'de çoğunlukla yazılmamıştır. Aynı şekilde asıl konunun işlendiği kısımda da “âğâz-ı destân” gibi kalıp ifadeler yer almamaktadır.

2. Asıl konu:

Vahdet-nâme'de asıl konu “Felekü'l-eflâk” başlığıyla başlamaktadır. Şâir, Allah'ın kâinâtta her şeyi yaratmasını ve hikmetlerini anlattığı beş temel konu belirlemiştir. Bunlardan ilki 56. beyitte başlayıp 231. beyitte son bulan “Felekler”, ikincisi 232. beyitten başlayıp 508. beyte kadar devam eden “Anâsır-ı Erba'a”, üçüncüsü 522. beyitten 583. beyitte biten “Mevâlid-i selâse”, dördüncüsü 584. ile 962. beyitler arasında yer alan “İnsan (Âdem)”, beşincisi ise Hz. Âdem'in yer yüzüne inmesiyle başlayan “Peygamberler” bahsidir. Peygamberler ve kıssalarının anlatıldığı bu kısım 963. beyitle başlamakta ve 2457. beyitte son bulmaktadır. Ancak şâir, peygamberlerin tamamının kıssalarını anlatmamakta, yalnızca Hz. Âdem'den itibaren Hz. Muhammed'in nesebinin bağlandığı peygamberlerden uzun uzun söz etmektedir. Hz. Âdem'den 963-1039. beyitlerde, Hz. Nuh'tan 1040-1151. beyitlerde, Hz. İbrâhim'den 1152-1655. beyitlerde, Hz. İsmâil'den 1656-2044. beyitlerde söz edilmektedir. 2045. beyitten 2194. beyte kadar Hz. Muhammed'in Hz. İsmâil'e kadar uzanan silsilesi zikredilmektedir. Aynı zamanda Mesnevî'nin Nâ't bölümü denilebilecek olan Hz. Muhammed'in ana rahmine düşmesiyle başlayan hayat hikâyesi, mucizeleri ve şâirin onun hakkındaki övgüleri ise 2457. beyitle son bulmaktadır ki şâir 2401 beyitten oluşan asıl konunun anlatıldığı bölümü de bu beyitle bitirmiştir.

İtdi emr-i risâleti itmâm
Buldı bi' şet anuñ-la ħatm u ħitâm (2457)

3. Sonuç:

Mesnevî'nin bitiş bölümünde ise şâir, ilk olarak “İsticlâb-ı Şefâ'at ez-Hazret-i Kân-ı Mürüvvet” başlığı altında âhîret gününde Hz. Muhammed'den şefaah dilemektedir. Bu manzûme bir şefaah-nâme niteliğindedir. 2458. beyitten başlayarak 2493. beyite kadar devam eden bu yakarıştan sonra şâir, “Münâcât be-dergâh-ı Kâdi'l-Kudât” başlığı ile başlayan kısımda ise Allah'a niyâzda bulunmaktadır. Şâir kendini yerden yere vurmakta, Allah karşısında acziyetini, günahkarlığını, elli yıllık ömrünü zâyî edişini, ibâdetleri yerine getirme hususundaki yetersizliğini, mübalağa da yaparak anlatmaktadır. Bu bölümde şâir okuyucuyu hem güldürmekte hem de düşündürmektedir. 2494. beyitten başlayıp, 2547. beyitte son bulan münâcâtın ardından şâir, tüm bu saydığı günahlarından ötürü Allah'tan bağışlanma dilemekte Allah'ın yüceliğini ve bağışlayıcılığını hatırlatarak onun affından ümîdin kesilmeyeceğini dile getirmektedir. 2548. beyitte “İzhâr-ı Tevbe ez-Gerdâr-ı Hoş” başlığıyla başlayan tövbenin ardından 2624. beyitten itibaren “Duâ” kısmı başlamaktadır. Şâir, Allah'tan “Hz. Muhammed”, “Çâr-yâr-ı güzîn” ve “Âl u ashâb u asfiyâ” hürmetine mahşerde bağışlanma dilemektedir. Mesnevî şu beyitle son bulmaktadır:

Devr-i 'ömrini eyle nîk-encâm
Hatm ola bi's-selâmi ve'l-ikrâm (2646)

İshak Hocası ayrıca, mesnevî içerisinde bazı konulardan sonra o konu hakkında “nükte”, “latîfe”, “nasîhat”, “hikâye” gibi başlıklar altında konu hakkında bir hikâye anlatmakta, olayın hikmetine dikkat çekmekte, öğüt vermekte, kendi fikrini beyân etmekte ya da o konudaki âyetleri hatırlatmaktadır. Şâir, gece ve gündüzün uzayıp kısılmasıyla ilgili (475-477. beyitler) ve Hz. Nuh ile yanındakilerin gemiden inişleri hakkında üçer beyitlik (1117- 1119. beyitler) iki latîfe; dört mevsim (487-488. beyitler), Hz. İsmâil'in vasfı (1749-1757. beyitler), Hz. Muhammed'in doğumu (2213-2228. beyitler), Fil kıssası (2248-2276. beyitler) ve Hz. Muhammed'in doğduğu gece Tâk-ı Kisrâ'nın yıkılması (2347-2352. beyitler) hakkında 5 nükte; nebâtâtla ilgili kısımdan sonra servinin dilinden insanoğluna öğüt vermek için yazılmış bir nasîhat ile; Hz. Muhammed'in babası Abdullah'ın başından

geçen mûcizevî bir olayın anlatıldığı (2131-2153. beyitler) bir hikâye kaleme almıştır.

Mesnevî N1 nüshasında (89b)'de geleneğe uygun şekilde bir temme kaydıyla son bulmaktadır: “*Ḳāle'-müellifü'l-fakîr ilâ rahmeti Rabbihi'l-‘Azîzi'l-Ḳadîr. Aḥḳaru men meşâ taḥte'l-ḥadrâ // Ez'afü men neşâ fevka'l-ğubarâ. Aḥmed eş-şehîr bi-Hâce tamâm-şod Vahdet-nâme-i ‘Ālem-Engîz. Be-meded-kârî āvn-i Ḥüdâvend-i rahmet-rîz. Ḥāmiden lehü ve muşalliyen ‘alâ nebîyyihi. Ve kâne vaḳteizin müderrisen bi-medreseti'l-merḥûm Ġazî Ḥüdâvendigâr fî maḥrûset-i Burûsa ve ḥumiyet ‘ani'n-nuḥûseti.*”

Bu temme kaydında âdet üzere acziyetini dile getiren şâir, adının “*Ahmed*” olduğunu fakat “*Hâce*” diye meşhur olduğunu, *Vahdet-nâme-i Ālem-Engîz* adlı bu eserini Bursa Hüdâvendigâr Medresesi müderrisi olduğu sırada tamamladığını ve bu nedenle Allah'a hamd ettiğini ve Hz. Muhammed'e salâvat getirdiğini bildirmektedir.

Vahdet-nâme bu haliyle bir mesnevî düzenine uymaktadır. Ancak, tezin ikinci bölümünde “Nüshaların Değerlendirilmesi ve Şecere” kısmında tafsîlatlı olarak değinilmiş olduğu üzere, *Vahdet-nâme*'ye yukarıda anlatıldığı plan üzere yazılıp, temme kaydı düşürüldükten sonra birtakım ilâvelerde bulunulmuştur. İlk aşama nüshalar olan N1, N2, İÜ1 ve İÜ2 bu nizam üzere kaleme alınmıştır. Sonradan bitiş bölümüne 2585. beyitten başlayıp 2609. beyitle son bulan “Hitâb be-Sâkî” başlığını taşıyan şiirler eklenmiştir. Bu şiirler N2 nüshası hâriç, N1 ve İÜ2'de der-kenarda İÜ1 nüshasında ise metin içerisinde yer almaktadır. Mesnevî'nin tamamlandığını belirten yukarıdaki beyitten sonra ise “Hitâb be-Kalem” (2647-2676), “Kasîde” (2677-2693), Şikâyet ez-Gerdûn” (2694-2736), “Hitâb be-Devât” (2737-2769), Farsça “Kasîde” (2770-2785), Farsça “Şikâyet ez-Pîrâ” (2786-2846), “Hitâb be-Kâğıd” (2847-2867), Farsça “Kasîde-i Peççe” (2868-2905) ve son olarak “Reîsü'l-Küttâb Râmî-râ Firistâde-Şüd” (2906-2920) gibi şiirler eklenmiştir. N1 nüshasının der-kenarında yer alan bu şiirler N2 ve İÜ2'de bulunmazken, İÜ1'de son şiir hâriç metin içerisinde yer almaktadır. Sonradan ilâve edilen şiirlerin tamamı ikinci aşama nüshaları adı verilen

eldeki diğer tüm nüshaların metnine dâhil olunmuşlardır. Bu şiirler nüshaların çoğunda bulunduğundan metne alınmaları uygun görülmüştür.

1.1.1.3. Vezin

Geniş ve uzun konuların ele alındığı mesnevîlerde beyit sayısının fazla olması nedeniyle ritmden dolayı genellikle aruzun kısa kalıpları tercih edilmiştir. İshak Hocası *Vahdet-nâme*'sinde aruzun bahr-i cedîd yani (Fe'ilâtün / Mefâ'ilün / Fe'ilün) kalıbı seçilmiştir. Bu kalıbın ilk ve son tefileleri değişebilmektedir. Bu durumda kalıp dört farklı şekilde kullanılabilir¹⁸¹.

(Fe'ilâtün / Mefâ'ilün / Fe'ilün) - (.. — — / . — . — / .. —)

(Fe'ilâtün / Mefâ'ilün / Fa'lün) - (.. — — / . — . — / — —)

(Fâ'ilâtün / Mefâ'ilün / Fe'ilün) - (— . — — / . — . — / .. —)

(Fâ'ilâtün / Mefâ'ilün / Fa'lün) - (— . — — / . — . — / — —) —

Eserde her birinin örnekleri bulunmakla birliklikte şâirin en ziyâde tercih ettiği kalıp sonuncusudur. Türkçe manzum eserlerde aruzun uygulanabilmesi, ölçü ve ahengin sağlanması için bazen vasıl (ulama), imâle (uzatma) ve zihaf (kısaltma) gibi yollara başvurulmaktadır. *Vahdet-nâme*'de de bu tür aksaklıkların mevcudiyeti söz konusudur.

1.1.1.4. Kafiye ve Redif

Dîvân şiirinde diğer bir ahenk unsuru da kâfiyedir.¹⁸² Edebiyatımızda manzum eserler genellikle hem vezin hem de kâfiye esası gözetilerek yazılmıştır. Türk edebiyatında kullanılan kâfiye çeşitlerinden, yarım, tam, zengin ve cinaslı kâfiye Mesnevî'de tercih edilen kâfiye türleridir.

181 Ahmet Doğan, **Açıklamalı ve Örnekli Aruz Bilgisi**, Akçağ Yay., Ankara 2005, s. 129. Aruz için ayrıca bkz. Cem Dilçin, **Örneklerle Türk Şiir Bilgisi**, TDK Yay., Ankara 1983, ss. 3-38; H. İbrâhim Şener- Alim Yıldız, ss. 326-328.

182 Âhenk unsurları hakkında bkz. Muhsin Macit, **Dîvân Şiirinde Ahenk Unsurları**, Akçağ Yay., Ankara 1996.

Yarım kâfiye, kâfiyeli kelimeler arasındaki birer sessiz benzerliğidir.¹⁸³ Yarım kâfiye şiirlerde tam ve zengin kâfiyelere nazaran daha az kullanılmıştır.

Meskeni oldu gerçi menzil-i ins
Pîş-gâhında cümle maḥfil-i ḳuds (616)

Tam kâfiye, en az iki sesin benzerliği esasına dayanır. *Vahdet-nâme*'de en çok tercih edilen kâfiye çeşididir.

Vālidüm eylesün anı icrā
Emr-i Ḥaḳḳa şıḡār mı çün u çerā (1854)

Zengin kâfiye, ikiden fazla ses benzerliğiyle yapılmaktadır.

Tā ki olduḡca ʿālem-i fānī
Pāy-dār ide nevʿ-i insānı (975)

Kâfiyeli sözlerden biri, öteki sözcüğün sonunda yineleniyorsa buna da *tunç kâfiye* adı da verilmektedir.

Terbiyetli olursa evlāduñ
Zıkr-i ḥayr-ile yād olur aduñ (43)

suya düşmekle defter-i ensāb
Oldı ekşer ḥurūf-ı ḡarḳa-i āb (1116)

Cinashlı kâfiye ise, ses bakımından aynı, anlamları ayrı olan kelime ya da kelime guruplarından yapılmış bir kâfiye türü olup aynı zamanda bir edebî sanattır.

Ḳabza-i Ḥaḳḳın oldu çün rāmı
Ḳavse dinse ʿaceb midür rāmī (76)

Dergehinde o māh-ı tābende
Oldı tā-bende oldu tābende (181)

Redif, mısra sonlarında görevleri aynı olan eklerin veya anlamları aynı olan kelimelerin tekrarlanmasıdır.

Ek redif, kelime sonlarına yapılan eklerle oluşturulmaktadır.

Seçmeye nāsırın mühininden
Bī-ḥaber kāsir u muʿininden (1443)

Ser-be-pā ḡarḳ-ı çirk-i ʿısyānum
Nefs-i bed-gāme bende-fermānum (2474)

183 Kâfiye çeşitleri için bkz. Dilçin, ss. 86-90.

Kelime redif ise; tek bir kelime ya da kelime grubu şeklinde kullanılmaktadır.

Gerdişi āsumānuñ andandur
Cünbüşi aḥterānuñ andandur (214)

Zübde-i cism u cān olur evlād
Nūr-i çeşm-i cenān olur evlād (982)

1.1.2. Dil ve Üslûp Özellikleri

XVII. Yüzyıl Klâsik edebiyatı'nın son mahsullerinden sayabileceğimiz *Vahdet-nâme*, dil ve üslûp açısından klâsik edebiyatın özelliklerine yakın bir çizgide kaleme alınmıştır. Mesnevî'de kullanılan dil, seçilen mazmun, motif ve remizler, yapılan benzetmeler, kullanılan edebî sanatlar büyük oranda klâsik dönem eserleriyle benzerlik arz etmektedir. *Vahdet-nâme*'de, edebî sanatların hemen hepsini büyük bir ustalıkla kullanan şâir genellikle teşbih, istiâre, mecaz, kinâye, tezat, hüsn-i ta'lîl, leff u neşir, nidâ, tenâsüp, cinas, irsâl-i mesel, telmih, iktibas, teşhis ve mübâlağa gibi sanatları tercih etmiştir. Edebî sanatlar, eserin muhtevâ incelemesi sırasında yeri geldikçe açıklandığından, sayfa sayısını daha fazla kabartmamak için burada ayrıca değinilmemiştir.

Sahn müderrisliğine kadar yükselmiş olan şâir, matematik, geometri, astronomi, kozmogoni, kelim, tefsir, hadis, fıkıh, İslâm târihi, siyer, dinler târihi, tasavvuf, edebiyat, belâgat gibi pek çok bilime hâkim; Arapça, Farsça ve Osmanlı Türkçe'sini ustalıkla kullanabilme kâbiliyetine sâhip bir âlim-şâirdir. Zîrâ onun bu bilgi birikimi *Vahdet-nâme*'de kendini göstermektedir.

Vahdet-nâme klâsik edebiyatın hemen hemen bütün mazmûnlarına yer vererek ilim erbâbına hitap etme isteğini ortaya koymaktadır. Allah'ı yüceltmek ve onun tüm âlemdeki tecellîlerine dikkat çekmek isteyen şâirin, asıl gâyesi bilgi vermek olsa da eseri sanatkârâne bir üslûpla kaleme almıştır. Onun çevresindeki tüm insanlar, kalem erbabıdır. Böyle bir çevreye hitâp etmesi dolayısıyla eserindeki dil ve ifâde de buna göre şekillenmiştir.

Fars diline olan hâkimiyeti, Mevlânâ'nın Mesnevîsine duyduğu hayranlık ve devrinin geleneği icâbı olsa gerek şâir, *Vahdet-nâme*'de en çok Farsça kelime, tâbir

ve tamlamaları kullandığı görülmektedir. Arapçaya, özellikle de Fars diline oldukça önem veren şâir, Farsça, Arapça ve Türkçe unsurları ustalıkla bir araya getirmeyi başarmıştır. Şâirin Arapça ve özellikle Farsça'ya olan ilgisi dikkat çekse de Türkçe'yi ihmâl ettiği kesinlikle söylenemez. Zîrâ atasözlerine özellikle de deyimlere eserinde oldukça fazla yer vermesi ve arkaik kelimeleri kullanması bunun bir göstergesi sayılır. Eser, Dîvân edebiyatının inceliklerini taşımasına karşın Ahmediye, Muhammediye ve Mevlid gibi eserlerin coşku ve duygu yoğunluğunu da hatırlatmaktadır. Kullandığı onca Arapça ve Farsça kelimeye rağmen, okuyucuyu sıkmamış, dilde olağanüstü bir akıcılık sağlamıştır. Bu yönüyle *Vahdet-nâme* için hem didaktik, hem de liriktir denilebilir.

Şâir *Vahdet-nâme-i Âlem-Engîz* adlı eserini, aynı zamanda bir kelâm âlimi olması hasebiyle Allah'ın varlığını ve birliğini çeşitli delillerle anlatmak üzere kaleme almıştır. Kelâm ilminin en temel dayanağı Kur'ân ve Sünnettir. Vahye, dolayısıyla Kur'ân âyetlerine ve Hz. Muhammed'in söz ve fiilleri olan hadislere verilen bu öneme binâen *Vahdet-nâme*'de çok sayıda âyet ve hadise atıfta bulunulmuştur. O derece ki *Vahdet-nâme*'nin hemen her beyti bir âyete telmihtir dense mübâlağa yapılmış sayılmaz.

Edebî mahsullerde mânâyı kuvvetlendirmek ve zenginleştirmek amacıyla sıkça kullanılan unsurlar arasında yer alan atasözleri ve deyimler de *Vahdet-nâme*'de oldukça hatırı sayılır miktardadır. Şâir atasözü ve deyimleri de üç dile âit kelimelerle ustaca kullanmayı bilmiştir.

1.1.2.1. Âyetler ve Hadisler

1.1.2.1.1. Âyetler

Âyet, “Kur'ân-ı Kerîm'den bir parça” anlamına gelmektedir. *Vahdet-nâme*'de yaratılış silsilesine göre varlıkları sıralarken Allah Teâlâ'nın âlemdeki tecellisine verilen bir isim olarak da karşımıza çıkan Âyet kelimesi, bu anlamıyla “delil”, “burhan”, “hüküm” kelimeleriyle de ifâde edilmektedir.

Oldı her satrı kudretine delîl
Görmez anı egerçi çeşm-i 'alîl (293)

Allah'ın varlık, birlik ve üstünlüğünü kâinattaki delilleriyle anlatmayı hedefleyen şâirin bunu yaparken esas aldığı temel kaynak âyetlerdir. Bu nedenle Mesnevî'nin hemen her beyti hatta her mısraı bir âyete dayanmaktadır. *Vahdet-nâme*'de telmih ya da iktibas yoluyla kullanılan âyetler oldukça fazla olduğundan ve zaten muhtevâ incelemesinde şâirin yaratılış silsilesi gözetildiğinden, metinde geçen âyetleri de konu esâsına göre tasnif etmek daha uygun olacaktır.

Allah'ın varlığı, birliği, isim ve sıfatlarıyla ilgili olan âyetler:

“*Âlimü'l-gayb*: Gaybı bilen (Allah)¹⁸⁴ / *Gayb-dân*: Gaybı bilen (Allah).”

Ğayb-dân u Mükerrirü'l-edvâr
Merhamet-kâr u Fâ' il-i Muhtâr (585)

“*Allâhu's-samed*: Allah sameddir.”¹⁸⁵ (572), (964).

Ûâdir-i bî-şebîh u Ferd u samed
Ellezi lem Yelid ve lem Yüled (964)

“*Hamdü li'llâh*: Hamd Allah'a mahsustur, Allah'a hamd olsun.”¹⁸⁶

Ûurma ol şükr-i Haq-la şekker-ğâ
Şahn-ı hamd-ı Hudâda çâbuk-pâ (10)

“*Fâlikü'l-ısbâh*¹⁸⁷: O, karanlığı yarıp sabahı çıkarandır.”

Ol Hudâvend-i *Fâliku'l-İsbâh*
Anı zav ile eylemiş mısbâh (117)

“*Lâ-rayb*¹⁸⁸: Şüphe yoktur.” (963), (2393).

Ol Hudâ-yı Musavvir-i bî-' Ayb
Naşş-pervâz-ı safha-i *lâ-rayb* (963)

“*Lem yelid ve lem yüled*¹⁸⁹: Doğmamış ve doğurulmamıştır.” (964)

184 Haşr 59/22.

185 İhlas 112/2.

186 Fatiha 1/1.

187 En'am 6/96.

188 Bakara 2/2.

189 İhlas 112/3.

“*Mâlikü'l-mülk*¹⁹⁰: Mülkün sahibi.” (332), (541), (836).

Mâlikü' l-mülk u *Qâdir* u *Qayyûm*
Cümle meçhûl ‘ilmine ma‘lûm (332)

“*Zü'l-celâl-i ve'l-ikrâm*¹⁹¹: Azamet ve ikram sahibi Rabb...”

Hażret-i zü'l-Celâlü ve'l-ikrâm
Halk içinde ider anı bed-nâm (539)

“*Yedullâhi fevka eydihim*¹⁹²: Allah'ın eli onların ellerinin üstündedir.”

Zîr-i destindedür cihân dâ'im
Ki *Yedullâhi fevka eydihim* (515)

“*Yef'alüllâhü mâ-yeşâ'*¹⁹³: Allah dilediğini yapar.”

Qâdir-i muṭlaq olduğına *İlâh*
Yef'alüllâhü mâ-yeşâ' güvâh (513)

“*Yülicü'l-leyle fi'n-nehâr*¹⁹⁴: Allah geceyi gündüze katar.”

Nürda zülmet itdüğine *nihân*
Yülicü'l-leyle fi'n-nehâr nişân (468)

Kâinâtın yaratılışı hakkında zikredilen âyetler:

“*Fâlikü'l-habbi ve'n-nevâ'*¹⁹⁵: Şüphesiz Allah, taneyi ve çekirdeği yarıp filizlendirendir.”

“*Hâliku'l-'arzi ve's-semâ'*¹⁹⁶: Göğü ve yeri yaratan O'dur.”

Fâlikü'l-ḥabbi ve'n-nevâ' oldur
Hâliku'l-'arzi ve's-semâ' oldur (573)

“*Kırmızı nokta âyeti*: Gök yarılıp da, gül gibi kızardığı, yağ gibi eridiği zaman haliniz nice olur?.”¹⁹⁷

190 Âl-i İmran 3/26.

191 Rahman 55/27, 78.

192 Fetih 48/10.

193 İbrahim 14/7.

194 Hacc 22/61; Lokman 31/29; Fatır 35/13; Hadid 57/6.

195 En'am 6/95.

196 En'am 6/1, 73; A'raf 7/54; Yunus 10/3.

197 Bkz. Tezimiz Âyetler Maddesi; Tezimiz Şafak Maddesi.

“*Rabb-ı Felak*: ...Karanlığı yarıp ortalığı aydınlatan sabahın Rabbi...”¹⁹⁸

Oı Ĥudā-yı Ķadīm u *Rabb-ı Felak*
Ķırmızı noĶta āyetine ŐafaĶ (429)

“*Küll-i Şey'in fān*¹⁹⁹: Yeryüzünde bulunan her Şey fanidir.”

Evvel oldur u küll-i kevnin Őān
Āĥir oldur u *küll-i Şey'in fān* (443)

“*Kün fe-yekûn*²⁰⁰ / *Kün* / *Kâf* ve *Nûn*: "O! der ve olur." (23), (25), (523), (899), (900).

Ķerre luĶfı cihāna vāfīdür
Kâf u *nûn* kâ'ināta kâfīdür (899)

“*Ve mine'l-mâ' i külle Şey'in hayy*²⁰¹: Her Şeyi sudan yarattık.”

Āb-ı cûdı-y-la zindedür her Şey
Ve mine'l-mâ' i külle Şey' in ĥayy (285)

“*Ve nüfiha fi's-sûr*²⁰²: Sur üflendiğinde.”

Emri üzre sabā idüp ta' cîl
Nefĥ olur sanki sūr-ı İsrāfîl (491)

İnsan, yaratılışı ve Allah'a kulluĶu hakkındaki āyetler:

“*Aĥsen-i takvîm*²⁰³: Biz, gerĶekten insanı en güzel bir biçimde yarattık.”

Fāyız-i bî-dirîĶ-ı cûd-ı ' amîm
Cedvel-ārā-yı *aĥsen-i takvîm* (970)

“*'Alleme'l-insân*²⁰⁴: İnsana öğretti.”

Anda üstād-ı ' *alleme'l-insân*
İtdi ta' lîm-i ĥikmet u tibyān (2395)

198 Felak 113/1.

199 Rahman 55/26.

200 Bakara 2/117; Āl-i İmran 3/47, 59; En'am 6/73; Nahl 16/40; Meryem 19/35; Yasin 36/82; Ķafir 40/68.

201 Enbiya 21/30.

202 Kehf 18/99; Mü'minün 23/101; Yasin 36/51; En'am 6/73; Neml 27/87; Hâkka 69/13-15; Abese 80/33; Yâsîn, 36/51.

203 Tin 95/4; Mehmet Yılmaz, **Edebiyatımızda İslâmî Kaynaklı Sözlere (Ansiklopedik Sözlük)**, Enderun Yay., İstanbul 1992, s. 15.

204 Alak 96/5.

“*Alleme'l-esmā*²⁰⁵: (Allah Âdem'e) bütün isimleri öğretti.”

“*El-habîsâtü li'l-habîsîn*²⁰⁶: Kötü kadınlar kötü erkeklere, kötü erkekler kötü kadınlara yakışır.”

Pāk-ı şāyeste pāk-ı Haqq-bîndür
El-ḥabîsâtü li'l-ḥabîsîndür (1600)

“*Min sülâletin min tîn*²⁰⁷: İnsanı süzme çamurdan yarattık.”

“*Halaktehû min-tîn*²⁰⁸: Onu çamurdan yarattın.”

“*Mâ-i mehîr*²⁰⁹: Bayağı su.”

Ebter u cāhil olmağ-ile la'î
Arza kıldı *ḥalaktehû min-tîn* (598)

Māye-sāz-ı usûl-i mâ-i mehîr
Ḥāliḳu min sülâletin min tîn (969)

Şâir, insanla ilgili olması nedeniyle, insanın yaratılmasından ve meleklerin secdesinden sonra şeytanın insan karşısında takındığı tutumu anlatmaktadır.

“*Halaktenî min-nâr*²¹⁰: Beni ateşten yarattın.”

İtdi şeytân *ebā ve istikbār*
Bir bahâne *ḥalaktenî min-nâr* (597)

“*Şeytân-ı racîm*²¹¹ / *Şeytân-ı la'în*: Kovulmuş, lânetlenmiş şeytan.” (598), (602), (603).

Menzil-i kurbden olup maṭrûd
Tā-be-maḥşer racîm u hem merdûd (603)

Olmuşiken yiri bihişt-i berî
Çıkdı *uḥruc* du'āsı ile la'î (602)

Şeytanın itaatsizliğinin ve lânetlenişinin hatırlatılmasının ardından insanla ilgili beyitlere devam edilmektedir.

205 Bakara 2/31.

206 Nur 24/26.

207 Mü'minun 23/12.

208 A'raf 7/12; Sâd 38/76

209 Secde 32/8.

210 A'raf 7/12; Sâd 38/76.

211 A'raf 7/14 vd.

“*İkisinden vücûda gele beşer*²¹²: Sizi bir nefisten yaratan ve eşini de ondan var eden Allah'tır.”

İtdi Havvâyı Ādeme hem-ser
İkisinden vücûda gele beşer (995)

“*İttekullâh yâ-ûli'l-elbâb*²¹³: Ey akıl sahipleri! Allah'tan korkun!”

Meş' al-efrûz-ı İttekullâhdan
İtdi rāh-ı hidāyeti rüşen (1045)

Şirkdür müceb-i 'itāb u 'iķāb
İttekullāhe yâ-ûli'l-elbâb (1609)

“*Kerremnâ*²¹⁴: And olsun ki, biz insan oğullarını şerefli kıldık.”

Ĥazret-i zü'l-Celāl-i bî-hemtā
Didi zürriyetine *Kerremnâ* (609)

“*Lâ-taķrabû*²¹⁵: Yaklaşmayınız...”

Daķi *lâ-taķrabû* diyü tehdid
İtdi Ol Ĥazret-i 'Azîz-i Mecid (778)

“*Nüfessılu'l-âyât*²¹⁶: Ayetlerimizi açıklıyoruz.”

Ĥurdedān-ı deķâyıķ u sâ' at
Nüktedān-ı *nüfessılu'l-âyât* (479)

“*Unzurû ile'l-âsâr*²¹⁷: Allah'ın rahmetinin belirtilerine bir bak.”

Unzurû senc-i 'âlem-i bālā
Sürme sâyende-i dil-i a' mā (681)

“*Ulü'l-epsâr*²¹⁸: Akıl sahipleri.” (191), (342), (679), (2146).²¹⁹

Tā ki ģayret alup *ülü' l-epsār*
Diyeler Rabbenā Hüve'l-Kahhār (342)

212 Nisa 4/1; A'raf 7/189; Zümer 39/6.

213 Maide 5/100; Talak 65/10.

214 İsrâ 17/70.

215 En'am 6/152.

216 En'am 6/55; A'raf 7/32, 174; Yusuf 10/24; Rum 30/28.

217 Rum 30/50.

218 Al-i İmrân 3/13; Nur 24/44; Haşr 59/2.

219 Bkz. Tezimiz Görme Duyusu Maddesi.

“Üscüdû: Secde ediniz.”²²⁰

Üscüdû emri ile kıldı hîṭāb
Ṭāḳ-ı ebrûsın eyleyüp mihrāb (595)

“Ve kınâ Rabbenâ 'azābe'n-nâr²²¹: Rabbimiz bizi ateş azabından koru!.”

Olmasun kimse bed-ḳarīne düçār
Ve kınâ Rabbenâ 'azābe'n-nār (37)

“Ye'külûne fî-bütûnihim nârâ²²²: Onların karınlarına tıkindıkları ancak ateştir.”

Gör nedür ḫaḳlarında ḫükm-ārā
Ye'külûne fî-bütûnihim nârā (777)

“Yenālühü't-taḳvâ²²³: Takvanız ona ulaşacaktır.”

Oı Ḥudâ-yı Ḳaviyy-i bî-Hemtâ
Didi lâkin yenālühü't-taḳvâ (813)

Hz. Nuh, Kavmi ve Tûfanla ilgili âyetler:

“Enü'minü lek²²⁴: Sana mı inanacağız?.”

Bulmadı çün zevâli hayza-i şekk
Didiler bir zamân enü'minü lek (1054)

“Eyne'l-meferr²²⁵: Kaçacak yer nerede?.”

İtdi küffāre münhî-yi idbār
Ḳavl-i eyne'l-meferrâ bes tekrār (1076)

“İsna'i'l-fülke²²⁶: Gemiyi yap!.”

Şurṭa-i raḫmetini itdi vezān
İsna'i'l-fülke emri oldı revān (1068)

“Leyse min ehlî²²⁷: Benim ailemden değil.”

220 Bakara 2/34; Araf 7/11; İsra 17/61; Kehf 18/50; Taha 20/116.

221 Bakara 2/201; Âl-i İmran 3/16.

222 Bakara 2/174.

223 Hacc 22/37.

224 Şu'ara 26/111.

225 Kıyamet 75/10.

226 Hûd 11/37.

227 Hûd 11/46.

Nā-sütüde olup kamu fi'li
Didi hakkında *leyse min ehli* (1089)

Hz. İbrâhim ve kıssası hakkındaki âyetler:

“*Hasbiyallâhü lâ-ilâhe*²²⁸: Allah bana yeter; O'ndan başka tanrı yoktur.”

Şüyü'-ı büt-peresti dîn u tebâh
Hasbiyallâhü lâ-ilâhe sivâh (1446)

“*Nâr-ı İbrâhîm*²²⁹: Biz: 'Ey ateş! İbrahim'e karşı serin ve zararsız ol' dedik.”

Luṭfinuñ zerresin idüp izhâr
Nâr-ı Nemrûdı eyledi gülzâr (248)

Len-terâni sirây-i Tûr-ı Kelîm
Nûr-ı gerdân-ı nâr-ı İbrâhîm (680)

“*Rabbi heblî*²³⁰: Ey Rabbim! Bana bir hikmet bahşet ve beni salih kimseler arasına kat.”

Rabbi hebli-y-le oldı nağme-serâ
İtdi ferzend-i sâlih istid' â (1653)

“*Rabbenâ ve'c'al*²³¹: Hani İbrahim, 'Rabbim! Bu şehri güvenli bir şehir kıl. Halkından Allah'a ve ahiret gününe iman edenleri her türlü ürünle rızklandır' demişti. ”

Eylemüsdür Halîli vaqt-i du' â
Rabbenâ ve'c'al ile nağme-sezâ (2269)

“*Tellehü li'l-cebîn*²³²: Babası oğlunu alını üzerine yatırınca.”

Tellehü li'l-cebîn diyü iḥbâr
İtdi Furḳân-ı sâdiḳu'l aḥbâr (1931)

“*Yührücü'l-hayy*²³³: O, (ölüden) diriye çıkarır.”²³⁴

Diğer peygamberler ve kıssaları hakkındaki âyetler:

228 Tevbe 9/129.

229 Enbiya 21/69.

230 Şu'ara 26/83.

231 Bakara 2/126.

232 Sâffât 37/103.

233 En'am 6/95; Yunus 10/31; Rum 30/19.

234 Bkz. Tezimiz İbrâhim 'Aleyhisselâm'ın Vasfı Maddesi.

Hız. Âdem'den sonra Hız. Nûh, Hız. İbrâhîm, Hız. İsmâil kıssalarına yer veren şâir diğler peygamberlere yalnızca telmih yaptığundan adı geöen bazı peygamberler ve onlarla ilgili âyetler burada kendi aralarında sıranmıştır.

“*Kurretü'l-'ayn*²³⁵: Gözümüzün aydınlığı olacak insanlar.” (38), (984), (1656), (2292).

Ḳurretü'l-'ayn u nûr-ı çeşm-i Ḥalîl
Ya' ni zât-ı şerîf-i İsmâ'îl (1656)

Yukarıdaki örneklerden anlaşıldığı üzere, peygamberler ve peygamberlerin ataları hakkında âyetten iktibasta bulunan şâir, bazı beyitlerde de telmih yapmayı tercih etmiştir: (2049), (2056), (2209).

Oldı Elhemyesa' da aña veled
eşmin anuñ da rüşen itdi Eded (2049)

Ol da şâd oldı çünkü Ğâlibden
Pes Lü'eyy itdi anı dil-rüşen (2056)

Hız. İdris: *Vahdet-nâme*'de uzun uzun anlatılmayan Hız. İdris ve kıssasından yalnızca bir beyitte telmih yoluyla söz edilmektedir:

“*İdris*²³⁶: Kitap'da İdris'i de zikret, çünkü o dosdoğru bir peygamberdi.”

Ya' ni İdrîs kim o zât-ı şerîf
Âsumâni çü eyledi teşrif (1036)

Hız. Lût: Hız. Lût ve kıssasına da yalnızca birkaç beyitte gönderme yapılmaktadır:

“*Lût*²³⁷”

Neöe hükmine olmasun münğât
Lût kavmini eylemez mi yâd (330)

Hız. Yûsuf: Hız. Yûsuf'un Kur'an-ı Kerîm'de anlatılan ibret dolu kıssalarına şâir, kardeşinden gördüğü zulüm nedeniyle Hâbil ve Kâbil kıssası için; başına gelen

235 Furkan 25/74.

236 Meryem 19/56-57; Enbiyâ 21/85-86.

237 A'raf 7/80-84; Şu'ara 26/160-175.

onca talihsizlikten sonra Mısır'a sultan olması yönüyle Hz. Muhammed için örnek göstermek amacıyla telmihte bulunmuştur:

“*Yûsuf*”²³⁸

Böyledür böyle ‘âdet-i ihvân
Yûsufuñ hâli bir kavî burhân (1010)

Olmasa Yûsuf aña nîk-gulâm
Olmaydı ‘azîz-i Mısır be-nâm (2271)

Hz. Mûsâ: Mesnevî’de kıssası anlatılmayan bir diğer peygamber de Hz. Mûsâ’dır. Ancak diğerlerine nazaran daha fazla beyitte telmih ve iktibaslarla Hz. Mûsâ ve kıssasından söz edilmektedir:

“*Len-terânî*”²³⁹: Beni Göremezsin!”

“*Tûr-i Kelîm*”²⁴⁰”

Len-terânî sirây-i Tûr-ı Kelîm
Nûr-ı gerdân-ı nâr-ı İbrâhîm (680)

Ger ‘asâ-yı Kelîme balsa zafer
Sûmnâta iderdi tahta-i der (1164)

Şu‘le-efrûz olmayaydı Kelîm
Nâr-ı Tûr eyleyeydi anı dü-nîm (2270)

Hz. Muhammed, peygamberliği ve mucizeleri hakkındaki âyetler:

Allah’tan sonra Mesnevî’nin en önemli konusunu teşkil eden Hz. Muhammed hakkında detaylı bilgi veren şâir, onun nebî ve resul oluşu, mucizeleri, son peygamber oluşu gibi konularda en büyük delil olan Kur’ân-ı Kerîm’den Hz. Muhammed ile ilgili âyetler zikretmektedir.

*Fe’s’elû hünne min verâ’i hicâb*²⁴¹: Peygamber’in eşlerinden bir şey isteyeceğinizde onu perde arkasından isteyin.”

Anda yok iktidâr-ı redd-i cevâb
Fe’s’elû hünne min verâ’i hicâb (1444)

238 Yusuf 12/3-80.

239 Kasas 29/29 vd.

240 A’raf 7/143.

241 Ahzab 33/53.

Bâzı beyitlerde de Hz. Muhammed'in nebîlerin sonuncusu olduğunu beyân eden âyete telmih yapılmıştır: (1695), (2377), (2457).

Nevbet-ile olurdu zîver-düş
Fass u hâtem gibi gehî âgüş (1695)

İtdi hâtm-i nübüvveti iş'âr
Yitdi pâyâne ya' ni ol tûmâr (2377)

“*Kâbe kavseyn*²⁴²: İki yay aralığı ...”

Ṭâḳ-ı ebrûsı kıble-i ebrâr
Ḳâbe ḳavseyn aña numûne-güzâr (2327)

“*Leyle-i kadr*²⁴³: Kadir Gecesi.”

Ḳaderi rûz-i visâlden efzûn
Leyle-i Ḳadr aña nümüne-nümûn (2295)

“*Ba'dî ismühü Ahmed*²⁴⁴: Benden sonra gelecek ve adı Ahmed olacak.”

Söylemişdi Mesîh-i müjde-mend
Ye'tî min ba'dî ismühü Aḥmed (2272)

“*Siccîl*²⁴⁵: Üzerlerine balçıktan pişirilmiş taşlar atan sürü sürü kuşlar gönderdi.”²⁴⁶

Ebrehe leşkerini h'âr u zelîl
Seng-sâr-ı hacâre-i *siccîl* (2246)

“*Tâhâ*²⁴⁷ ve *Yâsîn*²⁴⁸ / *Sûre-i Nûr*, *Hâ-mîm*: Hz. Muhammed'e delâlet eden sûre başlarındaki harfleridir.”

Ḥalkı her subḥ eyleyüp bî-dâr
Sûre-i Nûr'ı öğredür her-bâr (127)

Hem Sirâc-i Münîr u Ḥaḳḳ-ı Mübîn
Münzir u dâḥi Ṭâha vü Yâsîn (2283)

242 Necm 53/9.

243 Kadr 96/1-5.

244 Saf 61/6.

245 Fil 105/4.

246 Bkz. Tezimiz Fil Olayı Maddesi.

247 M. Yılmaz, s. 151.

248 M. Yılmaz, s. 180.

Vālid-i mürsel-i pesīndür bu
Maẓhar-ı nūr-ı yâ vü sīndür bu (2142)

“*Ümmiyu'llâh*²⁴⁹: Allah'ın ümmisi, hiç okuma-yazma bilmeyen.”

Üm̄mi iṭlākın itme istiğrāb
Piş-gāhında anuñ *Ümm-i Kitāb* (2392)

“*Yâ eyyühe'l-müddessir*: Ey elbisesine bürünen.”²⁵⁰

Gāh Müddeşsir ile kıldı nidā
Gāh ' Abdullāh ile luṭf-ı edā (2285)

“*Yâ eyyühe'l-müzzemmil*: Ey örtüsüne bürünen.”²⁵¹

Didi Müzzemmil u Ra'ūf u Raḥīm
Pes Müzekkir Mübeşsir ile Kerīm (2284)

Diğer Ayetler:

“*Hāşe-li'llāh* (*Hāşâ-li'llāh*): Allah'ı berî kılarız, tevbe yâ-Rabbi.”²⁵² (1151),
(1878), (1925), (2441), (2754).

Hāşe-li'llāh ki bir neçe timşāl
Zāt-ı pāk-ı Hudāya ola mişāl (1151)

Hāşe-li'llāh ki idesün iğfāl
Zebḥ-i ferzendi eyleyem ihmāl (1878)

“*Ümm-i kitāb*²⁵³: Kitabın temeli.” (Levh-i mahfūz / Defter-i Levh) (966),
(2222), (2392), (2394), (2396).

Hākim-i ' adl-i rüz-ı lā-ensāb
Mübdi' -ı bī-naẓīr-i *Ümm-i Kitāb* (966)

Defter-i levḥden sebaḳ-ḥ'āndur
Hāne-i ḳuds aña dibistāndur (2394)

249 A'rāf 7/157; A'lâ 87/6; Alâk 96/4; M. Yılmaz, s. 159.

250 Müddessir 74/1.

251 Müzzemmil 73/1.

252 Yusuf 12/51.

253 Âl-i İmran 3/7; Ra'd 13/39; Zühruf 43/4.

1.1.2.1.2. Hadisler

Özellikle din ve tasavvuf konulu edebî eserlerde hadislerin kullanılması ilk örneklerinden itibâren bir gelenek hâline gelmiştir²⁵⁴. Allah'ın vahdeti ve kâinattaki her şeyin yaratıcısı olduğunu anlatan *Vahdet-nâme*'de Allah Teâlâ'nın âlemi ve insanı yaratmasındaki maksadının, bilinmek ve tanınmak istemesi olduğunun vurgulandığı aşağıdaki kutsî hadîs kullanılmıştır:

“*Küntü kenzen*²⁵⁵: Ben bir gizli hazine idim bilinmeyi istedim ve halkı (tüm mevcutatı) yarattım”.

Ser-be-ser mümkinât aña maḳdūr
Küntü kenzen ḫazîne ol gencūr (588)

Vahdet-nâme'de yaratılış silsilesinin en başında ve en sonunda zikredilen ve Allah katındaki değerine özellikle vurgu yapılan Hz. Muhammed ile ilgili olan hadisler şunlardır:

“*Beyne'l-mâi ve't-tîn*²⁵⁶: Âdem su ve çamur arasında iken ben nebî idim.”²⁵⁷

Bu maḳarrdur ki her nebî vü resûl
‘Âlem-i ḫâke bulmadıḳca vusûl (2216)

“*Levlāk*²⁵⁸: Sen olmasaydın, sen olmasaydın; felekleri yaratmazdım.”

Ḥoş-nişîn-i erîke-i *levlāk*
Bâ‘ iş-i âferiniş-i *eflāk* (2320)

254 Edebiyatımızda yaygın olarak kullanılan hadisler için bkz. Ahmet Yıldırım, **Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları**, Türkiye Diyânet Vakfı Yay., Ankara 2000; Abdülkadir Palabıyık, **Düşünce Dünyamızı Aydınlatan Hadisler (Kutadgu Bilig ve Atabetü'l-Hakayık Örneği)**, Tibyan Yay., İzmir 2010. Ayrıca bkz. Subhi es-Sâlih, **Hadis İlimleri ve Hadis İstılahları**, (Çev: M. Yaşar Kandemir), Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara 1973; Talat Koçyiğit, **Hadis İstılahları**, Ankara Üniv. İlahiyat Fakültesi Yay., Ankara 1985.

255 el-Aclûnî, İsmail b. Muhammed, **Keşfü'l-hafâ ve muzîlü'l-ilbâs ‘amme’ş-tehara mine'l-ehâdîs ‘alâ elsineti'n-nâs**, Dâr-ı İhyâü't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 1351, II, 132; Yıldırım, ss. 98-99.

256 el-Aclûnî, II, 129. Ayrıca bkz. Yıldırım, s. 124.

257 Bkz. Tezimiz Âdem Su ve Çamur Arasında İken Hz. Muhammed'in Mevcut Oluşu Hakkında Nükte Maddesi.

258 Albânî, Muhammed Nâsiruddîn, **Silsiletü'l-ehâdîsi'z-za'ife ve'l-mevzû'a**, Mektebetü'l-Maârif, Riyad 1992, s. 7; el-Aclûnî, II, 164. Ayrıca bkz. Yıldırım, ss. 121-123.

H. Muhammed'in mûcizelerinin anlatıldığı bölümde “Şakk-ı Kamer” ayın ikiye ayrılması başlığı altında bu mûcizeden söz eden şâir, söz konusu olayla ilgili hadisi de iktibas etmektedir:

“*Şakk idüp mâhı*”²⁵⁹: H. Muhammed'in şakk-ı kamer mûcizisiyle ilgili Buhârî ve Müslim'de yer alan Abdullah b. Mes'ud'un rivâyeti şöyledir: 'Ay, H. Peygamber'in zamanında iki parçaya ayrıldı. Bir parçası dağın bir tarafında, diğer parçası dağın diğer tarafında idi. H. Peygamber bize şahit olunuz dedi.'

Zahm-engüşt-i meh-şikâf-ı Resûl
Şakk idüp mâhı eylemişdi melûl (408)

1.1.2.2. Arapça ve Farsça Unsurlar

Arapça ve Farsça'ya olan vukûfiyeti nedeniyle *Vahdet-nâme*'de bu dillerdeki mahâretini ortaya koyan şâir, her iki dile âit çok sayıda kelime, tâbir, deyiş ve tamlama kullanmıştır. Bu ifâdelerden bazıları Kur'ân âyetlerinden numûneler olmakla birlikte direkt olarak iktibas ya da telmih yapılmadığından burada zikredilmişlerdir. Muhtevâ incelemesi kısmında pek çoğu açıklandığından burada yalnızca bir kısmı verilmele yetinilmiştir.

“*'Ale'l-ıtlâk*: Umûmiyetle, genel olarak, mutlaka, nasıl olursa olsun, rastgele.”

Şâh-ı mülk-i mekârim-i ahlâk
Hâdi-yi güm-rehân 'ale'l-ıtlâk (2455)

“*'A'lem*: En iyi bilen Allah'tır.”²⁶⁰ (1545), (1559), (1585), (2540).

Zîr-i hükminde cümleten 'âlem
Kendü mülkinde a'lem u aḥkem (1585)

“*Âlimü'l-esrâr*: Sırları bilen (Allah).”²⁶¹

Ba' deḥü ol Ḳadîr-i ḥikmet-kâr
Ḥayy u Ḳayyûm u 'Âlimü'l-esrâr (835)

259 Buhârî, menâkıb 28, 96; Müslim, sıfatu'l-kıyâmeti ve'l-cenneti ve'n-nâr, 7. (Buhârî, Tefsir, Sûretu'l-Kamer, 1; Müslim, Kıyame, 44).

260 M. Yılmaz, s. 18.

261 M. Yılmaz, s. 17.

“*Âmennâ*: İnandık.”²⁶²

Tâ leked küb-i küfre vire şifâ
Süde-i mûmiyâ-yı âmennâ (1200)

“*Arş-ı âlâ / Arş-ı a'zam / Arş-ı mu'allâ / Arş-ı Rahmân*: Yüce arş²⁶³ / *Küngür-i arş / Bezm-gâh-ı... / Piş-gâh...*” (199), (596), (836), (616), (1027), (1214), (1374), (2206), (2215), (2260), (2293), (2326), (2407), vd...

Rabb-ı zü'l-^ç arş u müstedâm u *Ḳadîm*
Mâlikü'l-mülk u bî-zevâl u *Kerîm* (836)

İtdî nûrın *Ḥudâ-yı* ^ç *Azze* vü *Cell*
Ziver-efzâ-yı bezm-gâh-ı ezel (2215)

“*Besmele/ Bi'smillâh*: Allah'ın adıyla...”²⁶⁴ (1), (1102), (1856).

Menzil-i emn u cây-gâh-ı penâh
Nâ-*Ḥudâ* anda feyż-i *Bi'smi'llâh* (1102)

“*Câbelkâ-Câbelsâ*: Etrâfı sularla çevrili, çok büyük efsânevî iki şehirdir. İyilerin *Câbelkâ*'ya, kötülerin *Câbelsâ*'ya gideceğine inanılır.”²⁶⁵

Pertevinden zemîn-i câbelkâ
Oldı rüşen çü hâk-i câbelsâ (1518)

“*Cübbetü'l-bürdi cünnetü'l-berdi*: Cübbe (uzun elbise) soğuktan korur.”²⁶⁶

Ṭut kulağın fehm idüp ḥurde
Cübbetü'l-bürdi cünnetü'l-berdi (795)

“*Ehad / Vahdet*: (İkincisi olmayan) tek”²⁶⁷ (17), (24), (359), (393), (439), (694), (971), (1198), (1275), (1323), (1431), (1603), (1605), (2429).

Ḥufte-gân-ı ^ç adem olup bî-dâr
Vahdet-i Ḥaḳḳa itdiler ikrâr (24)

Bir elifdür çekildi *Ḳudretten*
Ḥarf güyâ Kitâb-ı Vahdetden (359)

262 M. Yılmaz, s. 21.

263 M. Yılmaz, ss. 22-23.

264 M. Yılmaz, s. 29.

265 Süleyman Uludağ, “*Câbelkâ-Câbelsâ*”, *TDVİA*, İstanbul 1992, VI, 525.

266 Bkz. el-'Azîm-Âbâdî, Muhammed Şemsü'l-Hakk, '*Avnü'l-ma'bûd Şerhu Sünen-i Ebî Dâvûd*, Medine 1968, V, 266.

267 M. Yılmaz, s. 37.

“*Ekramü'l-Ekramîn*: Cömertlerin en cömerdi, Allah.”²⁶⁸

Sen Ğafūr u Raḥīm u Ekremsin
Şānuña layığı sen a' lemsin (2540)

“*Ekramü'l-halk / Zât-ı Ekrem*: Halkın en cömerdi, Hz. Muhammed.”²⁶⁹

Merḥamet-kānı zāt-ı ekremsin
Şānuña lāyığı sen a' lemsin (1545)

Līk sen bir Kerīm u Ekremsin
Hem kerem-kānı hem Mükerrermsin (2479)

“*el-Kāsibü Habību'llāh*: Çalışan / kazanan Allah'ın sevgili kuludur.”

Kesb-i meçhūlden olup āgāh
Ḥaḫdur *el-Kāsibü Habību'llāh* (889)

“*Erhamü'r-râhimîn*: Esirgeyenlerin en esirgeyeni.”²⁷⁰- “*Bî-mînend*: Eşi benzeri olmayan”-”*Nîrûmend*: Güçlü, kuvvetli, zorlu.”

Erḥamü'r-râhimîn bî-mânend
Ekramü'l-ekramîn Nîrûmend (1568)

“*Ednâ*: Daha yakın oldu.”²⁷¹

Neçe âteş-gede idüp ābād
İtdi ednâ işāretim iḫād (1497)

“*Esmā' u min ḫurādin*: Küçük böceklerin seslerini (bile) işitebilirim anlamında işitme duyusunun kuvvetini belirtmek için kullanılan Arapça bir deyim.”²⁷²

Ḳuvvet-i sem' i olmağın ekmel
Esmā' u min ḫurādin oldı meşel (639)

“*Fî-sebîli'llāh*: Allah yolunda, Allah rızası için²⁷³ / Reh-i Hakk.” (203), (1201), (1381).

268 M. Yılmaz, s. 37.

269 M. Yılmaz, ss. 37-38.

270 M. Yılmaz, s. 43.

271 M. Yılmaz, ss. 45-46.

272 Bkz. Fahrüddin er-Râzî, **et-Tefsîru'l-Kebîr**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2004, I, 124.

273 M. Yılmaz, s. 57.

Ṭoğrı gitdi reh-i Ḥaḫa İklîl
Âb-ı rüyın bu yolda itdi sebîl (203)

“*Gurâbü'l-beyn*: Ayrılık kargası.”²⁷⁴

İtmez idi Kur'ân-ı ‘ulviyyîn
sayhalar eyleyüp ğurâbü'l-beyn (217)

“*Habl-i metîn*: (Hablü'l-metîn) Sağlam ip, Kur'ân, İslâm dîni.”²⁷⁵

İtdi ḫabl-i metîni bî-pervâ
Câh-ı üftâdegân küfre rehâ (1044)

“*Havf u recâ*: Korku ve umut.”²⁷⁶

Buldı ḫavf-i Ḥudâdan ol behre
Zehrin izhâra anda yoğ zehre (75)

“*İlla'llâh*: Allah'tan başka (Tanrı) yoktur.”²⁷⁷

Lâ vü illâyı itmeyen hem-ser
Nefy u işbâtı idemez ezber (1146)

“*İlme'l-yakîn*: Kesin edinilmiş bilgi.”²⁷⁸

Küh-ı sâhib-i şekve ḫilm u vağâr
Bağr-i ‘ilme'l-yakîn-i gevher-bâr (1190)

“*Kanâ'atü kenzün*: Kanaat hazinedir.”²⁷⁹

Az ile it kanâ' at eyleme az
Kıl ḫelâli ḫaramdan mümtâz (755)

“*Kelîm / Kelîmu'llâh / Kellema'llâh*: Mûsâ Allah ile konuştı.”²⁸⁰ (680),
(1164), (2270), (2861).

Şu'le-efrüz olmayaydı Kelîm
Nâr-ı Tûr eyleyeydi anı dü-nîm (2270)

274 Muallim Nâci, **Arap Edebiyatında Deyimler ve Atasözleri**, Haz. Ömer Hakan Özalp, Yeni Zamanlar Yay., İstanbul 2002, ss. 317-318.

275 M. Yılmaz, s. 59.

276 M. Yılmaz, s. 64.

277 M. Yılmaz, ss. 76-77.

278 M. Yılmaz, ss. 77-78.

279 M. Yılmaz, s. 90.

280 M. Yılmaz, ss. 90-91.

“*Kur'ân-ı Mübîn / Kur'ân / Furkân*: (Gerçekleri) açıkça anlatan Kur'ân.”²⁸¹

Ser-firâz eyleyüp anı Yezdân
And içer başına anuñ Furkân (423)

Nesh idüp nüshasını edyānuñ
Hükmini şebt iderdi *Qur'ânun* (2397)

“*Lâ-İlâhe İllallâh*: Allah'tan başka tapacak yoktur.”²⁸² (18), (1238), (2643).

Kesdi atdı nizâ'ı ol āgāh
Hancer-i lâ-ilâhe İllallâh (18)

“*Lâ-İlâhe İllâhû*: O'ndan başka hiçbir Tanrı yoktur.”²⁸³

Şirk u esnâmdan olup yek-sû
Söyleyüñ lâ-ilâhe illâ Hû (1276)

“*Lâ-Şerike Lehû / Bî-şerik*: O'nun ortağı yoktur.”²⁸⁴ (3), (384), (396), (965),
(1431).

Vâcibü'z-zât u lâ-İlâhe sivâh
Vâhidün lâ-Şerike Leh vallâh (3)

Vâhid-i zü'l-Celâl-i bî-şânî
Vaħdehû lâ-Şerike leh şânî (965)

“*Levh u Kalem / Levh-i Mahfuz*: Levha ve kalem.”²⁸⁵

Hâme dest-ile olmayup hem-dem
Zîr-i destinde idi *Levh* u *Kalem* (2396)

“*Leyle-i Kadr*: Kadir gecesi”²⁸⁶

Ƙaderi rûz-ı visâlden efzûn
Leyle-i Ƙadr aña nümüne-nümün (2295)

“*Leyle-i İsrâ*: İsrâ gecesi.”²⁸⁷ / “*Abduhû leylen*: Kulunu bir gece.”²⁸⁸

281 M. Yılmaz, s. 95.

282 M. Yılmaz, s. 102.

283 M. Yılmaz, s. 82.

284 M. Yılmaz, s. 103.

285 M. Yılmaz, s. 112.

286 M. Yılmaz, s. 113.

287 M. Yılmaz, s. 113.

288 M. Yılmaz, s. 15.

Sensin ey kâğıd-ı sühan-pîrâ
Maẓhar-ı sırr-ı Leyle-i İsrâ (2856)

“*Leyle-i Mi'râc / Leyletü'l-Mi'râc*: (Abduhû leylan) Mi'râc gecesi.”²⁸⁹

Ḥāk-i pāyını Leyle-i Mi' rāc
İtdi kerr u beyân-ı ziver-i tâc (2462)

“*Leyse fî'd-dârı Gayruhû deyyâr*: (Leyse fî cübbetî) Evde (kâinâta) ev sahibinden (Allah'tan) başkası yoktur?.”²⁹⁰

Ġayr-ı Kâdir cihānda kimse mi var
Leyse fî'd-dâri ġayruhû deyyâr (210)

“*Lî me'a'llâh*: Benim Allah ile...”²⁹¹

Lî-me' allâh serāy-ı ' âlem-i cān
Şâfi' -i ümmetân-i pür- ' isyân (2221)

“*Lü'lü meknûn / Dürr-i meknûn*: Sedefinde saklı inci.”²⁹²

Raḥm-i māderde ol dür-i meknûn
Bî-peder ƣaldı günc-veş maḥzûn (2238)

“*Ma'âzallâh*: Allah'a sığınırım.”²⁹³

Ger ġazab eylese ma' âzallâh
Kâ'inâtı ider ḥarâb u tebâh (269)

“*Mâin ma'in*: Akar su.”²⁹⁴

Vardılar güft u gūyı ile yaḳîn
Gördiler çıƣmış anda mā'-i ma' in (1723)

“*Mâ-sivâ / Mâ-'adâ*: Bir şeyden başka şeylerin hepsi.”²⁹⁵

Ġâdir oldur u mā-' adâ maḳdûr
Âmir oldur u mā-sivâ me'mûr (213)

“*Müfettihu'l-ebvâb*: Kapıları açan Allah.”²⁹⁶

289 M. Yılmaz, s. 114.

290 M. Yılmaz, s. 114.

291 M. Yılmaz, s. 115.

292 M. Yılmaz, s. 117.

293 M. Yılmaz, s. 117.

294 M. Yılmaz, s. 118.

295 M. Yılmaz, s. 119.

Oı Hūdā-yı Müfettiḥu'l-ebvāb
Merḥamet-kār u Ḥāfız u Vehhāb (362)

“*Pūl-i sırāt*: Sırat köprüsü.”

Korçuluğdur pūl-i sırāt baña
Dest-gır ol olursa lağziş-i pā (2628)

“*Rabbi lâ-tezer...*”²⁹⁷ (Sözünün üstüne) söz söylenmeyen (Allah).”

Oldı söz u güdāz-ile nālān
Şıdķile Rabbi Lā-tezer-güyān (1063)

“*Ra'ye'l-'ayn*: Açıkça, gözleriyle.”²⁹⁸

Görinür fi'l-ḥaķıķa ra'ye'l-'ayn
Gāh teşriḥ-i mecme' ü'n-nūrayn (693)

“*Sebbiti'l-'arş sümme unkuş* (ثبت العرش ثم انقش): Önce arşı sabitle sonra
süsle. Fikrini (işini) sağlam zemin üzerine bina et anlamında Arapça bir deyim.”

Eyler ol ḥurde-bīn sāḥib-i hūş
Sebbiti'l-'arş nüktesin der-gūş (1607)

“*Bezm-gāh-ı sürüş*: Meleklerin bulunduğu meclis.”

Pür-gıriv oldı bezm-gāh-ı sürüş
Āsumān u zemīne düşdi ḥurüş (1551)

“*Tarfetü'l-'ayn*: Göz açıp kapayınca kadar.”

Gözi görse eğer şu'ā'-ı basar
Tarfetü'l-'ayn içinde tahta biçer (1172)

Tarfetü'l-'ayn içinde bi-ārām
İtdiler Mekke menziline maķām (1703)

“*Tūbâ*: İlähî ağaç.”²⁹⁹: (1162), (2116).

Gülşen-i Mekke içre Tūbā-vār
Oldı başına fā' il-i muḥtār (2116)

296 M. Yılmaz, s. 129.

297 M. Yılmaz, s. 135.

298 M. Yılmaz, s. 137.

299 M. Yılmaz, s. 154.

“*Vahdehû lâ-şerîke*: O (Allah) birdir, ortağı yoktur.”³⁰⁰

Vāhid-i zü'l-Celāl-i bî-şānī
Vaḥdehū lâ-şerîke leh şānī (965)

“*Yevmü'd-dîn* (*Yevm-i dîn*) / *Yevmü'l-hisâb* / *Yevmü'l-kıyâm* / *Yevmü'n-nüşûr* / *Yevmü't-tenâd* / *Yevmü't-telâk* / *Yevmü'l-va'îd* / *Yevm-i cezâ*, *Rûz-i mahşer* / *Rûz-i Ferdâ* / *Rûz-i lâ-ensâb* / *Rûz-i cezâ* / *Rûz-i şümâr*: *Kıyâmet günü*.”³⁰¹ (8), (156), (378), (477), (570), (816), (897), (966), (1008), (2473), (2486), (2629), vd...

Germ u serd-i kıyâmeti yâd it
Nîm-i şeb ṭurma âh u feryâd it (816)

Aḥkemü'l-Hâkimîn-i ḥayl-i 'ibâd
Esra' u'l-Hâsibîn-i yevm-i tenâd (897)

“*Vâhidün leyse mislühû mevcûd*: Allah birdir, O'nun benzeri yoktur.”

Vâhidün leyse mişlühû mevcûd
İnnehü'l-Haḫka ve ennehü'l-Ma'bud (1613)

“*Velâ kat'â*: Aslâ ve kat'â.”

Sadme-i ḥancer-ile ol minâ
Reşḫa-rîz olmadı velâ kaṭ' â (1944)

“*Zât-ı bâhirü'l-âyât*: Delilleri apaçık olan kişi”

Böyle bir zât-ı bâhirü'l-âyât
Reh-nümâ-yı Hüdâ sütüde-sıfât (2453)

1.1.2.3. Arkaik Unsurlar

Şâir, günümüzde yaygın olarak kullanılmayan bazı eski Türkçe kelimeleri eserinde şu örneklerde yer vermiştir:

“*At oynagr*: At oynatılan yer.”³⁰²

Atı oynagıdur felekler anuñ
Nâmi vardur hemân o pîl-tenüñ (124)

Câme tebdîl olup gezer giceler
Atı oynagıdur anuñ bacalar (161)

300 M. Yılmaz, s. 161.

301 M. Yılmaz, s. 185.

302 Cem Dilçin, *Yeni Tarama Sözlüğü*, TDK Yay., Ankara 1983, s. 16.

“*Başına urul-*: Başına giydirmek.”³⁰³

Dāğ urulmuş serine bir dededür
Güyyiā ol da bir felek-zededür (158)

“*Depren-*: Hareket etmek, sarsılmak.”³⁰⁴

Sarsar-ı қаһrı ile ʿālem-i hāk
Debrenüp yaқasını eyler çāk (340)

“*Göç kösi*: Göç kûsi. Göç davulu.”

Göç kûsin ki vurdı dest-i қаzā
Cānı Cān-Āferīne itdi edā (2237)

“*Issr*: Sıcak.”³⁰⁵

Ḥasta olsa kişi çıkarsa çiçek
ʿĀdetā ḥʿāb-gāhı ıssı gerek (493)

“*Kankr*: Kangı. Hangi.”³⁰⁶

Didi aña uğur-la ey maḥdūm
ʿAzmiñüz қаңkı semtedür meczūm (1840)

“*Kan yalaşma*: Birbirinin kanından az bir miktar yalayarak kan kardeşi olma.”³⁰⁷

Öz babañ da olursa pīr-i muğān
Қan yalaşma birāderüñ zindān (2591)

“*Ocak*: 1. Ateş. 2. Yurt. 3. Üzüm asması, kavun, karpuz, kabak gibi bitkilerin teveği.”³⁰⁸ - “*Ocuk*: Şeytan.”³⁰⁹

Bir ocaқ oğlıyum diyü melʿ ün
Çokları kendüye ider meftūn (773)

“*Ocağına su koy- / sal-*: Ocağını söndürmek.”³¹⁰

303 Dilçin, s. 26.

304 Heyet, **Tarama Sözlüğü**, TDK Yay., Ankara 1965, II, 1095.

305 Dilçin, **Sözlük**, s. 111.

306 Dilçin, s. 125.

307 Dilçin, s. 124.

308 Dilçin, s. 159.

309 Heyet, **Tarama Sözlüğü**, TDK Yay., Ankara 1971, V, 2909-2915; Dilçin, s. 159.

310 Heyet, V, 2907-2908; Dilçin, s. 159.

Ger kabûl itmiyeydi ol emri
Ocağına su çordı Hâkğ çahrı (252)

“Söyün-: Parlaklığı gitmek.”

Bezm-i gerdünda eyleyüp anı
Bir söyünmez çerâğ-ı nûrânî (118)

“*Taşra çık-*: Dışarı çıkmak.”³¹¹

Müddet-i hamlinden çü geçdi dü-mâh
Mekmeden taşra çıkdı ‘ Abdullâh (2229)

“*Teng*: Dek. Denk.”³¹²

Buldurup tenkini kemân-āsâ
Zih gibi virdiler güşâd u rehâ (1547)

1.1.2.4. Atasözleri ve Deyimler

1.1.2.4.1. Atasözleri

Arapça karşılığı “mesel” ya da “darb-ı mesel” olan atasözlerini İshak Hocası da bir anlatım unsuru olarak çokça tercih etmektedir.³¹³ Atasözleri ölçülü oranda, yeri geldiğinde ustaca kullanılmakta, tâbiri câizse tam yerine oturmaktadır. Mesnevî’de, “mesel” kavramı genellikle “örnek, misal” anlamlarıyla karşımıza çıkmaktadır. Şâir, Türkçemize âit atasözlerini zikrederken bâzen Arapça ve Farsça’ya olan ilgisi nedeniyle bazen de vezin gereği bir ya da birkaç kelimeyi bu dillerde kullanmayı tercih etmiştir. Ayrıca şâirin öyle sözleri vardır ki üslûp ve anlam bakımından atasözlerini andırmaktadır.

“*Akıl kişiye sermâyedir*³¹⁴ / *Akıl cevherdir* / *Akıl saadettir*”

311 Dilçin, s. 205.

312 Dilçin, s. 206, 64.

313 Atasözleri için bkz. Türk Dil Kurumu Derleme-Tarama Kolu, **Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler**, TDK Yay., Ankara 1969; Milli Kütüphane Genel Müdürlüğü, **Türk Atasözleri ve Deyimleri**, MEB Yay., İstanbul 1971; Abdülbaki Gölpınarlı, **Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri**, İnkılâp ve Aka Yay., İstanbul 1977; Nejat Muallimoğlu, **Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler**, Muallimoğlu Yay., İstanbul 1983.

314 Ömer Asım Aksoy, **Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1981, I, 121.

Hadd-i zātında ‘ aql-ı cevherdür
Belki bir hancer-i mücevherdür (887)

‘ Aql sermāye-i sa‘ ādetdür
Rehber-i serhad-i hidāyetdür (891)

“Az yiyen çok yer”³¹⁵: Vücûdun sağlık ve sıhhati az yemekle sağlanır, sağlıklı olan kişi daha fazla yaşayacağından dünyadaki rızkı daha fazla olur.

Gerçi küt iledür kıvām-ı beden
İhtiyaçı saşın koma elden (753)

“Azı bilmeyen çoğu hiç bilmez”³¹⁶

Az ile it kanā‘ at eyleme az
Kıl helāli haramdan mümtāz (755)

“Eski şehre yeni ādet.”³¹⁷

Didi ey da‘ vī eyleyen da‘ vet
Eski şehre koma yeñi bid‘ at (1242)

“Göz yaşı akmadıkça iş bitmez.”

Ağlayan bendesini red itmez
Göz yaşın akmadıkca iş bitmez (456)

“Kılıç olmazsa intizām olmaz, analar ağlamazsa mülk gülmez.”

Tiğ olmazsa intizām olmaz
Analar ağlamazsa mülk gülmez (110)

“Kılavuzu karga olanın...: Kötü kimsenin arkasına düşen kişinin başı dertten kurtulmaz.”³¹⁸

Ne ‘ acebdür olursa hāli tebāh
Rehberi zāğ olan olur gümrah (1016)

“Kız yedisinde ya erde ya yerde”³¹⁹: Kızlar yedi yaşından sonra ya evlendirilmeli ya da toprağa gömülmelidir. Bu eski bir cāhiliye geleneğidir.

315 E. Kemal Eyüboğlu, **On Üçüncü Yüzyıldan Günümüze Kadar Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler**, İstanbul 1973, I, 31.

316 Eyüboğlu, I, 31.

317 Eyüboğlu, I, 94.

318 Ö. A. Aksoy, I, 294; Eyüboğlu, I, 157. Ayrıca bkz. Muallim Nāci, s. 318.

319 Bu atasözünü Eyüboğlu'nun eserinde Güvāhî ve Zāfî'den alınan örneklerde bu şekilde zikredilmektedir. Eyüboğlu, I, 160. Ayrıca bkz: Milli Kütüphane Genel Müdürlüğü, II, 272.

Bu meşel cāri oldu duĥterde
On yaşında ya erde ya yirde (2006)

“*Kimi ağlar kimi güler*”³²⁰ / *Kimine hay hay, kimine vay vay*: 1) Bu dünyada her olay kimi kişiler için sevindirici, kimi kişiler için üzücüdür. 2) Kimi kişiler istedikleri her şeye kavuşurlar; kimi kişiler diledikleri hiç bir şeyi elde edemezler.”³²¹

Böyledür böyle ‘ādet-i devrān
Kimi ĥandān olur kimi giryān (2351)

“*Sükût ikrardan gelir*”³²²

Her neçe re’y idersün ol der-kār
Ben ĥamüşem velī sükût ikrār (2022)

“*Şaşı biri iki görür*”³²³: Allah'ın birliği gündüz gibi açık ve nettir, şaşı bir kimsenin bile çift göremeyeceği kadar âşikardır.

İdemez vaĥdetinde kimse cedel
Rūzı iki görür mi hiç aĥvel (17)

“*Şeriatın kestiği parmak acımaz*: Kanun ne buyuruyorsa ona boyun eğilir.”³²⁴

İtme engüş-t-i ta‘nı şer‘ a dırāz
Şer‘ kesdügi parmağın acımaz (1021)

“Şiddetli susuzluk rezilce suya kanmaktan evlâdır: Mesel, fakirlik ve ihtiyacı gizleyerek kanaata teşvik için kullanılır.”³²⁵

Virse biñ cānı zerre minnetle
Yegdür ölmek hezār-ı miĥnetle (415)

1.1.2.4.2. Deyimler

İshak Hocası *Vahdet-nâme*'de anlatım unsuru olarak deyimlere sık sık müracaat etmektedir. Pek çoğu günümüzde de kullanılan deyimlerin bazen

320 Eyüboğlu, I, 161.

321 Ö. A. Aksoy, I, 296.

322 Ö. A. Aksoy, I, 352.

323 Eyüboğlu, I, 218.

324 Ö. A. Aksoy, I, 354.

325 Muallim Nâci, s. 300.

kelimelerini Arapça ve Farsça bir karşılıklarıyla değiştirerek kullanmayı tercih etmektedir.

“*Ağız eğmek*: (Alayı istihza) Yalvarırcasına istemek, yüz suyu dökme.”³²⁶

Ṭālib olsaydı nūr-ı cāvīde
Āđız egmezdi nūr-ı Ḥurřīde (412)

“*Ağlamaktan gözleri kör olmak.*”

Oldı çün çeřm-i merdüm-i mehcūr
Giryeden dīde-i kevākib kör (1769)

“*Ağzı acılı / Telh-kām*: Kedreli.”

Rūzgāruñ ředāyid u cevri
Telh-kām eylemüş meger bağrı (299)

“*Ađza dūřmek.*”³²⁷

Çün zebān zevķile kıllur ülfet
Dūřmüř efvāha kesb idüp řöhret (748)

“*Ağzından şeker saçmak*³²⁸ / *şekker-hā.*”

Ađzıñı her-dem eyle şekker-hā
Bir yiyüp bīñ şükr ider dānā (752)

“*Allah (i) var.*”³²⁹

Vağdet-i Ḥaķķı itdiler iķrār
Ketm olunmaz bu ma‘ni Allāh var (2429)

“*Bakar kör.*”³³⁰

Maķsadı olmağ-ile āb u giyā
Bir baķar kör dinür aña meřelā (700)

326 Eyüboğlu, II, 6; Ö. A. Aksoy, II, 833.

327 Eyüboğlu, II, 10.

328 Eyüboğlu, II, 10.

329 Eyüboğlu, II, 24.

330 Milli Kütüphane Genel Müdürlüğü, II, 66.

“Baş aşağı.”³³¹

Yazdı gūya ki hāme-i icād
Bir elif üzre ser-nigūn iki sād (683)

“Baş göz etmek”³³²-“Baş göz üstüne”³³³ / Be-çeşm u be-ser.”

Meylün olursa izdivāca eger
Baş göz itmek seni be-çeşm u be-ser (2009)

“Başına gün doğmak.”³³⁴

Pertev-i luḫ-ı Hāḫ olup zāhir
Gün toğar başına şebūn āḫir (449)

“Başına soğuk geçmek: Anlayıştan uzak”³³⁵-“Aklının ayarı kaçmak / Akli nāsere kaçmak.”

‘Aḫlūn ey şeyḫ nāsere kaçmuş
Var başuḫa senūn sovuḫ geçmüş (1832)

“Başına kıyāmetler kopmak.”

Yoḫsa bir bir su’āl olursa eger
Çok ḫopar başuma kıyāmetler (2489)

“Başına toprak.”³³⁶

Emre rām olmayaydı ger oḫlāḫ
Çokdan olurdı başına toprak (84)

“Başını taşa vurmak.”³³⁷

saḫūnı tāca eyleme tebdīl
Başuḫı taşa vurma olma zelīl (803)

331 Ö. A. Aksoy, II, 508.

332 Eyüboḫlu, II, 54.

333 Eyüboḫlu, II, 54.

334 Milli Kütüphanne Genel Müdürlüğü, I, 72.

335 Eyüboḫlu, II, 64.

336 Eyüboḫlu, II, 64.

337 Eyüboḫlu, II, 69.

“Boynu bükük”³³⁸-“Kalbi kırık.”³³⁹

Güşmāl eyleridi mengüşin
İtse āzürde gerden u dūşın (1997)

“Bustan oyuğu.”³⁴⁰

Çünkü yoğ anda cünbüş-i a‘ zā
Aña bustan oyuğu dinse sezā (1423)

“Burnuna tuzlu su koymak.”

Burnına tuzlu su koyup ‘ummān
Tırmaz oynar cān acısı-y-la hemān (300)

“Büyük görmek”³⁴¹ / *Büyüklik Taslamak (Satmak).*”

Ol büyüklük satan büt-i zer-püş
Oldı büt-hānede tırāşe-fürüş (1321)

“Canına minnet.”³⁴²

Emr-i Mevlā baña sa‘ ādetdür
Zebh iderlerse cāna minnetdür (1853)

“Canla başla (çalışmak).”³⁴³

Her ne fermān ide saña Şāri‘
Cān u baş-ile ol aña tābi‘ (1022)

“Çehre sürmek”³⁴⁴-“Yüz vermek.”³⁴⁵

Ayađuñ-la o hālķaya girme
Çehre sür her birine yüz virme (2592)

338 Eyüboğlu, II, 87.

339 Ö. A. Aksoy, II, 758.

340 Türk Dil Kurumu Derleme-Tarama Kolu, **Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler**, TDK Yay., Ankara 1969, s. 263.

341 Eyüboğlu, II, 91.

342 Eyüboğlu, II, 105.

343 Eyüboğlu, II, 108.

344 Eyüboğlu, II, 449-450.

345 Milli Kütüphane Genel Müdürlüğü, II, 382.

“*El ucuyla tutmak.*”³⁴⁶

El ucı-y-la tutar neyi ney-zen
Eylemez anı gerçi z̄ir-efgen (651)

“*Eli çabuk.*”³⁴⁷

Fursat el virse ola çābuk-dest
İde esnāmı anda ħord u ū̄ikest (1291)

“*Elinin kiri yüzünün karası.*”³⁴⁸

Lekkelük eylediginüñ eşeri
Elleri karası-y-la yüzi kiri (164)

“*Etek öpmek*³⁴⁹ / *Dāmen öpmek.*”

Kimse açmaz selāsilin anuñ
Dāmenin bñ̄ kez öpse saħrānuñ (298)

Çün muṭī̄ oldu emr-i Mevlāya
Öpdürür dāmenini deryāya (323)

“*Ezberle konuşmak.*”³⁵⁰

Bu ne sözdür ki söyledün ezber
Oğlını katl ider mi hiç peder (1819)

“*Göz değmek.*”³⁵¹

Ger ta‘ accüble vāķi‘ olsa nażar
Mubsara göz diküp eşer eyler (689)

“*Göz dikmek.*”³⁵² (708), (689).

Göz diküp her ħasiseye çün-zen
İtme her tāre çeşmüñi sūzen (708)

346 Türk Dil Kurumu Derleme-Tarama Kolu, s. 306.

347 Eyüboğlu, II, 167.

348 Eyüboğlu, II, 172.

349 Eyüboğlu, II, 176.

350 Eyüboğlu, II, 178.

351 Eyüboğlu, II, 207.

352 Milli Kütüphane Genel Müdürlüğü, I, 196; Eyüboğlu, II, 207.

“Göz karartmak.”³⁵³

Mîl-veş göz qarardup eyleme tār
Sürme daḥî olursa eyle firār (709)

“Göz kulak olmak.”³⁵⁴

Köpürüp ağızı oldı çün pür-kef
Göz kulak oldılar ḥabāb u sadef (296)

“Göz göre (göre).”³⁵⁵

Ni‘ metün şükrini iden ‘ aḳıl
Göz göre bundan ola mı ğāfil (697)

“Göz ucuyla bakmak.”³⁵⁶

Göz ucu-y-la bakup ider iḡmāz
Cünbüşi ḥod ‘ alāmet-i i‘ rāz (654)

“Göze görünmemek.”³⁵⁷

İstemem görmesün gözüm anı
Destüme ger gire giribānı (1675)

“Gözliye gizli yok.”³⁵⁸

Görmeden bilmek oldı çünki murād
Gözliye gizli yok dimiş üstād (702)

“Gözü çıkmak.”³⁵⁹

Çıksun ol dāde kīm ola kecbīn
Tā emīn ola rāsītān āmīn (2440)

“Gözünden sakınmak.”³⁶⁰

Şaḳınurdı gözünden anı felek
Bendelik aña işte böyle gerek (2415)

353 Eyüboğlu, II, 226.

354 Milli Kütüphane Genel Müdürlüğü, I, 197.

355 Eyüboğlu, II, 208.

356 Eyüboğlu, II, 211.

357 Eyüboğlu, II, 214.

358 Milli Kütüphane Genel Müdürlüğü, I, 197.

359 Eyüboğlu, II, 217.

360 Eyüboğlu, II, 222.

“Gözüne kum saçmak.”³⁶¹

Tökdi saçdı tırāşe-i minşār
Çeşm-i haq-bīne müşt müşt gubār (1160)

“Gözüne perde inmek.”³⁶²

Gitmeye tā ki perde bī-kem u kāst
Gözlerine görünmeye reh-rāst (1289)

“Gözünü aç.”³⁶³

Ac gözün ber-hūş eyle hem iz‘ ān
Oldı her zerre āfitāba nişān (703)

“Gözünü kör etmek.”³⁶⁴

Gözlerin kör idüp nice hāşāk
Eylemezler kelām-ı Haqqı idrāk (1285)

“Güft u gū.”³⁶⁵ (1754), (932), (987), (1130), (1248), (1723), (1889), (2526).

Cünbüş u güft u gū-yi dil-peyvend
Hāsılı her husūsda dil-bend (1754)

“Gül gibi açılmak.”³⁶⁶

Ḳadd u ḳāmetle bī-bedellenmüş
Gül gibi açılıp güzellenmüş (1746)

“Gün görmek.”³⁶⁷

Āfitāb-ı irādetidür fāş
Cebr-ile gün görür mi çeşm-i huffāş (133)

“Gün gibi aşikar.”³⁶⁸

Gün gibi emri ‘ aqla rüşendür
Ḥükm anuñ olduğı mu‘ ayyendür (132)

361 Eyüboğlu, II, 224.

362 Eyüboğlu, II, 224.

363 Eyüboğlu, II, 224.

364 Eyüboğlu, II, 226.

365 Eyüboğlu, II, 227.

366 Eyüboğlu, II, 227.

367 Milli Kütüphane Genel Müdürlüğü, I, 200.

368 Milli Kütüphane Genel Müdürlüğü, I, 200.

“İşi Allah'a kalmak.”

Âh n'itsem bu derd-i cān-gāha
Çaldı kārüm benüm bir Allāha (2497)

“Kan ağlamak.”³⁶⁹

Kār-ı bismilde gitse de başum
Çande ağlarsa çeşm-i hūn-pāşum³⁷⁰ (1879)

“Karalar bağlamak.”³⁷¹

Olmasa ger cihāna nūr-efşān
Çaralar bağlanur mah-ı tābān (126)

Mātemiler gibi varup anda
Çaralar bağlanup turup anda (368)

“Kulak bükme.”³⁷² / *Güş-mâl.*”

Güş-mâl ile eyleyüp āgāh
Perde-birūnlık itmeye nāgāh (138)

“Nâreler atmak.”³⁷³

Ra‘ dı tesbîhine ider gūyā
Na‘ reler atduğı degül bi-cā (383)

“Nereye çekerse gitmek.”

Nerm olup emre inkıyād itdi
Nereye çekdi ise ol gitdi (79)

“Ocağına su koymak.”³⁷⁴

Ger kabül itmiyeydi ol emri
Ocağına su çordı Hāḫḫ çahrı (252)

“O değılden gelmek / Oralı olmamak.”³⁷⁵”

369 Milli Kütüphane Genel Müdürlüğü, II, 248.

370 Eyüboğlu, II, 222.

371 Eyüboğlu, II, 294.

372 Ö. A. Aksoy, II, 794.

373 Eyüboğlu, II, 340.

374 Eyüboğlu, II, 346.

375 Eyüboğlu, II, 345; Ö. A. Aksoy, II, 833.

Na‘l-i bāzgūne çünki iş bitdi
O degülden gelüp çıkup gitdi (1322)

“Öküz boyunduruğa bakar gibi bakmak.”³⁷⁶

Dīdesi-y-le egerçi gāv bakar
Fā‘ide ne bulunmaduçca şemer (699)

“Ölüm saati çalmak.³⁷⁷ / Göç kösi vurmak.”

Göç kösin ki vurdı dest-i kazā
Cānı cān-āferīne itdi edā (2237)

“Ömrü tükenmek, ömür sermayesi bitmek.”³⁷⁸

Naqd-i ‘ömrine geldi anda nefād
Buldı kālā-yı zinde-gīsi kesād (1643)

“Pul delmek.”

Kendü zu‘ mınca hayli kām almış
Şeş-der-i dehr içünde pül delmiş (658)

“Sakalı değirmende ağartmak.”³⁷⁹

Āsiyāb-ı felekde bir bende
Gerç'ağartdı saşal degirmende (159)

“Ser verip sır vermemek.”³⁸⁰

Böyledür böyle resm-i kīmyā-ger
Ser virür sırrını nihān eyler (526)

“Tīğı teber, şāhı merdān: Elinde avucunda ne varsa tüketmiş, malsız,
donatımsız kalmış (Dervişler gibi).”³⁸¹

Yok ‘aceb leşkerīne ser-‘ asker
Çekse vaqt-i gāzabda tīğ u teber (1388)

376 Eyüboğlu, II, 351.

377 Eyüboğlu, II, 352.

378 Eyüboğlu, II, 353.

379 Milli Kütüphane Genel Müdürlüğü, II, 328; Eyüboğlu, II, 366.

380 Abdülbaki Gölpınarlı, **Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri**, s. 294-295; Eyüboğlu, II, 370.

381 Ö. A. Aksoy, II, 909; Eyüboğlu, II, 397.

“*Yakasını yırtmak*³⁸² / *Çâk idüp yakasını.*”

Çâk idüp yaqasını itdi enîñ
Hep sadâsın işitdi ehl-i zemîñ (374)

“*Yerinde yeller esmek.*”³⁸³

Dânesin kim görürdi hırmeninüñ
Yil eserdi yirinde meskeninüñ (68)
Ser-keş olsaydı hükmine ger âb
Yil eserdi yirinde hem-çü habâb (311)

“*Yerinde yeller esmek.*”³⁸⁴

Sâve şehrine cây oldı maqarr
Hâliyen sū yirinde yeller eser (2368)

“*Yolunu gözetmek.*”³⁸⁵

Pâre pâre iderdi keşkūlin
Her seferde gözetmese yolın (204)

“*Yoluna kurban olmak.*”³⁸⁶

Ger beni ide layıq-ı qurbân
Olmamışam aña bende-i fermân (1855)

“*Yüz karası.*”³⁸⁷

Gicelerde tutilur ol ammâ
Yüz qarasından eylemez pervâ (162)
Yüz qarasına bâ‘ iş oldı hâsed
Dergehinden Hūdâ da eyledi red (1018)

“*Yüz suyu.*”³⁸⁸

Yüzi suyu ile idüp hidmet
El yudı ğayrıden bilüp minnet (87)

382 Eyüboğlu, II, 412.

383 Milli Kütüphane Genel Müdürlüğü, II, s. 377.

384 Eyüboğlu, II, 426.

385 Eyüboğlu, II, 437.

386 Eyüboğlu, II, 435.

387 Milli Kütüphane Genel Müdürlüğü, II, 382; Eyüboğlu, II, 447.

388 Eyüboğlu, II, 448.

“Yüzü kara.”³⁸⁹

Evvelik olmağile kârı dürûğ
Pâydar olmadı yüzinde fûrûğ (425)

Çalmadı çehresinde zerrece nûr
Çaralandı yüzi çü şâhid-zûr (426)

“Yüzüne vurmak.”

Cürmümi luţfuñ-ile vaqt-i su’âl
Yüzüme vurma reng-i bâde-mişâl (2625)

Sonuç olarak, İshak Hocası'nın âyet ve hadislere, Türkçe deyimlere, atasözlerine ve mahallî söyleyişlere son derece hâkim olduğu, bu birikimi şiirinde ustaca kullandığı görülmektedir.

1.2. MUHTEVÂ İNCELEMESİ

İshak Hocası Ahmed'in *Vahdet-nâme-i Âlem-Engîz* mesnevîsi³⁹⁰ “Âlemi Titreten Vahdet Kitabı” ya da “Âleme Ayna Tutan Vahdet Kitabı” gibi anlamlara gelen adından da anlaşıldığı üzere, Allah'ın birliği ve onun tüm âlemdeki tecellîlerini konu alması yönüyle dînî konulu mesnevîlerdendir.

Allah'ın varlık ve birliğini esas alan *Vahdet-nâme*'ye göre yaratılışın en başında ve en sonunda, Allah'ın “Sen olmasaydın âlemi yaratmazdım...” (Bkz. Tezimiz Hadisler Maddesi.) dediği Hz. Muhammed vardır. Dolayısıyla Mesnevî konu yönünden ele alındığında; başlangıçtan Hz. Muhammed'in anne rahmine düştüğü beyitlere kadar olan ve tüm kâinâtı anlatan kısım “Tevhid”; Hz. Muhammed'in nesebinin, mucizâtının, savaşlarının ve peygamberliğinin anlatıldığı kısımlar “Na't”,

389 Ö. A. Aksoy, II, 959.

390 İshak Hocası'nın *Vahdet-nâme*'sinin matbû nüshasının 60. sayfasına kadar rahmetli hocam Prof. Dr. Halil İbrahim Şener'in yönetiminde dört bitirme tezi yapılmıştır. Aynı şekilde Atatürk Üniv. İlahiyat Fakültesi'nde de *Vahdet-nâme*'nin bazı beyitleri birkaç kişi tarafından bitirme tezi olarak çalışılmıştır. İshak Hocası'nın *Vahdet-nâmesi* üzerine bizimkinden sonra başlamış olup kısa bir süre önce tamamlanmış olan ikinci bir doktora çalışması daha vardır. Biz bu tezi çalışmaya 2006 yılında başlamıştık. Ahmet Topal'ın başlama tarihi ise 2007 yılıdır. Ahmet Topal'ın tezi YÖK'ün tez tarama sayfasında henüz bulunmadığından biz bu tezi göremedik. Ahmet Topal, **Ahmedî (İshak Hocası) Vahdet-nâme-i Âlem-engîz (İnceleme-Metin)**, Doktora Tezi, Atatürk Üniv. SBE, Erzurum 2011.

“Münâcât be-Kâdi'l-Kudât” başlığı ile başlayan bölüm “Münâcât” olup; son olarak “Duâ” ile sona ermektedir.

Bitiş bölümünden sonra mesnevîye; “Hitâb be-Sâkî”, “Hitâb be-Kalem”, “Kasîde”, Şikâyet ez-Gerdûn”, “Hitâb be-Devât”, Farsça “Kasîde”, Farsça “Şikâyet ez-Pîrâ”, “Hitâb be-Kâğîd”, Farsça “Kasîde-i Peççe” ve son olarak “Reîsü'l-Küttâb Râmî-râ Firistâde-Şüd” gibi nasihat, hikmet ve devrinden şikâyet içeren şiirler eklenmiştir. Bu ilâveler, devrin şartlarının bir yansıması olarak, Nâbî ve ekolü “hikemiyât” etkisiyle sonradan eklenmiş olmalıdır.

Şâirin bağlı bulunduğu tasavvuf anlayışının prensiplerini öğretmek amacıyla kaleme alınmış tasavvufî bir eser olmasa da *Vahdet-nâme*'de zaman zaman tasavvuf ve tasavvufa dâir kavram ve hallerden de bahsedilmektedir. Şâir Mesnevî'de çeşitli vesîlelerle bekâ (484. ve 967. beyit), ceberût (2220. beyit), dergâh (387. beyit), fenâ (183. ve 814. beyit), hikmet (50, 55, 120, vd. beyitler), hizb (295. beyit), kemâl (2389. beyit), lâhût (2220. ve 2390. beyit), lâ-mekân (1455, 1538 ve 2223. beyit), ma'rifet (943. beyit), mâ-sivâ (213. beyit), menzil (183. beyit), nâsût (2390. beyit), seyr (1455. ve 1539. beyitler), sırr / esrâr (770. beyit), takvâ (812. ve 813. beyit), vecd (294. beyit), vird / evrâd (295. beyit) gibi tasavvufî kavramlara yer vermiştir.

İshak Hocası, Klâsik edebiyâtımızda özellikle de aşkı konu alan eserlerde sevgili, sevgilinin vücut öğeleriyle ya da kılık kıyâfetle ilgili sıklıkla baş vurulan mazmun ve motifleri de kullanmıştır. Şâir, “ahmak, nâdân, geveze, câhil, putperest, kâfir” gibi karakterler için genellikle “Mecnûn” benzetmesini yapmaktadır. Yine bu tür insanlar için “köpek, eşek arısı, eşek, domuz” gibi yakıştırmalarda bulunmaktadır. Hz. İbrâhîm, Hz. İsmâîl, Hz. Muhammed ve nebî babaları için de sevgiliye dâir motifleri kullanmaktadır. “Müjgân, ebrû, göz, yanak, saç, saç teli, yüz, boyun, gerdan, kulak, burun, el, ayak, boy” gibi sevgilinin vücûduyla ilgili unsurlar için “ok, tâk, yay, sâd harfî, gül, zırh, piste (fıstık), elif, servi, ar'ar” gibi benzetmeler yapmaktadır. “Tâç, külah, hırka, cübbe, yen, yaka, girîbân, dâmen, etek, kumaş” gibi Dîvân edebiyâtında kullanılan kılık kıyâfete âit motiflere de yer verilmektedir. Ancak

yinelemek gerekir ki bu motif, mazmun ve benzetmelerden hiç birisi beşerî aşkın ifâdesi değildir.

Eserin muhtevâ incelemesi yapılırken ilk söz edilmesi gereken *Vahdet-nâme*'de Allah ile Allah'ın isim ve sıfatları olmalıdır. Sonraki konuların incelenmesinde ise, şâir zâten Allah'tan başlayarak, tüm *Vahdet-nâme*'yi bir silsile üzere kaleme aldığından tahlilde bu tertibe uyulmuştur.

1.2.1. Allah

Yüce Yaratıcı'nın en güzel ve en büyük ismi Allâh ism-i a'zamıdır³⁹¹. Allah ismi, kâinâtı yaratan ve idâre eden en yüce varlık, varlığı zorunlu olan ve bütün övgülere lâyık olan tek varlık gibi anlamlara gelmektedir³⁹². Kur'ân-ı Kerim'de Allâh'ın kendisini kullarına tanıttığı doksan dokuz güzel ismi geçmektedir. Kur'ân-ı Kerim'de Allâh'ın bu güzel isimleri Esmâü'l-hüsna adıyla anılmaktadır³⁹³. Dînî edebiyatımızda Tevhîdler³⁹⁴, Münâcâtlar³⁹⁵ ve Esmâü'l-hüsna³⁹⁶ Allâh'ın övüldüğü, onun isim ve sıfatlarının işlendiği başlıca türlerdir. Allah'ın varlık ve birliğini konu alan diğer bir tür olan Vahdet-nâmelerden birisi de İshak Hocası'nın bu eseridir. İshak Hocası *Vahdet-nâme-i Âlem-Engîz* adlı eserinde, kâinattaki her şeyin yaratıcısı olan Allah'ın yarattığı tüm varlıklarda tezahürünü, bütün yaratılmışların Allah'ın varlığına ve birliğine delâlet ettiğini, âlemden her ne varsa Allah'ın emri ile bir nizâm içerisinde

391 Edebiyatımızda Allah kavramı için bkz. Âmil Çelebioğlu, “Kültür ve Edebiyatımızda Allah”, **Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları**, MEB Yay., İstanbul 1998, ss. 93-108; Bilal Kemikli, “Türk Tasavvuf Şiirinde Allah Tasavvuru”, **Yeni Türkiye**, S. 34, Temmuz-Ağustos 2000, ss. 232-238. Edebiyatımızda Allah kavramı hakkında rahmetli hocam Halil İbrahim Şener'in **Dünden Bugüne Dilimizde Allah, İlah, Tanrı Kavramı** başlığını taşıyan, yarım kalmış bir kitap çalışması bulunmaktadır.

392 Bekir Topaloğlu, “Allah”, **TDVİA**, İstanbul 1989, II, 471-498.

393 A'râf 7/180; İsrâ 17/110; Tâhâ 20/8; Haşr 59/24.

394 Tevhîdler için bkz. Ali Nihat Tarlan, **Dîvân Edebiyatında Tevhidler**, İstanbul 1938; Muhsin Macit- Mustafa İsen, **Türk Edebiyatında Tevhîdler**, TDV Yay., Ankara 1992.

395 Münâcâtlar için bkz. Hasan Aksoy, “Münâcât”, **TDEA**, Dergah Yay., İstanbul 1986, VI , 468; Abdulhekim Koçin, **Divan Şiirinde Münâcât**, TDV Yay., Ankara 2011.

396 Esmâü'l-Hüsna için bkz. Ali Osman Tatlısu, **Esmâü'l-Hüsna Şerhi**, Seha Neşriyat, İstanbul 1972; H. İbrahim Şener, **Türk Edebiyatında Manzum Esmâü'l-Hüsna**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), DEÜ SBE, İzmir 1985; Bekir Topaloğlu, “Esmâ-i Hüsnâ”, **TDVİA**, İstanbul 1995, XI, 404-418; Ali Yılmaz, “Türk Edebiyatında Esmâ-i Hüsnâ Şerhleri ve İbn-i İsa-yı Saruhani'nin Şerh-i Esmâ-i Hüsnâ'sı”, **CÜİFD**, Sivas 1998, II, 1-34; İbni İsa Saruhânî, **Esmâ-i Hüsnâ Şerhi**, Haz. Numan Külekçi, Akçağ Yay., Ankara trsz..

görevlerini yerine getirip Allah'a itaat ettiklerini, hudûs, imkân ve nizâm delilleriyle³⁹⁷ anlatmaktadır. *Vahdet-nâme*'de kâinattaki her bir varlık zikredilirken, Allah'ın bu varlıklar üzerindeki tezâhürlerini açıklayan isim ve sıfatları ile Kur'ân-ı Kerîm'in konuyla ilgili beyânlarının kullanıldığı görülmektedir. Eserdeki beyitlerin büyük bir kısmı Allah'ın isim, sıfat ve fiilleri hakkındadır. Diğer kısmı ise, zâten O'nun vahdet, vücût ve fiillerinin bir netîcesi ve delili olmaları yönüyle ele alınmışlardır. Allâh'ın rahmet ve hikmetinin karşılığı olarak daha çok “Lûtf-ı Hak, Cûd-ı Hak, Rahmet-i Hak, Hikmet-i ilâh” gibi kavramlar kullanılırken, onun öfke ve kahrı için ise “kahr-ı Hak, cevr-i Hak” gibi tâbirler sıklıkla kullanılmıştır. Bunun yanı sıra “Hazret, Pâdişâh, Hidiv” kavramlarının da Allah için kullanıldığı görülür. Şâir, eserin tümünde olduğu gibi, Allah'ın isim ve sıfatlarının da Farsça karşılıklarını daha çok tercih etmiştir. Arapça Esmâ'ül hüsnâlar da oldukça fazla olmasına karşın, yalnızca “Yâr” ismi Türkçe kullanılmıştır. *Vahdet-nâme*'de zikredilen Allah'ın isim ve sıfatlarıyla ilgili çoğunluğu Farsça ve Arapça olan tâbirler şu şekildedir:

Âferînende, Âgâh, Âhir, Ahkemü'l-Hâkimîn, Allah, Âmir, Bâ'isü'l-emvât, Bâhirü'l-âsâr, Bahşende, Bâ'is, Bârî, Bârik, Basîr, Bâsit, Bâtn, Ber-kemâl, Berârende, Berr, Bî-çûn, Bî-hemtâ, Bî-kem u keyf, Bî-mânend, Bî-misâl, Bî-nazâr, Bî-niyâz, Bî-'adîl, Bî-'ayb, Bî-pervâ, Bî-rayb, Bî-şebîh, Bî-şerîk, Bî-teşvîş, Bî-vezîr, Bî-zevâl, Cân-âferîn, Cân-bahş, Câvîd, Celîl, Cenîs, Çâre-sâz, Ders-âmûz, Dil-nüvâz, Ekramü'l-ekremîn, Emzâd, Erhamü'r-râhimîn, Esra'u'l-hâsibîn, Evvel, Fâ'izü'l-Envâr, Fâ'il-i Muhtâr, Fâyiz-i Cûd, Fâyizü'l-hayrât, Ferd, Ğani'ü'z-zât, Ğaniyy, Ğayb-dân, Ğufrân, Habîr, Hâcet-mend, Hâdî, Hâfız, Hakîm, Hâkim, Hakk, Hakk-ı mübîn, Hâlik, Halîm, Hallâk, Hatâ-pûş, Hayy, Hazret, Hazreti Bî-Şekk, Hidiv, Hidiv-i Bî-sânî, Hidiv-i Bî-'illet, Hudâ, Hudâvend, Hüdâ, İzid, İlâh, Kâbil, Kâbiz, Kâdî, Kadîm, Kâdîr, Kâdir, Kâhhâr, Kâhir, Kâm-bahş, Kâmilü'l-en'âm, Kâr-dân, Kâr-fermâ, Kâr-sâz, Kavîyy, Kayyûm, Kerem-kân, Kerem-kâr, Kerîm, Kibriyâ, Küddûs, Lafzatullâh, Latîf, Lem-Yelid, Lem-Yûled, Mâlik, Mâlikü'l-mülk, Mâni', Mekremet-rîz, Merhamet-kâr, Merhamet-pîşe, Mesned-ârâ, Mevlâ, Mûcid, Muhsî, Muhtar, Muhyî, Mu'in, Mu'tî, Musavvir, Mutak, Mü'min, Mü'essir, Mü'essir-i Mutlak, Mübdi', Müfîz,

397 Allah'ın varlık delilleri için bkz. Topaloğlu, II, 473-477.

Müheymin, Mükemmil, Mükerrirü'l-edvâr, Münşî, Nakş-ı Pervâz, Nazîr, Nevâl, Nîkû-kâr, Nîrûmend, Nûr, 'Adl, 'Âlem-sâz, 'Alîm, 'Aliyy, 'Amîmü'n-nevâl, 'Âmmü'l-Lûtf, 'Atâ-bahş, 'Azîz, Perverdigâr, Pür-ikrâm, Rabb, Râfi', Rahîm, Râst-girdâr, Râz-dân, Samed, Sâni', Semî', Şâh-ı mülk, Şâh-ı şâhân, Şâmilü'l-ğudre, Şâmilü'l-lutf, Tevvâb, Vâcibü'l-Vücûd, Vahdet-i Hakk, Vâhid, Vâsi' u'l-Mülk, Vehhâb, Velî, Vücûd, Yâr, Yezdân, Zâhir, Zât-ı Bî-çûn, Zât-ı Pâk, Zü'l-Celâl.

Mâlikü'l-mülk-i bî-naẓîr oldur
Şâh-ı şâhân u bî-vezîr oldur (541)

Tevhid inancını esas alan ve bu münâsebetle Allah'ın birliğini sürekli vurgulayan *Vahdet-nâme*'de “elif”³⁹⁸ harfi çeşitli benzetmelerin yanı sıra Allah'ın birliğinin işâreti olarak da kullanılmaktadır.

Bir elifdür çekildi Kudretten
Harf gūyâ Kitâb-ı Vahdetden (359)

1.2.2. Yaratılış Silsilesine Göre Kozmik Unsurlar

Kâinat ve yaratılış, ilkel insanlardan günümüze kadar insanlığın cevap aradığı en mühim konulardandır. Asırlar boyunca pek çok bilim adamı, filozof ve din bilgini bu konuyla ilgili çeşitli fikirler ileri sürmüşlerdir. Bu fikirlere farklı dinlerden ve inanışlardan da birtakım unsurlar eklenince, zengin bir birikim meydana gelmiştir. Yaratılış ve kâinat hakkındaki sorulara cevap arayan, bunları kendine konu edinen bilim dalı kozmogonidir.

Kur'an-ı Kerim, kozmografyanın kaynaklarından biri kabul edilmektedir. Kozmogoniye çeşitli kültürlerde değişik yaklaşımlar vardır. Bu konunun temel kavramlarından birisi, “kaos”tur. Bunun bir türü salt karanlığa gömülmüş temel sulardır. Kiminde, yaratan bu büyük suların üstündedir; Güneş'e dönüşür, iki tohumu suya atar, suların üstünde köpükler oluşur ve bunlardan Baba Gök ile Ana Yer oluşur. Bunun bir başka çeşitlemesinde temel kaos, Yaratan'ın kararıyla oluşan ışıkla son bulur.³⁹⁹

398 Elif harfiyle ilgili benzetmeler için bkz. Âmil Çelebioğlu, “Elif Harfiyle İlgili Bâzı Edebî Husûsiyetler”, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, ss. 607-624.

399 Metin And, *Minyatürlerle Osmanlı-İslâm Mitolgyası*, İstanbul 1998, s. 67.

Bir hadise göre⁴⁰⁰; önce arş, su ve hava yaratılmıştır. Bu üçü yaratıldıktan sonra sıra yeryüzüne gelmiştir ki o, sudan yaratılmıştır. Kozmik metinlere göre de önce su yaratılmış, bu arş için temel olmuştur. Yani her şey sudan yaratılmıştır. Enbiyâ suresi 21/30. ayette de buna işaret edilmektedir. Ayetin bildirdiğine göre, yer ve gök başlangıçta bitişik iken Allah onları birbirinden ayırmış ve her şeyi sudan yaratmıştır. Bazı kaynaklara göre bulut ve hava, sudan öncedir.⁴⁰¹ Allah rüzgârı yaratmış, ona sayısız kanatlar vermiş ve suyu taşımamasını buyurmuştur. Canlıların yaratılmasına gelince; rüzgar su üzerinde ekilidir. Bu etkiyle su dalgalarla kabarrır, köpürür, üzerinde buhar oluşur; bu da göğü yaratır.

Suyun üstünde, rüzgarın kanatlarında arş-ı azâm yüzmektedir. Bazı din bilginleri ve yorumcuları çeşitli âyetlerde görülen “Tanrı gökleri ve yeryüzünü altı günde yarattı, O'nun arşı suyun üzerindeydi”, “Yedi göğün Rabbi ve büyük arşın Rabbi” (Mü'minûn 23/86) ve “Kürsi gökleri ve yeri kaplayan büyük bir cisimdir” (Bakara 2/255) sözlerinden hareketle Arş ile Kürsi'nin eş anlamlı olduğunu kabul etmişlerdir. Kimisine göre, Arş tahttır. Allah burada oturur. Kürsi de sözlük anlamıyla “ayak koyulacak kaide, ayaklıktır”. Ancak Tanrı'nın arşa oturup ayaklarını buraya koyması düşünülemeyeceğinden Kürsi Allah'a en yakın dört meleğin bulunduğu yer kabul edilmiştir. Kaide anlamından dolayı da dört kâide ile büyük melek arasında anlam bağı kurulmuştur. Kürsi, arşa göre çöldeki bir inci gibidir.⁴⁰²

400 İmran İbnu Husayn (r.a) anlatıyor: "Mescidde, Resûlullah (sav)'ın huzuruna girmiştım. (O sırada) Benî Temim kabilesinden bir grup insan geldi. Onlara: "Ey Benî Temim, size müjde olsun!" diyerek söze başlamıştı. Onlar hemen: "Bize müjde verdin. Öyle ise (beytü'l-mâlden) iki kere bağış yap!" diye talepte bulundular. Onların bu cevabı karşısında Resûlullah (sav)'ın yüzünden rengi attı. Hz. Peygamber (sav)'ın huzuruna (Hayber'in fethi sırasında) Yemen halkından bir grup (Eş'ârî) girmişti. Onlara: "Ey Yemenliler! Benî Temim'in kabul etmediği müjdeyi siz bari kabul edin!" dedi. Onlar: "Kabul ettik ey Allah'ın Resûlü!" dediler ve arkadan ilâve ettiler: "Biz dinimizi öğrenmeye ve bu (yaratılış) işinin başı ne idi, onu senden sormaya geldik!" dediler. Bunun üzerine Resûlullah (sav), mahlukatın ve Arş'ın başlangıcını anlatmaya başladı: "Bidayette Allah vardı, O'ndan önce başka bir şey yoktu. O'nun Arş'ı suyun üzerinde bulunuyordu. Sonra gökleri ve yeri yarattı. Sonra zıkr (denen kader defterinde ebede kadar cereyan edecek) her şeyi yazdı." Buhârî, Megâzî, 67, 74, Bed'u'l-Halk 1, Tevhid 22; Tirmizî, Menâkıb, 3946.

401 İbnü'l-Esîr, **İslâm Târîhi el-Kâmil fi't-Târîh Tercümesi**, Çev. Abdullah Köşe, İstanbul 1989, I, 14-15.

402 And, ss. 71-72.

Kâinat, gökyüzü, yıldızlar, gezegenler ve dünya ile ilgili pek çok fikir Eski Türk Edebiyatının da muhtevâsına girmiştir. Edebiyatımızda bu konuların ilk ve en önemli kaynağı Kur'ân-ı Kerîm ve hadisler olmakla birlikte, kozmografyanın ve mitolojinin de etkileri göz ardı edilmemelidir.

Kaynağını öncelikle âyet ve hadislerden alan *Vahdet-nâme*, kültür mirâsımızın hemen bütün ürünlerinde olduğu gibi kadîm dinlerin inanışlarından ve mitolojiden de etkilenmiştir. Eser, Allah'ın birliğinden, yüceliğinden ve âlemi yoktan var etmesinden söz ederek başlar. Şâir ilk olarak uyumakta olan büyük bir yokluktan söz etmekte, bunun ardından İslâm inancına göre Allah'ın yalnız “ol” demesiyle bütün âlemi yarattığını anlatmaktadır. Göğün en yüksek katından başlayarak tüm varlık âlemini sıralamaktadır. Bazı kısas-ı enbiyâ türü eserlerde kâinâtın ve insanın yaratılmasının ardından genellikle Âdem'den başlayarak Hz. Muhammed'e kadar tüm peygamberlerin silsilesini anlatılırken⁴⁰³; İshak Hocası'nın *Vahdet-nâme*'sinde ise Hz. Muhammed'in Hz. Âdem'e kadar olan nesebi zikredildiğinden yalnızca Hz. Âdem, Hz. Nûh, Hz. İbrâhîm ve Hz. İsmâil'in kıssaları anlatılmaktadır.

İslâm inancında tek yaratıcı Allah'tır. O, her şeyi yoktan var etmiştir. Ondak başka İlah yoktur. Allah'ın nitelikleri çoktur. O, dilediğine veren, dilediğini men' edendir. Hikmetle muttasıf olan ve mevcudâtın hakîkatine vâkıf olandır. Yaratan ve yarattıklarına rızk veren ve her şeyi bilendir:

Māni' u Mu' tî vü Ḥakīm oldur
Ḥālîḳ u Rāzîḳ u ' Alīm oldur (11)

Nisâ suresi 4/126. âyete göre “Göklerde olanlar da, yerde olanlar da Allah'ındır. Allah her şeyi kuşatır.” O, yeryüzünü yaratmış ve üzerini gökyüzü ile örtmüştür.

Mümkinâta viren libās-ı vücūd
Eyleyen cāme-i sipihri kebūd (12)

403 Kısas-ı enbiyâlarda yaratılış için bkz. Ali Gül, **Kısasü'l-Enbiyâlarda Yaratılış**, Ankara Üniv. SBE, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2008, ss. 20-112.

Engin bir bilgi birikimine sahip olan şâir, tüm bu inanışlara vakıf olsa gerek ki; Allah'ın ilk olarak bulutu, daha sonra su damlasını ve tüm imkân âlemini sudan yarattığını bildirmektedir:

Ebri kün itdi kıatre bārānı
Kıldı ter çünki rüy-ı imkânı (23)

Böylece yokluk uykusunda olan tüm yaratıklar uyanmış, Allah'ın birliğini kabul ve tasdik etmişlerdir.

Hufte-gān-ı ‘adem olup bî-dār
Vaḥdet-i Ḥaḳḳa itdiler ikrār (24)

Bütün bu yaratma hadisesi, Allah'ın “kün” yani “ol” emri ile vuku bulmuştur. Bu, Allah için hiç de zor olmayan bir iştir.

Emr-i icād emr-i vāfidür
Kāf u nūn kā'ināta kāfidür⁴⁰⁴ (25)

Yedi gök ile Arş arasında sonsuz uzamlar, burada da çok büyük melekler bulunur; burası “hücüb” ya da “perdelere” kesimidir. “Sidretü'l-müntehâ” ve “Cennetü'l-me'vâ” burada bulunur.⁴⁰⁵

Dolayısıyla Arş'tan sonra yeryüzüne doğru tüm katmanlar varlık âlemidir ve Allah'ın yaratmasıyla var olmuşlardır. Böylece yokluk âleminin üzerini örten perde kalkmış ve her şey vücut bulmuştur.

Perde-püşidegān-ı sahn-ı ‘adem
Cilve-gāh-ı vücūda basdı ḳadem (26)

Besmele ve Hamdele bölümlerinden sonra, Allah'ın yaratıcı olma vasfına binaen şâir, âlemin yoktan var edildiğini anlattığı beyitlerin ardından, sözlerine tüm kâinatı kuşatan felekler âlemiyle devam etmektedir. Şâirin, tüm kâinatı, onun içinde var olan her şeyi ve onların nizamlarını anlatmadaki asıl maksadı, Allah'ın zat ve sıfatlarını yüceltmedir.

404 Bkz. Tezimiz Âyetler Maddesi.

405 And, s. 72.

1.2.2.1. Felekler

Şâir felek kavramına karşılık bazen “Eflâk, Sipîhr, Âsumân, Semâ, Gerdûn, Çarh, Gök” kelimelerini kullanmıştır.

Kur'ân-ı Kerim'e dayanan İslâm âlimlerine göre; gökyüzü yedi kattır.⁴⁰⁶ Ancak edebiyâtımıza Batlamyus felsefesinde geçen bir düşünüşe göre, dünya kâinatın merkezidir. Felekler âlemi dokuz katlıdır ve dünyayı bu dokuz felek kuşatır. Bunlar iç içe geçmiş şekilde soğan zarı gibi dünyayı çevrelemiştir.⁴⁰⁷ En üstte olanı Felekü'l-eflâk (Dokuzuncu felek)'tir, ardından on iki burcun yer aldığı ve adını bu burçlardan alan Felekü'l-burûc, yani sekizinci gök katı vardır. Diğer yedi feleğe ise her birinde bir gezegen bulunduğundan “Seb'a-i seyyâre” denilmiştir. Bunlar da yukarıdan aşağıya doğru: yedincide Zühal (Keyvân), altıncıda Müşterî (Bercîs, Jupiter), beşincide Mirrih (Merih, Mars), dördüncüde Şems (Güneş), üçüncüde Zühre (Venüs), ikincide Utarid (Merkür), birinci felekte de Kamer (Ay) yer almaktadır.⁴⁰⁸ Kat kat oluşundan dolayı çoğul kabul edilmekte ve “eflâk” ve “felekler” şeklinde anılmaktadır:

Ḳubbe-i çarhı eyledükde binâ
Arzı şâḳulî eyledi güyâ (321)

Şâir de felekleri dokuz katlı kabul etmiştir. Ona göre, gökyüzü dokuz katlı olup tüm varlık âleminin üzerini adeta bir aba gibi örtmektedir:

Oldı nüḥ-gâne cilve-ger âbâ
Ya'ni eflâk-ı tis' a ser-bâlâ (27)

406 İlhan Kutluer, “Felek”, **TDVİA**, İstanbul 1995, XII, 303-306.

407 Cemal Kurnaz, “Felek-Edebiyat-”, **TDVİA**, İstanbul 1995, XII, 306; İskender Pala, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, Ötüken Yay., İstanbul 2000, s. 136.

408 Harun Tolasa, **Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası**, Ankara 1973, ss. 424-427; Kurnaz, s. 306; M. Nejat Sefercioğlu, **Nev'î Divânı'nın Tahlîli**, Ankara 1990, ss. 317-318; Ahmet Atillâ Şentürk, “Osmanlı Edebiyatında Felekler, Seyyare ve Sabiteler (Burçlar)”, **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, S. 90, Haziran 1994, ss. 131-137; Nev'î Efendi, **Netâyic el-Fünûn-İlimlerin Özü-**, Haz. Ömer Tolgay, İnsan Yay., İstanbul 1995, ss. 143-145; Cemal Kurnaz, **Hayâlî Bey Divânı'nın Tahlîli**, İstanbul 1996, ss. 427-430; And, s. 73; İbn Tufeyl-İbn Sina, **Hayy İbn Yakza** İbn Tufeyl-İbn Sinan (**Ruhun Uyanışı**), Çev. Yusuf Özkan Özburun ve diğerleri, İnsan Yay., İstanbul 2000, ss. 311-313; Mehmed Çavuşoğlu, **Necati Bey Divânı'nın Tahlili**, İstanbul 2001, s. 249.

Yukarıda, dünyanın evrenin merkezi olduğunu ve feleklerin onun çevresinde döndüğünü belirtmiştik. Şâir, dokuz feleğin dünyanın etrafında dönüşünü bir sebebe bağlamakta ve yeryüzünü gelin, gökyüzünü de damat olarak tasvir etmektedir. Yani feleklerin dönüşünün sebebi aşktır.⁴⁰⁹ Bu damat adaylarının keseleri altın ve gümüşle doludur. Altın ve gümüşe benzetilenler ise başta güneş ile ay olmak üzere feleklerde bulunan tüm gezegen ve yıldızlardır⁴¹⁰:

Ṭālibān-ı ‘arūs var tolu
K̄isesi s̄im u zer ile memlū (28)

Nikâh akdi sırasında damadın geline vermeyi taahhüt ettiği mihir; altın, gümüş ya da mal cinsinden değerli şeyler olmalıdır. Şâire göre, damadın (gökyüzünün) geline (yeryüzüne) mihir vermesiyle âdet yerini bulmuştur:

Ümmühât-ı ‘anāsıra k̄ab̄in
Eyleyüp oldı çünki ‘âdet-b̄in (29)

Felek yıldızların gümüşünü ve güneşin altınını, yeryüzünün mihri kabul etmiştir.

Nuḳre-i aḫter u zer-i mihri
Eyledi fi’l-meşel anuñ mehri (30)

Şâire göre hukuka uygun bir evlilik akdinin ilk şartı mihir; mutlu bir evliliğin ilk şartı ise, karı koca arasındaki sevgidir.

İzdivācuñ beḳāsı mehr-iledür
Nev-‘arūsın vefāsı mihr-iledür (31)

Şâire göre, damat düğün gecesini eşine vereceği mihr-i muaccel ile gelini ne kadar memnun ederse, gelin de hizmette kusur etmeyecektir.

Dest pür olsa dest-peymāndan
Cān u baş ile raḡbet eyler zen (32)

409 Mevlevîler'e göre kâinattaki her şey dönmeindedir ve bu dönüşün sebebi İlâhî aşktır. Semâ geleneği de bu düşünceden hareketle oluşmuştur. Musikî nağmelerinin kaynağı ise feleklerin devrinden alınmıştır. Musikînin 12 makamı 12 burc, 7 avazı 7 seyyâre yıldız, 24 şubesi günün 24 saati, 48 terkibi de 48 hafta olarak anlaşılmıştır. Süleyman Uludağ, **İslâm Açısından Mûsikî ve Semâ**, İstanbul 1999, s. 335.

410 İbrahim Hakkı, III, 72-74.

Ona göre, erkeğin kadının gönlünü fethetmesi ve kendine bağlaması altın ve gümüşle olacaktır.

Olmasa sîm u zer eger dil-bend
Kimseye kimse eylemez peyvend (33)

İslam'a göre evliliğin asıl sebebi neslin korunmasıdır. Yani çocuk dünyaya getirmek ve hayırlı evlât yetiştirmektir. Zaten çocuksuz evler anlamsızdır. Tıpkı meyvesiz ağaç gibidir ve onlar ancak ateş süsüdür (35). Şâire göre; Çocuk doğuramayan kadın da yılan gibidir ve yılanın yaralamasına mâni olmak gerekir (36).

Hem veledür her izdivāca sebep
Yoḥsa yoḡ yire kim çekerci ta'ab (34)

Âlemi meydana getiren varlıklar, “ulvî” ve “sufî” olmak üzere iki kısma ayrılırlar. Ulvî varlıklardan kasıt dokuz felek yani “eflâk”tır; sufî varlıklar ise “anâsır-ı erba'a” diye tâbir edilen ateş, su, hava ve topraktır.⁴¹¹ Şâir, bu düşünceden hareketle felekleri “baba”, anâsır-ı erba'ayı da “anne” olarak nitelendirmekte (2289) ve Furkan suresi 74. ayetten iktibas yaparak bu ikisinden güzel gözlü çocukların doğduğunu dile getirmektedir.

‘Ulvi vü sufliden toḡup evlād
Ḳurretü'l-‘ayn-i māder u dāmād (38)⁴¹²

Şâir bir beyitte de yeryüzünü “ümmühât-ı anâsır” olarak nitelendirmektedir (29). Bu durumda yer ananın⁴¹³ çocukları, “mevâlid-i selâse” denilen üç unsur yani; madenler, bitkiler ve hayvanlardır.

Her biridür ḥulāsa-i a' yān
Ma' den u hem nebāt u hem ḥayvān (39)

Ana ve babanın tek gayesi evladını terbiye etmek olmalıdır. İşte feleklerin gece gündüz hiç durmaksızın dönmesi bundandır.

Döndi ābā üzerlerine müdām
Rūz u şeb terbiyetle itdi kıyām (40)

411 Sefercioğlu, s. 317; Şentürk, ss. 134-135.

412 Bkz. Âyetler. Furkan 25/74.

413 Kozmogonideki bir inanışa göre: Baba Gök ve Ana Yer'dir. And, s. 67.

Bir babanın şânı evladının terbiyesi mesâbesindedir. Ancak yine de akli ve fikri veren Hak'tır.

Terbiyetdür pederlerüñ şânı
Hak virür gerçi ' aklı u iz' ânı (41)

İshak Hocası'nın tüm bunları anlatmadaki asıl maksadı feleklerin, yıldızların, gezegenlerin, ay ile güneşin, yeryüzünün ve içinde bulunan her şeyin yaratılmasının maksadını ve bunun kimin eliyle olduğunu vurgulamak istemesidir. Hiçbir şey sebepsiz değildir; tüm bu âlemlerin ve hareketlerinin bir sebebi vardır (42). Ona göre tüm bu tertip ve nizamın sahibi Âlemlerin sahibi olan yüce Allah'tır. Yoksa felekler ya da dünya hiçbir şeye kadir değildir. Asıl olan O'dur; O'nun eşi ve ortağı yoktur (45).

Zâhiren iden anı gerdündür
Fi'l-ḥaḳīka Ḥudā-yı Bî-çündür (44)

Fi'line ḡayri eylemez işrāk
Neye ḳādir bu günbed-i eflāk (47)

Hâkim-i Mutlak ve Ganiyyü'z-zât olan O'dur. Tüm mevcûdât O'nun fermânını tutan kölelerdir (51). O'nun hükmü her şeye geçer. Lûtfu da en aşağıdan en yukarıya kadar her şeyi kuşatıcıdır. O dilerse yeri gök; göğü de yer yapar.

Hükmi cārī cemī' -i eşyāya
Luṭfi sārī nişīb u bālāya (52)

Ger olursa irādet-i bî-çün
Āsumān ḥāk u ḥāk olur gerdün (178)

Vahdet-nâme'de felekler için, “Çember, Sâye-bân, Nüh-revāk, Nüh-kubbe, Nüh-tāk, Nüh-âbâ, Kubbe, Kubbe-i gerdân, Kubbe-i çarh, Bâm-ı Gerdün, Değirmen, Perde, Dâr, Serpûş, Taşt (Leğen), Tâs, Kâse, Hayme-nişîn, Fülk-i gerdün, Kavs, Nûn” gibi benzetmeler yapılmıştır.

Vahdet-nâme'de gökyüzü dokuz kat kabul edilmiş ve bu benzetmeler dünyayı çevrelemesi, onun üzerini örtmesi, iç içe geçmiş halkalar şeklinde tasavvur edilmesi sebebiyle yapılmıştır. Felekler yeryüzünün gölgesi (318).

Rāh-ı uşşāka olıcağ çālāk
Çenber itdi kadın toğuz eflāk (141)

Felekler, dokuz katlı ve iç içe geçmiş çemberler şeklinde olmasının yanında dönüşleriyle de sık sık dile getirilmiştir. O, dönen bir kubbedir. *Vahdet-nâme*'de onun dönüşü yalnızca Allah'ın iradesi ile (214).

Olmayaydı irādet-i Yezdān
Devr ider miydi kùbbe-i gerdān (179)

İnsan aklının alamadığı kadar büyük ve geniş olan bu “Nüh-kubbe” Allah'ın kudretiyle yaratılmıştır ve Onun sanatının harmanında yalnızca küçük bir parçadır (783). Nasıl ki deryânın bardağa sığması beklenemezse, Allah'ın hikmetinin de “Nüh-tâka” sığması beklenemez.

Hikmeti sığmadı bu nüh-tâka
Hiç deryā sığar mı bardağa (256)

Edebiyatımızda felekler; ay, güneş ve yıldızların görünüp kaybolmaları ve dünyanın geçici ve aldatıcı olması hasebiyle hayal oyunu oynatılan bir çadıra benzetilir.⁴¹⁴ *Vahdet-nâme*'de de çarh, “Lu'bet-bâz”, yani hayal oyunu veya kukla oynatan bir oyuncuya benzetilmektedir.

Perdedür oldı çarh-ı lu' bet-bâz
Düşdi efvāh-ı kavme bu endāz (1353)

Yeryüzünün donatılmış bir sofraya benzetildiği bu beyitte, âsumân onun üzerini örten bir külah olarak nitelendirilmiştir.

Sofra-i hākī eyleyüp mefrūş
Âsumān oldı aña bir ser-pūş (583)

Bunlardan başka gökyüzü, yine şekli nedeniyle tas (1927), taş (2418) ve kâseye (713) benzetilmektedir. Bir beyitte de bu tas “micmer” yani buhurdana ve bir de sürekli gezip dolaşan bir gemiye teşbih edilmektedir.⁴¹⁵

Tahni-i bezmine yaqub ' anber
Tas-ı çarh oldı güyiyā micmer (2297)

414 Kurnaz, “Felek”, s. 307.

415 Gemiyle ilgili benzetmeler için bkz. Âmil Çelebioğlu, “Eski Türk Edebiyatında Gemiyle İlgili Şiirler ve Bazı Husûsiyetler”, **Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları**, ss. 625-654.

Felek bazen de düşmanla tek başına savaşıyan yiğitlerin at koşturduğu düz bir meydan olarak tasavvur edilmiştir.

Gökyüzüyle ilgili ayrıca “Mînâ, Câm, Eblâk, Çarh-ı nîlî, Sünbül” kullanılmıştır. Gökyüzünün “şişe, mînâ ve câm” olarak tasavvuru, şeffaf rengi ve dolu olmasından dolayıdır. Ayrıca onun ışık saçma özelliği de vardır. Şâir gökyüzünü mavi rengi nedeniyle “çarh-ı nîlî” ve “çarh-ı nîlî-gûn” (1101) olarak nitelendirmektedir.

Āb-ı âteş nişân-ı pür-māye
Çarh-ı nîlîye oldı hem-sāye (1075)

Lâcivert renkli sümbüllerin açılmasıyla göklerin gül yüzlü çehresi mavi olmuştur (241). Gökyüzü rengi nedeniyle “sünbül”e benzetilmektedir.

Merkadüñ ravza-i bihişt-berîñ
Çarh u mihr anda sünbül u zerrîñ (2464)

“Bezm, Bezm-gâh, Kûy, Şişe-hâne” de gökyüzüyle ilgili kavramlardır. *Vahdet-nâme*'de gökyüzü ayrıca Yüce Allah'ın arşta mekân tuttuğu düşüncesinden hareketle “kûy” olarak da ifade bulmuştur (2466). Onun aşığı olan melekler de meclisinde saf tutmuşlardır (596).

Şâir, gece gündüz Allah'ın hizmetinde olan ve hiç durmaksızın O'nu zikreden meleklerin yüce mecliste olduklarını kastederek gökyüzünü; “bezm-i felek”, “bezm-gâh-ı melek” olarak tâbir etmektedir. Gökyüzünün meleklerin zikir sesleriyle ve onların sevinmesiyle göklerin neşe ve sevinç çılgınlıklarıyla inlediğini dile getirir. Melekler bir şeye üzüldüklerinde ise gökler ah ve feryat ile dolmaktadır. Onların ağlamaları ise gözyaşı olarak yeryüzüne inmektedir (2326).

Oldı hayl-i firîşte-gân mesrûr
Toldı bezm-i felek sürûr u hubûr (2206)

Nāmıdur naql-i bezm-gâh-ı melek
Vird-i hayl-i müsebbihân-i felek (2260)

“Pîr, Köhne, Cevr, Firûz, Tâlih, Heft ser-ejder, Mâr, Eblak, Hink” benzetmeleri ve terimleri de felekler içindir. Felek kâinatın kuruluşundan beri mevcut olmasından dolayı yaşlı bir pîre benzetilmektedir (2416). Yine gökyüzünün

yaşlılığına delâletle “kubbe-i köhne” benzetmesi yapılmıştır. Bu beyitte eğri yaratılışlı feleğin mîmârının yıkılmak üzere olan kubbeye bir direk dikerek onu düzelttiği ifâde edilir ki burada kastedilen, kötü tâlihın düzeltilmesidir.

Sanki mi‘mâr-ı kec-nihâd-ı felek
Kubbe-i köhnesine vurdu direk (1516)

Felekler dönüşleriyle yıldızları etkilemektedir. Böylece yıldızların birbirlerine ve burçlara olan uzaklıkları da sürekli değişmektedir. Yıldızların insanın tâlihi üzerinde etkisini kabul eden şâir, feleği bazen kader mânâsında da kullanmış, onu iyi (2266) ve kötü tâlih olarak nitelendirmiştir. Bazen de başına kılıç dahi vurulsa ona boyun eğmeyeceğini dile getirir (2712). Şâir felekten bu kötü gidişini iyi etmesini ve onu zahmetten kurtarmasını istemektedir (2694). Şâirin feleğe karşı tutumu bazen olumsuz olmakta fakat feleğin cevrenden şikâyet edilmemesi gereğini vurgulamaktadır.

Olma cevr-i sipihreden gile-mend
‘Âmdur bu belâ-yi müstenker (2709)

Ejder, yılanın büyüyünce aldığı isimdir. Gezegenlerin bulunduğu felekler iç içe geçmiş yedi dâire şeklindedir. Bu dâireler minyatürlerdeki felek çizimlerinde yer alan yılanlar şeklinde düşünüldüğünde,⁴¹⁶ gezegenler de onların başları olarak tasavvur edilmiş olmalıdır.⁴¹⁷ Felekler kötü işler yapan, alçak ve zelil kişileri tuzağına düşüren yedi başlı zâlim bir ejdere benzetilmiştir. Edebiyattaki genel kabul bu olsa da aşağıdaki beyitte, yedi başlı ejder ile kötü kimseleri tuzağa düşüren bir zâlim olarak, Kürsi’de yer alan yedi cehennem kastedilmektedir.

Bu ğalaṭ baḥş-kâr-ı dirîne
Ehl-i dil-ḥâre heft ser-ejder (2695)

Gökyüzünün rengârenk ışıkları içinde hilâlin görünmesini ise iyi şans olarak değerlendirmektedir (2199). İshak Hocası feleğin, döne döne ters dönmüş bahtını iyiye çevireceğine, bu çalışıp çabalamanın boşa gitmediğine inanmaktadır.

Devr ide devr ide sipih-r-i nigün
Sa‘y-ile itdi ṭâli‘în meymün (2291)

416 And, s. 80.

417 Şentürk, s. 142.

“Çeşm, Dîde, Dil-nişîn, Gencûr” feleklerle ilgili terimlerdir. Şâir Hz. Muhammed'in çölde yürürken bulut tarafından gölgelenmesine telmihte bulunduğu şu beyitte, “gözünden sakınmak” deyimiyile anlamı kuvvetlendirmektedir. Burada gözden kasıt güneştir.

Sakınurdı gözinden anı felek
Bendelik aña işte böyle gerek (2415)

Gökyüzüyle ilgili ayrıca “zahm-ı çeşm-i felek”, “dîde-i sipîhr” benzetmeleri yapılmıştır.

İshak Hocası felekler bahsine bu şekilde giriş yaptıktan sonra dokuzuncu kat felekten başlayarak sırayla tüm felekleri anlatmaktadır.

1.2.2.1.1. Felekler Feleği (Felekü'l-Eflâk)

Asıl konuya “Felekü'l-Eflâk” başlığı ile başlayan şâir bu dokuzuncu felek için “Çarh-ı atlas, Künbed-i vâlâ, Küngür-i arş, Çarh-ı ser-gerdân” terimlerini kullanmıştır. Felekü'l-eflâk dokuz feleğin en yüksekte bulunanı olduğundan ve diğer bütün felekleri kuşattığından “Felekler feleği” diye anılmaktadır. Cihânın günlerini tâyin eden, sınırlandıran, zamânın vakitlerini belirleyen bu felektir. Merkezi, âlemin merkezi, kutbu âlemin kutbu olup iki paralel düzeye birlikte kuşatılmış yuvarlak bir cisim ve tıpkı atlas kumaşı gibi nakışsız, yani yıldızlardan arınmış olması nedeniyle Atlas feleği (Çarh-ı atlas) adını almıştır.⁴¹⁸ Bu felek tüm kâinatı çevrelemektedir, cisimler âlemi kendinde son bulmaktadır. Boştur ve her türlü cisimden arınmıştır.

Ayrıca; “Arş-ı âlâ, Arş-ı a'zam, Arş-ı İlâhî” diye de bilinmektedir. Daha önce de belirttiğimiz üzere arş ile kürsi birbirinin yerine kullanılmakla birlikte, yaygın olan görüş, dokuzuncu feleğin en üst seviyesinde arşın, daha sonra da “kürsî”nin olduğu, “levh”, “cennet” ve “cehennem”in burada yer aldığı şeklindedir.⁴¹⁹ Arapça'da sayıların sonu “bin”dir. Tafsil bakımından her âlem bin sayılmıştır. Bu şekilde “Akl-ı küll, nefs-i küll, dokuz gök, dört unsur, üç mevâlid” toplam on sekiz ve her biri de

418 İbrahim Hakkı, IV, 40-42; Kurnaz, s. 306. Ayrıca bkz. Nev'î Efendi, s. 145; Pala, s. 136.

419 Şentürk, , ss. 133-134; And, ss. 70-75.

bin olarak düşünülerek on sekiz bin âlem olduğu söylenmiştir. Bu nedenle on sekiz sayısı kutsaldır.⁴²⁰

Felekü'l-eflâk diğer feleklerin batıdan doğuya doğru dönüşünün aksine doğudan batıya doğru dönmektedir. Bu özelliğinden dolayı yıldızları da etkilemektedir. Neticede yıldızların birbirleriyle ve burçlarla olan uzaklığı da sürekli değişiklik arz etmektedir. İşte bu özelliğinden dolayı, yıldızların ve burçların insan kaderi üzerindeki etkisine inanan astrolojiye ve bir burçta birkaç yıldızın birleşmesini konu edinen kıran ilmine dayanan düşünüşe göre, edebiyatımızda onların yerlerini değiştirip duran felekten sürekli şikayet edilmektedir.

İshak Hocası, Çarh-ı atlasla ilgili tüm bu anlattıklarımızı Felekü'l-eflâk başlığı altında tek bir beyitle özetlemektedir.

Çarh-ı atlas didükleri hayrân
O da bir bî-sitâre ser-gerdân (56)

Şâir, muhtelif yerlerde feleklerin en üstünde dönmesinden dolayı bu feleğe “Çarh-ı ser-gerdân” da demektedir. Hiç durmadan dönmesinin sebebi olarak da ateş küresinin⁴²¹ ayağını yakmasını göstermektedir.

Ayağ'altında âhker-i sūzan
Neçe çursun bu çarh-ı ser-gerdân (242)

“Arş”, kâinatta var olan her şeyin yaratıcısı ve Hükümdarı olan Allah'ın tahtı olarak tasavvur edilmektedir. Taht dört ayaklı olduğuna göre “Arş-ı a'zam” da sütunlar üzerinde yükseltilmiştir.⁴²² Bu özelliği dolayısıyla arş, bir beyitte de “hâne-i bâlâ” tâbir edilmiştir (462).

Ol Hudâvend-i Mübdî' u'l-eşyâ
Pâye-efrâz-ı kubbe-i vâlâ (261)

İshak Hocası şu beyitte de arş ve kürsiyi birlikte kullanmıştır.

Kürsisin eylemezdi atlas-püş
Lâne eylerdi burcını baygüş (196)

420 Abdülbâki Gölpinarlı, **Mesnevî Şerhi**, ME Bas., İstanbul 1973, I, 28-29.

421 Bkz. Ateş (Nâr) Maddesi.

422 And, s. 72.

Şâir, “Küngür-i arş” diye adlandırdığı felekde, cankuşunun kafesinden kurtulan ruhların en tepede bulunan arşta yer alan cennetlerden biri olan “Cennetü'l-me'vâ”da mesken tuttuğunu bildirmektedir.

Mürğ-i cânın kafesden itdi rehâ
Küngür-i 'arşı eyledi me'vâ (1027)

1.2.2.1.2. Burçlar Feleği (Felekü'l-Burûc)

Şâir “Felekü'l-Burûc” başlığı altında ele aldığı burçlar feleği için “Çarh-ı heştüm, Felekü'l-burûc” terimlerini kullanmaktadır. Sekizinci felek, burçlar feleği ve sâbiteler feleği olarak da bilinmektedir.⁴²³ İlm-i nücûma göre; burçlar sekizinci felekte bulunur. Buradaki burçlar ve yıldızlar sâbit olarak görüldüğünden bunlara “sâbite” de denmiştir. On iki burcun bulunduğu bu felek, altındaki yedi feleği kuşatmıştır. Yedinci felekten itibâren bütün yıldızlar devretmektedir. Bu yıldızlar söz konusu devirleri esnasında zaman zaman burçlara yaklaşıp uzaklaşmaktadır. Çabuk seyretmesi nedeniyle burçlara en çok yaklaşan ay, daha sonra da güneştir. Ay, güneş ve burçların yakınında bulunan diğer yıldız kümelerinin bir burçta birleşmeleri “İlm-i kıran”ın konusudur.⁴²⁴ Yıldızların bu yakınlaşma ve uzaklaşma durumlarının insan hayatı üzerinde etkilerini konu edinen ise “İlm-i nücûm”dur.⁴²⁵

Burç kavramının aynı zamanda kale burcu anlamının da olması ve feleklerin kaleler şeklinde olduğunun düşünülmesi, Eski Türk Edebiyatında burç kelimesinin tevriyeli olarak kullanılmasına sebep olmuştur.

İshak Hocası, “Felekü'l-burûc” başlığı altında “Çarh-ı heştüm” olarak adlandırdığı bu feleği yine Allah'ın emrine itaat etmesi yönüyle ele almış ve burç kelimesini tevriyeli olarak kullanmıştır.

423 İbrahim Hakkı, IV, 43-58. Konuyla ilgili ayrıca bkz. Gönül Alpay Tekin, **Ahmed-i Dâ'î Çengnâme**, Published at Harvard Universty, Harvard 1992, s. 149; Nev'î Efendi, s. 147; Pala, ss. 74, 207. Burçlar hakkında ayrıca bkz. İlhan Kutluer, “Burç-İslâm Literatüründe Burç-”, **TDVİA**, İstanbul 1992, VI, 422-424; Mustafa Uzun, “Burç-Edebiyatta Burç-”, **TDVİA**, İstanbul 1992, VI, 424-426.

424 Tolasa, ss. 434-435.

425 Tefvik Fehd, “İlm-i Ahkâm-ı Nücûm”, **TDVİA**, İstanbul 2000, XXII, 124-126.

Çarh-ı heştüm de emrine münkād
Yohsa eylerdi burcını ber-bād (57)

İlm-i nücumla ilgilenenler tarafından tespit edilen 1112 yıldız oluşturdukları kümelere göre 60 sûret olarak guruplandırılmıştır. Her bir kısma yıldızların birbirleriyle olan konumlarına göre; oluşturdukları kümeler bir hatla birleştirilerek çeşitli sûretlere benzetilmiş ve bu şekillerle isimlendirilmişlerdir.⁴²⁶ Söz konusu şekillerden 12'si toplam 346 yıldızdan oluşmakta ve burçlar mıntıkasını (Mıntıkâü'l-burûc) meydana getirmektedir. On iki burç şunlardır: Hamel (Koç), Sevr (Boğa), Cevzâ (İkizler), Seretan (Yengeç), Esed (Arslan), Mîzân (Terazi), Kavs (Yay), Cedî (Oğlak), Sünbüle (Başak), Delv (Kova) ve Hut (Balık). Diğerleri ise bu bölgenin kuzeyinde (21 sûret-360 yıldız) ve güneyinde (27 sûret-406 yıldız) kümelenir.⁴²⁷ Şâir Çarh-ı heştüm'de yüce sanatkârın kalemiyle çizdiğini söylediği pek çok sûretten kasıt budur.

Hâme-i sun'ı yazdı bî-minnet
Çarh-ı heştümde bir nice sûret (189)

Burçların diğer sabiteler ve yaklaşp uzaklaşma zamanlarına göre gezegenlerle birleşmeleri, bu zaman diliminde doğan insanların karakterini, vücut yapısını ve talihini etkilediğine inanılmaktadır. Hatta bir iş yapılacağı zaman bu yıldızların konumuna göre hareket eden, yıldızların ruhlarını çağırıp onlardan bilgi alan insanlar olmuş ve konuyla ilgili eserler yazılmıştır.⁴²⁸ Burçlar, diğer yıldızlarla olan durumlarına göre şanslı ya da şanssız olarak değerlendirilmiştir. Bu özelliklerinden dolayı edebiyatımızda “burc-ı şeref, burc-ı saadet, burc-ı devlet” gibi tâbirler kullanılmıştır. Burç kümelerine en çok yaklaşan gezegen ay olduğu için de edebiyatımızda yüceltmek istenilen ve güzelliğinden bahsedilen sevgili için “meh-i burc-ı şeref, meh-i burc-ı sipih” tamlamaları yer almıştır.⁴²⁹ Şâir de ilm-i kıran'a (1654) ve ilm-i nücum'a beyitlerinde yer vermiştir.

426 İbrahim Hakkı, IV, 44-45.

427 Bu yıldızları şâir “Sevâbit” başlığı altında felekler bahsinin bitiminde ele aldığı için biz de orada açıklamayı tercih ediyoruz.

428 Konuyla ilgili ayrıca bkz. Fatma Büyükkaracı, **Firdevsî-i Tavîl ve Dâvet-nâme'si**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Boğaziçi Üniv. SBE, İstanbul 1993.

429 Tolasa, s. 435.

Düşdi burc-ı şerefde sa'd-ı kırān
Oldı t̄ālī' yakīn-i meh-tābān (1654)

Māh-ı burc-ı şerīf gibi bundan
İrtifā' a yitişdi gūn günden (1978)

K'ey meh-i burc-ı āsumān-ı safā
Merve haqqı nedür bu renc u ' inā (1720)

O, özellikle Hz. Muhammed'in doğduğu gece gökyüzünün durumunu şöyle açıklamaktadır:

T̄ālī' -i vaqt o vaz' -ı hoş-fāle
Bīstüm cüz'-i burc-ı pejgāle (2302)

Burc-ı ' aqrēbde müşterī keyvān
Eylemüşlerdi birbiri-y-le kırān (2303)

Felekü'l-burûc'ta yer alan 12 burç, şâir tarafından ayrı ayrı başlıklar altında sıralanmıştır.

1.2.2.1.2.1. Koç Burcu (Hamel)

Koç burcu için şâir “Hamel, Koç, Behrām, Bere” tâbirlerini kullanmıştır. Burçlardan birinin adıdır. Bu burcu teşkil eden yıldızlar kuzuya benzediği için Arapça kuzu demek olan “hamel” denilmiştir. Güneş bu burca 21 Mart'ta girer. Bu, gece ve gündüzün eşitlendiği, ilkbaharın girdiği gündür. Ateş grubu burçlardandır. Koç burcunun beyti Mirrih (Merih-Mars)'tır. Edebiyatımızda Koç burcundan bahsedilirken, Mirrih (Merih-Mars), Güneş, Nevruz, Behram, Bere (kuzu) ve ateş birlikte anılmaktadır.

Edebiyatımızda koç burcundan bahsedilen beyitlerde ateşle olan ilgisine ve güneşin hamel (koç, koyun) burcuna yaklaşmasına da dikkatleri çekmek için kuzu kebabı şeklinde tasvirler yapılmıştır.⁴³⁰ Şâir de burc-ı hamel'i öylesine sanatkârane açıklamıştır ki bu motiflerin hepsini tek bir beyte sığdırmıştır. Bu burç da yine Allah'a itaati mesâbesinde ele alınmıştır.

Āteş-i qahrı beresin biryān
Eyler idi olaydı nā-fermān (58)

430 Şentürk, ss. 174-175.

İran mitolojisinde Merih savaş tanrısıdır. Bu bakımdan şâirler Merih ile Behram arasında ilgi kurmuşlar ve Behram'ı hem kahraman, hem de savaş ilâhı olarak anmışlardır. Koç burcuyla ilgisi Merih'ten dolaydır. Ayrıca Behram, güneş yılında her ayın 20. günüdür. Bu günün işlerini düzenlemekle görevli melek, Sâsânîler soyundan İran'lı bir hükümdardır.⁴³¹ Usta şâir, Hz. Muhammed'in güneş takvimine göre 20 Nisan gecesi doğduğuna ve koç burcu olduğuna delaletle Behram motifini seçmiştir. Bu motifle aynı zamanda o mübarek gecede meleklerin de hazır bulunduğunu belirtmeyi de başarmıştır.

Hānesinde bulandı hem Behrām
Şems burc-ı Hāmelde tıtdı maḳām (2304)

1.2.2.1.2.2. Boğa Burcu (Sevr)

Bu burçta kümelenen yıldızlar boğaya benzetildiğinden; “Sevr, Bakar, Öküz” gibi adlar almıştır. Beyti Zühre (Venüs)'dir. Boğanın şerefi aydır.⁴³² Bu nedenle ay ile birlikte anılır. Şiirlerde genellikle ağır yükler yüklenmesi ve kurban edilmesiyle anılmaktadır.⁴³³ Ayın hava aydınlanınca yok olması ile öküzün kurban edilişi arasında ilgi kurulmaktadır. Bu da kaza ve kaderle irtibatlandırılmıştır.

Çeşm-i ‘ibretle Şevr çünki Bakar
Ki ne gūne ola ḳazā vü ḳader (59)

Emr-i ‘ālīye olmağın ḳā‘il
Māh-ı tābāna itdi Hāḳ menzil (60)

1.2.2.1.2.3. İkizler Burcu (Cevzâ)

Şâir ikizler burcu için “Cevzâ, Tev'emân, Zû-cesedeyn, Dû-peyker” terimlerini kullanmaktadır. Aslında (Pollux ve Kastor) adında birbirinden ayrılmayan iki yıldız nedeniyle bu ismi alan ikizler burcunun beyti Utârid (Merkür)'dir. Cevzâ, aslında sırtı beyaz kara koyunlara verilen ad olmasına rağmen, minyatürlerde bu burcun rumuzu belinde okluk ve elinde yay olan bir adamın koyun üzerindeki tasviri

431 Pala, s. 63.

432 Kurnaz, **Hayâlî**, s. 451; And, s. 313.

433 Şentürk, s. 175.

şeklindedir.⁴³⁴ Bazı minyatürlerde ise iki küçük çocuk ya da birbirine sarılmış iki adam resmedilmiştir.⁴³⁵ Edebiyatımızda ise genellikle; ok ve kemerle tasvir edilmiş olup aynı zamanda yükseklik sembolüdür.

Cevzâ başlığı altındaki bu beyitte adetâ burcun minyatürlerdeki şekli resmedilmiştir. Cevzâ da İlâhî fermânları yerine getiren bir köledir.

Ṭıfl-ı Cevzâ da oldı fermân-ber
Aña erzânidür o tiğ u kemer (61)

1.2.2.1.2.4. Yengeç Burcu (Seretân)

“Seretân” başlığını taşıyan bu burç beyitlerde “Harçeng, Yengeç, Burc-ı hilâl” şeklinde de kullanılmıştır. Yengeç ya da Harçeng olarak da adlandırılan bu burcun beyti Kamer (Ay)'dir. Su burcudur.⁴³⁶ İshak Hocası onu bu nedenle “bahr-i nîlî” tâbiriyle kullanmış olmalıdır. İkinci beyitte de yengecin yürüyüşüne dikkat çekilmiş ve bunun Emr-i İlâhî dolayısıyla olduğu belirtilmiştir.

Hükmine râzı oldı çün Har-çeng
Baħr-ı Nîlîyi eyledi evreng (62)

İstikâmetle tıtdı fermânun
Piş u pes n'ola itse cevlanuñ (63)

1.2.2.1.2.5. Aslan Burcu (Esed)

Aslan burcu için *Vahdet-nâme*'de “Esed, Şîr ve Arslan” kelimeleri ile karşılanmıştır. Beyti Şems (Güneş)'tir. Bu burçta güneş çok etkili olduğundan güneşle birlikte anılmaktadır. İshak Hocası onu da ferman tutucu olmasıyla değerlendirerek, eğer emre râm olmasa idi yuvası viran olurdu, demektedir. Diğer beyitte ise güneşin bineği olarak tasvir edilmiştir.⁴³⁷

Şîr eger olsa idi nâ-fermân
Eyler idi künâmını virân (64)

434 Şentürk, ss. 175-176; Pala, s. 86.

435 Minyatürler için bkz. And, ss. 318-319.

436 Şentürk, s. 176; And, s. 320.

437 Bu burç bir minyatürde de arslanın üzerine binmiş, başında güneşe benzer bir taç bulunan bir adamla tasvir edilmiştir. And, s. 323.

Ne zirā' ı alur idi mebsūť
Ten u albi olurđı nā-merbūť (65)

Meliki dinse albine ne ' acerb
Şāh-ı hūrşīde oldu hūş-merkeb (66)

1.2.2.1.2.6. Bařak Burcu (Sūnbūle)

“Sūnbūle” ya da “Hūşe” olarak bilinen bu burcun beyti Utārid (Merkūr)'dir. Elinde bařak olan bakire bir kız olarak tasvir edilir.⁴³⁸ Bu nedenle “Azrā” diye de anılmaktadır (2831). Bařak burcu olarak da bilindiđinden řāir onunla harman (hirmen), tarla (kiřt-zār) ve dāne (buđday) arasında bađ kurmuřtur. Buđday bařakları tarladan toplandıktan sonra rüzgārlara aık bir arazi olan harman yerine getirilir. Burada rüzgār yardımıyla savrularak samanından ve kabuklarından ayrılarak buđday taneleri elde edilmiř olur.

Hūşe emrine olmayaydı refīķ
Āsiyāb-ı felek iderdi daıķ (67)

Dānesin kim görürdi hirmeninūň
Yil eserdi yirinde meskeninūň (68)

Āteř-i ahr-ı Hāzret-i ahhār
Kişt-i zārın iderdi sā' ia-zār (69)

1.2.2.1.2.7. Terāzi Burcu (Mīzān)

Takım yıldızlarıyla birlikte terāzi sūreti oluřturduklarından bu adı alır.⁴³⁹ Beyti Venūs (Zūhre)'tūr. řāir, terāzinin iki gözünü dua iin Allah'a aılmıř ellere benzetmektedir.

osa elden terāzusın mīzān
Ne ekerdi göreydi ol bir an (70)

Eksügin utsa idi ahr-ı İlāh
Mihr u māhı iderdi tahta külāh (71)

Keffeteyni küřāde bir sā' il
Feyz-i Hādan daıaya ā' il (72)

438 Minyatürler iin bkz. And, ss. 324-325.

439 And, ss. 326-327.

1.2.2.1.2.8. Akrep Burcu (Akreb)

“Kejdüm” ya da “akrep” olarak bilinen bu burcun beyti Mirrih (Merih-Mars)'tir. En parlak yıldızı “Kalbü'l-akreb”tir. Dışında bulunan üç yıldız ise “İklîl” adını alır (203).⁴⁴⁰

Mesnevî'de zâhiren kör olduğu ancak kalbinin nurla dolu olduğuna işaret edilmiştir. Aynı zamanda en parlak yıldızının ismi de zikredilmiştir. Şekil olarak akrebe benzediğinden ve o da kuyruklu bir hayvan olduğundan, kuyruklu bir yıldız diye tâbir olunur. Bu burç bir de akrebin zehrinden kinâyeye olarak zehirle birlikte anılmıştır. Ancak Allah korkusundan zehrini akıtmaya cesaret gösteremeyeceği dile getirilmiştir.

Kejdümün çeşm-i zâhiridür kūr
Kalb-i ‘akreb velî olur pür-nūr (73)

Saṭvet-i Hakkda ol da ‘âcizdür
Gerçi kuyruklu hayli yılduzdur (74)

Buldı ḥavf-i Ḥudâdan ol behre
Zehrin izhâre anda yok zehre (75)

1.2.2.1.2.9. Yay Burcu (Kavs)

Vahdet-nâme'de yay burcu ile ilgili olarak “Kavs, Tîr, Râmi (Ok atıcı)” tâbirleri kullanılır. Bu burcun yıldızları yay şeklinde görüldüğünden bu ismi alır. Beyti Jüpiter (Müşterî)'dir.

Mesnevî'de diğer tüm kozmik unsurlarda olduğu üzere, bu da Allah'a olan itaatiyle işlenir. Allah'ın emrine râm olmuştur ve O'nun ok atıcısı tâbir edilir. Hizmetinde boyun bükmüş ve kıvrılmıştır ve ne kadar gerilirse gerilsin kırılmaz (77). Ancak Allah yolunda gitmekte ok gibi dümdüzdür; bu nedenle bu yolda ömrünü harcamış, beli bükülmüş bir ihtiyara benzetilmiştir (78). Allah'ın emrine öylesine itaatkârdır ki nereye çekilirse gidicidir (79). Şayet âsi olsaydı devrân onun yayını çekmezdi (80).

440 And, ss. 328-329.

Ḳabza-i Ḥaḳḳın oldu çün rāmi
Ḳavse dinse ‘aceb midür rāmi (76)

1.2.2.1.2.10. Oğlak Burcu (Cedî)

Şâirin “Büzgâle ve Cedî” kelimelerini kullandığı oğlak burcunun byti Satürn (Zuhal) olup toprak burcudur. Sekizinci felekteki diğer burçlara göre en üstte bulunduğundan, Zuhal'le birlikte gece gözcüsü anlamında Pâsbân olarak da anılır (97). Şâir, burçların ve sâbitelerin bulunduğu sekizinci feleği bir tarlaya benzeterek oğlağın hükmi-i Yezdân ile dâima orada gezerek otladığını söylemiştir (82). Amacı Yüce Yaratıcı'nın rızasıdır (83).

Çıkdı Büzgâle bām-ı bālāya
Şanki çıkdı sekiz çerâğ-pāye (81)

Emre rām olmayaydı ger oğlāk
Çokdan olurdu başına toprak (84)

Cānı mı var ki eylesün naḥvet
Boynuzını kırar anuñ ğayret (85)

1.2.2.1.2.11. Kova Burcu (Delv)

Kova burcu olarak bilinen Delv'in beyti Zuhal (Satürn)'dir. Delv su burcudur. Minyatürlerde elindeki kovadan su döken ya da kuyudan su çeken biriyle tasvir edilmiştir.⁴⁴¹ Daha öce anâsır-ı erba'a ve mevâlid-i selâsenin “süflî” felekler, burçlar, gezegenler ve yıldızların “ulvî” âlemi temsil ettiklerini belirtmiştik. Şâir su ve kovanın kuyuya indirildiği ip arasında anlam bağı kurarak, tüm bunların aslında süflî âleme ait olduğunu; ancak hizmeti nedeniyle kovanın ulvî âleme çekildiğini bildirmektedir. Eğer itaat etmeye devam etmezse de ipinin uzatılarak asıl yerine (kuyunun dibine) geri döndürüleceğini hatırlatmaktadır.

Ḥidmete iḥtiyār idüp delvi
İtdi menzil-gehin anuñ ‘ulvî (86)

Yüzi suyu ile idüp ḥidmet
El yudu ğayriden bilüp minnet (87)

441 And, ss. 334-335.

İtmese ger itā' at-ı Ma' būd
Uzadup ipini ider merdūd (88)

1.2.2.1.2.12. Balık Burcu (Hût)

“Hût” başlığını taşıyan balık burcu beyitlerde “Burc-ı âbî ve Mâhî” şeklinde geçmiştir. Burc-ı mâhî de denilen balık burcunun beyti Müşterî (Jüpiter)'dir. Su burcu olduğundan burc-ı âbî olarak zikredilmiştir. Minyatürlerde kuyruklarından birbirine bağlanmış iki balık olarak resmedilmiştir.⁴⁴²

Şâir de ondan iki balık, tev'em (ikiz) şeklinde bahsetmektedir. Feleği de onların büyüme ve beslenme mahallî olarak tasvir etmektedir. Ağız dalaşı yapmadıklarından ve emre uyduklarından mekânları gökler olmuştur. Balık burcu “bahr-ı sebz ve bahr-ı adem” tâbirleriyle birlikte zikredilmektedir.

Burc-ı âbîde ol iki mâhî
Buldılar emr-i Hâkdan âgâhı (89)

Yirleri olmuşdu bahr-ı 'adem
Mehd-i gerdânda oldılar tev'em (90)

Yokdur anlarda çün zebân-ı cedel
Yirleri gökler olurise maḥal (91)

İtdiler Hâk irâdeti-y-le şenâ
Baḥr-ı sebz oldı anlara me'vâ (92)

1.2.2.1.3. Gezegenler (Kevkeb-i Seyyâre)

“Kevkeb-i Seyyâre” başlığı yedi gezegen ve onların buldukları felekleri ifâde etmektedir. Dokuzuncu felek olan “Felekü'l-eflâk” ve sekizinci felek olan “Felekü'l-burûç”tan sonra yedinci felek “Zuhal” ile başlamakta ve aşağıya doğru her bir felekte bir gezegen bulunmaktadır. Bunlar bir üst felekteki burçlar ve yıldızlar gibi sâbit olmadıklarından “gezegen” ya da “kevkeb-i seyyâre” adını almışlardır. Burçlarla olan münâsebetlerinden yukarıda bahsedilmiştir. İlm-i nücûm'a göre bu gezegenlerin bazıları uğurlu (sa'd); bazıları uğursuz (nahs) sayılmıştır.

442 And, ss. 336-337.

Şābitāt ile Heft Seyyāre
Zīr-i hükminde cümle bī-çāre (93)

Sa' dı sa' d oldu feyz-i luftından
Naḥsı naḥs oldu ḳahr u 'unfindan (94)

Ger murād eylerise ol Ma' būd
Sa' d naḥs u naḥıs olur mes' ūd (95)

1.2.2.1.3.1. Satürn (Zuhal)

Satürn gezegeni için beyitlerde “Zuhal, Keyvân, Pâs-bân, Hindî, Naḥs” tâbirleri kullanılır. Ay, feleğinden yukarıya doğru sayıldığında yedinci felektedir.⁴⁴³ Güneşin üstünde bulunan ve yüksek felekler ismiyle anılan üç feleğin en üstte bulunanı olduğundan feleklerin bekçisi anlamında “Pâs-bân-ı felek” diye anılmaktadır. Gezegenlerin en büyük olanıdır. Bu nedenle minyatürlerde “fil” olarak da betimlenmiştir. Astronomlar onu uğursuz saymışlar ve “Naḥs-ı ekber” demişlerdir. Rengi siyahtır ve mâdeni de kurşundur. Temsil ettiği rengin siyah oluşu ve yeryüzünde yedinci iklime etki edişi, burada da Hintliler gibi siyah derililer oluşu nedeniyle Hindî kara yağız bir delikanlı olarak da tasvir edilmiştir.⁴⁴⁴ Astronomlara göre bu gezegen “döndüren felek” adı verilen bir felekte yer almaktadır. Bu felek döndükçe beraberinde Zuhal'i de döndürmektedir.⁴⁴⁵ İshak Hocası'nın onu ma'kûs (tersine dönmüş, baş aşağı olmuş) tâbir edişi bu cihetle olmalıdır. Ayrıca onun uğursuzluğuna da işaret etmiştir:

Dergehinde gulāmıdur Keyvân
Ki siyeh-çerde hindî bir oğlan (96)

Pâs-bân eylemiş anı Mevlâ
Bâm-ı gerdüni beklemez bī-câ (97)

Ṭab' ın itmüş Ḥudâ anuñ menḥūs
Kâr-ı hindü belî olur ma' kûs (98)

443 Zuhal için bkz. İbrahim Hakkı, IV, 59-64; Şentürk, ss. 169-173.

444 İbrahim Hakkı, IV, 59; And, s. 341.

445 İbrahim Hakkı, IV, 59.

Bu siyâhî köle şâyet Efendisi'nin emirlerini tutmazsa, yanında hazır bulunan müşterisine satılacaktır. Burada bir sonraki gezegen olması nedeniyle Müşterî tevriyeli olarak kullanılmıştır.

Olmasa emr-i Mâlike nâzır
Müşterîsi yanındadır hâzır (99)

1.2.2.1.3.2. Jüpiter (Müşterî)

Beyitlerde Jüpiter gezegeni beyitlerde “Bercîs ve Müşterî “ diye adlandırılmıştır. Altıncı felektir. “Hürmüz, Erendiz, Sâkıt”⁴⁴⁶ gibi çeşitli adlarla anılır. Çok uğurlu bir gezegen addedildiğinden “Sa'd-ı ekber” de denilmiştir. Tabiatının uysal ve adaletli oluşu nedeniyle en kutlu, en mübarek gibi isimler almıştır.⁴⁴⁷ Müşterî gezegeni büyücü, tâcir, vâiz, kadı, keşiş gibi meslek erbâbını temsil eder.⁴⁴⁸

Oldı maqbûl Hâzreti bî-şekk
Kişiye kutlu bir sitâre gerek (101)

Onun uğurundan bahseden bir beyitte ise Bercîs ismini kullanmıştır (227). Müşterî (satın alıcı) isminden dolayı onu ticâret terimleri ve ihâm-ı tenâsüp ile tevriyeli tasvir etmeyi yeğlemiştir. Müşterî, Harîdâr, bâzâr, sermâye-i saâdet (102), alıp satma (104), dükkân gibi benzetmeler yapmıştır. Ayrıca minyatürlerde bu gezegen, elindeki kitabı okuyan, sarıklı ve sarığının ucu omuzlarından aşağı sarkan (taylasân) biriyle tasvir edilmiş⁴⁴⁹ olması nedeniyle olsa gerek; taylasân (103) ve destâr (105) kelimelerini kullanmıştır. Eğer o da Hakk'ın emrini tutmasaydı dükkânı terle bir olurdu (106) ve destârı boğazına geçirdi (105).

Müşterî luṭfinuñ harîdârı
Olduğuyçün çıkardı bâzârî (100)

446 And, s. 342. Ayrıca bkz. İbrâhim Hakkı, IV, 65-69. Şentürk, ss. 164-169.

447 İbrahim Hakkı, IV, 65.

448 And, s. 352.

449 And, s. 342.

1.2.2.1.3.3. Mars (Merih)

Mars gezegeni *Vahdet-nâme*'de “Mirrîh, Behrâm, Cellâd” tâbirleriyle ifâde edilir. Beşinci feleğin gezegenidir.⁴⁵⁰ Mirrîh ve Merih diye bilinen bu gezegenin Farsça karşılığı Behrâm'dır. Uğursuz gezegenler arasında en az uğursuzu olduğundan “NaHS-ı aşğar”⁴⁵¹ denilir. Savaşçı ve mücâdelecidir. Minyatürlerde dört ya da beş elli bir adam olarak tasvir edilir; bu ellerin her birinde kılıç, ateş, kesilmiş baş, tac ve akrep tutar.⁴⁵² Bu özelliklerinden dolayı “Cellâd-ı felek” diye anılır. Savaşçı olmasıyla ve kırmızı renginden rengiyle kan akırmızısını ve kahramanlığı temsil etmesi etmesinden ötürü Behrâm ismiyle de zikredilir. Erkekliğin simgesidir. Etkisine aldığı burç Hamel'dir. Temsil ettiği meslekler, meşaleci, aşçı, sırçacı, kasap ve cellâttır.

İshak Hocası bu gezegeni bütün bu özellikleri nedeniyle cellat, Behrâm, elinde kan içici kılıç olan bir savaşçı benzetmelerini kullanmıştır (109). Merih'in mümessil feleği yani beşinci felek, güneşten daha büyük ve daha geniştir ve devrini tıpkı güneş gibi tam bir yılda tamamlar.⁴⁵³ Bu özelliğinden dolayı şâir, onun Allah'ın takdiriyle tedvirinin de büyük olduğunu belirtmektedir (111). Hamel (koç) burcunu temsil etmesi nedeniyle, “eğer Mirrîh İlâhî emre gerdanını teslim etmeseydi, Allah'ın kahrının kılıcı onun boğazını iki parçaya ayırırdı” diyor (114).

Dergehinde kûl oldı çün Behrâm
Destine virdi tîğ-i hûn-âşâm (107)

Gîr u dâr ehline budur mu' tād
Bâb-ı 'adlinde ola bir cellād (108)

Emre rām olmasa eger Mirrîh
Yok ider anı şeş-per-i tevbîh (113)

450 Mirrih için ayrıca bkz. İbrahim Hakkı, IV, 70-74; Şentürk, ss. 162-164.

451 And, s. 342.

452 And, ss. 342-343.

453 İbrahim Hakkı, IV, 71-72.

1.2.2.1.3.4. Güneş (Şems)

“Şems” başlığını taşıyan güneş ayrıca “Hurşîd, Mihr, Hûr, Âfitâb, Gün” terimleriyle de anılmaktadır. Dördüncü feleğin mümessil gezegenidir. Bu özelliğinden dolayı “Mümessil-i Hurşîd” (112) denmiştir.⁴⁵⁴ Hurşîd, Şems, Mihr, Hûr, Âfitâb isimleriyle anılmaktadır. Eski astronomiye göre, güneş dünyanın etrafında dönmektedir ve yedi gezegenden birisidir. Gökyüzünün merkezindedir. Gezegenlerin en parlağı ve en büyüğüdür. Güneş çıkınca hepsi görünmez olur; diğer hepsine ışık veren odur; bu nedenle de gökyüzünün padişahıdır. Renginden dolayı altına benzetilir. Temsil ettiği görevler Padişah, bey, kuyumcu ve sarraftır. Esed (Arslan) burcunun gezegenidir. Minyatürlerde genellikle yuvarlak bir yüzü çevrelemiş ışık demetiyle, elinde kalkan veya aslan tutan biriyle tasvir edilmiştir.⁴⁵⁵

Ay, ışığını güneşten alır. Eğer güneş cihana nur saçmasaydı, ay karalar bağlardı (126).

Çār-bāliş-niṣ̄n-i şeh ḥurşîd
Māhı luṭfindan eylemez nevmîd (168)

Beyitlerde güneş için ayrıca “Çerāğ-ı nūrānî, Nūr yüzlü, Pāk-ahter, Nūr-efşân, Rûşen, Pertev, Âteş-bâr” kullanılmıştır:

Güneş, Divan şiirinde olduğu gibi Mesnevî’de de parlaklığı, ışık vermesi, ısıtması ile daha fazla ele alınmıştır. O da yaratılan her şey gibi İlâhî emre itaatkâr oluşu nedeniyle “Pertev-i luṭf-ı Ḥaḳḳa mazhar”dır. Bu itaatkârlığı itaatkârlığından ötürü yüzü nurlu ve pak bir yıldız olmuştur (116). Fâlıkul’-ısbâh (Cenâb-ı Hak), onu ışık saçan bir kandil olarak gökyüzüne asmıştır (117). Güneş, “Bezm-i gerdünda söyünmez çerāğ-ı nūrānî”dir (118). Onun yüzü, ne kadar uzakta ya da yakında olursa olsun daima nurludur (165). Işık vermesi ancak Allah’ın izni ile olur (405).

454 And, ss. 344-345. Güneş için ayrıca bkz. Tolasa, ss. 437-442; İbrahim Hakkı, IV, 75-79; Sefercioğlu, ss. 339-346; Kurnaz, “Güneş-Edebiyat-”, **TDVİA**, İstanbul 1996, XIV, 294-296; A.g.mlf., **Hayâlî Bey Divânı'nın Tahlîli**, ss. 453-467; Unat, “Güneş-Astronomi-”, İstanbul 1996, XIV, 292-294; Şentürk, ss. 159-162; Pala, ss.159-160; M. Çavuşoğlu, **Necati**, ss. 257-262.

455 Minyatürler için bkz. And, ss. 344-345.

“Hâver-şah, Ser-levha, Şeh, Ferzâne” ile kastedilen de güneştir. Güneş her gün muntazaman doğudan doğup, batıdan batmaktadır ve böylece gece ve gündüz birbiri ardınca yürümektedir (125). O gelince diğer bütün yıldızlar kaybolur. Bu nedenle “Hâver-şâh” ona namzet olsa da gece olduğunda İlâhî dergâha yüz süren siyahî bir köledir (112). Gece karanlığında ışığıyla yıldızları ve ayı aydınlatan yine odur. Yüce yaratıcı ona, doğup batma (442), aydınlatma, ısıtma görevlerini vermiştir. Gündüz olunca üzerinde hareket etmek sûretiyle yeryüzünü ısıtır ve aydınlatır. Bu özelliğiyle şâir sabahı altın işlemecisine (zer-keş), güneşi de “ser-levha”ya benzeter (436). Yeryüzünü ısıtan, yeşerten, yağmur yağdıran odur. Mânada dişi, aslında erkek olup, sadece bir hizmetçidir (123).

Fî l-i Hâkda hısâbı pek çokdur
Hikmeti olmadığı iş yokdur (120)

“Fermân-ber, Bende, Gulâm, Cünd-i Habeş, Girev, Esîr, Hem-dem” güneşi tanımlamaktadır. Bir beyitte, gece karanlığa gömülmesi ile kederli oluşu arasında bağ kurulmuştur (121). Güneş eğer emirlere uymasaydı, zerresinden eser kalmazdı (134). Ay ve güneş, Allah'ın nurunun esiridir ve onun nurunun ancak küçük küçük birer parçasıdır (188). Bir beyitte Allah'ın fermanı karşısında güneş, Habeş ordusuna benzetilmiştir. Güçlü ve kalabalıktır ama yine de onun karşısında duracak cesareti yoktur (115). Allah'ın emirleri gün gibi aşikârdır ve güneşin bu emirlere uyduğu bellidir (132). Bu itaatkârlığı nedeniyle güneş Hz. İsâ ile arkadaşlığa lâyık görülmüştür.

Virmese cânın emr-i Mevlâya
Hem-dem olur mıdı Mesîhâyâ (135)

Zer ve Gencûr da güneş için kullanılır. Ay ve güneş altın ve gümüşe benzetildiğinde, felekler de yılan benzemektedir ve yılan hazine muhafızı olarak tasavvur edilmektedir. Onlar Allah'ın hazinesidir; üstlerinde dönen felekler ise bu hazinenin koruyucularıdır (221).

“Pîl-ten, Hink-i çarh, Harûn, Reh-vâr, Çîn-i seher, Merkeb-i âfitâb-ı hõş-reftâr” tâbirleri güneşi tanımlamaktadır. Mesnevî'de güneş, gündüz vakti yeryüzünün üzerinde yürüyüp durmasından dolayı “Merkeb-i âfitâb-ı hõş-reftâr” hoş yürüyüşlü

bir bineğe benzetilmekte ve yürüyüşünün sebebi olarak da “emr-i Hak kamçısı” gösterilmektedir (130). Eğer feleğin kırbacını yemeseydi “Harûn” yani ilerleyeceğine yerinde duran ya da geri giden bir hayvan mesabesinde olurdu (131). Bir beyitte felekler güneşin “Atı oynadıdır” (124); aynı beyitte kocaman cüsseli olmasıyla “Piltten” diye zikredilmektedir. Feleklerin “hink-i çarh”a benzetildiği bir başka beyitte güneş, “Çîn-i seher” tâbir edilmekte ve “Mağrib-âbâd”da gecelediğine işaret edilmektedir. Burada yapılan benzetmelerle, güneşin doğuşuna, yeryüzü üzerinde seyrederek, batıdan batmasına ve gece olmasına telmihte bulunulmuştur. Gün kelimesi tevriyeli olarak kullanılmıştır.

Çîn-seher binse hink-i çarha eger
Mağrib-âbâdda o gün giceler (129)

Bir Güneş Tutulması, Ay'ın Güneş ile Dünya arasına girmesi ve bazı özel koşulların sağlanması neticesinde meydana gelir. Tutulmanın olabilmesi için, Ay'ın Mâh-nev (Yeni ay) safhasında olması ve Güneş, Ay ve Dünyanın aynı doğrultuda olmaları gerekmektedir.⁴⁵⁶ Bir beyitte de güneş tutulmasına telmihte bulunulmuştur:

Gâhi tütulduğına bakılmaz
Çünkü nâdir olur o tütılmaz (119)

1.2.2.1.3.5. Venüs (Zühre)

Vahdet-nâme'de “Zühre, Nâhid, Sâzende” ile Venüs gezegeni kastedilmektedir. Üçüncü feleğin gezegenidir.⁴⁵⁷ Müşteri'ye göre daha az uğurludur. Görevi feleğin sâzendesidir. Kös, kudüm çalan, deffâf, rakkas, ney, çeng ve ud çalgıcısıdır. Bu özelliği nedeniyle minyatürlerde çeng çalan biriyle temsil edilir.⁴⁵⁸ Dünyadan en parlak görünen gezegen olduğundan ve güneydoğudan çıktığından “Seher yıldızı”; gün batımında da güneydoğuda görüldüğünden “Akşam yıldızı” adını alır.⁴⁵⁹ Diğer bir adı da Nâhid'tir. Nâhid, yeni yetişmiş güzel kız demektir.

456 İbrahim Hakkı, IV, 95.

457 İbrahim Hakkı, IV, 80-84. Ayrıca bkz. Şentürk, ss.155-159.

458 And, ss. 345-346.

459 And, ss. 345-346.

Zühre güzel bir İranlı kadını temsil eder. Venüs de Yunan mitolojisinde aşk ve müzik tanrıçası olan Afrodit veya Venüs'tür.⁴⁶⁰

Şâir onu çalgıcılığıyla tasvir etmiş, müzik aletlerini ve makamlarını tevriyeli olarak kullanmıştır. “Sâhib-i fen” aslında ilm-i tılsım ve sihirle uğraşanlar için kullanılan bir tâbirdir. Şâir bu tâbiri Zühre için tevriyeli olarak kullanarak sanatçı manasıyla; rakkâse ve çalgıcı güzel bir kadını temsil etmesi ve âşıkları (diğer gök cisimlerini) büyülemesi ve yollarını kesmesi (141) yönüyle ele almaktadır.

Çıkmadı Zühre çünkü dâyireden
Oldı bezm-i felekde sâhib-i fen (136)

Destine aldı ceng u mızrâbın
Tâ ki vecde getüre erbâbın (137)

Şâir mûsikî erbabı olması hasebiyle Zühre ile ilgili beyitlerde Türk mûsikîsiyle ilgili kavramları tevriyeli olarak kullanmıştır. Perde bîrûn (138), Rast-ı âğâze, âğâz, Dem-sâz, Makâm, Nağme, Muhalif-i kânun, Nevâ, Devrân, Nüvâziş, Zîr-efken:

Râst-ı âğâzeye idüp âğâz
Oldı emr-i Hudâ ile dem-sâz (139)

İtdi Hâk çün maqâmını gerdün
Nağme itmez muhâlif-i kânûn (140)

Devr idüp cümle ‘âlem-i bâlâ
Geldi hep küçek u büzürge nevâ (142)

Nâhîd, hoş sadâsıyla diğerlerini uykudan uyandırıp Hak yoluna çağırmakta ve Allah'ın rızasını kazanmaya çalışmaktadır. Böylece kendisi de pek çok kerâmete nâil olmuştur (146). Âlem-i bâlâ'da bu sese kulak verenlerin her biri nice dereceler kazanmış ve gönül rahatlığına ermişlerdir (143). Her biri yerini bulmuş halde Hak yolunda devrân etmektedirler (144). Nâhîd, sonsuz olan Allah'a hizmet eden bir gönül okşayıcıdır (145). Eğer İlâhî kânuna muhalif olsaydı yayını çalamazdı (147). Yere düşer ve toprakla bir olurdu. Zîr-efken, eski bir Türk müziği makamı olmasının yanında; aşağıya düşmek, yerle bir olmak gibi anlamlara da gelmektedir. Bu beyitte tevriyeli kullanılmıştır.

460 Pala, ss. 427.

almaz idi yirinde h̄i d̄uzen
Bil ki h̄ake olurdu z̄ir-efgen (148)

Nāh̄id, Mesnev̄i'nin bazı yerlerinde yeni yetişmiş ḡuzel k̄ız anlamıyla da kullanılmıştır. Bu anlamıyla genellikle ḡüneşle birlikte zikredildiğini ḡor̄yoruz. Ḡüneş ateş oklarıyla yakan bir buhurdan, nāhid ise, işret meclisinin (ḡokȳz̄un̄un) ateşsiz yakan ḡuzelidir (712). Hz. İbrāhim'i ateşin yakmamasından bahsedilen beyitlerde Nāhid'in, zulmet yerinden gelerek ḡüneşi ukdeden kurtarmasından bahsedilir (1529).

Z̄uhre bazı beyitlerde de yine ḡuzellik anlamı kastedilerek benzetmelerde bulunulmuş ve Māh ile birlikte kullanılmıştır (2305). D̄uğun gecelerinde Hz. İsmāil Ay'a, Ra'le Z̄uhre'ye, Hz. Muhammed'in babası Abdullah Ay'a, annesi Āmine ise Z̄uhre'ye benzetilmiştir. Bu kutlu gezegenlerin kıran oluşturmaları ile Hayr-ı halef olan Kayzer ve Hz. Muhammed'in ana rahmine d̄uşmeleri anlatılmıştır.

H̄vaste-kār oldu Ra' leye ol an
Z̄uhre v̄u māha vāi' oldu kıran (2038)

Ol gice Āmine v̄u ' Abdullāh
İtimā' itdiler u Z̄uhre v̄u māh (2202)

1.2.2.1.3.6. Merk̄ur (Utarid)

Merk̄ur gezegeni iin řāir “Utārid, T̄ir, Arz̄itirek, Kātip, M̄unşi, Deb̄ir, Yazıcı” tābirlerini kullanmıştır. İkinci feleğin gezegenidir. Deb̄ir-i felek, Kātib-i felek, M̄unşi-i arh, arh-ı deb̄ir gibi adlarla anılır. Uğurluluk ve uğursuzluk arasında değişkendir. Meslekleri, kātip, marangoz, nakkāř, terzi, attar ve peyk (postacı)'dir. Minyat̄urlerde rahle başında yazı yazarken ḡor̄l̄ur.⁴⁶¹ Farsa ismi olan T̄ir ile bir beyitte zikredilir.

İstikāmetle oldu un rāmı
T̄ir olursa ' aceb deḡul nāmı (150)

řāir Mesnev̄i'de bu gezegeni genellikle kātip oluşuyla ele alır. O, genellikle (m̄unşi) katipler gibi kendi k̄uuk, ancak himmeti āl̄idir (151).

461 And, ss. 347, 352. Ayrıca bkz. İbrahim Hakkı, IV, 85-90.

Kâtib-i hoş-nüvis-i nüh-eflāk
İtdi fermān-ı Hālîkî idrāk (149)

Cāridür şöyle hāme-i taqdîr
Tîr-i dîvān-ı çarha ola debîr (152)

Utarid de Allah'a itaatiyle övülür; asla Allah yolundan dönüp azmaz ve kendini (kaderini) kötü yazmaz (153). Eğer serkeş olup yolunu şaşırırsa kurşun kalem gibi yüzü siyah olur, nurdan nasibini alamaz (154). Katip olan Utarid'in kaleminden harf-i hatâ çıkarsa, kahrından alını buruş buruş görünür (155). Kalemтіраша kaleminin ucu öyle bir kazınır ki kıyamete kadar her şeyden yoksun kalır (156).

1.2.2.1.3.7. Ay (Kamer)

Vahdet-nâme'de ay ile ilgili kullanılan terimler şunlardır: “Mah, Meh, Kamer, Ay, Bedr, Māh-ı nev, Hilāl, Kettâne”. Dünyaya en yakın gezegen olup, birinci felekte bulunur. Rengi beyazdır. Bu nedenle sarı rengiyle altını temsil eden güneş, beyaz rengiyle gümüşe benzeyen Aydır. Gezegenlerin en küçüğüdür. En hızlısı da olduğundan “Peyk-i felek” denmiştir. Ay ışığını güneşten almaktadır. Kamer, ikinci, deveci, gemici, hallaç, çoban, balıkçı ve çırpıcıdır.⁴⁶² Ay sürekli ve hızlı devretmesiyle burçlara yaklaşmakta, onlarla aynı yörüngeye girerek, burçlarla birlikte yeryüzünü ve kişilikleri etkilemektedir.⁴⁶³

Mesnevî'de Ay da İlâhî kudretin bir eseri olarak ele alınır. Gökyüzü gibi o da, Allah'ın emriyle aydınlanıp, onun emriyle döner (179); eğer Allah istemezse gökyüzünü aydınlatmaz; orada her ne varsa hânesi harâp olur (182). Hepsi fena denizinde boğulur gider ve asuman ayaklar altına serilir (183). Ay da eğer fermâna râzı olmasaydı elbette ettiklerini bulurdu.

Ayın belli zamanlarda yeryüzünü etkilediğine inanılmaktadır. Ayın ilk yarısında, yani dolunay halinde iken nem artar; bu nedenle kamyş, keten ve kuru

462 And, s. 352.

463 Ay için ayrıca bkz. Tolasa, ss. 443-449; İbrahim Hakkı, IV, 91-99; Sefercioğlu, ss. 347-354; Kurnaz, **Hayâlî**, ss. 468-479; Âmil Çelebioğlu, “Kültür ve Edebiyatımızda Ay”, **Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları**, ss. 677-689; a.g.mlf., “Ay-Kültür ve Edebiyat-”, **TDVİA**, İstanbul 1991, IV, 186-191; And, ss. 347-348; Pala, ss.159-160; M. Çavuşoğlu, **Necati**, ss. 253-256.

bitkiler çürür.⁴⁶⁴ Kettân, keten anlamının yanında pamuk satıcısı anlamına da gelmektedir. Şâir, kettânı ay anlamında kullanırken aynı zamanda ay ışığının etkisiyle ambardaki pamukları çürüyen pamuk satıcısını da kastetmektedir (184). Ay ayrıca üzerindeki beyazlıklar nedeniyle de pamuğa benzetilmektedir. Bu aşğın yarasına konmuş pamuktur.⁴⁶⁵ Bir beyitte de ayın bu zarar verici ışıkları “Tîğ-i kahr-ı Hâlik” tâbir edilerek, bazı hallerde özellikle öküzde ve balıkta, yani Ay, Sevr ve Hût burçlarının menziline girdiğinde zarar vermediği bildirilmektedir. Öküz ve balıkta bu zararlı ışıkların ilişmemesi ayrıca; ayın ilk yarısında ayın etkisiyle denizdeki balıkların artması, hayvanların semiz ve etlerinin lezzetli olması⁴⁶⁶ da kastedilmektedir (185). Ay bir de sık sık şekil, renk ve yer değiştirmesiyle “Câme-i tebdîl” yani tebdîl-i kıyafet eyleyerek geceleri “Atı oynağı” olan evlerin bacaları üzerinde at koşturan bir beydir.⁴⁶⁷

Câme tebdîl olup gezer giceler
Atı oynağıdur anuñ bacalar (161)

İshak Hocası, ay kelimesini bir de zamanı ifâde etmek için kullanıyor. “Meh u sâl” (1178), “Yek-mâh” (1481), “Dü-mâh” (2229) gibi.

Aya ilişkin bir de “Şakk-ı kamer” hadisesi zikredilmektedir. Ancak bu olay Hz. Muhammed'in anlatıldığı fasılda şâir tarafından yalnızca konu başlığı olarak ele alındığını belirtmekle yetiniyoruz.

Mesnevî'de ayın dolunay şeklinden bahsedilirken “Mâh-ı temâm” ve “Bedr” isimleriyle zikredilir. Dolunayın meydana gelme sebebi olarak da, hilalin şehir şehir gezmesi gösterilerek; hilal böyle o şehirden bu şehre gezmeseydi mahşer sabahına kadar hiç Bedr olmazdı diyor (1632). Bu vesileyle kıyamet alametlerinin ay yönüyle olanlarına da işaret ediliyor.

Şâir ayrıca Âdemoğlunun diğer yaratıklara göre olan makamını tasvir ederken; güneş ile ay, Bedr ile meh (620), bedr ile hilal (621) karşılaştırması yapıyor.

464 İbrahim Hakkı, IV, 99; And, 347.

465 Kurnaz, s. 479.

466 İbrahim Hakkı, IV, 99; And, 347.

467 Yedi gezegenin, padişahın emirlerini dışarıdakilere bildiren atlı birer bey olduğu şeklindeki benzetme için bkz. İbrahim Hakkı, IV, 112.

Beyitlerde “Tâbende, Çehre, Mâh-ı tâbende, Meh-i tâbân, Mâh-ı münîr, Mâh-rû, Mâh-ı burc-ı yakîn, Mâh-ı burc-ı şerîf, Mâh-ı nahşeb, Murassâ-tâc, Âyine, Sîm” ile kastedilen yine aydır.

Ay özellikle dolunay halinde, geceleyin gökyüzünde parlamasıyla yüze benzetilmekte ve parlaklığı vurgulanmaktadır (931). *Vahdet-nâme*, konusu itibâriyle beşeri aşka çok fazla değinmez, ancak o Hz. Muhammed'in atalarından bahsederken bu temiz soyun kadınlarından Zühre, erkeklerinden ise Mâh, Bedr, Kamer şeklinde bahsederek çeşitli benzetmelerde bulunur.

Hz. İsmail'in anne karnındaki durumunu “mâh u hâle” benzetmesiyle verir (1694). Peygamberimizin dedelerinden Hâşim (2067), Abdülmuttalib (2098), babası Abdullah'tan (2171, 2145) bahsettiği beyitlerde onları; ay yüzlü, şekl-i kamer, mâh-temâm, ay gibi taze ve güler yüzlü tâbir etmiştir. Hz. Muhammed ise; ayın ve güneşin kendisini kıskanacağı kadar nur yüzlüdür (2318).

Ayı güneşin aydınlattığını belirtmiştik. Şâir Ay bahsinde de onun güneşle münasebetinden bahsetmekte ve ayın güneşe bakan yüzünü harman yerine benzeterek, “ondan ne kadar uzak olsa da daima aydınlıktır” demektedir (165). Tahtta oturan bir padişaha benzettiği güneşin, Ay'ı hiçbir zaman ümitsiz kılmayacağını dile getirmekte (168) ve aslında tüm bu işlerin asıl sahibinin Allah olduğunu belirterek “güneşi 'Rahşende', Ay'ı da 'Tâbende' eyleyen odur” demektedir (180). İşte bu tâbendenin de onun dergâhında bir köle olduğunu söylemektedir.

Dergehinde o mâh-ı tâbende
Oldı tâ-bende oldı tâbende (181)

Ay ayrıca, parlak ve beyaz rengi renginden ötürü gümüşe benzetilmektedir. Bir de gece gökyüzünde diğer yıldızlarla birlikte görünmesi ve hepsinden daha büyük olması nedeniyle gecenin sultanı kabul edilirse, gökyüzündeki yıldızlar onun tacını süsleyen değerli taşlar olarak tasvir edilir (167). Ancak, Hz. Muhammed'in doğduğu gece gecenin sultanı olan Ay, gece külahını giyerek hâb-gâh-ı ufka çekilerek kaybolmuştur.

Şeb külâhın giyüp şeh-i encüm
H'âb-gâh-ı ufukda olmuş güm (2298)

Şâir, dolunay halinde iken Ay'ın üzerindeki siyahımsı lekelerin ise, elinin karasıyla yüzüne dokunmasının eseri olduğunu dile getirir (164).

Mâh-ı nahşeb (Mâh-ı keş, Mâh-ı siyâm): Nahşep bu günkü Karaşi şehrinin ismi olup, İbn-i Muknî' veya Mukannâ' adlı Horasanlı bir hâkimin bu bölgedeki Siyam dağının eteğindeki bir kuyudan sihirle çıkardığı aya bu isim verilmiştir. Bu ayın, gece ay battıktan sonra kuyudan çıkarılarak üç fersah mesafeyi aydınlattığı, altmış gece gökyüzünde kaldığı rivâyet edilmektedir.⁴⁶⁸ Şâir bir beyitte, Hz. İbrahim'in hapsolunduğu yerden çıkarılarak ateşe atılmak üzere mancınığa götürülüşüne telmihte bulunarak; hapishaneyi kuyuya, Hz. İbrahim'i de kuyudan çıkararak yol boyunca etrafı aydınlatan mâh-ı nahşebe benzetmektedir.

Mâh-ı nahşeb gibi o 'âlî-şân
Çâh-ı maşbesden oldu raş-tâbân (1528)

Başka bir beyitte de yine mâh-ı nahşebi kastederek hilali, kuyuya düşen dolunayı oradan çekmeye yarayan çengele benzetmektedir.

Yeni ay “Hilâl, Mâh-ı nev, Çengel, Keştî, Hançer, Ebrû” tâbirleri ile tasvir edilir. Ayın Hilâl yani yeni ay hâli, şekli itibâriyle, dördüncü felekteki güneşin avize gibi asıldığı bir çengele benzetilir (2834). Ayrıca şâir günahkârlığından ve ibadatlere karşı isteksiz tutumundan mübalağalı bir şekilde bahsederken, Ramazan ayının ilk günü görünen hilali gündün güne kalbine saplanan bir hançere benzetmektedir (2532). Hz. Nuh'un gemisini su üzerinde yüzen kolsuz kanatsız bir su kuşuna benzeterak onun burc-ı âbîdeki hilalin şekli gibi olduğunu söyler. Hilal, kaş-ebürü benzetmesinin edebiyatımızda oldukça yaygın bir kullanımı vardır. Şâir bu benzetmeye, Hz. İsmail'in zevcesi Ra'le'yi tasvir ederken yer verir.

Zühre-pîşânı vü hilâl-ebürü
Teşne-i vuslata bir içim su (1990)

468 Ahmet Talat Onay, **Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı**, Haz. Cemal Kurnaz, TDV Yay., Ankara 1993, s. 279; Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat (Eski ve Yeni Harflerle)**, Aydın Kitabevi, Ankara 2000, s. 563; Pala, s. 259.

“Bende, Bende-fermân, Münkâd, Felek-zede, Pîr-i nûrânî, Dede” ay için yapılan benzetmelerdir. Ay, kâinat var olduğundan bu yana Allah'ın emirlerini yerine getiren bir köledir. Bu yüzden Hak, onu yüzü nurlu bir dede, “Pîr-i nûrânî” etmiştir (157). Bu benzetmeyle, ayın kadimliğine de işaret edilmiştir. Ayrıca “İtdi Hak” sözcüğü Allah etti ve hak etti anlamlarına gelecek şekilde tevriyeli olarak kullanılmıştır.

Ayın yaşlılığına ve yıllardır hizmet etmekte oluşuna işaret eden bir başka benzetme de, onun hilal şekli ve beyazlığı kastedilerek; başına dağ vurulmuş bir dede ve felek-zede oluşuna işaretle yapılmaktadır (158). Dağdan kasıt yükseklik ve büyüklüktür. Ay feleği, diğer feleklerin, gezegen, burç ve yıldızların en altındadır. Bütün bunları sırtında taşıyan bir dedeye ve felek-zedeye benzetilme sebebi bu olsa gerekir. Bu nedenle Ay öylesine talihsizdir ki, felek değirmeninde bir köle olarak dönüp durmaktan sakalı ağarmıştır. Burada ayın değirmende çalışırken un bulaşarak bembeyaz oluşuna da işaret edilmiştir.

Āsiyāb-ı felekde bir bende
Gerç'ağartdı saçal degirmende (159)

“Kan içici, Gark-ı hûn” ayın kırmızı rengi için kullanılmıştır. Ay, tutulduğunda ve bazen şafak vakti kırmızı görünür. Bu özelliği nedeniyle kâse kâse kan içmiş olarak tasvir edilir:

Ayda bir kerre eylese ihsân
Yuşturur mâha kâse kâse çan (169)

Mesnevî'de “Mâh-ı nev” tâbir edilen hilal, şafak vakti kızıl görünmesi nedeniyle de “Gark-ı hûn” kana bulanmış şekilde tanımlanmıştır.

Mâh-ı nev hâline hele bir baç
Çarç-ı hûn eylemüştür anı şafaç (170)

Ay tutulması için “Husûf ve Mahsûf” kelimeleri kullanılmıştır. Dünyanın ay ile güneş arasına girmesi ile Ay tutulması gerçekleşir. Ayın dünyanın gölgesine girmesi ile güneşten aldığı parlaklığı kaybeder. Ay tutulması, dolunay zamanında ve ayın düğüm noktalarına yakın olması durumunda meydana gelir. Güneş karşı düğüm noktasında veya ona yakın olmalıdır.

Güneşin ve ayın tutulmaları Allah'ın kudret ve kuvvetinin eseridir.

Mihr olur kudreti ile meksûf
Mâh olur kuvveti ile maḥsûf (177)

Şâire göre Ayın tutulma sebebi, yüz karasından dolayı utanıp gizlenmesidir. Onun utandığı kişiler, üzerinde dönen ve onun her hareketini gören feleklerdir (163).

Ay 30-31 günlük döngüsünde son 2-3 gün görünmez; bu nedenle Ay takviminde bir ay 28 güne indirilmiştir. Şâir, aşağıdaki beyitte buna işaret etmiş ve ayın son üç günde görünmeyişini esir edilişine bağlamıştır. Güneşin yanmasına ve ayın esâretine sebep olan ise İlâhî aşktır.

Mâhı ol eyledi maḥâka esîr
Mihri ol itdi iḥtirâka dilîr (230)

Ay, bu 28 günlük döngüsünde her gece bir menzilde olur. Bu durakların bazıları, sekizinci felekte bulunan takımyıldızların; bazıları ise bu takımyıldızlar bünyesindeki bir yıldızın adıdır. Ay konakları da denen bu 28 menzilin her biri için simgeler vardır: 1. Şeretayn, 2. Buteyn, 3. Süreyyâ, 4. Deberân, 5. Hek'a, 6. Hen'a, 7. Zira', 8. Nesre, 9. Tarfe, 10. Cebhe, 11. Zübre, 12. Sarfe, 13. 'Avvâ, 14. Simâk-ı A'zel, 15. Gafr, 16. Zubânâ, 17. İklîl, 18. Kalb, 19. Şevle, 20. Ne'âyim, 21. Belde, 22. Sa'd-Zâbih, 23. Sa'd-ı Bula', 24. Sa'dü's-su'ûd, 25. Sa'dü'l-ahbiye, 26. Ferg-i Evvel, 27. Ferg-i Sâni, 28. Rişâ.⁴⁶⁹

Şâir bu duraklardan, burçlar ve sâbiteler konusunda çeşitli vesilelerle bahsediyor. Örneğin arslan burcu için, “Zirâ” ve “Kalb” kelimelerini tevriyeli olarak kullanıyor.

Ne zirâ' ı ḳalur idi mebsûṭ
Ten u ḳalbi olurdu nâ-merbûṭ (65)

1.2.2.1.4. Sâbit Yıldızlar (Sevâbit)

“Sevâbit” başlığıyla kastedilen Sâbiteler yani sâbit yıldızlar, daha önce sekizinci felek ve burçlar bahsinde sözü edilen sâbit yıldız kümeleridir. Bu yıldız kümelerinin, burçlar mıntıkasının kuzey ve güneyinde bulduklarını ve

469 And, s. 348.

oluşturdukları sûretler ile birtakım isimler aldıklarını belirtmiştik. Kuzey mıntıkası şu şekildedir: 1. Aşğa, 2. Dübb-i Ekber, 3. Tinnîn, 4. Keykâvus, 5. Uvâ, 6. Caî, 7. Selebek, 8. Tâir, 9. Zâtü'l-kürsi, 10. Bersavuş, 11. Mümsik, 12. Havvâ, 13. Habbetü'l-hava, 14. Sehim, 15. 'Ikâb, 16. Nesr, 17. Dülfin, 18. Feres-i evvel, 19. Feres-i sâni, 20. Mirât-ı müselsele, 21. Müselles-i şimâlîdir. Güney mıntıkası ise: 1. Kannas, 2. Cebbar, 3. Nehir, 4. Erneb, 5. Kelb-i Ekber, 6. Kelb-i aşgar, 7. Sefine, 8. Şucâ, 9. Bâtiya, 10. Gurâb (Baykuş), 11. Garnuk, 12. Gulâm-ı Hindî, 13. Tavus, 14. Nahl, 15. Müselles-i Cenûbî, 16. Kelb-i Bahrî, 17. Zübâbe, 18. Hût zülcenâh, 19. Ejderhâ, 20. Garab (Karga), 21. Keyturs, 22. Sübü, 23. Mücmere, 24. İklîl, 25. Hût-i cenûbî, 26. Anka, 27. Hamâme-i Nûh'tur.⁴⁷⁰ Şâir, bu başlık altında bu takımyıldızlarından bahsetmektedir.

Vahdet-nâme'de yıldızlar, eşi benzeri olmayan yüce Padişâh'ın künbed-i vâlâ'nın kapısını süslediği nakıştır (187). O, sanat kalemiyle, yıldızlarla sekizinci felekte pek çok sûretler resmetmiştir (189). Bu yıldızların her biri, Allah'ın hüküm kapısının önünde bekleyen emir kullarıdır (190). Yıldızları, ayı ve güneşi gökyüzüne yerleştirerek kudretini izhar etmiştir ki, akıl sahipleri onlardan ibret alsınlar (191). Yezdân, âsumâna semâvî bir kaftan giydirerek, vücuduna onu şahit etmiştir (192).

Şâir, yıldızları, fülk-i gerdûnda hizmet eden sâbit erlere benzetir (193). Bir karar üzere orada durup gece gündüz cihanı seyretmektedirler (194). Eğer onlar emre uyup geceleyin yerlerinde bulunmasalardı, sebz-i mîna (gökyüzü) boş bir şarap küpüne benzer, içi kap karanlık olurdu demektedir.

Emre râm olmasa eger encüm
Sebz-i mînâ olur çü hâlî hüm (195)

İshak Hocası, yukarıda ay duraklarında ve kuzey-güney mıntıklarında isimlerini saydığımız sabit yıldızlardan bazılarını, İlâhî emre itaat etmemeleri durumunda Kahr-ı İlâhî ile başlarına gelecek musibetlerin neler olacağını anlatır.

Gurâb (Baykuş): Gurâb takımyıldızı güney mıntıkasında bulunur. Şâir bu takımyıldızını Baykuş ismiyle zikreder.

470 İbrahim Hakkı, IV, 45.

Kürsisin eylemezdi atlas-püş
Lâne eylerdi burcını Baygüş (196)

Kehkeşân (Samanyolu): Samanyolu da emirlere uymasa idi berbat olurdu.

Eyleyüp Kehkeşânını ber-bād
Çivisini atardı çār evtād (198)

Benâü'n-na'ş (Nâş kızları): Nâş, kefene sarılıp tabuta konmuş ölü, cansız vücut anlamlarındadır. Kuzey mıntıkasında bulunan Dübb-i Ekber, yıldız kümesinin kuyruk kısmında bulunan en sönük yıldız olduğu için bu ismi almıştır.

Kahrı ile o Hālîku'l-ç arşuñ
Öksüz olur Benâti hep na'şuñ (199)

Süreyyâ: Ay konaklarının üçüncüsüdür. Yedi (veya altı) yıldızlardır ki yıldızdırlar ki; ikişer ikişer karşılıklı dururlar.

Ṭağıdup cem' ini Süreyyānuñ
Yire çalardı kūzesin anuñ (200)

Gumeysâ (Şi'râ el-şâmî): Gumeysâ, gözü mahmûr, çapaklı olan kadın demektir.⁴⁷¹

Gözin açdurmayup Ğumeydāya
O da ḥasret giderdi Şi' rāya (201)

Dübb-i ekber (Büyük Ayı): Dübb-i ekber, Büyük Ayı tâbir edilen, kutup yıldızı ile beraber etrafındaki yedi yıldızdır. Kuzey mıntıkası kümelerindedir.

Antares: Kırmızımtırak bir yıldız olup Akrep takımyıldızının en parlak yıldızıdır. Akrebin Kalbi olarak da bilinir.

Ayyûk: Ayyuk, kuzey mıntıkasında bulunan keçi takımyıldızlarının en parlak olanıdır. Gökyüzünün pek yüksek noktasında bulunmaktadır.

471 Elimizdeki mevcut nüshalar bu kelimeyi “Ğumeydā” şeklinde yazmıştır. Arapça kaynaklarda Ğumeysâ olarak kullanılmaktadır: Kurtubî, Necm sûresi 55. âyetin tefsirinde bu yıldızdan bahsetmektedir. “Denildiğine göre; Arapların hurafeleri arasında şunlar da vardı: Süheyl ile Şi'ra yıldızları karı koca idiler. Süheyl aşağı doğru Yemen tarafına kaydı, Şi'ra Abur da Samanyolunu geçip gittiğinden ötürü "el-Abur (geçip giden, kateden)" diye adlandırılmıştır. el-Ğumeysa ise yerinde kaldı, Süheyl'i kaybettiği için gözlerinde beyaz çapaklar oluşuncaya kadar ağladı. Biri diğerinden daha saklı olduğundan ötürü ona Ğumeysa denildi.” el-Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed, **Tefsîru'l-Kurtubî**, Dâru'l-Kütübî'l-Mısriyye, Kahire 1964, XVII, 119.

Dübb-i ekber çü ' Anter-ı medkûk
Topa tutulmuşa döner ' Ayyûk (202)

İklîl (Tâc): Güney mintikası burçlarındandır.

Toprı gitdi reh-i Haça İklîl
Âb-ı rûyın bu yolda itdi sebîl (203)

Garâb-Nesr-i tâ'ir-Mâkiyân-'Ikâb⁴⁷²:Garâb (kartal): Güney mintikası yıldız kümelerindedir. Nesr-i tâ'ir, Mâkiyan (karakuş) ve 'Ikâb (tavşancıl kuşu) bu takımın yıldızlarındandır.

Nesr-i tâir: Batı yönünde görülen parlak bir yıldız. Kartal (Garâb) takımıyıldızının T şeklindeki yapısında iki hattın birleşme yerinde bulunan en parlak yıldız.

Nesr-i t̄ayirle Mâkiyân u ' İkâb
Per u bālîn dögerdi hem-çü Ğarâb (205)

Garâbü'l-beyn: Garâbü'l-beyn, ala karga demektir.

İtmez idi Kur'an-ı ' ulviyyîn
sayhalar eyleyüp Ğarâbü'l-beyn (217)

Tinnîn-Dülfîn: Tinnîn (Ejderha) ve Dülfîn (Yunus) takımıyıldızları kuzey mintikasında bulunur.

Seng-i ğayret ezerdi Tinnîni
Nâr-ı sûtüt yağardı Dülfîni (206)

A'zel (Simâk-ı a'zel):Simâk-ı a'zel, ay duraklarından on dördüncüsüdür. Şâir bu konak için A'zel ismini kullanmıştır. A'zel, sözlük anlamıyla yalnız ve silahsız adam demektir. “Eğer A'zel emre râm olmayaydı, râmih yani süngü batıran bu adamın elinden mızrağı alınırdı, yalnız ve silahsız bir adam olurdu” diyor.

Râmihun nizesin alup evvel
Eyler idi anı daĥi A' zel (207)

A' zeli dâhi eyleyüp ma' zül
Yılduzı düşkün olur idi çoğul (208)

472 Erzurumlu İbrâhim Hakkı, “ğurâb” kelimesini baykuş; “ğarâb” kelimesini de kartal anlamında kullanmıştır. İbrâhim Hakkı, s. 45.

1.2.2.1.5. Yıldızların Bazı Durumları (Ba'zı Evzâ-i Kevâkib)

“Ba'zı Evzâ-i Kevâkib” başlığı altında yıldızların bazı hallerinden bahsedilmektedir. *Vahdet-nâme*'de genel olarak yıldızlardan bahsedilirken; “yılduz, nücûm, encûm, kevkeb, kevâkib, ahter, sitâre” kelimeleri tercih edilmektedir. Yıldızların bazen benzeyen bazen de benzetilen olarak kullanıldığını görüyoruz. Onlar gökyüzünde sâbit olmalarıyla kadem erine, bekçiye, gözcüye benzetilir. Parlak ve ışıltılı olmalarıyla, bazen gecenin şâhı olan ayın tacını süsleyen değerli taşlara, bazen de gök kubbeyi bezeyen tezyinâta benzetilir. Kimi zaman da gökyüzü buhurdana benzetilerek, yıldızlar bu buhurdan içerisinde yanan korlar olarak tasavvur edilir. Ya da parıltılı bir gözün yıldızla benzetildiği de olur (1769). Şâir özellikle Ra'le (2015), Âmine (2186) gibi peygamber anneleri için pâk-ahter, pür-sitâre, bülend-ahter, müşterisi nücûmdan çok gibi tâbirler yoluyla yıldız benzetmesi yapmaktadır.

Mesnevî'de yıldız kelimesi tâlih anlamında da kullanılmıştır. “Yıldızı düşkün” ve “Kutlu sitâre” tâbirleri bunlardandır.

Kevkebün bahtı olsa nâ-mes'üd
Bir nazarla ider anı behbūd (225)

İshak Hocası, bu başlık altında, yıldız ve gezegenlerle ilgili birtakım terimleri ve halleri bildirmektedir. “Allah'ın emri olmasa idi, felekler gemiler gibi dönücü; yıldızlar da onların içerisinde akıncı olmazdı (216); bin efsun yapılırsa da felekler bir yere toplanamazdı” (218) diyerek söze başlayan şâir, gezegenlerle ilgili terimler olan evc, hadîd (1561), cevzher (cevzehr) kelimelerini kullanıyor.

Evc, en üst nokta, yani bir gezegenin Yer'e en uzak olduğu noktadır. Hadîd ise, en aşağı noktadır ve Çukurluk anlamı da vardır. Şâir bu kelimeleri tenasüp içerisinde kullanarak, “evce en yüksek dereceyi; hadîde ise alçaklık ve zelilliği veren Allah'tır; yıldızların istikamet veren, geri dönmeleri ya da durmaları ondandır” demektedir (220).

Evcce oldur viren yüce pāye
Hem hađîdi iden fūrū-māye (219)

Cevzher: Gezegenler için kullanılan bir terim olup, düğüm noktası (Ukde) anlamındadır. Re's (Baş-çıkış) ve zeneb (kuyruk-iniş) olmak üzere iki düğüm (Ukdeteyn) noktası vardır. Ay feleğinin altında iki paralel düzlemde çevrili yuvarlak bir cisimdir.⁴⁷³ Şâir, cevzheri bu özellikleriyle yılanı benzetmektedir ki, eski mitolojide hazine bekçileri yılanlar ve ejderhalardır.⁴⁷⁴ Bu durumda ay ve güneş de hazine içerisine gizlenmiş hazinelerdir (221). Şâir bu düğüm noktalarının ay ve güneş tutulmalarının da sebebi olduğunu zikrediyor. Ay ve güneş tutulmalarından ilgili bölümlerde bahsedildiğinden burada yeniden açıklamada bulunmuyoruz.

Oldı emri-y-le anda re's u zeneb
Mihir u mâhuñ tutulmasına sebab (222)

Merkez: Gezegenlerde taşıyıcı kürelerinin etrafında dolandıkları noktadır.⁴⁷⁵

Merkezinden ayrılmadı çü zemîn
Başına döndi bu sipihr-i berîn (324)

Mihver: Eksen. Çevresinde bir cismin döndüğü doğru. Mihver-i sema: Gök eksenini. İki ucunun sonsuza uzatıldığı düşünülen yer eksenini, yani günlük harekette yıldızların çevresinde döndüğü eksendir.⁴⁷⁶

Merkez-i devr-i âsumân-ı vücūd
Mihver-i çarḥ-ı da' vet-i behbūd (2375)

Mintika: Kuşak. Yeryüzünde ya da herhangi bir gök cisminde belli koşulları sağlayan bölge. 2) Bölge, yöre. Gökyüzünde bölünmüş ya da seçilmiş alan. Mintika el-hareket el-saniyye (İkinci hareket kuşağı) ve Mintika el-hareket el-Ula (Birinci hareket kuşağı) olmak üzere iki mintika vardır.⁴⁷⁷

Sökilüp qahrı ile mintıkaşı
Tutmaz olur tikiş yeñi yaqası (197)

473 İbrahim Hakkı, ss. 91-92.

474 And, ss. 302-305.

475 Yavuz Unat, "Eski Astronomi Metinlerinde Karşılaşılan Astronomi Terimlerine İlişkin Bir Sözlük Denemesi", **Ankara Üniv. Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)**, S.11, s. 673.

476 Unat, s. 675.

477 Unat, s. 675.

1.2.2.2. Dört Unsur (Anâsır-ı Çehâr-gâne)

Dört unsur için “Anâsır-ı erba'a, Anâsır-ı çehâr-gâne, Unsur-ı hakkâ, Çâr-evtâd” tâbirleri kullanılmıştır. Dört unsur da denilen “Ateş, hava, su, toprak” ögeleridir. Süflî âlem yani madde âlemi, bu dört unsurdan müteşekkildir. İnsana nazaran felekiyât baba; anâsır-ı erba'a ana; mevâlid-i selâse ise çocuk mesâbesindedir.⁴⁷⁸ Şâir arştan aşağıya doğru sıralamasına devam etmektedir. Ay feleğinin altında ateş yuvarlağı, onun altında hava yuvarlağı, onun altında su yuvarlağı, onun dibinde de toprak yuvarlağı bulunmaktadır.⁴⁷⁹

Anâsır-ı erba'a, vasıfları nedeniyle bazı özelliklere sahiptir; ateş kuru ve sıcak; hava sıcak ve rutubetli; su rutubetli ve soğuk; toprak soğuk ve kurudur. Bu unsurlar müşterek vasıflar taşımaktadır; bu sayede birleşirler. Göklerin ve yıldızların dönüşüyle değişime uğrarlar. Burçların yeryüzüne ve varlıkların tabiatına etkisi böylece gerçekleşir.⁴⁸⁰ Bunların birleşiminden “Mevâlid-i selâse” denen karışım meydana gelir. Dört unsurun birleşim ve dönüşümünden meydana gelen bileşimlerde (Mürekkabât) oluş ve bozuluş (Kevn u fesâd) olduğu için bunlara “Erkân” denilmiştir. “Üstükus”, madde, cevher, asıl anlamlarına gelen Arapça bir kelime olup, çoğulu “üstükusât” maddeler, cevherler, asıllar demektir.⁴⁸¹

Kâ'inâtı çü eyledi icâd
Üstüküşâta virdi kevn u fesâd (232)

Hâme-i sun'ı 'unsurı hâkka
Eyledi her mürekkebe eczâ (233)

İshak Hocası, dört unsurun yaratılışını ve lüzûmunu teşbih ve tenâsüp yoluyla anlatıyor. “Nasıl ki, ev yapmak isteyen bir mimar dört duvar inşa etmedikçe bu işi başaramazsa (234) veya bir nessâc, yani dokumacı, târ u pûd (çözü ve atkı)

478 Pala, s. 29.

479 İbrahim Hakkı, III, 18.

480 İbrahim Hakkı, III, 18-21; Kurnaz, **Hayâlî**, s. 494.

481 Üstükusât, dört unsur için kullanılan yaygın bir kelime olup Galileo'nin bu isimle bir eseri de bulunmaktadır. Bkz. Augustine to Galileo, **Kitabu Calinus fi'l-Üstükusat ala Reyî'l-bukret**, Terc. Huneyn bin İshak, Acrombie, Londra 1963. İshak Hocası Vahdet-nâme'de ve müellif hattı olan S3 nüshasında bulunan İrtifâ Risalesi'nde bu kelimeyi “Üstükutsât” şeklinde kullanmıştır. İshak Hocası Ahmed, **Vahdet-nâme-i Âlem-Engîz**, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Böl., Nr. 3536/1 (S3).

olmaksızın atlas kumaş dokuyamazsa (235); varlık âlemi de dört unsursuz vücut bulmaz” diyor.

1.2.2.2.1. Ateş (Nâr)

“Nâr, Nâr-ı sûzân, Âteş-efrûz, Nâr-ı Nemrûd” ile ateş kastedilir. Ateş, unsurların en güzel, ince ve üstün olanıdır. Mevki olarak da Ay yuvarlağı ile hava küresi arasında bulunur. Lâtîf, ince ve özdür. Renksizdir; bu nedenle gözle görünmez. Ateş renksiz ve ışısız olduğundan yıldızlar yeryüzünden görülebilir. Güneşin sıcaklığı ile su ve topraktan yükselen her türlü pis ve karışık buhar onda yanarak temizlenir. Yanma ve yapışma özelliği sayesinde her türlü şekle girebilir. Ateş unsurunun altı çeşidi vardır. Birincisi, Ateş küresinde bulunan ateştir. İkincisi, Demirde ve ağaçta olandır. Ağaçlar, taş ve demir, bu yüzden ateşle eriyip akar. Üçüncüsü, Yıldırım (Berk) ateşidir. Dördüncüsü:, Hermin denilen ateştir. Bulut, şimşek ve yıldız yokken geceleyin gökten fırlar. Beşincisi, Şihâp'tır ki, halk onu kayan bir yıldız sanır. Altıncısı ise cehennem ateşidir.⁴⁸²

Şâir, Nâr başlığı altında ateşin tüm bu özelliklerini zikreder. Ateş, hafif latîf olduğu için gökyüzüne dost olmuştur (238). Ateş, Allah'ın emri ile sanatkârâne bir biçimde suyla birleşir (239). Ateşin her türlü işi ve hareketi Allah'ın emri mûcebinedir (244). Cihânı var eden yüce Hükümdar, ateş küresini gökyüzünde tutuşturmuştur (245). Ateşi kızgın ve gürültücü olarak yaratan, tabiatını kuru iken bazen nemli yapan Allah'tır (247). Yüce Kudret, taştan ateş izhar eder (260). Şâir, hüsn-i tâlil yoluyla ikinci çeşit ateşi kastederek, yeşil olan ağaçta dahi ateşin barındırıldığını, hattâ narın da bunun meyvesi olduğunu söylüyor.

Ahđar olan Şecerde ol Bâri
İtdi icâd mîve-i nâri (259)

Mesnevî'de ateş, Allah'ın emriyle “Firûzân” yani parlaklık vericidir; ancak mahşer sabahı “Nâr-ı sûzan”, yani yakıcıdır (250). Ateş, İlâhî emir ile yaşı ve kuruyu şerriyle yakar (249). Zaten eğer ateş, Yaratıcı'nın emir tutan bir kölesi olmasaydı yanıp kül olurdu (251). Emirleri kabul etmeseydi, Kahr-ı Hak ocağına su kordu; yani

482 İbrahim Hakkı, III, 25-27.

makamına suyu getirir koyardı (252). Hük-m-i Mevlâ'yı tutmasaydı menzilini “Neyistân” sazlık ederdi (253).

Vahdet-nâme'de en çok zikredilen hususlardan biri ise; Nemrud'un Hz. İbrahim'i yakmak niyetiyle hazırlattığı ateştir. Bu ateş İlâhî kudretin bir tecellisi ile gül bahçesine dönüşüvermiştir.

Luṭfinuñ zerresin idüp izhâr
Nâr-ı Nemrûdı eyledi gülzâr (248)

Ateş genellikle nûr (246), güneş, ocak ve dumanla birlikte zikredilir.

“Gül-nâr, Ab-gûn, Hem-ser, Şîşe-hâne, Harîf, Gül-i rû, Sünbül-dûd, Gül-zâr, Âhker-i sûzan, Hîzüm-keş” tâbirleri ateşin rengi için kullanılmıştır. Ateş küresinin renksiz olduğunu söylemiştik. Eğer gökyüzü ve ateş küresi renkli olsalardı yıldızlar ve ayı göremezdik. Renksiz oluşu ve ışığı geçirme ya da yansıtma özelliği nedeniyle şâir, ateş küresini ve gökyüzünü şişe-hâne'ye benzetmektedir (240). Bir başka beyitte de, ateş küresi rengi dolayısıyla su renginde olan gökyüzüne “hem-ser” eş olmuştur (237).

Ateş, kırmızı oluşuyla “Gül-nâr”a narçiçeğine benzetilir (236). Yine kırmızı oluşuyla “Gül-rû” gül-yüzlü olarak tasvir edilen ateş, gök küresindeki şekliyle “sümbül-dûd”a sümbül renkli duman veya sise benzetilerek göğün yüzünü mavileştirdiği söylenir (241).

Ateş genellikle odun (hîzüm) ile tutuşturulup yakıldığından onunla birlikte anılır. Şâir bu özelliğiyle ateşi, Hikmet mutfağının odun taşıyıcısına benzetmektedir.

Oı Hūdā-yı Hākīm kim āteş
Hikmeti maṭbağında hîzüm-keş (243)

1.2.2.2.2. Hava

Beyitlerde “Yel, Rîh, Nefes” ile hava kastedilmektedir. Hava küresi, ateş küresinin altında ve su küresinin üzerinde yer alır. Renksiz olup ışık ve görüntüyü geçiricidir. Tabiatı sıcak ve nemlidir. Şekil değiştirme, birleşme ve dönüşme özelliğine sahiptir. Üç tabaka olduğu kabul edilir. Ateşe yakın olan kısmı daha

sıcaktır. Yerden yükselen pis dumanlar burada yanıp temizlenerek ateş tabakasına yükselir; kuyruklu yıldızlar veya gök taşları (şihâp) bu ani yanma ile meydana gelir. Orta tabaka, yerden yükselen su buharlarına yakın olduğundan çok soğuktur. Burada Zemherîr vardır. Bulut, yağmur, kar, dolu ve soğuk kaynağıdır; yıldırım ve şimşek oluşturur. En alt tabaka toprağa ve suya yakındır. Orta sıcaklıktadır. Yerden yükselen dumanlar alt kısma geldiğinden buraya duman tabakası da denir. Gece ve gündüz buraya has olduğundan gece ve gündüz yuvarlağı da denir. Rengi mavidir. Güneş ve yıldızların ısıyla küçük su zerrecikleri oluşup havayla birleşerek buhar halinde gökyüzüne yükselir. Bu zerrecikler, içlerinde toprak da barındırır. Buhar yükselerek sıcak ve soğuk arasında sıkışır, bu sıkışmayla hava hareketlenir ve rüzgârlar oluşur; yoğunluğu ve ısısı değişen buhar ve duman, buluta dönüşür; o da sıcak ya da soğuk tabakaya rastlamasına göre yağmur, dolu ya da kar şekline dönüşür. Bulut içinde sıkışan ve ısısı yüksek olan duman, yukarı çıkmak ister; ısısı düşük olan buhar ise aşağı inmek ister. Bu zorlama ile bulut öyle bir çatlar ki, gök gürlemesi meydana gelir. Eğer bu dumanlar yere bitişikse yandığında ucu yere ulaşır ki buna “Berk” (yıldırım) denir. Eğer yanma daha hafif olur ve yere inmeden sönerse buna da şimşek denir.⁴⁸³

Bād-ı bânını tölürür da seḫâb
Mürde şöhre ider mi idi şitâb (281)

Tüm bunları anlatmadaki maksadımız elbette İshak Hocası'nın hava başlığı altındaki beyitlerde tüm bu doğa olaylarına telmihte bulunmuş olmasıdır. Çünkü o, bu tabiat unsurlarını Yüce Allah'ın yaratması ve hikmetleri yönüyle işlemektedir. Yerde ve gökte var olan her şeyi yoktan var eden Padişah, gökyüzünü basamak basamak düzenlemiştir (261). “Hayme-i bâd” hava küresini bir çadır gibi gökyüzüne kurmuş ve ateş küresini de onun koruyucusu kılmıştır (262). Hava küresi, ateş ve su küresi arasında (canlıların nefes alabileceği) bir açıklık meydana getirerek komşuluk hakkını yerine getirmektedir (263). Eğer hava arada esici olmasaydı, üstteki ateş ve alttaki duman “Dil-füsürde” (gönlü donmuş) olurdu (264). Ateşi tâc, suyu da ayakkabı yaparak, ateşle su arasına havayı perde kılmıştır (265).

483 İbrahim Hakkı, III, 28-42.

Havayı da emirlere boyun eğip eğmemesi yönüyle değerlendiren şâir, “eğer hava emre râm olmasaydı “Bâd-ı hışm”ı onu hebâ ederdi” diyor (271). Hafif ve zararsız rüzgârları Allah'ın ihsanının, şiddetli ve yıkıcı olanları da kahrının eseri olarak örnek gösteriyor.

Havayla ilgili olarak “Kasırğa, Sarsar, Bâd-ı hışm” tâbirlerine yer verilmektedir. Eğer isterse bir nefeste göğü ve yeri harap eder (267). “Maazallah eğer gazap ederse kâinatı harap ve bitap eder” (269).

Sarsar, Kasırğa demektir. Çok şiddetli ve gürültülü bir rüzgâr olup, önüne gelen her şeyi yerinden söküp alır. İshak Hocası, bu rüzgârla Allah'ın kahrı arasında bağ kurarak Semûd kavminin akıbetine dikkat çekiyor.

Sarsar-ı kahrını idüp ĩsāl
İtdi kavm-i Şemûdı istīsāl (270)

“Nesîm, Sabâ, Debûr, Bâd-ı şimâl, Bâd-ı cenûb, Şurta, Nesîm, Bâd-ı nusret, Feyz-i rih-i velâdet” tâbirleri havayla ilgili kullanılmıştır. Eğer ihsanının hafif rüzgârı (Nesîm) eserse, seng-i hârâ (mermer taşı) dahi hayat bulur (268). Ancak gazap ederse, ne Sabâ'dan eser kalırdı ne de Debûr'dan (272). Ne Şimâl olurdu ne de Cenûb; rüzgarların arasında isimleri bile kalmazdı diyor (273).

Şurta, yelkenli için uygun bir çeşit rüzgârdır. Şâir, cihan yelkenlisinin Allah'ın lûtfu ile esen Şurta ile yol alıp imkân sahiline demir attığını söylüyor (276).

Semûm (Samyeli) ise, geceleyin çölde esen pek sert ve sıcak bir rüzgâr olduğu için bitki ve hayvanları mahveder. Şâir, “eğer kahriyle Semûm eserse bu kevn u mekân âleme hiç gelmemişe döner” diyor (277). Allah'tan asla abes bir iş zuhur etmez; hiçbir işi hikmetsiz değildir (278). “Bâd-ı nusret” ve “Feyz-i rih-i velâdet” ondandır (279). Yeryüzündeki canlılar esen rüzgârların oluşturduğu bulut ve yağmurlarla hayat bulur.

Esmese ger nesâyim-i bî-çün
Yelkenini açar mıdı gerdün (280)

1.2.2.2.3. Su (Âb)

Su, renksiz, şeffaf ve yalın bir cisimdir. Tabiatı nemli ve soğuktur. Havaya nazaran daha yoğun ve ağırdır. Su yuvarlağının yeri, havanın altı ve toprağın üstüdür. Bu durumda, toprağın tamamen su ile kaplı olması gerekirken, Yüce Allah yeryüzünde canlılar yaşasın diye bir kısım toprağı suyla örtmemiştir (289). Bulut, yağmur, kar ve dolu, suyun eseridir. Yeryüzünden çıkıp yine yeryüzüne inerler. Hareket halindeki su pislik tutmaz; yaşamın ve bereketin kaynağıdır. Birleşme, dönüşme ve ayrılma özelliğiyle sürekli şekil değiştirir. Genellikle toprak (290) ve rüzgârla bir araya gelişinden söz edilir.

Қудreti-y-le suya virüp hareket
Anda halk eyledi neçe bereket (291)

Toprak ve suyun birleşimi söz konusu edildiğinde elbette ilk akla gelen eseri Âdem'dir ki, yaratılış bahsinde şâir bunu şöyle ifâde etmektedir:

Ḥāk u eflāki eyleyen tertīb
Mā vü ṭīne odur viren terkīb (574)

O, bütün mevcûdâtı sudan yaratılmış⁴⁸⁴ yaratmıştır ve “Âb-ı cûd”ı cömertliğinin eseri olan suyla her şeyi canlı ve diri tutmaktadır (285). O, damladan suyu var etmiştir; bulutlar onun cömertliğinin eseri olarak bereket saçarlar (286).

Mesnevi'de su, Allah'ın yaratması, yaratılışındaki hikmeti, İlahî emirlere itaati yönüyle ele alınır. O bazen hayat ve bereket kaynağı olan saf ve leziz bir su, bazen de Allah'ın kahrının eseri olarak girdap ya da tufân olarak karşımıza çıkar.

Ser-keş olsaydı hükmine ger āb
Yil eserdı yirinde hem-çü ḥabāb (311)

Suyla birlikte sözü edilen hususlardan biri de katre dir. Katre bazen bir damla gözyaşı bazen de yağmur damlasıdır. Allah'ın büyüklüğünün yanında yedi deniz, yalnızca bir damla su kadardır.

Çelik, su verilerek şekillendirilir. Bu nedenle, Hz. İbrahim'in İsmail'i kurban etmek için kullandığı hançer suyla birlikte zikredilir (1942).

484 Enbiya 21/30.

Suyla birlikte zikredilen bir diğere husus da, suyun temizleyicilik özelliğidir. Su bir de boğma özelliğine sahiptir ki, tufânda Hz. Nuh'un gemisine binmeyen tüm insanlarla beraber ne var ne yoksa her şeyi yutmuştur.

“Şarap, Şer-âb, Bâde, Kan, Âb-ı şerr, Gözyaşı, Eşk, Âb-ı çeşm, Âb-ı ten, Âb-rûy” suyla ilgili beyitlerde geçmektedir. Özü su olan gözyaşı, şarap ve kan, suyla birlikte anılırlar. Ter vücudun dışarı attığı bir çeşit sudur. Mesnevî’de “Âb-ı ter” şeklinde geçer. Şarap da üzüm suyundan mâmul bir içkidir. Mesnevî’de genellikle tuzağa düşürücü, helak ve rezil edici bir alışkanlıktır ve ona bolca serzenişte bulunulur. Şarap, Bade, Şerr-i âb, Ab-ı gîyâ diye bahsedilir.

Âb-rûy, Mesnevî’de şeref ve haysiyet anlamıyla genellikle deffâf, sanem gibi kötü kişi ve şeylerden bahsedilirken “yere döküldü”, “yerle bir oldu” şeklinde kullanılmıştır.

Şâir su ve benzeri sıvıların konulduğu şeyler için “Âb-hâne, Âb u kûze, Âbişhor” terimlerini kullanmıştır. Yine şarap içilen yer anlamında “Âb-hâne” kullanılmıştır.

Şâir, müşrik bir kimse (Nemrud) tarafından verilen mal ve sadakayı ne kadar çok olursa olsun, delik bir testiye koyulan suya benzetiyor.

Su ve gözyaşıyla birlikte çeşme, sifâl, kâse, bardak, ibrik, testi, gözyaşı şişesi ve hayvanların su içtikleri yalak ya da su kabı anlamındaki “Âbişhor” zikredilmektedir.

“Mîzâb, Sîrâb, Dil-teşne” de yine suyla ilgilidir. *Vahdet-nâme*’de Hz Muhammed’in mucizelerinden bahsedilirken suyla ilgili birtakım benzetmelerde bulunulmuştur. “Mîzâb” oluk, “Teşne” susuz, “Sîr-âb” suya kanmış demektir.

Her ser-engüşti gūyiyā mîzāb
Neçe dil-teşneyi ider sîr-âb (2420)

“Âb-ı cûd, Âb-ı zülâl, Âb-ı hayat, Âb-ı Hızr, Zemzem” kutsal ve değerli sular için kullanılmıştır. “Zülâl”, içinde bulunduğu suyu soğutup tatlandırılan bir kurtçuktur.

Bu münâsebetle “âb-ı zülâl” tatlı su demektir”.⁴⁸⁵ İshak Hocası bu tâbiri *Vahdet-nâme*'de sık sık kullanmaktadır. Âb-ı zülâl bazen Allah'ın lûtfunun eseri olarak susamış gönülleri suya kandıran tatlı bir suya, bazen de Allah'ın kahryla gönüllere saplanan can yakıcı ateşten bir hançere de benzetildiği olur (1079). Güzel ve hayat verici su, Allah'ın cömertliğinin suyudur. Yüce yaratıcı, dilediğine güzel ve tatlı sular, dilediğine de kan içirir (309). Şâir bir beyitte de güzel ve anlamlı sözü âb-ı zülâle benzetmektedir. Zira kalp gözü kapalı olanlara hakikatlerden bahsetmenin anlamı yoktur.

Âb-ı hayât, İskender'in emriyle Hızır ve İlyas'ın bulup içtiği ölümsüzlük suyudur. Bu nedenle bir beyitte İskender ile birlikte anılır (2743). Ancak Mesnevî'de, Peygamber Efendimiz ve Kur'ân-ı Kerîm'in emirleri “Âb-ı hayat” tâbir edilip, bunlara inanmak ve itaat etmekle ölümsüzlüğe ulaşılacağı vurgulanır. Mesnevî'de bu sudan “Âb-ı hayvân, Mâ-i hayvân, Âb-ı Hızır, Âb-ı bekâ” diye de bahsedilmektedir.

Şâir bu suyu, Allah'ın kahrını gören toprağın akıttığı gözyaşlarını Nil ve Fırat gibi nehirlerle benzeterek “bu şekilde nice nehirler âb-ı hayat gibi aktı” diyor. Şâirin âb-ı hayatla kast ettiği, bünyesinden çıkan sularla toprağın yeryüzündeki bütün canlılara hayat vermesidir (327).

İshak Hocası, Hz. Muhammed'i de âb-ı hayata benzeterek zulümât içindeki topluma hayat verdiğini söylüyor (467). Hz. Muhammed, şâir göre âb-ı hayat kaynağıdır.

Zemzem Allah'ın lûtfuyla çıkmış bir su olup, çıkışından Hz. İbrâhim faslında anlatılmaktadır.

“Deniz, Bahr, Bihâr, Kulzüm, Yemm, Ummân, Sahn-ı âb, Deryâ” teşekkül ettikleri için burada zikredilmektedir. Denizler yeryüzünde Allah'ın emri ile yerleşip karar kılmıştır (287). Temiz ve saf gönüllü bir dervişe benzeyen denizin sürekli sallanıp coşması yani vecde gelmesi, bu nedenle garip addedilemez (294). “Hizb-i bahr” olan denizler, rüzgârın ona verdiği ıstırap nedeniyle sürekli vird halindedir

485 Kurnaz, s. 496.

(295). Rüzgâr deniz için bir ızdırap sebebidir; onun cevrinin şiddetinden deniz sürekli inleyip kıvranıp durmaktadır ve ıstırap ve acısından ağzı köpük köpüktür (296). Deniz havaya esir olmuştur. Dîvâne gibi havanın esiri olduğundan deniz, “Der-zencîr” tâbir olunur (297). Havaya olan bu esareti nedeniyle denizin dalgalarla karaya doğru uzanması ile “Etek öpme” arasında bir bağ kurulur. Sahranın “Dâmenini” bin kez öpse bile onun zincirleri çözülmez. Kimse onun için bir şey yapamaz (298). Rüzgârın cevrinin şiddetinden deniz “Telh-kâm” ağzı acı olmuştur (299). Denizin acısı o kadar büyüktür ki şâir, teşhis ve hüsn-i tâlil sanatlarını kullanarak denizi burnuna tuzlu su konuştuğu için can acısıyla durmadan kıvranan birine benzetir:

Burnına tuzlu su koyup ‘ummân
Türmaz oynar cân acısı-y-la hemân (300)

Vahdet-nâme'de deniz, teşbih halinde kullanılarak müşebbeh ile müşebbehünbih'in mukayesesi yapılır ki bu, Allah'ın ilminin ve kudretinin ispatı içindir. Deniz, büyüklüğü yönüyle mukayeseye tâbi tutularak Allah yüceltilir. Deniz, Allah'ın ilminin yanında ancak bir “Katre” su damlası mesâbesindedir (301). “Bahr u berr”in Hâlik'ı, “Huşk u ter”in Mâlik'i Allah'tır (302). Allah'ın hikmetini kimse anlayamaz; kudret denizinin nihâyeti yoktur (540). Denizlerin bardağa sığması nasıl mümkün değilse, Allah'ın yüceliği dokuz feleğe sığdırılmaz.

Deniz müşebbehünbih olarak divit için de kullanılır. Divit, “Deryâ-dil”dir.

Mesnevî'de denizle ilgili beyitlerin bazılarında “Heft-deryâ, Yedi yemm” tâbirleri ile ifâde edilen yedi denizden söz edilir. Bu yedi deniz: Çin (Pasifik-Büyük Okyanus), Mağrip (Atlantik), Rum (Akdeniz), Karadeniz, Taberiye (Kızıldeniz), Hazer (Cürcan) Fars (Basra Körfezi)'tir.⁴⁸⁶

İshak Hocası, bu denizlerden çeşitli benzetmelerle söz eder. Gece ve gündüz renkleri itibâriyle; Akdeniz ile Karadeniz'e benzetilir (474). “Kulzüm” diye tâbir ettiği Kızıl deniz, çok tuzlu oluşu yönüyle mecaz ve teşbihle ele alınır. Onun bir özelliği de Allah'ın emri ile kâfirleri yutmasıdır (1109). “Ummân”, Büyük

486 Şentürk, ss. 141-142.

Okyanus kinayedir ki Allah'ın ihsan bulutu bir damlasını dahi yeryüzüne indirse bu okyanus gibi niceleri hâsıl olacaktır (1083).

Bu yedi büyük deniz de Allah'ın büyüklüğü ve sanatının yüceliği yönüyle ele alınır. Allah'ın yüceliği karşısında bir içim su kadar bile değildir. Bu nedenle İlâhî emirlere uymak durumundadır (310). Kudreti her şeyi kuşatmış olan Allah'ın yarattığı tüm âlem, bir “Bâğ-ı sun”dur. Yedi deniz de bu bağdaki bir çiçeğin üzerindeki “Katre-i şebnem”dir.

Şāmilü'l-ıkdre dūr ki bu yedi yemm
Bâğ-ı sun'ında katre-i şebnem (317)

Deniz ayrıca kötülüğün ve zulmün büyüklüğüne de kinayedir. Firavun'un Hz. İbrahim'i yakmak için hazırlattığı ateş denizinin odunlarının tek tek tutuşarak alevin yükselmesi, dalga kırana benzetilir (1520). Yine Firavun'un ateşi, tutuşturulmak için odunların üzerine dökülen çam yağı ve zift nedeniyle bir katran denizine benzemektedir (1483). Deniz aynı zamanda küfrü yıkan ve düşmanı yutan ucu bucağı olmayan “Hevl-nâk”, yani korkunç bir sudur (1109). “Bahr-ı kâfir-rübâ”, durup dinlenmeden düşmanı yenme işini tamamlar (1110).

Deniz, düz ve engin oluşuyla “Sahn-ı Ab”dır. Üzerinde seyreden gemiler burçları olan tahta kalelerdir (1099). Bazen deniz ucu bucağı olmayan “Ab-ı bî-sâhil”dir.

Gökyüzü ve felekler “Bahr-i fenâ”, beka denizidir; gezegenler bu denizde seyreden gemi ve yelkenlilerdir. Ay gümüşten yapılmış bir gemidir. Dünya ise, emin bir yere demir atmıştır. Dünya üzerindeki denizler ise “Bahr-i fenâ”dır. Şâyet Ay İlâhî emre uymazsa yeri bahr-i fenâ olacaktır (183).

“İnci, Sade, Dürr, Mercan” beyitlerde suda gizlenmiş cevherler de zikredilmektedir. Denizle birlikte en çok zikredilen onun inci ve mercan menbaı oluşudur. Hükm-i Mevlâ'nın taksiminden denizin payına “Dürr-i yetîm” düşmüştür (288).

Deniz, cevherler tutan açık bir ele benzese de ona bela ve musibet dokunamaz (1536). İçinde inci dolu olan bu sahilsiz deniz, dalgaların ipiyle güçsüz düşüp, esir

edilemez (1537). Kenarları çer çöple dolu olsa da derûnu inci saçar (2402). Sadefteki tek inciden kinaye olan “Dürr-i yetîm” dünyanın tek incisi Hz. Muhammed için kullanılır. Bu nedenle denizle birlikte anılır.

Hükm-i Mevlāya itdi çün ta' z̄im
Düşdi pāyına bunca *dürr-i yetîm* (288)⁴⁸⁷

“Köpük, Kef, Habâb” da suyla alakalıdır. Denizin ağzı, rüzgârın oluşturduğu dalgaların eziyetinin şiddetinden köpürmüştür. Dalgalarla oluşan deniz üzerindeki köpükler, sedefle birlikte denizin gözü ve kulağı olurlar (296). Hz. Nuh'un gemisi denize kıyasla deniz yüzeyindeki köpük misali, ancak bir su damlası kadardır (1107).

Suyun hareketleriyle ilgili olarak “Dalga, Mevc, Zehhâr” kullanılmıştır. Dalgaların sahile vurup geri çekilmesiyle oluşan şekiller yazılara benzetilir ki kimisi noktalı kimisi noktasızdır (292). Bu yazının her bir satırı Allah'ın kudretine delil teşkil eder; lâkin “Çeşm-i alîl”, yani kör olanlar onu göremez (293). “Mevc-i deryâ” Kelâmullah'tır (2331).

“Girdap, Tufân” ise suyun en şiddetli olduğu doğa olaylarıdır. Girdap, Allah'ın git dediği yere gider, emrinden dönmez ve inatçılık yapmaz (303). Allah'ın emri ile “çâh-ı tennûr” kebab kuyusu bile coşar; kuru iken bir bakarsın ki ondan su zuhur eder (305). Allah'ın kahırıyla bir bakmışsın ki bu kuyudan çıkan su yeryüzünü kaplamış ve tufan olmuştur (306). Başkaldıran bu kavim suya gark olmuştur (307). Allah'ın kahırıyla deniz, kocaman dişleriyle ağzını açmış bir ejderha gibi Nuh Kavmini yutuvermiştir (308).

“Cezr u Med (Gel-git)” yine suyun hareketleriyle ilgilidir. Mesnevî'de, denizle birlikte zikri geçen bir diğer husus da med-cezir hadisesidir. Dalgalı deniz med-cezirle Allah'ın hükmü üzre sürekli gidip gelmektedir (304). Şâir bir de Hz. İbrahim'in oğlu İsmail'i kurban ederken kullandığı keskin hançeri dalgaya; çocuğun boğazını denize; hançerin boynu üzerindeki ileri geri hareketini de med-cezire benzetmektedir (1945).

487 Duha 93/6.

1.2.2.2.4. Toprak (Hâk)

Toprak maddesi beyitlerde “Hâk, Toprak, Tûrâb, Gubâr, Berr, Yer, Merz, Arz, Dünyâ, Zemîn” şeklinde geçmektedir. Dört unsurdan biri olan toprak Mesnevi'de çok işlenen bir motif olup, tenâsüp, mecaz ve benzetmelerle kullanılmıştır. Daha ziyâde gökyüzü, hava, rüzgâr, su, deniz, ölü, su, nehir, dağ ve cevherle birlikte zikredildiği görülür.

Vahdet-nâme'de toprak, daha çok dünya anlamındadır. Allah'ın zemîni ve zamanı yaratmasında çeşitli hikmetler gizlidir (316). Nûn harfinin çanağına benzettiği dokuz feleği, ateş, hava ve su kürelerini sayan şâir, “on iki nûna koyulan bir nokta” tâbiriyle dünyayı kasteder. Yuvarlak ve ortada oluşuyla noktaya benzetilen “nun” aynı zamanda “Kün” emrini temsil eder:

Derc idüp hilkatinde bîñ nükte
On iki nûna kıondı bir nokta (319)

Toprak yani yeryüzü de İlâhî emre itaatiyle söz konusu edilir. Emir-i Mevlâ'ya âsî olmadığı için deryâyâ eteğini öptürür (323). Toprak pek çok kere Allah'ın nâr-ı kahrını görmüştür (325). Korkusundan topa dönerek saklanmış ve ağlamıştır (326). Allah korkusundan akıttığı bu gözyaşlarıyla Nil ve Fırat gibi nice âb-ı hayât akıtmıştır (327). Eğer emrine boyun eğmeseydi hışm-ı Kahhâr onu harap ederdi (328). Toprak bunu gayet iyi bilmektedir; çünkü o, Allah'ın kahrı ile Lut kavmi'nin (330) ve Kârûn'un (331) akıbetlerine şahit olmuştur.

“Erzen, Top, Nokta, Sofra, Lenger-endâz, Şâkül” ana maddesi toprak olan dünyâ için kullanılmıştır. Eski astronomiye göre dünyanın merkezde sabit olup diğer gezegenlerin onun etrafında döndüğü daha önce belirtilmişti. Gökyüzü kubbeye benzetildiğinde arz onun şakulüne (merkez noktasına) asılmış bir top gibi düşünülür (321). Tam ortaya öyle ustalıkla yerleştirmiştir ki, bu iş için “Hencâr”e kaide, ölçmek için “Gönyâ”ya gönye ve “Pergâl”e pergel ihtiyacı yoktur (320). Allah çok güzel bir sûrette yarattığı “Dâr-ı dünya”yı, adeta bir top gibi “Beyt-i ma'mûr”un yani kâinatın ortasına asmıştır:

Dār-ı dünyāyı çün yaratdı hūb
Beyt-i ma' mūra asdı gūyā ʔob (322)

Bir başka beyte göre felekler yeryüzüne “Sâye-bân”, yani gölgelik kılınmıştır (318).

Beyitlerde “Zen, Arūs, Cerîde-i mergûb” dünya için kullanılmıştır. Dünya bu merkezden asla ayrılmaz ve felekler onun başında döner (324) . Bu nedenle dünya, tek rağbet edilendir (392). Kesesi altın ve gümüşle dolu taliplerin etrafında döndüğü bir gelindir. Altın ve gümüşle mükâfatlandırıldıkça eşine memnuniyetle hizmet eden bir kadındır. Mevâlid-i selâse için anne kucağıdır.

Küre-i arz, üzerinde insanların yaşadığı, Allah'ın insanlar için sayısız nimetlerle bezediği bir sofraya benzetilir (583).

1.2.2.2.5. Unsurların Dönüşmeleri (İnkılâbât-ı 'Anâsır)

İshak Hocası, dört unsurun birleşme ve değişme özelliği ile oluşan doğa olaylarından bu başlık altında bahsetmekte, hepsini teker teker ele almaktadır.

İnkılâb-ı ' anâsır andandur
Hem şebât-ı cevâhir andandur (334)

1.2.2.2.5.1. Yer Küresi Olayları

1.2.2.2.5.1.1. Pınarlar (İnficâr-ı Uyûn)

“İnficâr-ı Uyûn” başlığı altında İshak Hocası yer küresi olaylarına yer vermektedir. Allah'ın emriyle toprağın altından sular çıkıp yeryüzünde akmaktadır. Bu sular insan, hayvan ve bitkiler için yaşam kaynağıdır (338). Eğer bu sular Allah'ın emriyle çıkmamış olsaydı, göz pınarlarından akan yaşlarla nehirler teşekkül ederdi (339).

İnficâr-ı ' uyûn anuñ kârı
Emri üzre sular olur cârî (338)

Mesnevî'nin birkaç beyitinde Nil ve Fırat nehirlerinden sularının çokluğu münasebetiyle çeşitli benzetmelerle söz edilir. Hatta Nil nehri “Bahr-i Nîlî” diye isimlendirilir.

1.2.2.2.5.1.2. Deprem (Zelzele)

Âlem-i hâk ile ilgili doğa olayı zelzeledir. Zelzele, Allah'ın kahrının eseridir. Cenâb-ı Hak ara sıra yeryüzünü silkeleyerek büyüklüğünü hatırlatıp, kuvvetini göstermektedir (341). “Ülü'l-ebâr” böylece Allah'ın Kakhâr sıfatını hatırlayacaktır (342). Şâir bu tabiat hadisesini, “Sarsar-ı Kahr, deprenmek, yakasını çak etmek” gibi tâbirlerle izah etmektedir.

Sarsar-ı kahrı ile 'âlem-i hâk
Debrenüp yakasını eyler çak (340)

1.2.2.2.5.2. Su Küresi Olayları (Kâ'inât-ı Cûy)

Hava küresinde yer yüzündeki suların buharlaşmasıyla yükselen çeşitli unsurların şekil değiştirmesiyle, yıldız kayması, kuyruklu yıldız, yıldırım, şimşek, bulut, gök gürültüsü, yağmur ve rüzgârın oluştuğunu belirtmiştik.

Ûdreti-y-le Hüdâ-yı Ferd-i Vedüd
Kâ'inât-ı cuyı idüp mevcüd (343)

Bu olayların tamamı âdetâ gökyüzünde gerçekleştirilen havayî fişek gösterisini anımsatmaktadır (344). Kimi zaman, sürekli yanmayışlarından ve bir yanıp bir sönmelerinden ötürü revgânı (yağı) olmayan, sadece fitille tutuşturulan kandillere benzetilir (345). Üstlerinde kat kat fenerler de olsa “Bâd-ı hükmi Hudâ” estiğinde sönerler (346).

1.2.2.2.5.3. Ateş Küresi Olayları

1.2.2.2.5.3.1. Gîsûdâr Yıldızı (Necm-i Gîsû-dâr)

Ateş tabakasına ulaşan dumanların, içlerindeki pisliklerle birlikte yanmalarından bahsedilmişti. Eğer bu duman çok yoğun ve pis ise, ateş ona

ulaştığında pislik ve karışıklığının derecesine göre günlerce ya da aylarca sönmeden olduğu yerde yanar. Örölmüş saç, uzun yuvarlak top, kuyruklu yıldız, kısa bir mızrak, yumru bir dikey ve bazen de bir hayvan sûretinde görünür.⁴⁸⁸ Şâirin “Necm-i gîsûdâr” ve “Necm-i düm-dâr” diye tâbir ettikleri bunlar olmalıdır. Nitekim onların şu özellikleri mecaz ve benzetmelerle zikredilir: Bu yıldızlar “Dâmen-i âsuman”ı terk etmeyip, kendi başlarına hiç bir yere gitmezler (348). İkiisi birlikte bir kapıya hizmet ederler; gökyüzü nereye giderse onlar da oraya giderler (349).

Bâb-ı hükminde Necm-i gîsûdâr
Güiyâ bir zülüfli hizmetkâr (347)

1.2.2.2.5.3.2. Düm-dâr Yıldızı (Necm-i Düm-dâr)

“Necm-i Düm-Dâr” ile diğfer bir ateş küresi olayına yer verilmektedir:

Necm-i düm-dâr ise dehrin gelininin kulağına takılmış bir küpeye benzetilir. Arûs kelimesi tevriyeli olarak kullanılmış olup güneş, gökyüzü ve gelin anlamları vardır.

Necm-i düm-dârı eyleyüp mengüş
İtdi dehrün ‘arûsına der-güş (350)

1.2.2.2.5.3.3. Kayan Yıldızlar (Şihâb)

Kayan yıldızlar beyitlerde, “...Yıldızlardan çıkan ışıkları, şeytanları kovmak için birer fişek yaptık” meâlindeki Mülk sûresi 5. âyete telmihle, “Harîm-i hass”a geçen şeytan ordusunu uzaklaştırmak için atılan taşlara benzetilir (351). Fişek gibi görünen bu yanmaların pis dumanların yanarak temizlenmesi olduğunu söylemiştik. Şâir şeytanla bu pis duman arasında anlam bağı kurar. Ateşin yine ateşle temizlenmesi söz konusudur. “Kavs-ı gerdûn”, tâbiriyle gökyüzü yaya, kayan yıldızlar ise buradan atılan oklara benzetilir (352). Bu okların her biri şeytanı nişan almış olup “Peykân”ı yani ucundaki demiri ateşten yapılmıştır (353). Bu oklar atıldıkça ürkerek kaçışan şeytanlar ise yine şâirâne bir üslûpla azgın erkek domuzlara benzetilmiştir (354). Gökyüzü bir hat çekerek oraya sürekli nişan alır ki, şeytan

488 İbrahim Hakkı, III, 29.

derûnuna girmesin (357). Bu ateşli şekiller ayrıca, şeytanın gözünü kör etmek istercesine bir gayretle uzatılan bir parmağa benzetilir (358).

Ḳavs-ı gerdündan eyleyüp per-tâb
Atılır tîr-veş hemîşe şihâb (352)

Yıldız kaymalarının gökyüzünde oluşturduğu sûret, “Kitâb-ı vahdet”ten bir harf olan “Elif”e⁴⁸⁹ benzetilir (359). Lânet şeytan onu “Lafzatullah” yazdı sanır; Allah'ın celâli'nin korkusu onu zayıf düşürmeye yeter (360).

1.2.2.2.5.4. Hava Küresi Olayları

1.2.2.2.5.4.1. Bulut (Sehâb)

Eserde bulut kavramı “ebr ve sehâb” kelimeleriyle geçmekte ve genellikle; “gözünden yaş akıtmak”, “kareler bağlamak”, “mâtemî” “gözyaşıyla mevtâyı sulamak” gibi deyim ve tâbirlerle birlikte zikredilmektedir.”Ebr-i cûd, Ebr-i feyz, Ebr-i rahmet, Rahmet-rîz, Ebr-i kahr” da Allah'ın lûtfunun ve kahrının ifâdeleridir. Bulut ayrıca, ağzına kadar su dolu kâseye ve Hz. Muhammed için bir gölgeliğe benzetilmektedir. Allah yeryüzüne feyz bulutlarıyla su damlaları saçar (364). Eğer ihsanı “Katre-rîz” damla saçıcı olmasaydı cihandakiler yağmuru asla göremezlerdi (366). Bulutlar Allah'ın cömertliğinin eseri olup bir damladan yeryüzünde nice sular var etmiştir (286). Hak emri rüzgâra ölü bir şehre bulut sevk etmesi için ulaştığında, rüzgâr ölülerin ardından yas tutan mâtemîler gibi gidip o şehrin üzerinde bir süre karalar bağlanır ve gözünden yaşlar akıtır (368). Gözyaşıyla ölüleri sular, sonra da yukarıdan Allah'ın sanatını seyr etmeye koyulur (369).

Bâda çün vârid oldı Ḥaḳ emri
Mürde bir şehre sevḳ ide ebri (367)

Vahdet-nâme'de bulut da emre boyun eğenlerdendir (370). Aşağıdaki beyitte bulut yağmur yüklü haliyle sefer hazırlığı yaparak, gece gündüz yürüyen bir yük hayvanına benzetilir:

489 Elif harfiyle ilgili benzetmeler için bkz. Âmil Çelebioğlu, “Elif Harfiyle İlgili Bazı Edebi Husûsiyetler”, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, ss. 607-624.

Yükledüp ebri kıldı ‘azm-i sefer
Bār-gir̄ini sürdi şām u seher (371)

Yağmur yeryüzü için kıymetli bir hazinedir. Bu münasebetle bulut kıymetli eşyaları olan bir aşığa benzetilir. “Ra'd” gök gürültüsü onun yol arkadaşı, şimşek ise meşalecisidir:

Ol metā‘ ı-y-la oldı sevdā-kār
Ra‘ d-ı hem-rāh u berķ-ı meş‘ al-dār (372)

1.2.2.2.5.4.2. Yağmur (Bârân)

Yağmurun, ölülerin ardından yas tutanların gözyaşına benzetildiğini belirtmiştik. Bulutun gözyaşıyla sulayacağı yere ulaşması “ser-menzile yetişmek” şeklinde ifâde edilir (373). Yağmurun gürültülü ve şiddetli yağması ile, acı içinde ah u figân etmesi, “yakasını çâk etmesi” arasında bağ kurulur. Bu inleme ve ağlama sesleri o denli kuvvetlidir ki yeryüzündekiler onu işitmektedir (374). Ateşli nağmeler tertîp ederek dağlara feryât figân etmektedir (375). Ama tüm bu ağlayıp-inleme, feryat-figân boşuna değildir. Allah'ın kudretiyle, bulutun gözyaşı ölmüş olan zemini bir anda zinde eyler, canlandırır.

Eşk-i ebri-y-le eyledi zinde
Mürd-gân-ı zemini bir anda (377)

Zirâ o isterse kabirlerinde yatıp uyumuş olanları da bir şekilde uyandırır (378). Buluttan sayısız damlalar çıkarır; her bir damlayı birbirine değmeksizin ve birbirinin üstüne denk gelmeksizin hızla yer yüzüne indirir. Akıl ne kadar çabalarsa çabalasın Allah'ın kudretini idrâk edemez (379).

1.2.2.2.5.4.3. Yıldırım (Sâ'ika)

Yıldırımın teşekkülünü hava küresi bahsinde anlatmıştık. Yıldırım başlığı altında şâir bu bilgiyi bakın nasıl özetler:

Bādı eyler havāda ebr-engiz̄
Ebri eyler zemine sâ' ika-riz̄ (380)

1.2.2.2.5.4.4. Şimşek (Berk)

Şimşek de, bulut içine gizlenmiş pembe bir ateşe benzetilir. Berk aynı zamanda “Hande-güşâ, handân, müşrik-güdâz” diye de tâbir edilir. Ayrıca ta derûna işleme de söz konusu edilmektedir. Bulutun ağlaması birden kahkahalar meydana getirir; kahkahalar da ağlayışa dönüşür:

Berki ebr içre eyleyüp pinhân
Âteşi penbelerde itdi nihân (381)

Girye-i ebri itdi hande-güşâ
Hande-i berki kıldı girye-fezâ (382)

1.2.2.2.5.4.5. Gök Gürültüsü (Ra'd)

Ra'd, bulutun parçalanışıyla oluşan basınç nedeniyle çıkan şiddetli sestir. Şâire göre, bu çığlık bulutun Allah'ı tesbihidir.

Ra' dı tesbîhine ider gūyâ
Na' ralar atduğı degül bî-câ (383)

1.2.2.2.5.4.6. Kar ve Dolunun Oluşumu (Keyfiyyet-i Nüzûl-i Berf u Tegerg)

Yeryüzündeki susamışlara dağıtmak üzere ağzına kadar su ile doldurulmuş bir kâseye benzetilen bulut (385), gökyüzünde çok soğuk bir tabakayla karşılaştığında içindeki su donar (386). Kâse yani bulut soğuğa dayanamaz ve parçalanır. İçindeki donmuş su parçacıkları da tane tane yeryüzüne iner (387). İşte bunlar kar ve dolu taneleridir. Yeryüzü bu tanelerle bezenince “sîm-efşân” gümüş saçılmış gibi görünür. Böylece, Yüce sanatkâr'ın kalemi yeryüzünü tezyin eder (390). Bu tezyinatta nehirler cetvelle çekilmiş hatlara, tarlalar varaklara, yeşillikler yazıya, çiçekler de başlıklara benzetilir.

Yağçe vü berfi eyleyüp rîzân
Şafha-i hâki itdi sîm-efşân (388)

1.2.2.2.5.4.7. Çiğ (Şebnem)

“Şebnem ve Jâle” de denen çiğ, sabaha karşı düşer, güneş doğunca ısınan havayla gökyüzüne yükselir. Daha sonra yağmur, kar ve dolu şeklinde yeryüzüne tekrar iner. Genellikle bağ, çiçek, gülbûn, gül-âb, gül ve gonca ile birlikte zikredilir. Hz. İsmâ'il'in dişleri, gonca içinde gizlenmiş jâlelerdir (1752); annesinin gül yanaklarına sürdüğü gül suyu, şebnemdir (1775). Çiçekler üzerindeki görüntüsüyle şebnem, küçük olması yönüyle noktaya benzetilir.

Vaz' idüp anda nokta-i şebnem
İtdi ekşer hurûfını mu' cem (391)

Vahdet-nâme'de daha çok “Allah'ın sanat bağında bir şebnem” ibâresiyle karşılaştırma unsuru olarak kullanılır.

1.2.2.2.5.4.8. Gökkuşağı (Kavs-ı Kuzah)

Gökkuşağı yağmurdan sonra meydana gelen bir çeşit renk ve ışık oyunudur. *Vahdet-nâme*'de “münakkaş” yani süslemeli olduğu zikredilir.

Tîr-i bārân atılmağa gūyâ
Oldı kavs-ı kuzah münakkaş yâ (401)

Gök kuşağının her bir renk kuşağı, kemanın tellerine benzetilmiş olmalı ki kemân tevriyeli olarak kullanılmıştır. Yay anlamıyla Rüstem⁴⁹⁰ ile de irtibatlandırılır. Hak emriyle muhkem kılınmış olan bu yayı güç, kuvvet ve yenilmezliğiyle ün salmış olan Rüstem bile çekemeyecektir (402).

Gök kuşağı, Allah'a rengârenk elbiseler giyerek süslenir. O da şükranını sunmak için karşısında bir “nun” gibi eğilip bükülmektedir (403). Yine şekil itibâriyle gökyüzüne meyletmış gibi görünse de aslında Hakk'a boyun eğmiştir (404). Güneşin ona ışıklarını salması ancak Allah'ın izniyledir (405). Şekli yönüyle kale kapısına da benzetilen gök kuşağı, Yaratıcı'nın hükmüne karşı gelseydi “tîr-i şu'a” yani ışık okları onun kapısını yıkartdı (406).

490 Rüstem için bkz. Pala, s. 334.

1.2.2.2.5.4.9. Hâle

Hava kürede gözle görülemeyecek kadar ince bulutlar yer alır. Yeryüzünden bakılınca, ancak ayın etrafında onun ışığıyla aydınlananlar görülebilir. Bazı rivayetlere göre halenin görünmesi yağmurun yağacağına delalet eder. Şâir, hâleyi şekil ve renk yönünden gümüş taslı bir kalkana benzetir. Şakk-ı kamer mucizesine telmihte bulunur (408). Ayın o zamandan beri derûnuna işlemiş bir yarası olduğunu söyleyerek hüsnî tâlil yoluyla, bu kusurlarını gizlemek istediği ve korktuğu için kalkanı yüzüne tuttuğunu dile getirir (409). Ayı da, hâlenin “lâkve” ağız eğriliğini def etmek için baktığı âyineye benzetir (410).

İtdi ol Hâzret-i ‘aẓîmü’ş-Şân
Hâleyi sîm taşlı bir kalkan (407)

1.2.2.2.5.4.10. Tan Yerinin Ağarması (Subh-ı Sâdık)

Beyitlerde “Subh-ı sâdık, Subh-ı sâni, Râst-peyâm, Hayt-ebîyâz” olarak anılmaktadır. “Fecr-i sâdık”⁴⁹¹, “Subh-ı râst, “Subh-ı râst-i hâme ve subh-ı râst-i hâne”⁴⁹², “Subh-ı sâni” diye de adlandırılır. Tan yerinin ağarmasıdır. *Vahdet-nâme*’de parlak, aydınlık ve sâdık oluşundan tevriye ve hüsn-i talil sanatlarıyla söz edilir. Allah yolunda giden sâdıklardan olduğu için “pertev-i lutfına” ve “pertev-i nûr-ı feyzine” lââyık addedilir (420). Aydınlığı hasebiyle de “Zerrîn alemlî bir server” altından nişan taşıyan bir reise benzetilir (422). Asıl tan yerinin ağarması Subh-ı sâdıkla olduğundan “râst-peyâm” doğru haber ve “sâdık-nâm” diye tâbir olunur. Sâdık oluşuyla Yezdân onu “ser-firâz” başı yukarıda, üstün kılmıştır. Furkan onun başına ant içer (423). Yine sadakat ipini asla elden bırakmadığı için, “Hayt-ebîyâz” yani Fecr zamanı ufukta beliren ve gittikçe artan sabah ağartısı olduğu âşikârdır (424). Fecr ayrıca, ipe ve şîrâzeye de benzetilmektedir.

Subh-ı sâni çü oldı râst-peyâm
Oldı âfâk içinde sâdık-nâm (421)

491 Devellioğlu, s. 254.

492 Mütercim Âsım Efendi, **Burhân-ı Katı**, Haz. Mürsel Öztürk-Derya Örs, Ankara 2000, s. 692.

1.2.2.2.5.4.11. Fecrden Az Önceki Ağarma (Subh-ı Kâzib)

“Subh-ı nuhust, Subh-ı mülemma-nikâb”⁴⁹³ Fecr-i kâzib⁴⁹⁴: Fecrden önce, geçici olarak, tan yerinin ağarmasıdır. *Vahdet-nâme*'de, yalancı oluşu nedeniyle yüzünde nur olmadığı söylenerek hüsn-i ta'lil yapılır (425). Yine aynı sebepten Subh-ı kâzib'e “şâhid-i zûr” yani yalancı şahit denir ve bu sebeple yüzünün karalandığı söylenir (426). Yalancı fecr kara, siyah, nursuz, yalancı gibi sıfatlarla nitelendirilir. Gerçek fecr “Meşâl-i Maksût” ışıdığıında ise rüzgar onu “tîr-i nâ-bûd” gibi yok olmaya mahkum eder (428).

Oldı ey rāst-ı kār-bā āgāh
Şöhret-i kâzibe belā-yı siyāh (427)

1.2.2.2.5.4.12. Şafak

“Beyitlerde şafakla ilgili olarak “Şafak, Felak, Zer-halhal” kelimeleri kullanılmıştır. Güneş doğmadan önceki kızılıktır. *Vahdet-nâme*'de, bu başlık altında şafakla ilgili âyetlerden iktibas olunur. Şafak Allah'ın nûr-ı zâtı karşısında “dal” harfi gibi eğilmiştir. Şâir bu haliyle onu fecrin ayağına geçirilmiş altın bir halhala benzeter (430).

Ol Hudā-yı Qadīm u Rabb-ı Felak⁴⁹⁵
Kırmızı nokta âyetine şafak⁴⁹⁶ (429)

1.2.2.2.5.4.13. Güneşin Doğuşu (Tulû'-ı Âfitâb)

“Şâh-hâver” yani doğunun şâhı tâbir olunanın güneş olduğunu belirtmiştik. Şâir, güneş doğmadan önceki şafak kızılığının, gökyüzünün şahın yoluna kestiği kurbanlardan akan kanlar olduğunu söyler (431). Güneşin doğuda efsûn okuyarak tıpkı Mağrîbîler (Fahlılar) gibi altın bulduğunu söyler, güneşin doğuşunu ve gökyüzünde altın rengini almasını hüsn-i talil ve teşbih yoluyla anlatır. Güneşin doğuşu sevinç kaynağı, batışı ise hicran ateşinin yakması anlamına gelir (433).

493 Âsım Efendi, s. 692.

494 Devellioğlu, s. 254.

495 Felak 113/1.

496 Rahman 55/37.

Semt-i maşrıkda okuyup efsün
Mağribiler gibi bulur altun (432)

1.2.2.2.5.4.14. Gündüz (Nehâr)

“Nehâr, Rûz, Beyâz, Ebyâz” terimleriyle kullanılan gündüz, fecrin doğuşundan güneşin batışına kadar olan aydınlıktır. *Vahdet-nâme*'de gündüzden beyaz diye bahsedilir (434). Aynı zamanda bir hattat olan şâir gündüzle ilgili benzetmelerde cilt ve tezhipte ilgili terimleri kullanır. Fecr ipini şirâzeye, ufku da zamanın “pervâzesine” yani altın ve gümüş yapraklarının kırıntısına benzetir ki bu kırıntılar tezhip motiflerini tezyinde kullanır kullanılır (435). Sabahı “Zer-keş” yani altın kakmalı olarak tasvir ederken, güneşi de “ser-levha”ya benzetmektedir (436). Allah'ın emriyle yeryüzü aydınlanmış, gündüz vücuda gelmiştir.

Ebr-i feyżini itdi pertev-bâr
Emri üzre vücûda geldi nehâr (437)

Nehâr her gün Allah'ın emrine râm olduğundan talihini “firûz” yani sevinçli, mesut eylemiştir (440).

Nehâr, *Vahdet-nâme*'de gün anlamında sıkça kullanılır. Genellikle gece anlamındaki “leyl” ile birlikte zikredilir. Allah'ın huzurunda gece, hindû; gündüz Rûmî hizmetkârdır.

1.2.2.2.5.4.15. Zaman

Güneşin doğup batmasıyla yeryüzünde gece ile gündüz meydana gelir (442) ve bu nedenle zaman akıcıdır. Zamanın sürekli geçmesinden dolayı mâzi, geçmiş; hâl, an; istikbâl, gelecek gibi zaman dilimleri oluşmaktadır (441). Zaman dünyaya has bir mefhum olduğundan, genellikle zemin ile birlikte zikredilmektedir.

Emri üzre zamân olur seyyâl (441)
Mâzi vü hâl u an u istiğbâl

1.2.2.2.5.4.16. Gece (Leyl)

Vahdet-nâme geceden “Leyl, Şeb, Gece, Siyâh” şeklinde bahsedilmektedir. “Şâh-ı rûz” gündüzün şâhı olan güneşin batıya göç etmesiyle geceye matem elbisesi giydirilir. Güneşin batışı ölüme; rengi nedeniyle gece, matem elbisesine benzetilir (444). Güneşin batışı leyli Mecnûn'a çevirir (445). Geceyi Mecnun'a benzeten şâir, mecaz, teşbih ve teşhis yoluyla Mecnun'un hallerinden bahseder. Leylânın yani güneşin hasretiyle yüzü param parça olmuş, “Bûm û huffâş” sînesinde yarasa ve baykuş yuva yapmıştır (446). Sabaha kadar eşk-i inci dökmesinden, ağlamasından göklerin beli bükülmüştür (447). Onun sabahlara kadar uyumadan ağlayıp inlemesi, Mecnun'a dönmesi elbet sonunda tesir etmektedir (448). Allah'ın nuru zâhir olmakta ve nihayet her sabah gecenin başına gün doğmaktadır (449). Merhamet sahibi olan Allah ağlayan kullarını elbet bir gün güldürür (451). *Vahdet-nâme*'de gece ağlamaksa, gündüz gülmektir; gece mâtem, gündüz neşe ve sevinçtir; gece zulmet, gündüz nurdur (468); gece zulümât, gündüz âb-ı hayâttır (468); gece karanlık, gündüz aydınlıktır (469); gece hazan, gündüz bahardır (460); gece siyah, gündüz beyazdır (471); gece Hindû, gündüz Rûmî'dir (470); gece Karadeniz, gündüz Akdeniz'dir (474); gece ve gündüz birbirinden ayrılmayan ancak bir arada da bulunamayan iki unsurdur (472).

Bâr-gâhında oldu leyl u nehâr
Hindî vü Rûmî iki hizmet-kâr (470)

Şâir hüsn-i talil yoluyla geceden sonra güneşin doğuşunu, gecenin seher vakti sinesini çâk ederek, yani yarararak güneşi gün yüzüne çıkardığını söylemektedir. Çâk aynı zamanda sabah aydınlığı anlamına da gelmektedir ki, bu kelime tevriyeli kullanılmıştır (458). Şafak vaktindeki kırmızılık, gecenin, gündüzün doğması için döktüğü kandır (461).

İshak Hocası, geceyle ilgili olarak bir de “şeb-i yeldâ” tâbirini zikretmektedir. Şeb-i yeldâ, yılın en uzun gecesi demektir (462).

1.2.2.2.5.4.17. Gece ve Gündüzün Uzayıp Kısılması (Tûl u Kasr-ı Şeb u Rûz)

Gece ve gündüz saatleri bazen “hemtâ” eşit olur; bazen de gece veya gündüzden birisi daha uzun “dırâz” ya da daha kısa “kütâh” olur.

Geh berâber olup sefîd u siyâh
Geh dırâz u gehî olur kütâh (473)

Akdeñizle Karadeñiz gūyâ
Bir yire geldiler olup hemtâ (474)

1.2.2.2.5.4.17.1. Gece ve Gündüz Hakkında Latîfe

Allah'ın emri ile gece ve gündüz, sürekli uzayıp kısalarak birbiri ardınca akıp gidecektir (475). Mahşere kadar devam edecek olan gece ve gündüzün bu uzayıp kısalmaları dört mevsimin de meydana gelme nedenidir (477).

Tâ-be-mahşer bu tarzâ rûz-ıla şeb
Çâr-fasla olur medâd u sebep (477)

1.2.2.2.5.4.18. Dört Mevsim (Füsûl-i Erba'a)

Dört mevsim *Vahdet-nâme*'de “Füsûl-i erba'a, Çâr-fasl, Fasl-ı çehâr” şeklinde de tâbir olur.

Eski astronomiye göre güneşin dünya etrafında döndüğü hatırlanacak olursa; şâir, dört mevsimin oluşumunun güneşin bir yıllık devrinin sonucu olduğunu dile getirir (480). Güneşi bir nizam üzere döndüren Yüce Allah, dakika, saat, gün, ay, mevsim ve yılları yani takvîmi böylece teşekkül ettirir. Bu nizamdaki temel gâye, âyetlerine delil getirmek ve akıl sahiplerinin anlamasını sağlamaktır. Dünya var oldukça bu devir dâim de kâim olacaktır (486).

Şâir dört mevsimi tevriye ve tenasüp yoluyla izah eder. Güneşin nizam üzere bir yıllık devrini, Allah'ın emriyle belli bir plan içerisinde tertîp edilmiş acâyip, eşsiz bir kitaba benzeten şâir, bu kitabın dört fasıl ve her fasılın üç bابتan meydana geldiğini ve yılbaşında tamamlanacağını söylemektedir. Dört fasıl dört mevsimi, üç

bab da ayları temsil etmektedir. Dört fasıl, üçer aydan toplam on iki ay eder ki, bu da bir yıla tekâbül etmektedir.

Bir kitâb-ı ‘acîb ide terkîb
Çâr-fasl üzre eyleye tertîb (481)

Her fasılda dağî yaza üç bâb
Yılbaşında tamâm ola bu kitâb (482)

Allah'ın emriyle yazılmakta olan bu kitap, onun izniyle kıyamete kadar bu tarz üzere devam edecektir (483). Allah'ın kudretinin bilinmesi için yazılmış bir takvim (484) mahiyetinde olan bu kitabın her bir noktası “nükte-fezâ” olduğundan, şâir ona “Rûz-nâme” ismini vermeyi münasip bulur (485).

İshak Hocası, İlkbahar, yaz, sonbahar ve kış mevsimlerini tek tek başlıklar halinde açıklar.

1.2.2.2.5.4.18.1. İlkbahar (Rabî')

“Rabî', Fasl-ı Rabî', Vakt-i rabî', Fasl-ı bahâr, Evvel-bahâr, Nev-rûz” kelimeleri beyitlerde ilkbahar anlamında kullanılmaktadır. Şâir baharı, her şeyi yoktan var eden Yüce Yaratıcı'nın kudretinden bir numûne addeder (489).

Ol Hudâvend-i nağş-bend-i bedîc
Kudretinden numûne vaqt-i rabîc (489)

Baharın gelmesi, yağmurların da yağması anlamına gelmektedir. Tıpkı İsrâfil'in kıyamet günü üfleyeceği Sûr (491) gibi, Sabâ da bahar yağmurlarını taşıyan bulutlara hareket vererek ölmüş toprağa sevk etmekte (490) ve yağmurlar ölümlere yeniden hayat vermektedir (492). Bahar gelmedikçe güller açılmaz (460).

1.2.2.2.5.4.18.2. Yaz (Sayf)

Vahdet-nâme'de “Sayf ve Tâbistân” kelimeleriyle de ifâde edilen yaz mevsimi çeşitli hastalıkların iyileşmesine vesile olmaktadır (493). Şâir yazı havanın sıcaklığı yönüyle hamama benzetir. Hüsn-i talil yapılarak, insanların hamamda rahatlayıp dinlenmelerinden hareketle, yeryüzü için de hamam gibi olan yaz mevsimi dinlenme yeri olarak tasavvur edilmiştir.

Ol şifâ-bağş-ı hayl-i bîmārān
Germ-sāz-ı hevā-yı tābistān (494)

Hikmeti kıldı sayfi çün hammām
Tā zemīn anda eylesün ārām (495)

1.2.2.2.5.4.18.3. Sonbahar (Harîf)

Vahdet-nâme'de sonbahar (Harîf, Könhe-bahâr) itidali temsil eder; güneşin ışıkları bu mevsimde ölçülüdür. Ne çok yakıcı ne de üşütücüdür. Bu özelliğiyle “Pesendîde” beğenilen bir mevsimdir (496). Yazdan sonra yeniden sonbaharın yaratılması, Allah'ın kudretinin âleme izharıdır:

Ḳudretin kıldı ‘âleme izhâr
Yeñi başdan yaratdı köhne-bahâr (497)

Aşağıdaki beyitte, sonbahar anlamında Arapça bir kelime olan “Ḥarîf” ile; yine Arapça olan meslektaş, san'at arkadaşı anlamındaki “Ḥafif” cinaslı olarak kullanılmıştır. Şâir, ilkbahar ile sonbaharı meslektaş kabul eder:

Ḳudreti-y-le vücûda geldi ḥarîf
İtdi fasl-ı rabî‘ a anı ḥarîf (498)

1.2.2.2.5.4.18.4. Kış (Şitâ)

Şâir kış (Şitâ, Zemistân) mevsimini anlatırken, hüsn-i talil, tenasüp, tevriye, mecaz ve teşbih gibi pek çok sanatı bir arada kullanır. *Vahdet-nâme*'ye göre kış mevsimi yeryüzü ve bulutlar için bir dinlenme zamanıdır. Nitekim toprak, Allah'ın emriyle sürekli çalışmış, her ne emretti ise hakkıyla yerine getirmiştir (499). Nesi var ise meydana çıkarmış, mertçe tüm varlığını esirgemeksizin umuma dağıtmıştır (500). Kesesinde hiç sermaye kalmamış, tamamını yağmaya vermiştir (501). Allah onu neye memur ettiyse, çalışmış ve tüm gücünü sarf etmiştir (502). Böylece hizmetini tamamlayan zemîn için artık dinlenme vakti gelmiştir (503). Kış onun için dinlenme ve hazırlanma zamanıdır:

Cüş idüp baḥr-i cûd-ı Yezdānî
Ḳış-la virdi añā zemistānı (504)

Bulutları toprağın elbisesine benzeten şâir, kışın yağın karı bu elbisenin omuzlarını örten beyaz bir kürke (505), dolu taneciklerini ise eteğini bezeyen gümüş işlemelere teşbih eder (506). İlâhî fermandan bu elbiseye bürünen toprak, artık bütün kış çalışmaktan azat edilecek, yeni bahar için güç toplayacaktır (507). Tüm bunlardaki amaç, toprağın nev-rûzda yeniden çalışmaya başlamak için hazır hale gelmesidir (508).

1.2.2.3. Üç Âlem (Mevâlid-i Selâse)

“Mevâlid-selâse: mâden, nebat, hayvan olmak üzere tabiatın üç âleminden bahseden ilimdir”.⁴⁹⁷ Kevn ve fesad âlemi içindeki her şey, gök boşluğu ve mevâlid-i selâsenin hepsi üstün babaların (yedi gezegen) aşağı annelere (anâsır-ı erba'a) tesirlerinin sonucudur. Buhar ve dumanların gökyüzündeki oluşumları gibi, toprakta ve toprağın altında da birtakım oluşumları vardır ki bunlar mâdenler, bitkiler ve hayvanlardır. Bu üç oluşum doğar, oluşur, bir nizam ve düzen içinde birleşir ve belli şekillere girer. Mâdenlerin başlangıcı toprak ve su, sonu bitkiye bitişiktir. Bitkilerin başlangıcı madene, sonu hayvana bitişiktir. Hayvanın başlangıcı bitkiye, sonu insana bitişiktir. İnsan nefsinin başlangıcı hayvana, sonu kâmil insana bitişiktir.⁴⁹⁸

Dünyanın dörtte biri “rub'-ı meskûn” mâden, bitki, hayvan ve insanlar için meskûn ve emin bir yer kılınmıştır. Merkezi yeryüzü olan bu oluşumlar su, toprak ve buhar (hava), sıcaklık (ateş) unsurlarının belli şartlar altında ve belli oranlarla birleşmeleri neticesinde teşekkül ederler. Her birinin karakteri, oluşumu, muhtevâ ve oranları farklıdır. İnsan “nâtık” konuşabilen, diğerleri “sâmit” konuşamayan varlıklardır. Şâir de mevâlid-i selâse hakkında bu bilgileri özetlemektedir:

Gâh terkîb ider gehî efrâd
Gâh vîrân ider gehî âbâd (516)

Eyledükde ‘anâsırî peydâ
Tâ mevâlîde eyleye eczâ (517)

Eyledi ol Muḥavvilü'l-aḥvâl
‘Unsur-ı ḥâki merkez-i işkâl (518)

497 Devellioğlu, s. 634.

498 İbrahim Hakkı, III, 72-73.

Mâden itdi biraz yirin mekşûf
Rub^ç -ı meskûn-ile budur ma^ç rûf (519)

Tâ mevâlîd ide anı mesken
Nâţık u sâmite ola me'men (520)

Virmek'içün mürekkebâta revâc
Cem^ç -i ezdâd idüp yaratdı mizâc (521)

1.2.2.3.1. Mâdenler (Ma'deniyyât)

Beyitlerde “Mâden, Cevher, Cevâhir” kelimeleriyle kullanılmaktadır. Mevâlîd-i selâsenin ilki olan mâdenler yerin altında hapsolmuş dumanlar ile nitelik ve niceliğinde “ezdâd” zıtlıklar bulunan çeşitli karışımlardan meydana gelmiştir. Civa ve kibritin farklı nitelik ve niceliklerde bir araya gelmesiyle oluşan yedi cisim vardır. Terkîbi çekiç vuruşuna dayanacak kadar sert olan bu mâdenler: altın, gümüş, kurşun, bakır, demir, kalay ve tunçtur. Eğer terkibi kuvvetli lakin çekiç vuruşuna dayanıksız olursa bunlar; “elmas, la'l, yakut, zümrüt, zebercet, seylan, firûze” gibi değerli taşlardır. Şayet buhar dumandan üstün gelirse o zamanda; “tuz, cam, kibrit, nişadır (amonyak), şap” gibi madenler meydana gelir. “Civa” gibi bazı terkipler de yumuşak ve akışkandır. Yedi gezegen yer altındaki mâdenlerin teşekkülüne etki eder. Yedi gezegenin yedi rengine göre cevherler renk alır. Siyahlık Zühal ve Müşterî'nin, beyazlık Ay'ın, kırmızılık Merih'in, sarılık güneşin, mavilik Zühre'nin, renkleme yani “evreng” Utarid'in ışıklarının tesiriyle oluşmaktadır.⁴⁹⁹

Çıldı kibrit u zıbağı tas' id
Heft-güne cevâhir itdi pedîd (522)

Şâir, yer altındaki bu hazineleri, cana ve gizli sırlara benzetmektedir. Toprak, Allah'ın fermanı ile mâdenleri “Hırz-ı can” gibi muhafaza etmektedir (524). Toprak bu yüzden sinesinde bir sır gibi madenleri saklamakta ve sırrını kimselere söylememektedir (525). Bu hasletleriyle toprak, “ser verip sır vermeyen” bir kimyâ-gere benzetmektedir (526). Onun esrarına kimse vâkîf değildir, sırrını ağıyâra asla açıklamaz (528). Allah'ın hikmetiyle toprak, altın ve gümüşe dönüşür:

499 İbrahim Hakkı, III, 74-78.

Ol Hudā-yı Cevād u Berr u Kerīm
Hikmeti hāki eyledi zer u sīm (527)

Mesnevî'de “Zer, Zerrîn, Altın, Sīm, Gümüş, Sīm u Zer, Bakır, Âhen, Demir” gibi mâdenlerden bahsedilmektedir.

Galazât da denilen yedi katı mâdenin oluşumu, kibrit ve “sīm-âb” yani civanın farklı oranlarda birleşmeleri neticesinde olur. Eğer kibrit ile civa, ikisi de saf iken birbirine karışır ve kibrit civanın rutubetini içerse, kibritin boyama kuvveti civayı boyarsa ve bu oluşum mâdenin sıcaklığıyla binlerce yıl kalıp pişerse o sıkışır, kaskatı ve sarı altın mâdeni olur. Eğer civa saf, kibrit bayağı olup o şekilde karışıp hararete mâruz kalırsa bakır meydana gelir.⁵⁰⁰ Eğer su maddesi fazla iken şiddetli bir sıcağa mâruz kalırsa “âhen” demir olur. Şâir aşağıdaki beyitlerde bu oluşumları anlatmaktadır:

Kendü zu' mınca ' aqd idüp sīm-âb
Altun adın bakır ider kullâb (529)

Yok yire âteşe yakup varı
Âhen-i serd dögmedür kârı (530)

Vahdet-nâme'de rengi yönüyle altına benzetilen güneş, gümüşe benzetilen de Ay'dır. Ayrıca, kar ve dolu tanelerinin yeryüzünü kapladıklarında oluşturdukları görüntü de “sīm-efşân” yani gümüş saçılmış gibidir. Demir ise sertliği yönüyle ele alınmış ve oluşumundaki etkisi ve çelik yapımında suyla dövülmesi nedeniyle suyla birlikte anılmaktadır.

Beyitlerde civa ve kibrit için “Civa, Sīm-âb, Zibâk, Kibrît” kelimeleri kullanılır. Mâdenlerin oluşumunda etkili maddelerden olan civa ve kibrit bu bahiste çok geçmektedir. Kibrît aynı zamanda kırmızı, yâkut ve altın için de kullanılmaktadır. Kibrît, kükürt anlamına da gelmektedir. “Buy-ı kibrît” ile kükürtün kötü kokusu kastedilmektedir:

Her ne deñlü iderse de iḥfâ
Bū-yı kibrît anı ider rüsvâ (536)

500 İbrahim Hakkı, III, 75.

Vahdet-nâme'de madenlerle ilgili ayrıca “Cevher, Elmas, Lâ'l, Kaya, Seng, Seng-i hârâ” kelimeleri kullanılmaktadır.

Allah isterse “seng-i hârâ” en sert taş dahi, “hârâ” yani rengârenk, dalgalı kumaştan elbiseler giyer.

Ḥil' at-ı feyżine olursa sezâ
Seng-i ḥârâ daḥî geyer ḥârâ (542)

Vahdet-nâme'de insana bahşedilen akıl için cevher, “nutk” yani konuşma kabiliyeti için de elmas benzetmeleri yapılmaktadır. “Dürr u güher” tâbiri ile söz ve kelâm kastedilir. Ağız sedef, dişler inci, söz gevherdir. Ağız hokkaya, la'l ise kırmızı rengi nedeniyle Hz. İsmail'in dudaklarına benzetilir.

1.2.2.3.2. Bitkiler (Nebâtât)

Mevalid-i selâse'nin ikincisi bitkidir. Bitkilerin, doğuş, artış, beslenme, büyüme, gelişme ve üreme tabiatları vardır.⁵⁰¹ *Vahdet-nâme*'de bitkilerin Allah'ın lûtfuyla yeryüzünde kökleşip, sebât kılmalarından söz edilir (545). Nebâtât da yaratılan diğer varlıklar gibi Allah'a hizmet ve şükretmektedir. En çok zikredilen özellikleri “neşv u nemâ” bulmalarındır. Hiç birisinin varlığı sebepsiz değildir; hayvanlarla bitkiler “nemâ” yani gelişme ve çoğalma yönüyle birbirine benzer (548). Bazı nebât hayvanlar için nice güzellikler vardır (549). Sûretâ insana benzese de ruhları yoktur; onlara ruh üflenmemiştir (550).

Ḳudreti-y-le vücûda geldi nebât
Kökleşüp yiryüzinde buldı şebât (544)

Şâir, Nebâtât bahsinde bir alt başlıkla “Nasîhat ez-Zebân-ı Serv” Servin dilinden nasihatte bulunmaktadır. Allah'ın varlığını ve vahdetini vurgulayarak, heva ve hevese aldanmamayı, ölüm gelip ömür bitmeden aklını başına toplamayı öğütleyip, kıyâmet gününü hatırlatmaktadır.

501 İbrahim Hakkı, III, 78-79.

Bitkilerle ilgili beyitlerde kullanılan bazı terimler şunlardır: “Bağ, Bahçe, Ravza, Riyâz, Bostan, Çayır, Çemen, Kışt-zâr, Sebze-zâr, Merg-zâr, Gül-zâr, Gülistân, Gülşen, Lâle-zâr, Neyistân, Bîşe, Cengelistân”.

Gül-zâr, gülistân, gülşen, gül bahçesi anlamındadır. *Vahdet-nâme*'de çeşitli benzetmelere konu edilmiştir. Daha ziyâde koku ve renk yönüyle işlenir. “Nar-ı Nemrûd”, Allah'ın lûtfuyla gül-zâr olur (248); içinden nehirler çıkar (1578). Gül-zâr renk yönüyle, kurban kesilince akan kanı temsil eder (1942). Cürhüm kabilesi bir gül bahçesine, Hz. İsmail de bu bahçe içinde yetişen bir güle teşbih olunur (1977). Aynı benzetme Mekke için de yapılarak, Abdülmuttalib “Tûbâ”ya benzetilir (2116).

Vahdet-nâme'de bir beyitte zikredilen “ravza” ile kastedilen, cennet bağıdır.

Hız. İbrahim'in Mekke'de, Hacer ve oğlu İsmail'i bıraktığı araziye tasvir ederken şâir, bu yerin her tarafı “hanzale” zakkum ve “mugaylan” yani deve dikenini gibi yabanî bitkilerle kaplı (1707), susuz, çorak ve tenhâ bir arazi diye tanımlar. Ancak Allah'ın vaat ve inâyetiyle “Sünbül-zâr” olduğunu, İbrâhim nesli için herkesin kıskanacağı bir diyâr haline geldiğini söylemektedir (1708).

Bağ ve bahçe daha çok sulak, verimli, içinde sayısız nebâtın yetiştiği, güllerin ve bülbüllerin renk ve ahengiyle capcanlı bir yerdir. Genellikle büyüklüğü yönüyle benzetmelere konu edilir. Şâir, ebedî âlem için “bâğ-ı ukbâ” tâbirini kullanır, ki bu daha çok cennet anlamındadır (1034). Allah'ın rahmet, rıza, lûtf, san'at ve keremini anlatmak için de “bâğ-ı ikbâl, bâğ-ı rızâ, bâğ-ı sun', bâğ-ı lutf u kerem, bâğ-ı hüsn u bahâ” gibi terkipler yapılır. Bağ bir beyitte anne karnı kastedilerek “bâğ-ı hücr” tâbir olunur (2026). Kâinât için de “bâğ-ı âlem” denmiştir. Bağ bazen de siyah ve ateşendir. “Bâğ-ı sefid” siyahlık nedeniyle kalem için kullanılır. “Bâğ-ı ateş” ise Nemrud'un ateşinin büyüklüğüne kinâyedir.

Bostan ise “Bostan oyuğu” deyimiyle bir beyitte şeytan için kullanılır (1423).

Şâir tarla anlamında “kişt ve kişt-zâr” (1136) tâbirlerini kullanırken, orman için “bîşe”, çayır ve çemen anlamında da “merg-zâr ve çemen” mefhumlarını tercih etmektedir. Çayırılık araziler atların bağlandığı, koşturduğu meralardır (2701). Orman

ise, aslanla birlikte zikredilmektedir (1627). Misk kokusu taşıyan “âhüvân”ların, yani ceylanların mekânı olan Hutun'e karşılık çemen, güzel kokulu goncaların yeridir (711). Gülşen ve çemenle birlikte en çok zikredilen diğer kavramlar ise, çemeni renk ve kokularıyla süsleyen gül ve nağmeleriyle şenlendiren bülbüldür.

Neşr-i 'ıtrı-y-la hikmetin izhâr
Eyledi gülşen içre hep izhâr (555)

Mîşe-zâr ise meşelik, küçük koruluk anlamında olup, Hz. İbrahim için hazırlanan ateşin odunlarının temin edildiği yerdir.

Vahdet-nâme'de bitkiler arasında zikredilen ağaç için “Şecer, Eşcâr, Dıraht, Ahdar” kelimeleri kullanılmıştır.

Tüm varlıkları Allah'ın emrinde, şüküründe ve zikrinde oluşlarıyla ele alan şâir, ağaçları âlemlerin Rabbi olan Allah'ın huzurunda sürekli tek ayak üzerinde bekleyen hizmetkârlara benzetir. “Sâbit-kadem”dirler. Yeşil elbiseleriyle hizmet ve ikrâmda bulunurlar (559).

Bir ayak üzre cümleten eşcâr
Bârgâhında oldu hîdmet-kâr (558)

Şâyet emredilen yerde mukîm olmasalar testere ile iki parçaya bölünürler (560). Allah, hidayet yoluna revân olanlar için her bir ağaç ağacı âdetâ nişan taşı etmiştir kılmıştır (561). Hayat , “şâh-ı nebât”a teşbih olunmaktadır. Şâh da dal demektir. Hayatın bitişi ile ağaç ve bitkilerin dalının kesilmesi arasında ilgi kurulur (990).

Serv, çınar ve 'ar'ar örneklemesiyle nasihatte bulunan şâir, servi şekli yönüyle “elif”e benzetererek, Allah'ın vahdetine işaret eder. Yine şekli ve rüzgârla sallanması nazar-ı dikkate alınırsa servi, işâret parmağını kaldırıp sallayarak birilerini tehdit etmektedir tehdit eder gibidir.

Servi gör Hâk'ı eyleyüp tevhîd
Barmağın kaldırur ider tehdîd (562)

Servinin tehdit ettikleri, “tîh-i isyânda” isyan çölünde ağlayıp inleyerek şaşkın gezen Hak yolundan bî-haber kör olan nâdânlardır (563). Onların böyle gaflet

ve şaşkınlık içinde dönüp dolaşmaları boşunadır (564). Servi, “bu serseri ve başıboşluk seni ihtiyarlattı artık ‘hevâya’, yani nefsin zararlı ve günah olan arzulara arzularına esir olduğun yeter” demektedir (565). Bu “tezelzül” sallanmanın onu berbât edeceğini ve nihayet bin feryat da etse fayda vermeyeceğini hatırlatmaktadır (567). Şâyet çınar ağacı gibi “kadd u kâmet” boy pos çekerse nihayetinde elinde yalnızca hevâ kalır.

Ḳadd u ḳâmet çeküp çınar-âsâ
Ḥâsiluñ ellerüñde cümle hevâ (568)

“Eğer “ar'ar” ardıç ya da dağ servisi gibi Allah yolunda sâbit olursan sarsar denen şiddetli rüzgâr sana asla ziyân edemeyecektir” der.

Ṣâbit ol râh-ı Ḥaḳḳda çün ‘ar‘ ar
Tâ ziyân itmesün saña sarsar (569)

Ayrıca bir başka beyitte, Hz. İsmâil'in boyu 'ar'ara teşbih olunur.

Bitkilerle ilgili olarak “Mîve, Gül-nâr, Mîve-i nâr, İneb” gibi meyvelere de yer verilmektedir. *Vahdet-nâme*'de, “gül-nâr” yani narçiçeği, rengi yönüyle ateşle birlikte zikredilir. “Nâr” ateşle birlikte tevriyeli olarak kullanılır. Anâsır-ı erba'adan biri olan ateş, Allah'ın san'at bağındaki bir “gül-nâr”dır. Yeşil bitkilerin ve taş gibi maddelerin de özlerinde ateş yaratıldığına telmihte bulunan şâir, bu izah için de “meyve-i nâr” tâbirini tercih etmektedir. Hz, İbrâhim'in ateşe atılması hadisesinde “bâğ-ateş” içinde “gül-nâr” hâsıl olur.

Âteşî ol Ḥakîm-i dâniş-kâr
Bâğ-ı sun‘ında itdi bir gül-nâr (236)

Mesnevî'de zikredilen bir diğer meyve de “ineb”, yani üzümdür. Üzüm şarabın ham maddesi olması dolayısıyla söz konusu edilir. Şâir, utanması, edep ve hayâsı olmayan “arak”, yani rakı için “ibn-i bint-i ineb” lakâbını uygun bulmaktadır (771).

“Yaprak, Berk, Nihal, Şâh, Tohum, Tohm, Sâk” da yine bitkiyle ilgilidir. Sebzeler için “bî-sâk”, yani sapsız tâbirini tevriyeli kullanan şâir, bununla sebzelerin sapsız, başka deyişle elsiz ayaksız oluşlarını, hem de güçsüzlerini güçsüzlüklerini

vurgulamak istemiştir. Bir sonraki mısırda da buna rağmen onların Allah'ın hizmetinde “şedd-i nitâk” ile hizmet kuşağını kuşanmalarından bahsetmektedir.

Sebzeler gerçi oldılar bî-sâk
İtdiler hîdmetinde şedd-i niṭāk (556)

Bitkilerin kendi cisminden bir numûne olan ve yeniden yeşermelerini sağlayan tohum *Vâhdet-nâme'*de sıkça kullanılan bir mefhumdur. Allah'ın kâinatı yaratması ile bir çiftçinin tarlasına tohum serpmesi arasında münasebet kurulur. Tohum bir nevi mayadır. Dert tohumları ve hastalık mayası insanda yerleşirse iflas eder, sonu gelir. Ağaç için tohumu olmamak ne anlama geliyorsa, vücut ağacının baş aşağı olması, yani hastalanması bu anlama gelmektedir.

Ser-nigûn olsa ger dıraḥt-ı vücûd
Nâmı bî-toḥm olur anuñ nâ-bûd (981)

Şâir, kitabı üzerinde hüner tohumlarının yeşerdiği bir tarlaya, kalemi de bu hünerin sahibi olan “kiş-t-kâr”, yani çiftçiye benzetmektedir.

Ağaç ve nebâtla zikrolunan bir diğer unsur da yapraktır ki zikrinin geçtiği en dikkat çekici beyit Fil olayının anlatıldığı bölümdedir. Bilindiği üzere Ebrehe ve ordusunun âkıbeti kurumuş yapraklara teşbih olunmaktadır. Ayrıca kurumuş ağaç parçalarını ve yaprakları yağmurla canlandıracak olan ancak Allah'tır.

“Giyâ” ya da “giyâh” diye kullanılan ot, insan için latîf ve hoş olmasa da hayvanlar için gereklidir. Böylece şâir, kâinattaki hiçbir şeyin lüzumsuz olmadığını vurgulanmak istemektedir.

Mesnevî'de bazı ot çeşitleri ele alınır. “Semmü'l-fâr”, yani sıçanotu, öldürücü özelliğiyle anılır. “Dâs” ise, sedef otu ve orak anlamında tevriyeli olarak kullanılarak hasat zamanı orağın taze ya da kuru demeden ne varsa kestiğinden bahsedilmektedir.

Otla birlikte “sebz” ve “sebze” de kullanılmaktadır ki bunlar da nebâtâtandır. Tarlalar varaklara, sebzeler yazıya ya da resme teşbih olunur. Bunlar yüce San'atkârın kaleminden çıkmış, yeryüzünü tezyin etmiştir. Bir başka beyitte ise, gece mürekkebe, sayfalar gündüze, sebzeler kaleme, zerreler de ressama benzetilmektedir.

Hâme-i sun'ı ile ol Hallâk
Sebzelerden yazup neçe evrâk (389)

Kenker, Deve dikenini (Mugaylân), zakkum (hanzale), Ebu Cehil karpuzu ya da karga kabağı (zaymerân) bitkileri susuz ve çorak yerleri tasvir için kullanılan kokusuz, renksiz, insan için hiçbir çekiciliğı ve faydası bulunmayan bitkilerdir.

Vahdet-nâme'de “Ezhâr, Şukûfe, Şukûfe-i bâdâm, Gül, Verd, Gonca, Sümbül, Benefşe, Reyhân, Nilüfer” gibi çiçek isimleri geçmektedir.

Çiçekler, Allah'ın hikmetiyle gülşen içinde güzel koku yaymaları için halk olunmuşlardır.

Neşr-i ıtrı-y-la hikmetin izhâr
Eyledi gülşen içre hep ezhâr (555)

Sevgilinin güzel yüzü anlamında da kullanılan “şukûfe-i bâdâm” Mesnevî'de, saçla birlikte zikredilmektedir.

Mesnevî'de çiçekler içinde benzetmelere en çok konu edilen unsur güldür. Hoş kokusuyla dimağa, rengiyle göze ferahlık verir. Yüz ve yanak genellikle gülle teşbih edilir. “Gül-ruhan” tâbiri bu münasebetle sıkça kullanılır. Hz. İsmail'in yanağı güle, annesinin yüzüne sürdüğü gül suyunun tanecikleri şebneme benzetilir. İsmail için gül benzetmesini sıkça kullanan şâir, onu açılıp güzellenmiş güzelleşmiş, boy ve pos olarak benzeri olmayan bir gül gibi görür. İsmail ayrıca yürüyüşüyle sahrada salınan bir serviye, ayak izleri ise yere saçılmış güllere benzetilmektedir. Yüzü “gülşen”, yanakları “gül-deste” olunca, iki gül ortasındaki ağzı “piste”, yani fıstık gibi düşünülür. Dişleri ise, gonca, yani ağzı içince gizlenmiş jâlelerdir. Gül, rengi yönüyle, yine İsmail'in ağzı ve gerdanı için de benzetme unsurudur.

Hz. Yahyâ'nın⁵⁰² kanlar içindeki cübbesi de rengi bakımından kırmızı güle benzetilmiştir.

“Gül-i mîh” dağların tepelerinde yetişmesiyle dile getirilir. Gül-i rânâ ise rengi itibâriyle kor halindeki ateş parçalarına benzetilir.

502 Yahyâ Aleyhisselâm için bkz. And, ss. 172-176.

Gülle birlikte en çok gül suyu ve gül-bûn kullanılmaktadır. Gül suyunun taneleri ile şebnem arasında benzerlik kurulur. Gül suyu yüze sürüldüğünde insana ferahlık verir.

Şerbet-i bû-yı gülle şahs-ı dimağ
Eyler ekşer rutûbet-istifrâğ (728)

Baharın gelmesi güllerin açılması demektir. Bu aynı zamanda bulut ve yağmur için de bir müjde anlamına gelmektedir.

Gülün en ziyade münasebet halinde olduğu unsurlardan birisi de bülbüldür. Gülün kokusu, bülbülün feryâdı zikredilir.

Nüzhət u bû nasîbe-i güldür
Söz u nâle sezâ-yı bülbüldür (954)

Mesevî'de gülle birlikte en fazla zikredilen çiçek sümbüldür. Onlar “hem-bâğ” olup kokuları bağı kuşatmıştır.

Güzelliği, mor rengi ve hoş kokusu dolayısıyla gülden sonra en çok zikri geçen çiçek sümbüldür. Bazı beyitlerde bu özellikleriyle gül ile birlikte anılmışlardır. Hz. İsmail'in sahrada babasının arkasından yürümekten pejmürde olmuş, sümbüle benzetilen saçları tel tel dağılmıştır.

Sümbülün gül ile birlikte gökyüzündeki ateş küre için de kullanıldığını daha önce belirtmiştik. Çarh için de sümbül benzetmesi yapılmaktadır. Mesnevî'de sümbül de Allah'a olan hamdı ile dile getirilir.

Güyyiâ itdi sünbül-i nev-hîz
Hâlıkı hamdına zebânını tîz (546)

Vahdet-nâme'de “benefşe” yani menekşe şekil yönüyle zikredilir. Menekşe, Allah yolunda boynunu eğmiş, boyun bükmüş bir köleye teşbih olunur (553). Reyhan güzel kokusuyla âhû ile birlikte anılır (2878). Hz. İbrâhim'in atıldığı ateş “sahn-ı zerrîn” çiçek bahçesine dönüşmüş, köşe bucak benefşe ve reyhanla kaplanmıştı (1580). Nilüfer çiçeği ise, soğuk karakteri nedeniyle feleğe teşbih olunur (2711).

1.2.2.3.3. Hayvanlar (Hayvanât)

Mevâlid-i selâsenin üçüncüsü hayvan cinsidir. Aslı “hayevân” olan kelime canlı şey anlamındadır ki bu cins insanı da kapsar. Hayvan cinsinin en güzel türü olan insan yaratıkların en şerefli, kâinâtın özü, konuşan nefsin aynasıdır. Hayvânî nefise sahip olan hayvan cinsi, irâdî bir kuvvetle hareket eder. Dış görünüşündeki işitme, görme, koklama, tatma ve dokunma kuvvetleri itibâriyle insanla aynıdır.⁵⁰³

Vahdet-nâme'de Allah'ın kudretiyle, hayvan türünün dört erkânın bünyesinde bir araya gelmesi husûsiyeti vurgulanır.

Ƙudreti-y-le yaratdı hayvânı
Žamm idüp birbirine erkânı (575)

Ardından eşref-i mahlûkat olan insandan bahseden şâir, Allah'ın onun ismini dahî hassas kıldığını, ona irâdeyi ikram ettiğini belirterek (576), bu nev'in diğerlerinden “mümtâz” seçkin kıldığını söylemektedir.

İtdi nev' in Ğudâ-yı bî-enbâz
Bu fusûli-y-le ğayrıdan mümtâz (577)

Eşi benzeri olmayan ve âdil olan yüce Hükümdar, karıncadan yılan, sinekten file kadar her canlının rızkını verendir.

Ol Ğudâvend-i bî-şebîh u 'adîl
Râziğ-ı mâr u mûr u peşe vü pîl (578)

O, herkesin rızkını takdîr eyleyip, yani önce kâinâtı ve içindeki her şeyi yaratıp, daha sonra hayvanı ve insanı yaratmıştır (579). Rızıkları vaktinde yetiştiren Allah'tır; bu nedenle rızık için acele etmek fayda vermeyecektir (580). Günlük nasibinden ne azını ne fazlasını verir, çalışıp çabalamanın bir anlamı olmaz (581). Mahlûkatı yoktan var eden Mevlâ, onun “kefâfını” yani rızkını asla kesmez (582). Allah yeryüzünü yani toprağı, üzerinde yaşayanlar için âdetâ bir sofraya gibi sayısız nimetlerle döşemiş ve gökyüzünü de ona örtü yapmıştır (583).

Hayvanât başlığı altında bunları zikreden şâir, *Mesnevî*' de çeşitli vesîlelerle bazı hayvanlardan bahsetmektedir.

503 İbrahim Hakkı, III, 79-80.

Hayvanlar arasında zikredilen kuşlarla ilgili “Tuyûr ve Mürğ” kelimeleri kullanılmıştır. Kuş unsuru genellikle, müşebbehün-bih olarak kullanılmıştır. “Mürğ-i cân”, yani can kuşu beden kafesinde hapsedilmiştir; ölüm bu kafesten rehâdır (1027). Gözyaşını “dâm”, yani dânelere (yem), tahammülü de tuzağa benzeten şâir, “Mürğ-i matlab” yani arzu kuşunun râmı bununla olur demektedir. Yani, gece yarısı kalkıp ibadet ve duâ edip, gözyaşı dökmedikçe, başına gelen musîbetlere tahammül etmedikçe, Allah'ın rızası kazanılamayacaktır.

Gözyaşı dânedür taḥammül-dâm
Mürğ-ı maṭlab bunuñ-la olur râm (457)

Bu bağlamda şâir son bölümde hayatına dâir pişmanlıklarından bahsederken, uyku kuşu manasında “mürğ-i hâb” tâbirini kullanır ki bu, “geceleeri çokça ağlayıp, yüzünden “âb-ı dest” akıtmadım, uyku kuşunu gözümünden kaçırıp yeterince ibâdet etmedim” demektir (2518).

Bunlardan başka “mürğ-i mânâ” ve “mürğ-i işret” terkiplerini yapan şâir, Fil kıssasındaki ebâbîl kuşları için de “mürğ-i seng-efgen” tâbirini kullanmaktadır.

Mürğ-i seng-efgen eyleyüp irsâl
Eylemek bir nefesde istisâl (2251)

“Tuyur u vuhûş” terkîbine iki beyitte yer veren şâir, nice peygamber gönderilmesine rağmen en son Hz. Muhammed'in geldiğini onların bile anladığını söyler. Hz. İbrâhim ile ilgili olan fasıllarda ise, kâfirlerin yapıp ettiklerini gören vahşilerin ve kuşların bile bakıp bakıp güldüklerini söyler. *Vahdet-nâme*'ye göre, gökteki kuşlar bile Allah'ın kereminin farkındadır.

Mesnevî'de en çok zikredilen kuş bülbüldür. Ağlayıp inlemesiyle mevzû bahis olunan bülbül genellikle gül ile birlikte anılır. “Söz u nâle” bülbüle sezâdır. Bülbül hoş nağmeler (nağme-senc-i hoş-elhân) söyleyendir. Bu özelliğiyle kalem bülbüle teşbih edilir.

Nüzhet u bû nasîbe-i güldür
Söz u nâle sezâ-yı bülbüldür (954)

Bir de kurban hadisesi sırasında Hz. İsmâil, babası Hz. İbrâhim'den gözlerini, ağzını, el ve ayakların bağlamasını istemektedir. Bu arzunun bir sebebi de kurban edilişinden sonra, Hz. İbrahim'in oğlunun gül yüzünü ve ağzını hatırlayıp bülbüller gibi hasretle feryâd etmemesidir (1920).

Bülbülün nağmesiyle birlikte papağanın (tûtî) hoş kelâmı, kumrunun ise makamlı Kur'ân okumaya benzeyen ötüşü zikredilmektedir. Çemenistân ile birlikte anılan bülbüller bâzen de suskun kuşlar mürğ-i dem-beste gibidir.

Dudu kuşu ya da papağan (Tûtî) diye de bilinen bu kuş, işittiği sözleri ezberleyip tekrar etme ve insan sesinin taklidini yapma özelliğiyle bilinir. *Vahdet-nâme*'de papağanın bu özelliği vurgulanarak, Allah dilemeseydi tûtî'nin “güftâr” ve “şekker-hâr” olması mümkün olur muydu denilmektedir.

Evvelâ olmadıkça şekker-ḥ̄ār
Tûtî mümkün mi eyleye güftâr (7)

Bir başka beyitte ise, kalem “hoş-kelâm” olması yönüyle tûtîye benzetilmektedir.

Hümâ kuşu, kanat açıp uçması, gölgesinin ulaştığına saadet ve ikbal getirmesi, zor ele geçmesi gibi özellikleriyle bilinir. Şâir mârifeti “hümâ-yı devlet-dâr”a benzetmekte ve herkese nasip olmadığını söylemektedir.

Ma'rifetdür hümâ-yı devlet-dâr
Âşiyân olmaz aña her ser-i ḥ̄ār (943)

Hz. İbrâhim, Allah'ın kadîm vahyi “hümâ” kuşuna, Hz. İbrâhim ise, himâyesindekilere ebedî saadeti sunan bu kuşun gölgesine teşbih olunur:

Oldı nâgeh hümâ-yı vahy u kadîm
Sâye-endâz-ı fark-ı İbrâhîm (1194)

Mesnevî'de bir başka beyitte daha Hümâ, Allah'ın vahyi anlamında kullanılmış, bu emirle Hz. İbrahim ateşin yakmadığı Semender misâli olmuştur.

Üstüḥândan hümâ olup bî-zâr
Oldı hem-çün semender âteş-i ḥ̄ār (1517)

(Keklik) kebg; tezerv ise sülündür ki daha çok güzelliğiyle anılır. Mesnevî'de çabuk adımlarla yürüyüşleri ve güzellikleri nedeniyle teşbih unsuru olarak kullanılan bu iki kuş, genellikle kâğıt üzerinde gezinen kalem; babası İbrâhim'in peşi sıra çölde seyreden Hz. İsmâil ve Allah'ın kurban emrini yerine getirmek ve rızâsına nâil olmak gayreti ile Hz. İbrâhim için müşebbehün-bih durumundadır. Bu münâsebetle onlardan söz ederken şâir “hoş-hırâmende”, “çâbü-k-hirâm”, “kilk-i kebg-i hirâm” tâbirlerini kullanır.

Eyledi ol tezerv bâğ-ı rızâ
Gerdenin zîr-i dâm-ı hük-m-i kazâ (1370)

Lîk ol kebg-i kulle-i 'ismet
Hoş-hırâmende-i reh-i 'iffet (1987)

Ötüşü ve boynundaki halka ile mâruf olan kumru Mesnevî'nin iki beytinde bu özellikleriyle mevzû bahis edilir. Hz. İbrâhîm'in, mancınığa bağlı iken hâlini tasvir ederken şâir, onu “dıraht-ı safâ” safâ ağacındaki güle benzeyen boynu zincirle gerdanlık gibi süslenmiş bir kumruya benzetmektedir.

Oldı ol kumru-yı dıraht-ı safâ
Tavk-ı zencir ile gülü-pîrâ (1534)

Bir beyitte, kumru ile bülbülü birlikte zikreden şâir, kumrunun ötüşündeki nağmeleri Kur'ân-ı Kerim'in makamlı okunuşuna benzetmektedir.

Kuş yavruları (Peççe-i usfûr) bazen uçacaklarını sanıp kendi başlarına yuvadan ayrılmaya tenezzül ederler ve nihayetinde helâk olurlar. Hz. Nûh'un dâvetine uymayıp, gururlarına yenik düşerek gemiye binmeyen oğulları da tûfan sonucu serçe kuşunun yavrusu gibi tek tek dağılmışlar, helâk olmuşlardır.

İtdi evlâd-ı Nûhı bād-ı gurûr
Pâre-kende çü peççe-i 'usfûr (1135)

Huffâş, gece kuşu ya da yarasa diye bilinen bu kuş gündüz görmemesi ile meşhur olup Mesnevî'de de bu özelliğiyle bahsedilir (133). Baykuşun eserde zikredilen başka bir özelliği ise yırtığı olmasıdır ki “lâne etmek” tâbiriyle ifâde bulur. Bir başka beyitte ise şâir, Mecnûn'un çöldeki pejmürde haline telmihte bulunarak servinin dilinden nasihat ederken; başı boş, şaşkın, Allah yolundan bî-haber

gezenleri, “bûm u huffâş” yani yarasa ve gece kuşları tarafından sinesi paramparça edilmiş haldeki Mecnûn'a benzetmektedir.

Çehresin Һasreti-y-le kıldı Һırâş
Sînesin lâne itdi bûm u Һuffâş (446)

Avlanmadaki mahâreti ve yırtıcılığı ile söz konusu edilen Şâhin (Bâz, Şahbâz), diğer kuşları avlamak için yakalanıp, ayağından bağlanmaktadır. Şâir de bunu dile getirir. Nemrud, Hz. İbrâhim'in tutuklanıp, yakılması emrini verirken onu ayağından bağlanmış şâhin olarak tasvir eder. “Semender” ise, ateşte yaşadığına inanılan efsânevî bir kuştur. Şâir bu münâsebetle bâz ve semender münâsebetini kurmaktadır. Semender başka beyitlerde de Hz. İbrâhim için kullanılır; çünkü ateş onu yakmamıştır.

Rişte der-pâ iken eger ol bâz
Olmaya çün semender âteş-bâz (1470)

Hz. İbrâhim'in tutuklu halini tasvirde de şahbâz benzetmesini yapan şâir, ayağı bağlı olan kuşun ne kadar çırpınsa da uçup kurtulamadığını belirtir.

Mesnevî'de göz “şahbâz” a yani iri ve beyaz doğan kuşuna; kirpikler ise onun kanadına benzetilmektedir.

Dîde şahbâz-veş olur perrân
Oldı şehbâli fi'l-meşel müjgân (688)

Karga (Gurâb) ve ala karga (Gurâbü'l-beyn) şekil ve renkleri yönüyle benzetmelerde kullanılır. Daha çok sâbit yıldızların, oluşturdukları sûretler nedeniyle bu isimleri almalarından dolayı, söz konusu bahiste Mesnevî'ye konu olmuşlardır. Bu kuşların yırtıcı oluşlarına ve çığlığa benzeyen ötüşlerine de vurgu yapılır. Siyah rengi yüzünden, çehresi kararmak, nur kalmamak anlamında kullanılmıştır. Hz. Âdem'in oğlu Kâbil kardeşi Hâbil'i öldürünce babasının bedduâsına dûçâr olmuş, böylece hânesi harâb, cismi ise “gurâb”, karga misâli olmuştur.

Bed-du' â-i pederle Һâne Һarâb
Oldı cismi siyâh hem-çü gurâb (1015)

Vahdet-nâmede hayvanlar arasında sürüngenler, sinekler, böcekler ve balıklar da anılmaktadır. Peşşe yani sivrisinek, küçüklükten ve güçsüzlükten kinâyedir.

Yezdân'ın irâdesi ile kanat çırpmaya, uçmaya kâdir olabilir. Rızkını veren de yalnızca Allah'tır.

Olmasa ger İrâdet-i Yezdân
Peşşe kâdir mi ola per-cünbân (48)

Eşek arısı (zünbur) Mesnevî'de gürültülü ve rahatsız edici olan vızırtısı ve zehriyle benzetme unsuru olarak kullanılmıştır. Şâir boş sözü ve mûsikîyi eşek arısının vızıltısına, mûsikî meclislerini de eşek arılarının yuvalarına teşbih ederek, bu sesleri zevk vermeyen kuru şamata olarak tasvir eder:

Şûretâ gerçi hâne-i zünbûr
Bî-çalâvet derûnı tobtolu şûr (646)

Hız. İbrâhim'in üzerine hücum eden ve ona türlü türlü eziyetlerde bulunan Nemrud ve kavmi de eşek arılarına benzetilir. Yaptıkları eziyetler, verdikleri kederle “zehr-âb” yani zehirleriyle onu zehirlemişlerdir (1489).

Vahdet-nâme'de küçüklükten kinâye olarak kullanılan bir diğer canlı, karınca (mûr)dur. Küçük karıncanın bile rızkını taksim eden Allah, dilerse bu küçük karıncanın gözünde yüz tane pencere, yani yüz göz daha açmaya kadirdir.

Beyremin eyledükde kâr-efgen
Çeşm-i mûre açardı sad revzen (1173)

Vahdet-nâme'de çok sık söz edilen mefhumlardan olan yılan (mâr, efî) çeşitli benzetmelere konu olur. *Vahdet-nâme*'de genellikle “Allah, yılan ve karıncanın rızkını verendir” anlamındaki “Râzik-ı mâr u mûr” terkibi kullanılır. Şâir ilk olarak anâsır-ı erba'ayı “zen”e benzeterek, kadın verimsiz yani kısır olursa “efî” gibi olacağını, yılanın yaralamasından ise sakınmak için defî gerektiğini savunuyor (36). Yılanla ilgili bir başka benzetme ise ay ve güneşin, gümüş ve altına; gökyüzünün, hazîneye; her bir feleğin ise hazîne muhafızı olan zehirli bir yılanı teşbih edildiğini görüyoruz.

Yılan ayrıca yalan ve kötü söz ile, kin ve nefret için de müşebbehün-bihtir. Sîne de onun yuvası (1012). Şâir yalan ve yılanı bir kabul ediyor (937). Yalan ya da kötü söz yılan telakki edildiğinde, ağız onun yuvası mesâbesinde oluyor:

Kesr-i ‘ arziçün eyleme düşnām
İtme ol ef̄ iye dehānı künām (936)

Saç siyah ve büklüm büklüm olması yönüyle yılanı benzetilir. Saçın her bir teli yılan gibi kıvrım kıvrımdır. Şekli yönüyle yılanı benzetilen bir diğer mefhum ise destâr yani sarıktır. Sarığın her bir ipliğinin yılanı teşbihinin sebebi, makam ve mevki nişânesi olmasından dolayı tehlike arz etmesidir:

Ƙıvrırılup pîç pîç olur destâr
Oldı her târı gūyiyā bir mār (805)

“Zehr-i ef̄i”ye teşbih olunan bir diğer mefhum da dünyanın süsü püsü, aldatıcılığıdır (989). Hayır ve şerri idrāk eden âkiller için de yılanın zehri arzulanacak bir şey değildir (1220).

Şâir, Hz. İbrahim'in İsmail'i kurban edip şerefe nâil olmasını istemeyen Şeytan'ın Hâcer'e vesvese vermek için sözü döndürüp dolaştırmasıyla yılan arasında münâsebet kuruyor (1798).

Hz. Muhammed'in babası Abdullah'ı öldürmek isteyen câniler, insan yakalayan bir ejderhâya, kılıçları ise yılanı benzetilmektedir (2175).

Büyük yılanlar için kullanılan “Ejder, Ejderhâ, Ejderân, Tinnîn, Heft-ser-ejder” *Vahdet-nâme*'de sık kullanılan unsurlardandır. Allah'ın kahrını “ejder-i kahr” ve “dendân-hâ” tâbiriyle ifâde eden şâir, arz ve semânın ancak onun bir lokması mesâbesinde olduğunu belirtir (1084). Allah'ın kahriyle deniz öfkeli bir ejderha gibi kocaman dişleriyle ağzını açmış ve Firavun ile kavmini yutmuştur (308).

“Heft-ser-ejder” yedi başlı ejder ise, yedi felekten ve kürsîde bulunan yedi cehennem için kullanılan bir teşbih unsurudur (2695). Cehennem kötü kalplileri ve kötü fiilde bulunanları yutan bir canavardır.

Şâir ayrıca Bedir savaşında Hz. Muhammed'in kılıcını iki başlı ejdere, ucundaki “peykân”ı demir parçası da yılanın dişlerine benzetmektedir (2435). Bu başlardan birisi kılıcı, diğeri ise meleklerin yardımını temsil etmektedir (2434).

Bir beyitte, şekli bakımından yunusa benzetildiğinden Dülfin (Yunus) ismi verilen yıldız kümesi nedeniyle Tinnîn (ejderhâ) ile birlikte zikredilir (206).

Denizde yaşayan hayvanların genel adı olan (mâhî) balık yine burçlar hasebiyle zikredilmektedir. On iki burçtan biri, mâhî (balık) burcudur. Hz. İbrâhim'in putları kırdığı gerekçesiyle tutuklanmasından duyduğu ıstırâbı kasteden şâir, bunu bir misalle anlatır; “kâm-ı mâhî” yani damağına takılan oltanın acısıyla harap olan balığın haline benzetir. Burada aynı zamanda Hz. İbrahim'in hükm-i kazaya râzı olup sesini çıkarmaması nedeniye balık benzetmesinin yapıldığı düşünülebilir.

Kâm-ı mâhîye düşse ger kullâb
İztırâb eyler anı dâhî hârâb (1371)

Su kuşu, kurbağa, ördek gibi anlamları bulunan mürğ-âb mefhumunu şâir, keşfî için müşebbehün-bih olarak kullanır (1106).

Beyitlerde “Âhuvân, Âhû, Ceylân” gibi dört ayaklı hayvanlar sık sık zikredilmektedir. Ceylân, ahû ya da âhuvân diye bilinen bu hayvan güzel gözlü, güzel kokulu ve ürkek oluşuyla birçok teşbihe konu olmuştur. Misk âhusu denen hayvanın göbeğinden çıkarılan bir çeşit koku olan nâfe, ıtr, misk gibi güzel koku anlamı taşıyan lafızlarla birlikte kullanılmıştır. Güzel kokusu dolayısıyla gül ve âhûya ait unsurlar tenâsüp içerisinde işlenmiştir. Ceylân, bünyesinde “nâfe-perdâz” misk düzenleyen, üreten bir unsurdur. Hutun ise; Çin'in kuzeyi ile Türkistan toprakları olup misk âhûsuyla meşhurdur. Bu münâsebetle, goncalar da “ıtr-âmîz” yani içinde güzel kokuları barındıran bir motiftir. Onun mekânı ise, çemendir:

Nâfe perdâz-ı âhuvân-ı Hutun
‘İtr-ı âmîz-i gonca-hâ-yı çemen (711)

Mesnevî'de bir de “sayd-ı âhû” yani ceylan avından bahsedilmektedir. Gerçek anlamıyla kullanılan bu tâbir Abdullah'ın çöle ceylan avlamaya gitmesi ve orada bazı kişilerce öldürülmek istenmesinin anlatıldığı kısımda geçmektedir (2160).

Binek hayvanı olan esb (at) *Vahdet-nâme*'de en çok zikredilen hayvanlardan biridir. Bazen binek, bazen yarış atı bazen de yük hayvanıdır. Genellikle “yola revân” ve “hoş-reftâr” olma, “atını bir yere sürme”, “yükünü yükleme” tâbirleriyle birlikte kullanılır.

At özellikle “çarh” benzetmesiyle dikkati çeker. Sürekli dönmeleri ve gezegenleri de beraberlerinde döndürmelerinden dolayı bu benzetme yapılmıştır. “Hink” yani kır at, güneş için bir binektir (129). Merkeb, eşek anlamında da olmakla birlikte, binek anlamı da vardır. Hak kamçısıyla “hoş-reftar” yani güzel ve “rehvâr” sarsmadan yürüyen bir at olup, güneşi sırtında taşımaktadır.

At ile birlikte kullanılan bir diğer mefhum da “mehmîz” yani mahmuzdur. Nemrud'un öfkesi için “esb-i tekebbür” benzetmesini yapan şâir, mehmîz, meydân ve “gerd-engîz” tâbirlerini tenâsüp içinde kullanmıştır:

Virdi esb-i tekebbüre mehmîz
Oldı meydân-ı ahra gerd-engîz (1451)

Meydân, mera, tarla ve beste, Mesnevî'de at ile birlikte kullanılan diğer unsurlar arasındadır. Bir nevî yarış atı olan “Fiskil” ile “Har” eşek tarla ve mera ile birlikte zikredilen kavramlardandır.

“Eşek” ile “nâdân”; “fazl u hüner” ile “tu'me-i har” yani eşek yemi arasında bağ kuran şâir, “dürr u sadef” değerinde olan “fazl u hüner”in nâdâna arz edilmemesi gerektiğini vurgulamaktadır. Eşek bundan anlamayacak ve sadece biraz yiyecek, yani ot değerinde olacaktır.

İtme nâdâna ‘ arz-ı fazl u hüner
Gevher u dürri kıлма tu‘ me-i ar (942)

Eşekle ilgili kullanılan bir diğer tâbir ise “har-vâr” yani eşek yüküdür. Hikmetli sözü “dürr u güher”e benzeten şâir, “sad-har-vâr” yüz eşek yükü inci ve cevher olsa da “hımar” onu kulağına küpe edinmez” demektedir (947). Deyim ve mecazlarla anlamı kuvvetlendiren şâir, hımar ile nâdân, câhil, ahmak kimseleri kastetmektedir.

“Kebş” yani koç, Mesnevî'de Hz. İbrahim'in İsmâil'i Allah yolunda kurban etmek istemesi, Allah'ın da bunun yerine ona bir koç gönderip onu kurban etmesini emretmesinin anlatıldığı bölümlerde geçmektedir. Bu nedenle kebş, Hz. İbrâhim, Hz. İsmâil, zebh, kurban gibi mefhumlarla birlikte anılmaktadır.

Gav (öküz), bakar ve sevr olarak boğa burcunda zikredilmiştir (59). Sığır anlamındaki kullanımı ise, görme duyusunun anlatıldığı kısımda, günümüzdeki kullanımıyla “öküzün tirene baktığı gibi” anlamındaki deyimle aynı anlama gelecek şekilde ifâde edilmiştir. Hayvan ve insan beş duyu bakımından ortak yaratılıştadır. Ancak insan bunlara ilaveten bir de akıl, irade, konuşma, düşünme vs. gibi hassalara da sahiptir. Şâir bu münâsebetle tevriyeli olarak kullandığı “bakar” terimini tercih etmektedir. Öküz de gözüyle bakar ve görür; ancak, kıssadan hisse çıkarmadıkça bir şeye bakmanın bir anlamı yoktur. Ahmadî yine aynı bağlamda “bakar kör” deyimini hatırlatmaktadır (700).

Dîdesi-y-le egerçi gāv baqar
Fâ'ide ne bulunmaduçca şemer (699)

İri vücutlu bir hayvan olan pîl (fil) büyüklüğü yönüyle kullanılan bir unsurdur. İlk olarak karınca, yılan, sivrisinek ve fil gibi bütün canlılara rızık verenin Allah olduğunu belirtmek için şâir, fil örneğini vermektedir.

Fil, Mesnevî'de “kıssa-i fil”de de geçmektedir.⁵⁰⁴

Benzetme unsuru olarak ay, büyüklüğü nedeniyle “fil-ten”li yani fil vücutlu addedilir (124).

Vahdet-nâme'de kelbin en çok söz konusu edilen yönü, basit ve hâkir bir varlık telakkî edilmiştir. Şâir köpek kelimesini tahkir ve tezyif için kullanır. Bu anlamlarıyla Nemrud ve kavmi için müşebbehün-bihtir. Nemrud, hışmından gözleri kanlanmış, şuurunu kaybetmiş “seg-i Mecnûn” a yani Mecnûn'un köpeğine benzetilir. Nemrud'un kavmi ise, eziyet, şer ve edepsizlikleri yüzünden her tarafı tutmuş “kel-i akûr”, ısırgan köpekler misâlidir.

Dest-i cevri-y-le ehl-i şerr u fücûr
Tutdılar her taraf çü kelb-i ' aqûr (1368)

Son bölümde kendi acziyetinden, günahkârlığından bahseden ve niyâzda bulunan şâir, Kerem sahibinin dergâhının kapısında köpek misâli kapıcı olduğunu söylüyor.

504 Bkz. Tezimiz Fil Olayı Maddesi.

Şâire göre bir gürbe yani kedi baştan ayağa simsiyah olursa işitemez, ancak birkaç tane siyah tüyü olursa işitir ve işittiğini idrâk edebilir.

Ser-be-ser ger olursa gürbe sefîd
Sem' den ol daği olur nevmîd (636)

Bu hayvanların Mesnevî'de yumuşak ve kışın sıcak tutan kürkleri nedeniyle zikri geçer. Şâire göre, bir gösteriş unsuru olarak insanlar tarafından rağbet edilen bu kürkler “kibr u uc̄b” kibir ve gurura sebep olmaktadır:

Kiş u sammûr u kaçum u sincâb
Kibr u ' ucbe ' aceb olur esbâb (806)

Kar maddesinde belirttiğimiz üzere yeryüzünü kışın bezeyen kar ve doluyu, rengi yönüyle kâkum kürküne benzetmektedir:

Hił' at-ı ebri eyleyüp der-düş
Berfden itdi anı kaçum-püş (505)

“Mak'ad-ı sincâb” yani sincap yuvası Hz. İbrâhim'in atıldığı ateşin benzetildiği unsurlardan birisidir. Sıcaklık ve harareti kül küreğiyle kürenmiş ve bir yuva haline gelmiştir (1577).

Şîr yani aslan Mesnevî'de aslan burcuyla ilişkili olarak kullanılır. Bu münasebetle “şîr-i künâm” yani aslan yatağı terkîbi birlikte kullanılmaktadır⁵⁰⁵.

Canavarlar (Bahâyim, Behâ'im), dört ayaklı hayvanlar için kullanılan bu kelime putların çirkinliğinden ve iticiliğinden kinâye olup, leş mesâbesinde bile değillerdir. Putlar, ölü ya da diri her bulduğuna saldıran canavarlara bile arz edilse hoşlanmazlar, görünüşlerinden ürküp kaçarlar:

' Arz olunsa bahâyime evşân
Ûrker andan ve itmez istihsân (1424)

Ay1 (Hırs) mefhumu ay (kamer) tâbiriyle birlikte tenasüplü kullanılır. Ayın geceleyin bir şehrin üzerinde belirmesi ile bir şehre ay1 gelmesi arasında ilgi kurulur.

Merd u zen cem' olup ider suhre
Ay1 gelmiş sanur gören şehre (172)

505 Bkz. Tezimiz Aslan (Esed) Burcu Maddesi.

Mesnevî'de arsız insanlar için “hırs ile hûk” yani ayı ve domuz benzetmesi yapılır (626).

İshak Hocası kötü ve habis şeyler için müşebbehün-bih olarak domuz (hûk)'u seçmiştir. Şihâb yani kayan yıldızlar ya da gök taşlarıyla taşlanıp kovalanan şeytanlar için “gürûh-ı gürâz” yani azmış erkek domuzlardan meydana gelen sürüye teşbih yapılır (354).

Nemrud ve kavminin taptığı putların en büyüğü olan ve Hz. İbrahim'in baltayı üzerine astığı bu put için şâir “şübân-ı gürâz” domuz çobanı benzetmesinde bulunur (1310). Nemrud için de “zahm-ı hurde-gürâz” yenilmiş ve yaralanmış ahmak bir domuz tasviri yapar.

Buldı şüsten çü tîr-i güft u şinîd
Zahm-ı hürde-gürâza döndi pelîd (1447)

1.2.2.4. İnsan (Âdem)

1.2.2.4.1. Âdem Aleyhisselâm'ın Yaratılışı

“Hilkat-i Âdem 'Aleyhi's-selâm” başlığı ile şâir insan bahsine geçmektedir.

Gizli bir hazine olan Allah, yeryüzünde ve gökyüzünde her ne varsa yarattıktan sonra bilinmek istemiş⁵⁰⁶; dünyaya hükmedip, kendisine kulluk ve halifelik etmesi için balçıktan insanı yaratmaya karar vermiştir.⁵⁰⁷ İnsan topraktan ve sonra da az bir sudan (meniden) yaratılmıştır.⁵⁰⁸ Yalnız burada şunu hatırlatmakta fayda vardır ki; “İnsan önce topraktan (balçıktan) ve sonra da az bir sudan yaratılmıştır”⁵⁰⁹ dendiğinde kastedilen, ilk yaratılışın topraktan olduğu, sonraki insanların ise bir parça sudan yaratıldığıdır.⁵¹⁰

506 “Ben bir gizli hazine idim. Bilinmek istedim ve halkı (varlık âlemlerini ve insanı) yarattım”. el-Aclûnî, **Keşfü'l-Hafâ**, II, 132, Hadis nr: 2016.

507 İnsanın yaratılışıyla ilgili kullanılan âyetlerin tamamı için bkz. Tezimiz Âyetler Maddesi.Sâd 38/71; Zâriyât 51/56.

508 Hûd 11/61; Hicr 15/26; Nahl 16/4; Kehf 18/37; Meryem 19/9, 67; Tâhâ 20/55; Hac 22/5; Mü'minûn 23/12-14; Rûm 30/20; Secde 32/8; Fâtır 35/11; Yâsin 36/77; Mü'min 40/67; Necm 53/45-46; Rahmân 55/14; İnsan 76/2; Mürselât 77/20; Abese 80/19.

509 Rûm 30/11.

Dest-i sun'ı-y-la ol Hâkîm u Qadîr
Tıynet-i Âdemi idüp taħmîr (591)

Tâ ki vaq'ini fehm ide 'âlem
Didi ħammirtü ħînete Âdem (592)

Allah insana aklî ve nefsî melekler vermiş ve ona kendi rûhundan üfleyerek, hilâfet tâcını giydirmiştir.⁵¹¹ İnsan, hayvan cinsinden olmakla birlikte en güzel sûrette yaratılmış ve eşref-i mahlukât kılınmıştır. O, “zübde-i a'yân”dır, Allah'ın yeryüzündeki halifesidir (590). Allah Âdem'e bütün isimleri öğretmiştir (587).⁵¹²

Nefĥ-ı rûĥ-ile eyleyüp ber-ter
İtdi tâc-ı ħilâfeti ber-ser (593)

Melekler şaşırarak bu durumun sebeplerini sorduklarında, sadece emirleri dinlemeleri ve yaratılacak insana secde etmeleri emir olunmuştur.⁵¹³

Ĥikmet-ârâ-yı cā'ilün fi'l-'arz
Kıldı ħayli melâ'ike anı 'arz (594)

Üscüdû emri ile kıldı ħiĥâb
Tâĥ-ı ebrûsın eyleyüp miĥrâb (595)

1.2.2.4.2. Meleklerin Secde Etmesi

“Secde-Bürden-i Melâ'ike” başlığını taşıyanbu bahiste meleklerin Âdem'e secde etmeleri anlatılır.

Allah'ın emri üzere meleklerin hepsi secde etmişlerdir.⁵¹⁴ “Safiyullah” diye de isimlendirilen Âdem'in huzurunda saf saf olan melekler alınlarını yere sürmüşlerdir.

Pîş-gâh-ı safiye nâsiye-sâ
Oldılar cümle sâfiyân-ı semâ (596)

İtdiler hep ferîşte-gân tekrîm
Cân u başı-y-la secde-i ta'zîm (608)

510 Hz. Âdem ve yaratılışı için ayrıca bkz. Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerir et-Taberî, **Tarih-i Taberi Tercümesi**, Konya 1980, I, 67-77; Sa'lebî, ss. 24-34; And, ss. 82-97; Âsım Köksal, **Peygamberler Tarihi**, Ankara 2004, I, 30-37; İbn Esîr, I, 23-26; A. Avni Konuk, **Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi**, Haz. Mustafa Tahralı-Selçuk Eraydın, İstanbul 2005, I, 56-61.

511 Sâd 38/72.

512 Bakara 2/31.

513 Sâd 38/71-72; Bakara 2/30.

514 Sâd 38/73.

1.2.2.4.3. Şeytanın Secde Etmemesi

“Secde Nâ-Kerden-i Şeyâtîn” kısmında şâir, Allah'ın emrine yalnızca şeytanın itaat etmeyişiğini anlatmaktadır.

Sadece İblis bu emre karşı çıkar⁵¹⁵; zira İblis ateşten yaratılmışken⁵¹⁶ insan su ve topraktır.⁵¹⁷ Böylece İblis günahkârlardan olmuş, huzurdan tard edilmiş ve kıyamete kadar laîn ilân edilmiştir.⁵¹⁸

İtdi şeytân *ebā vü istikbār*
Bir bahâne *halaḳteni min-nār* (597)

Ebter u cāhil olmağ-ile la'în
Arza kıldı *halaḳtehū min-ṭîn* (598)

Aslı ateş olduğundan gururlanıp, isyankâr ve âsî olduğundan âhiri de ateş olmuştur. Yeri “Bihîşt-i berîn” iken ve Allah'a en yakın olanlardan iken uzaklaştırılmıştır:

Kâf-ı kâfir gibi olup ser-keş
Aslı nâr oldu âhîri âteş (601)

Olmuşiken yiri bihîşt-i berîn
Çıkdı *uḥruc* du'âsı ile la'în (602)

Menzil-i ḳurbden olup maṭrūd
Tā-be-maḥşer racim u hem merdūd⁵¹⁹ (603)

Kibir ve gururundan İlâhî fermâna riâyet etmemiş ve “şeytan” diye adlandırılmıştır:

Kibr u 'ucb itdi anı nâ-fermân
Yok 'aceb dinse nāmına şeytân (604)

Toprak yumuşak huylu ve alçak gönüllü olduğundan kâinâta en aşağı seviyededir. İnsanın yaratılışında toprağın tercih edilişi bundandır. İnsan toprak gibi mütevâzî ve itaatkâr olmalıdır. Ancak Şeytan kıyâmete kadar Âdemoğullarını yoldan

515 Köksal, I, 32-33.

516 A'râf 7/12-14; Sâd 38/76-78.

517 Bakara 2/30, Âl-i İmrân 3/59; En'am 6/2; A'râf 7/11; Hicr 15/33; İsrâ 17/61; Secde 32/7; Sâd 38/76; Kıyâmet 75/38.

518 Sâd 38/77-78.

519 A'raf 7/14 vd.

çıkarmak üzere ant içmiştir.⁵²⁰ İnsanlardan kibirli ve gururlu olanlar şeytanın kandırmayı başardıklarıdır ki, akıbetleri de tıpkı şeytanınki gibi olacaktır:

Kimde kim olsa zerre deñlü gurūr
Olur elbette ‘ākıbet maḫhūr (605)

Ādem oldur ki ola ḫāk-nihād
Ādem olmaz iderse kibr u ‘inād (606)

Ḫāki olmağ-la ādem muḫtār
Ḫāḫ-pāyını ḫıldı nāsiye-zār (607)

1.2.2.4.4. Ādem Aleyhisselām'ın Yeryüzüne İnişi

Vahdet-nâme'de “Hübût-ı Ādem 'Aleyhi's-selām” başlığı ile insanın yeryüzündeki serüveni başlamaktadır.

İnsanoğlu diğer yaratıklardan daha üstündür. Şan ve şerefi daha yücedir. Yeryüzündeki her şey onun yararlanabilmesi içindir. Allah, kâmil insanı melâikeden bile daha fazîletli kılmıştır.⁵²¹

Ḫāzret-i zū'l-Celāl-i bī-hemtā
Didi zūrriyetine *Kerremnā*⁵²² (609)

Şānını yek-be-yek idüp tafsīl
İtdi cümle melā'ike tafḫīl (610)

Āsumân-ı zemîni bir terâziye benzeten şâir, arş-ı a'lâyı bu terâzinin bir kefesi, yeryüzünü de diğer kefesi olarak düşünür. Başka bir ifâdeyle dünya ve ahiret hayatı bir terâzinin iki kefesi gibidir:

Ādemün ḫadri olmağ-ile füzün
Ḫaldı a‘lāda keffe-i gerdün (612)

Keffe-i ḫāḫde idüp ārām
Ya‘ni saḫn-ı zemîni tıtdı maḫām (613)

Havvâ'nın yaratılışı, cennette yasak meyveyi yiyerek yeryüzüne indirilmeleri gibi hâdiselere yer vermeyen şâir, onun yeryüzüne indirilişinin bir şeref olduğunu düşünür:

520 Sâd 38/79-82.

521 Köksal, I, 33.

522 İsrâ 17/70.

İndi Ādem safā-‘asā der-kef
Līk oldı hūbūtı aña şeref (614)

İshak Hocası'na göre zâhirde âsumândan inmiş gibi gözüксе de bu olay ma'nâda, “lâ-mekân”a ulaşmadır:

Zâhiren âsumândan itdi nüzül
Ma‘ nide lâ-mekâne buldı vüsül (615)

Dünyâ “menzil-i ins”tir. Burası insanların toplandığı kutsal bir dergâhtır:

Meskeni oldı gerçi menzil-i ins
Pîş-gâhında cümle maḥfil-i ḳuds (616)

Şâire göre insanoğlu yeryüzüne indirilmekle Allah'tan uzaklaşmış sayılmaz, eğer ruh Allah'a yaklaşırsa beden buna asla engel olmaz, ruha tâbî olur (617). Allah'ın ruhu her zerreye şâmidir (619). Bu nedenle Allah'a yaklaşan insan da güneşe yaklaşan ay misâli “bedr” yani dolunay gibidir (620). Bu münasebetle şâir, Allah'ın nûruna yakın olan insan ile uzak olan insanın durumu “bedr” ve “hilâl” in durumlarına benzetir (621). Allah sûretâ insanı “nez'-i libâs” elbiseden yoksun bırakmıştır; ancak aslında ona hilâfet tâcını giydirmiştir. Bu beyitte Âdem ile Havvâ'nın yasak meyveden yemelerinden sonra edep yerlerinin açılması ve utanarak onu örtme ihtiyacı duymalarına telmihte bulunulur.⁵²³

Sûretâ eyledük de nez' -i libâs
İtdi tâc-ı ḥilâfeti ilbâs (622)

Allah insana akıl cevherini vermiştir. Şâirin “Meşâ'ir-i câsûs” tâbir ettiği ise; hâssa-i hâmise-i bâtına olmalıdır ki, bunlar insanı hayvandan ayıran niteliklerdir (623). İnsan bu hassalar ile meçhul olanı merak eder ve öğrenme arzusu duyar. Lezzet ile mutmain ve huzurlu olur, arzu ve isteklerine ulaşma imkânı bulur (624). İnsan olan “ehl-i dâniş” olmalıdır, cahilin ise hayvandan farkı yoktur (625). Çünkü cahil olan, Allah'ın insana münhasır kıldığı hassalardan istifâde etmeyen kişidir. Dolayısıyla bu lûtuflara mazhar olmayan hayvanlardan farkı olmayacaktır. Şâir insan özellikleri göstermeyen bu tür insanlar için “hırs ve hûk” ayı ile domuz benzetmesinde bulunmaktadır (626).

523 A'râf 7/22; Tâhâ 20/121.

Ehl-i dāniş olur olan insān
Cāhilūñ nāmına dinür hayvān (625)

1.2.2.4.5. Dıştaki Beş Duyu

Vahdet-nāme'de “Hāssa-i Hāmise-i Zāhira” başlığı altında zikredilen “Meşâ'ir” beş duyu da denilen kuvveler hayvan ve insana özgü husûsiyetler olup; işitme, görme, koklama, tat alma ve dokunma becerileridir.⁵²⁴

1.2.2.4.5.1. İşitme Duyusu (Kuvve-i Sâmi'a)

Beş duyudan ilki işitme duyusudur. Allah kudretiyle “âlet-i gûş” olan kulağı yaratarak, onu işitme kâbiliyeti ile süslemiştir:

Ḳudreti-y-le yaratdı âlet-i gûş
Ḳuvve-i sem' i eyleyüp menkûş (627)

1.2.2.4.5.1.1. İşitmenin Esâsı (Keyfiyyet-i Şenûden)

“İşitme, bu öyle bir kuvvettir ki kulağın iç kısmında döşenmiş olan sinirlerde mevcuttur. Bu sinirlerin içinde davul gibi hava doludur. Eğer şiddetli bir sarsıntı veya kuvvetli bir vuruş yahut sökmenin etkisiyle doğan hava dalgaları kulak sinirlerine erişir erişmez sarsar, titretirse o zaman işitme kuvveti (dimağ) o sesi idrâk eder”⁵²⁵. Şâir de işitme olayını aynen bu şekilde târif etmektedir:

Kar' u kam' ı-y-la savt olup hāsıl
Sem' a olur hevā ile vāsıl (628)

Ḳuvvet-i sâmi' a olup çālāk
Pîş u pesden ider anı idrâk (629)

Şâire göre, insanın şerefini yükseltmesi için en gerekli erdemlerden olan ilim ve hikmeti öğrenmesi bu sayede olacağından hassaların en üstün ve değerli olanı işitmedir:

İtdi bākî-ḥavāsdan a' lem
Ḳiss ider ' ilm u ḥikmeti her dem (631)

524 Hayati Hökelekli, “Duyu”, *TDVİA*, İstanbul 1994, X, 8-12; İbn Tufeyl-İbn Sina, s. 292.

525 İbrahim Hakkı, III, 79.

‘İlmi efzūn olan muḳaddemdür
Baḳ ḫavās içre gūş aḳdemdür (632)

‘İzzet-i sem‘ a bir ḳavī burhān
Gel işit anı eyle hem iz‘ ān (633)

“Esamm” sağır olan bir kişi aynı zamanda “ebkem” dilsiz; dilsiz olan bir kişi de sağırdır:

Ger esamm olur ise māder-zād
Ebkem olmak olur aña mu‘ tād (634)

Ḥikmet-i Ḥaḳ ile olan ebkem
Zāhiren oldı ‘illet aña samem (635)

Sağırılık ve dilsiz olmak insanın âlim olmasını engelleyeceğinden, kâmil insan olabilmenin bir şartı da bu hâsselere sahip olmaktır (638). Şâir burada siyah kedi örneğini vermektedir. Ona göre bir kedi baştanbaşa simsiyah olursa sağır (636), bir iki tüyü siyah olursa o zaman sesi idrâk eder ve âgâh olurmuş (637). İşitme duyusu mükemmel çalıştığında küçücük böceklerin bile sesleri işitilebilir:

Ḳuvvet-i sem‘ ı olmağın ekmel
Esma‘ u min ḳurādin oldı meşel (639)

Verdiği nimetler için Allah’a şükretmek insana vâciptir, bilhassa da işitme ve ona bağlı olarak konuşma kâbiliyeti en çok şükür gerektiren husûsiyetlerdendir:

Ni‘ met-i Ḥaḳḳa şükr vâcibdür
Ḥāssa sem‘ a daḫī münāsibdür (640)

Her kim işitme kâbiliyetine şükretmezse, sonunda “hâr u sâgır” hakîr ve zelîl bir kimse olacaktır:

Ni‘ met-i sem‘ a kim olur kâfir
Ḥ‘âr u sâgır olur dem-i āḫir (641)

Gûş, kulak ve işitmek anlamlarında olup, Mesnevî’de genellikle “gûş etmek” şeklinde kullanılmıştır. Dinlenen ya da işitilen unsur ise genellikle “pend, hikmetli söz, vahiy, âyet, vs.”dir. Fısk u tuğyânda olan, kâfir, nâdân; ahmak ve nâdânlar ise inci ve cevher değerindeki bu sözleri “sem” den ve idrâkten âcizdir.

“Gûş-mâl” kulak bükme, kulağını çekmek demektir. Şâir, bu bahiste bu tâbire de yer vererek, işitme kâbiliyetinin önemini ve değerini idrâk etmeyen, şükürünü bilmeyen nâdân yani anlayışsız kişiler gûş-mâle sezâdır demektedir (642).

“Gûş-vâr” ise kulağa takılan küpe anlamında olup “kulağına küpe etmek” şeklinde mecâzî olarak da kullanılır (947).

“Der-gûş” tâbiri ise daha çok Hz. İbrâhîm ve inanmış kimseler için kullanılmaktadır. Allah'ın inci değerindeki kelâmı sürekli bu kişilerin kulaklarındadır. Bunlar akıl sahibi kişiler olup “Bezm-i elest”ten beri her söz ve emri işitmişlerdir:

Eyler ol hürde-bîn sâhib-i hûş
Şebbiti'l-‘arş nüktesin der-gûş (1607)

İşitme duyusunun önemli bir unsuru olan ve işitme ile birlikte söz konusu edilen diğer unsurlar, ses ve sesle aynı anlam taşıyan mefhum ve tâbirlerdir. “Sadâ, savt, nevâ, kam', kar” ses ile aynı manâdadırlar. Kulağa gelen bu sesler işitme duyusuyla algılanmaktadırlar. “Kar” vurmak, çalmak gibi anlamlar taşısa da, ses ve savt mânâsı da bulunmaktadır. “Kam” ise, yine vurmak karşılığının yanında daha ziyâde bir sese kulak verip dinlemektir.

Nevâ, Mesnevî'de daha ziyâde ney sesi için tercih edilen bir mefhum olmakla birlikte, peygamberlerin sesleri için de kullanıldığı müşâhede olunur.

Sadâ ve âvâz ise daha şiddetli ve gürültülü sesler için tercih edilmiştir; örneğin gök gürültüsü, mûsikî, kavga gibi. Sesle ilgili olarak dağların, sesi geri yansıtma, yankı yapma özelliğinden de bahsedilmektedir:

Kûha redd-i sadâ muğarrerdür
Belki güft u şünûda muztardur (1621)

Vâveylâ, feryâd, figân, vâle, nâle ise genellikle acı ile inleme, bağırıp çağırma, yas tutma gibi eylemleri karşılar:

Çıktı andan sadâ-yı vâveylâ
Kopdı feryâd u zâr u sad gâvğâ (1345)

Şâir işitmeyeyle ilgili bu kısımda mûsikî, nağme, çeng ve müzik âletleri hakkındaki fikirlerini dile getirmektedir. İşitme kâbiliyetinin insana ilim ve hikmet öğrenmek, doğruyu yanlıştan ayırt etmek üzere bahşedildiğini vurgulayan şâir, kulağa her gelen sesin hoş karşılanıp dinlenmemesi gerektiğini savunur. Mûsikînin gereksiz ve boş oluşunu, yine mûsikîye âit terim ve tâbirleri tevriyeli ve tenâsüplü şekilde kullanarak, bu kavramlarla benzetmeler yaparak anlatma yolunu seçer.

Ona göre çeng ve rebâb nağmeleri boş seslerdir (643). Tamburun kâsesi gibi bu tür mûsikî nağmeleri de boştur (644). Akıllı ve bilgili olan kişi “hâne-i sem”ini bu tür lüzumsuz şeylerle doldurmamalıdır (645). Mûsikîyi kuru gürültü kabilinden gören şâir, mûsikî meclislerini de içi zevksiz şamata ve gürültülerle dolu olan bir eşek arısı yuvasına benzetir (646).

İstimâ' itmeyüp dürüst u savâb
Güş ide nağme-hâ-yı çeng u rebâb (643)

Hâne-i sem' ini ider mi ğayūr
Pür-hevâ hem-çü kâse-i şanbūr (644)

Hep hevâdur sadâ-yı mûsikâr
Dinlemez anı merd-i dâniş-kâr (645)

Mûsikî, ma'nîde “edvâr” nazariye ve usul çerçevesinde icrâ edilse de “vaz' u tavr”, yani tarz ve tavrı düzgün değildir (647). “Kitâbü'l-edvâr” aynı zamanda mûsiki nazariyesine dâir eski bir kitaptır.

“Kavvâl” yani şarkıcı nağmesini “zîr u bem” tiz ve pes yani en alçak ve en yüksek perdede “sabâ” ve “uzzâl” makamlarında gezinerek okusa da (648), ney gibi işini berbât eder; ağlayıp inlemekten, “bî-nevâlık”tan yani çaresizlikten bir türlü kurtulamaz (649). Bir nefesde bin taksim bile yapsa bu kadar icrâya, kâbiliyete rağmen sonunda hissesine “habbe-i sîm” dirhemini 1/48 kadarı gümüş bile düşmemektedir (650).

“Neyzen” neyini üflerken onu elinin ucuyla tutsa da yere düşürmemektedir. “Zîr-efgen” yere düşürmek anlamının yanında, eski bir mûsikî makâmının da adıdır. Aynı zamanda “el ucuyla tutmak” ve “zîr-efgen” arasında da anlam bağı kurulmaktadır (651). Neyzenin ney üflerken kafasını diğer tarafa çevirip, göz ucuyla

neye bakışını, onun dahi cümbüşten utandığının bir alâmet-i fârikası addeden şâir, parmaklarını notalarının üzerinde indirip kaldırmasından ise; yârâna bu işlerin anlamsızlığını zarifçe işâret ettiği sonucunu çıkarır (653). “Cünbüş” aynı zamanda uda benzer bir çeşit çalgıdır:

Göz ucı-y-la bakup ider iğmâz
Cünbüşi ħod ‘ alâmet-i i’ râz (654)

Şâir, “tâblek” denen ve birbirine bağlanmış birkaç şubeden oluşan dümbelekle usul vurulsa da bunun aslı yoktur, şüphe etme demektedir (655).

“Kudüm” de usûl için vurulan bir çeşit çalgı olmakla birlikte, şâir bu kelimeyi tevriyeli kullanarak mûsikî meclisine ayak basanları da kastetmektedir. Hayırsız kişinin kudüme her bir vuruşu yaralayıcı bir darbedir (656).

“Deffâf” yani def çalan kişinin her bir vuruşunu bir suâl etme şeklinde yorumlayan şâire göre, deffafın her sözünde bin yalan dolan vardır (657). Kendine göre hayli lezzet alıyor ve çok para kazanıyor gibi görünse de (658) aslında yaptığı kötü işten ötürü yüzü kızarmış vaziyette olduğundan yüzünü defîyle örtmekte ve gizlenmektedir:

Defin eyler yüzine hem-çü niķâb
Ya‘ ni kâr-ı bedinden itdi ħicâb (659)

Deffafın defini “gırbal” yani kalbura benzetmektedir. Şâire göre, her bir darbeye kendine suâl eden deffafın defî “âb-ı rûyine” kalbur olmaktadır (660).

“Sentûr” kânun biçiminde tokmaklarla çalınan telli bir çalgı olup, “sentûrî” de bu çalgıyı çalan kişidir.⁵²⁶ Sentûr ya da sentûrî, “perde-perdâz” (perdeli ya da düzgün perdeli) olunca çalındığı düğün ve eğlence meclisini bir anda mâteme bürümektedir:

Perde-perdâz olanda sentûrî
Mâtem eyler bulunduğı sûrî

Sentûrî, “hezl” yani ciddiyyetten uzak uydurma sözlerle, güyâ meclisteki herkese sanatıyla tahta çalmaktadır (662). Bu ifâdeyle şâir, aşağılama, soyma ve talan

526 Devellioğlu, s. 938.

etme mânâlarının yanında; müzik âletlerini küçümsemek için de tahta çalma tâbirini tercih etmiş olabilir diye düşünüyoruz.

“Avvâd” yani ûdî bi kez nevâzişe başladı mı bir hayli “nakş-ı garîb” meydana getirir. Nakış, mecâzî kullanımıyla hile anlamına gelmektedir:

Başladıḡda nevâzişe ‘avvâd
Ḥayli nakş-ı garîb ider bünyâd (663)

İshak Hocası'na göre bu kişiler “ömr-i zâyî'-şüde” yani ömürlerini boşa geçirmiş, “telef-gerde” telef etmişlerdir telef-gerde (664). Bunu yâd eden ûdî, her el hareketiyle udunun üzerine pek çok resim çizmekte ve zâyîâtının defterini tutmaktadır (665). Mızrabı ise kaleme benzeten şâir, ûdînin mızrabı eline alıp “darb u taksîm” ile sürekli hesap yaptığını söyler (666). Üdînin ellerinden biri kalemle hesap yapmakta diğeri eli ise resim çizmektedir (667). Perdeden dışarı çıkınca bir de bakar ki, zâyîâtı, hesâp ettiğinden çok daha fazladır (668). Üdî bu hâlini anlayınca eyvahlar olsun diye feryât etmekte ve aslında nağmeleriyle akıl sahiplerini irşâda çalışmaktadır (669).

Son olarak “mutrip” çalgıcı, hânende ve “kânûn” örneklerini veren şâir, kânun çalıp söyleyen kişiyi “dîv-i fersâya”, elindeki kânunu Mecnûn'a benzetir (670). Bu dev, insanı bir kez tuttu mu asla koyuvermez. Elleri tel tel saçlarının üzerinde titreyerek sürekli gezinip durduğundan kânun Mecnûn misâli sürekli feryât figân eder (671). Parmağındaki pençeye benzeyen mızraplarla sürekli yüzünü tırmalamakta, kıllarını (tellerini) âdetâ tırâş etmektedir (672). Kavli fiiline uymayan bu ahmaklar topluluğu için şâir, Mecnûn benzetmesini yapmakta, bu benzetmeyi hak ettiklerine inanmaktadır (673). Sâzendenin sözünü dinleyenler ise işitme kâbiliyetinin hükmünü icrâ etmemektedirler:

Ḳavl-i sâzendeyi iden işgâ
Sem‘ inüñ ḥükmin eylemez icrâ (674)

Oysa işitme nîmetini insana ihsân eden Allah (675), onu diğeri hâssadan üstün kılarak yalnızca ilim ve hikmeti işitmesini istemiştir:

Güşî ḥalk itdi cümleden aḡdem
Tâ ki güş idesin ‘ulüm u ḥikem (676)

1.2.2.4.5.2. Görme Duyusu (Kuvve-i Bâsıra)

Şâir “görme duyusu” için “Basar, Ebsâr, İstibsâr, Unzurû, Mübsar, Mübsır, Nazar, Manzûr, Görmek, Bakmak” kelimelerini kullanmıştır.

Basîr-i bî-âlet olan Allah, ibret alan basîretli gözler için görme duyusunu bahşetmiştir. Kur’ân-ı Kerîm’in “Ülü’l-’ebsâr”⁵²⁷ tâbir ettiği bu kişiler *Vahdet-nâme*’de sıkça anılmaktadır (679).

Allah insana görme duyusunu vermiş ve onu “zübde-i a’yân” yani göz bebeği kılmıştır:

Ḳuvve-i bâsıra idüp iḥsân
Âdemi kıldı zübde-i a’ yân (682)

“Râst-bîn”, her şeyin hak ve doğrusunu görüp fark eden kişidir. Asıl idrâk biri bir bilmek ve görmektir. Biri iki gören şirk içindedir (696). İnsana bahşedilen nimetlerin şükürünü bilen akıllı kişiler “göz göre göre” bundan gâfil olamazlar (697). Allah insana, baksın, görsün, bilsin ve anlasın diye görme duyusunu bahşetmiştir; insanın “pesendîde” seçilmiş olması yersiz değildir:

Bakmağ için yarattı Ḥağ dîde
Lîk bî-câ degül pesendîde (698)

Zîrâ öküz de gözüyle bakar, ancak bu bakışından bir sonuç çıkarmadığı için faydası yoktur (699). “Bakar” kelimesini tevriyeli kullanan şâir, günümüzdeki kullanımıyla , “öküzün trene baktığı gibi bakmak” deyimindeki anlamı vermektedir. Öküzün bir şeye bakmadaki maksadı yalnızca su ve ot görmek içindir. Bu nedenle şâir, etrâfına bu niyetle bakanlar için “bakar kör” deyimini kullanmıştır:

Mağsadı olmağ-ile āb u giyā
Bir bağar kör dinür aña meşelā (700)

Şâire göre bakmanın asıl maksadı gördüğünden ibret almak olmalıdır; faydasız bakan göz çıkarılmalıdır:

Bakmadan ‘ibret almadur mağsūd
Çıksun ol dîde kim ola bî-sūd (701)

527 Al-i İmrân 3/13; Nur 24/44; Haşr 59/2.

Görmekten murat bilmektir. Gerçek manâda göz sâhibi olan, kalp gözü açık kimseler için gizli ya da sır diye bir şey yoktur:

Görmeden bilmek oldu çünkü murâd
Gözliye gizli yok demiş üstâd (702)

Şâir bundan sonra deyim ve benzetmelerle nasihat etmektedir. “Gözünü aç” da etrafına iyiyi kötüyü ayırarak bir bak, düşün, anla ve itaat et; unutma ki kâinâtın her bir zerresinde Allah'ın nişânı vardır (703). Nâ-mahreme sakın bakma, yoksa Kakhâr seni kahr eder (704). Ecnebiyle arkadaş olup, şaraba meyletme (705). Dış dünyâdaki her nesneye gözlerini pencere etme, kendi içindeki karanlık sarayı yâni kalbini aydınlat zîrâ kalp rûhun sarayı, gözler de bu sarayın pencereleridir:

Kendü zulmet serayuñ it rüşen
İtme her semte gözlerüñ revzen (706)

“Bâğ-ı çeşm”ine nâdân olanları sokma, çer çöple gözüne ziyân getirme (707). Gözü iğne deliğine, buradan geçen ışık ve görüntü huzmelerini ipliğe benzeten şâir, tevriye, tenâsüp ve deyimlerle söz oyunları yapar. Kadınlar gibi değersiz şeylere “göz dikip” her ipliğe gözünü iğne kılma der:

Göz tiküp her hasîseye çün-zen
İtme her târe çeşmiñi süzen (708)

Elbette mîl çekilmiş gibi “göz karartıp” karanlığa bürünme, sürme bile olsa sakın gözüne bir zarar getirme, gözün dâimâ güzel şeylere baksın, nurla dolsun:

Mîl-veş göz qarardup eyleme târ
Sürme dağî olursa eyle firâr (709)

1.2.2.4.5.2.1. Görmenin Esâsı (Keyfiyyet-i Dîden)

Görme öyle bir kuvvettir ki ön dimağdan çıkan ve birbirine yakınlaşırken yek diğerine dokunup kesişen, uzaklaştığı zaman da iki gözün iç yağı parçasına erişen iki çukurumsu sinirin kesiştikleri yere konmuştur ve buraya iki nûrun, iki ışığın birleşim veya toplam yeri de denir⁵²⁸. Şâir görme olayını şu şekilde izah eder:

528 İbrahim Hakkı, III, 79.

Görinür fi'l-ḥaḳīḳa ra'ye'l-' ayn
Gāh teşriḥ-i mecme' ü'n-nūrayn (693)

Vaḥdet-i mubsara bu oldu mu' in
Çeşm iki olsa da olur yek-bīn (694)

Karşısında görülecek bir obje olduğunda gözden çıkan ışık okları “Tîr-âsâ” doğrudan ona yönelir:

Karşısında olursa ger mubsar
Tîr-âsâ çıḳup şu' â' -ı basar (684)

Görmenin tam olarak gerçekleşmesi için bakılan şeyin açık, net ve şeffaf olması gerekir (686). Nazar olunan nesne göze çok yakın olursa göz bunu idrâk edemez, görüntü “târîk” karanlık olur:

Olsa manzûr olan göze nezdîk
Dîde idrâkden olur târîk (687)

1.2.2.4.5.2.2. Göz Seğirtmesi (İhtilâc-ı Dîde)

Görme duyusuyla birlikte göz seğirtmesine bir beyitte yer veren şâir, bu durumu “şahbâz” yani doğan kuşunun uçuşuna benzetir ki, bu durumda kuşun kanadının en uzun tüyü olan “şehbâl” de “müjgân” yani kirpik misâlidir:

Dîde şahbâz-veş olur perrân
Oldı şehbâli fi'l-meşel müjgân (688)

1.2.2.4.5.2.3. Nazarın Sebebi (Sebeb-i Zahm-ı Çeşm)

Göz yarası, göz değmesi anlamlarına gelen nazar, şâirin anlatımına göre bir şeye hayretle “göz dikip” bakıldığında tesirli olmaktadır. Bu bakışı gözden çıkan ateş rengi oklara benzeten şâir, bir nazarla o şeyin göz göz, delik deşik olacağını söylemektedir (690). Hele bu bakışa ruhun kuvveti de dâhil olursa çok etkili bir nazar gerçekleşmektedir (691).

Ger ta' accüble vâḳi' olsa nazar
Mubsara göz diküp eşer eyler (689)

Nazarın hak olduğunun delili ise, Hazret-i Habîb-i İlâh'ın başına gelen nazar hâdisesidir:

‘Ayn-ı haq olduğına oldu güvâh
Güfte-i Hâzret-i Hâbîb-i İlâh (692)

İshak Hocası bu tür insanların bakışlarını “kec-nazar” eğri-çarpık bakışlı diye tanımlar.

İshak Hocası gözü tasvir ederken, Allah'ın îcâd kalemiyle, bir elifin yani burnun üzerinde baş aşağı yazılmış iki sad harfî benzetmelerini kullanmıştır:

Yazdı gūyā ki hāme-i îcād
Bir elif üzre ser-nigūn iki sād (683)

Şâir muhtelif beyitlerde gönül gözü açık, basîret sahibi kişiler için şu tâbirleri kullanmaktadır: “Çeşm-i ibret, çeşm-i hak-bîn, çeşm-i yakîn, dîde-i dîl, dil-i çeşm-i zâhir, dîde-i pür-nûr, çeşm-i cân, nûr-ı çeşm, çeşm-i dîde-i a'yân, çeşm-i istibsâr”. Bu kişilerin gözleri ve kalpleri açık olup, Allah'ın nûru ile aydınlanmıştır.

Gözle ilgili kullanılan diğer bir tâbir ise “dîde-i rûşen eyleme” dir ki genellikle gözü aydın, müjdeli bir haber almış kişileri tanımlar.

Ağlama ve gözyaşı ise; “Ab-ı çeşm, gözyaşı, eşk-i dîde, dîde-i giryân, giryehîz”dir. Bu gözyaşı bazen kanlı akar, “hûn-bârî” olur.

Evlad ise genellikle “Pesendîde (beğenilmiş), nûr-ı çeşm (göz nûru), kurre-i dîde (göz nûru), kurretü'l-ayn(gözün aydınlatan)”dır.

“Tarfetü'l-ayn” göz açıp kapanıncaya kadar geçen zaman anlamında olup, genellikle mîrâç hâdisesiyle birlikte zikredilmektedir. Aynı zamanda, geçen zamanın kısalığından kinâye için kullanılan yaygın bir kavramdır.

Göz ile birlikte zikredilen mefhumlar ise ebrû (kaş), müjgân (kirpik), burun ve kulaktır.

Vahdet-nâme'de gözle ilgili pek çok Türkçe deyim kullanıldığı görülür. Bunlardan bazıları şöyledir: “baş göz etmek, göz nûru, göz bebeği, göz dikmek, gözünü aydın eylemek, gözü çıksın, gözlerinden kanlı yaşlar akıtmak, bakar kör, vs”.

Bazı gözler ise kötü (darîr, âmâ)dır. Bunlar genellikle putların, kâfirlerin, müşriklerin, din düşmanlarının, eğri ve kötü kalpli kişilerin gözleridir: “çeşm-i işrâk, çeşm-i düşmen, kec-dîde, kec-bîn, âteş-i çeşm” gibi.

“Darîr” ise hem kör hem de nefis anlamı taşımaktadır. Nefsine esîr olanın gönlü kararış ve körleşmiştir. Bu derdin devâsı “kühl” ise peygamberlerin nasihatlerini tutmak ve Hak yoluna girmedi. “Çeşm-i kör u darîr” olan şeytandır.

Kâfir, ahmak, nâdân, câhil ve isyankâr kişilerin gözleri hayvanların gördüklerinden fazlasını görmezler. Şâir bu kişileri “bakar kör” diye tanımlar. Zîrâ kâinâtın her bir zerresi sayısız delillerle doludur; ancak “çeşm-i alîl” olanlar bunu idrâkten uzaktır (293). A'mâ; kör, târ; karanlık mefhumları genellikle mîl ve sürme ile birlikte zikredilmektedir. Mil çekilen göz kör olmaktadır. Şekil itibâriyle sürme de ona benzemektedir:

Unzurû senc-i 'âlem-i bālâ
Sürme sâyende-i dil-i a' mā (681)

Körlük mefhumuyla birlikte bahsi geçen bir diğerk unsur ise, bir babanın elinden alınan evlâdının hasretiyle gözyaşı dökmekten gözlerinin a'mâ olmasıdır. Bu motif aslında Yâkub peygamber için telmih unsuru olmakla birlikte, şâir *Vahdet-nâme'*de Hz. İsmâil'i kurban etme kıssasında Hz. İbrâhim'in çektiğı ıstırap ve akıttığı gözyaşını kastetmektedir:

Oldı çün çeşm-i merdüm-i mahcür
Giryeden dîde-i kevâkib kör (1769)

1.2.2.4.5.3. Koklama Duyusu (Kuvve-i Şâmme)

Lûtfu her şeyi kuşatan ve her şeye sonsuz nimetler ihsân eden kerem sâhibi Yüce Allah (710), Hutun denilen yerde misk âhûlarını yetiştirmiş ve onların karınları için de “nâfe” misk kokuları düzenlemiş; çemenlerde de “itr” kokuları yayan goncalar yaratmıştır. Gülün râyihasını, sümbülün “turre” yani saça benzeyen kıvrımlarının yaydığı “gâliye”ye benzer kokuları Yaratan (714), güzel kokuların karışmasından meydana gelen “lahlaha”yı Sabâ rüzgârının esintisiyle dimağlara ulaştırmaktadır (715). Allah, koklama duyusunu bir nimet kılarak insana sunmuştur:

Ƙuvvet-i ŧâmme idüp in'âm
Âdemi ƙıldı mażhar-ı ikrâm (716)

1.2.2.4.5.3.1. Koklamanın Esâsı (Keyfiyyet-i Bû-Giriftten)

“Koklama kuvveti, dimağın ön kısmında yerleşmiş olan meme uçları gibi iki çıkıntıya bağlanmıştır”.⁵²⁹ Tat alma ve koklama duyuları dimağa yakındır. “Ser-i pistân” ile kast edilen meme uçları sinirleridir. Bu sinir uçları tat alma duyusu için de söz konusudur. “İstişmâm” koklama duyusu organı “müşamm” yani burundur. Koklama için de “şemme” ve “işmâm” gibi tâbirlerin kullanıldığını görüyoruz:

Beyni içre yaratdı sun'ı ğarîb
İki ƙuvvet ki tâ dimāğa ƙarîb (717)

Her biri başka çün ser-i pistân
Şekl u üslûb u vaz' da yeksân (718)

Kokular, hava yoluyla buruna ulaştırmaktadır (719). Hava görevini tamamlayınca koklama duyusu devreye girer. “İstişmâm” yani koklamak, kokuyu hissetmek ve tanımlamak onun işidir:

Kâr u bârın hevâ idüp itmâm
His idüp ƙuvvet eyler istişmâm (720)

Koklama duyusuyla dimağa ulaşan kokular birbirinden ayırt edilip, tanımlanabilmektedir:

Her ne deñlü olursa râyiĥâ-rîz
Derk ider bûyını ƙılır temyîz (721)

Şâire göre, “şâmme” koklama ile beden mülkünün sıhhat ve intizâmı güzel olmaktadır (722). Bu nedenle güzel kokulu şeylere rağbet etmelidir, çünkü bu sıhhat vesilesidir:

Bû-yı hoş şey'e eyleyüp rağbet
Eyler anı behâne-i sıhhat (723)

“Bû-yı mekrûh”dan yani kötü kokudan ise uzak durulmalıdır, nitekim pis kokular beden nizamını bozmaktadır (724). “Atûs” enfiye gibi bünyeye uygun

529 İbrahim Hakkı, III, 79.

olmayan kokulara beden ünsiyet edemez ve böylece feryat figan eder, karışır, hastalanır (725).

Şâir, hüsnü talil yoluyla burnun akmasını dimağın, gülün hoş kokusundan mesrûr olmasına bağlamaktadır. Burun sessizce tuzlu sular dökmektedir (726). Böylece “Zükâm” nezle ile ağlama yani burnun akması arasında da ilgi kuran şâir, bunun sevinç gözyaşları olduğunu söyler (727). Dimağ böylece rutubetini dışarı atma imkânı bulmaktadır ki bu onun için faydalıdır:

Şerbet-i bû-yı gülle şahs-ı dimağ
Eyler ekşer rutûbet-istifrâğ (728)

Vahdet-nâme'de geçen “bû, müşk, râyiha, ıtr, lahlaha, gâliye, şemâme, nâfe, anber, abîr, ûd ve öd” kokuyla ilgili terimlerdir. “Şemâme” ya da “râyiha” diye adlandırılan güzel ve hoş kokular, Allah'ın kudretinin delilidir (729). Her bir çiçekte birbirine benzemeyen sayısız koku yaratmıştır (731). Allah'ın irâdesi olmasaydı bu kadar çeşitli eser meydana gelemezdi:

Cümlesi sun^ç-ı zât-ı aķdesdür
Şemme-i luţfi^ç âleme besdür (735)

“Gâliye” misk ve amberden yapılmış meşhur koku olup çok kıymetli bir maddedir. Şâir, bu mefhumla sümbülün kokusunu tanımlamaktadır. Gül “ıtr-âmîz”, sümbül “gâliye-sâ”dır:

Āferinende-i şemâme-i gül
Ĝâliye-sâ-yı turre-i sünbül (714)

“Lahlaha” güzel kokuların karışmasından meydana gelen kokudur. Genellikle, anber, misk, kâfur, laden gibi güzel kokularla yapılır. Sabâ rüzgârı, sayısız çiçekten alıp karıştırmakta ve onu insanlara ulaştırmaktadır:

Müşk-sâz-ı hevâ-yı bād-ı sabâ
Eyledükde dimağı lahlahâ-sâ (715)

“Nâfe”, Misk âhusu denen hayvanın göbeğinden çıkarılan bir çeşit koku olup genellikle âhû ile birlikte zikredilmektedir. Âhû “mâye-i nâfe” tâbir olunur.

“Anber” ise Adabalığı ve Kaşalot denilen büyük balıkların bağırsaklarında teşekkül eden güzel kokulu maddedir. “Ûd” yani öd de tütsü için kullanılan hoş kokulu bir ağaçtır. Bu nedenle “tebhîr” tütsüleme mefhumuyla birlikte anılırlar. Öd ve tütsüyle alâkalı bir diğer unsur olan “micmer” yani buhurdandır. Mesnevî’de güneş buhurdana benzetilir.

“Abîr” de güzel kokulu bazı otların misk ile birlikte öğütülmesiyle elde edilen güzel kokulu bir karışımdır:

‘ Anber u ‘ ūdı eyleseñ tebhîr
Bū-yı ‘ ūda uyar mı bū-yı ‘ abîr (732)

1.2.2.4.5.4. Tat Alma Duyusu (Kuvve-i Zâ'ika)

Burada genel olarak tat alma duyusundan bahseden şâir, bu duyuya âit kavramları kullanarak, öncelikle bu duyunun mecaz yoluyla mânevî boyutundan söz eder. Yüce Allah, “âgâh” yani basîret sahibi, kalp gözü açık kimseleri “lezzet-efzâ” lezzeti çok ve giderek artan; “gümrâh”ı doğru yoldan sapmışları ise “telh-kâm” damağı acı, kederli, dertli eylemektedir:

Lezzet-efzâ-yı hâtır-ı âgâh
Telh-kâmı resân her gümrâh (737)

“Çâşni” çeşni, lezzet, tad ve yemeğin tadına bakmak için ağza alınan miktar, tadımlık gibi anlamlar taşır.

“Kâm” ise istek, arzu anlamlarının yanında lezzet, ağzın üstü, damak için de kullanılmaktadır.

“Dâniş-ver” yani âlim kişilerin derûnu “zevk-bahş” neşeyle dolduran Allah, onların damağını “şehd u şeker” bal ve şekerle tatlandırır:

Zevk-bahş-ı derûn-ı dâniş-ver
Çâşni-rîz kâm-ı şehd u şeker (738)

Şükrün karşılığı olarak kişiye “şekkerîn-helva” sunan Allah, küfrün karşılığında “semm” ağı yani zehir, “renc” eziyet ve “anâ” meşakkat takdîr eylemiştir:

Eyleyen şükri şekkerin helvâ
Eyleyen küfri semm u renc u 'ana (739)

Hikmet sâhibi, sabır meyvesini gâh “kand” tatlı, şekerli eder, gâh zehri “nûş-ı dârû” panzehir yani içilecek şifâlı bir ilaç eder:

Ûand iden gâhi mîve-i sabrı
Nûş-ı dârû iden gehî zehri (740)

Onun, “şerbet-i kahrı” kahrının şerbeti “kerem-âmîz”dir; “dârû-yı lûtfi” (lûtfunun ilacı) ise “şifâ-engîz” şifâ verendir (741). Bu nedenle, tat alma duyusunu şükretmesi için insanoğluna ihsân etmiştir:

Ûuvvet-i zâika idüp i' tã
Âdemi itdi şükkrine gūyã (742)

1.2.2.4.5.4.1. Tat Almanın Esâsı (Keyfiyyet-i Çâşnî Giriften)

“Tat alma kuvveti, dil üzerinde yayılmış olan sinir çukurları içindedir. Tat alabilmek için tükürüğün yaşlılığı şarttır. Bu nemlilik, yiyeceklerin incecik zerrelere karışır ve çukurlara dolarken yiyeceklerin tatları sinirler vasıtasıyla dimağa giderek idrak edilir”.⁵³⁰ “Mezûkât” yiyeceklerden zevk ve tat alma yeri “dehan” yani ağızdır. “Rutûbetten” kasıt ise ağız içi sıvısı olan tükürüğün yani “lü'âb”ın nemliliğidir. Dil ise “zebân”dır. Tat alma duyusunun unsurlarından biri de “ta'm” azık, yiyecek şey, çeşnidir. Şâir, tat alma duyusunun işleyişini şöyle ifâde eder:

Çün mezûkât ide dehânda qarâr
Eyler aña ruṭûbetin îşâr (743)

Tükürüğü kılavuza benzeten şâir, yiyeceklerin tükürük vasıtasıyla bir kabre benzettiği ağızın derinliklerine ulaştırıldığını söyler:

Bedraḳa eyleyüp lü' âbı aña
Ĝür ider ḳa' rına dilüñ gūyã (744)

Çâşnisini zevḳ idüp ḳuvvet
Ḥiss ider ṯa' mını o dem elbet (745)

Dimâğa ulaşan lezzetlerin devâ mı yoksa zehir mi oldukları tanımlanır, faydalı ya da zararlı oluşları ayırt edilir:

530 İbrahim Hakkı, III, 79.

Nüş u zehri ki eyleye iz'ân
Farğ ider her ne ise sūd u ziyân (746)

Bu duyu, “sūd-mend” faydalı olandan zevk alma, “muzır” zararlı olandan ise sakınma üzerine binâ edilmiştir (747). Dil, zevk ile ülfet etmektedir. Onun bu hali şöhret kazanmış, “efvâha” ağza düşmüştür:

Çün zebân zevkile kıılır ülfet
Düşmüş efvâha kesb idüp şöhret (748)

Şâire göre, yiyeceklerden lezzet alma öyle eşsiz bir zevktir ki, dil bile bu lezzetler hep ağızda saklansın, hiç gitmesin ister (749).

Yine de bazı yiyeceklerden “perhîz” etmek gerekir. Lezzet verdiği halde vücuda zararlı ve tıbben muzır; zevk veren şeylerden dînen sakınılmalıdır (750). “Dânâ” âlim kimseler, ağızlarını dâima “şekker-hâ” eyleyip, Allah'ın kendisine helal kıldığı taamdan bir yeyip, bin şükreder (752).

İnsana sayısız yiyecek ve lezzet bahşedilmiş olsa da, kıvâm-ı beden yani beden sağlığı “kût” yaşayacak kadar yeyip, tedbiri elden bırakmamakla sağlanır (753). “Himye” yani perhiz, bütün “tohm-ı derd” ve “mâye-i dâ” hastalıkların mayasına devâdır. Bu nedenle az ile kanaat edilmeli ve haramdan sakınılıp, helale yönelinmelidir (755). Zîrâ, “nân-ı huşk” kuru ekmek ve “dîde-i giyân” yaşlı göz seni “berr u bahre” karaya ve denize sultân yapar (757). Nefsin terbiyesi ve insan-ı kâmil olmak, dolayısıyla Cemâlu'l-lâh'a nâil olup en yüce nimetlere nâil olmak bunlarla mümkündür.

İnsanın açlıktan günde bin kere ölmesi az bir rızık için gayre (başkasına) muhtaç olmasından daha hayırlıdır:

Çüt için ğayra olmadan muhtâc
Günde bîñ kerre yigdür ölmek ac (758)

Rızık, kuldan değil Allah'tan istenmelidir. Zîrâ, mayası bozuk ve cimri adamın cömertliği kesilmiştir; yalnız Kerîm olanın ihsânının sonu yoktur (759). Bu nedenle, “âb-ı Hızır” ölümsüzlük suyu da olsa bunu Âdemoğlundan talep etme; çünkü insanı asıl öldüren minnettir:

Ab-ı Hızır için olma minnet-dâr
Öldürür minnet âdemi her-bâr (760)

İnsan için sayısız nimetler yaratan ve herkese rızkını karşılıksız veren Allah (761), ağzı ve herkesin rızkını da yaratandır (762). Bu nedenle insan, kendisine verilen nîmetlerin şükrünü kılmalı, ikrâm edilenlerin kadrini bilmelidir (764). Allah, insan için “ciger-teşne” özlenen yiyecek ve içecekler peydâ etmiş, insandan her nefeste bunlar için şükür göstermesi istenmiştir (766).

Tat alma duyusu bölümünde nasihate devam eden şâir, son kısımda sözü bâdeye getirir. Bâdeden “şerr-i âb” diye bahsederek; aklını “bâde” yani rüzgâra ya da şaraba verme diyerek tevriyeli bir anlatımı tercih etmiştir:

Şerr-i âb oldı ma' nide bâde
Virme aklıñ şarâb-ile bâda (767)

Öğütlerine devam eden şâir şöyle seslenir: Şarabın adını dahi asla ağzına alma, o “nâm-ı harâm” ağzına hiçbir şekilde girmesin (768). Fikrini hayâlinden uzak tut, derûnun onunla “mey-gede” yani meyhâne olmasın (769). Neş'e-i bâdeden sakınarak, kalbini “mahzenü'l-esrâr”a Allah'ın sırları mahzen eyle (770). Unutma ki, arakta yani rakıda hayâ, utanma ve edep yoktur, bu nedenle onun lakâbı “ibn-i bint-i ineb”tir (771). Bu kız hem haram-zâde hem de edepsizdir, annesi ise kendisinden de habîstir (772). Mel'un içki, bir evin bir oğluyum diye pek çok kişiyi kendine meftûn kılar (773). Onu kim görürse sonunda keder çeker, mübtelâsı dahî onu görünce suratını ekşitir (774). “Düşmen-i akl” yani aklın düşmanı olan içkiye “âkil” (akıllı) asla meyletmez, onun bir katresinden bin sel çıkar aklı alır götürür (775).

İshak Hocası'nın bu başlık altında değindiği bir diğer haram ise “mâl-ı eytâm” yetim malı yiyenlerin durumudur. Yetim malı yiyenler aslında ateş yemektedir:

Mâl-ı eytâmı ekl iden ebter
Fi'l-ḥaḳîḳa o âteş ekl eyler (776)

Kur'ân-ı Kerîm'in bu konudaki iki ayetinden iktibas yapar. Nisâ sûresi 10. âyetteki bu kişiler hakkındaki hükmü hatırlatır. Bu âyete göre; “ yetimlerin mallarını haksız yiyenler karınlarını ateşle doldurmuş olurlar. Bu yüzden onlar alevler püsküren korkunç ateşe atılacaklardır” (777). Allah Teâlâ'nın En'am sûresi 152.

âyetdeki yetimlerle ilgili “*Rüş̄t çağına gelinceye kadar yetimin malına dokunmayın*” emrini zikreder (778).

Nihâyet şâir, yeyip içmeyle ilgili nasihatlerine şu beyitle son verir:

Râzıkuñdan helâl iste helâl
Oldı zîra harâm-ı ‘ayn-ı vebâl (779)

1.2.2.4.5.5. Dokunma Duyusu (Kuvve-i Lâmise)

Dokunma duyusu, bütün vücûdun dış kısmına yayılmış sinirler vâsıtasıyla anlaşılır.⁵³¹ Allah, dokunma duyusunu yaratıp Âdemoğluna lûtfederek onu sevindirmiştir. Pek çok a'zâya yayılmış olup diğer duyular gibi tek bir organı yoktur. Bu duyu vâsıtasıyla vücuda temâs eden şeylerin sıcak mı soğuk mu oldukları teşhis edilir:

Ḳuvvet-i lâmise idüp icād
Âdemi itdi luḡf-ile dil-şād (787)

Ekşer a' zâya eyledi taḡsîs
Germ u serdi budur iden teşḡîs (788)

Tüm vücutta yalnızca dört uzuvda dokunma duyusu bulunmamaktadır. Bunlar, “bögrek” böbrek, “riyye” akciğer, “sipürz” dalak ve “ciger” karaciğerdir. Bunun hikmeti de bu organların işleyişinde sıcak ve soğuk unsurunun tesirli olmayışıdır:

Lîk a' zâ içinde ‘uzv-ı çehâr
Lâmise yoḡdur anda ḡikmeti var (789)

Bögrek u ri'e vü sipürz u ciger
Germ u serd eylemez bu devrde eşer (790)

Dokunma duyusunun en kuvvetli hissedildiği yer “re's-i sebâbe” işaret parmağının ucudur. Diğer uzuvlar içinde nabız hareketini en çabuk idrâk eden budur:

Ḥissini itdi Ol Hüdâ-yı ‘alî
Re's-i sebbâbe-i yeminde ḡavî (791)

Oldı bu ‘uzv cümleden çâlâk
Cünbüş-i nabzı ḡoş ider idrâk (792)

531 İbrahim Hakkı, III, 79.

“Lems” dokunma duyusu ile vücut dışarıdan gelen zararlı etkilere korunmuş olur:

Olmayaydı bedende lems eger
Mess iderdi aña ne deñlü zarar (793)

Vücudun dışını bir zırh gibi bürüyen deri tabakası, bedeni dış etkilere korumaktadır (794). Sıcak ve soğğunun def'i, vücuda bunlardan bir zarar gelmemesi için önemlidir (796).

Dokunma duyusunu bu şekilde izah eden şâir, dokunma duyusu ile vücudu korumak için giyilen kılık ve kıyâfet arasında ilgi kurarak birtakım öğütler vermektedir.

Allah, lûtfuyla insan vücuduna kat kat “melbûsât” libâslar giydirek sıcak ve soğğa karşı onu siper etmiştir (797). Bu elbiseler insan için nimet üzere nimettir, bu nimetlerden dolayı Allah'a şükretmekse saâdetir (798). Giysinin ihtiyaçtan fazla olması insanlar arasında kıyâsa ve kibre sebep olacağından onları “zebûn” alışverişte aldanmış, zayıf kılar:

Ûadr-i hâcetden olmasun efzûn
Yoħsa eyler kıyâsı kibre zebûn (799)

Şâire göre; “Mûy-ı jûlide” dağınık saç, “kelle-pûş” baş örtüsü olarak yeterlidir, “imâme” sarık ve “efser” taç, makam mevkî anlamına geldiğinden, baş belâsıdır (800). “Mûy-ı ser” baştaki saç, insan için “tâc-ı mâderzâd” doğuştan bahşedilmiş bir taçtır (801). Saç ile taç vezinde aynı renktir; baş ile taç ise tartıda aynı ölçüdedir (802). Bu nedenle sakın saçını taca tebdîl eyleme, yanılıp da başını taşlara vurma (803). Doğruyu yanlıştan ayırabilen “ehl-i tecrîd” için bir külâh yeterlidir, hattâ hiç olmaması daha enfestir:

Ehl-i tecrîde bir külâh besdür
Bî-külâh olsa dâħi enfesdür (804)

Saçın doğuştan insana takılan bir tâc olduğunu söyleyen şâir, onun bile tıraş edilmesi gerektiğini vurgular; zira saçın bile bir kibir, gurur kaynağı olmasından

çekinir. Vücut libâsının unsurlarından olan saç kırımların oluşuyla, her bir telini bir yılana benzetir:

Kıvrılup pîç pîç olur destâr
Oldı her târı gūyiyâ bir mâr (805)

Özellikle samur, sincap, kâkum gibi hayvanların kürklerinin insanlar tarafından kullanılmasını kibir ve gurura sebep gösterir (806). İnsanın bu dünyada bir emânetçi olup, aslında hiçbir şeye sahip olmadığı, her şeyin sahibinin Allah olduğu gerçeğini hatırlatmak isteyen şâir, ileriye gören, basiret sahibi, gayretli insanın “câme-i müste'âr” yani emanet giysi ile mağrur olmayacağını söyler (807). Bu tür insanlar sürekli olarak halini tefekkür eder, öncesini ve sonrasını hatırına getir (808). İnsanın evveli, onu sımsıkı içine sardıkları, kundak hapisanesidir; âhiri de toprak içindeki dar ve sıkıntılı yer, yani mezardır (809). İnsan ilk doğduğunda ona örtü ancak bir “pelas” çul, aba, eski kilim gibi şeylerdir, sonunda giyeceği libas ise kefen, yani birkaç metrelik ucuz bez parçasıdır (810). Bu nedenle ancak birkaç günlük ömründe “haz u hârâ” ipekli ve menevişli kumaşlar giysen de sonunda başının üzerine “dîbâ” olarak örtülecek şey topraktan başkası değildir:

Bir iki gün geyüp haz u hârâ
Hâk-i ber-ser geyerse de dîbâ (811)

Sen iyisi mi dünyada iken üzerine takvâ elbisesini geçir, mahşer yerinde sana siper olacak ancak budur (812). Çünkü âhîret gününe seninle birlikte ulaşacak olan yalnızca takvândır. Hüdâ, işte bu nedenle “yenâlühüt'takvâ⁵³²” demiştir. Zira dünya libâsı fânîdir, “dâmen u girîbânı” eteği ve yakası gün olur yırtılır, yok olup gider (814). Dünyada iken her ne kadar süslü, güzel ya da yakışıklı olursan ol, “dest-i kazâ” seni “bürehne” yani çıplak eyler:

Her ne deñlü olursa da zîbâ
Eyler andan bürehne dest-i kaçâ (815)

Dünya hayatına ait olan beden ve kıyafetlerin yalnızca seni sıcak ve soğuktan korumak içindir. Asıl sakınılması gereken ise, kıyamet gününün harâret ve sertliğidir. Bunu gece gündüz aklından hiç çıkarma, gece gündüz ah ve feryât et

532 Hacc 22/37.

(816). Her zaman tâat elbisesini giyip Allah'a itaatkâr ol ki, her nefesinde Allah'ın yardımına mazhar olasın (817). Yüce Yaratıcı'nın fermânına asla baş kaldırma ki sana ateş dokunmasın:

Olma fermân-ı Hâlika ser-keş
Tâ ki mess itmesün saña âteş (818)

Eşi benzeri olmayan yüce Allah'ın sanatı dokunma duyusunu da yaratarak beş duyuyu tamamlamıştır. Bu hassaları bedeninin dışına yerleştirerek her birini hisse rehber kılmıştır.

sun^ç-ı İzzid-yâr itdi çün lemsi
İtdi kâmil meşâ^ç ir-i hamsi (819)

Bunları zâhire idüp ta^ç yîn
Eyledi her birini hisse mu^ç in (820)

1.2.2.4.6. İçteki Beş Duyu (Havâss-ı Hamse-i Bâtına)

İçte bulunan beş duyunun tasnifi hakkında farklı görüşler mevcuttur. Bunlardan bazıları; akıl, kalp, ruh, vicdan ve latîfe şeklinde tasnifte bulunurken; bazıları hiss-i müşterek, hayal kuvveti, akıl, vehim, hâfıza; mutasarrıfa, müfekkire ve muhayyile şeklinde ayırmakta, İbn-i Sînâ ve Fârâbî gibi bazı filozoflar da hiss-i müşterek, tasavvur (hayal), tahayyül (mütehayyile/müfekkire), vehim, hatırlama (hâfıza) şeklinde sınıflandırmışlardır.⁵³³

İshak Hocası ise bu başlık altında sırasıyla; hiss-i müşterek, hayal, vehim, hâfıza, müfekkire konularından bahsetmektedir. Adgâs-ı ahlâm hayal ve vehmin bir ürünü olarak alt başlık şeklinde ele alınmaktadır.

Havâss-ı hâmise-i bâtına için şöyle der: Âlim ve hâkim olan Allah hikmetiyle “enderûn-ı dimâğa” yani beynin içine beş kuvvet koymayı uygun görmüştür. “Enderun” aynı zamanda kalp anlamına da gelmektedir ki; akıl vezirse kalp sultandır. Bu beş kuvveti terkîb ederek “magz-ı âdem” insan beynine yerleştirmiştir.

Enderûn-ı dimâğa beş kuvvet
Važ^ç ını iktizâ idüp hikmet (822)

533 Hökelekli, X, 8-12; İbn Tufeyl-İbn Sina, ss. 283-306, 316-319.

Bunları daği eyleyüp terkīb
Mağz-ı ādemde eyledi tertīb (823)

1.2.2.4.6.1. Hiss-i Müşterek

Beyinde bulunan hisleri algılama merkezidir. Dimağda bulunan üç yarıktan birinci yarığın ön kısmına bağılıdır. Dıştaki beş duyu vâsıtasıyla algılanan izlenimlerin hepsini bu ortak duyuş alır ve onun aracılığıyla diğere iç kuvvetlere yayılır.⁵³⁴ Şâir içteki hâssaların ilki diye tanımladığı bu kuvveyi (824), hoş bir benzetme ve bu benzetmeye bağılı unsurlarla leff u neşr yaparak şöyle anlatır:

Beñzer ol havza kim olur memlū
Aña beş lüleden aña beş su (825)

Her ne sūret ki derk ider zāhir
Āb-veş havza sabb olur bir bir (826)

1.2.2.4.6.2. Hayâl

Dimağın ön yarığının sonundadır. Bütün duyum ve izlenimleri, sūretleri müşterek histen alarak, asılları olmadığı halde hayallerini muhâfaza ederek gerektiği zaman tasavvur eder.⁵³⁵ Şâir de tam olarak bundan bahsetmektedir. Biraz da hüsn-i talil yaparak, hiss-i müşterekte “suver”in (sūretler) birikmesi nedeniyle, muhafazaları için ona bir hazine lâzım olduğunu, bu nedenle hayal kuvvetinin yaratıldığını söyler.

İzdiḥām itmegi-y-le anda suver
Lâzım oldu aña hazine meger (827)

Ḥıfz için tā ki olmaya zāyi^c
İktiżā itdi hikmet-i sāni^c (828)

Ḳudreti-y-le hayāli var itdi
Anı ol günce günc-dār itdi (829)

Hayal, bu sūretlerin tamamını “zîr-i nigîn” mühür altına alarak, lâzım olduğu zaman açığa çıkarmaktadır:

Eyler ol cümlesini zîr-i nigîn
Lâzım olduğda tā ide tebyîn (830)

534 İbrahim Hakkı, III, 79.

535 İbrahim Hakkı, III, 79.

Hayal kuvvetinin hikmetini çeşitli misallerle anlatmaya başlayan şâir, eğer hayal olmasaydı, zahiri beş duyu vasıtasıyla algılanan her şey boşa giderdi, bir daha hatırlanamazdı. Meselâ, hayalin sakladığı sûret ya da koku olmasaydı, müşk ve piyaz kokusu unutulurdu veyâhut insan sevgilisinin yüzünü aklına getiremez, böylece âşıklar feryat figan edip durmazdı. Dikenin yarasını ve şerbetin lezzetini unutacağı için onlardan bahsedemezdi diyor.

Olmayaydı hayâl eger ber-pâ
Hiss-i zâhir olurdu cümle hebâ (831)

Ĥâtırâ düşmeyeydi bir âvâz
Unıdulurdu bû-yı müşk u piyâz (832)

Çehre-i yâri eyleyüp der-yâd
Âşık itmezdi nâle vü feryâd (833)

Zaĥmet-i niş u lezzet-i nüşı
Añmaz idi idüp ferâmüşı (834)

1.2.2.4.6.3. Vehm

Vehim kuvvetinin yeri dimağda bulunan orta yarığın sonundadır. Bu kuvvet dış âlemde bulunan fakat beş duyu organıyla idrâk edilemeyen en ince ve derin mânâları anlar. Meselâ kurttan korkulacağı, yavrusunun da onun gibi olacağı hükmüne varır.⁵³⁶

Vahdet-nâme'ye göre, yüce Allah bu kuvveyi bir kısım ma'nâya âlet olmak üzere ilk basamak olarak yaratmıştır (837). Ancak basit birtakım manaları anlayabilen bu kuvve, bütün her şeyi idrâk edemez. Onun anlayabileceği, cömert kişinin cömertliği ya da saç baş dağınık kişinin hırsı gibi basit çıkarımlardır.

Oldı bu ism-i vehm-ile mevsüm
Ba^ç z-ı meçhül anuñladur ma^ç lüm (838)

Ma^ç nâ-yı cüz'iyi ider idrâk
Ya^ç ni külliye olamaz derrâk (839)

Ĥâtemüñ cüdına olur danâ
Eş^ç aşüñ hırsını bilür meşelâ (840)

536 İbrahim Hakkı, III, 80.

1.2.2.4.6.4. Hâfıza

Dimağda son yarığın önünde bulunur. Bu kuvve, vehim kuvvetinin duyulmayan cüz'î manalarını ve diğer kuvvelerin aldığı izlenimlerden idrâk ettiklerini hıfz eder. Hâfıza bu kuvvetlerin hazinesidir.⁵³⁷

Kendi içinde sürekli şiddetli gürültü, konuşma halinde olan vehim, bir mânâyı yüz farklı şekilde idrâk etmektedir. Bu nedenle onun kabı da dolmakta ve biriktirdiklerini boşaltacak, muhafaza edecek bir hazineye ihtiyaç hâsıl olmaktadır.

Vehm-i hengâme germ olup her an
İtdi sad-güne ma' niyi iz' ân (846)

Lâzım oldu aña dahî gencür
Tâ ki ma' nâlar olmaya mestür (847)

İşte bu noktada hâfıza kuvveti devreye girerek, vehmin biriktirdiği mâlûmâtı hıfz etmektedir. Böylece gerektiği zaman bu bilgiler hatırlanmakta ve kullanılabilir. ⁵³⁸

Ƙuvvet-i hâfızâ idüp icâd
Hıfzıçün virdi aña isti' dâd (848)

Hâfıza olmayaydı ger-peydâ
Hâtıra gelmeyeydi bir ma' nâ (849)

1.2.2.4.6.5. Müfekkire

Bazı kaynaklarda beşinci sırada mutasarrıf kuvvet zikredilmekte olup, müfekkire ve muhayyile olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Müfekkire, hayal ve hâfıza kuvvetlerinden alınan bilgilerin, akıl tarafından birleştirilerek ya da ayrılarak kullanılmasıdır.⁵³⁸

Vahdet-nâme'de ise müfekkire “havâss-ı hamse-i bâtına”nın beşinci kuvvetidir. Dimağda bulunup, vehim ve hayâlden akli korumak için çekilmiş “sedd-i sedîd” yani yıkılmayacak derecede sağlam bir settir (852). Zira şâir, vehim ve hayali,

537 İbrahim Hakkı, III, 80.

538 İbrahim Hakkı, III, 80.

başı ve ayağı bükülmesi gereken, tez meşrep bir hırsıza benzetmekte, ona fettân lâkabını uygun görmektedir (853)

Nâmı bu kuvvetüñ müfekkiredür
Kendü zu' mınca bir musavviredür (854)

1.2.2.4.6.5.1. Karışık Rüyâlar (Adgâs-ı Ahlâm)

Vehim ve hayal kuvvelerinin bir ürünü olan adgâs-ı ahlâm, karışık rüyâlar anlamına gelmektedir.⁵³⁹ Akıl, hayal ve vehimden aldığı sûretleri, gâh birleştirip, gâh ayırarak, birbirine karıştırarak yahut değiştirerek uyku sırasında değişik değişik olaylar tertîp ederek insana gösterir. Bu nedenle şâir onu hile ve fende mâhir addeder, yani o, hilekâr ve büyücüdür. Akıl, hiç durup dinlenmediğinden uykusunda bile karışık rüyâlar görmektedir.

Çünkü vehm u hayâle nâzirdür
Hîle fennende hayli mâhirdür (855)

Gâh andan buña ider isâl
Gâh bundan aña ider idhâl (856)

sûret u ma' niyi ider tafsîl
Gâh terkîb ider gehî taḥlîl (857)

Gâh biri birine ḥalt eyler
Gösterür dürlü dürlü vâkı' alar (858)

Olduğıyçün bu deñlü bi-ârâm
Gördüğü ḥvâb cümleten ahlâm (859)

1.2.2.4.7. Akıl

Sözlükte mastar olarak “menetmek, engellemek, alıkoymak, bağlamak” gibi anlamlara gelen akıl (el-akl) kelimesi, felsefe ve mantık terimi olarak “varlığın hakikatini idrâk eden maddî olmayan, fakat maddeye tesir eden basit bir cevher: maddeden şekilleri soyutlayarak kavram haline getiren ve kavramlar arasında ilişki kurarak önermelerde bulunan, kıyas yapabilen güç” demektir.⁵⁴⁰ İslâm âlimleri bu kavramla ilgili pek çok tanımlamada bulunsa da genel anlamda “iyiyi kötüden ayırt

539 Devellioğlu, s. 10.

540 Süleyman Hayri Bolay, “Akıl”, TDVİA, İstanbul 1989, II, 238.

edip iyi olanı yapma ve kötü olandan kaçınma gücü”⁵⁴¹ olarak kabul görmüştür. Bazı mutasavvıflara göre ise akıl, “Allah'ın nimetlerini tanımayı ve ona şükretmeyi sağlayan, kötü duyguların baskısına rağmen, dinin iyi olduğuna hükmettiği tutum ve davranışlara yönelten ve sonuçta ahiret mutluluğu kazandıran bir melekedir”.⁵⁴² Akl-ı evvel denen ilk akıl⁵⁴³, Allah'tan ilk zuhûr eden şeydir. Allah önce onu, daha sonra onun vasıtasıyla tüm diğer şeyleri yaratmıştır. Akl-ı kül, akl-ı evvelden sonra gelen bir mertebedir. Akl-ı meâş ya da akıl-ı cüz' ise, fikir kanunu ile ölçülen bir nur olup, ancak âlet ve vâsıtayla; küllî akla ait çeşitli idrâk şekillerinden yalnızca biriyle idrâk edebilen akıldır. Kıyas ve mantık esasları dâhilinde faaliyet gösterir. Akl-ı evvel'in yolu ise ona kapalıdır. Bu nedenle bu akıl için “Allah akılla idrâk edilemez” denmektedir.⁵⁴⁴

Ḥikmetinden ḥired degül āgāh
Dest-i idrâk aña olur kütāh (863)

Bu başlık altında akl-ı cüzden bahseden şâir akılı, sultan, şah, kumandan olarak görmektedir. Ancak bu akıl, Allah'ı idrâk etme noktasında yetersiz kalmaktadır. Zâtı insan aklının idrâkından yüce olan Allah, akılı sultan olarak yaratıp, bütün duyuları ona boyun eğdirmiştir (865). “Şâhı akıl” kumandan, diğer duyuların tamamı ise hizmetkârlardır (866). Kumandan olan akıl neyi emrederse diğerleri bahanesiz onun fermânına itaatkâr olup, emrini yerine getiricidirler (867).

Ḥusrev-i' aklı eyleyüp icād
İtdi her meş' arı aña münkād (865)

Akıl, “şâh-ı ma'delet-ünvân” (adâletle hükmeden bir şâh)dır; bu nedenle onun hüküm ve fermânlarına teslim olup, itaat etmek vâciptir (868). Bu padişah “sâhib-i re'y”dir (869).

Şâire göre “şâh-ı evreng” akıl şâhının tahtı, gönül ve can ülkesi yani kalptir. Onun hâkim olduğu topraklar, emn u emân içindedir (870). Bu padişahın hâkimiyeti beden ülkesinin tamamında hüküm sürmekte olup, tıpkı kan gibi ten mülkünde

541 Yusuf Şevki Yavuz, “Akıl-Kelâm-”, TDVİA, II, 243.

542 Süleyman Uludağ, “Akıl-Tasavvuf-”, TDVİA, II, 246.

543 İbn Tufeyl-İbn Sina, ss. 323-325.

544 Uludağ, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, İstanbul 2001, ss. 35-36.

akıcıdır (871). Bedene ait tüm organları bu ülkenin sâkinlerine benzeten şâir tamâmının akıl sultanına kul olduklarını, emirleriyle amel edip, onun yolunda boyun eğdiklerini söylemektedir (872). Akıl sultanının adaletinin gölgesi tüm bedene yayılmamış olsaydı, bedenintizâmı bozulurdu diyor (873). “Mülk-i ten” aklın adaletli idâresi sayesinde kavga ve gürültüsüz çalışmaktadır. Başkaldıranlar ise, kahrır kılıcıyla derhal dize getirilmektedir (874). Akıl öyle bir pâdişahdır ki, âleme benzetilen beden ve onun içindeki sâkinler yani organlar top yekûn ona râm olmuşlardır, zira padişâhın hak ve adaleti olmasa idi, kimse ona itaat etmez, unutulur giderdi (875). “Kalem-rev” yani akıl hükümdarının hükmünün geçtiği yer olan bedenint başına bir zarar gelse ya da kuvvelerine yani duyu organlarında eksiklik ya da zayıflık meydana gelse (876), akıl hükümdârı derhal o uzvu iyileştirerek ıslah eder, “re'y-i sâ'ib” yani doğru hükümlerle her birini iflâh eder (877). Akıl, fikir ve tedbiri sayesinde yüzlerce müşkili halletmektedir (878). Akıl, soruları cevaplandırma, çözüme kavuşturma ve hükmün delilini anlama kabiliyeti ile hakk ve dalâl olanı birbirinden ayırma ve seçme imtiyâzına sahiptir (879). Bu özellikleriyle akıl, bütün karışık meseleleri çözme görevini üstlenmiş olup, hayır ve şer olan iki şey arasında doğru seçim yapabilme yetisine sahiptir (880). Akıl, “tarîka-i burhan” yani Allah yolunu gösterici, doğru yola sevk edicidir. Ona verilen imkânlar ölçüsünde bu yolun sıkı takipçisidir:

Reh-nümâ-yı tarîka-i burhân
Zîver-efzâ-yı safha-i imkân (881)

Yaratılış bahsinde yaratılan ilk şey olarak bilinen “akl-ı evvel”den söz etmeyen şâir, burada ilk akıldan şöyle söz etmektedir:

Evvelîn nükte-i kitâb-ı hudûş
Evvelîn harf-i fasl-ı bâb-ı hudûş (882)

Şâire göre, bu akıl için zaman ve mekân söz konusu değildir. Meydanlığa benzettiği feleklerde dörtlü at koşturana bir savaşçı misali zaman ve mekân onun için bir adım mesâbesindedir (883). Şâyet fikir atını sıkı denetim altında tutabilirse, başka bir deyişle nefis atını dizginleyebilirse, onun için beşerî anlamdaki mekân ve makam diye bir şey kalmayacak, “lâ-mekân” a erişecek, yani mekân ve makamdan ârif

olacaktır (884). Şâyet akıl, ona verilen imkânları değerlendirir de maddeye değil de mânâyâ yönelirse makamı ve cilve yeri “vücûb ve kıdem” olacaktır (885). Akıl dâima, “matlab-ı a'lâ”yı yüce ve âlî olanı talep ederse, eşyanın hakikatini de anlayacak, eşyâya yönelirse hevâyâ esîr olacaktır:

Aña hem-vâre maţlab-ı a' lā
İttılā' ı haķâyık-ı eşyā (886)

İslâm kelamcıları tarafından tartışma konusu edilen “Akıl cevher midir Yoksa araz mı?” sorusunda⁵⁴⁵, aynı zamanda bir kelam âlimi de olan ve bu konuda kendi duruşunu aşağıdaki beyitle açıklayan şâire göre, akıl cevherdir:

Hadd-i zâtında ' aql-ı cevherdür
Belki bir hancer-i mücevherdür (887)

Çözümü olmayan bir problem olduğunda akıl, bir nazarla onu çözüme kavuşturur, halleder. “Nazar” bakmak anlamının yanında düşünme manasına da gelmekte olup, Gazâlî'nin metafizik konuları anlamada akılla keşfi birbirinden ayırmakta akla nazar; keşfe ise tasfiye metodu adını vermektedir.⁵⁴⁶ Dolayısıyla bu beyitte şâirin de nazar ile akılı aynı anlamda kullandığını söyleyebiliriz:

Her ne müşkil ki olmaya münhall
Bir nazar-la virür aña faysal (888)

Şâire göre akıl, meçhul ilminde bilgi sahibi olabilir. Bu durumda kesbedenler Allah'ın sevgilileridir anlamındaki “el-kâsibü habîbullah” deyiimiyle kastedilen şerefe nâil olacaktır (889). Mümkünât içinde akıl A'lemdir, yani ilk yaratılan ve en üstün olanıdır; ilim ve hikmet sâhibi oluşuyla kabul görmüştür (890). Akıl, “sermâye-i saâdet” saadetin sermâyesi, “rehber-i serhad-i hidâyet”tir yani akılı rehber edinen kişi, hidayete erip dünya ve âhîret mutluluğuna erişendir. Tüm bu özellikleriyle aklın kadir ve kıymetini kimse tam olarak tavsif edemez, zira akıl bile kendini tarif edemez (892). Bu nedenle, filozof, kelâm âlimleri ve mutasavvıfların akıl konusundaki tartışmalarına⁵⁴⁷ telmihte bulunan şâir, vassâflar akıl konusunda ne kadar tartışılırsa tartışınlar, aklın bilinmeyen pek çok niteliği olduğundan, onu vasıflandırma

545 Uludağ, “Akıl-Tasavvuf-”, II, 246-247.

546 Uludağ, II, 246.

547 Ayrıca bkz. Bolay vd, II, 238-247.

konusunda aciz kalmaktadırlar demektedir (893). Şâire göre, onun hakkında pek çok tarif yapılmış olsa da aklın cins ve fasıllarını tam anlamıyla ortaya koyamamışlardır (894).

‘Akl sermāye-i sa‘ ādetdür
Rehber-i serḥad-i hidāyetdür (891)

1.2.2.4.8. Nutuk

Söyleyiş, konuşma, hitabet kabiliyetidir, yaratılanların en şerefli olan insana mahsus bir özelliktir:

Fi'l-ḥaḳīka aña bu rütbe yiter
K'old'anuñ-la vücūd-ı nuḳ-ı beşer (895)

Ādeme nuḳı eyleyüp in‘ ām
Ḳıldı anuñ-la anı şīrin-kām (905)

Nuḳdur luḳ-ı ḥāss-ı Yezdānī
Mā-bihī'l-ımtiyāz-ı insānī (908)

Vahdet-nâme'ye göre, kendisinin söz ve fiilleri sayısız hikmetlerle dolu olan yüce Allah'ın kelâm sıfatına “Kelâm-ı kadīm” adı verilmekte olup onun kelâm etmek için herhangi bir âlete ihtiyâcı bulunmamaktadır (902). Eğer Allah'ın nutuk ve beyânı olmasa idi, “kün” emri gerçekleşmez, kevn u mekân var olamazdı (901). Allah konuşmak istediğinde onun harf ve ses gibi âlete de ihtiyacı olmaz (903).

Nutkun hikmetleri bahsine geçen şâir, “dehan” yani ağız bir hareme benzeterek, “sühan” söz ise ağızda gem bulunduğu halde dehan hareminin bir köşesinde bağlı vaziyettedir (906). Dil ya da lisan, Allah'ın hükmüyle, Allah âşığının her nefes Mâşukunu zikretmesi için bir vâsıta kılınmıştır (907).

Yerinde, yeterince ve zamanında, açık ve seçik söz söyleyebilme kabiliyeti olan belâgat; me'ânî, beyân ve bedî' olmak üzere üç fenne ayrılır.⁵⁴⁸ Şâire göre, nutuk insana doğuştan bahşedilmiş bir melekedir, belâgat ise doğuştan var olan bu melekelerin gelişmesiyle mümkündür. Bu münasebetle o, beyân ve me'ânîden de

548 Hulûsi Kılıç, “Belâgat”, TDVİA, İstanbul 1992, ss. 380-383.

bahseder. Me'ânî ve beyân, Allah tarafından sevilen bir yetenek olup, böylece nutkun şan ve şöhreti yüceltilmiştir (909).

Nutuk, “sürûr ve elem” sebebidir, “sehâ ve kerem” cömertlik ve kerem gerektirir (910). Bâzen ağlatırken güldürür, bazen de “seng-i yede” taş yağmuru gibi olur (911). Kimi zaman şimşek gibi handeler attırıp, kimi zaman da bulut gibi gözyaşı döktürür (912). Fazl ve hüner kitabının nüktedânı, âlim ve bilgili kimsenin tercümanı nutuktur (913). Nutuk, insana bahşedilen pek şerefli hâsselerin en değerlisidir. Bu özellikleriyle nutuk, “bahr-i pür-gevher”e içi mücevherâtla dolu bir deniz benzetilen dilin derinliklerine dalarak oradan eşsiz gevherler çıkartan bir dalğıçtır (914). Ma'nâ bir “gevher-i gîrân-mâye” pek kıymetli bir inci, lafız ise “hukka-i sadef-pâye” sadef mesâbesinde bir hokkadır (915). Akıl cevherini insanın başına taç eden Mevlâ, mücevherât kutusuna benzetilen ağzı da söz incileriyle doldurmuştur (916). Lafzı saça, dişleri de tarağa benzeten şâir, şahsın lisanını da o saçı tarayıp, süsleyen bir tarakçıya (kuaföre) benzetir (917). Bu bağlamda me'ânîyi de yeni geline benzetir ve lafzın bu şekilde baştan başa taranıp süslenerek geline süs yapıldığını söyler (918). Ağzı gelin odasına benzeten şâir, dilden çıkan belâgatli sözleri gündün güne yüz türlü kıyâfet giydirilen gelin olarak tanımlar ki “sad-libâs” ile kastedilen, söz sanatları olsa gerekir (919).

Sözün algılayıcısı kişinin kulağı, yani işitme duyusudur. İşitme duyusundan daha önce bahsettiğimiz üzere, ses dalgaları hava yoluyla kulağa oradan da dimağa ulaşmaktadır. Bu münasebetle benzetme tenasüp yoluyla anlatımına devam eden şâir, gelin odasında bu şekilde süslenen gelinin bindiği bineği havaya (920), kulağı ve işitme duyusunu ise “beytü'l-arûs”a benzetmektedir (921). Belâgatli sözü inciye, işitme organı olan kulağı ise sedefe benzeten şâir (922), bu incinin kıymetini yalnızca “ulü'l-elbâb” yani akıl ve basîret sahibi olanların kulağına küpe edebileceğini ifade eder (923). Sözün değerini yalnızca ehl-i dil olanlar bilebilir, belâgat bileninin de şânı yüce olur (924).

Bâ-husus ol sühân ki ma' nî-dâr
Ola kim kadrini ider inkâr (925)

Nüktesiz söylenen her sözü boş ve faydasız kabul eder ve bu şekildeki sözlerin söylenmesinin ve işitilmesinin münâsîp olmadığını düşür (926). O, usulsüz ve kâidesiz söylenen sözü eşeğin anırmasından yani “nahîk-i hımâr”dan bile beter bulur (927). Mânâsız söz âb-ı zülâl bile olsa ehl-i dil kulağını o suya çanak yapıp içini doldurmaya yeltenmez der (928). Doğru dürüst söylenmeyen her sözü civaya benzeten şâir, civa nasıl durduğu yerde durmaz, akar giderse ehl-i dilin kulağında da yer etmez demektedir (930). Şâire göre, “ser u bün”ü (başı sonu belli olmayan sözü) belâgât sâhibi insanlar asla ağzına almaz. Akıllı kişinin sözleri ölçülü ve tartılıdır, “herze-gû” saçma sapan konuşan kişiye ise Mecnûn denir (932).

Bir sühan k'anda olmaya ser u bün
Ağzına almaz anı ehl-i şehun (929)

Nutkun hikmet ve değerini bu şekilde anlatan şâir, rutin üzre konuşma ile ilgili öğütler vermeye başlar. Lisânı bineğe benzeten şâir, lisânını dâima hayırlı zikre “süvâr” binici eyle, Mecnûn gibi “herze-tâz” boş ve saçma söz koşturan bir binek eyleme der (933). Zâhir ile bâtını bir tut, gönlün ile lisânın manâda birleşsinler, yani özün sözün bir olsun:

Zâhiri bâtın ile kıl yeksân
Ma' nide bir gerek dil ile zebân (934)

Sır saklama alışkanlığı edin, “kizb u bühtân” yalan ve iftirâya asla yeltenme diye nasihatte bulunur (935). “Fazla söz yalansız olmaz” deyimini kasteden şâir, fazla konuşma arzusu ile ağzını o yılanı “künâm” yani yuva yapma öğüdünü verir (936) Yalanı “mâr-ı gezân”a ısırıcı yılanı benzetererek ve yalan ile yılanı aynı kabul ederek, yalancı kişinin ağzını ise yılanın yuvasına benzetir (937).

Şâirin, dil ile benzerlik kurduğu bir başka unsur kalemdir. Kalem gibi dilini uzatma, herkese söz atma der (938). Şâir, insana konuşma kabiliyeti verilmiş olsa dahi, her sözü her yerde söylenmemesi gerektiğini, âlim kişinin fikirlerini kendine saklaması gerektiğini vurgular. “Bikr-i fikr” ilk olarak söylenen fikirdir, “bint-i fikr” ise düşünce mahsulü anlamındadır:

Bikr-i fikrini eylemez üstâd
Bî-maḥal nev-^ç arūs-ı her dāmâd (940)

Hîç fark itmez ehl-i dâniş u fen
Bint-i fikrini bint-i bikrinden (941)

İshak Hocası, inci ve cevhere benzettiği “fazl ve hüner”in nâdâna arzını “tu'me-i har” eşek yiyeceğine benzeterek, akılsız kişilerin inci ve cevher değerindeki sözden anlamayacağını, onlar tarafından bu mücevherâtın ancak yiyecek biraz ot mesâbesinde algılanacağını belirtir (942). Şâirin “dürr u güher” den kastının “fazl u hüner” olduğunu belirtmiştik, “hımar” ile kast edilen ise ahmak ve nâdan kişilerdir. Yüz eşek yükü “dürr u güher” olsa da “hımar” yani eşek onu kulağına küpe edemeyecektir (947). Nâdân, gevherin kadrini gözetmediğinde hiç değilse ona elmas kırıntıları sun ki belki ondan bir nebze anlar diyen şâirin bu kişilerden ümitvâr olmaya çalıştığını görüyoruz (948). Ancak bir sonraki beyitte “kemâl” ile “kelâm”ın aynı harflerden müteşekkil olduğuna, dolayısıyla kelâmdan anlayacak olanın da yalnızca kemâl sahibi kişiler olacağına vurgu yapan şâir, bu münâsebetle “makam” ve “makâl” arasında da aynı bağlantıyı kurmaktadır (949). Her kelâm kemâl, her makâm da makâl addedilmemelidir:

Her kelâmı kemâl fehm itme
Her maqâmı maqâl vehm itme (950)221

Başu ve sonu sükût olan sözler, gerçekte “dürr-i şahvâr” hükümdarlara lâyük iyi cins inci değerindedir (951). Güzel ve belîğ “dürr-i yek-dâne”ye, çirkin ve kaba söz ise “hâr-mühre”ye benzetilmiştir. Tek ve iri taneli inci değerindeki söz, baştaki tâcın süsü olurken, diken pıtrağı ise ancak eşeklerin kuyruklarının süsü olabilir (952). Şâir, başka bir beyitte iki dudağı, insanın ağzından çıkan sözler için iki şâhide benzetmektedir (953). Ayrıca nasıl güzel koku güle nasip olmuşsa, güzel söz de bülbüle münâsip görülmüştür diyen şâir, belâgat sahibi insanları bülbüle teşbih etmektedir (954).

Nutuk bahsinin sonlarında şâir, nutuk ve beyânın yaratılışının asıl gayesinin, Allah'a şükür etmek olduğunu söylemektedir:

Bil ki nuḡk u beyândan maḡsūd
Şükr-i in'âm-ı Ḥazret-i Ma' bûd (955)

İnsan kendisine verilen bu kâbiliyet ile şükrettiği sürece dili şeker gibi, ağzı ise helva lokması tatlı olacaktır (956). Her ne kadar Allah'ın sayısız nimetlerine şükür için dilde yeterince güç ve kuvvet yoktur (957), zirâ binlerce yıllık ömrümüz olsa ve her nefeste binlerce şükür etsek bile (958) nimetin şükrünü edâ etmemiz mümkün değildir; gayri gel sen kıyasını yap (959). Ömür yettikçe her nefeste sayısız şükür etmek gerekmektedir. En büyük şükür ise şükre şükür eyleyebilmektir (960). Şükür halini anlayabilecek olanlar ise “ehl-i sühan” olan kişilerdir (961). İnsan şükrünün yetersizliğini bilmesi de şükürle aynı değerdedir:

‘Acz-i şükr oldı şükr-ile hem-teng
Şükre hem-sengdür hemân leb u seng (962)

1.2.3. Peygamberler

1.2.3.1. Hz. Âdem

1.2.3.1.1. Âdem Aleyhisselâm'ın Nesli

Arştan itibâren bütün âlemi anlatan şâir, tek başına bir âlem olan insanın özelliklerini zikrettikten sonra Peygamberler bahsine Hz. Âdem Aleyhisselâm'ın yer yüzünde türeyişi anlamındaki “Tenâsül-i Âdem 'Aleyhi's-selâm” ile başlamaktadır.

Hz. Âdem'in yaratılışından daha önce bahsetmiş olan şâir, Peygamberler tarihi kaynaklarında detaylı olarak anlatılan Hz. Âdem'in cennette yalnız sıkılmasından, uyuduğu sırada Havvâ'nın onun kaburga kemiğinden yaratılışından, şeytanın onları kandırarak yasak meyveyi yemeleri ile bundan sonra gelişen hâdiselerden, cennetten kovulmalarından ve yeryüzünde nereye nasıl indiklerinden, yaşamlarını ne şekilde idâme ettirdiklerinden söz etmez.⁵⁴⁹ Bu bölümde insanın yaratılışına kısaca değinerek, Havvâ'nın yaratılışının ve yeryüzüne indirilmelerinin Allah'ın, dünya var oldukça insan neslinin burada sürmesini arzu etmesinden dolayı olduğunu söyleyerek, nesillerini devam ettirmelerindeki hikmetlerden söz

549 Hz. Havvâ'nın yaratılışından itibâren cennette vuku bulan hadiseler, yer yüzüne iniş ve kavuşmalarına kadar geçen olaylar için ayrıca bkz. Taberî, I, 71-82; Sa'lebi, ss. 29-41; İbn Esir, I, 28-36.

etmektedir. Şâir, bu münâsebetle kadın, erkek, evlilik, nesil, veled, hayr-ı halef gibi mefhumlardan çeşitli ayetler ve benzetmelerle anlamı kuvvetlendirerek konuya başlamaktadır.

Eşi ve benzeri olmayan, doğurmamış ve doğurulmamış olan yüce Allah, yeryüzü var oldukça Vahdeti'ni bilecek hayırlı halefler meydana getirmiştir. Hz. Âdem süzölmüş balçıktan⁵⁵⁰, onun nesli ise “mâ-i mehîn”⁵⁵¹ basit bir sudan yaratılmıştır (969). İnsanı “ahsen-i takvîm”⁵⁵² en güzel sûrette yaratan Allah, insanın şeklini vahdetine delil olsun diye “elif-sûret” elif sûretli yapmıştır:

Naḥl-bend-i ḳad-i elif-sûret
Muḫzir-ı sırr-ı nûkte-i vaḫdet (971)

“Hayr-ı halef” hayırlı halefler yani hayırlı soy ile kastedilen Hz. Âdem'den itibâren Hz. Muhammed'e kadar tüm peygamber neslidir. Allah bu neslin yeryüzünde devamını arzu etmiştir. Feyz-i rûhunu yeryüzüne indirerek, “bint-i İmrân”ı yani Hz. Meryem'i babasız olarak Hz. İsa'ya hâmile eyleyen Allah'tır:

Feyz-i ruḫını eyleyüp nâzil
Bint-i ‘İmrânı eyleyen ḫâmil (972)

Şâir, peygamber ya da peygamber neslinin atalarının anne karnındaki halleri için genel olarak “dürc”, “gevher”, ana rahmi için de “sadeḫ” benzetmesinde bulunmaktadır (967). Şâir, “püser” erkek evlâdı meyveye benzeterek, “peder” babalar için “mîve-çîn” yani meyve toplayıcısı benzetmesinde bulunur. Evlât ise babalar için “cânîşîn” yani neslini devam ettirici, vekil anlamına gelmektedir (973).

Âdemün çün tenâsülini murâd
Eyledi ol Ḥakîm u Rabb-i ‘ibâd (974)

Bu nedenle, “Âlem-i fânî” sonu olan dünyâ hayatı var olduğu sürece, insan nesli de onun üzerinde var olacaktır (975). “Dest-i kazâ” kaza eli yani ölüm, insan için kaçınılmaz da olsa onun “kâ'im-makamı” yerine geçip, neslini devam ettirecek olan evlâdıdır (976). Dünya hayatının kısalığından kinâye olarak şâir ömrü “deh-rûze-i serây-i sipenc” tâbirini kullanarak, on günlük misâfirhane olan dünyâ hayatı,

550 Mü'minun 23/12. Bkz. Tezimiz Âyetler Maddesi.

551 Secde32/8. Bkz. Tezimiz Âyetler Maddesi.

552 Tin 95/4. Bkz. Tezimiz Âyetler Maddesi.

hele bir de çocuksuz olursa baştanbaşa meşakkat ve sıkıntı içerisinde geçecektir (977). Zira çocuk, hem insan için bir eğlence hem de neslin devamı anlamına gelmektedir. Şâire göre, insan için en büyük korku, “dâr-ı garûr” aldatici olan dünyaya vedâ ederken arkasında nâmını sürdürecekt evlâdının olmamasıdır (978). İnsan vücûdunu ağaca benzeten şâir, evlâdı da tohuma teşbih ederek tohumsuz ağacın yok olacağını belirtir (981). Evlat, “zübde-i cism u cân” ve “nûr-i çeşm-i cenân”dır (982).

Bu münâsebetle şâir, Mesnevî boyunca evlâtla ilgili olarak ayetlerden iktibasta bulunarak “Kurretü'l ayn”⁵⁵³ gözümüzü aydın kılacak olan zürriyet tâbirini kullanır. Anne ve baba için de “mâder u dâmâd, merd u zen” gibi ibâreleri tercih etmektedir:

Ḥâsıl-ı ‘ömr-i mâder u dâmâd
Ḳurretü'l-‘ayn u berk u bâr-ı fu’âd (984)

İnsanın adını yüceltecek, devam ettirecek ve atasını zikr-i hayr ile yâd edecek ve ettirecek olan evlattır. Şâir, dünya hayatını bir geceliğine kurulmuş çadıra teşbihle ona geliş gidişin uzun olmadığına vurgu yaparak (986), ardında kalacak tek şey adının iyi anılmasıdır der. Dünya var oldukça insanı yaşatacak tek şey budur (987).

Her ki ḥayr-ı ḥalef iderse veled
Yoḡ ‘aceb dinse zinde-i ser-med (985)

Bu vesileyle, “dest-i kudret, dest-i kazâ, kâtı'u'l-lezzât, merg, sâgar-ı merg, Bâğ-ı ‘ukbâya ḥirâm eylemek, defter-i ‘ömri mensûḡ olmak, ‘azm-i dâr-ı ḡarâr, dârü-yi merg” gibi mefhum ve tâbirlerle ölümden çok bahseden şâir, insana verilen ömrün ganîmet bilinip, neslinin devamı ve nâmının yürümesi için hayırlı evlat yetiştirmeye çabalanması gerektiği öğüdünü verir:

Fursatı bil ḡanîmet itme telef
Ḥayr-ile zikri eyle ḥayr-ı ḥalef (993)

553 Furkan 25/74; Secde 32/17. Bkz. Tezimiz Âyetler Maddesi.

Zirâ şâire göre; Allah'ın Havvâ'yı yaratış⁵⁵⁴ ve insanı yeryüzüne indiriş sebebi neslin devamıdır.⁵⁵⁵

İktizâ itdi hikmet-i Mevlâ
Âdemün neslin eyleye ibkâ (994)

İtdi Havvâyı Âdeme hem-ser
İkisinden vücūda gele beşer (995)

Bu girişten sonra şâir, Hz. Âdem ve Havvâ'nın nikâhlanıp, bu evlilikten doğan çocukları ve bu çocukların hangi usule göre evlendirilip nesillerin meydana geldiğini anlatır:

İtdiler birbiri ile peyvend
Oldı hâsıl neçe neçe ferzend (996)

Felekler kısmında bahsettiğimiz üzere kıran ilmine önem veren şâir, Hz. Havvâ'nın ilk batında ikiz çocuklara hamile kalmasını “bürc-i şeref”te kıran ile iki “meh-tâban” parlak ay meydana gelmiştir şeklinde açıklamaktadır (997). Hz. Havvâ ilk batından itibâren yüz yirmi batında bir “mâde vü ner” bir kız ve bir erkek olmak üzere iki çocuk dünyaya getirmiştir.⁵⁵⁶

Batn-ı vâhidde ya' ni ümm-i beşer
Važ' iderdi hemişe mâde vü ner (998)

Yüz yigirmi batında pes Havvâ
İtdi bu vaz' ı ser-be-ser icrâ (999)

Yüce Allah Hz. Âdem'e, birinci batında doğanı, ikinci batında doğanla evlendirilmelerini emretmiştir.⁵⁵⁷ İlk batının kızı ikinci batının oğluyla, ikinci batının kızı ise birinci batının oğluyla nikâhlandırılmıştır. İshak Hocası bunu şöyle anlatır:

Hâsr-ı evlâd u ihtilâf-ı bütûn
Oldı hâdd-i şümârdan bîrûn (1000)

554 Hz. Havvâ'nın yaratılışı için ayrıca bkz. Taberî, I, 71-74; Sa'lebî, ss. 29-30; İbn Esîr, I, 28-29; Köksal, I, 34-37.

555 Nisa 4/1; A'raf 7/189; Zümer 39/6.

556 Köksal'ın eserinde bu sayı 20 olarak zikredilmektedir. Metin And ise, çeşitli kaynaklardan derleyerek hazırladığı eserinde ise bu sayıyı kırk ve yüz yirmi olarak zikretmektedir. Köksal, I, 50; And, s. 93.

557 Taberî, I, 87-88; İbn Esîr, I, 37; Köksal, I, 50.

Âdemün şer‘i üzre ‘ aq̄d-i zevāc
Bulmuş idi şu resme h̄üsn-i revāc (1001)

Baṭn-ı evveldeki olan tev'em
Baṭn-ı şānī ile ola hem-dem (1002)

Evveli şāniye iderdi refīk
Şāniyi evvele iderdi şaḳīk (1003)

Birbiri-y-le idüp anı hem-ber
Duḫterine püser ola şevher (1004)

1.2.3.1.2. Kâbil'in Hâbil'i Öldürmesi

“Katl-i Kâbil-i Hâbil-râ” Başlığı altında Kâbil ve Hâbil kıssasına yer verilmektedir.

İlk erkek olan Kabil'e çirkin olan küçük ikiz kardeş, küçük olan Habil'e ise güzel ve kendinden büyük ikiz kız kardeş helal eş olmuştu. Fakat Habil'in evleneceği kız, Kabil'inkine göre daha güzel olduğundan Kabil kıskanmış, kendi kız kardeşiyle evlenmek istemişti. Ama bu istek Allah'ın emrine aykırıydı. Kâbil, Âdem'in söz ve öğütlerini dinlemeyince, Âdem bu durumu Allah'a havale etti. Âdem, Allah'tan gelen vahiy gereğince oğullarından, Allah'a birer kurban sunmalarını istedi. Kimin kurbanı kabul edilirse, güzel olanla o evlenecekti. Çiftçi olan Kabil adağında, sebze ve meyvelerin kötüsünü kurban verdi. Davar sahibi olan Habil ise malları arasından en güzelini seçti. Allah Habil'in kurbanını kabul, Kâbil'inkini ise reddetti. Bu durum Kabil'in öfke ve kıskançlığını artırdı. Kabilin öfkesinin ve kıskançlığının artması, şeytanın işine geliyordu. Kardeşini öldürme fikrini yavaş yavaş benimsedi. Uygun zamanı kollamaya başladı. Bir gün Habil'i dağın başında yalnız gördü. Yerden bir taş alıp sessizce kardeşinin arkasından yaklaştı ve Habil'in başına taşla vura vura onu öldürdü. Böylece yeryüzünde ilk cinayet işlenmiş oldu. Kabil, kardeşinin kanlı cesedi başında, donup kalmıştı. Hırsı geçtikten sonra, Kabil pişmanlıkla yaptığı şeyin korkunçluğunu ve fenalığını anladı. Cesedi omuzlarına alıp yoruluncaya kadar taşıdı. Gücü kesilince omzundan indirdi. Yanına koyarak oturdu. Kabil kardeşinin cesedini ne yapacağını düşünürken, birden gözüne birisi ölmüş, iki karga ilişti. Kabil karganın hareketlerini izlemeye başladı. Hayvan gagası ve ayakları ile yeri eşeliyor, bir çukur

açmaya çalışıyordu. İşi bitince ölü karganın cesedini açtığı çukura itiverdi. Üzerine yine ayakları ve gagasıyla toprağı örttü. Kabil bu olanları şaşkınlıkla izledi. Hemen bir çukur kazdı. Cesedi içine koyup, toprakla üzerini örttü. Âdem durumu öğrenince Kabil'e "Hiçbir zaman rahat yüzü görme. Artık istenmeyen lanetli bir insansın" diye beddua ederek onu huzurundan kovdu. Bir daha da geri dönmemesini söyledi. Âdem'in bu bedduası Kabil'e hayatı zindan etmiştir.⁵⁵⁸

İshak Hocası ilk batında İklimiyâ ile Hâbil'in, ikinci batında ise Leyûzâ ile Kâbil'in doğduğunu söyler:

Toğdı İklimiyâ ile Hâbil
Hem Leyûzâ ile me'an Kâbil (1005)

Kâbil, kıskançlık ve kibir göstererek Allah'ın kardeşlerin evlenmeleri hususundaki şer'ine muhalefet etmiştir (1006). Kâbil, kendi ikiz kardeşinin güzelliğini görerek, Hâbil'in onunla evlenmesini kıskanmıştır (1007). Sırf bu kıskançlık nedeniyle kardeşi Hâbil'i öldürerek, kıyamete kadar Allah'ın ve babası Hz. Âdem'in lânetine uğramıştır.⁵⁵⁹

Qatl-i Hâbile eyleyüp ikdâm
Oldı rûz-i cezâyâ dek bed-nâm (1008)

Olayı bu şekilde özetleyen şâir, Hâbil'in öldürüldüğü sırada 20 yaşında bir genç olduğunu belirterek, katili olan kardeşi Kâbil için "pençe-i gürü" Kurt ve ya canavar pençesi benzetmesini yapar (1009). Sonra da Hz. Yûsuf'un⁵⁶⁰ da kardeşleri tarafından katledilişine telmihte bulunarak, "âdet-i ihvânın" kardeşlerin âdetlerinin böyle olduğunu, Yûsuf'un hâlinin buna "kavî bürhan" güçlü bir delil olduğunu söyler (1010).⁵⁶¹ Bu nedenle kin ve kıskançlığın fenâlığına değinen şâir, kim ki hasetle dolu olursa o kişi dünyada ve âhirette huzur bulamaz (1011); kimin sînesinde zerre kadar kin ve nefret olursa o kişinin sînesi yılan barınağına döner diyerek, kini yılanla teşbih ediyor (1012). Kin ve kıskançlığın kurtulması zor olan bir çeşit maraz olduğunu, cana belâ ve gönle felâket getireceklerini belirtiyor (1013). Kâbil de bu hastalığa yenik

558 Taberî, I, 87-90; İbn Esîr, I, 37-40; Köksal, I, 50-55.

559 Hâbil ve Kâbil kıssası için bkz. Mâide 5/27-30.

560 Hz. Yûsuf ve kıssaları için bkz. Taberî, I, 210-272.

561 Yûsuf kıssası için bkz. Yusuf 12/3-80.

düşerek kardeşini katletmiş, böylece âlemde “zâr u ser-geşte” ağlayan, inleyen, sersemlemiş bir duruma gelmiştir:

Eyledükde birâderin küşte
Oldı ‘ âlemde zâr u ser-geşte (1014)

Bu nedenle Hz. Âdem, Kâbil'e “Git, artık sen, hiçbir zaman korkutulmaktan uzak kalmayacak, gördüğün hiçbir kimseden de güvenlikte ve selâmette olmayacaksın!”⁵⁶² diyerek bedduâ etmiştir. Şâir, Kâbil'in babasının bedduâsıyla hanesinin harâp, cisminin ise karga gibi simsiyah olduğunu söyler. Kargayla kurulan bu benzerliğin bir sebebi de, Kâbil'e kardeşi Hâbil'in cesedini gömme konusunda karganın kılavuzluk etmesidir. Mükemmel bir anlatımla şâir bu deyimini de anlatıma katmayı başarmıştır:

Bed-du‘ â-i pederle hâne harâb
Oldı cismi siyâh hem-çü gurâb (1015)

Ne ‘ acebdür olursa hâli tebâh
Rehberi zâğ olan olur gümrah (1016)

Babasının bedduâsı kabul olmuş, hayat sıırçası paramparça olmuştur (1017). Bu yüz karasından ötürü Allah da onu dergâhından kovmuştur (1019). Bu olaydan sonra Kâbil nereye gitti ise taşlanmış ve kovulmuştur. Hakkın emirlerinden hoşnut olmayıp karşı gelenler, tıpkı Kâbil gibi Allah ve kullar tarafından reddedileceklerdir.

Yüz karasına bâ‘ iş oldı hâsed
Dergehinden Hudâ da eyledi red (1018)

Şâir, son olarak yine nasihatte bulunmaktadır. Ehl-i din için, şer'e yani Allah'ın kanunlarına tâbi olmayı öğütlemekte (1020), “engüşt-i ta'n”ı küfür parmağını şer'e uzatma, zirâ “şer' kestiği parmak acımaz” deyimini hatırlatmaktadır. İnsan, Kânun koyucu neyi emrettiyse, “can u baş ile” ona tâbi olmalıdır (1022). Allah ne emrettiyse onu yerine getir, zirâ kula lâzım olan Mevlâ'ya itaat etmektir (1023). Âdem ve Havvâ yeryüzünde yaşadıkları müddetçe, Allah'ın şeriatını yerine getirmişlerdir:

562 Köksal, I, 54.

Bākī oldukca Ādem u Havvā
İtdiler bu şerī' atı icrā (1024)

1.2.3.1.3. Ādem Aleyhisselâm'ın Vefâtı

Vahdet-nâme'de Hz. Ādem'in vefaataına dâir asıl başlık “Vefât-Yâften-i Ādem 'Aleyhi's-selâm” şeklindedir.

Rivayetlere göre, Hz. Ādem, Nevz dağında oğullarının ve torunlarının sayısı kırk bine ulaşınca kadar yaşamıştır.⁵⁶³ Bazı tarihi kaynaklara göre öldüğünde bin yaşında idi.⁵⁶⁴ İshak Hocası, Hz. Ādem'in yeryüzünde yaşadığı aylar ve yıllar boyunca sulbünden olan evlat ve “nebîre” torunlarının çoğaldığını söyler (1025). Öldüğünde oğullarının ve torunlarının sayısını kırk bin olarak göstermekle birlikte, vefat ettiğinde “nüh-sad u sî” yani dokuz yüz otuz yaşında olduğunu zikretmektedir.⁵⁶⁵

Nüh-sad u sî ki geçdi ' ömrinden
İtdi terk-i libās-ı teng-i beden (1026)

Ādem itdükde ' azm-i dār-ı qarār
Cümle nesli bulundu çihl-hezār (1029)

Canı kuşa, bedeni ise kafese benzeten şâir, can kuşunun beden kafesinden kurtularak, “küngür-i arş”taki “me'vâ”yı yuva edindiğini söyler (1027). “Me'vâ” tevriyeli kullanılarak hem arşın kürsisinde bulunan “Cennetü'l-Me'vâ” hem de yuva anlamına gelmektedir, zira cennet ebediyen kalınacak bir yerdir. Şâir, böylece Ādem'in geldiği yere geri döndüğünü, burada kutsîler ile birlikte olacağını bildirmektedir:

Geldügi semte eyleyüp pervāz
Çudsiyân-ile oldu hem dem-sāz (1028)

Hz. Ādem'den sonra Hz. Nüh'a geniş yer veren şâir, bu ikisi arasında yaşamış olan nesillerden kısaca bahsetmektedir. Bunlardan ilki Şis (Şit) Aleyhisselâm olup, Hz. Ādem'in oğullarının en ulusu, en üstünü idi. Ādem Aleyhisselâm'a çok

563 Köksal, I, 59.

564 Taberî, I, 92; Sa'lebi, s. 48.

565 İbn Esîr, I, 46.

benzemekte, onun yolundan gitmekte idi. Halkına dâima Allah'ın buyruklarına uymayı emretmekte ve kendisi de ibadet ve itaatten geri durmamakta idi. Bu nedenle Hz. Âdem'in en çok sevdiği oğlu olduğundan onu kendisine halife tayin etti, Yüce Allah, Şis Aleyhisselâm'a da kitap indirmiştir.⁵⁶⁶ İshak Hocası onun, kardeşleri içinde en üstünü olduğu için babasının yerine geçtiğini bildirmektedir:

Şiṣ̄ olmağ-la cümleden mehter
Bî-gümân oldu cānişin-i peder (1030)

“Dârû-yı merg” ölüm ilacı onu da dehşete uğrattınca yerine, “kâ'im-makâm” olan oğlu Enûş olmuştur. Hz. Şis'ten sonra peygamberlik nurunu alnında taşımıştır.⁵⁶⁷

İtdi dârû-yı merg anı medhûş
Oldı kâ'im-mağâmı oğlu Enûş (1031)

Enûş'un oğulları ve torunları arasında peygamberlik nurunun taşıyıcıları sırasıyla Kaynân, Mehlâil, Yerd, Ahnuh ya da Uhnuh (İdris) ve Mettu Şelah'tır.⁵⁶⁸ Mesnevî'de bu isimler, Kaynân, Mehlâyil, Yerd, Hanûh (İdris)⁵⁶⁹ ve Müteveşlih şeklinde zikredilmektedir:

Ḳıldı dest-i kazâ anı vîrân
Oldı ḥayr-ı ḥalef aña Ḳaynân (1032)

Ol da itdi mekânını tebdîl
Yirine geldi oğlu Mehlâyîl (1033)

Bâğ-ı 'ukbāya eyledi çü ḥirâm
Oğlu Yerd itdi menziline ḳıyâm (1034)

Defter-i 'ömri oldu çün mensûḥ
Geldi anuñ yirine oğlu Ḥanûḥ (1035)

Ya'ni İdrîs kim o zât-ı şerîf
Âsumâni çü eyledi teşrif (1036)

Göklere ref' olundu 'İsâ-vâr
Müteveşlih yirinde itdi ḳarâr (1037)

566 Taberî, I, 91-92; İbn Esîr, I, 43,48-52; Köksal, I, 67-70.

567 Enûş için ayrıca bkz. Taberî, I, 94; İbn Esîr, I, 56; Köksal, I, 70.

568 Köksal, I, 71-73.

569 İbn Esîr, I, 56-57.

Şâir yukarıdaki beyitte İdris⁵⁷⁰ Aleyhisselâm'ın Hz. İsa gibi göklere yükseltildiğinden söz etmekte ve âyete telmihte bulunmaktadır.⁵⁷¹ İdris'ten sonra oğlu Mettu Şelâh, ondan sonra Lâmeḥ⁵⁷², ardından da Hz. Nuh gelmektedir:

Sâğar-ı merg anı da itdi ḥarâb
Oğlı Lâmeḥ maḳâmın itdi me'âb (1038)
Oldı bâb-ı 'adem aña meftûḥ
İtdi me'vâ yirini Ḥazret-i Nûḥ (1039)

1.2.3.2. Hz. Nuh

1.2.3.2.1. Nuh Aleyhisselâm'ın Dâveti

“Da'vet-i Nûḥ 'Aleyhi's-selâm” başlığını taşıyan bu kısımda Hz. Nuh'un kavmini Hak yoluna dâveti anlatılmaktadır.

Hazreti Âdem'den sonra insanlar çoğalmış, birçok yerleri imar etmiş; fakat Allah'ın birliğine dayanan gerçek tevhid dînini bırakıp putlara tapınmaya başlamışlardır. Kendilerine Hazreti Nuh Aleyhisselâm peygamber gönderilmiştir. Nuh Aleyhisselâm'ın meskeni Irak topraklarındadır. Kavmi Nuh peygamberin senelerce süren öğütlerini dinlememişler, ona türlü eziyetlerde bulunmuşlardır.⁵⁷³

Vahdet-nâme'de Hz. Nuh ve o devrin olayları ilk olarak şu beyitle başlar. Nübüvvet nûru yeniden Hz. Nuh devrinde yanmış, Hz. Nuh hikmet kadehini eline almıştır:

Devr-i Nûḥa yitişdi çün nevbet
Destine aldı sâğar-ı ḥikmet (1040)

Hz. Nûḥ'un başına, süsü “dürr-i yektâ” yani Allah yoluna davet olan nübüvvet tâcı giydirilmiştir (1041). Allah'ın vahyi Hz. Nûḥ'a nâzil olunca zulmet içindeki dünyada Hak tarafından bir “çerâğ-ı nûrânî” nurdan bir çıra yandı (1042). Allah'ın

570 Hz. İdris Aleyhisselâm için ayrıca bkz. Taberî, I, 95-98; İbn Esîr, I, 56-57; Köksal, I, 79-84.

571 Meryem 19/ 56-57.

572 Diğer kaynaklarda bu kişinin ismi, “Lemek ya da Lemk” şeklinde geçmektedir. Taberî, I, 98; Sa'lebî, s. 54; İbn Esîr, I, 56-57; Köksal, I, 84.

573 Hz. Nuh hakkında ayrıca bkz. Köksal, I, 87-113.

bundan murâdı “güm-geşteğân-ı râh-ı dalâl” sapıklık yolunda kaybolmuş olanların isyanlarına ve kötü gidişlerine bir son vermektir (1043).

Hız. Nuh, küfür batağına düşmüş olan kavmini korkusuzca “Habl-i metîn” Hak dine davet etti (1044). “İttekullâh” Allah'ın karşı geldiğı şeylerden sakınınız emrini “meş'al-efrûz” a yanan bir meşaleyle teşbih eden şâir, Hız. Nuh bu parlak meşaleyle “râh-ı hidâyet” i hidayet yolunu aydınlatmıştır diyor (1045). Hız. Nuh kavmini tevhide davet ederken zaman zaman “lûtufl” iyi muâmelede bulunurken, bazen de “terhîb” korkutma yolunu tutmuştur (1046). Her birine Hakkı anlatmış, imânın güzelliğini, küfrün çirkinliğini açıklamıştır (1047). İshak Hocası hoş bir teşbih yaparak, Nûh'un halkı Hakka inandırma işini “dükkân-serây-ı şad-hikmet” yüzlerce hikmetle dolu bir saray dükkânına benzetmiştir. Nuh, şirk hastalığına tutulmuş olanlara şerbet ikrâm etmek için bu dükkânı açmıştır ki şerbetten kasıt Hak dine çağrı olmalıdır (1048). Kâfirlerin derûnunu temizleyip, onlara şirkten perhîzi emretmiştir (1049). Hız. Âdem'den sonra kendisiyle insanlık yeryüzünde yeniden başladığı için “âdem-i sâni” lakabına layık görülen Hız. Nuh, Allah'ın mucizesiyle şirk ve küfür denen kalp zayıflığına “ilâc-ı rûhânî”yi yani ruhun yegâne ilacı olan tevhid ve imanı sunmuştur:

İtdi mu'cezle Âdem-i sâni
Za' f-ı qalbe ' ilâc-ı rûhânî (1050)

Ancak kavminin büyük çoğunluğu inat etmiş, yıllar süren bu sabır dolu mücadelesine rağmen, Allah'ın kanunlarını anlatmaya çalışan Nuh'un “tenkiye” günahlardan arınınız emrini ve mücadelelerini boşa çıkarmıştır (1052). Hız. Nûh'un daveti bazı insanlar için fayda vermemiş, küfüre karşı “nişter-i tehdid” tehdit neşterini göstermek de işe yaramamıştır (1053). Kâfirler bir süre Hız. Nuh'a “Enü'minü lek”⁵⁷⁴ biz sana nasıl inanalım ki? dediler (1054). Böylece küfür ve azgınlıkta ısrar edip, Allah elçisinin nasihat ve öğütlerini inkâr etmişlerdir (1055). Kâfirlerin gösterdikleri bu isyân, kibir, kendini beğenmişlik ve gurur, onları Allah yolundan binlerce merhale daha uzaklaştırmıştır (1056). Hatta o kadar ileri gitmişlerdir ki Hız. Nuh'u Allah yoluna davetten men etmeye ve onu azarlamaya

574 Şu'ara 26/111.

başlamışlar, sonunda işi yüzü parçalanıncaya dek ona taşlarla vurmaya kadar ileri götürmüşlerdir (1057). Kâfirlerin içlerindeki kin ateşi dışarı vurmuş, Hz. Nuh'un “sîne-i rîş”ini yani gönül kuşunu yakıp kebaba çevirmişlerdir (1058). Hz. Nuh'un her yanından yüzlerce düşman hücum edip, bir yandan da “itâb ve istihza” azarlama ve alay ile ona saldırmışlardır (1059). Allah düşmanlarının bunca cevr ve eziyet okları karşısında artık sabır gösteremeyen Hz. Nuh sonunda canını kurtardığına râzı oldu:

Tîr-i cevr u eziyyet-i ağıyâr
Câna kâr eyledükde âhîr-kâr (1060)

1.2.3.2.2. Hz. Nuh'un Kavmine Beddua Edişi

“Bed-duâ Kerden-i Nûh Mer-Kavm-i Hod-râ” başlığı ile başlayan beyitlerde Hz. Nuh'un tüm gayretlerine rağmen yola gelmeyen kavmi için bedduada bulunması hikâye edilmiştir.

Hz. Nuh, tüm sabrına ve mücadelesine rağmen artık kavmini yollarından döndüremeyeceğini anlayınca, onların daha da ileri gidip başkalarını da yoldan çıkaracakları düşüncesiyle “Onlar gerçekten birçoklarını saptırdılar. (Rabbim!) Sen de bu zalimlerin sadece sapıklıklarını artır”⁵⁷⁵ diyerek halkının helâki için duâ etmiştir.⁵⁷⁶

Vahdet-nâme'de Nuh Aleyhisselâm'ın “dest-i duâ” duâ etmek için ellerini bâlaya kaldırıp, kahır ve elem ile ağlayıp sızlayarak kavminin helâki için duâ edişi şu beyitlerle ifâde edilir:

İtdi dest-i du'âyı ber-bâlâ
İtdi kavmin helakin istid'â (1061)

Nevha-senc itdi Nûhı cevr u sitem
Sîne-rîş itdi zehr u qahr u elem (1062)

Sözünün üzerine söz söylenmeyen, zorda olanların yardımcısı, duâ edenlerin duâlarını kabul eden yüce Mevlâ, Nuh'un bu duâsını makbûl, arzusunu da hüsn-i kabul eylemiştir:

İtdi Nûhuñ du'âsını maqbûl
Oldı her h'âhişine hüsn-i qabûl (1067)

575 Nuh 71/24.

576 Bu olaylar için ayrıca bkz. Taberî, I, 112-113; Köksal, I, 92-93.

Bunun üzerine Allah, Hud sûresi 37. âyette de zikredilmekte olan :
“Gözetimimiz altında ve vahyimize göre gemiyi yap. Zulmedenler hakkında bana bir şey söyleme. Çünkü onlar suda boğulacaklardır”⁵⁷⁷.

Şurta-i rahmetini itdi vezân
İsna' i'l-fülke emri oldı revân (1068)

Hz. Nuh, bu emirle kavminin helâk olacağını anlamış ve bir gemi inşâsına başlamıştır. Her şeye rağmen gemi tamamlanıp, Tûfan gelip çatana kadar kavmini Allah'a imâna davet etmeye devam etmiştir.⁵⁷⁸

1.2.3.2.3. Tûfan Olayı

“Vasf-ı Tûfan” başlığı altında tûfan hâdisesinin meydana gelişi anlatılmaktadır.

Bu gemi tamamlandıktan sonra gökten yağmurlar yağmaya, yerden sular fişkırmaya, denizler kaynayıp taşmaya başlamış, sular bütün yeryüzünü kaplamıştır. Sular öyle yükselmiştir ki dağların tepelerini bile aşmıştır. Yeryüzü tamamen su ile örtülmüş, Nuh'un gemisi ve içindekiler dışında hiçbir canlı sağ kalmamıştır. Buna “Tufan” olayı denmiştir.⁵⁷⁹

Vahdet-nâme'ye göre, Tufan'ın başlaması rahmet yağdıran bulutların “nâle” inlemesi yani şiddetli gök gürültüleri sonunda ağlamaya dönüşmüş ve Tûfanı meydana getirmiştir:

Nâlesin itdi ebr-i rahmet-rîz
Giryesi âhîr oldı tûfân-ĥîz (1069)

Bu sırada yerden de sular kaynamıştır. Rivâyete göre, bir kadın ekmek pişirdiği sırada tandır kuyusundan sular fişkırmaya başlamıştır.⁵⁸⁰ Toprakta bir anda

577 Hûd 11/37.

578 Taberî, I, 113-114.

579 Hâkka 69/11-12 “Şüphesiz, (Nûh zamanında) su bastığı vakit, sizi gemide biz taşıdık ki, bu olayı sizin için bir uyarı yapalım ve bellecek kulaklar da onu bellesin”; Ankebut 29/14 “Andolsun, biz Nûh’u kendi kavmine peygamber olarak gönderdik. O da dokuz yüz elli yıl onların arasında kaldı. Neticede onlar zulümlerini sürdürürlerken tûfan kendilerini yakalayiverdi”. Tûfan hâdisesi için ayrıca bkz. Taberî, I, 115; İbn Esîr, I, 64-66; Sa'lebî, s. 58; Köksal, I, 98-100.

580 Köksal, I, 98.

âdetâ bir sürü “fevvâre” fıskiye ortaya çıkmıştır. Şâir bu olaya telmihle şöyle devam eder:

Cüş idüp nâgehân çeh-i tennûr
Anda fevvâreler idince zühûr (1070)

Gökyüzü sanki “fethü'l-bâb” kapılarını açmış suyunu boşaltmış, yeryüzü de üzerinde ne var ne yok her şeyle beraber suda boğulmuştur.⁵⁸¹ Sular yeryüzünde öylesine yükselmiştir ki dağların üzerini bile kaplamış, her yer âdetâ sudan müteşekkil bir meydan halini almıştır:

Āsumān eyledükde *fethu'l-bāb*
Oldı rû-yı zemīn bütün *ğarķ-āb* (1071)

Sū-be-sū çıķdı itdi tuğyānı
Tağları basdı aldı meydānı (1072)

Şâire göre, dostlarının koruyucusu olan yüce Allah, “dest-i kahrını” düşmana uzatmıştır (1077). Kâfirlere, habercileri olan peygamberleri aracılığıyla gönderdiği, kıyâmet günü “eyne'l-meferrâ (kaçış nereye?)”⁵⁸² “nereye kaçacaksınız” anlamındaki âyeti hatırlatmış, Allah'ın gazabından kaçacak bir yer olmadığını göstermiştir:

İtdi küffāre münhi-yi idbār
Kavl-i *eyne'l-meferrā* bes tekrār (1076)

İyi kişilere karşı merhametli, kötülere karşı öfkeli olan Allah, küfür ve inat ehlinin hanelerini harâp etmiştir. Rahmetini Nuh Aleyhisselâm ve onun dostlarına tahsîs edip, onları düşmanlarından kurtarmıştır (1082). Ebr-i ihsânını yeryüzüne yağdırmış, katreden nice ummanlar meydana getirmiştir (1083). Onun kahriyle meydana gelen Tûfanı, kocaman dişleriyle ağzını açıp, kâfirlere yutan bir ejdere benzeten şâir (1084), Tûfan hâdisesini, Allah dostlarını kötülerden kurtardığı, yeryüzünü şirk ve küfürden temizlediği için bir lûtuf kabul etmiştir:

Ķatre-i luţfı baħr-ı bî-pāyān
Reşħa-i kûze-i ģazab-tûfān (1085)

581 Hûd 11/44.

582 Kıyâme 75/10.

1.2.3.2.3.1. Nuh'un Çocuklarının Akıbeti

“Evlâd-ı Nûh 'Aleyhi's-selâm” başlıklı bu kısımda Hz. Nuh'un oğullarının tûfandaki akıbetleri anlatılmaktadır.

Nuh Aleyhisselâm, Sâm, Hâm ve Yafes adındaki üç oğlu ile diğer müminleri ve uygun gördüğü hayvanlardan birer çifti gemiye almış, bunun dışında kalanlar suların içinde boğulup gitmişlerdir. Hazreti Nuh'un Yâm⁵⁸³ adındaki oğlu da kendisine inanmayıp bu günahkâr kavim arasında helâk olmuştur.⁵⁸⁴

İshak Hocası eserinde bu olaydan bahsederken İbn-i Esîr'i kaynak olarak kullandığını bildirmektedir. Buna göre, Hz. Nûh'un dört oğlunun ismi: Hâm, Sâm, Yâfes ve Yâm'dır:

Kâmilinde buyurdu İbn-i Esîr
Nûhuñ evlâdını idüp tañrîr (1086)

Çâr-ferzendi olmuşıdı be-nâm
Yâfeş u Sâm u Hâm u hem dañî Yâm (1087)

Ancak Yâm imâna gelmemiş, babasının cemâatine dâhil olmamıştır. Hz. Nuh onun karşısına geçip, “yâ büney erkep (Ey oğul! Gemiye bin)”⁵⁸⁵ demesine rağmen gemiye binmemiş, küfür ehliyle hem-mezheb olmuş, bu nedenle suya gark olup gitmiştir:

Nûh evlâdı Hâkka sevķ itdi
Yâm imâna gelmedi gitdi (1088)

Ehl-i küfr-ile oldı hem-mezheb
Tutmadı emr-i yâ büney erkep (1090)

Bunun üzerine Nuh Aleyhisselâm, “Allah'ım sen bana, senin ehlini helâk etmeyeceğim diye söz vermiştin, oğlum benim ehlimdendir” deyince Allah ona, “Ey Nûh! O asla senin âilenden değildir”⁵⁸⁶ buyurmuştur:

583 Nuh'un, kendisine inanmayıp boğulan bu oğlunun ismi, Taberî “Kenan”, İbn Esîr ise “Yâm” şeklinde zikredilmekte olup, şâir İbn Esîr'in rivâyetini kabul ettiğini beyitte açıkça dile getirmiştir. Taberî, I, 115; İbn Esîr, I, 64-65.

584 Taberî, I, 115-117; İbn Esîr, I, 65; Köksal, I, 96-98.

585 Taberî, I, 115.

586 Hûd 11/46.

Nā-sütüde olup kamū fi'li
Didi hakkında *leyse min ehli* (1089)

Yâm, Allah'ın kahrından kaçmak istedi ve Mecnûn misâli dağlara kaçtı (1092). Dağı bir sığınak sanıp tepelerine tırmanmaya çalıştı (1091). Dağın en yüksek yerine ulaşmasına rağmen, fikr-i bâtil onu kedere düşürdü (1093). Gördü ki, sular buraya da yetişti ve onu yuttu. Nuh, oğlu Yâm'ın bu vaziyetini görünce gönlü melül oldu, çok üzüldü. Nûh'un bu üzüntüsünü şu beyitle dile getiren şâir, ma'nîde şişe ile taş belli oldu diyerek, Yâm'ı taşa, diğer Nuh'un oğullarını ve ehlini ise şişeye teşbih etmektedir. Bu benzetmede şişenin berraklığının yanında su üzerinde yüzme kabiliyeti de düşünülmüş olmalıdır. Yâm ise taş gibi serttir ve taş misali su üzerinde kalamamakta ve batmaktadır:

Vaz' -ı Yâm itdi Nûhı bes dil-teng
Ma' nîde zâhir oldı şişe vü seng (1094)

Aldı Keştîye sâ'ir evlâdın
Añmadı bir dağî anın adın (1095)

1.2.3.2.3.2. Nûh'un Gemisi

Asıl başlığı “Vasf-ı Keştî” olan beyitlerde Nûh'un gemisinin özellikleri tasvir edilmektedir.

Hz. Nûh'un Allah'ın inâyetiyle yapmış olduğu bu geminin gövdesi, kuş göğsü gibi meyilli ve devriktir. Baş tarafı horoz başı gibi, arka tarafı da horoz kuyruğu gibi yukarı doğru meyilliydi.⁵⁸⁷ Nuh yine Allah'ın emriyle, kendisiyle birlikte inanan erkek ve kadınlar ile her bir hayvan ve kuş cinsinden birer çifti gemiye bindirdi. Kaynaklarda bu kişilerin sayıları hakkında farklı rivâyetler vardır.⁵⁸⁸ Ancak şâir sayı vermemektedir:

İtdi ezvâcı yek-be-yek idhâl
Oldı bâtn-ı sefîne māl-â-mâl (1096)

587 Sa'lebî, s. 75; Köksal, I, 96.

588 Taberî, I, 115; İbn Esîr, I, 64; Köksal, I, 96-97.

Bu haliyle geminin durumunu “Fülk-i meşhûn” doldurulmuş gemi tâbir eden şâir, inananlar için güvenilir bir yer haline geldiğini, yeryüzü tamamen su ile kaplanınca suyun yüzeyinin onu kaldırarak yüzdürdüğünü zikretmektedir (1097).

Tûfan yeryüzünü bir âbâ gibi baştan sona örttüğünde, her bir tahta parçası, üzerine sığınılacak bir ümit kaynağı halini almıştır:

Oldı tûfân-ı âba sedd-i sedîd
Anda her tahta-pâre levh-ı ümîd (1098)

Tûfan sırasında yeryüzünün durumunu “sahn-ı âb” diye tanımlayan şâir, gemiyi de “kal'a-i çûpîn” tahtadan yapılmış bir kaleye benzeterek bu kalenin, emin bir sahile demirleyecek bir gemi olduğunu söyler (1099). Zîrâ onların yegâne koruyucusu ve yol göstericisi Allah'tır. Şâir, sûret olarak bu gemiyi, gezip duruşundan dolayı “tâbût-ı zinde” canlı bir tabuta teşbih eder (1100). O, öyle bir gemidir ki, üzerinde yüzdüğü denizin “nâ-mevzûn” ölçüsü yani sınırları belli değildir, “kâfiye” sonu da ancak “çarh-ı nîlî-gûn” lacivert renkli gökyüzüdür:

Bir sefîne ki bahri nâ-mevzûn
Kâfiye anda çarh-ı nîlî-gûn (1101)

Buna rağmen o gemi, emin bir menzile erişecek ve sığınacak bir yer bulacaktır, zira o geminin “nâ-hudâ”sı kaptanı “feyz-i Bismillâh”tır (1102). Gemi bâzen ileri giderek, bâzen geri dönerek, bütün denizin yüzeyini yani bitin dünyayı dolaşmıştır (1103). Rotasını bâzen sağa, bâzen sola çevirse de hoştur; çünkü yol göstericisi, sevk edicisi Allah olmuştur (1104). Şâir, dalgaların üzerinde gece gündüz yorulmadan sağa, sola, geriye öne doğru korkusuzca dolaşıp duran bu gemiyi dağa benzetir (1105). Bir başka beyitte ise, gemiyi su üzerinde yüzen kolsuz kanatsız bir su kuşuna benzeterek onun burc-ı âbîdeki hilalin şekli gibi olduğunu söyler (1106). Onun su yüzeyindeki hali bir de, deniz üzerindeki köpüklere benzetilir ki bu köpükler cüsse itibâriyle sudaki bir nokta mesâbesindedir:

Rû-yı deryâda mişl-i cirm-i hâbâb
Peste gelmez mişâl-i noқта-i âb (1107)

Yelkensiz ve demir atmaksızın uzun süre gezip dolaşmanın sonunda nihâyet sular çekildi ve gemi Cûdi dağının tepesine oturdu. “Su çekildi, iş bitirildi. Gemi de Cûdi’ye oturdu ve ‘Zalimler topluluğu Allah’ın rahmetinden uzak olsun!’⁵⁸⁹ denildi.

Gitdi bî-bād-bān u bî-lenger
Tā ki Cûdîde tıtdı cā vü mağarr (1108)

Allah düşmanlarının düşmanları için sâhili bulunmayan bu su, “kulzüm-i hevl-nâk” korkunç bir deniz halini alarak küfrü yutmuş, yok etmiştir (1109). Kâfirleri yok etmek için görevlendirilmiş olan bu deniz, durup dinlenmeksizin çalışmış, düşmanları ortadan tamamen kaldırdıktan sonra da çekilip gitmiştir:

Baħr-i kâfir rübā-yı bî-ārām
Kār-ı a‘ dāyı eyledükde tamām (1110)

1.2.3.2.3.3. Gemi'den İniş

“Bîrûn Şüden ez-Keştî” suların çekilmesiyle Cûdi dağına oturan gemiden inişleri hikâye edilmiştir.

Hûd Sûresinin 44. Âyetinde “Ey yeryüzü! Yut suyunu. Ey gök! Tut suyunu denildi” şeklinde anlatılır. Bu emir üzerine gökyüzü artık suyunu tutmuş, yağmurlar kesilmiş, yeryüzü de suyu yutmaya, sular çekilmeye başlamıştır. Hazreti Nuh'un gemisi de, Musul civarında "Cûdi" denilen dağın üzerine Muharrem'in onuna rastlayan “Aşûre” gününde oturmuş, gemi halkı karaya çıkmıştır. Yüce Allah'ın dinine bağlı kaldıkları için selâmete ermişlerdir.⁵⁹⁰

Şâir, Nuh ve yanındakilerin gemiden inişlerini açıklarken ilk olarak Ankebut Sûresi'nin “Biz de onu (Nûh'u) ve gemide bulunanları kurtardık ve bunu âlemlere bir ibret kıldık”⁵⁹¹ meâlindeki 15. âyetine telmihte bulunur. Onların küfür ehli olan düşmanlarından arınmış, âyine gibi tertemiz hale gelmiş olan yeryüzüne böylece indiklerini, gemi ehlinin bu durumdan çok mutlu ve mesut olduklarını ve yeryüzünü yeniden imâra koyulduklarını söyler:

589 Hûd 11/44; M. Yılmaz, s. 17.

590 Taberi, I, 118; Sa'lebî, s. 59; İbn Esîr, I, 66; Köksal, I, 100-101.

591 Ankebut 29/15.

Geldi tuğyān u keşretine fütür
Keştiden çıktılar olup mesrūr (1111)

Āb gerd u ‘ adū-yı itmüş pāk
Dönmüş āyineye safīḥa-i ḥāk (1112)

Oldı ehl-i sefīne ḥurrem u şād
İtdiler cümle ṭarḥ-ı nev-bünyād (1115)

1.2.3.2.3.3.1. Nuh'un Âdem'i Sâni Oluşu Hakkında Latife

Hiz. Nuh hakkındaki bu latifede şâir, Hiz. Nuh'a ikinci Âdem demektir. Çünkü yeryüzündeki insanlar Tûfandan sonra onun neslinden yeniden türeyip yeryüzünde dağılmış, aralarında farklı diller meydana gelmiştir:

Yine eb cedden itdiler āgāz
Oldılar ṭarḥ-ı nesl-i nev-endāz (1117)

Oldı ol derse Nūḥ ser-mekteb
Âdem-i şāni dinse itme ‘aceb (1118)

Ya‘ ni rū-yı zemindeki insān
Nesl-i Nūḥ olduğına itme gümān (1119)

1.2.3.2.4. Nuh Aleyhisselâm'ın Nesli

“Evlād-ı Nūḥ 'Aleyhi's-selâm” ile başlayan beyitlerde Hiz. Nuh'un Hiz. İbrâhim'in neslinden söz edilmektedir.

Rivayete göre Hazreti Nuh'un oğlu Sām, Arapların, Farsların, Rumların; Hâm Sudan kavminin; Yâfes de Türklerin ilk babasıdır.⁵⁹²

1.2.3.2.4.1. Evlād-ı Yâfes

Hiz. Nuh'un oğlu Yâfes'in, Câmir, Mu'â, Mûrek, Buvân, Fubâ, Mâşic ve Tîreş adlarında oğulları olmuştur. Câmir'den Farslar; Tîreş'ten Türkler ve Hazarlar; Mâşic'ten Üşbân ahâlisi, Mû'â'dan Ye'cûc ve Me'cûc; Buvân'dan da Sakâlibe (Bulgarlar) ve Burcân (Boğdan) halkı meydana gelmiştir. Rumlar da bu soydandır.⁵⁹³

592 Taberî, I, 120; İbn Esîr, I, 71; Köksal, I, 107-108.

593 İbn Esîr, I, 73.

Yāfeşe müstenid olan ensāb
Kavm-i Ye'cūc u Türk u hem Saqlāb (1120)

1.2.3.2.4.2. Evlād-ı Hām

Hz. Nuh'un Hām adındaki oğlunun Mısrâyim, Kevş, Kût ve Ken'an isimlerinde oğulları vardır. Kevş'ten Nemrud dünyaya gelmiştir. Kevş, Kût ve Ken'an Habeş ve Zengibar sahillerine yerleşmişler, buraların ahâlisi onlardan üremiştir. Mısrâyim ise; Berberî ve Kıptîlerin atasıdır. Hām'ın oğullarından Kût, Sind ve Hind'e giderek burada çoğalmışlardır. Ken'an'ın oğullarının bir kısmı Şam'a gelerek buralarda yaşamışlardır. Ad ve Semūd kavmi de Hām neslindedir.⁵⁹⁴

Hāmdan Zebgibār itdi kıyām
Daḥi Fir'avn-ı Mısr u Cābir-i Şām (1121)

Hām neslinden oldı 'Ad u Şemūd
Sāmdan neş'et itdi sālih u Hūd (1122)

1.2.3.2.4.3. Evlād-ı Sām

Sām'ın oğlu İrem'in Avd, Gâsir ve Havîl adında üç oğlu oldu. Avd'ın Gâsir, Âd ve Âbil adlarında üç oğlu doğdu. İrem'in oğlu Gâsil'den Semūd ve Cedîs doğdu. Bunlar Cürhüm ya da Saf Araplardır, Arapça'nın Mudar lehçesini konuşurlar. Nabat ahâlisi, Nâbit b. Mâş b. İrem Sām'ın çocuklarından, Farslar da Fârs b. Tîreş b. Mâsur b. Sām'ın oğullarından türemişlerdir. Sām'ın oğlu Erfahşed'in Kaynân adındaki oğlundan, Sâlih b. Erfahşed⁵⁹⁵ diye anılan oğlu dünyaya geldi. Sâlih'den Gâbir, Gâbir'den Fâliğ ve Kahtan doğdu. Kahtan'ın Ya'rub ve Yakzan adlarına iki oğlu oldu. Bunlar Yemen ahâlisini meydana getirdi. Fâliğ'dan ise; Ergû, Ergû'dan Sâruğ, Sâruğ'dan Nâhûr, Nâhûr'dan Târah, Târah yani Arapça adıyla Âzer, ondan da Hz. İbrâhîm doğmuştur.⁵⁹⁶

Sāma mensūbdur neçe Sāmān
Ekşer evlādı zübde-i a' yān (1123)

594 İbn Esîr, I, 73.

595 Elimizdeki nüshalarda bu isim "Erfahşez ya da Ezfahşez" gibi farklı şekillerde yazılmıştır. II. Bölüm, Metin, 1125. beyit.

596 İbn Esîr, I, 72.

Fāris u Rūm ile ʿ Arab yekser
Sāmdur her birine asl u peder (1124)

Sāma Erfahşez oldı sulbi veled
Togdı andan nebireler bî-ḥād (1125)

1.2.3.2.4.4. İbn Fâliĝ'in Oĝlu Ergû Zamanında Dillerdeki İhtilaf

Orijinal başlığı “İhtilâf-ı Elsine der-Zamân-ı Ergû İbn-i Fâliĝ” olan bu kısımda şâir Ergû zamanındaki lisan farklılıklarından söz etmektedir.

Şâir, Erfahşed'ten sonra Şâlih ve oĝlu Âbir'den ismen söz etmez. Erfahşed'in torunlarından İbn-i Fâliĝ ile Nuh neslinin devam ettiğini, ondan da Ergû'nun dünyaya geldiğini bildirir:

İbni Fâliĝ vücûda basdı kadem
Nuḥuñ evlâdı oldılar der-hem (1126)

Fâliĝ devrinde Sâm'ın neslinden olan her bir kavim farklı bölgeler yayılmış (1129) ve dillerinde ve lehçelerinde farklılıklar meydana gelmiştir (1127). Bazıları nefislerine uymuşlar, aralarına fesat tohumları ekilmiş, anlaşmazlıklar baş göstermiştir (1128).

İtdi her fırça bir lisân izhâr
Oldı ma' nâ çü şâhid-i bâzâr (1131)

Ergû devrinde halk ataları Şâlih, Âbir ve Fâliĝ'in tüm uyarılarına rağmen, kendilerinden önceki Âd ve Semûd'un hallerinden ibret almamışlardır. Başlarına felâketler geliĝi halde, kendilerine gönderilen elçileri dinlememişlerdir. Ergû devrinde zorba Nemrud yaşamıştır. Zorbalar çoĝalmış, putperestlik yaygınlaşmıştır. Halkların kimisi puta, kimisi taşa, kimi ağaca, kimi de suya ya da rüzgâra tapar hale gelmiştir.⁵⁹⁷ Kendilerine Hûd Aleyhisselâm'ın gönderildiĝi Âd kavmi şiddetli bir kasırga ile helâk olmuştur.⁵⁹⁸ Bu nedenle şâir isim zikretmese de kıssaya telmihle, Nuh evlâdı gurur rüzgârına yenilip, serçe kuşunun yavrusu gibi param parça oldular demiş olmalıdır:

597 Köksal, I, 110-111.

598 Hûd Aleyhisselâm ve Âd Kavmi için ayrıca bkz. İbn Kesîr, I, 77-81; Köksal, I, 117-112.

İtdi evlād-ı Nūhı bād-ı gurūr
Pārekende çü peççe-i ‘ usfūr (1135)

Nuh'un Sām'dan olan bu torunları, Farklı mekânlarda yerleşip, farklı farklı dinler, farklı farklı âyinler tertip ettiler (1137/1140). Kendilerine “bed-kîş” kötü din ve mezhepler edinip, dinlerini karmakarışık hale getirdiler (1138). Dinlerini keşmekeş hale getirdiler (1139). Kibirli, zalim, hunhar oldular, putlara secde ettiler (1141). İshak Hocası onları elif harfine teşbih eder. Elif gibi Allah katında boyunlarını eğmediler, ancak putların karşısında yerle bir oldular der:

Ser-furū itmeyen elif-āsā
Pîş-gāh-ı sanemde oldı dū-tā (1142)

Tek olan Allah'a inanmayıp, ona secde etmedikleri için Yüce Allah onlarla birlikte yerde ve gökte ne varsa yerle bir etmiştir diyen şâir, kanaatimize göre bu beyitlerle de Sâlih Aleyhisselâm'ın gönderildiği Semûd kavmine telmihte bulunmaktadır. Zîrâ bu kavim de Allah'a ve elçisine itaatsizlikleri nedeniyle şiddetli bir ses ve depremle helâk olup gitmişlerdir.⁵⁹⁹

Âsümân u zemîn u mā-fihā
Dest-i kudretle oldılar ber-pā (1150)

1.2.3.2.4.5. Âzer

1.2.3.2.4.5.1. Âzer'in Doğumu

“Velâdet-i Âzer” Hz. İbrâhim'in babası Âzeri'nin doğumu hakkındadır. Hz. İbrâhim'in soyu şu şekildedir: İbrâhîm b. Târah (Âzer) b. Nâhur b. Sarûğ b. Ergû b. Fâliğ b. Âbir b. Şâlih b. Erfahşed b. Sâm b. Nuh Aleyhisselâm'dır. Hz. İbrâhimi'nin babasının ismi Târah b. Nâhûr olup, Âzer diye şöhret bulmuştur.⁶⁰⁰ Yaşadıkları yer hakkında farklı rivâyetler söz konusudur. Hz. İbrâhim'in, bir rivâyette Ehvaz topraklarında bulunan Sûs'ta, diğer bir rivâyette Babil'de, bir başkasında ise, Harrân'da doğduğu, fakat babasının onu Bâbil'e götürdüğü zikredilmektedir.⁶⁰¹ Şâir, Âzer'in

599 Sâlih Aleyhisselâm ve Semûd Kavmi için ayrıca bkz. Taberî, I, 135-141; İbn Esîr, I, 81-85; Köksal, I, 125-135.

600 Âzer için ayrıca bkz. Günay Tümer, “Âzer”, TDVİA, İstanbul 1991, IV, 316-317.

601 İbn Esîr, I, 86.

Nâhur'un oğlu olduğunu, isminin Târah olup, Âzer diye şöhret bulduğunu söyler. Bâbil'de yaşadığını beyân eder (1177).

Geçdi bu tarzta bir neçe müddet
Devr-i Nâhûra geldi çün nevbet (1152)

Geldi Nâhûrdan dağî bir er
Nâm-ı Târah u şöhret-i Âzer (1153)

1.2.3.2.4.5.2. Put Yapıcısı Âzer

Vahdet-nâme'de asıl başlık “Büt-Tırâşîden-i Âzer” şeklindedir. Âzer'in Nemrud'un putlarının yapıcısı, satıcısı ve idârecisi olduğu bilinmektedir.⁶⁰² Başka bir rivâyet ise onun Nemrud'un veziri olduğu yönündedir.⁶⁰³ Onun put yapıcısı olduğunu zikreden, İshak Hocası ayrı bir başlık altında çeşitli benzetme ve tasvirlerle Âzer'in heykel tıraşlığından uzun uzun bahseder:

Büt-tırâş itmekidi mu' tâdı
Olmuşıdı bu fennüñ üstâdı (1154)

Âzer, “hâne-i dîni”ni berbâd etmiş, putperestler arasında yer almıştır. Mesleği put yapıcılığı ve satıcılığı olduğundan nice puthâneler onun yaptığı putlarla dolmuştur (1155). Eline baltanın kabzasını aldığı anda hurma ağacının yaprağını ve tepesini kesmeye koyulurdu (1156). Şâir, Âzer'in testeresinin dişlerini, şirk, küfür ve dalâlin “ukde-güşâ”sı yani müşküllerini yenicisi olduğunu söyler (1157). Şâir, Âzer, putları oyarken dökülüp saçılan bıçkı tozunun, “çeşm-i Hak-bîn” Hakkı gören gözlere avuç avuç serpiildiğini söyler (1160). Hak yolunda olanları yaptığı putlarla yenmiş, yollarından şaşırılmıştır (1161). İshak Hocası, Âzer'in put yapıcılığındaki ustalık ve çalışkanlığını biraz mübâlağa ile anlatıyor: Şâyet Tûbâ ağacına erişebilseydi, ondan kilisenin üstüne çatı yapardı (1162). Ya da, Hz. İsmâil'in koçunun boynuzları elinde olsaydı, onlardan da puthâneye kandil yapardı (1163). Eğer, Hz. Mûsâ'nın⁶⁰⁴ âsâsını alabilseydi, onu “Sûmnât” adlı meşhur puthâneye “tahta-i der” ederdî (1164). Şâir, mübalağayı biraz daha ileri götürüp, elleri feleklere

602 İbn Esîr, I, 88; Köksal, I, 141.

603 Taberî, I, 141.

604 Hz. Mûsâ ve kıssası için bkz. Taberî, I, 316-433.

kadar erişebilseydi, gökyüzünde yüz renkli yüzlerce mukarnas işlerdi (1165). Eline “miskab” matkabı alsa “dîv-i pâ-târına” delik açardı diyor (1166). Âzer'in put yapıcılıktaki ustalığını bu şekilde anlatan şâir, onun sanatında bu denli mâhir olduğunu, günde bin put oymaya güç yetirdiğini söylüyor:

Şan' atında o deñlü mâhir idi
Günde bîñ büt tırâşa qâdir idi (1167)

Âzer'in maharetlerini saymakla bitiremeyen şâir, pergeli hiç eline almadan iki parmağını kullanarak “pergâr” pergelin yaptığı işi yapardı diyor (1168). Netîce itibâriyle Âzer'in put oymacılığında devrinin tek üstâdı, “neccârân” marangozların en üstünü olduğunu belirtiyor (1169). “Cevher-i ferdi” testeresinin dişleri arasına alsa bir nefeste bin parçaya ayırırdı der (1170). Şâir onu ince işçilikte, “dürr-i -nâ-süfte”yi delmekte önüne kimsenin geçemediği bir “sadek-kâr” sadek ustasına teşbih eder (1171). “Tarfetü'l-ayn” göz açıp kapayınca kadar geçen zaman zarfında tahtayı biçerdi (1172). Hatta karıncanın gözüne dahi yüz pencere açabilirdi (1173). San'atını zarîfâne izhar etmek istese, bir tel saçın yarısını dahi beş haneye ayırabilirdi (1174). Âzer yaptığı işte o denli başarılı idi ki, kadın erkek birçok kimse putlarının müşterisi idi, “germ olmuşdu bâzâr” rekâbet kızıışmıştı, yani çok satış yapıyordu (1175). Halk içinde putları çok itibâr görüyordu ki dükkanda işleri nevbete bindiriyordu, yani sırayla iş görüyordu (1176). Bâbil mülkü içinde sayısız put yapıcısının “ayağına balta vurdu” diyor:

Mülk-i Bâbil'de bî-^ç aded büt-ger
Balta vurdu ayâğına yekser (1177)

Nihâyet, yıllarını bu şekilde put yapıp satmakla tüketti (1178). Âzer'in şükürsüz ve nankörlük içinde geçen ömrünün nihayetinde kâr olarak ona bir tek kuru nâmı kaldı (1179).

1.2.3.3. Hz. İbrâhim

1.2.3.3.1. Hz. İbrahim'in Doğumu

Eserde “Velâdet-i İbrâhîm 'Aleyhi's-selâm” başlığıyla Hz. İbrahim'in doğumu anlatılır. Âzer'in iki oğlu dünyaya gelmiştir. Bunlardan biri Hârân'dır ki Hz. Lût'un⁶⁰⁵ babasıdır:

Geldi sulbinden anuñ iki püser
Biri Hârân ki Lûta oldı peder (1180)

1.2.3.3.2. Hz. İbrahim'in Vasfı

“Vasf-ı İbrahim 'Aleyhi's-selâm” başlığıyla başlayan beyitlerde Hz. İbrâhim tasvir edilmektedir.

Âzer'in diğer oğlu da Allah tarafından altı büyük peygamberden biri olarak tazîm edilmiş olan Hz. İbrâhim'dir. Hz. İbrâhîm putperest bir babadan dünyaya gelmiştir:

Biri ol zât-ı vâcibü't-ta'îm
Ya'ni maqbül-i Hâzret İbrâhîm (1181)

Ol Hudâ-yı Hakîm-i Nîgû-kâr
Nûr-ı zulmetden eyleyen izhâr (1182)

Şâir, Hz. İbrâhim ve Hz. İsmâil kıssaları hakkında bin civarında beyit söylemiştir. Bu anlatımda daha çok tasvir ve benzetmelere önem vermiştir. Hz. Nemrud'un rüyâsından, İbrâhim'in doğumundan, annesinin yeni doğan oğlunu mağaraya saklayıp orada büyütmesinden, daha sonra İbrâhim'in mağaradan çıkmasından, kendisine inanacak bir İlah arayışından, anne ve babasına yönelttiği suallerden söz etmez.⁶⁰⁶ Sadece Hz. İbrâhim'in babası ve kavminden ötürü zulmetler içinde doğan biri olduğunu söyler ve bununla ilgili çeşitli tasvir benzetmeler yaptıktan sonra onun peygamber oluşundan sonraki hadiseleri anlatmayı tercih eder.

605 Hz. Lût için ayrıca bkz. Taberî, I, 168-178; İbn Esîr, I, 110-114.

606 Hz. İbrâhim'in doğumu ve nübüvvetine kadar gerçekleşen hâdiseler için ayrıca bkz. Taberî, I, 141-144; İbn Esîr, I, 86-88; Köksal, I, 142-147.

Şâir, Hz. İbrâhim'in Âzer adlı putperestin oğlu oluşu ile “yühicü'l-hayy”⁶⁰⁷ yani Allah'ın “ölüden diri çıkarması” arasında bağ kurarak bu nükteye ictibasta bulunur. Allah'ın hikmetiyle Âzer'in zulmet sarayı Hz. İbrâhim'in nûruyla aydınlatılmıştır:

İtdi zulmet-serây-ı Âzerden
Yühicü'l-hayy nüktesin rüşen (1183)

Hz. İbrâhim'in dünyaya gelişinin bereketiyle, Allah şer meydanına kendi “tuğ ve alemini” dikmiştir (1184). Bu sancağın gölgesi, zulmet içindeki her semte ulaşmış, her yeri kaplamıştır (1185). Hz. İbrâhîm, doğru yolda yürüyen hidâyet yolunu tutmuştur. “Hak-şinas” Hakk'ı bilen ve Allah'ın sevgilisi “Habîbullâh”tır (1186). Hz. İbrâhîm, karanlık geceye doğan dolunay gibidir, nur ve cömertlik kaynağıdır (1187). Nur âleminin ışığı, din ve millet yolunun reisidir (1188). O, getirdiği delillerle küfür, şirk ve dalâl ateşinin ocağını söndürmüştür (1189). Hilm ve vakar sahibidir, ilme'l-yakîn denizinin gevher saçıcısıdır (1190). Düşmanı yok eden, Allah'a kul olan, Allah'ın emirlerini yerine getirendir (1191). Zâtı Allah tarafından övülmüş ve yüceltilmiştir, “sâhib-i lisân-ı sıdk” güzel bir anış sahibidir (1192). Şâir son olarak, İbrâhim'i “çengelistân” yani orman içre neşv u nemâ bulan “pâk-revân ve serv-revân”a benzetir:

Çengelistândan o pâk-revân
Buldı neşv u nemâ çü serv-revân (1193)

1.2.3.3.3. İbrâhim'in Âzer'i Dâveti

“Da'vet-i İbrâhîm Âzer-râ” Hz. İbrâhim'in babasını Hak dinine dâvet edişini anlatmaktadır.

Yüce Allah, Hz. İbrâhim'e Cebrâil vasıtasıyla dinini öğretmiş, onu kavmine Peygamber olarak görevlendirmiştir. Bu nedenle şâir, “Vahy u kadîm”i Hümâ kuşuna, Hz. İbrâhim'i ise Hümâ kuşunun saadet veren gölgesine benzetmektedir (1194). Böylece İbrâhim nübüvvet tahtına oturmuş, “tâc-ı risâleti” risâlet tâcı başına giydirilmiştir:

607 En'am 6/95; Yunus 10/31; Rum 30/19.

ıldı taht-ı nübüvvete iclās
İtdi tāc-ı risāleti ilbās (1195)

Hız. İbrāhim, Allah'ın feyzinin hil'ati sırtına giydirilmiş ve insanları Hak dīne dāvet etmeye memūr olmuştur (1196). Bundaki gaye, “gūmrāh” doğru yoldan sapmış olanlara, Cenāb-ı Hakk'ın yolunu göstermektir (1197). Bu, insanları şirkten kurtarıp, Vahdet-i Hakk'ı kabul ettirmektir (1198). Allah'ın Vahdetini inciye benzeten şāir, “Hz. İbrāhim'in görevinin yolunu şaşırılmış bu insanların kulaklarına tevhid incisini küpe etmektir” der ve Hak Dīni İslām'ın hoş bir ziynet olduğunu söyler (1199). Hz. İbrāhim, bütün küfür ehlinin “āmennā” inandık demesini sağlayarak şifā bulmalarına vesile olacaktır (1200). Halil, Allah'ın emirlerini idrāk etmiş, insanlar için “reh-nümâyende” yol gösterici ve sebil misāli olduğunu anlamıştır (1201). Böylece insanları Hak yoluna dāvete koyulmuş, gücünün yettiğince himmette bulunmuştur (1202). İlk olarak babası Âzer'in durumu görüp, onu tatlı dille, güzel öğütlerle doğru yola dāvet etmeye çabalamıştır (1203). Onun babası Âzer'i dāveti Kur'ân-ı Kerīm'de En'am sūresi 74. âyette “*Hani İbrahim babası Âzer'e, 'Sen putları ilah mı ediniyorsun? Şüphesiz, ben seni de, kavmini de apaçık bir sapıklık içinde görüyorum' demişti*” şeklinde zikredilmektedir. Hz. İbrāhim'in tebliği ayrıca Meryem Sūresi 42-48. âyetler ile Enbiyâ sūresi 52-56. âyetlerde anlatılmaktadır.⁶⁰⁸ Şāir ise Hz. İbrāhim'in hitābını şöyle özetler:

Dīdi ey bīḥ-ı şāḥ-ı naḥl-i vefā
Merḥamet-kānī sevdiğüm baba (1204)

Ey vefālı ve merhametli, sevdiğim babacığım!. Bu sizin taptıklarınız, göz ve kaşı süslenerek insan eliyle yapılmış sūretlerdir (1205). Onların benzinde ne bir renk ne de cilve ve naz vardır; onlar ruhları olmayan kuru timsallerdir (1206). Putlar, balta darbeleriyle her tarafı oyularak şekillendirilmiş, baştan başa çirkin ve murdar şeylerdir (1207). Onu alıp “mebrez” abdest tahtası yapsan bile günler ve geceler geçse de “ser-güzeştini” başından geçenleri anlamayacaktır (1208). “Ber-fürû-mānde” aşağılık, “ebter” eksik ve “nāçiz” değersizdirler, bu halleriyle onlar ancak yeraltı lağımının süsü olabilirler (1209). Bu nedenle hakikaten onlara baş eğip,

608 Meryem 19/42-48; Enbiyâ 21/52-56.

secde edenler de aslında cahilliklerini tasdik etmiş olurlar (1210). Zîra akıl sahipleri onların pazarda satıldıklarına şahit olsa, asla müşterisi olmazlar (1211). Bu yüzden babacığım, gel bu sevdadan vazgeç, put tıraş etmeyi ve onlara tapınmayı bırak (1212). Baksana onda zerre kadar yaşam emâresi yok, onu kendine mâbut edinme (1213). Huzurunda boyunu “dal” harfi gibi iki büklüm kılma, bilakis ona başkaldırmak sana mesûliyettir (1214). Onların önünde secde etme, toprağına başını koyma (1215). Kiliseyle puthâneyi, haç ile putu denk kabul eden şâir Hz. İbrâhim'in nasihatlerine şöyle devam ediyor: Kiliseyi yani puthâneyi “ateşgede”lere ateşe tapanlara terk et, haçı yani putu da ona avîze yap, sen gel bunlardan uzak dur (1216). Puttan nimet ve lûtu ümit eden elbette mahrum ve ümitsiz olacaktır (1217). Kişi bin yıl boyunca onlara tapırsa da sonunda işi nedâmet yani pişmanlıktır (1218). Kuru bir ağaç parçası neye kâdir olabilir ki, ancak kuru ağaçtan yapılan ut gibi ses çıkarabilir (1219). Putlara tapınma yılan zehri gibidir. Hayır ve şerri idrâk edebilen kişi, yılan zehrini panzehir olarak içmek istemez (1220). Senin kendi elinle yaptığın bu timsaller, sonunda senin yüzlerce pişmanlıkla ayaklar altına serilmene sebep olacaktır (1221). Senin şu siyah sakalların, hiç şu murdar, pis secdegâha süpürge olmaya lâayık mıdır? (1222). Aklını başına topla ve bir düşün, gece gündüz fikir etmeyi kendine alışkanlık edin (1223). Hiç duvar mîmarsız olur mu? İş yeri sâhipsiz olur mu? (1224). Gökyüzünün ve yeryüzünün bir mîmarı olmasaydı, hiç ayakta durabilirler miydi? (1225). Gel ey babacığım! Kâinâtın Yaratıcısı'na ta'zimde bulun, ona ibâdet ve ikrâm eyle (1226). Günahkâr, yolunu şaşırılmışların yolunu tutma, Allah'ın lûtfunun dâmenine sarıl (1227). Bir iki “mağbûna” şaşkına kul olma, Zât-ı Pâk-i Bî-çûn olan Allah'a kul ol (1228). Âlim, Hâkim, Hakîm, Kâdir, Kâhir ve Alîm olan Allah'tır (1229). Kuvvet ve kudret onun elindedir, “ubûdiyyet” kulluk etmeye lâayık olan odur (1230). Dergâhında mazeretler makbûl, huzurunda tövbeler kabûldür (1231). Dergâhının kapısında kapıcıya ihtiyaç yoktur; dergâh hata işleyenlerin sığınabilecekleri tek yerdir (1232). Kul hata ve günah batağına bulanmış da olsa, “âb-ı tevbe” tevbe onu tertemiz eder (1233). Bir kişinin adı her ne denli karalanmış olsa da, “afv-i İlâh” Allah'ın affi onu “rû-sefid” yüzü ak eyle (1234). Put yapmayı ve onlara hizmet etmeyi bırak, Dîn-i İslâm'ı seç (1235). Putların huzurunda “ser-cünbân

olma” baş oynatıp durma, başını doğru olan î mân yolunda kımıldat (1236). “Hak-perest” Hakk'a imân edenlerden ol, putların ayaklarının altında alçalma (1237). “Râh-ı delâlet” doğru yoldan sapmışların yoluna gitme, gel “Lâ-ilâhe İllallâh” de:

Gitme râh-ı dalâlete gümrâh
Söyle gel lâ-ilâhe İllallâh (1238).

1.2.3.3.4. Âzer'in Sırt Çevirmesi

“Ebâ-Kerden-i Âzer” başlığı ile başlayın şair Âzer'in oğlunun davetine nasıl karşılık verdiğini anlatmaktadır.

Adı karalanmış olan Âzer, Hz. İbrâhim'in nasihatlerini dinledikten sonra türlü türlü sövmeye başladı (1239). Kötü kalpli bu adam çehresini mavileştirip, kin ateşinin dumanını tüttürdü (1240). Allah'ın sırlarının açığa çıkması ona acı geldi; zehir zemberek sözlerle Hz. İbrâhim'i tehdit etmeye başladı (1241). Dedi ey, dâvet eyleyen dâvetçi! “Eski şehre yeni âdet getirme” (1242). Şu söylemiş olduğun sözler ki, atalarımız bunların binde birini işitmemiştir (1243). Bu konuda söz söylemek münâsip bile değilken, sen yeni sözlerinle eski dinimizi bozmaya çalışıyorsun? (1244). Putperestin edâsı âdettendir, âdeti terk etmek nasıl saadet getirebilir ki? (1245). Putların secdesinden uzak olmak, başımız gitse de bizim için mümkün değildir:

Secdegâh-ı sanemden olmağ dūr
Ser giderse dağî degül mağdūr (1246)

Allah yolunun rehberi olan İbrâhim, bu sözleri işitince yaş oduna ateşin tesir etmeyeceğini anladı (1247). Onlarla konuşmanın, bir şeyler söylemenin sağır olanlara fayda vermeyeceğini, yıkayıp temizlemekle karalarının ağarmayacağını idrâk etti (1248). Bildi ki, bir söz bal küpüne batırılmış öğüt olsa da, damağı acı olana zehir gibi ve tuzlu gelecektir (1249). Ya da ne kadar ateşli olursa olsun, taş kalpli olanlara tesir etmeyecektir (1250). “Üftâde-i çeh-i taklîd” taklit kuyusuna düşenler yani atalarının sapık yolu üzere gidenler, “nerdübân-ı hidâyet” hidayet merdiveniyle oradan kurtulamayacak doğru yola erişemeyeceklerdir (1251). “Mîl-i

cehl” cehâlet gözlerine mil çekmiş ve kör olmuş olanlara ayna renk ve zevk vermeyecektir:

Mîl-i cehl-ile olsa nâ-bînâ
Virmez âyîne aña reng u safâ (1252)

1.2.3.3.5. İbrâhim'in Kavmini Dâveti

“Da'vet-Kerden-i İbrâhîm Mer-Kavm-râ” Hz. İbrâhim'in kavmini doğru yola dâvet etmesini anlatmaktadır.

Âzer hakkı anlamayınca, Hz. İbrâhîm ondan yüz çevirdi (1253). Bu defâ davetini kavmine yöneltip, onların cehalet miliyle kör olan gözlerini aydınlatmak için dâvet ilacını onların gözlerine sürmek istedi. Ey kavmim “İttekullâh” Allah'tan sakınınız buyurdu (1254). Hidâyet Hükümdârı'nın emrine âmâde olup, kavmini irşâda yani doğru yola dâvet etti (1255). Ey inat semtinin sâlikleri, sizin tutmuş olduğunuz bu yol şirk ve fesat kuyusunda kaybolup gitmiştir (1256). Ne vakte kadar bu azgınlık, yanlışlık ve sapkınlık üzere gideceksiniz? Ne zamana kadar öfke, hata ve günahta ısrar edeceksiniz? (1257). Bir alışveriş faydadan uzak olsa, akıl sahibi bir kimse ondan sakınır (1258). Putperest olmaktan size ne fayda var? Akıllı kişi boş işlerle uğraşır mı? (1259). Sizin bu yapmakta olduğunuz ibâdetin anlamı şudur ki size dünyada mahrumiyet, ahirette de ateş ve kor sağlayacaktır (1260). Kendini bilen kişi apaçık hatalı ve yanlış, sonu sırf hüsrân olan bir işe girer mi? (1261). Siz nice cansız sûret yaptınız; manâda belki de onlar büklüm büklüm olmuş yılanlar gibidir (1262). Onları kendi ellerinizle yapıp çoğalttığınızı bildiğiniz halde kendinize ilâh edindiniz, kible diye onlara yöneldiniz (1263). Sizden zuhur eden bu cehâlet öyle komiktir ki havadaki kuşlar ve yerdeki vahşi hayvanlar bile size gülmektedir (1264). Kuru bir ağaç parçasına taç giydirip, onun secdesinde kendinizi alçak ve rezil ettiniz (1265). Gözlerini, kulaklarını süsleyip, lâl ve cevherleri kurumuş davar terslerine ziynet yaptınız (1266). Onlardan medet ve yardım umup, ar ve nâmusunuzu berbat ettiniz (1267).

Oysa benim inandığım Allah, dua ve ibâdetleri kabul edicidir. O, ihtiyaç sahiplerinin ellerini boş çevirmez (1268). Varlığını kimseye borçlu değildir, herşeyin

sâhibi ve hükümdârı odur, merhamet sâhibidir (1269). Âlem'i baştan başa var eden odur (1270). Tek olan, diri olan, hiçbir şeye ihtiyâcı bulunmayan odur. O, herşeye kâdirdir, ihsan sâhibidir, eşi ve benzeri de yoktur (1271). Cömertlik ve ihsan denizinin sonu yoktur, dergâhındaki kulları padişahlar gibidir (1272). Affının ve kereminin sınırı yoktur (1273). Tövbekâr olanların tövbelerini geri çevirmez, ondan başka Mâbud yoktur (1274). Gelin Allah'ın vahdetini kabul edin, ona inanın ve putlara secde etmekten vazgeçin (1275). Şirk ve putlardan arınıp, “ Lâ-ilâhe illâ Hû” Ondan başka ilâh yoktur deyin:

Şirk u esnâmdan olup yek-sû
Söyleyüñ *lâ-ilâhe illâ Hû* (1276)

Ancak kötü kalpli kavim, kaya gibi sertleşmiş olduklarından Hz. İbrâhim'in nasihatlerine kulak vermediler (1277). Tehditkâr sözler ettikleri yetmemiş gibi Hz. İbrâhim bir de hakkı söyleyip bin türlü bâtil söz işitti (1278). Her kafadan bir ses çıktı, küfürlü sözlerle ona dil uzattılar (1279). İbrâhim'e: “Ey, alçak dâvetçi, sen bizim atalarımızın dinini mi inkâr ediyorsun?” dediler:

Didiler ey ħarîf-i da‘vî-dâr
Dîn-i pişineyi iden inkâr (1280)

Ey İbrâhim! Senin bu söylediğin yeni yetme ve daha önce hiç işitilmemiş olan dinin “Dîn-i nev-hîz u nâ-şenîde” bizim “dîn-i gühân” kadîm dinimizi terk etmemize sebep olamaz (1281). Putlara secde etmek bize atalarımızdan kalma bir alışkanlıktır; bu nedenle bizim için başı terk etmek, putları terk etmekten evlâdır dediler:

Secde-i büt sirişt-i âbâdur
Terk-i ser terk-i bütten evlâdur (1282)

1.2.3.3.6. Kavmin Sırt Çevirmesi

Şâir “Ebâ-Kerden-i Kavm” başlığı altındaki beyitlerde kavminin de Hz. İbrâhim'e sırtını çevirişini konu edinir.

Hız. İbrâhîm kavminin putperestlikteki ısrarını gördü. Onu yolundan döndürmeye çalışan kavminin günden güne artan ezâ, cefâ ve azarlamalarına mâruz kaldı:

Ğavminüñ gördi çünki ısrârın
Güne güne cefâ vü âzârın (1283)

1.2.3.3.7. Putları Kırması

Asıl başlığı “Azîmet-Şikesten-i Esnâm” olan bu beyitlerde Hz. İbrâhîm'in putları kırma hâdisesi zikredilmektedir.

Hız. İbrâhîm, kavminin ısrarı ve kendisini de putlara tapmaya zorlamalarından, âyinlere katılmasını istemelerinden dolayı kavmine kızmıştır. Bâbil halkı Allah'ın yolundan saptığı için her sene putlar için âyin düzenlerlerdi. Bu âyinde bir yere toplanır, bayram yapar ve sonra puthâneye gider, putlara secde eder, sonra da evlerine dönerlerdi. Hz. İbrâhîm tüm zorlamalara rağmen bu bayrama katılmak istememiş, hastayım diyerek kendini yere atmıştır, sonra da kendinden uzaklaşan kavmin arkasından “*Allah’a yemin ederim ki, siz arkanızı dönüp gittikten sonra ben putlarınıza muhakkak bir tuzak kuracağım*”⁶⁰⁹ demiştir. Onlar gittikten sonra fırsatı değerlendirmek isteyen İbrâhîm Aleyhisselâm puthâneye girmiştir. Putlar sıra sıra kapıya kadar dizilmişlerdi, önlerinde kendilerine sunulmuş yemekler duruyordu. Hele içlerinde bir tanesi vardı ki en büyükleri o idi. Putperestler onu yüceltmış ve din ulusu kabul etmişlerdi. Boynunda ve kulaklarında sayısız cevher ve ziynet vardı. Balta ile bütün küçük putları kırdı. Putları kırarken bir taraftan da hadi kendinizi korusanıza diyordu. Baltayı da, en büyük putun boynuna asmış, diğerlerinin kırıntılarını onun önüne yığarak oradan uzaklaşmıştır.⁶¹⁰

Şâir de peygamberler tarihi kaynaklarında bu şekilde anlatılmakta olan olayları şâirâne bir üslûp ile aynen zikretmiştir. (1285-1325). beyitler arasında anlatılan bu olayı özetleyen bâzı beyitler şunlardır:

609 Enbiyâ 21/57.

610 Hz. İbrâhîm'in putları kırması hakkında ayrıca bkz. Taberî, I, 145-147; İbn Esîr, I, 88-89; Köksal, I, 152-153.

Eylemezler ʔarīḳ-i Haḳḳa kıyām
Sedd-i rāh olmuş anlara esnām (1284)

Fursat el virse ola çābük-dest
İde esnāmı anda ḥord u ŧikest (1291)

Merd u zen cümle gitdi yabana
Ḳaldı tenhā hemān sanem-ḥāne (1293)

Vaḳt-i fursat ki bir ḡanīmetdür
Anı fevt eylemek cehāletdür (1294)

Ḥurde ḥurde olup büt-i bed-fāl
Oldı her pāresi çü çüb-i ḥilāl (1308)

Līk var anda bir büt-i bed-kār
Oldı ḡüyā bütāna bir ser-dār (1309)

Ḳāmeti cümleden sütürg u dirāz
Dir ḡörenler aña ŧübān-ı ḡürāz (1310)

Büt-perestler aña idüp ta‘ zīm
Eylemişlerdi rütbesin taḳdīm (1311)

Tā ki vāḳi‘ olursa bir müŧkīl
Aña ‘arz-ile olalar ḥoŧ-dil (1314)

Geldi nevbet yitiŧti aña revān
El çeküp itmedi anı rīzān (1315)

Virdi destine deste-i teberi
Yıḡdı pīŧine hep tırāŧeleri (1319)

Balta ile büt-i büzürg hemān
Bir oḡun yarıcı deli ḳocaman (1320)

Ol büyüklük satan büt-i zer-pūŧ
Oldı büt-ḥānede tırāŧe-fürüş (1321)

Na‘l-i bāzgüne çünki iŧ bitdi
O degülden gelüp çıkup gitdi (1322)

1.2.3.3.8. Kavmin Puthâneye Geliŧi

“Âmeden-i Kavm be-Büthâne” başlıḡı kavmin puthâneye gelmelerini sonrasındaki hadiseleri anlatmaktadır.

Sahradaki kutlamaları bittikten sonra kavim, putların önlerine kutsanması için bıraktıkları yemek ve âyinlerine devam etmek üzere puthâneye geri döndüler. Yüzleri ay gibi tazelenmiş, gönülleri şenlenmiş bir halde şehre girdiler (1327).

Devr-i ʿiṣret yitişdi pâyāna
Pes vedāʿ itdiler beyābāna (1326)

Māh-veş tāze-rū-yı hürrem-dil
Tā ki şehir içre ideler menzil (1327)

1.2.3.3.9. Nemrud Bahsi

“Zıkr-i Nemrûd” ile şâir Nemrud'u tasvir eder. O devirde Babil'de Keldânîler'in başında Nemrud b. Kenân adında bir hükümdâr vardı. Aslen Hz. Nûh soyundan gelmekle birlikte kâfir idi, hattâ ilâhlık bile iddiâ ediyordu. Halk da bu deli, çirkin, alçak, adı karalanmış olan Nemrûd'a tapıyordu:

Var idi ol devirde bir merdûd
İbn Kenʿân ki nāmıdur Nemrûd (1328)

Cemʿ olup züyûr-ile her kec-dil
Ṭoğrı büt-ḥāneyi ide menzîl (1337)

Nemrûd, Hz. İbrâhim'in nasihatlerini dinledikten sonra, İbrâhim'e türlü türlü sövmeye başladı (1239). Kötü kalpli bu adam çehresini mavileştirip, kin ateşinin dumanını tüttürdü (1240). Allah'ın sırlarının açığa çıkması ona acı geldi, zehir zemberek sözlerle Hz. İbrâhim'i tehdit etmeye başladı (1241). Dedi ki “ey, dâvet eyleyen dâvetçi! Eski şehre yeni âdet getirme (1242). Şu söylemiş olduğun sözler ki, atalarımız bunların binde birini işitmemiştir (1243). Bu konuda söz söylemek münâsip bile değilken, sen yeni sözlerinle eski dinimizi bozmaya çalışıyorsun? (1244). Putperestin edâsı âdettendir, âdeti terk etmek nasıl saadet getirebilir ki? (1245). Putların secdesinden uzak olmak, başımız gitse de bizim için mümkün değildir”. Bayram dönüşü, Nemrud'un emri üzere puthâneye gidip, putların huzurunda secde etmeden evlerine girmezlerdi. Kavim bayramdan dönüp puthâneye girince bütün putların kırıldığını gördüler:

Kimse esnâma olmadan ruḥsâ
Girmeye ḥānesine bî-pervâ (1338)

Emri üzre gürüh-ı bed-giřān
İttifāk-ile oldı cümle revān (1339)

Gördiler pāre pāre tahte-i der
Eylemüş rīze rīze anı teber (1340)

Yalnızca en büyükleri omuzuna asılmış baltayla sağlam duruyordu. Ortalığı bir vāveylā kapladı, çığlıklar koptu:

Nā-Hudāsı tırur teber der-dest
Hayret-ālūde keřti buldı řikest (1343)

Çıktı andan sadā-yı vāveylā
Kopdı feryād u zār u sad ğavġā (1345)

Herkes bunu tanrılarımıza kim yaptı “men fe'ale” diye soruşturmalara başladı. Köşe bucağ bu işi yapanı aramaya başladılar. Bunu yapanı yakalayarak cezalandırmak istediler. Hatta müneccimler çağırıp yıldız falına bile baktırdılar; falda Hz. İbrâhim'in adı çıktı. Bu işi yapsa yapsa putlarımızla alay edip duran, onları ağzına dolayan şu İbrâhim adlı genç yapmıştır dediler:

Men-fe' al naġmesin idüp perdāz
Cüst u cüyine itdiler āġāz (1348)

Fāl idüp āhirinde kavm-i le'im
Çıkdı kur' a be-nām-ı İbrâhīm (1350)

Bu řikest u bu zed bu řerr u bu řūr
Şübhe yoġdur ki andan itdi zühūr (1352)

Hepsi birden Nemrud'un huzuruna varıp, kadın erkek doluştular. Nemrud'un dīvānı âdetâ mahşer yeri oldu. Hep bir ağızdan olanları ona anlattılar. Böylece olay Nemrud'a intikâl etti. Nemrud olanları duyunca kin ateşi alevlendi, öfkesi kabardı. Aşağıda verilenler bu olayları özetler mâhiyettedir:

Taşdı yayıldı sil-i ġüft u řünūd
Çıkdı tā āsitāne-i Nemrūd (1355)

Cāy-ı taġmīn kim oldıġını beyān
İtdiler ol la' īne bī-noġsān (1357)

Āteř-i kīnesini ol dīnsüz
Eyledi her taraf řerāre-firüz (1358)

Merd u zen anda cem' olup yekser
Oldı dīvān-numūne-i maḥşer (1362)

Vahdet-nâme'de, yukarıda özetlenen bu hâdiseler: (1328-1362) arasındaki beyitlerde anlatılmaktadır.

1.2.3.3.10. Hz. İbrâhim'in Huzura Getirilmesi ve Hapsedilmesi

Orijinal başlık “İhzâr-Kerden ve be-Habs-Firistâden mer-İbrâhîm-râ Aleyhi's-selâm” şeklindedir.

Suçlunun tespit edilmesi üzerine Nemrud askerlerine derhal Hz. İbrâhim'i yakalayıp getirmelerini emretmiştir. Nemrud'un adamları Hz. İbrâhim'in sarayına vardıklarında onu Allah'a ibâdet eder bulmuşlardır. Ona türlü türlü azarlar edip, eziyette bulunmuşlardır. Bir sürü kötü kişi Halîlullâh'ın etrâfını sarıp, kimisi yakasından kimisi eteğinden tutmuş, üstünü başını yırtmıştır. Hz. İbrâhim, içten içe ıstırap duysa da hiç direnmemiş, kaderine râzı olup gitmiştir. Şâir, Hz. İbrâhim'in bu durumdan kaynaklanan elemli halini, balığın damağına takılan oltanın acısıyla duyduğu sessiz ıstırâba benzetmektedir. Bir de ayağına ip bağlanan doğan kuşunun çırpınışlarının fayda vermeyeceğini bildiği için İbrahim'in hiç direnmediğini söylemektedir. Nemrud'un adamlarını da Hz. İbrâhim'in etrafını saran kuduz köpeklere teşbih etmektedir. Şâir bu bahsi: (1363), (1364), (1365), (1366), (1367), (1368), (1369), (1370), (1371), (1372), (1373). beyitlerde anlatmaktadır:

Şöyle emr eyledi o nâ-fermân
Vara suy-ı Ḥalîle ser-hengân (1363)

Devr-i pâşân-ı pür-cefâ vü le'im
Vardılar tâ serây-ı İbrâhîm (1365)

Aldı etrâfını neçe bed-kâr
Kıldılar anı noḡta-i per-gâr (1367)

İtdiler sür' at-ile anı revân
Vardılar tâ miyâne-i dīvân (1373)

1.2.3.3.11. Nemrud'un Put Kırıcısını Sorgulaması

“Pürsîden-i Nemrûd ez-Bût Şikesten” başlığı altında şâir Hz. İbrâhim'in Nemrud tarafından sorgulanışını şöyle anlatmaktadır:

Hız. İbrahim'i Nemrud'un huzuruna getirdiklerinde, Nemrud kahır ve hışımla ona “bu işi sen mi yaptın” diye sordu (1374). Suâline doğru cevap istedi (1375). Onu rencide edici sözlerle sorguya çekti (1376). “Putlarımızın yüzü suyunu yerlere döken, ırzlarını ayaklar altına alan bu işi yapan kimdir?” diye sordu (1377). “putlarımıza yapılan bu hıyânet aslında bize de ihanettir” dedi (1378).

Kim ki ma' bûdımız ider tedmîr
Ma' nîde bizleri ider taḥḳîr (1379)

Ḥāsılı saña itdiler taḥmîn
Belki virdi ḳarîne ḥükm-i yaḳîn (1380)

1.2.3.3.12. Hz. İbrâhim'in Cevâbı ve Nemrud'u Susturuşu

Rivayete göre Nemrud, Hz. İbrahim'in yaptığını duyunca onu yanına çağırıldı. Nemrud ilâh olduğuna insanları inandırdığından Nemrud'a secde ederlerdi. İbrâhim Aleyhisselâm secde etmeyince Nemrud “Niçin secde etmedin” diye sordu. Hz. İbrâhim de: “Ben beni yaratan Allahü Teâla'dan ziyade secde etmem” buyurdu. Nemrud “Seni yaratan kim?” diye sorunca, İbrâhim Aleyhisselâm: “Benim Rabbim, dirilten ve öldüren Allah'tır” diye cevap verdi. Nemrud, “ben de diriltirim” diyerek zindandan iki kişi getirtti. Birini serbest bırakıp, birini öldürdü. Güya böylece diriltmiş ve öldürmüş oldu. Hz. İbrahim bunun karşısında: “Benim Rabbim güneşi doğudan getirir, doğurtur. Eğer gücün yetiyorsa sen de batıdan doğdur” buyurunca Nemrud şaşırıp, âciz kaldı. Bu husus Bakara suresinin 258. âyetinde bildirilmiştir⁶¹¹. Ancak İshak Hocası *Vahdet-nâme*'de, Hz. İbrâhim ile Nemrud arasındaki diyalogda bu kısımdan bahsetmemektedir. O, “Cevâb-Dâden ve İlzâm-Kerden-i İbrâhim mer-Nemrûd-râ” başlığı altında, (1381)'den (1446). beyte kadar olan kısımda özetle şunları dile getirmektedir: İbrâhim Aleyhisselâm Nemrud'u dinledikten sonra, “Ey yolundan şaşırılmış adam, bana bunu suâl etmek sana düşmez” diyerek cevap verdi ve

611 Köksal, I, 154-155.

şöyle devam etti: “Kendisi dururken küçük putlara tapınılmasını istemediği için, şu boynunda balta asılı olan büyük put yapmıştır. İnanmazsanız kendisine sorunuz” buyurdu. Onlar “Putlar konuşamaz ki, sen onlara sor diyorsun” dediler. Bunun üzerine İbrâhim Aleyhisselâm “O halde konuşamayan ve kendilerini kırılmaktan kurtaramayan putlara neden ibadet edersiniz? Size ve taptığımız putlara yazıklar olsun” dedi. Allah'ın zatından ve sıfatlarından bahsetti, onları doğru yola çağırды. Ama bunca dil dökmenin hiçbir faydası olmadı.

Şâir bu diyalogda putlar için birtakım benzetme ve tasvirlerde bulunmaktadır. Putları, pis, murdar, âciz, alçak ve zelil olarak nitelendiren şâir, onların, cansız, akılsız, insan yapımı çirkin şeyler olduğunu, asla ilah olmaya muktedir olmadıklarını söyler. Onların köpek ile necâseti bile birbirinden ayıramayacağını, vahşi hayvanların bile önüne yemek olarak atılsalar, bu hayvanların onlardan korkup kaçacaklarını söylemekte ve onlara tapanlar için de hakezâ misaller vermektedir:

Güş idüp sözlerini İbrâhîm
Reh-nümâ-yı sebîl dîn-i kavîm (1381)

Anda zîrâ büt-i teber der-dest
Belki itmüşdür anı hürd u şikest (1386)

Ĥâsılı ey gürûh oluñ âgâh
Bir fûrû-mânde ‘âciz olmaz ilâh (1445)

1.2.3.3.13. Hapsedilmesini ve Odun Toplanmasını Emredişi

Şâir burada “Be-Mahbus-Firistâden ve Cem'-i Hîzüm Fermûden” başlığı ile Nemrud'un Hz. İbrâhim'in hapsini ve atılacağı ateş için odun toplanmasını emredişini anlatır.

Söz savaşında artık söyleyecek bir şeyi kalmayan Nemrud çok öfkelenđi, Hz. İbrâhim'e ceza vermek istedi ve onu ilk önce hapse attırdı. Daha sonra mahpus iken Hz. İbrâhim'in Hak dîne dâveti sürdürmesi ve dininde sebât etmesi üzerine, kadîm dinlerine zarar vereceği düşüncesiyle onu yok etmek istediler. Nihâyet Nemrud onu ateşe atmaya karar verdi. Rivayete göre bu fikri Nemrud'un aklına Kürt Heyzen adında biri getirdi ve Allah onu sonra yerin dibine batırdı. Halka derhal dağın eteğine

bir odun ambarı yapılmasını ve içinin odunla doldurulmasını emretti. Halk hep birden günlerce odun, çalı, çırpı toplayıp oraya yığıdı.⁶¹²

Şâir yukarıdaki olayı hikâye ederken, söz düellosundan mağlûp çıkan Nemrud'u, söz oklarıyla yaralanmış ve yenilmiş azgın erkek domuza benzetir. Gözlerinin hışımdan kan çanağına döndüğünü, Mecnûn'un köpeği gibi şuursuz hale geldiğini söyler. Söz düellosunu “Rezm-gâh-ı sahn”a yani savaş meydanına teşbih ederek, söz ve fiiline delil için getirdiği ispatları da “bâzû-yı ilzâm” diye tâbir ederek pazusunun paramparça olduğunu belirtir. Nemrud'un yenildiğini anlayıp susmasını ise “çektî likâm” diyerek gemi çekti, savaşmayı bıraktı diyerek tasvir eder. Söz okları savaşı kazanmak için yeterli olmayan Nemrud'un “tîr-i tecebbür” kibir okunu çektiğini dile getirir. “Bu defa “esb-i tekebbür”ü savaş meydanına sürdürdüğünü ve orada kahır savaşına devam ettiğini söyler:

Buldı şüsten çü tîr-i güft u şinîd
Zaḥm-ı hürde gürâze döndi pelîd (1447)

Gördiñüz mi ne söyler İbrâhîm
Ḥâne-ber-bâd-sâz-ı kîş-i kadîm (1462)

Söz savaşında yenik düşen Nemrud bu defa, Hz. İbrâhim'i hapse atmalarını emretmiştir. Şâir, Hz. İbrâhim'in hapsedildiği mahpushâneyi sadefe, onu da “dürr-i yetîme” benzetir. Onun dolunay gibi olduğunu, hapse atılmakla parlaklığından bir şey kaybetmeyeceğini ifâde eder. Yine onu “mîhr-i münîr” parlak güneşe benzeterek, ukdeye düşse de parlaklığını yitirmeyeceğini söyler. Ya da Hz. İbrâhim'i serviye teşbih ederek, servi yürüyüşlünün ayağına tahtadan bent vurulsa da o âlî şânlığından bir şey yitirmez diyor. Nemrud'un onu ateşe atmaya karar vermesini anlatırken de, etrafa yayılan yaprak ve çöplerin yakılması gerektiğini, Hz. İbrâhim'in ateşin içinde “meyve-i nâr” nar gibi kızarmasını arzuladığını belirtir:

Ṭutsa meydâni ger ḥas u ḥâşâk
‘Âķibet anı âteş eyler eyler pāk (1466)

Zaḥm-ı çeşm-i bütâna virdi gezend
Anı yakmak gerek çü toḥm-pesend (1469)

612 Taberî, I, 151; İbn Esîr, I, 90; Köksal, I, 155-156.

Bu olayla ilgili daha birçok benzetme ve tasvirlerde bulunan şâir, özellikle halkın bir ay boyunca odun toplamasını anlatırken etrafta bir tek çöp, orman, ağaç cinsinden hiç bir şey bırakmadıklarını, tepelerin çırılçıplak kaldığını, ağaç köklerini bile odun diye çıkaracak kadar ilerini gittiklerini mübalağalı bir dille anlatır:

Hîrmen-i hîzümi idüp anbâr
Oldı hem-sāye-i ser-i küh-sār (1482)

Ḳîr u naft̄ eyleyüp aña rîzân
Hîme-zâr oldı ḳuzüm-i ḳaṭrân (1483)

Bu olayların hikâye edildiği beyitler şunlardır: (1147-1483) arasında yer almaktadır.

1.2.3.3.14. Ateşin Yakılmaya Çalışılması ve Yanmayışı

Vahdet-nâme'de asıl başlık “Şurû'-ı der-Âteş Efrûhten ve nâ-Sûhten-i Âteş” şeklindedir. Diğer târihi kaynaklarda ateşin hararetinden dolayı Hz. İbrahim'in ateşe atılmamasından bahsedilir.⁶¹³ Oysa şâir bunun yerine ateşin yakılmak istendiğini, ancak her yolu denemelerine karşın odunların bir türlü tutuşmadığını, şaşkınlık içinde kaldıklarını ve olanları anlatmak için doğru Nemrud'un huzuruna gittiklerini söylemektedir. Şâir, halkın bu şekilde Nemrud'un huzuruna doluşmalarını, ağızlarında ağu yani zehir taşıyan eşek arılarının hücûmuna teşbih eder. Olayın tamamı: (1484), (1485), (1486), (1487), (1488), (1489), (1490). beyitlerde izah edilir. Bazıları şunlardır:

İtdiler nice hîle vü tedbîr
Hîmeye âteş itmedi te'sîr (1485)

Nâr-ı efsürde itmedi tuğyân
Ḳaldılar deng u vâle vü ḳayrân (1487)

Geldiler cümleten ğam-ı âlûda
İtdiler 'arza pîş-i Nemrûda (1488)

613 Taberî, I, 151-152.

1.2.3.3.15. Şeytanın Ateşi Tutuşturmak İçin Hîle Öğretmesi

“Hîle-Kerden-i İblîs der-Sûhten-i Nârhâ-yı Esnâm ve Sûhten-i Anbâr-ı Hîzüm be-Tedbîr-i O” başlığı ile başlayan beyitlerde şâir; ateşi tutuşturmaya muvaffak olamadıklarında, şeytan geldi ve onlara ateşi yakmak için çeşitli hileler öğretti şeklinde anlatmaktadır. Taberî Tarihi'nde ise ateşin şiddetinden dolayı Hz. İbrâhim'i ateşe atmaya muktedir olamadıklarını söylemekte, bunun üzerine şeytanın yaşlı bir pir gibi Nemrud'un huzuruna gelip, ona mancınık düzmeyi öğrettiği rivâyet edilmektedir.⁶¹⁴ Şâir, şeytanın Nemrud'un huzuruna elinde asasıyla yaşlı bir pir kılığında gelip rûhbân gibi bir köşeye oturduğunu, Nemrud'a böyle üzülmemesini, ateşi yakıp, düşmana gâlip gelmenin yolu olduğunu söylediğini anlatır. Şeytan, “ben bunun gibi nice ateşi tutuşturdum, ateşe tapanların ateşlerini bile bir işaretimle yakıverdim” gibi sözler etmiştir. Sonra da “der-enbân” heybesinden, baltanın parçaladığı putlardan bir parça çıkartıp, “eğer bu olursa arzun gerçekleşecek ve uğurlu gelecektir, ateşi bununla tutuşturursanız yanacak dumanı göğe yükselecektir, başka bir şeye gerek kalmayacaktır” demiştir.

Nâ-gehân geldi mâye-i telbîs
Ya' ni ol düşmen-i Hudâ İblîs (1491)

Bir teber-rîze pâre-i evşân
Eylemişdi meger ki der-enbân (1498)

Buna inanan Nemrud, put parçasını hürmetle öpmüş, deli, Mecnûn gibi sevinmiştir. Şeytanın öğütlerini dinleyen Nemrud, put parçasıyla gözden kaybolmuştur. Yaşlı pirin hükmüyle put parçasıyla ateş bir yerinden tutuşturulmuştur. Ancak bu defa da sadece tutuşturdıkları yer yanmış, tüm uğraşlarına rağmen diğer taraflara tesir etmemiştir. Ateş, şâirin deyimiyle bir elif gibi gökyüzüne doğru yükselmiştir. Bu defa yine şeytanın buyurmasıyla doğruca puthâneye koşup, baltanın parçaladığı ne kadar put parçası varsa toplayıp getirip, ateşin etrafına halka halinde onları dökmüşlerdir. Tekrar tutuşturdıklarında ateş bu defa “riv-i dîv” şeytanın hilesiyle alevlenmiş ve her yeri kaplamıştır.

614 Taberî, I, 152.

Aldı Nemrūd olup anı memnūn
Dīde-māl eyledi öpüp Mecnūn (1501)

Sa‘ -yi bī-hūde itdiler izhār
Hīrmen-i hīzūmini yakmadı nār (1508)

Cüz' cüz' çün tutuşdı her hīzüm
Mevc-hīz oldı âteşin kılzüm (1520)

İlgili beyitler (1491-1520). beyitler arasındadır.

1.2.3.3.16. Hz. İbrâhim'in Mancınıkla Ateşe Fırlatılması

“Der-Âteş Endâhten-i İbrâhîm be-Mancınık” Başlığı altında mancınığın yapılışı ve Hz. İbrâhim'in ateşe atılmak üzere mancınığa çıkarılışı anlatılmaktadır.

Ateş iyice tutuşup, harlanmış öyle büyük ve şiddetli olmuştur ki alevlerin sıcaklığından gökteki kuşlar bile yanıp içine düşmüştür. Bir dağ büyüklüğündeki odun yığını alevlenmiş, göklere yükselmiştir. Ateşin yanına hararetinden yanaşamadıklarından, Nemrud bir mancınık yapılmasını emretmiştir. Bu olay Kur'ân-ı Kerîm'de “ (İbrahim) için bir bina yapın da onu ateşe atın!" dediler”⁶¹⁵. şeklinde zikredilmektedir ki binâdan kasıt mancınıktır. Mancınık kurulduktan sonra günahkârlar topluluğunun lideri, zâlim Nemrud, Hz. İbrâhim'in hapsedildiği yerden çıkarılıp getirilmesini emretmiştir. Sonra da onu ellerinden, kollarından ve boynundan mancınığa bağlamışlardır.

Şâir olayı, (1521-1539). beyitlerle özet olarak bu şekilde anlatmıştır. Bu anlatımda Hz. İbrâhim'in hapisten çıkarılıp, mancınığa doğru götürülüşünde onu etrafını aydınlatan “mâh-ı nahşeb”⁶¹⁶e, “Nâhîd” yani Zühre yıldızına ve güneşe teşbih etmektedir. Mancınıkta elinden kolundan ve özellikle boynundan bağlı halini ise safa ağasına konmuş, boynunda bir halka taşıyan kumruya benzetmektedir.

Mancınık emrin itdiler tedbîr
Tâ Halîl ola anda âteş-gîr (1521)

Mâh-ı neḥşeb gibi o ‘âlî-şân
Çâh-ı maḥbesden oldı raḥ-tâbân (1528)

615 Saffat37/97.

616 Bkz. Kamer (Ay) meddesi.

Oldı ol kumrı-yı dıraht-ı safâ
Tavk-ı zencir ile gülü-pîrâ (1534)

1.2.3.3.17. Hz. İbrâhim'in Duâsı

Mancınıkta iken Hz. İbrâhim'in Allah'a yakarışını anlatan beyitler “Münâcât-ı İbrâhîm 'Aleyhi's-selâm” başlığı altında yer almaktadır.

Hz. İbrahim mancınığa bağlanınca yüzünü âsumâna çevirip, gizli gizli kanlı gözyaşı dökerek Allah'a niyâzda bulunmuştur. “Ey yaralı gönüllere çâre sunan, garip ve kimsesizlerin gönlünü okşayan Mevlâm! Sen Kerîmsin, Rahîmsin, İhsân edicisin, bu İbrâhim ise boynu bağlı bir kulundur. Elim yalnızca senin lûtfunun eteğini tutar, gayriden değil yalnız senden dilerim. Rızayı, rahmeti ve yardımını yalnızca senden ister, yalnızca senden rica eder ve imdat isterim. Merhamet ve Kerem sahibi olan yalnızca sensin” demiştir. Şâir, yine Hz. İbrâhim'i mancınıkta bağlı haliyle “gevher-i girân-mâye” eşsiz değerdeki bir cevhere teşbih eder. Hz. İbrâhim'i mancınıkla fırlatmada çok zorlandıklarını belirten şâir, hüsn-i tâlil yaparak bu güçlüğüün sebebini mazlumların Halîlullâh için yapmış oldukları dualara bağlar. Mancınığın önce yaydaki ok gibi gökyüzüne doğru çekildiğini söyleyerek, Hz. İbrâhim'i onun ucunda parlayan bir yıldızla benzetir. (1540), (1541), (1542), (1543), (1544), (1545), (1546), (1547), (1548), (1549). beyitler bu konuyla ilgilidir. Bir kaç şü şekildedir:

İtdiler mancınıka çün taħmîl
Rûyını âsumâna tutdı Halîl (1540)

Oldı ol gevher-i girân-mâye
Keffe-i mancınıka pîrâye (1546)

Ber-hevâ çıkdı eyleyüp per-tâb
Güyyâ âsumânda medd-i şihâb (1549)

1.2.3.3.18. Meleklerin Allah'a Yakarışı

Hz. İbrâhim ateşe atılacağı sırada gökyüzündeki melekler feryat figân etmişlerdir. “Niyâz-ı Melâ'ike ez-Hazret-i Hak” başlığı ile başlayan beyitlerde bu yakarış şöyle anlatılmaktadır: Melekler hep bir ağızdan Allah'a yalvarmaya başladılar; “Allah'ım yeryüzünde tek kulun olan Hz. İbrâhim'e yardım edelim, Sen

emret ki biz gidip, Senin lütf-i âbın ile o ateşi derhal söndürelim, kavmin üzerine istilâ edelim” dediler. Bunun üzerine Allah, “eğer İbrâhim sizin yardımınızı isterse ona yardım edebilirsiniz” buyurdu. *Vahdet-nâme*'de meleklerin niyâzı (1550), (1551), (1552), (1553), (1554), (1555), (1556). beyitlerde geçmektedir. Bazıları şöyledir:

Tengiden çün Hâlîle geldi küşâd
İtdi Hâlîl firişte-gân feryâd (1550)

İdelim kavme qahr u istilâ
Âb-ı luţfuñ-la âteşi itfâ (1554)

Evvelâ kendüye idüp inhâ
Siz bilürsüz virürse aña rızâ (1556)

1.2.3.3.19. Cebrâil'in Yardıma Gelmesi ve İbrâhim Aleyhisselâm'ın İstememesi

“Âmeden-i Cebrâ'îl be-Meded-Kerden ve nâ-Hâsten-i İbrâhîm 'Aleyhi's-selâm” metnin orijinal başlığıdır.

Hiz. İbrâhim mancınıkla fırlatıldığı sırada Cebrâil (A.S) yanına gelerek, “Sana nasıl hizmet edebilirim söyle” buyurmuştur. Bunun üzerine Hiz. İbrâhîm onun teklifini geri çevirerek, “Benim sana ihtiyâcım yoktur, hâcetim yalnızca Allah'adır” demiştir. “Beni yeryüzünde kulu yapan Allah kurtulmamı isterse bana yardım etmeyi de bilir” diyerek Cebrâil'in yardımını istememiştir:

Ber-hevâ geldi didi Cebrâ'îl
Bize hîdmet ne ise söyle Hâlîl (1557)

İtdi redd-i cevâb o rüşen-dil
Hâcetim var ve lîk ğayre degül (1558)

Bendesin bende eyleyen ilkâ
Kendü a' lemdür eyler ise rehâ (1559)

1.2.3.3.20. Ateşe Fırlatılması

“Fürûd-Âmeden der-Âteş” başlığı altına şâir mancınığın Hiz. İbrâhim'i gökyüzüne fırlatılışını ve ateşe düşmesini anlatır. Mancınığın fırlatmasıyla Hiz. İbrâhim'in gökyüzündeki seyrini, rütbesi âlî oldu, “evce” yani tepe noktasına ulaştı

diye tâbir eder. Tepe noktaya ulaştıktan sonra aşağı doğru meyl edişini de “hadîde” yani yere doğru hızla meyletti, diyerek düşmeye başladığını anlatır. Onun gökyüzünde çizdiği bu kavisi pergelsiz çizilmiş bir dâireye ve üçgenin doğrularına teşbih eder. Şâir onu ayrıca “dehrin mîmarı” yani Allah tarafından gökyüzünün kubbesine asılmış nurdan bir şâkûle, ateşe ulaştığı sırada ise; Hz. İbrâhim, “hırmen-i lâl” yani lâl harmanına benzeyen ateşin ortasına düşmüş bir cevhere benzetmiştir. Şâir bu olaylara (1560), (1561), (1562), (1563), (1564), (1565), (1566). beyitlerde yer vermiştir.

Mancınık itdi rütbesin ‘âlî
O tevâzu‘ da bildi iqbâli (1560)

Oldı vâkı‘ meyâne-i aḥker
Ḥirmen-i lâ‘ le düşdi bir gevger (1565)

1.2.3.3.21. Ateş'in Serin ve Selâmet Oluşu

Metnin orijinal başlığı “Berd u Selâm Şüden-i Âteş” şeklindedir. Hz. İbrâhim mancınıktan atılıp ateşe düştüğü sırada Allah: “Ey ateş! 'İbrahim'e karşı serin ve esenlik ol' dedik”⁶¹⁷. buyurmuştur. Yeryüzündeki has kulunu himâye eden Allah, onun gönlüne nûrunu saldıgı gibi, Yüce Allah'ın bu emriyle, ateşin yakıcılığı ortadan kalkmış, ateş Hz. İbrâhim için bir sincap yuvası gibi korunaklı ve serin hale gelmiştir. Hz. İbrâhim'in dört bir yanında yüzlerce gül bahçesi meydana gelmiş, içinden pınarlar çıkıp, nehirler akmaya başlamıştır. Her tarafı rengârenk güller, menekşe reyhan ve sümbüllerle bezenmiştir. Allah'ın kudreti ve inâyetiyle Hz. İbrâhim o ateşin içinde bir hafta boyunca başındaki saçın bir teli bile yanmadan oturmuştur:

Âteşe vârid oldı fermâni
Ḥırz-ı cân gibi ḥıfz ide anı (1570)

Mîz-bânâna eyleyüp ikrâm
Sû-be-sû ola aña berd u selâm (1572)

Oldı her cānibinde sad gülzâr
Çıkdı andan cedâvil-i enhâr (1578)

617 Enbiya 21/69.

¶utdu bir hefte anda gerçi mekân
Ber-ser-i müyü olmadı piçân (1581)

1.2.3.3.22. Ateşten Çıkarılması

Asıl başlığı “Bîrûn-Kerden ez-Âteş ve Pûziş-H'âsten” şeklinde olan bu beyitlerde şâir, Hz. İbrâhim'in ateş içerisinde sağ salim halde olduğunun fark edilip, ateşten çıkarılmasını, Nemrud'un huzuruna getirilişini ve Nemrud'un yaptıklarından pişman oluşunu hikâye eder.

Nemrud, Hz. İbrâhim'in ateşin içinde yanıp kül olduğuna iyice emin oluncaya kadar bir süre bekledi. Ateşin içindeki Hz. İbrâhim'in durumunu görebilmek için yüksek bir bina yapılmasını emretti. Nemrud, o yüksek yere çıkarak, ateşin içine baktı. Ateş ortasında, pınarı ve yeşilliği gördü. İbrahim de, sağ olarak pınarın yanında kendisine benzeyen biriyle oturuyordu. Nemrud, bu hal karşısında şaşırды, kaldı. “Ey İbrahim! diye bağırdı.” İbrahim de: “Ey Allanın düşmanı! Ne diyorsun? diye cevap verdi.” Nemrud: “Bu ateşi senin için kim böyle yaptı? diye sordu.” O da: “Ateşi Yaratan!” dedi. Nemrud: “O Yaratanın hakkı için ateşin içinden dışarı çıkmaya gücün yeter mi? Seni göreyim!” dedi. İbrahim “Evet gücüm yeter” diye cevap verdi. Bu defa Nemrud “Ateşin içinde kaldığında onun sana zarar vermesinden korkar mısın?” diye sordu. İbrâhim de “Hayır korkmam” diye karşılık verdi. Hz. İbrâhim ayağa kalktı. Ateşin içinde yürüdü. Nereye ayak bastıysa, o yerdeki ateş sönüyor, orası çimenlik oluyordu. Bu sûretle İbrahim, dışarı çıktı, durdu. Nemrud: “Ey İbrahim! Sana ne söyleyeyim! Senin yüce bir Rabbin varmış. Şimdi dileğim, senin Rabbine kurban vermektir!” dedi. İbrahim: “Benim Rabbimin senin kurbanına ihtiyacı yoktur.” dedi. Nemrut yine de kurban kesmek istedi. Bin at, bin deve, koyun, sığır ve kuşları; yani sultanları konuklamaya yarar şeyleri getirdiler. Hepsini, İbrahim'in Rabbine karşı kurban ettiler. Ancak Allah, hiç birisini kabul etmedi.⁶¹⁸

Seyr iderdi bu bü'l-^ç aceb kârı
Olmışdı anuñ hevâ-dârı (1587)

Gör dil-i çeşm-i zâhir-ile tamâm
Bağdı hâl-i hâlisle tâ encâm (1588)

618 Taberî, I, 153; Sa'lebî, s. 78; İbn Esîr, I, 91; Köksal, I, 158-159.

Kendü fi' linden oldı şermende
Hayret-âlûde vü ser-efgende (1589)

Vahdet-nâme'de (1586-1613). beyitlerde Nemrud'un şaşkınlığı, özrü ve kurban kesmek istemesi hadiseleri yukarıdaki gibi aktarılır. Şâir, Nemrud'un kurban vermek istemesi üzerine birtakım benzetmelerle bu durumu açıklar. Şirkten kalbini arındırmadıkça, verilen kurban malını boşuna telef etmek demektir. Kişi putperest ve Hak'tan gâfil ise kurbanı leş, kendisi de murdar hükmündedir; müşrikin kendisi de kurbanı da Allah'a lâayık değildir. İslâm dînini kabul etmediğin sürece kişinin kendisi de kurbanı da makbul olmayacaktır; ancak şirki terk eder, vahdeti kendine süs edinirse kestiği kurbanlar kabul edilir. Şirkle kesilen kurban, harcanan mal-mülk delik testiye koyulan su gibidir, boşa akıp gider. Vahdet-i Hakkı kendine esas yapmadığın sürece yaptığın binânın ya da duvarın ayakta durması mümkün değildir, demektedir:

Gösterüp aña sûret-i tekrîm
‘Özr-i h'âhâne didi ki: İbrâhîm (1592)

İtdi ma' bûduñun kemâli zuhûr
Kudret u kuvveti degül mestûr (1593)

Ger kabûl eyleyüp ola hoş-dil
Eyleyem aña nice biñ bismil (1595)

Dîn-i İslâmı itmedikce kabûl
Her ne hayr eylesen degül maqbûl (1601)

Şirkle hayr u bezl-i mâl u menâl
Fî'l-mesel âb u küze-i gîrbâl (1604)

1.2.3.3.23. Hz. İbrâhîm'in Bâbil'den Şam'a Hicreti

İbrahim Aleyhisselâm, bu mûcizeden sonra bile Nemrud'u yolundan döndüremeyince, yakın akrabası kardeşinin oğlu Lût b. Hârân, amcasının kızı Sâre ve kendisine tabi olan az sayıda iman edenlerle beraber Bâbil'den Şam'a hicret etmişlerdir. Bu olay “Hicret-i İbrâhîm ez-Bâbil be-Şâm” başlığı ile başlayan beyitlerde anlatılmaktadır. Enbiyâ (21) 70-71. âyetlerde bu olay “Ona böyle bir tuzak kurmak istediler. Fakat biz onları en çok zarar edenler durumuna düşürdük.”

“Onu Lût ile beraber kurtarıp, içinde âlemler için bereketler kıldığımız yere ulaştırdık” şeklinde zikredilmektedir.⁶¹⁹

Şâir, yukarıda özetlediğimiz hicret olayını anlatırken, ilk önce Nemrud ve ona inananların hallerinden bahseder. Ne kadar dil dökülse de onların imâna gelmediklerini, dağ gibi sesi geri ilettiklerini, kulaklarına küpe edinmediklerini, sağır ve kör oluşlarını, kendilerini Hak yoluna davet eden inci, cevher değerindeki sözlerin onlara fayda vermediğini, isyan ve tuğyanlarına devam ettiklerini söyler. Daha sonra da Hz. İbrâhim'in hicretindeki hikmetlerden söz eder. Hilâl nasıl gece gündüz sürekli yer değiştiriyor ve sonunda dolunay oluyorsa, aynı şekilde tebdîl-i mekânda ferahlık vardır der. Lâl yerinden çıkarılıp, tâca süs edilirse değer kazanır. İnci cevher yerinde değersizdir, ehl-i hünerin kıymeti memleketinde bilinmez. Erkek arslan ormandan çıkmadığı sürece pençesine bir av düşmez. Gerçi vatani terk etmek zor olsa da orada hor ve hâkir yaşamak daha da zordur. Bu nedenle Hz. İbrâhim hicrete karar vermiştir der:

Şöyle ‘azm eyledi o Hağ-hoşnûd
Mülket-i Bâbile ide bidrûd (1623)

Şâm-ı semtine bend idüp maḥmil
Mâh-veş anda eyleye menzil (1624)

Hâsılı ol şeh-i bülend-i mesāk
Hicrete eyledükde şedd-i niṭāk (1635)

Şâir, hicret hadisesini 1614 ile 1639. beyitler arasında anlatır. Hz. İbrâhim ile birlikte kardeşinin oğlu Lût ve amcasının kızı Sâre'nin bulunduğunu zikreden şâir, onların ilk olarak Kûfe yakınlarında Kevsâ⁶²⁰ denilen bir köye yerleştiklerini söyler:

Ḥazreti Lūṭı ya‘ni ibn-i aḥî
İtdî hem-râh u zevcesini daḥî (1636)

Ya‘ni Sâre ki bint-i ‘ammî idi
Mûnis u hem-dem u ehemmi idi (1637)

Kûfe ḳurbında ḳarye-i Kevşâ
Bunlara oldu melce' ü me'vâ (1638)

619 Taberî, I, 155-156; İbn Esîr, I, 92-93; Köksal, I, 160.

620 Kûsâ ya da Kevsâ olarak bilinen bu isim Köksal'ın eserinde Kûsâ şeklindedir. Bkz. el-Kurtubî, **Tefsîr**, XIII, 339; Köksal, I, 160.

1.2.3.3.24. Harran'a Gelişi

Hiz. İbrâhim ve yanındakilerin Harran'a varışları hakkındaki beyitler “Be-Harrân Âmeden” başlığı ile başlamaktadır.

Bundan sonra Hiz. İbrâhîm ve yanındakiler tekrar çöllere düşüp yurt aramaya başlamışlardır. Fırat nehrini geçince Allah onların dilini İbrânice'den Süryânice'ye döndürmüştür. Muhâcirler Harran'a varıp bir süre burada yaşamışlardır.⁶²¹

Bād-veş düşdiler beyābāna
Geldiler āhirinde Ḥarrāna (1640)

Basdılar anda çünki yemn-i kıdem
Ḳaldılar ḥayli müddet anda be-hem (1641)

1.2.3.3.25. Âzer'in Harran'da Vefâtı

Mesnevî'de Âzer'in vefâtını anlatan asıl başlık “Vefât-Yâften-i Âzer der-Harrân” şeklindedir.

Âzer, imân etmemiş olmasına rağmen oğluna olan muhabbetinden ötürü onlarla birlikte hicret ederek Harran'a gelmiştir. Rivâyete göre iki yüz beş yaşında iken Harran'da ölmüştür.⁶²² Şâirin deyişiyle, hayat ışığı sönmüş, nakd-i ömrü tükenmiş, hayat kalesine kıtlık gelmiştir:

Küfr-ile pey-püser olup Âzer
Çekdi Ḥarrāna anı şevḳ-i püser (1642)

Naḳd-i ‘ömrine geldi anda nefād
Buldı kālā-yı zindegisi kesād (1643)

Bād-ı mürğ oldı çün ser-āverde
İtdi şem‘ -i ḥayâtını mürde (1644)

1.2.3.3.26. Ba'lebek'e Gelişleri ve Ba'lebek'te Eziyet Görmeleri

Farsça ifâdesiyle “Be-Ba'lebek Âmeden ve Cevr-Dîden ez-Mülk-i Ba'lebek” başlığı ile başlayan beyitlerde şâir, Harran'dan sonra Hiz. İbrâhim ve yanındakilerin,

621 Taberî, I, 156; Sa'lebî, s, 79; Köksal, I, 161.

622 İshak Hocası Ahmed, **Vahdet-nâme-i Âlem-Engîz**, Nuruosmâniye Kütüphanesi, nr. 2649, vr. 56a; Köksal, I, 161.

Şam'ın kuzey batısında bulunan Balebek'e⁶²³ ulaştıklarını nakletmektedir. Balebek'te de bir süre kaldıklarını, ancak burada eziyete mâruz kaldıklarını zikretmektedir. Oysa diğer kaynaklarda Hz. İbrâhim ve Sâre'nin Mısır'a gittiklerinden, Sâre'nin güzelliğinden dolayı başlarına gelen hâdiselerin burada cereyân ettiğinden söz edilmektedir.⁶²⁴

Hicrete yine bend idüp maḥmil
Ba' lebek oldı bunlara menzil (1645)

Ṭutdılar anda bir zamân ārām
Dil-ḥırâş itdi ğadr u cevr-i li'âm (1646)

1.2.3.3.27. Sâre'nin Hâcer'i Köle Edinmesi

“Mâlik-Şüden-i Sâre be-Hâcer” başlığıyla başlayan beyitlerde Hâcer'in Sâre'ye hediye olarak verilmesi hikâye edilmiştir.

Gittikleri şehirde Sâre'nin güzelliğini görenler duydukları hayranlık ile bunu Firavun'a anlatmışlardır. Bunun üzerine Firavun, Hz. İbrâhim ve Sâre'yi huzuruna çağırıp, Hz. İbrâhim'e: “Bu senin yanındaki kimdir?” diye sormuştur. Hz. İbrâhim de karım derse öldürüleceğini bildiğinden “kardeşimdir” demiştir. Bu cevap üzerine Sâre'nin eşsiz güzelliğinden etkilenmiş olan Firavun Hz. İbrâhim'e: “Onu bana gönder” demiştir. Ancak Hz. İbrâhim'in duâsı ile Allah tarafından mucizeler gerçekleşmiş ve Firavun Sâre'ye asla elini sürememiştir. Vukû bulan olaylar neticesinde Firavun Sâre'ye lütuf ve ikramda bulunmuş, Hâcer'i ona câriye olarak hediye etmiştir.⁶²⁵

Şâir, bu olaylardan direkt olarak söz etmemekte, yalnızca eziyete uğradıklarını ve Sâre'nin Hâcer'e mâlik olduğunu zikretmektedir:

Zulm ile oldılar dil-âvâre
Hâcere mâlik oldı pes Sâre (1647)

623 Şemseddin Sâmî, *Kâmûsu'l-A'lâm*, İstanbul 1306, s. 1323; Ahmet Rifat, II, 119.

624 Taberî, I, 156-158; İbn Esîr, I, 92-93; Köksal, I, 161-166.

625 Taberî, I, 156-158; Sa'lebî, s. 80; İbn Esîr, I, 92-93; Köksal, I, 161-166.

1.2.3.3.28. Sâre'nin Hâcer'i Hz. İbrâhim'e Bağışlaması

“Bahşîden-i Sâre Hâcer-râ be-İbrâhîm 'Aleyhi's-selâm” orijinal başlıklı beyitlerde İshak Hocası, çocuk sahibi olamayan Sâre'nin Hâcer'i azât edip Hz. İbrâhim'e eş olarak hediye edişini ve Hâcer'in hâmile kalması üzerine gelişen hâdiseleri zikretmektedir.

Sâre çok güzel, bir o kadar da itaatkâr ve saygılı bir eşdir. Ancak yıllar geçmesine ve yaşları ilerlemesine rağmen bir çocukları olmamıştır.

Sâre gerçi hüsünde bî-mânend
Hulûk u hulûk-ile ser-be-pâ dil-bend (1648)

Lîk evlâddan olup nevmîd
Ye's-ile eylemişdi kaç' -ı ümîd (1649)

Hz. İbrâhim bir çocuk hasretiyle Allah'a kendisini sâlihlerden yapması ve kendisine bu konuda ihsanda bulunması için duâ etmiştir.⁶²⁶ Bu durumun farkında olan Sâre, Hâcer'i azat edip, Hz. İbrâhim ile nikâhlanmasını sağlamıştır.⁶²⁷ Bu evlilikten Hz. İsmâil dünyaya gelmiştir. Şâir bu olayı şöyle anlatır:

Zevcine eyledi anı mevhûb
Hem-firâş olmasun bilüp mergûb (1650)

Rabbi heblî-y-le oldı nağme-serâ
İtdi ferzend-i sâlih istid' â (1653)

Düşdi burc-i şerefde sa'd-ı kırân
Oldı tâli' yakîn-i meh-tâbân (1654)

Oldı tîr-i du' â musîb hedef
Geldi âhîr vücûda hayr-ı halef (1655)

1.2.3.4. Hz. İsmâil

1.2.3.4.1. İsmâil Aleyhisselâm'ın Doğumu

“Velâdet-i İsmâ'il 'Aleyhi's-selâm” doğumunun anlatıldığı asıl başlıktır. Rivâyete göre, Hz. İbrâhim seksen altı yaşında iken Hâcer'le olan evliliğinden oğlu

626 Şu'arâ 26/83.

627 Taberî, I, 162; İbn Esîr, I, 94; Köksal, I, 168.

İsmâil dünyaya gelmiştir.⁶²⁸ Şâir, Hz. İbrâhim'le Hacer'in evliliğinden doğan Hz. İsmâil için, yine kıran ilminden söz ederek, şerefli bir burçta uğurlu bir tâlihın sonucu olduğunu, Hz. İbrâhim'in duâsının kabul oluşuyla “hayr-ı halef” olduğunu söyler, onu parlak aya yani dolunaya benzetir. Hz. İsmâil için Kur'ân-ı Kerîm'de geçen “kurretü'l-'ayn”⁶²⁹ göz aydınlığı tâbirini kullanır. Onun Hz. İbrâhim'in gözünün nûru olduğunu söyler:

Ḳurretü'l-'ayn u nûr-ı çeşm-i Ḥalîl
Ya' ni zât-ı şerîf-i İsmâ'îl (1656)

Sâdıḳu'l-va' d u pîşvâ-yı Ḥudâ
Bîḥ-i naḥl-i safâ vâsıl-ı vefâ (1657)

1.2.3.4.2. Seb' Vâdisi'ne Gelişleri

“Be-Vâdiyü's-Seb' Resîden” başlığı altındaki beyitlerde İshak Hocası, Hz. İsmâil'in doğumunun ardından Ba'lebek'ten ayrılarak Şam'a geldiklerini söyleyen şâir, Lût'u Ârden'de iskân ettirdiklerini ve Seb' vâdisine kadar yollarına devam ettiklerini anlatmaktadır. Seb' vâdisi denilen yer, Filistin topraklarında olup, Filistin ile Kudüs arasında bulunan Şam çölündedir. Lût'un yerleştiği bölgeye çok yakındır.⁶³⁰

Ba'lebekden daḥî idüp nehzat
İtdiler mülk-i Şâma dek rıḥlet (1658)

Lûtı Ârdende idüp iskân
Vâdiyü's-Seb' a kendü oldu revân (1659)

Ya' ni itdi Filistîni mesken
Eyledi ol ḥavâlîde me'men (1660)

1.2.3.4.3. Sâre'nin Hâcer'i Kıskanması

Hz. Sâre, İsmâil Aleyhisselâm'ın doğumundan sonra Hz. Hâcer'i kıskanmaya, çekememeye başlamıştır. Bir gün ona kızmış evden dışarı çıkarmıştır, sonra geri çağırıp eve almıştır. Bu kıskançlık yüzünden huzurları kaçmıştır. Sâre Hz. İbrâhim'e

628 Ömer Fâruk Harman, “İsmâil”, **TDVİA**, İstanbul 2001, XXIII, 76-80; Köksal, I, 170.

629 Furkan 25/74; Secde 32/17.

630 Taberî, I, 159; Köksal, I, 166.

sürekli şikâyetle bulunarak ona eziyet etmiştir. Hz. İbrâhim iki kadın arasında kalmıştır.⁶³¹

Şâir yukarıda özetlenen kıskançlık hadisesini “Reşk-Bürden-i Sâre mer-Hâcer-râ” başlığı altındaki (1661), (1662), 81663), (1664), (1665), (1666), (1667), (1668), (1669), (1670), (1671), (1672), (1673), (1674), (1675). beyitlerde anlatmaktadır. Kıskançlığın, kadın fitratının tabii bir sonucu olduğunu söyleyen şâir, Sâre'nin kıskançlıktan sînesinin yüzlerce parçaya ayrıldığını, gözlerine kıskançlıktan kan oturduğunu, hasedinin şiddetinden gözünün kör olduğunu, hele bir de Hacer'in hamileliğini izhârıyla kıskançlık ateşinin daha da alevlendiğini zikretmektedir. Hz. İbrâhim'in bu durumdan dolayı çok elem duyduğunu, arada kalmaktan usandığını belirtmektedir:

Sâreyi muḳteḏâ-yı ṭab^ç-ı zenân
Âteş-i ğıḃṭa eyledi sūzân (1661)

Bâ-ḥusūs olur ise ümm-i veled
Müşte^ç ildür meyânda nâr-ı ḥased (1666)

Şâir, Sâre'nin, Hz. İbrâhim'e “O küçük cariye, ya bir el gibi bu hanede otursun, ya da gözüme hiç gözükmesin, bir an önce bunun çaresine bak” dediğini beyân etmektedir:

Sâre İbrâhîme idüp ibrâm
Ke'y Ḥalîl-i celîl u nîk-encâm (1668)

Ya otursun bu ḥânedede yaban
Çâresi her ne ise gör irken (1673)

İstemem görmesün gözüm anı
Destüme ger gire giribânı (1675)

1.2.3.4.4. Sâre'nin Yemini

“Sevgend-Horden-i Sâre” başlığı altında şâir Sâre'nin kıskançlık ateşiyle yemin etmesini anlatmaktadır. Öfkeyle Hâcer'i yine dışarı çıkarıp eve geri aldığı bir seferde Sâre, onun vücudunun üç uzvundan birer parça keseceğine, yüzünün şeklini değiştireceğine yemin etmiştir. Kendi kendine: “Ben, onun burnunu keseyim!

631 Taberî, I, 162-163; İbn Esîr, I, 94-95; Köksal, I, 170-171.

Kulaklarını keseyim! Amma bu onu çok çirkinleştirir!” demiştir. Biraz düşününce çok çirkinleştireceği için onun burnunu, kulağını kesmekten vazgeçmiştir. Öfkesi geçip aklı başına geldiği zaman, Hz. Sâre, yaptığı bu yemîne şaşırmıştır.⁶³² Bunun üzerine Hz. İbrâhîm, Sâre'den yemînini nasıl gerçekleştireceği konusunda Allah'tan gelecek fermân için birkaç gün beklemesini istemiştir:

Bir kaç a' zâsını bi-Haqq-ı Hudâ
Tu'me-i hâncer eylerem kaç' â (1676)

Hışmını görüp çünkü İbrâhîm
Oldı teşvişden derûnı dü-nîm (1678)

Her ne dirseñ belî bi-çeşm u be-ser
Lîk aña birâz zamân ister (1680)

Şâir Sâre'nin yemîninden (1676), (1677), (1678), (1679), (1680), (1681), (1682), (1683). beyitlerde bahsetmektedir.

1.2.3.4.5. Sâre'nin Yeminini Yerine Getirmesi

Farsça başlığı “Bârre-Şüden-i Sâre be-Fermân-ı İbrâhîm” şeklinde olan bu beyitlerde şâir, Hz. İbrâhim'in Sâre'nin yemini nasıl yerine getireceğini bildirmesini anlatmaktadır.

İbrâhim Aleyhisselâm Allah'tan gelen emirle; Hz. Sâre'ye yemînini yerine getirmek üzere Hz. Hâcer'in iki kulağını delmesini ve onu sünnet etmesini tavsiye etmiştir. Hz. Sâre de, öyle yapmıştır. Ancak bir süre sonra bu da yeterli olmamıştır, artık onu göz önünde bile görmek istememiştir. Hz. Sâre, Hz. Hâcer'e: "Artık sen, benimle bir şehirde bulunmayacak, oturmayacaksın!" demiştir.⁶³³

Şâir, Hz. İbrâhim'in bu sözleriyle Sâre'nin amel edip, Hâcer'in iki kulağını iğneyle deldiğini, onu sünnet ettiğini, ellerine kına yaktığını ve saçlarını kestğini dile getirmektedir:

Olsa Hâcer bu bâbda küstâh
Eyle sūzenle gūşına sūrâh (1685)

632 Taberî, I, 162-163; İbn Esîr, I, 94-95; Köksal, I, 170-171.

633 Taberî, I, 163; İbn Esîr, I, 95; Köksal, I, 171.

Hitneden hūnı ile ol pür-müş
Tā ki hınnā-zed ola her engüş (1686)

Qıl ser-i zūlfını bür̄ide-i tīg
Olmasun perde māhe pāre-i miġ (1687)

‘Āmil ol sözlerümle ey Sāre
Birr-i sevgendiñe budur çāre (1688)

Sāre bu sözler-ile itdi ‘amel
Qıldı ‘ağd-i yeminini münħall (1689)

İshak Hocası, yemin olayı bu şekilde halledilmiş olmakla birlikte, bunun da aile içindeki gürültü ve kavgaları dindirmediğini zikretmektedir. (1684)'ten başlayarak (1691)'e kadar olan beyitler bu konuya ayrılmıştır.

Lik hālī degül teqāḍadan
Hāne-āşūb u şūr u ġavġadan (1690)

1.2.3.4.6. İbrâhim'in Mekke'ye Hicreti

“Hicret-i İbrâhîm be-Mekke” başlığı altında şair, Hz. İbrâhim'in Mekke'ye hicretini anlatmaktadır. Hazret-i İbrâhim Sâre'nin kıskançlığı yüzünden gerçekten müşkül durumda kalmış, ne yapacağına karar verememiştir. Tam o esnada Allah, Hz. İbrâhim'e, Sâre'nin isteğini yerine getirmesini vahyetmiştir. Hâcer ile oğlunu alıp başka bir beldeye götürerek, oraya yerleştirmesi emredilmiştir. Hz. İbrâhim, Hâcer ile İsmâil'i alarak bir akşam yola koyulmuştur. Bu yolculukta onlara Cebrâil Aleyhisselâm rehberlik etmiş, Hacer'le Hz. İsmâil'in yerleşeceği yeri bizzat göstermiştir. Cebrâil Aleyhisselâm'ın rehberliğinde, Burak üzerinde Mekke'ye kadar gitmişlerdir. Hz. İbrâhim onları, bugün Zemzem suyunun aktığı yerin yakınında bir ağacın dibine bırakmıştır. Üzerlerine çalı çırpıdan bir baraka kurarak onları içine yerleştirmiştir. Bu ıssız ve sessiz vâdide kimsecikler yoktur. Zaten oturulacak gibi de değildir. Arâzi ziraata elverişli olmadığı gibi, suyu da yoktur. Hz. İbrâhim, hanımı Hâcer'le oğlu İsmâil'in yanına bir miktar hurma ve su bırakıp, Şam'a Sâre'nin yanına geri dönmeye hazırlanmıştır. Yola koyulunca, hanımı Hâcer ağlayarak arkasına düşmüştür. “Ey İbrâhim! Bizi ıssız ve sessiz bu vadide bırakıp nereye gidiyorsun? Biz bu vadide kimsesiz ne yaparız?” diye ağlamıştır. Hz. İbrâhim cevap vermemiş,

yoluna devam etmiştir. Bunun üzerine Hâcer: “Yoksa böyle yapmanı sana Allah mı emretti?” diye sormuştur. O zaman Hz. İbrâhim hanımına dönerek: “Evet, Allah emretti” cevabını vermiştir. Bu cevabı işiten Hâcer rahatlamıştır. “Öyle ise bize Allah kâfidir. O bizi korur, sahipsiz bırakmaz” demiştir. Hz. İbrâhim’in peşinden gitmeyi bırakıp, tevekkül içinde çocuğunun yanına dönmüştür. Hz. İbrâhim yoluna devam etmiş, çocuğuyla eşinin kendisini göremeyecekleri bir tepeye gelince, Kâbe yönüne dönüp dua etmeye başlamıştır: “Ey Rabbim! Ben, eşim Hâcer ile oğlu İsmâil’i bu çorak vadiye namazlarını dosdoğru kılsınlar, dinî vecibeleri rahatça yerlerine getirsinler diye yerleştirdim. Bu bölgeyi sen, âfet ve düşmandan muhafaza eyle. Emniyetli bir belde kıl. İnsanların gönüllerini buraya meylettir de gelip yerleşsinler. Eşimle çocuğumun yalnızlıklarını gidersinler. Onlardan sadece Allah’a ve âhirete iman edenleri türlü meyve ve nimetlerle rızıklandır” demiştir.⁶³⁴

Şâir de hâdiseyi (1691-1715). beyitlerde özetle şu şekilde anlatmaktadır:

Nâgehân nâzil oldı Vaḥy-i Ḥudâ
Ke'y Ḥalîl-i Ḥudâ-yı bî-pervâ (1691)

Eyle ferzend u mâderin hem-râh
Tâ size Mekke ola cây-ı penâh (1693)

Râh-ı yek-rûze gitdi çünkü Ḥalîl
Âsumândan nüzûl idüp Cibrîl (1696)

Şol burâkı getürdi aña revân
Ḥâtemü'l-enbiyâ' vü fâḥr-i cihân (1697)

Zîr-i rân eyleyüp şeb-i isrâ
Olur anuñ-la âsumân peymâ (1698)

Anda cây-ı iḳâmetin tefhîm
Eyledükde didi ki İbrâhim (1705)

Hâcer u oğlıña budur mesken
Eylesünler bu ḥıṭṭa içre vaṭan (1706)

Buḳ' ası gerçi cengelistândur
Her taraf ḥanzale vü muğaylândur (1707)

Ola yümn-i kıdemle sünbül-zâr
Nesl u zürriyyetünle reşk-i diyâr (1708)

634 Taberî, I, 163-164; Sa'lebî, s. 82; İbn Esîr, I, 95; Köksal, I, 176-177.

Bunda eyle 'ıyālũñi iskān
Süy-ı Hâkdan budur saña fermān (1709)

İshak Hocası, Hz. İbrâhim'in Hâcer ve oğlu İsmâil'i Mekke'deki Hacir⁶³⁵ mevkinde iskân ettirdiğini belirtmektedir. Şâir, Hz. İbrâhim ve âilesinin Cebrâil eşliğinde Burak üzerindeki seyrini Hz. Muhammed'in Mîrâç gecesine teşbih eder. Burak'ın yürüyüşünü deve katarlarının ahengine benzeterek bu âhenkli yürüyüşü "bahr-ı hafîf'e, dördünün Burak üzerinde sıralanışını rubâ'înin mısralarına, terkide oturan Hâcer'i de redife benzetir. Şu beyitler olayı özetlemektedir:

Hükm-i Mevlâya eyleyüp ikrâr
İtdiler mevzi' -i Hacir'de qarâr (1710)

Pes Halîl eyleyüp hevâ-dârı
Sâye-bân eyledi has u hârı (1711)

Şâm semtine oldu maħmil-bend
Çaldılar anda mâder u ferzend (1712)

Yiyecekler ve suları bitince Hz. İsmâil susuzluktan ağlamaya başlamıştır. Hazret-i Hacer su bulmak ümidi ile Safâ Tepesine çıkmış, çölden başka bir şey görememiştir. Safâ'dan inip koşarak Merve Tepesi'ne tırmanmıştır. Safâ ve Merve tepeleri arasında su bulmak ümidi ile yedi defâ koşarak gidip gelmiştir. Bu sırada İsmâil Aleyhisselâm ağlayarak ayaklarını yere vurmuş, ayağını vurduğu yerden su fişkırpı akmaya başlamıştır. Hazret-i Hacer heyecanlanmış ve akan su ziyan olmasın diye "Dur! Dur!" mânâsına gelen "Zem! Zem!" diyerek suyun etrâfını çevirmiştir. Sudan oğlu İsmâil'e içirmiş, kendisi de içmiştir.⁶³⁶

Olayın sonunda Hacer'in bu ıssız ve kimsesiz gurbet elinde kalmasıyla, yanan ciğerinin günlük azığı olduğunu, gözyaşıyla da su testisinin dolduğunu söylemektedir. Hâcer kederinden öyle çok ağlamıştır ki, gözyaşlarından Zemzem suyunun aktığını, âh ve feryâdının eseri olan kara bulutların rahmet yağdığını zikretmektedir:

Giryesi âhîr oldu Zemzem-i hîz
Dūd-ı âhî şehâb-ı rahmet-rîz (1715)

635 Şemsettin Sâmî, III, 1931; Ahmet Rıfat, III, 92.

636 Taberî, I, 164; Sa'lebî, s. 82; İbn Esîr, I, 95; Köksal, I, 177-180.

1.2.3.4.7. Cürhüm Kâbilesi'nin Gelişi

Hâcer bu sudan içmeye devam etti. Bu su onun hem susuzluğunu hem de açlığını gidermekteydi. Çocuğuna da süt emzirip bakıyordu. Mekke'nin yakınında konaklayan Cürhüm kabilesi Hâcer ve oğlunun bulunduğu yerin üzerinde sürekli kuşların uçtuğunu görmüş, bu vadiye ne su ne de bir insan yoktur, diyerek hayretlerini belirtmişlerdir. İki kişiyi oraya göndermişlerdir. İki genç vâdiye geldiklerinde, Zemzem'i, Hâcer'i ve oğlunu görünce iyice şaşırılmışlardır. Hâcer'e selam vermişlerdir. Hâcer onların selâmlarına mukabelede bulunmuştur. “Bu su kimindir?” dediklerinde Hâcer; “Benimdir” demiştir. “Seninle berâber burada oturmamıza müsaade eder misin?” diye sorduklarında Hâcer; “Evet” demiştir. Cürhüm kabilesi Hâcer'den izin alarak oraya yerleştiler ve böylece Mekke şehri kurulmuş oldu.⁶³⁷

Şâir de olayı “Be-Kabîle-i Cürhüm Pebûsten İşân” başlığı altında bu şekilde zikretmekle birlikte, farklı olarak Cürhüm kabîlesinden gelen iki gencin kaybettikleri develerini aramak üzere buraya geldiklerini, çok güzel olan Hâcer'in küçük bir çocukla burada tek başına oluşuna ve kurak olan bu yerden su çıkmış olmasına hayret ettiklerini belirtmektedir:

Ol havâlide kavm-i Cürhümden
Bir kabîle bir iki gün mesken (1716)

Eylemişlerdi andan iki civân
Nâka güm-gerde oldılar cüyân (1717)

Sordılar bu ne sırdur ey bânu
Şüre-zâr içre böyle şîrin su (1724)

Şâir olaya (1716-1733). beyitlerde değinmektedir.

İtdiler çün kabîleye aḥbâr
Çondılar anda dâ'iren mâ-dâr (1727)

Böylece Hz. İbrâhim'in duâsı kabûl olmuş, Mekke hem sulak ve bereketli bir yer hâline gelmiş, hem de iskân edilmiştir. Hâcer ve Hz. İsmâil de yalnızlıktan kurtulmuşlardır. Hâcer ile Cürhüm kabîlesinin kadınları arasında ünsiyet peydâ

637 Taberî, I, 165; İbn Esîr, I, 96; Köksal, I, 180-181.

olmuştur. Hz. İsmâil de akranlarıyla birlikte oyunlar oynayıp, eğlenmiştir. Şâir, Hz. İsmâil'in ilk olarak “Tâziyân” tâbir ettiği bu Araplar'dan “Tâzi” denilen fasih Arapça'yı öğrendiğini zikretmekte ve bu lisânı övmektedir. (1728-1733). beyitler bu konudadır.

İtdi bunlar-la Hâcer ünsiyyet
Eyledi zenleri-y-le hem ülfet (1728)

Ṭıflı eṭfâle oldı hem-bâzî
Eyledi bes ta' allüm-i tâzî (1729)

1.2.3.4.8. İsmâil'in Fasih Arapça Konuşması

“Ma'nâ-yı Evvel min-Tekellüm bi'l-'Arabiyye İsmâ'il” başlığı altında bu dili öğrenmenin Hz. İsmâil'e ayrı bir değer kazandırdığını zikreden şâir, Hz. İsmâil'in bu dili o zamana kadar kimsenin konuşamadığı kadar güzel ve anlamlı konuştuğunu anlatmaktadır:

Ya' ni tâziye virdi zîb u bahâ
Evvelü min-tekellümi ma'nâ (1734)

Yohsa Cürhümden öğrenüp evvel
Oldı hüsn-i edâ ile ikmâl (1735)

Eyledükde tekellüme âgâz
'Aql-ı pişin ile olur dem-sâz (1736)

1.2.3.4.9. İbrâhim'in Mekke'ye Gelişi ve Kurban Kıssası

“Bâz-âmeden-i İbrâhîm be-Dîden-i İsmâ'il be-Mekke ve Kıssa-i Zebh” metnin orijinal başlığıdır. Şâir burada Hz. İbrâhim'in Hz. İsmâil'i görmek için Mekke'ye gelip gidişini ve Kurban kıssasını anlatmaktadır.

Hacer'i ve Hz. İsmâil'i Mekke'de bırakıp Şam'a geri dönmek zorunda kalan Hz. İbrâhim, evlât sevgisi ile Mekke ile Şam arasında yıllarca gidip gelmiştir. Mekke'ye geldiği zamanlardan birinde Allah'ın emri, Cebrâil'in târifi ve Hz. İsmâil'in yardımıyla Kâbe'yi yeniden inşâ etmiş, tamamlanınca da hac vazîfesini ilk defâ ifâ etmiştir.⁶³⁸ Bu nedenle yılda bir kere Hz. İbrâhim hem hac için hem de Hz. İsmâil'i

638 İbn Esîr, I, 998-100; Köksal, I, 184.

görmek için Mekke'ye gidip gelmiştir. Ancak şâir *Vahdet-nâme*'de bu olaya yer vermemektedir. (1737-1741). beyitlerde onun “âmed u şüd” gelip gidişlerinin evlât özlemiyle olduğunu, oğlunu görüp mutlu bir şekilde Şam'a geri döndüğünü söylemektedir:

Lîk gâhîce anı şevk-i püser
Mekke semtine itdirürdi sefer (1739)

Rûy-ı ferzend ile olup hoş-dil
Yine Şâmı iderdi ol menzil (1740)

Hz. İbrâhim yine, evlât hasreti duyup, âdeti üzere Mekke'ye gelmek için yola çıkmış (1742), vâdileri ve sahrâları aşarak şehre ulaşmıştır. Bu defâ da Hz. İsmâil'i görüp gönlü mesrûr olmuş, gözünü nurla doldurmuştur. Ancak bu gelişi, Hz. İsmâil'i kurban etme emrinin verildiği rüyâyı görmesiyle, kurban kıssasının vuku bulacağı seferdir:

Ṭayy idüp vâdî vü beyâbânı
Mekkenüñ âhir oldu mihmânı (1743)

Rûy-ı ferzend ile olup mesrûr
İtdi vasl-ile dîdesin pür-nûr (1744)

1.2.3.4.9.1. İsmâil Aleyhisselâm'ın Vafı

Şâir, “Vasf-ı İsmail Aleyhi's-selâm” başlığı ile başlayan ve çeşitli benzetmelerle Hz. İsmâil'i tavsif ettiği bu bölümde bir de nükteye yer vermektedir. Hz. İbrâhim, Mekke şehrine girip de Hz. İsmâil'i gördüğünde o, güzellik ve zariflik bağının hurması; “ar'ar” dağ servisi gibi boyu posu göklere uzanmış, on bir yaşında bir gençtir. Boy ve posta benzersizdir, gül gibi açılıp güzelleşmiştir (1746). Kâkülleri baştan ayağa kadar kıvrım kıvrım, zülüflerinin büklümleri sevda mayası gibidir (1747). Saçları insanın derûnundaki düğümleri çözecek nitelikte, kaşları amber rengindedir (1748).

Gördi ol naḥl-i bâğ-ı ḥüsn u bahâ
Yâzdeh-i sâle 'ar' ar-ı bālâ (1745)

Tasvirlerine devam eden şâir, Hz. İsmâil'in kaşlarının altındaki gözlerini de “sad” harfine teşbih eder. Yüzünü “gülşen”e yani gül bahçesine, “ârız” yanaklarını

bu bahçedeki gül destelerine, ağzını ise; dudaklar kastedilerek, iki gül ortasındaki “piste”ye yani fıstığa benzetir. Ağzını şeker saçan bir hokkaya, dudaklarını ise kırmızı rengiyle lâl taşına benzemektedir. Ağzının içinde deste deste sıranmış dişler ise gonca içinde gizlenmiş çiğ taneleri misâlidir. Konuştuğu fasih Arapça'nın, onun ağzından çıkan her bir harfî ise cevher niteliğindedir. Hem güzelliğiyle, hem tavrı ve edâsıyla hem de konuşmasıyla gönülleri fethetmekte, kendisine bağlamaktadır. Şâir, Dîvân edebiyâtında sevgili için kullanılan motif ve mefhumlarla Hz. İsmâil'i anlatmış, Mesnevî boyunca neredeyse en fazla tasvir ve benzetmeyi onun için yapmıştır denebilir. (1749-1755). beyitler sırf Hz. İsmâil'in vasıfları hakkındadır.

Zîr-i ebrûda çeşm-i hem-çün sâd
Âyet-i hüsne nass dimiş üstâd (1749)

Hz. İbrâhim, oğlunu görünce sevinmiş, onu kucaklamış, öpüp koklamıştır (1756). Baba oğul birbirini selamlamışlar, bir süre birlikte vakit geçirmişlerdir.

Merhaben beg diyü şenâ itdi
Bu reviş üzre bir zamân gitdi (1757)

1.2.3.4.9.2. Hz. İbrâhim'in Rüyâ Görmesi

Hz. İbrâhim'in biricik oğlu İsmâil'i kurban etmesini emreden rüyayı görmesini ve akabindeki gelişmelerden bahseden beyitler “H'âb-Dîden-i İbrâhîm 'Aleyhi's-selâm” başlığından sonraki beyitlerde hikâyeye edilmektedir.

Hz. İbrâhim yıllar önce, bir oğlu olduğu takdirde onu Allah'a kurban edeceğini adamıştır. Geçen zaman içerisinde oğulları olmuş ancak o, adağını unutmuştur. Mekke'de bulunduğu sırada rüyasında oğlunu kurban etmesi emredilmiştir.⁶³⁹ Uyandığında bu fikir ile irkirmiştir. Acaba bu rüyâ Allah'tan mı yoksa şeytandan mı? diye düşünmüştür. Hz. İbrâhim birkaç gece aynı rüyayı görünce artık bu rüyânın Allah'tan olduğunu anlamıştır. Rüyâyı, oğlunu kurban etmesi gerektiği şeklinde tâbir etmiştir. Hz. İbrâhim bu vahyi zor da olsa yerine getirmesi gerektiğine, büyük bir imtihan karşısında olduğuna inanmıştır. Hiç tereddüt etmeden

639 Kurban edilecek kişinin Hz. İsmâil mi? yoksa, Hz. İshak mı? olduğu konusu tartışmalıdır. Bu konu hakkında ayrıca bkz. İbn Esîr, I, 101-103; Köksal, I, 191-193.

Allah'a teslim olmuş ve oğlu İsmâil'i kurban etmeye karar vermiştir.⁶⁴⁰ Bu olay Kur'ân-ı Kerîm'de Saffât Sûresi 100-111. âyetlerde şu şekildedir: “İbrâhim 'Ey Rabbim! Bana sâlihlerden olacak bir çocuk bağışla.' dedi. “Biz de ona uysal bir oğul müjdeledik”. Çocuk kendisiyle birlikte koşup yürüyecek yaşa gelince İbrahim ona, 'Yavrurum, ben rüyamda seni boğazladığımı gördüm. Düşün bakalım, ne dersin?' dedi. O da, 'Babacığım, emrolunduğun şeyi yap. İnşallah beni sabredenlerden bulacaksın' dedi. Her ikisi de Allah'a teslim oldular. İbrâhim, oğlunu şakağı üzerine yatırdı. Biz de ona şöyle seslendik: 'Gördüğün rüyanın hükmünü yerine getirdin. Şüphesiz biz iyilik yapanları böyle mükâfatlandırırız.' 'Şüphesiz bu apaçık bir imtihandır.' Dedik. Biz, (İbrahim'e) büyük bir kurbanlık vererek onu (İsmail'i) kurtardık. Sonradan gelenler arasında ona güzel bir ad bıraktık. İbrahim'e selam olsun. İyilik yapanları işte böyle mükâfatlandırırız. Çünkü o mü'min kullarımızdandı.”⁶⁴¹

Şâir, bu olayı aynı şekilde (1759), (1760), (1761), (1762), (1763), (1764), (1765). beyitlerde aktarmaktadır. Rüyâsında, Hz. İbrâhim'e “izbah ibnek” oğlunu boğazla yani kurban et emrinin verildiğini söyler:

Ḥ'âbda bir gice Ḥalîl-i Ḥudâ
Reh-nümâyende-i ṭarîḳ-i Hudâ (1758)

İzbaḥ ibnek sadâsını der-güş
Öldi itdikde vâlih u medhüş (1759)

Vaḥy-i Raḥmânî mi 'aceb âyâ
Yâ ki telbîs-i dîv-i herze derâ (1762)

Bu taḥayyürle kıldı yine menâm
Yine 'ayni-y-le böyle geldi peyâm (1763)

Bildi Raḥmânî olduğın rü'yâ
Buldi teşvişden derûnı rehâ (1764)

Oldı câzim ki ola fermân-ber
Zebḥ-i ferzende itdi şedd-kemer (1765)

640 Taberî, I, 178-181; Sa'lebî, ss. 93-94; İbn Esîr, I, 104; Köksal, I, 186.

641 Sâffât 37/101-111.

1.2.3.4.9.3. Hz. İbrâhim'in İsmâil'i Kurban Etmeye Karar Vermesi

“Azîmet-Kerden-i İbrâhîm Zebh-i İsmâ'îl-râ” metnin orijinal başlığıdır. Şâir buradan itibâren kurban edilme hâdisesine geçmektedir.

Hz. İbrâhim'e böylece oğlu İsmâil'i kurban etmesi emir olunmuştur. Hz. İbrâhim, Hz. İsmâil'i Allah rızası için kurban etmeye karar vermiştir. Sabah olunca, Hâcer'i çağırıp, ona oğlu Hz. İsmâil'i hazırlamasını söylemiştir. Hâcer, Hz. İsmâil'i giydirip, süslemiştir. Baba oğul, beraberce Minâ istikâmetine doğru yola koyulmuşlardır. Bazı kaynaklarda Hz. İbrâhim'in, Hâcer'e odun kesmek ve toplamak veya iş işlemek üzere Hz. İsmâil'i götürdüğünü söylediğini zikretmekte, hançer ve ipi de bu nedenle istediğini belirtmektedir.⁶⁴²

Şâir, bunlara ilâve olarak Hz. İbrâhim'in bu olaydan duyduğu elem ve kederi anlatırken, onun evlât acısıyla gözyaşı dökmekten gözlerinin neredeyse kör olduğunu, yine de Allah'ın emrini seve seve yerine getirmeye azmettiğini dile getirmektedir:

Oldı çün çeşm-i merdüm-i mehcür
Giryeden dîde-i kevâkib kör (1769)

Hâcer-i sîne-sâfa didi Hâlîl
Baña hem-reh gerekdür İsmâ'îl (1770)

Var bu gün bir maħalde da' vet-i dost
Vâcib oldı bize icâbet-i dost (1771)

Hâcer'e, bir dost meclisine icâbet etmek üzere Hz. İsmâil ile birlikte gideceklerini söylemiştir. Hz. İbrâhim'in Hacer'e yola çıkmak için onu süslemesini emretmesini sanatkârâne bir şekilde tasvir eden şâir, Hz. İsmâil'in sırtına yeşil elbise giydirip, başına kırmızı başlık takmasını, sümbül gibi kıvrım kıvrım saçlarının lülelerini düzeltmesini, nergis gibi insana sarhoşluk veren gözlerine sürme çekmesini, tâka benzeyen kaşlarını süslemesini, gül gibi yanaklarına gül suyunu şebnem etmesini, saçlarına ıtır sürmesini, kulaklarına ve boynuna süsler, ince beline kemer takmasını, el ve ayaklarını tezyîn etmesini, kısaca onu baştan ayağa süsleyip

642 Taberî, I, 183; Köksal, I, 186.

püslemesini istemiştir. Hâcer de eşinin arzusunun aynen yerine getirmiştir. Bu olay (1766-1778). beyitlerde geçmektedir:

Dest-i pâyını eyleyüp tezyîn
Zîb u baḡş eyle ḡâtem u na' lîn (1777)

Hâcer ol emri eyleyüp itmâm
İhtimâm-ile oldı nîk-encâm (1778)

1.2.3.4.9.4. Hâcer'den İp ve Hançer İstemesi

“Resen u Hancer-H'âsten ez-Hâcer” başlığı altında şâir, Hz. İbrâhim'in oğlunu kurbân etmek üzere yola çıkmadan evvel bir dost ziyaretine gittiklerini, hançer ve “resen, rîsmân” ipi de orada bir koyun kesmek icâp ederse diye Hâcer'den istediğini anlatmaktadır. Hz. İbrâhim'in hançeri iyice “sûde-fesân” bileyip, “ser-tîz” ucunu sivri ve “hûn-feşân” keskin hale getirdikten sonra yola koyulduklarını zikretmektedir:

Dil-nüvâzâna didi ey Hâcer
Hem-reh it bir resenle bir ḡancer (1779)

İktizâ itse bismil-i ḡurbân
Bî-mühimmât olur mı hîç âsân (1786)

İmtişâl itdi emrine Hâcer
Virdi bir rîsmân u bir ḡancer (1787)

Hz. İbrâhim ve onun peşi sıra yürüyen Hz. İsmâil şöyle tasvir olunur: Hz. İbrâhim'i “hurşîd” güneşe teşbihle küçük çocuk, onun ardı sıra giden gölgesidir. Babası nereye basıyorsa, oğlu da onun gittiği yerden yürümektedir. “Sehî-kad” fidan boylu, “serv-revân” servi yürüyüşlü bu genç her adımda âdetâ salınarak yürümektedir. Sahrada seyrederken her adımında oluşan ayak izleri sanki etrâfa saçılan güller gibidir. Sabâ rüzgârı “zülf-i müşgîn” zülfünün siyâhına dokunsa, dağ ve ovaları “nâfe” kokusu kaplamaktadır. Anber kokulu, kıvrım kıvrım saçlarının gölgesi toprağa yüz halkalı zırh gibi döşenmektedir. Bu vaziyet üzere iki yolcu, biri “rehber” diğeri “peyrev” ardı sıra giden olmak üzere durmadan gitmektedir:

Saḡn-ı saḡrâda sanki serv u revân
Naḡş-ı pâyile oldı gül-efşân (1794)

Turma gitmekde ol iki server
Biri peyrev u birisi rehber (1797)

1.2.3.4.9.5. İblis'in Vesvese Vermek İçin Hâcer'e Gelmesi

Şeytan Hz. İbrâhim'in kararlılığını görünce ne yapacağını şaşırmıştır. İbrâhim'i bu işi yapmaktan caydırmak için ilk olarak Hâcer'in yanına gelerek, onu kandırmaya çalışmıştır.⁶⁴³

Şâir, şeytanın Hâcer'in yanına gelip, onu caydırmaya çalışmasını “Âmeden-i İblis be-Vesvese-i Hâcer” başlığı altındaki (1798-1827). beyitlerde anlatmaktadır. Şeytanın, Hz. İbrâhim'in Allah'ın rızâsı için kurban edecek olmasından duyduğu elemenden dolayı yılan gibi kıvrım kıvrım olduğunu, Hz. İbrâhim'i yolundan döndürüp, fermânı yerine getirmemesi için çâre aradığını zikretmektedir. Onun, yaşlı bir pir kılığında, sırtında âbâ, başında külâh, bir elinde âsâ bir elinde yalandan çektiği tespih, saç sakal dağınık, yüzünde örtü, dilinde de sahte bir “hû” zikri ile Hâcer'in yanına geldiğini söylemektedir:

Başladı dürlü dürlü tebdîre
Girdi ol demde sûret-i pîre (1800)

Hâcer'in yanına sokularak, “Ey günahattan korkan kadın, ayrılık derdi ve meşakkatle gönlü yaralanmış kişi! Yolda oğluna rastladım da o yüzden sana geldim. Sahrada güneşin şiddetiyle yorgun düşmüş, tâze gül gibi oğlun toza toprağa belenmiş. Yolculuğun meşakkati onu pejmürde etmiş, sümbül gibi kıvrım kıvrım saçlarını tel tel dağılmış, susuzluktan, lâl dudaklarının rengi solmuş. Bâri babası ona acısa da katletmeseydi, hançerle başını ayırmayaydı. O baba, yeni yetişmekte olan oğlunu boğazlayacak, çocuk korku içindeydi. Onu hançerin altına yatırmadan, gökyüzüne yüzlerce feryât çıkmadan koş, ciğer pârene yardım et. Yoksa oğluna yazık olacak, gözünden kanlı yaşlar akacak. Çarçabuk yetiş de oğlunu kurtar. Sonra bin feryât da etsen oğlun geri gelmez. Eğer benim sözüne inanmıyorsan sana şahit olarak hançer ve ip yeter” demiştir:

643 Taberî, I, 184. Bazı kaynaklarda şeytanın ilk olarak Hz. İbrâhim'e daha sora Hz. İsmâil'e ve son olarak Hâcer'e gittiği bildirilmektedir. İbn Esîr, I, 104; Köksal, I, 186-188.

Didi ey bānu-yı ḥaṭā-endīṣ
Miḥnet u derd-i hicrile dil-rīṣ (1805)

Bāri ḳatlı itmeyeydi anı peder
Ḳılmayaydı cūdā serīn ḥancer (1810)

Olmadan ceṣmi ḥāk u ḥūn-ālūd
Ṭurma men' eyle anı zūd-ā-zūd (1814)

Hâcer onu dinledikten sonra: “Ey, bunamış ihtiyar! Sen ne diyorsun, akılı başında olan adam oğlunu öldürür mü? Eğer bir kurban gerekiyorsa oğlunun yerine kendi canını verir. Şâyet kurban edilmesi gerekiyorsa, İbrâhim Allah'ın elçisidir, içtihadında hata etmez.” diye cevap vermiştir:

Bu ne sözdür ki söyledüñ ezber
Oğlını ḳatlı ider mi hiç peder (1819)

Zebḥ olunmaḳ olursa İbrāhīm
Kendüyi oğlına ider taḳdīm (1821)

Bî-sebeb zebḥa ictirā itmez
İctihādında ḥod ḥaṭā itmez (1824)

Câhil şeytan bu defâ kendini ele verip, “İbrâhim kendi aklınca bunu Allah'ın istediğini sanıyor, akıllı kişi böylesine bir hayalle oğlunu kurban etmez” demiştir:

Pîr-esb-i cevāb-ı der-meydān
Eyledükde didi ki ey nādān (1825)

Kendü zu' mınca Ḥaḳ idüp fermān
Didi gūyā ki oğluñ it ḳurbān (1826)

1.2.3.4.9.6. Hâcer'in Cevâp Vermesi

Fakat Hâcer verdiği cevapla, teslimiyetin zirvesine ulaşmıştır: “Ha sen şunu söyle desene! Eğer Allah'tan böyle bir emir gelmişse, ben de emre teslim olurum. Ey şeyh' senin aklının ayarı kaçmış, belli ki başına soğuk geçmiş yani kafayı üşütmüşsün” demiştir. Onun şeytan olduğunu anlayıp, bin bir hakaretle yanından kovmuştur. Şâir, (1828-1838). beyitlerde bu diyaloga yer vermiştir:

Didi Hâcer aña ki hā şöyle
Söyler iseñ baña bunu söyle (1828)

Emr-i Haḫdur dise ger İbrāhīm
Zebḫa ben kendümi idem teslīm (1831)

‘Aḫluñ ey şeyḫ nāsere kaçmuş
Var başuña senüñ sovuḫ geçmüş (1832)

Gördi Şeytān ki itdügi efsün
İtmedi ḫalb-i Hāceri meftün (1838)

1.2.3.4.9.7. İblis'in İsmail'e Gelmesi

Şeytan Hācer'in kalbini kaydıramayacağını anlayınca, bu defâ Hz. İsmâil'in yanına varıp: “Ey oḅul! Yolculuḅunuz nereyedir? Böyle bir yerde acele acele nereye gidiyorsunuz? Buraları çok tehlikelidir, sonunda başına bir felâket gelir. Senin bu seferin 'zebḫ' kurban olmak içindir. Babandan kork ve sakın, zîrâ o senin canına kast etmekte, ondan kaç, hançer seni kana bulamadan buradan uzaklaş” demiştir. (1839-1845). beyitler bunu anlatır:

Vardı ol reh-nümâ-yı sũ-‘i sebîl
Pîç u tâb-ile tâ-be-İsmâ‘îl (1839)

Zebḫ içündür seni bu semte sefer
Ḫayfdur sen pederden eyle ḫazer (1843)

Naḫl-i ‘mrũnden olmadan ber-ḫ‘âr
Zaḫm-ı ḫancer seni ide ḫũn-bâr (1845)

1.2.3.4.9.8. İsmâil'in Cevap Vermesi

İsmâil: “Ey sakat görüŖlü ihtiyar! Bunu araŖtırmak sana mı düŖtü? ldürme konusunda söylediklerin akla ve hükme ters düŖmektedir. Bir babanın oḅlunu kurbân etmek için hançer çekmesini kim kabul edebilir?” diye cevap vermiştir:

Didi ey pîr-i nâ-savâb-endîŖ
Ne iḫtizâ itdi eylemeñ teftîŖ (1846)

Kimse tasdîḫ ider mi anı peder
Zebḫ-i ferzend içün çeke ḫancer (1848)

Şeytan: “İbrâhim, bu emrin Allah'tan olduḅuna inandığı için sebat göstermektedir. Kan dökücü bu adam, bunu böyle anlamaktadır. Senin iyiliḅin için sana haber veriyorum, sonra bin vâveylâ fayda vermez” demiştir:

Didi ey nev-civân-ı bî-ārām
Emr-i Hâkdur diyū ider iḳdām (1849)

Ḥayr-ḥ'āhāne eyledüm inhā
Sūd virmez soñunda vāveylā (1851)

Bu sözler üzerine onun şeytan olduğunu anlayan İsmâil: “Behey bunak! Hile ve yan dolu sözlerin hep mekruhtur. Eğer Mevlâ, benim kurban edilmemi emrettiyse bu benim canıma minnettir. Babam onu yerine getirsin, zîrâ Hak emrine neden niçin diye suâl olunmaz. Beni kurban edilmeye lâıyk bulduysa bu benim için saadettir. Allah'ın emri ise, 'Bismillâh' Allah'ın adıyla işte kurban olmak için hazırım” buyurmuştur:

Dīv-i pîre didi behey ma' tūh
Mekr u rīv ile sözlerin mekrūh (1852)

Emr-i Mevlâ baña sa' ādetdür
Zebḥ iderlerse cāna minnetdür (1853)

Bismil için olursa emr-i İlāh
Ḥāzırum aña işte Bi'smillāh (1856)

1.2.3.4.9.9. İblis'in İbrâhim'e Gelmesi

Asıl başlık “Reften-i İblîs be-Pîş-i İbrâhîm” şeklindedir. Şeytanın son olarak İbrâhim'e gelişi anlatılır.

Şeytan, Hz. İsmâil'den de ümîdini kesince bu defâ, Hz. İbrâhim'in yanına gelerek, pir edâsıyla selâm verir. “Ey Allah'ın peygamberi! Senin durumundan haberim vardır. Oğlunu kurban etmeye karar verdin. Ey Hak dînin yolcusu, sana nasihat etmek haddim değil ancak, gördüğün rüyanın hükmünü yerine getirmekte aceleci olma, belki sana vesvese veren şeytandır. Eğer bu şeytanın bir hilesiyse, onunla amel etmek doğru olmaz. Bu yaptığın işten sonra kederlenir de pişmân olursan, şeytani mutlu edersin. Dostumun üzülüp, düşmanımın sevinmesine râzı olamam. Akıllıca düşünmeyip, pişmân olacağın bir iş yaparsan sonunda mahzun olursun. İş işten geçtikten sonra âh ve figân fayda vermez, kesilen baş bir daha yerine gelmez. Gördüğün bir rüyâ ile böyle bir evlâdı hançerle nasıl kesersin? Sen bâri biraz düşün” demiştir:

Nā-ümīd oldı anda da şeytān
İtdi sūy-ı Ḥalīle sarf-ı ‘inān (1857)

Mekr-i iblīs olursa ol rü'yā
Anuñ ile ‘amel olur mı revā (1863)

soñra feryād u nāle sūd itmez
Kesilen baş bir daḥī bitmez (1867)

1.2.3.4.9.10. İbrâhim'in Cevap Vermesi

Hz. İbrâhim, onun şeytan olduğunu anlamış ve ona: “Ey, hilekâr ve kovulmuş şeytan! Yaptığın bu hilenin “kâr-ger” tesiri yoktur. Benim, oğlumu kurban etmeme mânî olamaz. Göklerin ve yerin yaratıcısı olan yüce Allah, her ne fermân ederse etsin, ihlaslı bir kul onun emrine asla karşı çıkmaz. “Emr-i sūcūd” secde emri senin hatırında değil mi, sözünü tutmadığın için o seni reddetmişti. Ben Allah'ın hükmüne kesinlikle tâbî olurum, âlem de gelse beni yolumdan caydıramaz. Sen beni yolumdan caydırıp, beni kahr ateşine atmak istersin. Oğlumu kurbân etmekten beni alıkoymak dilersin. Bu yolda başım da gitse, ağlamaktan gözlerim kanlı yaşlar da saçsa ben vazgeçmeyeceğim” diyerek cevap vermiştir. Hz. İbrâhim'in cevâbı (1871-1880). beyitlerde yer almaktadır:

Bildi Şeytān idügin İbrāhīm
Didi ey ḥīle-sāz dīv-i racīm (1871)

Ḥāṭıruñda degül-mi emr-i sūcūd
Ṭutmaduñ eyledi seni merdūd (1875)

Kār-ı bismilde gitse de başum
Ḳande ağlarsa çeşm-i ḥūn-pāşum (1879)

1.2.3.4.9.11. İblis'in Ümidini Yitirmesi

Bu cevaplar karşısında iyice ümitsizleşen İblis, pergel gibi boyunu iki büklüm ederek, ortadan çekilmiştir. Hilesi işe yaramayan şeytan, “Hâ'ib u maḡbūn” şaşırması ve ümitsiz bir halde oradan ayrılıp gitmiştir:

Oldı İblīs-i mel' anet me'nūs
Her birinden kemâlle me'yūs (1881)

Gitdi andan o h̄ile çü mel' ün
Bād-ı der-dest u h̄ā'ib u mağbūn (1884)

1.2.3.4.9.12. Baba ve Oğlun Kurban Yerine Gitmesi

“Reften-i Peder u Püser be-Kurbân-gâh” başlığı altında şâir kuban yerine vardıklarında gelişen şu diyalogu aktarmaktadır: Kurban hükmünün yerine getirileceği mevkiye vardıklarında Hz. İbrahim oğluna, “Ey gözümün nuru, ciğerimin köşesi, Allah'ın en güzel hediyesi, sözü tatlı, ömre bedel oğlum! Bende senin ayrılığına dayanacak güç yoktur; lâkin ben rüyamda seni boğazladığımı gördüm. Allah'ın emriyle seni kurban etmekle görevlendirildim. Düşün bakalım, ne dersin?” dedi:

Oldılar ol maqāma çünki muqīm
İtdi fetḥ-i kelām İbrāhīm (1887)

Ḥāsılı böyledür baña fermān
Ḥaḡ yolına seni idem ḡurbān (1893)

Sen ne dirsın bu derd-i cān-gāha
Var mıdur çāre ḡükm-i Allāha (1894)

Hz. İsmâil de, “Babacığım, ben bu işe 'kalb-i selīm' ile râzıyım, işte kılıç, işte teslim olmuş gerdan. Her ne ile emrolundu isen onu yap. Allah'ın emrinin kulu ve kurbânı olayım. İnşallah beni sabredenlerden bulacaksın” dedi. Her ikisi de Allah'a teslim oldular. Özetini verdiğimiz bu hâdise (1885-1902). beyitlerde ustaca nazmedilmiştir:

Bendeñüzden budur me'āl-i cevāb
Eyleñ icrā-yı emr-i Ḥaḡḡa şitāb (1898)

Rāzıyım rāzıyım bi-ḡalb-i selīm
İşte tıḡ işte gerdan-i teslīm (1900)

Var ümidim ki ol ḡarīb u Muçīb
Vire ben bendesine sabr u şekīb (1902)

1.2.3.4.9.13. Hz. İsmâil'in Vasiyeti

Hz. İsmâil: “Babacığım, birkaç vasiyetim var. Yerine getirmeni istiyorum. Babacığım, hançeri bileyin ki bir defâda kessin. Ellerimi bağla ki ıstırapla sana zarar

vermeyeyim. Yüzümü yere çevir belki yüzüme bakarsın da merhamet edersin. Yanaklarım gözüne ilişmesin, “tîr-i müjgânım” ok gibi kirpiklerim sana tesir etmesin. Gömleğimi anneme götür beni hatırlasın. Anneme selâm söyle. Beni nasıl kestiğini ve ellerimi bağladığını söyleme. Allah'ın emrine sabretsin. Gül yüzümü ve dudaklarımı hatırlayıp da bülbüller gibi figân etmesin. Ellerinden öptüğümü ilet. Beni hatırlayıp da, Allah'a isyan etmesin. Söyle bana âhiret hakkını helâl etsin, kıyâmete kadar beni hayırla yâd etsin, bana duâ etsin” demiştir. Şâir, Hz. İsmâil'in vasiyetini (1903-1922). beyitlerde gâyet etkileyici bir üslûpla anlatır:

Lîk ey mihribân-ı nîk-endîş
Eyleyem kaç vasiyyeti der-pîş (1903)

Luţfuñuzdan budur niyâz u recâ
Anları cümle idesüz ber-câ (1904)

Tâ ki şâd ola cân-ı nâ-şâdum
İde hayır du'â-y-ile yâdum (1922)

1.2.3.4.9.14. Kurbân Ânı

Hz. İsmâil vasiyetini tamamladığında, Hz. İbrâhim'e “Ey peder! Ayrılık vakti geldi. Kurban emrine sıkıca bağlan, onu kesinlikle yerine getir. Allah korusun, kurban edildiğim sırada benden hoş olmayan bir şey zuhur ederse de beni affet” demiştir. Baba oğul bundan sonra kucaklaştıklarında dağlar, vâdi ve gökler feryat figan, bağış çağırış ile dolmuştur. İsmâil, sinesi yaralı babasının gözlerine ve yüzüne bûseler kondurmuştur. Sonra da kurban için emre âmâde olup bir yanının üzerine yatmıştır. Her ikisi de emre teslimiyet göstermiştir. Hz. İbrâhim onun ellerini ve ayaklarını bağlamıştır. “Hançer-i cân-güdâz” can yakıcı hançeri eline alıp, tekrar bilemiştir ki, şâirin deyimiyle bir anda Hz. İsmâil'in boynunu “gül-rîz” eylesin yani gül rengi kanlar bir anda saçılsın, hemencecik kesip canını alsın. Şâir ayrıca ellerine ve ayaklarına dolanmış ipi de yılana benzetmektedir. “Şurû' der-Zebh” başlığını taşıyan bu olayın tamamı (1923-1934). beyitlerde anlatılmaktadır:

K'ey peder geldi çün zamân-ı firāk
Zebhüm emrine eyle şedd-i niţāk (1924)

Bismili için oldu âmâde
Kıldı pehlûsi üzre üftâde (1930)

Eyledi rîsmânı bes der-dest
Dest u pâyını itdi muhkem-best (1932)

Haçer-i cân-güdâzı eyledi tîz
K'ide minâ-yı gerdenin gül-rîz (1934)

1.2.3.4.9.15. Haçerin Kesmemesi

“Nâ-Bürîden-i Haçer” başlıklı bu bölümde şâir, yukarıda verilen Saffât Sûresi'nin ilgili âyetlerine telmihte bulunarak, Allah'ın “Biz de ona şöyle seslendik: 'Gördüğün rüyanın hükmünü yerine getirdin. Şüphesiz biz iyilik yapanları böyle mükâfatlandırırız. Şüphesiz bu apaçık bir imtihandır'.”⁶⁴⁴ sözlerini özetler:

Haçret-i Zü'l-celâl u Vaḥy u Celîl
Vâ' d iden sâbirîne ecr-i cezîl (1935)

Şâir daha sonra özetle şunları anlatır: Allah meleklerle örnek olması için göklerin kapılarını açmış ve bu olayı izlemelerini istemiştir. Hz. İbrâhim'in emirlere bağlılığını, Hz. İsmâil'in sabrını anlamalarını dilemiştir. Hz. İbrâhîm bıçağı, oğlunun boğazına sürttüğü sırada gökyüzüne bir vâveylâ yayılmıştır. Bu esnâda yerde gökte ne kadar melek varsa secdeye kapanmış: “Allah'ım! Korum İsmâil'ini, affet İsmâil'ini” diye yalvarmışlardır. Allah da meleklerine “Ey meleklerim benim kulum İbrâhim'e bakınız, benim rızam için oğlunun boğazına bıçağı nasıl sürüyor. Hâlbuki siz Âdem'i yaratacağım zaman yeryüzünde kan dökcek, yeryüzünü ifsâd edecek birisini mi yaratacaksınız demiştiniz de ben de size benim bildiklerimi siz bilmezsiniz demiştim”⁶⁴⁵ buyurmuştur:

Oldı ebvâb-ı âsumân meftûh
Bula bu ma' ni yanlarında vuzûḥ (1938)

Emr-i Mevlâya inkıyâd-ı Ḥalîl
Ḥükm-i Allâha sabr-ı İsmâ' il (1939)

Haçeri itdi çünki gerden-sâ
Ehl-i gerdüna düşdi vâveylâ (1940)

644 Saffât 37/104-106.

645 Taberî, I, 66.

Hz. İbrâhîm, bıçağı çok şiddetli sürmesine ve bıçağın çok keskin olmasına rağmen bıçak Hz. İsmâil'in boğazını kesmemiş, bıçağın yüzü tersine dönmüştür. Şâir Hz. İsmâil'i kurban hâdisesinde boynu için birtakım benzetme, tevriyeli ve tenâsüplü olarak anlatmaktadır. Tevriyeli bir anlatımla, hem olayın “Mînâ” denilen yerde vûkû bulması münâsebetiyle, hem de şekli itibâriyle Hz. İsmâil'in boynu için şişe benzetmesinde bulunarak “mînâ” kelimesini kullanır. Onun boynu için aynı zamanda “bahr-ı gerden” tâbirini de kullanarak, hançerin tüm “med cezire” gidip gelmelere rağmen bu denizin “zîr u zeber” alt üst olmadığını, bu deryâda tüm dalgalanmalara rağmen sonunda “mercan-zâ” mercan oluşmadığını yani denizin dibinin kan kırmızısına bürünmediğini ifâde eder. Boynu için bir de gül benzetmesini yapan şâir, hançeri sürtmesine rağmen o gülün güzâr olmadığını yani kıpkırmızı güllerle dolu bir gül bahçesi olmadığını belirtir:

Sadme-i hancer-ile ol mînâ
Reşha-rîz olmadı velâ kaţ' â (1944)

Kesmedi ya' ni gerdenin sekîn
Eylemişdi eger çi pek keskin (1947)

1.2.3.4.9.16. Hançeri Taşa Vurması

Hz. İbrâhîm, tüm uğraşlarına rağmen hançerin kesmesini sağlayamayınca hayretler içinde kalmıştır. Öfkeyle hançeri taşlık bir yere fırlatmıştır. Bunun üzerine hançerin isâbet ettiği taş, darp ve hiddetten iki parçaya bölünmüştür:

Hayret-âlûd olup bu ma' nâya
Pür gâzab çaldı seng-i hârâyâ (1948)

Đarb u hiddetle seng kıldı güzâr
İki laht itdi anı hem-çü hıyâr (1949)

Şâir, Hz. İbrâhîm'in öfkeyle: “Ey işe yaramaz, şer saçan hançer! Sen kesin emri duymadın mı? Allah'ın huzurunda şu sahranın taşları bile peynir gibi paramparça olurken sen nasıl kesmezsin?” dediğini nakleder. Bunun üzerine hançer dile gelerek, sırrını söylemeye başlamıştır: “Ben, hükümleri yerine getirmekle görevli bir emir kuluyum. Sen kesme konusunda “kat'â” kesin emir vermektedirsin,

lâkin Celîlullâh ise onu yasaklamaktadır. Bu durumda ben Allah'ın dediğini yapmaktayım, kula lâzım gelen de budur” diye cevap vermiştir:

Didi ey nâ-bekâr şurûr-engîz
Güş-ı at' ını itmeyüp tecvîz (1950)

Oldı ancer süan-la tîz-zebân
Açdı pîş-i alîle râz-ı nihân (1952)

ükm-i Mevlâyı eylerem icrâ
'Abde lâzım iâ' at-i Mevlâ (1955)

1.2.3.4.9.17. Cebrâil'in Ko Getirmesi

Yukarıda tamamı verilen, kurbanla ilgili âyetlerde işâret edildii üzere, Cebrâil Aleyhisselâm, tam bu esnâda cennetten getirdii bir kurbanlıkla birlikte görünmüştür. Cebrâil Allah'ın emriyle Hz. İbrâhim'e: “İşte sana olunun yerine boazlayacaın kurbanlık. Boazla onu” buyurmuştur.⁶⁴⁶ Şâir “Fürûd-Âmeden-i Cebrâ'îl be-Kebş” başlıı altında bu olayı şöyle özetlemektedir:

Pes bu eşnâda eyleyüp ta' cîl
Oldı nâzil şu resme Cebrâ'îl (1956)

urrem u şâd u pür-sürûr u beşûş
Eylemiş kebş-i cenneti ber-düş (1957)

Didi ol azret-i 'Aliyy u 'Azîm
Eyledi sen alîlini tekrîm (1958)

Hz. İbrâhim, Allah'ın emrinde sebât ve sabır gösterdii için böyle mükâfatlandırılmıştır.

İtdi zeb-ı 'azîmide ihdâ
ûn-ı ferzende ile anı fedâ (1962)

İt püser yirine anı urbân
Şükr-i en'âm-ı aı vird-zebân (1964)

1.2.3.4.9.18. İbrâhim'in Olunu Serbest Bırakması

Hz. İsmâil'in kurban edilmekten kurtuluşunun anlatıldıı beyitlerin orijinal başlıı “Rehâ-Kerden-i İbrâhîm mer-Püser-râ ez-Bend” şeklindedir. Şâirin ifâdesiyle

646 Taberî, I, 185; Sa'lebî, s. 94; İbn Esîr, I, 105; Köksal, I, 189-190.

Hız. İbrâhim, oğlunun bağışlandığı haberine öylesine sevinmiştir ki sevinç çığlıkları “nüĥ-tâka” dokuzuncu feleğe kadar yükselmiştir. Hız. İsmâil'i bağlı iken gölgeye benzeten şâir, “best” yani bağlı iken çözölüp, servi boyuyla ayakları üzerine doğruduğunu söylemektedir. Sonra da boyunu bir “nün” harfi gibi eğip, babasının eteğinin bir kenarından ve yüzünden öptüğünü, birbirleriyle sarılıp kucaklaştıklarını zikretmektedir. Ardından baba oğul, emrine karşı durulmayan yani “Emzâd” olan Allah'ın hükmünü bir an önce yerine getirip, koğu kurbân etmişlerdir:

Çünkü ferzenden eyledi itlâk
Çığdı bānuñ sürûrı tâ nüĥ-tâk (1965)

Emr-i emzâda itmeyüp taqsîr
Kebşi zebĥ itdiler belâ te'ĥîr (1971)

Sonunda Allah'a olan bağlılıklarının mükafâtını almış olarak, mutlu ve bahtiyar bir şekilde Allah'ın nimetine şükrederek, Hâcer'in evine doğru yönelmişlerdir:

Ĥurrem u tâze rû-yi dil-şâdân
şükr-güyân-ı ni' met-i Yezdân (1972)

Döndiler andan ol iki server
Ĥâne-i Hâcer oldu cây-ı mağarr (1973)

1.2.3.4.10. İsmâil'in Ra'le ile Evlenmesi

Asıl başlığı “Zen-Kerden-i İsmâ'il Ra'le bint-i Mudad-râ” olan beyitlerde Hız. İsmâil'in henüz annesi Hâcer hayatta iken Cürhüm kabîlesinden Ra'le bint-i Mudad ile evlendiği zikredilmektedir. Oysa diğer kaynaklarda Hız. İsmâil'in ilk olarak başka bir kadınla evlendirildiği, bu evlilikten sonra Hız. Hâcer'in vefât ettiği, Hız. İbrâhim'in isteğiyle, Hız. İsmâil'in ilk eşini boşayıp, ikinci kez evlendiği anlatılmaktadır ki bu durumda Ra'le onun ikinci eşidir.⁶⁴⁷ şâir, Ra'le'nin annesinin Hız. İsmâil'in annesi

647 Hız. İsmâil'i Cürhümîler içlerinden Sa'd'ın kızı Cedda ya da Sa'id b. Üsâme'nin kızı Ümâre ile evlendirmişlerdir. Hız. İsmâil'in bu evlilikten çocuğu olmamıştır. Evlilikten bir süre sonra annesi Hâcer vefat etmiş, Hız. İbrâhim oğlunun durumunu kontrol için Mekke'ye gelmiştir. Hız. İsmâil'in evine geldiğinde onu evde bulamayınca, Hız. İsmâil'in hanımı ile aralarında şu konuşma geçmiştir: Hız. İbrâhim: “İsmâil nerede?” diye sormuştur. Hız. İsmâil'in hanımı: “Rızk temin etmek için ava gitti” demiştir. Hız. İbrâhim: “Geçiminiz nasıl?” diye sorduğunda, Hız. İsmâil'in eşi: “Darlık içindeyiz, durumumuz kötü” diye cevaplamıştır. Hız. İbrâhim: “Kocan geldiğinde selam söyle, kapısının eşiğini değiştirsın” demiş ve gitmiştir. Hız. İsmâil avdan döndüğünde

Hâcer'in yanına gelerek, iki gencin evlenmeleri konusundaki arzusunu beyân ettiğini, Hâcer'in bunu kabul etmesiyle Hz. İsmâil ve Ra'le'nin evlendiklerini anlatmaktadır.

Şâir, Hz. İsmâil'in, gülistana benzettiği Cürhüm kabîlesi içinde büyüyüp serpildiğini söyleyerek onu “tezerv” yani sülüne teşbih eder. Hz. İsmâil'in kabîle içinde “mâh-ı burc-i şerîf” dolunay gibi giderek yükseldiğini ve parladığını söyler. Cürhümlerin kadın-erkek, çoluk-çocuk cümlesinin onu çok sevdiklerini, ona hayranlık duyduklarını anlatır. Hz. İsmâil öyle güzel ve mükemmeldir ki özellikle kadınlar onun için süslenmekte, onu görebilmek için yolunu gözlemektedirler. Kâbîle içinde hayrânı çok olmasına rağmen, Hz. İsmâil hiç birisine rağbet etmemektedir. Bu yönüyle şâir onu iffet yolunun hoş yürüyüşlü keklîği diye tanımlar:

Buldı ol peççe-i tezerv-i vefâ
Gülsitân-ı kabîle içre nümâ (1977)

Mâh-ı burc-i şerîf gibi bundan
İrtifâ' a yitişdi gün günden (1978)

Dâm-ı mekr-ile olmaz idi şikâr
Olsalar her ne deñlü dâne-güzâr (1988)

1.2.3.4.10.1. Ra'lenin Vasfı

“Vasf-ı Ra'le Zevce-i O” başlıklı beyitlerde şâirin tavsifine göre Ra'le bint-i Mudâd, kabîle içinde güzellik ve iffette eşsiz bir genç kızdır. Çiçeklerin önde geleni, hilal kaşlı, bir içim su gibidir. İsmette devrinin önde geleni, güzellik ve güler yüzlülükte rakibi bulunmayan biridir. Göçebe çadırında oturan güneş gibidir, öyle ki ona bir gölge dahi yaklaşmamıştır. Öylesine temiz ve masumdur ki şâir onu “dürr-i

hanımıyla aralarında şu konuşma geçmiştir. Hz. İsmâil: “Evimize gelen oldu mu?” diye sorduğunda karısı: “Evet, yaşlı bir adam geldi, seni sordu, cevap verdim. Geçimimizi sordu 'darlık içindeyiz' dedim” diye cevap vermiştir. Hz. İsmâil, “Sana bir şey tembih etti mi?” dediğinde kadın: “Sana selam söylememi istedi ve 'kapının eşiğini değiştirsin' diye tembih etti” demiştir. İsmâil Aleyhisselâm durumu anlayıp: “O gelen ihtiyar babamdı. Senden ayrılmamı istiyor, artık evine dön” demiştir. Böylece İsmâil ilk eşinden boşanmıştır. Bir müddet sonra yine Cürhümîlerden Mudad b. Amr'ın kızı Ra'le ya da Seyyide ile evlenmiştir. Hz. İbrâhim Mekke'ye tekrar geldiğinde Hz. İsmâil yine ava gitmiştir. Hz. İsmâil'in yeni hanımıyla aralarında yukarıdakine benzer şekilde bir konuşma geçmiştir. Ancak kadın geçimlerinin ve kocasının iyi olduğunu söylemiş ve ihtiyara hürmet ve hizmette bulunmuştur. Hz. İbrâhim bu defâ: “Kocan geldiğinde ona selam söyle, kapısının eşiğini güzel tutsun” demiştir. Hz. İsmâil avdan gelince hanımı olanları anlatmıştır. Hz. İsmâil: “O babamdı. Sen de evimin eşiğisin. Seni hoş tutmamı emrediyor” demiştir. İbn Esir, I, 118; Köksal, I, 195-200.

nâ-süfte”ye teşbih eder. Tâlibi çok olmasına, yaşlılarının hep evlenme arzunda olmasına rağmen Ra'le asla onlar gibi değildir. Evlilikte gözü yoktur, bu meseleleri ağzına dahi almamaktadır. Bu nedenle annesi bir gün ona, “Ey servi boylu kızım! Bana boyun posun gibi doğruyu söyle, sen niçin böylesin? Yaşlıların ya da senden küçükler hep, kız ya da erkek evlenme arzusundadır. Gece gündüz bunu konuşurlar. Pek çoğu evli ya da kendine bir eş seçmiştir. Eğer istersen seni baş göz etmek benim boynumun borcudur. İsteğin varsa, başım gözüm üstünedir” dedikten sonra ona Hz. İsmâil'i anlatarak, eğer râzı olursan ben seni onunla evlendirmek isterim ne dersin demesiyle, Ra'le annesinin isteğini kabul ettiğinin işâreti olarak utanarak sükût etmiştir. Kısaca özetlediğimiz bu olay (1989-2022). beyitler arasında sanatkârâne bir şekilde hikâyelendirilmektedir.

Çavm-i Cürhümde birdür sâmi
Ra'le bint-i Muḍâḍ idi nâmı (1989)

Mâder-i mihribânı bir gün aña
Didi ey duḡter-i revân-âsâ (2002)

Var ḡabîle içünde merd-i cüvân
Şâmdan gelme bir meh-i tâbân (2013)

Çün işitdi kelâmını duḡter
Şerm-ile söyledi ki ey mâder (2021)

Her neçe re'y idersün ol der-kâr
Ben ḡamüşem velî sükût ikrâr (2022)

1.2.3.4.10.2. Ra'le'nin Annesinin Hâcer'e Gelmesi

Râ'le'nin annesi bu gelişmeden sonra doğruca Hâcer'in yanına gelmiş ve izin isteyerek şu teklifini bildirmiştir. “Ey Hâcer, iznin olursa sana bir gizli sır söyleyeceğim. Senin fidanın (oğlun) büyüyüp gelişmiştir, delikanlı olmuş, evlenme çağına erişmiştir. Sen onu şimdiye kadar evermedin, bâri gel şimdiden sonra bunu yap da çadırın bir de gelinin ile nurlansın. Tüm hasletleriyle mükemmel güzellikte, ismet ve nüzhette yani namus ve temizlikte “reşk-i serûş” melekleri bile kıskandıracak, temiz nesepli, akıllı ve hayırlı bir kız vardır ki bu kabileden olup adı Ra'ledir. Eğer sen kabul edersen oğlun İsmâil ile evlenmeye hazırdır, bu sana

söylediğim de bir annenin murâdıdır.” demiştir. Şâir bu diyaloga “Bed-Âmedî-Hâsten-i Mâder-i Ra'le mer-İsmâ'il-râ ez-Hâcer” başlığı altındaki (2023-2037). beyitlerde yer vermiştir. Olayı özetleyen bir kaç beyit şu şekildedir:

Mâder ol kıssadan olup şādān
Hâcerüñ haymesine oldu revān (2023)

Didi ey bānu-yı safā tıynet
Bir nihānī kelāma vir ruhsat (2024)

Bāri şimden gerū ever anı
Haymeñ itsün 'arūs-ı nūrānī (2029)

'İsmet-i nüzhet-ile reşk-i serüş
Hem hasīb u nesīb u sâhib-i hüş (2031)

Ger murāduñ olursa bu duğter
Belki eylerse hıṭbe anı püser (2034)

Bī-dirig olduğı muqarrerdür
Bī-tereddüd murād-ı māderrdür (2035)

1.2.3.4.10.3. Hâcer'in Râzı Olması

“Râzı-Şüden-i Hâcer” başlığı altında şâirin bildirdiğine göre Hz. Hâcer, Ra'le'nin annesinin bu teklifini kabul etmiş ve Hz. İsmâ'il'e ulaştırmıştır. Hz. İsmâ'il de kabul etmiş ve Ra'le ile “hıṭbe” yani nikâhlanmaya tâlip olmuştur:

Hâcer ol emre virdi çünki rızā
İtdi İsmā' ile anı inhā (2036)

Ol daḥī oldu mādere teslīm
Hıṭbe emrini itdiler taqḍīm (2037)

1.2.3.4.10.4. İsmâ'il'in Ra'le İle Nikahlanması

Hz. İsmâ'il'in Ra'le'yi görünce onun “hastası” olduğunu, böylece nikâhlandıklarını ifâde eder. “Tezvevüc-i İsmâ'il Ra'le-râ” başlığı altında anlatan şâir, onları “Zühre” ve “mâh”a teşbih ederek kıranın vâkî olduğunu, bu evlilikle hâmile kalan Ra'le'nin “Nûr-ı Muhammedî”yi taşıdığını haber vermektedir. Hazine değerindeki bu nurun hazinedârı böylece Ra'le olmuştur. Hâmilelik süresi nihâyete erdiğinde ise ismi şerefli, seçkin bir erkek dünyaya gelmiştir:

H^vaste-kār oldı Ra^ç leye ol an
Zühre vü māha vāqı^ç oldı kırān (2038)

Ra^ç leye ictimā^ç olup hāsıl
Oldı Nūr-ı Muhammedî hāmıl (2042)

Ya^ç ni naql idüp aña ol nūr
İtdi devrān hazineye gencūr (2043)

Müddet-i hamlīn eyleyüp itmām
Geldi andan vücūda merd u benām (2044)

1.2.3.4.11. İsmâil Aleyhisselâm'ın Hz. Muhammed'e Kadarki Nesli

1.2.3.4.11.1. Kayzar'ın Doğumu

Bu silsile Kayzar'ın doğumunu anlatan “Velâdet-i Kayzar” başlığıyla başlamaktadır. Hz. İsmâil'in Ra'le ya da Seyyide ile evliliğinden on iki erkek çocuğu dünyaya gelmiştir.⁶⁴⁸ Hz. Muhammed'in nesebini oluşturan cediti ise Kayzar (Kaydar)'ın neslinden devam etmiştir. Hz. İsmâil, son peygamber Hz. Muhammed'in atasıdır. Hz. Muhammed'in nesebi sırasıyla şöyledir⁶⁴⁹: İsmâil, Kayzar (Kaydar), Hamel, Nebt, Elhemyesa', Eded, Adnân, Meadd, Nizâr, Mudar, İlyâs, Müdrike, Huzeyme, Kinâne, Nadr, Mâlik, Fihri (Kureyş), Gâlib, Lüeyy, Ka'b, Mürre, Kilâb, Kusayy, Abdu Menâf, Hâşim, Şeybe (Abdülmuttalib), Abdullah'tır.⁶⁵⁰ Kaynaklarda “Kaydar” olarak da zikredilen Kayzar, Hz. İsmâil'in Ra'le ile olan evliliğinden dünyaya gelmiştir.⁶⁵¹ Şâir, Nūr-ı Muhammedî'nin taşıyıcısının Kayzar olduğunu zikretmektedir:

648 İbn Esîr, I, 118; Köksal, **Peygamberler Tarihi**, I, 235.

649 Hz. Muhammed'in nesebi ve ataları pek çok kaynakta zikredilmektedir. Ancak bu kişilerin isimleri söz konusu eserlerde farklı hareketlerle okunmuştur. Bir de Adnân adlı kişiden sonraki atalar için farklı görüşler söz konusudur. Bazıları Adnân ile Hz. İsmâil arasında dört ecdat sayarken bazılarında ise bu sayı kırkı bulunmaktadır. Bu nedenle şâirin sıralamasına sâdik kalınmış, hareketlendirmesinde ise, İshak Hocası ile İbn Esîr'in telaffuzları birbirine yakın olduğundan isimler onların eserlerdeki şekliyle yazılmıştır. İbn Esîr, II, 13-36.

650 Hz. Muhammed'in Hz. İsmâil'e kadar uzanan nesebi için ayrıca bkz. İbn Hişâm Abdülmelik, **es-Sîreü'n-Nebevî**, Thk. Taha Abdurrauf, Şirketü't-tabâ'ati'l-fenniyyeti'l-müttehede, t.y., I, 1-5; İbn Sa'd Ebu Abdullah Muhammed, **et-Tabbakâtü'l-Kübrâ**, thk. İhsan Abbâs, Daru Sâdir, Beyrut 1968, I, 55; Ahmed Cevdet, **Kısas-ı Enbiya ve Tevarih-i Hülefa**, Haz. Mâhir İz, M. E. Bas., I/I, 48-53; Taberî, II, 333-338; İbn Esîr, II, 13-36.

651 İbn Esîr, I, 128; Köksal, I, 235.

Ya'ni Kayzar dilir-i sâhib-i dîn
Pehlevân-ı 'adüvv-şikâr-i güzîn (2045)

Cebhesi Nür-ı Aḥmede maṭla'
Zât-ı pāk-ı Muḥammede menba' (2046)

1.2.3.4.11.2. Hamel

Şâir, nübüvvet nûrunun İsmâil b. Kayzar'ın Hamel adındaki oğluna geçtiğini söylemektedir:

Bir veled virdi aña 'Azze ve Celle
Maḫhar-ı nür-ı pāk u nāmı Ḥamel (2047)

1.2.3.4.11.3. Nebt

Kayzar b. Hamel'in de bir oğlu olduğunu, bu oğlanın isminin Nebt olup melek gibi gönülleri fethettiğini beyân etmektedir:

Aña dâḫi virüp Ḥudā ferzend
İsmi Nebt u firîşte-veş dilbend (2048)

1.2.3.4.11.4. Elhemyesa'-Eded

Nebt'in oğlunun da Elhemyesa' adını taşıdığını, onun da Eded adında bir oğul ile gözünün aydınlandığını belirtir:

Oldı Elhemyesa' da aña veled
Çeşmin anuñ da rüşen itdi Eded (2049)

1.2.3.4.11.5. 'Adnân-Mu'add

Eded'ten sonra Adnân adındaki oğluna intikâl eden nübüvvet nûru, Adnân'dan da oğlu Meadd'a geçmiştir.⁶⁵²

İtdi hoş-dil anı daḫi 'Adnân
Toğdı andan Mu'add pür-iz'ân (2050)

652 İbn Esîr, II, 35-36.

1.2.3.4.11.6. Nizâr-Mudarr

Meadd'ın oğlu Nizâr'dır, Nizâr'ın oğlu ise Mudarr (Mudar)'dır. Mudarr Hz. Muhammed'in 18. dereceden atasıdır.⁶⁵³

Geldi andan daḥî vüçüda Nizâr
Anuñ oğlu Muḍarr zî-miḳdâr (2051)

1.2.3.4.11.7. Elyâsa-Müdrîke

Hiz. Muhammed'in bundan sonraki ataları, Mudarr'ın oğlu Elyâsa (İlyâs) ile onun oğlu Müdrîke'dir.⁶⁵⁴ Nûr-ı Muhammedî'yi taşıyanları “hayr-ı halef” tâbir ederek, onlar için “dürr” benzetmesinde bulunan şâir, onların anne ya da babalarını da “sadeî”e teşbih etmektedir:

Dürr-i Elyâsa oldı olda sadeî
Müdrîkedür aña da ḥayr-ı ḥalef (2052)

1.2.3.4.11.8. Huzeyme-Kinâne

Müdrîke'den sonra oğlu Huzeyme dünyaya gelmiştir.⁶⁵⁵ Huzeyme'nin oğlu Kinâne ise Hz. Muhammed'in 14. batından dedesidir.⁶⁵⁶

Pes Huzeyme anı idüp şādân
Aña dâḥi Kinâne pâre-i cân (2053)

1.2.3.4.11.9. Nadr-Mâlik

Kinâne'nin oğlu Nadr'dır.⁶⁵⁷ Nadr'ın oğlunun adı da Mâlik'tir.⁶⁵⁸ Bu durumda Kinâne 13., Mâlik ise 12. derece atalardır.

Naḍr idince anı da şîrîn-kâm
Geldi andan veled ki Mâlik nâm (2054)

653 İbn Esîr, II, 33-35; Muhammad Hamidullah, **İslâm Peygamberi (Hayatı ve Faaliyeti)**, Çev. Salih Tuğ, İstanbul 1993, I, 31.

654 İbn Esîr, II, 32-33.

655 İbn Esîr, II, 32.

656 İbn Esîr, II, 31-32; Hamidullah, I, 31.

657 İbn Esîr, II, 31.

658 İbn Esîr, II, 30.

1.2.3.4.11.10. Fihr

Fihr, Mâlik'in oğlu olup, şâirin rivâyetine göre Kureyş diye meşhurdur. Kureyş, Hz. Muhammed'in 11. dereceden ceddidir.⁶⁵⁹

Fihr ile ol daḥî olup mesrūr
Fihrdür pes Kureyş ile meşhūr (2055)

1.2.3.4.11.11. Gâlib-Lü'eyy

Fihr'in nesli Gâlib ile devam etmiştir. Torunu ise Lü'eyy'dir.⁶⁶⁰

Ol da şād oldu çünki Gâlibden
Pes Lü'eyy itdi anı dil-rüşen (2056)

1.2.3.4.11.12. Ka'b-Mürre

Lü'eyy'in oğlu Ka'b'dır. Ka'b dokuzuncu atadır.⁶⁶¹ Ka'b'ın oğlu Mürre'dir.⁶⁶²

Anı da Ka' b idüp feraḥ-encām
Mürre itdi anı da hoş-fercām (2057)

1.2.3.4.11.13. Kilâb-Kusayy

Mürre'den, Kilâb dünyaya gelmiştir.⁶⁶³ Ticâretle uğraşan Kilâb Filistin'e giderken yolda Kudâ'a kabilesinden bir kızla evlenmiş ve bu evlilikten Kusayy doğmuştur.⁶⁶⁴

Mürreden dâḥi geldi çünki Kilâb
İtdi anı Kuşayy bülend-i Cenâb (2058)

659 İbn Esîr, II, 30; Hamidullah, I, 31.

660 İbn Esîr, II, 29-30.

661 İbn Esîr, II, 29; Hamidullah, I, 31-32.

662 İbn Esîr, II, 29.

663 İbn Esîr, II, 29.

664 İbn Esîr, II, 24-28; Hamidullah, I, 32.

1.2.3.4.11.14. 'Abdi Menâf-Hâşim

Kusayy'ın oğlu Abdi Menâf'tır.⁶⁶⁵ Mekke'nin hâkimiyeti babası Kusayy'dan ona geçmiştir. Abdi Menâf'ın oğlu Hâşim, cömertliği ile tanınmıştır. Tüccar olan Hâşim sık sık Filistin'e ve başka memleketlere gidip gelmiştir.⁶⁶⁶

Oldı aña netîce ' Abdi Menâf
Togdı andan da Hâşim-i dil-saf (2059)

Nevbet-i Hâşimi ki itdi zühür
Tal' atı kıldı ' âlemi pür-nür (2060)

1.2.3.4.11.14.1. Hâşim'in Evlenmesi

“Zen-Kerden-i Hâşim” başlığını taşıyan beyitlerde şâir onun bâğ-ı Tihâme'de⁶⁶⁷ yetiştiğini, sürekli “bey u şirâ” alım satımla uğraşmakta ve bu münâsebetle sık sık diğer memleketlere “âmed u şüd” gelip gitmekte olan bir tüccar olduğunu zikretmektedir. Şâirin deyimiyle, Hâşim'in “Dâd u sitâd” alışveriş yapmak için en çok gittiği yer Şâm'dır. Bu devirde Mekkeli kervanlar kuzeye çıkarken Medine'ye uğramaktadır.⁶⁶⁸ Yine bir Şam seferi sırasında Yesrib'e⁶⁶⁹ yani Medine-i Münevvere'ye uğramış, burada gözü bir güzele kaymıştır. Bu bahis (2061), (2062), (2063), (2064), (2065), (2066), (2067), (2068), (2069). beyitlerde yer almaktadır.

Terbiyetle o asl-ı nahl-i safâ
Çekdi bâğ-ı Tihâmede bâlâ (2061)

Eyledükde temiz-i sūd u ziyân
İtdi dâd u sitâde bend-i miyân (2062)

Mekmeden Şâma eyleyüp rihlet
Şâmdan Mekkeye idüp nehzat (2065)

Yesribi eyledükde cây-ı qarâr
Oldı bir şive-kâre çeşmi düçâr (2069)

665 İbn Esîr, II, 24.

666 İbn Esîr, II, 22-24; Hamidullah, I, 32.

667 Şemsettin Sâmi, III, 1710; Ahmet Rifat, II, 291.

668 Hamidullah, I, 32.

669 Şemsettin Sâmi, VI, 4792; Ahmet Rifat, VII, 199.

1.2.3.4.11.14.2. Selmâ'nın Vafı

Hamidullah'ın rivâyetine göre, Hâşim'in Medîne'de görüp âşık olduğu ve evlendiği güzelliğiyle meşhur bu kadın, mâlikâne sâhibi başkan Uhayhat ibn Culâh'ın dul karısı Selmâ'dır.⁶⁷⁰ Şâir ise onu babasının adıyla, Selmâ bint-i Amr diye zikretmektedir. Gönlünü Selmâ'ya kaptıran Hâşim, babasından onu istemiş ve nikâhlanmışlardır. Bir süre Medîne'de eşinin yanında yaşayan Hâşim, Şam'a gitmek üzere yola çıkmış ve giderken hâmile eşi Selmâ ve babası Amr ile vedâlaşmıştır. Özetle anlatılan bu olay “Vasf-ı Selmâ Zevce-i Hâşim” başlığıyla (2070-2084) arasındaki beyitlerdedir.

Ḳadd-i ra' nâ vü ḥüsni bî-hemtâ
Duḫter-i ' Amr u nâmi ḥod Selmâ (2070)

Ḥâsılı ' Amrdan idüp ḥıṭbe
Oḫudılar nikâḥ için ḥıṭbe (2077)

Sulb-i Hâşim'de vaz' olan gevher
Dürc-i Selmâyı itdi cā vü maḫarr (2078)

Çıḫdı Yeşribden oldı rāḥile-rān
' Azm-i iḫlīm-i Şāma germ-' inān (2084)

1.2.3.4.11.14.3. Hâşim'in Gazze'de Vefâtı

Hamidullah, Hâşim'in Filistin'e seyahati sırasında Gazze'de vefât ettiğini rivâyet etmektedir.⁶⁷¹ İshak Hocası, Şâm'a giderken Gazze'ye⁶⁷² uğradığını ve burada hastalanıp yatağa düştüğünü, bir iki gün sonra da vefât ettiğini zikretmektedir.

İshak Hocası bu olayı “Vefât-Yâften-i Hâşim der-Gazze” başlıklı beyitlerde şöyle anlatmaktadır:

Ġazze şehrine oldı çün dāḥil
İnḥirāf-ı mizāc idüp ḥâsıl (2085)

Bir iki gün ṭurup ' alīl u saḫīm
Cānı cān-baḫşe eyledi teslīm (2086)

⁶⁷⁰ Hamidullah, I, 33.

⁶⁷¹ Hamidullah, I, 32.

⁶⁷² Şemsettin Sâmi, V, 3279; Ahmet Rifat, V, 136.

İtdi Hâşim vedâ^c -1 dâr-1 sipenc
Çekdi Selmâ hezâr mâtem u renc (2087)

1.2.3.4.11.15. Şeybe'nin Doğumu

Babası Hâşim'in Gazze'de vafâtından sonra dünyâyâ gelen Şeybe, bir süre Medîne'de annesiyle yaşamıştır.⁶⁷³ Şâir onu, Hz. İbrâhim, Hz İsmâil, Hâşim ve Kayzer için de benzerlerini kullandığı “gulâm-ı hoş-fercâm, numûne-i ikbâl, nişâne-i ikbâl” gibi tâbirlerle tavsif eder ki bu onun temiz bir nesepten gelmesi ve son peygamber olan Hz. Muhammed'in dedesi olması hasebi iledir. Şeybe'nin güzelliğinin ve vaziyetinin hasta kalplere şifâ dağıttığını zikreden şâir, tavır ve tarzının “siyâdetine” seyyitliğine delil olduğunu, nesebinin temiz, pak, seçkin ve değerli olup, bunun zâhiren görüldüğünü bildirir. Ayrıca onu, “bülend-ahter” yüksek bir yıldıza ve “meh-i enver”e parlak aya ve kamere teşbih eder. (2088), (2089), (2090), (2091), (2092), (2093). beyitlerde şâir Şeybe'nin velâdetini anlatır:

Müddet-i hamlîne gelüp encâm
Toğdı andan gulâm-ı hoş-fercâm (2088)

Nesli pāk u hasīb u hem t̄ahir
‘Irq-ı t̄ahirden olduğı z̄ahir (2091)

Şeybe ismi-y-le itdiler mevsûm
İtdi herkes bu nām-ile ma‘ lûm (2092)

1.2.3.4.11.15.1. Şeybe'nin Abdülmuttalib Diye İsimlendirilmesi

“Sebeb-i Tesmiye Şeybe bi-'Abdü'l-Muttalib” başlığıyla şâir, Şeybe'nin Abdülmuttalib olarak isimlendirilmesinin sebebini izah etmektedir.

Doğduğunda kendisine Şeybe⁶⁷⁴ ismi verilen bu çocuk, yedi yaşına geldiğinde “tenâzul, tîr-bâzî” ok atıcılığında usta biri hâline gelmiştir. Medine'de akranı olan çocuklarla ok atıcılığında yarışmaktadır ki, yine böyle bir günde Mekke'den Benî Hârisî'den bir kişi Yesrib'e gelmiştir. Çocukların arasında ok atmadaki yeteneğini görünce Şeybe'ye kim olduğunu sormuş çocuk da ben Hâşim b. Abdu Menaf'ım

673 İbn Esîr, II, 18; Hamidullah, I, 33.

674 İbn Esîr, II, 17-19; Hamidullah, I, 33.

cevâbını vermiştir. Bu kişi Mekke'ye döndüğünde Muttalib'e yeğenini haber vermiştir. Muttalib, Hâşim'in kardeşi yani Şeybe'nin öz amcasıdır⁶⁷⁵ Bu haberi duyan Muttalib, Medine'ye gelerek çocuğu bulmuştur. Şeybe'yi beraberinde Mekke'ye götürmüş ve himâyesine almıştır. Bu hâdiseleri anlatırken şâir, çocuğu almak için Yesrib'e dolu dizgin at süren Muttalib'i “Rüstem”e benzetir.⁶⁷⁶

Müddet-i ‘ömri oldı seb‘ a sin̄n
Buldı la‘ b u tenāzule temk̄n (2094)

Muṭṭalib Hâşime birāder idi
Belki cānı ile berāber idi (2102)

İtdi tıflı ıfâsına irkâb
Mekke semtine ‘azm u ıarb-ı rikâb (2107)

Mekke'ye vardıklarında Muttalib'in yanındaki çocuğu görenler, onu Muttalib'in kölesi zannetmişlerdir. Şehirde Muttalib köle satın almış şeklinde söylenti çıkmış, Şeybe'ye “Abdü'l-muttalib” yani Muttalib'in kölesi adını takmışlardır. İşin aslı sonradan ortaya çıktıysa da Abdülmuttalib ismi değişmemiştir:

Didiler Muṭṭalib ğulām almuş
Zer virüp bende-i benām almuş (2111)

İtdiler ‘ Abd-i Muṭṭalib ıtlāk
Oldı pür bu nevā ile āfāk (2113)

Bildiler soñra hep saġır u kebır
Asl u neslini itdiler tevķır (2114)

1.2.3.4.11.15.2. Abdülmuttalib'in Vasfı

Vahdet-nâme'de Hz. Muhammed'in dedesi Abdülmuttalib'in vasfının anlatıldığı orijinal başlık “Vasf-ı 'Abdü'l-Muttalib Cedd-i Hazret-i Risâlet-Penâh 'Aleyhi's-selâm” şeklindedir. Buna göre: Amcası Muttalib'in büyütüp terbiye ettiği Abdülmuttalib, onun bütün mal varlığına da sahip olmuştur. Atalarından beri süre gelen Mekke'nin himâyesi de ona verilmiştir. Herkes tarafından çok sevilip sayılan ve uzun boylu olarak tanıtılan Abdülmuttalib⁶⁷⁷ bu yönüyle, şâirin ifâdesiyle, gülşen-i

675 İbn Esîr, II, 22-24.

676 Rüstem için bkz. Pala, s. 334.

677 Hamidullah, I, 33.

Mekke içinde yetişen “Tûbâ”⁶⁷⁸ ağacı misâlidir. Mal varlığı yönüyle zengin olduğu kadar, Allah katında da “müstecâbe'd-duâ” duâsı kabul olunan, Allah'ın cömertlik ve keremine nâil olmuş, Allah'ın kendisine bol nimet ve lûtuף ihsân ettiği bir kişidir. O, aynı zamanda “Beytullâh” Allah'ın evi olan Kâbe'nin de koruyucusudur:

Muttalib terbiyet idüp anı
İtdi her luḡfin aña erzānī (2115)

Rāfidi zā'irāni Beyti'llāh
Mün' im-i bī-dirig̃ u kār-āgāh (2120)

Bih̃-şāh-ı dıraht-ı ızz u vaḡār
İrḡ-ı naḡl-i ser-āmed-i pür-bār (2121)

1.2.3.4.11.15.3. Abdülmuttalib'in Fâtıma İle Evlenmesi

Gelmiş geçmiş tüm kavimlerin en şereflişinin başkanı ve temiz nesepli “Fahr-i cihân” olan Hz. Muhammed'in dedesi olan Abdülmuttalib evlenme çağına geldiği vakit, Mekke'den Fâtıma binti Amr ile nikâhlanmıştır.⁶⁷⁹ Abdullah'ın annesi, Hz. Muhammed'in “ceddesi” yani ninesi olan Fâtıma, güzel huylu, cennet hürîsi gibi hâtundur. Şâir, Hz. Abdullah'a hâmileliği sebebiyle nûra teşbih ettiği Abdullah'ın annesini “Mahzen-i nûr” diye tâbir eder. Bu evlilikten çok sayıda oğlan dünyaya geldiğini ifâde eden şâir, “Zen-Kerden-i 'Abdü'l-Muttalib Fâtıma-râ” başlığıyla (2122), (2123), (2124), (2125), (2126). beyitlerde bu meseleye yer vermiştir.

Seyyidü'l-ḡavm-i yekke-i devrân
Cedd-i sâhib-temiz-i Faḡr-i Cihân (2122)

Buldı naḡd-i kemâli çünki revâc
Fâtıma binti ' Amra itdi zevâc (2123)

Cedde-i Ḥazret-i Ḥabīb-i İlāh
Maḡzen-i nûr u ümm-i ' Abdullāh (2125)

678 Tûbâ ağacı için bkz. Pala, s. 400.

679 İbn Esîr, II,13.

1.2.3.4.11.16. Abdullah'ın Doğumu

Abdülmuttalib'in oğlu olan Abdullah'ın künyesinin, Ebû Kusem, Ebû Ahmed ya da Ebû Muhammed olduğunu söyleyenler vardır.⁶⁸⁰ Abdullah, Abdülmuttalib'in on oğlundan en küçüğüdür. Bu özelliğinden dolayı şâir onun, en küçük olmasına rağmen mânâda daha değerli ve yüce olduğunu bildirerek, yine şiirden misal verir. Abdullah'ı “mısrâ-i çârümîn” dördüncü beyte ve ona kıyasla kasîdenin en güzel beyti olan “beytü'l-kasîd”e benzeterek akıl sâhiplerinin bu beyitlerin makbul olduğu konusunda ittifak ettiklerini zikreder (2129). Bu nedenle zevk sâhibi kişilerin bu beyitleri ezberlediklerini dile getirir (2130).

Âhîr ‘ Abdullâh'a olup hâmil
İtdi emr-i velâdeti kâmil (2127)

Sûretâ oldı cümleden kihter
Lîk ma‘ nîde efdal u mihter (2128)

1.2.3.4.11.16.1. Abdullah'ın Öldürülmek İstenmesi Hakkında Hikâye

Şâir, “Hikâyet” bölümünde Abdullah'ın Nûr-ı Muhammedî'nin taşıyıcısı olması hasebiyle dikkat çektiğini, Şam ehlinin bu durumdan haberdâr olduklarını ve onu öldürmek için doğumundan itibaren fırsat kolladıklarını anlatır. Alnında apaçık bir nur görünen Abdullah'ı nübüvvet nûrunun taşıyıcısı olması hasebiyle, güneşten bir parçaya, aya, gökyüzüne asılı cübbeye bürünmüş bir avîzeye teşbih eden şâir, öldürülmek istenmesinden dolayı hâle gibi nûrun etrâfını bürüyen bu cübbeyi de kana bulanmış olarak tasavvur eder. Kanlı haliyle de onu Hz. Yahyâ'nın cübbesine benzeterek cübbenin kurumuş ve solmuş kırmızı gül gibi olduğunu söyler. Şâir atalarının dîni olan putperestliği yok edeceği ve en büyük mâbetleri olan Sümnât'a zarar vereceği korkusuyla Hz. Muhammed'in doğmasını engellemek için Abdullah'ı öldürmek istediklerini, “dürc” yani mücevher kutusundan “dürr” yani inci çıkmasını diye kan akıtmaya, büyüyüp güçlenince tenhâya ava çıktığında onu öldürmeye karar verdiklerini söyler. Şam halkı bu nedenle Abdullah'ı sürekli izlemesi ve bir fırsatını

680 İbn Esîr, II, 13.

bulduklarında da öldürmesi için câsuslar yollamışlardır. Bu hikâye (2131-2153).
beyitlerde geçmektedir.

Çün qarīb oldı vaż' -ı ' Abdullāh
Ehl-i Şām oldı yek-be-yek āgāh (2131)

Gele dünyāya ya' ni ' Abdullāh
Vālid-i Hāzret-i Hābībullāh (2137)

Olmuşıdı bu ma' nā şöhret-yāb
İntizār-ile ehl-i Şām bī-tāb (2138)

Gönderüp Mekkeye neçe cāsūs
Raḥm-i bī-gāne vü cefā me'nūs (2151)

1.2.3.4.11.16.2. Abdullah'ın Âmine İle Evlenmesi

“Sebeb-i Tezevvüc-i ' Abdullāh mer-Âmine-râ” başlığı altında bildirildiğine göre Abdullah ile Âmine'nin izdivaç sebebi, yukarıda anlatılan hikâyenin devamı niteliğindedir. Zîrâ bu bölümde, Abdullah'ın “şebab” a yetişip büyüdüğünü, ay parçası gibi genç olduğunu zikreden şâir, onu güzelliğinden ötürü “Yûsûf-ı sâni” ikinci Yûsuf diye tâbir eder. Güzelliğine hayrân ve âşık olan kadınları ise “Züleyhâ-sân” Züleyhâ'ya benzetmektedir. Hayrânı zerrelerden çoktur, yolu gölge gibi onu tâkip eden müptelâları ile doludur demektedir. Abdullah artık tenhâlara at sürmekte, av peşinde sahralarda öteye beriye koşturmaktadır. Bunu haber alan düşmanlar, uzun zamandır kolladıkları vaktin geldiğini anlamışlar, derhal toplanarak çölde onu yalnız başına bulmuşlardır. Avlanma işiyle meşgul olan ve etrâfında olup bitenlerin farkında olmayan Abdullah'ı helâk etmek için yetmiş kadar kişi etrâfını sarmışlardır. Bu esnâda av için civarda bulunan Vehb b. Abdi Menâf onları görmüştür. Düşmanlar Abdullah'a saldıracakları anda gökyüzünden bu dünyâya âit olmayan insan kılığına girmiş ejderhâlar gibi varlıkların saf saf inip, Abdullah'ın düşmanlarıyla savaşmışlar, onları bertarâf etmişler ve geldikleri şekilde geri gitmişlerdir:

Oldı şāyi' meger ki ' Abdullāh
Sayd içün deşte ' azm ider nā-gāh (2159)

Vehb ' Abdi Menāf o günde meger
Olmuşıdı şikāre beste-kemer (2169)

Gördi yetmiş ʿ adet kadar bed-ḥ^vāh
Der-mekīn-i helāk-i ʿ Abdullāh (2170)

Beñzemez merdümān-ı dünyāya
Saf-be-saf indiler o saḥrāya (2176)

Keyd-i düşmenden eyleyüp āzād
Gıtdiler yine sū-yı seb^ʿ-i şidād (2178)

Bütün bu hâdiseyi baştan sona izleyen Vehb, şâhit olduklarına duyduğu hayranlıkla Abdülmuttalib'e giderek, kızı Âmine ile Abdullah'ı nikâhlanmasını istemiştir. Şâirin rivâyetine göre Abdullah bu sırada otuz yaşındadır. Abdülmuttalib ve Abdullah bu evliliği kabul etmeleriyle nikâhları kıyılmıştır. Bunu duyan Mekkeli kadınlar, artık ümitlerini yitirmişler, Abdullah'ı kaybetmiş olmaktan ötürü hüznə gark olmuş, şâirin mübâlağasıyla o anda üç yüz kadın üzüntüden helâk olmuştur. Âmine ise “Hâtemü'l-enbiyâ” olan Hz. Muhammed'in annesi olma şerefine nâil olmuştur:

Didi ey server-i Tihāme saña
İzn olursa idem niyāz u recā (2181)

Baña ʿ Abdullāhı idüp dāmād
Bu recā-mendi eyle bes dil-şād (2183)

Güş idüp ʿ Abd-i Muṭṭalib anı
Eyledi çün ḳabūle erzānı (2187)

Merd-i sî-sāle iken ʿ Abdullāh
Me'men-i izdivācı itdi penāh (2190)

Âmine olmağ-ile baḥt-āver
Nūr-ı müstevda^ʿ a bu oldı maḳarr (2194)

Bu olayın tamamı (2154-2194). beyitler arasında hikâyelendirilmiştir.

1.2.3.5. Hz. Muhammed

1.2.3.5.1. Âmine'nin Hz. Muhammed'e Hâmile Kaldığı Gece

Şâir, Hz. Muhammed hakkındaki bu bölüme “Şeb-i Haml-i Âmine Muhammed 'Aleyhi's-selâm-râ” başlığı altında Hz Muhammed'in ana rahmine düştüğü geceyi tasvîr ederek başlamaktadır. Zühre ve mâh misâli olan Âmine ve

Abdullah'ın izdivaç gecesinde birleşmeleri ile, Âmine'nin “nühist-i Receb” Recep ayının ilk Cumâ gecesi Hz. Muhammed'e hâmile kalmıştır. Bu olayla bütün âlem şenlenmiş, “kevn u mekân” kâinâta misk kokuları yayılmıştır. Nice geceler, aylar ve hatta yıllar sonra Hz. Muhammed rûh örtüsü, gelin odasının perdesinin açılması ve gelin ve dâmâdın birbirine kavuşması ile açılmıştır. O gece rengârenk gökyüzünde parlayan hilâl, bu uğurlu hâdisenin habercisi gibidir. Hz. İsmâil'den beri nesilden nesle aktarılan nübüvvet nûrunun Abdullah'tan Âmine'nin alınma intikâl ettiğini anlatmaktadır. (2195-2204). beyitler bu konuya ayrılmıştır:

Leyle-i cum‘ a-i nühist-i Receb
Zehre-âmâde itdi sâz-ı şarab (2195)

Ol gice Âmine vü ‘ Abdullâh
İctimâ‘ itdiler çü Zühre vü mâh (2202)

Buldı emr-i mübâşeret encâm
Nûr naql itdi aña bî-ârâm (2204)

1.2.3.5.2. Doğumundan Önceki Olaylar

“Cây-ı Haml-i Âmine” orijinal başlığı altındaki beyitlerde Hz. Muhammed'in ana rahmine düşmesiyle, “cemre-i vustâ” ikinci cemre yani suya düşen cemre arasında bağ kuran şâir, bu olay ile meleklerin mutlu olduğunu, bezm-i feleğin “sürûr ve hubûr” neşe ve sevinçle dolduğunu söyler. Allah'ın huzurundaki melekler, “beşîr ve nezîr” müjdeleyici ve cehennemden haber verici olan Hz. Muhammed'in mayası, anne rahmine yerleşti demişlerdir:

Âmine hâmil oldu ya‘ ni aña
Cây-ı haml idi cemre-i vustâ (2205)

Oldı hayl-i firişte-gân mesrûr
Toldı bezm-i felek sürûr u hubûr (2206)

Didiler mâye-i beşîr u nezîr
Raḥm-i mâderde oldu menzil-gîr (2207)

Hz. Muhammed anne rahmine düştüğü andan itibâren birtakım olağan üstü olaylar meydana gelmeye başlamıştır. Doğumundan önce, doğumu esnâsında ve doğumundan sonra fevkalâde hâdiseler yaşanmıştır. Bu bölümde şâir, Hz.

Muhammed'in anne rahmine düştüğünde yaşanan halleri (2208)i (2209), (2210), (2211), (2212). beyitlerde şöyle anlatmaktadır: Âmine hâmile kaldığı gece “kaht u gâlâ” kıtlık ve pahalılık içinde olan âlemde “hısb u rehâ” bolluk ve bereket hâsıl olmuştur. O gece hâmile kalan diğer bütün kadınlar erkek evlat ile müjdelenmişlerdir. “Yümn-i kadem” ayağı uğurlu olan Fahr-i kâinât Efendimiz henüz dünyaya ayak basmadan, bütün âlem lûtfunu görmüştür. O, annesinin rahminde uyurken bile tüm zemîn ve zaman bahtiyar olmuştur. Henüz dünyâ bağında salınmamışken, servi vücutlu hurma ağacı misâli olan Hz. Muhammed'in gölgesi her yeri kaplamıştır:

‘Âlemi tutmuşidi kahtı u gâlâ
Ol gice hâsıl oldu hısb u rehâ (2208)

1.2.3.5.2.1. Âdem Su ve Çamur Arasında İken Hz. Muhammed'in Mevcut Oluşu Hakkında Nükte

Yaratılış bahsinde ilk yaratılanın Hz. Muhammed'in rûhu olduğundan bahsetmemiş olan şâir, “Nükte-i Küntü Bünyâd-ı Âdem Beyn'el-Mâ'i ve't-Tîn” başlıklı bu nüktede tıpkı ilk aklın yaratılışına akıl bahsinde yer verdiği gibi Hz. Muhammed'in rûhunun da diğer bütün ruhlardan önce yaratışından Hz. Muhammed'in doğumuyla ilgili olan bu bölümde söz etmektedir. Şâir, Âdem henüz su ve topraktan yoğrulmuş halde beklerken, âlem henüz yokluktan ibâret olup, cihan henüz vücut elbisesine bürünmemişken Hz. Muhammed'in nûrunun “suffa-i kuds”te, kutsî bahçede yani Arş-ı Âlâ'da uyumakta olduğunu bildirmektedir. Yüce Allah, ezeli olan bezm-gâhını yani kendi meclisini Hz. Muhammed'in nûruyla süslemiştir. Bu yerde diğer nebîler ve resuller henüz vücut libasını giyip, “âlem-i hâke” yeryüzüne inmemişken dahi Hz. Muhammed oradadır. Son peygamber, Hâtemü'l enbiyâ olduğundan vücut libasını en son giyecek ve yeryüzüne nübüvvet emriyle son incek olan odur. O, “levha-i ervâh” ruhlar âleminin ilk faslı, “defter-i eşbâh” cisimler âleminin ise son harfidir. Allah'ın canlıları kendi yüzü suyu hürmetine yarattığı ve isyan içindeki halkın şefaathçisi olan Hz. Muhammed'dir. Henüz unsurlar âlemine gelmeden, onun nübüvveti yeryüzüne haber verilmiştir. Onun fazîletinin bir sebebi

de cisim ve ruhlar âleminde Allah'ın nebîsi oluşudur. Hz. Muhammed “sûret-i unsur”u maddî sûrete bürünmeyi kabûl ettiğinde Hz. Âmine'nin rahmine ulaşmıştır. Şâir, onun anne karnındaki hâlini “dürr-i meknûn” mahfazalı parlak inciye teşbih ederek, bu inci Âmine'nin rahmi içre saklandığı anda Kâbe'deki putların baş aşağı geldiğini anlatmaktadır:

Âb u gilde hamîr iken Âdem
‘Âlemüñ cāyı h’âb-gâh-ı ‘adem (2213)

İtdi nûrın Hudâ-yı ‘Azze vü Cell
Zîver-efzâ-yı bezm-gâh-ı ezel (2215)

Lîk ol zât-ı zübde-i a‘ yân
Hâtemü’l-enbiyâ vü Faḥr-i cihân (2218)

Sûret-i ‘unsurı idende kabûl
Âmine rahmi içre buldı vusûl (2227)

1.2.3.5.2.2. Abdullah'ın Vefâtı

Hz. Muhammed'in babası Abdullah'ın vefâtıyla ilgili farklı rivâyetler söz konusudur.⁶⁸¹ Şâir, Âmine iki aylık hâmile iken Abdullah'ın “bey' ve şirâ” alışveriş yani ticâret maksadıyla Şam'a gittiğini, Mekke'ye dönüşü sırasında Medîne'de hastalanarak, canını “Cân-ı Âferîn'e” Yaratıcı'ya teslim ettiğini anlatmaktadır. Ölüm pençesini ona takmış ve can kuşunu alıp götürmüştür. “Dest-i kazâ” ölüm eli “göç kûsin” göç davuluna vurmuştur. Henüz anne karnında iken babasını kaybeden Hz. Muhammed için şâir, “dürr-i meknûn” kıymetli tek inci tânesi gibi sedef içinde bir hazine gibi tek başına ve mahzun kaldığını söylemektedir:

Müddet-i hamlinden çü geçdi dü-mâh
Mekkedden taşra çıkdı ‘Abdullâh (2229)

Göç kûsin ki vurdı dest-i kazâ
Cânı cân-âferîne itdi edâ (2237)

Rahm-i mâderde ol dürr-i Mekkûn
Bî-peder kaldı günc-veş mahzûn (2238)

681 Ahmed Cevdet, I/I, 54-55; İbn Kesîr, II, 17; Hamidullah, I, 35.

1.2.3.5.2.3. Fil Olayı

Hız. Peygamber'in doğumuna bir iki ay kala gerçekleşen bu olay orduda bulunan fil ya da fillerden dolayı Araplar arasında "Fil Vak'ası" diye adlandırılmıştır. Olayın vukû bulduğu yıl ise "Fil Yılı" olarak meşhur olmuştur. Rivâyetlere göre, Yemen hükümdarı Ebrehe b. Sabbah el-Eşrem, Mekke'ye giden hac ve ticâret kervanlarını San'a şehrine çekmek ve şehri ticaret merkezi haline getirmek maksadıyla burada Kulleys veya Kalis denilen bir tapınak (kilise) yaptırmıştır. Ancak tapınağa rağbet olmadığı gibi bir grup Arap kiliseye girerek pislemişlerdir. Bunu öğrenen Ebrehe çok öfkelenmiş ve Kâbe'yi yıkacağına yemin etmiştir. En önde gayet iri cüsseli "Mahmud" adlı fili olduğu halde büyük bir ordu ile Mekke'ye yönelmiştir. Mekke yakınlarında çadır kurarak Mekkeliler'in develerini yağmalamaya başlamışlardır. Yağmalananlar arasında Abdülmuttalib'in de develeri bulunmaktadır. Bunun üzerine Abdülmuttalib, Ebrehe'ye giderek develerini istemiştir. Abdülmuttalib develerini isteyince Ebrehe şaşırarak şöyle demiştir: "Sen Kâbe'nin korunmasını isteyeceğin yerde develerinin peşine düştün." Bu kelâmı işiten Abdülmuttalib, "Ben develerin sahibiyim. Kâbe'nin de sahibi var, O onu korur" diye cevap vermiştir. Abdülmuttalib develerini alıp Kureyşlilerin yanına dönmüştür.

Sabaha karşı Ebrehe, Mekke'ye doğru ilerlemeye başlamış, fil şehre yaklaşınca yere çökmüştür. Her seferinde Kâbe yönünde sürüldüğünde çöküp, başka bir yöne yöneltildiğinde koşmuştur. Ebrehe ordusu Mekke'ye gireceği sırada o bölgede daha önce hiç görülmemiş, kırlangıca benzer kuş sürüleri bir anda ortaya çıkarak Ebrehe ordusuna saldırmışlardır. Gaga ve pençelerinde tuttıkları taşları ve çamurdan balçıkları askerlerin üzerine bıraktıklarında bütün ordu kurumuş, paramparça olmuş ağaç yaprakları gibi dağılmıştır. Askerler kuş saldırısında telef olmuş, kalanlar ise aldıkları yaralar yüzünden sonradan ölmüşlerdir. Ebrehe, bu saldırıdan sonra etleri parçalanmış, çürümüş halde San'aya dönerken, yolda acı şekilde can vermiştir.⁶⁸² Fil sûresi'nde⁶⁸³ de "Rabbinin, fil sahiplerine ne yaptığını

682 Fil kıssası için bkz. Ahmed Cevdet, I/I, 55-57; Taberî, II, 271-282; İbn Esîr, I, 428-432; Hamidullah, I, 34, 287-291.

683 Fil 105/1-5.

görmedin mi? “Görmedin mi Rabbin fil sahiplerine ne yaptı? Onların tuzaklarını boşa çıkarmadı mı? Üstlerine sürü sürü kuşlar gönderdi. Onlara çamurdan sertleşmiş taşlar atıyorlardı. Nihâyet onları yenilmiş ekin yaprağı gibi yaptı.” şeklinde zikredilen bu olaydan şâir “ Vak'a-i Ashâb-ı Fîl” başlıklı (2241), (2242), (2243), (2244), (2245), (2246), (2247). beyitlerde bahsetmektedir. “Seng-sâr” taşlık yerdir. “Siccîl” kelimesi, taş ve çamur demektir, yahut, çamurla sıvanmış taş anlamına gelir. “Asf” kelimesi, ağaç yaprağı anlamındadır.

İhtirāmına zāhir oldı delîl
Vaḳ‘ a-i cān-güdāz-ı kıssa-i fîl (2243)

Ebrehe leşkerini ḥ‘ār u zelîl
Seng-sār-ı ḥacāre-i *siccîl* (2246)

Oldı cünd-i Habeş esîr-i helāk
‘*Asf-i me’kûl-veş* fütāde-i ḥāk (2247)

1.2.3.5.2.3.1. Fil Olayının Hikmeti Hakkında Nükte

Fil olayının hikmetinden bir nükteyle söz eden şâir, bu mûcizenin zâhiren Beytullâh'ı korumak, mânen de anne karnındaki Hz. Muhammed'in yüzü suyu hürmetine vukû bulduğunu, bu sayede Mekke'de kan dökülmeden bir savaşın kazanıldığını, böylece Kureys'in hiçbir zarar görmediğini zikretmektedir. Zâten bütün kâinâtın yaratılışının ve kendisinden önceki tüm peygamberlerin yeryüzüne gönderiş sebebinin de Hz. Muhammed olduğunu hatırlatmaktadır. Önceki peygamberlerin ve kitapların bir amacı da son peygamberi müjdelemektir. Şâir, Hz. Muhammed olmasaydı Hz. Muhammed de dâhil bütün insanlığın babası olan Hz. Âdem'in yokluk perdesinin açılmayacağını, Hz. Nûh'un gemisinin dahî Tûfan'da diğerleriyle birlikte alt üst olacağını, Hz. İbrâhim'in ateşe atılmazdan evvelki duâsının kabûl olunmayacağını, Hz. Yûsuf'un sevilen evlat olup Mısır'a sultan olamayacağını, Hz. Mûsâ için ateş tutuşturulmasaydı Tûr dağının ikiye ayrılacağını, son olarak da Hz. Îsâ'nın kavmine “Ey İsrailoğulları! Şüphesiz ben, Allah'ın size, benden önce gelen Tevrat'ı doğrulayıcı ve benden sonra gelecek, Ahmed adında bir peygamberi müjdeleyici (olarak gönderdiği) peygamberiyim” demeyeceğini beyân etmektedir. Nükte'nin yer aldığı beyitler: (2248-2275). beyitler arasındadır:

Zâhirâ oldı hıfz-ı Beytu'llâh
Ma' nide hürmet-i Habîb-i İlâh (2252)

Ûadrini bildi enbiyâ-i ' izâm
İtdiler neçe müjde vü peygâm (2263)

Mübedâ olduğı muqarrerdür
Luṭfa taḥsîs için mu'aḥḥardur (2274)

1.2.3.5.2.4. İsmnin Tevrat'ta Geçmesi

Hız. Âdem'den itibâren bütün peygamberler ve Semâvî kitaplar Hız. Muhammed'in geleceğini haber vermişlerdir.⁶⁸⁴ Eski Ahit'te: “İşte, habercimi gönderiyorum”⁶⁸⁵ şeklindeki ifâde Hristiyan âleminde “Kutsal ruh” diye yorumlanarak söz konusu müjdecinin İsâ (Mesih), Müslümanlar tarafından ise bu ifâdeyle kastedilenin Hız. Muhammed olduğu kabul görmüştür. Şâir, “lafz-ı ühîd”⁶⁸⁶ Hız. Mûsâ'ya gönderilen Eski Ahit, Ahd-i Atîk ya da Tevrat'ta anıldığı isimle meşhur olduğunu bildirmiştir. Şâirin kastettiği Ahd-i Atîk'in “müjdecî” ya da “haberci” anlamında zikrettiği bu kelime İncil'in zikrettiği “parakletos” teselli veren, yanına çağırın, yardım eden, elçi anlamlarında olup, Süryânîce “paraqleita”nın Grekçedeki karşılığı “perikleitos”, Latince'de “paracletus”tur. Grekçe'deki “perikleitos” kelimesinin “parakletos” şeklinde bozulduğu iddiâ edilmektedir. Süryânîce “paraqleita”nın Ârâmîce'deki karşılığı “mhamada” yahut “hamida” yani Ahmet ya da Muhammed'tir.

İslâmî kaynaklarda yaygın olarak “Baraklit” ya da “Faraklit”⁶⁸⁷ şeklinde kullanıldığı ancak daha farklı okunuşların da bulunduğu görülmektedir.⁶⁸⁸

684 Mehmet Aydın, “Beşâirü'n-Nübüvve”, TDVİA, İstanbul 1992, V, 549-550.

685 **Kitab-ı Mukaddes**, Malaki, 3/1.

686 Elde mevcut bulunan Vahdet-nâme metinlerinde bu kelime “Ühîd” şeklinde harekelendirildiği için kelime bu şekilde kullanılmıştır. Bu kelime “Ahyed” şeklinde de kullanılmaktadır.

687 Mehmet Aydın, “Beşâirü'n-Nübüvve”, TDVİA, V, 550; Aynı mlf., “Faraklit”, TDVİA, İstanbul 1995, XII, 165-166.

688 Elde mevcut bulunan Vahdet-nâme nüshalarında “Faraklit” kelimesi “Fârkalîṭâ” şeklinde harekelendirilmiştir. 2278. beyitte İncil'deki şekli zikredilen kelimenin bu şekilde telaffuzunun sebebi de der-kenarda uzun bir notla izâh edilmiştir. Bu notta Şehâbettin Kastalânî'nin Mevâhib-i Ledünniye adlı eserinde dediğine göre İncil-i Yuhanna'da zikredilmekte olan “Faraklita” kelimesinde ulemânın ihtilâfa düştüğü, “bâ”nın “fe”ye dönüştürüldüğü, “râ”nın sükûn ve “kaf”ın fetha ile veyâhut, “râ”nın fetha “kaf”ın sükûn ile ya da “râ”nın kesre “kaf”ın sükûn ile okunduğu bildirilmiştir. Şâir bu okunuşlardan “Fârkalîṭâ”yı vezin gereği benimsemiş olmalı ki bu

Nāmı Tevrāt'da olup meşūr
Oldı lafz-ı ühîd ile meşūr (2277)

1.2.3.5.2.5. İsmnin İncil'de Geçmesi

Yukarıda îzah ettiğimiz Faraklit kelimesi, İncil'de⁶⁸⁹ Hz. İsâ'nın kendisinden sonra geleceğini müjdelediği kimseye verilen ad anlamındadır.⁶⁹⁰ Şâir, İncil'de Hz. Muhammed'in "Fârkalîta" diye yazıldığını, bu birleşik ismin Hristiyanlarca kabul edilen mânâsını kastederek "Rûh-ı Hak" yani "Kutsal Ruh" olduğunu söylemektedir:

Nāmın İncil'de idüp taqrîr
Fârkalîtâ diyü ider taḥrîr (2278)

İtdi lafz-ı mürekkeḳ ile edâ
Rûḥ-ı Ḥaḳdur bu lafza bes ma' nâ (2279)

1.2.3.5.2.6. İsmnin Kur'ân'da Geçmesi

Şâir, Hz. Muhammed'in adının Kur'ân-ı Kerîm'de saygıyla anılıp, yüceltildiğini söyleyerek Kur'ân-ı Kerîm'in onun hakkında anlattıklarını (2280), (2281), (2282), (2283), (2284), (2285), (2286), (2287). beyitlerde şöyle resmetmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Muhammed'in övülmüş mânâsındaki "Ahmed" ve "Muhammed" ile "Dâî" yani dâvet eden⁶⁹¹, Hak yoluna çağıran anlamındaki isimlerle anılmakta, yol gösterici oluşuyla "Hâdî", Allah'ın birliğini tasdik ve şâhitlik edici olmasıyla "Musaddik" ve "Şâhid" diye vasıflandırılmaktadır. Onun "Hâtemü'l Enbiyâ" peygamberlerin sonuncusu olduğunu bildirmekte, Allah'a inanıp itaat etmeyenlere cehennemden haber verdiği için ona "Nezir" demektedir.⁶⁹² Hz. Muhammed'in âlemlere "Rahmet", insanlık için büyük bir "Nîmet, "Nebî" haber getiren ve "Beşîr" olduğunu müjdeleyen yine Kur'ân'dır. Güneş ve ayın yeryüzünü aydınlattığı gibi âleme nur saçan anlamındaki "Sirâc" ve aydınlatan mânâsındaki "Münîr" de yine onun sıfatıdır. Muhammed Aleyhisselâm "Hakk-ı mübîn" yani Hak

açıklamayı yapma ihtiyâcı hissetmiştir.

689 **Kitab-ı Mukaddes**, Yuhanna, 1/21, 14/15-16, 15/26-27, 16/7-15.

690 Aydın, "Beşâirü'n-Nübüvve", V, 550; Aynı mlf., "Faraklit", XII, 165-166.

691 Ahzab 33/46.

692 Ahzab 33/40.

ile bâtilın arasını hakkıyla ayırandır. Allah Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'de ona: “Müzzemmil” ve “Müddessir” örtüsüne bürünen veya risâlet yükünü yüklenmiş olan, bazen de “Mübeşşir” hayırlı haber veren diye iltifat ederek seslenmiştir. Kimi zaman da ona “Abdullâh” ey Allah'ın kulu şeklinde hitâp olunmuştur. Kâinât imkân denizi olarak tasavvur edildiğinde; yeryüzü ve gökyüzü sedef, Resûl-i Ekrem ise “dürr-i semîn” en değerli inci misâlidir. O, kâinâtın süsü, akıllı kişilerin başlarındaki tâcın süsüdür:

Nâm-ı pür-ihtirâmını Kıur'ân
Eyledi yek-be-yek şu resme beyân (2280)

1.2.3.5.3. Hz. Muhammed'in Doğduğu Gece

Hz. Muhammed'in Rebû'l-evvel ayının on ikinci Pazartesi gecesi, sabaha doğru dünyâya gelişini mübâlağa ve hüsn-i tâlil yoluyla anlatan şâir, nihâyet doğum ânının gelip çatmasıyla karanlık haldeki âlemin aydınlandığını, “ümmühât-ı çehâr” dört unsur ve “nüh-âbâ” dokuz feleğin ya da bir başka ifâdeyle ulvî ve süflî yani yeryüzü ile gökyüzünün böyle bir “Hayr-ı halef”in haleflerin en hayırlısının teşrîf ettiği anda bir araya geldiğini anlatmaktadır. “Sipih-i nigûn” baş aşağı vaziyetteki gökyüzü kâinât vâr olduğundan bu yana dönüp durarak, nihâyet tâlihini iyiye çevirmiştir. Emekleri boşa gitmemiş, çalışmasının karşılığını ziyâdesiyle almıştır. Yer ananın kendisine en başından beri, böylesine hayırlı bir evlat verememiş olmasından dolayı “çeşm-i intizâr” gözleri yollarda kalan felek yani gök baba nihâyet murâdına ermiş, “Kurretü'l-ayn”⁶⁹³ gözünü aydınlatacak bir evlâda kavuşmuştur. Hz. Muhammed, ay yüzüyle cennet Hûrîlerini bile kıskandırmaktadır, “nazm-ı zaman”ın zaman şiirinin “şah-beyit”i en güzel, en anlamlı, en sanatlı beytidir. O zamanın boynuna takılmış, güneşten bir gerdanlıktır. Hz. Muhammed'e nübüvvetin verildiği, Kur'ân-ı Kerîm'in indirilmeye başladığı, Ramazan ayının yirmi yedinci gecesi olan “Leyle-i kadr”⁶⁹⁴ onun yüceliğinin numûnesidir. O, derûnunda nâfe barındıran, âleme misk kokuları yayan bir ahû misâlidir. Onun doğduğu gece tas şeklindeki gökyüzü içinde amberlerin yakıldığı bir buhurdan gibi olmuştur. Hz. Muhammed'in doğduğu

693 Furkan 25/74; Secde 32/17.

694 Kadr 96/1-5.

gece, gecelerin sultanı olan Ay, gece külâhını giyerek uyku yeri olan “hâb-gâh-ı ufka” çekilerek kaybolmuştur.:

Geldi çünkü velâdeti nezdik
Oldı rüşen bu ‘ âlem-i târik (2288)

İtdi şehir-i Rebi‘u’l-Evveli zeyn
On ikinci gice şeb-i işneyn (2300)

Şâir, Hz. Muhammed'in doğum yılını “sâl-ı İskender” İskender'in⁶⁹⁵ yaşadığı zamandan itibaren geçen 882. yıl olarak vermektedir. Hz. Muhammed'in kıran sâhibi ve talihli bir burçta olduğunu söyleyen şâir, “Bistüm” ayın 20. günü doğduğunu haber vermektedir. Hamel (Koç) burcunun hanesinde bulunan o gece Akrep burcunda Müşterî ve Keyvân yıldızları kıran oluşturmuştur. Gökyüzünde Zühre ve Mâhi yani balık burcu parlamaktadır. “Mâhi” aynı zamanda Hz. Muhammed'in isimlerinden birisi olup, küfrün onun eliyle yok edileceği ve kıyâmet gününde insanların onun arkasından giderek haşrolacağı anlamlarına gelmektedir.⁶⁹⁶ Ayın menzili ise terâzî burcunun evvelidir, o gece en yüksek noktada Tev'emân yani ikizler burcu yerleşmiştir, Râmi (Kavs) burcu da devretmektedir.⁶⁹⁷ İran mitolojisinde Merih savaş tanrısıdır. Bu bakımdan şâirler Merih ile Behram arasında ilgi kurmuşlar ve Behram'ı hem kahraman, hem de savaş ilahı olarak anmışlardır. Koç burcuyla ilgisi Merih'ten dolaydır. Ayrıca Behram, güneş yılında her ayın 20. günü; bu günün işlerini düzenlemekle görevli melek; Sâsânîler soyundan İran'lı bir hükümdar anlamlarını da taşımaktadır.⁶⁹⁸ Usta şâir Hz. Muhammed'in güneş takvimine göre 20 Nisan gecesi doğduğuna ve koç burcu olduğuna delaletle Behram motifini seçmiştir. Bu motifle aynı zamanda o mübarek gecede meleklerin de hazır bulunduğunu

695 Tarihte iki farklı İskender olduğunu, bunların birbirine karıştırıldığı iddia edilmektedir. İlki İskender-i Zülkarneyn diğeri ise İskender-i Yunânî yani Büyük İskender'dir. Büyük İskender MÖ. III. Asır'da (356-323), İskender-i Zülkarneyn ise; Hz. İbrâhim ile aynı dönemde, MÖ. III bin yıllarında yaşamıştır. Hz. Muhammed'in MS. 571 yılında doğduğunu biliyoruz. Bu durumda şâirin kastettiği İskender MÖ. 311 yılında yaşamış olmalıdır. Pala, ss. 212-213; Mahmut Kaya, “İskender”, **TDVİA**, İstanbul 2000, XXII, 555-557; İsmail Ünver, “İskender-Edebiyat-”, **TDVİA**, XXII, 557-559. İskender-i Zülkarneyn için ayrıca bkz. Taberî, II, 5-75; İbn Esîr, I, 270-279; Köksal, II, 285-287.

696 M. Yaşar Kandemir, “Muhammed-Şahsiyeti-”, **TDVİA**, İstanbul 2005, XXX, 423.

697 Bkz. Tezimiz Burçlar Feleği Maddesi.

698 Pala, s. 63.

belirtmeyi de başarmıştır. Şâirin deyimiyle, felekler devrettiği sürece bir daha gökyüzü bu hal almayacak, böyle bir kıran meydana gelmeyecektir. Felekler bunu yapmaya çalışırsa boşuna çabalamış olurlar, emekleri zâyî olur. Bu hal yalnızca “Hâtemü'l-enbiyâ”ya “serdâr-ı asfiyâ”ya mahsus bir tâlihtir. O gece, âlemlere nûr olanın doğuşu, insanlara “Âb-ı hayât” kaynağının ortaya çıkışıdır. Şâir, Hz. Muhammed'in doğduğu geceyi (2301-2317). beyitlerde tavsif etmektedir.

Sâl-i İskenderî olunsa şümâr
Geçdi andan 'aded đafab [882] miğdâr (2301)

Ṭâli' -i vaqt o vaz' -ı hoş-fâle
Bîstüm cüz'-i burc-ı pejgâle (2302)

Böyle pür-naqş-ı hûb u ferruḥ-fâl
Tâ-be-maḥşer olur ḥayâl-i maḥâl (2314)

Ṭâli' -i Ḥatm-i Enbiyâdur bu
Baḥt-ı ser-dâr-i asfiyâdur bu (2315)

Ḥâssa vaz' -ı şeb-i velâdetdür
Vaqt-i iqbâl-i yümn-i devletdür (2316)

Ay ve güneşin kendisine gıpta ettikleri o “bülend-ahter” yüce yıldız gecenin üçte ikisinde dünyaya gelmiştir. Yüce Yaratıcı'nın “Sen olmasaydın felekleri yaratmazdım”⁶⁹⁹ hitâbının muhâtabı Hz. Muhammed'dir. Bütün âlem ve mahlûkât için neşe ve sevinç kaynağı, en aşağıdan en yukarıya tüm kâinât için iftihar sebebidir. İnsanların gözünün aydınlatan, tüm zamanların son peygamberi Hz. Muhammed'dir.

Şûls-i şâlişde ol bülend-aḥter
Ġıbta-fermâ-yı âfitâb u kamer (2318)

Merdüm-i çeşm-i dîde-i a' yân
Ya' ni peygamber-i pesîn-i zamân (2321)

1.2.3.5.4. Hz. Peygamber'in Kutlu Doğumu

Eserde “Velâdet-i Mübâreke-i Fahr-i 'Âlem Güzîde-i Benî-Âdem Salla'llâhü 'Aleyhi ve Selem” şeklinde olan bu başlık ile şâir Hz. Muhammed'in doğduğu gece kâinâtta ve yer yüzünün çeşitli yerlerinde meydana gelen olağanüstü hâdiseleri anlatmaya başlar.

699 Aclûnî, II, 164.

Hız. Muhammed'in uğurlu ayağını yeryüzüne basmasıyla doğudan batıya yeryüzünü nurlara gark etmiştir. Sedef misâli olan annesinin karnından çıkan o değerli cevher, dünyaya süs, zînet ve ışık kaynağı olarak parlamıştır. Gökyüzünü şenlendiren güneş misâli olan Hz. Muhammed'in yanında diğer peygamberler "Sühâ" yıldızı mesâbesindedir ki bu yıldız Büyük ayı (Dübb-i Ekber)⁷⁰⁰ yıldız kümesinin en sönük yıldızıdır. "Fahr-i âlem" âlemlerin övünç kaynağı olan Hz. Muhammed doğduğu âna kadar melekler meclisini süslemekte iken artık yeryüzüne doğmuştur. Bu nedenle felekler artık "hâk"i toprağı kıskanır hale gelmişlerdir. Allah Resûlü'nün "tâk-ı ebrûsu" tâk yani kavis şeklindeki kaşları sâdık kulların kıblesidir. "Kâbe kavseyn"⁷⁰¹ ise onun yüceliğinin hoş bir delilidir. Şâirin Hz. Muhammed'i övdüğü bu beyitler (2322-2329). beyitler arasındadır.

İtdi yümn-i kudûmin erzânî
Eyledi şark u ğarbtı nûrânî (2322)

Çıkdı âhîr sadeften ol gevher
Virdi dünyâya zîb u zînet u fer (2323)

1.2.3.5.5. Doğum Esnâsındaki Olaylar

Şâir "Vakâyi'-i Hîn-i Velâdet" başlığı ile doğum gecesi meydana gelen mûcizeleri anlatmaya başlamıştır.

Hız. Muhammed'in doğumu esnâsında mûcizevî birtakım olaylar vukû bulmuştur. Bu alâmetleri gören putperest düşmanlar onun dünyaya geldiğini anlamışlardır. O gece Kâbe'deki Hübel ve Sebel adındaki büyük putlar yüzüstü devrilmişlerdir. İran'da şiddetli bir deprem olmuş ve İran hükümdarı Kısra'nın sarayındaki ana sütunlar yıkılmıştır. İran'lı Mecûsilerin bin senedir söndürmeden yaktıkları kutsal ateşleri birden bire sönmüştür. İran'daki Sâve gölü bir anda yerin dibine batmıştır. Suları kesilmiş olan İran'daki Semâve deresi birden bire taşmış ve vâdiyi su basmıştır. İran'luların kadısı aynı gece rüyasında, çok sayıda devenin yine çok sayıda Arap atıyla birlikte Dicle Nehri'ni geçerek İran illerine yayıldığını

700 Bkz. Tezimiz Sâbit Yıldızlar (Kevâkib-i Sevâbit) Maddesi.

701 Necm 53/9.

görmüştür. Bu rüya, Arabistan'da büyük ve önemli bir şey olacağı ve İran'ı da etkileyeceği şeklinde yorumlanarak, büyük korkuya sebep olmuştur.⁷⁰²

Cevher-i hāk-pāy-ı bī-taksīr
Tire albāne māye-i iksīr (2328)

Bildiler olduğın idince bürüz
Ber-i müşrik-güdāz düşmen-süz (2329)

1.2.3.5.5.1. Kābe'nin En Büyük Putu Olan Hübel'in Kırılması

Hz. Muhammed doğduğu gece Kābe'deki Hübel ve Sebel adındaki büyük putlar yüzüstü devrilmişlerdir. “Şikeste-Şüden-i Hübel ki Bütî Büzürg-Büt der-Ka'be” orijinal başlığı altındaki şu beyitlerde şâir bu olayı şöyle ifāde eder:

Çeşm-i işrāke vāı'ı oldu Sebel
Çāh-ı bī-ğavr u zülle düşdi Hübel (2330)

1.2.3.5.5.2. Āteş-i Fāris'in Sönmesi

Dāvet denizinin dalgaları ilk olarak şirk ateşine zarar vermiştir. İran'da bin seneden beri hiç sönmeksizin yanmakta olan Mecûsî ateşi bir anda sönüvermiştir. Hiçbir müdāhale olmaksızın ateş birden bire kül halini almıştır. Bu olay “Küşte-Şüden-i Āteş-i Fāris” başlığı altında (2331), (2332), (2333), (2334). beyitlerde anlatılmaktadır.

Āteş-i Fārisi hezārān-sāl
Dest-i küfr eyleyüp anı iş'āl (2332)

Döndi beytü'r-ramāda beytü'n-nār
Serd u yağ beste çün dil-i küffār (2334)

1.2.3.5.5.3. Kısra Sarayının Yıkılması

Kısra unvanı ile anılan, asıl adı Hüsrev olan, İran hükümdarı Nüşirevân'nın⁷⁰³ “Tāk-ı Kısra” ya da “Eyvan-ı Kısra” diye meşhur sarayı o gece utancından yerin dibine geçmiştir. Şâir bu sarayın “bīst u heft” yirmi yedi sütununun bulunduğunu, o gece meydana gelen sarsıntıda bu sütunlardan “çār-deh” on dördünün yıkıldığını

702 Ahmed Cevdet, I/I, 60-61; Taberî, II, 301-302.

703 Ahmed Cevdet, I/I, 60-63; Pala, ss. 318-319.

haber vermektedir. Böylece Kısra'nın kasrı da yıkılmış, ırz ve gururu yerle bir olmuştur. "Münhedim-Şüden-i Tâk-ı Kısra" başlığı altında, (2335)'ten (2347)'e kadar olan beyitler bu konuya ayrılmıştır.

Kâh-ı Nüşîrevân şeb-i milâd
Hem-ser-i kasr-ı cennet-i Şeddâd (2335)

Ser çeküp âsumâna ol gurfe
Bîst u heft [27] idi aña şürfe (2337)

Çâr-deh [14] şürfesi olup virân
Dest-i kahr itdi hâkle yeksân (2338)

Hâsılı hedm u kesri kasrının
Kesr-i ırz u vaqârı Kısranın (2345)

1.2.3.5.5.3.1. Kısra Sarayının Yıkılmasının Hikmeti Hakkında Nükte

Şâir, Kısra'nın sarayının yalnızca on dört sütununun yıkılmasındaki hikmeti bir nükte ile anlatmayı tercih etmiştir (2346, 2347, 2348, 2349, 2350, 2351, 2352). Rivâyete göre bu on dört sütun, İslam'ın karşısında duracak olan İran imparatorluğunun gelecekteki on dört şâhını temsil etmektedir ki bu şâhların sayısı on dördü bulduğunda, İslam karşısında çöküp gideceklerinin simgesi olarak yıkılmıştır.⁷⁰⁴

Çâr-deh küngüre mu' ammâdur
Müddet-i devletine imâdur (2347)

Ya'ni on dörde bâliğ olsa şehân
Münkarız ola devlet-i İran (2348)

Gâhi eyler muhavvelü'l-aḥvâl
Bendeyi şâh u Hüsrevi pâ-mâl (2352)

1.2.3.5.5.4. Sâve Gölü'nün Yer Altına Çekilmesi

Peygamberlerin doğumlarında, çeşitli mucizevî olayların vuku bulduğu âşikardır. Şâire göre, kudretine delil teşkil etmesi ve insanlara örnek olması için gerçekleşen bu tür hâdiselerin benzerleri Hz. Muhammed'in doğumuyla da

704 Ahmed Cevdet, I/I, 61; Taberî, II, 302.

yaşanmıştır. Şâirin deyimiyle bu sayede vahşi hayvanlar ile gökteki kuşlar dahi bir peygamberin zuhûr ettiğinden haberdâr olmaktadırlar. Güneş misâli olan Hz. Muhammed'in doğumuyla yeryüzü baştan başa çevrelediğine inanılan “Kâf'dan Kâfa”⁷⁰⁵ her taraf aydınlanmıştır. Hz. Muhammed karanlık geceyi aydınlatan nûr, gün yüzüne çıkan “Âb-ı Hayât” misâlidir. Mevlid gecesi, yeryüzündeki bütün su kaynaklarına nûru düşmüştür. Yalnız, İran'ın Irak sınırlarına yakın Kum⁷⁰⁶ ve Hemedan⁷⁰⁷ şehirleri arasında bir “buhayra”⁷⁰⁸ göl ya da küçük deniz olan, üzerinden bir gemiyle geçilecek büyüklükteki “âb-ı Sâve” Sâve suyu⁷⁰⁹, bir nefeste yerin dibine batmış, ortadan kaybolmuştur. Bu mûcizevî olay “Fürû-Reften der-Pâçe-i Sâve” başlığı altındaki şu beyitlerde anlatılır:

Қadrini ol şebk idüp berter
İtdi vaқt-i қudūm-i peyğamber (2355)

Şehr-i Қum-la miyâne-i Hemedān
Var idi bir Buhayre қulzūm-sān (2362)

Āb-ı Sāve diyū olup meşhūr
Mümkin andan sefīne ile ‘ubūr (2364)

Bir nefesde bu āb olup nā-būd
Hāke ğavr eyledi şeb-i mevlūd (2365)

Sâve denizinin yerin dibine batmasından sonra, Sâve şehrindeki⁷¹⁰ bu suyun yerinde hâlen yeller estiğini söyleyen şâir, doğum ânı ve o anda gerçekleşen bu hârikulâde olayların düşünenler için Hz. Muhammed'in doğumunun gerçekleştiğinin apaçık îzâhı olduğunu söyler. Bu hallerin onun rütbesini fehmetmek için kâfi olduğunu belirten şâir, bu doğum ânında bile pek çok delil bulunduğunu, doğumuyla ilk başta ortalığın karıştığını sonra da tüm kâinâtın aydınlandığını, evvelâ doğudan batıya yer yüzünün sarsıldığını, ardından “lahlaha”nın güzel kokusunun her yeri kapladığını anlatmaktadır. Kıyas yapabilen insanlar için bu haller, onun yüceliğinin

705 Kâf için bkz. Pala, s. 222.

706 Kum şehri için bkz. Şemseddin Sâmi, V, 3695.

707 Hemedan şehri için bkz. Şemseddin Sâmi, VI, 4747; Ahmet Rifat, VII, 159.

708 Buhayra için bkz. Şemseddin Sâmi, II, 1247.

709 Sâve gölü için bkz. Şemseddin Sâmi, IV, 2526.

710 Sâve şehri için bkz. Şemseddin Sâmi, IV, 2526.

ve şânının anlaşılması için yeterlidir. O, Allah'ın yeryüzüne gönderdiği son peygamber “Hâtemü'l-enbiyâ”dır. Konu (2368), (2369), (2370), (2371), (2372), (2373), (2374), (2375) numaralı beyitlerdedir.

Sāve şehrine cāy oldı maḡarr
Ḥāliyen su yirinde yeller eser (2368)

Ḥātemü'l-enbiyā-i bī-şānī
Ḥātem-i fass-ı cūd-ı Sübhānī (2374)

1.2.3.5.6. Hz. Muhammed'in Diğer Mûcizeleri

1.2.3.5.6.1. Nübüvvet Mührü Taşınması

Hz. Muhammed'in doğumu esnâsında gerçekleşen mûcizelerden sonra şâir, doğumundan sonra gerçekleşen birtakım olaylara da temâs etmektedir. Bunlardan ilki “Mühr-i Nübüvvet ber-Püşt-i Mübârek-i O” başlıklı olup, Hz. Muhammed'in sırtında iki kürek kemiği arasında bir mühür taşınmasıdır ki bu mühür onun son peygamber olduğunun delilidir.⁷¹¹ Şâir, bu mührü Allah'ın imzâsı olarak yorumlar. Son peygamber olması nedeniyle Hz. Muhammed'i “Zeyl-i menşûr” sultanın fermânına yazdığı ek diye isimlendiren şâir, bu mührün de bu zeylin sonuna atılan imzâ ya da yazılan isim olduğunu söylemektedir. Bu mühür, Hz. Muhammed'in Allah'ın son peygamberi oluşuna şâhitlik eden bir mazmun misâlidir. Hz. Muhammed'in “Kitâb-ı Mecîd” Kur'ân-ı Kerîm'de “şâhid” ve “şehîd” diye anılmasının sebebi de budur. O, tüm enbiyânın “sipahsâlar”ı baş kumandanıdır. Onların cümlesi Hz. Muhammed'in geleceğini haber vermiş, onu târif etmişlerdir. O, mânâda en önce meydana gelmişse de dünyâyı teşrîfte en sondadır. Nübüvvet mührünün konu edildiği beyitler şunlardır: (2376), (2377), (2378), (2379), (2380), (2381), (2382).

Ḥucet-i Ḥaḡ dinülse aña sezā
Aña şâhid o mührile imzā (2376)

Ma' nide ol ḡaḡare piş-âheng
İtdi teşrîfde eger çî direng (2382)

711 Ahmed Cevdet, I/I, 68; Taberî, II, 308; İbn Esîr, II, 38.

1.2.3.5.6.2. Cebrâil'in Yeryüzüne Bir Daha Gelmemesi

Cebrâil Aleyhisselâm, dört büyük melekten biri olup, Allah'tan aldığı vahiyleri peygamberlere iletmekle görevlendirilmiştir. Şâir, Hz. Âdem'den Hz. Muhammed'e kadar pek çok peygamber için yeryüzüne gidip gelen ve çok mühim haber getiren Cebrâil'in Hz. Muhammed'in tebliğ görevi tamamlandıktan sonra artık yeryüzüne bir daha inmediğini belirtmektedir. Hz. Muhammed'ten sonra Cebrâil, artık yeryüzüne tenezzül etmemiştir, arş-ı âlâdaki makamına yerleşmiştir. Hz. Muhammed, “devha-i ikbal” refah ağacının “saffe-i pîrâ” dizi dizi süsü, unsurlar âleminin ilim ve kemal elçisidir. Fahr-i âlem, “defâter-i lâhût” İlâhî âlemin defterlerinin nüktedânı, “mekteb-i nâsût” insanlık mektebinin “dâniş-âmuz” öğretmenidir. Bu bahis “Neyâmeden-i Cibrîl be-Zemîn Ba'de ez-ân Hazret” başlığı altındaki (2383), (2384), (2385), (2386), (2387), (2388), (2389), (2390). beyitlerdedir.

Neçe bîñ kere Hâzret-i Cibrîl
Geldi gitti bu ‘âleme tebdîl (2383)

Âsumândan zemîne âmed u şüd
Cüst u cû-yı merâm idi lâbüdd (2384)

Nüktedân-ı defâter-i lâhût
Dâniş-âmuz-ı mekteb-i nâ-sût (2390)

1.2.3.5.6.3. Ümmî Olması

Şâir, “Ümmî-Şüden-i ân Hazret” başlığı altındaki beyitlerde Hz. Muhammed'in bir özelliğinin de ümmî yani okuma yazma bilmemesi olduğunu söylemektedir. Kelimenin lügat anlamı: “Ümmî kelimesinin ümm ile yakın ilişkisi bulunur. Ümm anne demektir. Ümmî kelimesi de farklı anlamlarının yanında annesinden doğduğu gibi yetişip, planlı bir eğitimden geçmeyen insan anlamında da kullanılmaktadır. Kelime lügat itibâriyle anaya mensup, anasından doğduğu gibi saf ve temiz, okuma ve yazma bilmeyen cahil, pınar, memba, başlangıç, temel, esas, bir şeyin ruhu ve cevheri, görmeyen bir millete mensup, yazmayan ve okumayan bir

toplum, Arap ümmetine mensup, bir milletin mensubu veya Mekke’li, bir insandan eğitim görmemiş, Ehl-i Kitab’ın dışında kalan Arap toplumu, cahil Araplar ve Hz. Peygambere verilen bir sıfat olarak kaynaklarda zikredilir. Söz konusu anlamlara ilaveten kitap ve şehirlerin anası, ümmet, grup, peygambere mensup topluluk, kötü bir fiilin sonucunda anne anlamında ateşin bir ismi olarak kullanıldığı gözlenmektedir”⁷¹². Terim olarak anlamı ise: “Yazı yazmasını bilmeyen, okuma ve yazmayı öğrenmek için bir eğitim görmemiş olan, halk arasında yaşamakla birlikte okuma-yazmaktan mahrum olarak hayatını sürdüren kişi veya kişilerdir. Ümmî, Arap toplumu için kullanılan bir terimdir. Onların bir kitabı yoktur. Hz. Peygamber de böyle bir toplum içinden çıkmıştır. Kur’an-ı Kerim ve diğer ilahi kitaplarda Hz. Peygamberin bir vasfı olarak ifâde edilen ümmî terimi, âlimler arasında farklı yorumlamalara sebep olmuştur”⁷¹³.

Hz. Muhammed, ümmî oluşuna rağmen, başsız ve ayaksız olan cahiliye toplumu için bir yol göstericidir. O, ilmini Allah'tan almaktadır ki zaten gerisi boştur diyen şâir, ümmî kelimesini tevriyeli kullanarak, onun ümmî olmasını garip karşılamamak gerekmektedir; zîrâ onun en büyük mûcizesi “Ümm-i kitâb” ya da “Ümmü'l-kitâb”⁷¹⁴ yani Kitabın esâsı olan Levh-i Mahfuz ve İlm-i İlâhî’de ezelî ve ebedî olarak mahfuz bulunan Kur’ân’ın aslı ve anasıdır demektedir. Hz. Muhammed’in yetiştiği mektep “hâne-i kuds” ulûhiyyet âlemdir, bilgisinin kaynağı “defter-i levh”tir. “Levh” Kitâb-ı Mübîn yani kâinâtta her şeyin bilgisinin nakşedildiği levhadır.⁷¹⁵ “Gayb”⁷¹⁶ görünmeyen âleminin sayfaları onun “astîn”inde yani giysisinin kolunda saklıdır ki, kitap ya da defterlerin cübbelerin bol olan kolları içerisine saklanarak taşınması eski bir alışkanlıktır. “Cerîde-i lâ-rayb” doğruluğunda hiç şüphe olmayan bilgilerin bulunduğu defter ise ezberindedir ki bundan kasıt

712 Remzi Kaya, “Kur’an’da Hz. Peygamberin Beşer ve Ümmî Oluşu”, **Uludağ Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Bursa 2002, c. 11, S. 1, s. 34.

713 Remzi Kaya, ss. 34-35. Hz. Muhammed’in ümmî ve en büyük mûcizesinin Kur’an-ı Kerim oluşuyla ilgili ayrıca bkz. Ahmed Cevdet, I/I, 95-96; İlyas Çelebi, “Muhammed-Mûcizeleri-”, **TDVİA**, XXX, 446-448.

714 Âl-i İmran 3/7; Ra’d 13/39; Zühuf 43/4.

715 Uludağ, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, s. 227. Levh ve Levh-i mahfûz için ayrıca bkz. Yusuf Şevki Yavuz, “Levh-i Mahfûz”, **TDVİA**, Ankara 2003, XXVII, 151.

716 Uludağ, ss. 144-145.

Kur'ân-ı Kerîm olmalıdır. Nitekim Bakara sûresi 2. âyette Kur'ân-ı Kerîm için bu tâbir zikrolunmaktadır.⁷¹⁷ Hz. Muhammed, Allah'ın emriyle “Levh” ve “Kalem”i⁷¹⁸ eline alarak kendisinden önceki peygamberlerin getirdikleri kitapları “nesh” ederek yani hükmünü kaldırarak yerine “Kur'ân-ı Kerîm”i sâbit kılmıştır. Allah'ın Hz. Muhammed'i ve Kur'ân-ı Kerîm'i göndermesindeki maksadı “'alleme'l-insân”⁷¹⁹ insana bilmediklerini öğretmektir. O, Allah'tan gelen bir harfi bile kendisine saklamamakta, her şeyi olduğu gibi insanlara aktarmaktadır. Hz. Muhammed kararmış gönülleri beyazlatmaktadır, cevher saçan bir deniz misâlidir, âb-ı hayât kaynağıdır. Şâir özetini verdiğimiz bu mevzûyu (2391), (2392), (2393), (2394), (2395), (2396), (2397), (2398), (2399), (2400), (2401), (2402), (2403), (2404). beyitlerde anlatmaktadır.

Hâdi-yi gümre-hân-ı bî-ser u pā
Reh-nümâyende ümmi-i dānā (2391)

Ümmi iṭlākın itme istiğrāb
Pîş-gāhında anuñ *Ümm-i Kitāb* (2392)

Nesh idüp nüshasını edyānuñ
Hükmini şebt iderdi *Ḳur'ānun* (2397)

1.2.3.5.6.4. Gölgesinin Olmaması

Şâir, “Bî-Sāye-Şüden-i ân Hazret” başlıklı bu mûcizede; Hz. Muhammed'in “Nûr-ı Muhammed” sebebiyle , diğer insanlardan farklı olarak, cisminin nurdan ibâret olduğunu, bu nedenle gölgesinin bulunmadığını söylemektedir. Oysa ki, güneş ışığının vurduğu her cismin bir gölgesinin olması esastır. Şâire göre, Hz. Muhammed'in gölgesinin bulunmayışı, onun emsalsiz olduğunun bir delilidir. (2405), (2406), (2407), (2408), (2409), (2410), (2411), (2412), (2413), (2414). beyitlerde bu mûcize anlatılmaktadır.

Şem^ç -ı pür-nür bezm-gāh-ı safā
Şem^ç -ile sāye olamaz hem-pā (2407)

717 Bakara 2/2.

718 Kalem, Ulûhiyyet âleminde bütün nesne ve olayların kaydedilmesini sağlayan araçtır. Kalem için bkz. Yusuf Şevki Yavuz, “Kalem”, **TDVİA**, İstanbul 2001, XXIV, 243-245.

719 Alak 96/5.

Ser-be-pā cismi bir mücessem nūr
Nūr u zulmet hezār-ı merhale dūr (2412)

1.2.3.5.6.5. Bulutun Başını Gölgelemesi

Hiz. Muhammed'in mûcizeleri arasında zikredilen bir diğer husus da “Sâye-bân-Şüden-i Ebr ber-Ser-i ân Hazret” başlığıyla başlayan beyitlerde Hazret'in başının üzerinde sürekli bir bulutun bulunması ve onunla birlikte gittiği her yere giderek, Allah Resûlünü yakıcı güneş ışıklarından korumasıdır. Şâir, bu mûcizeyi hüsn-i tâlil yaparak, güneşin keskin bakışlarından yani nazarından Resûl-i Ekrem'i korumak için, onu kendi gözünden sakınan gökyüzünün başının üzerine bir bulut astığını söylemektedir. Feleğin bu hareketini ise kulluk görevi olarak addeden şâir, feleğin bulutu büyük bir şemsiye gibi ona gölgelik yaptığını zikretmektedir:

Tā ki şems itmeye nigāhını tîz
Âsumān itdi ebri çeşm-āvîz (2414)

Sāye-bān eyleyüp aña ebri
Çarḥ-ı pîr oldı mehter-i çetri (2416)

1.2.3.5.6.6. Ayın Yarılması

Hiz. Muhammed'in nübüvvetinden sonra gerçekleşen pek çok mûcize olmakla birlikte şâir, bunlardan ilk olarak “Şakk-ı kamer” ayın iki parçaya ayrılması hâdisesini zikretmektedir. Hiz. Muhammed tebliğ görevini yürütürken bazı kişiler ona iman etmiş olmakla birlikte, imân etmemekte direnen Ebû Cehil gibi müşrikler ondan çeşitli mûcizeler göstermesini, ancak bu şartla imân edeceklerini söylemektedir. Hiz. Muhammed onların istedikleri mûcizeleri Allah'ın izni ile göstermiş olmasına karşın küfürlerinde inat etmişlerdir. Bir defasında aralarında Ebû Cehil ve Habib b. Melik'in de bulunduğu bir grup Hiz. Muhammed'i çağırarak o gece dolunayda bulunan ayı iki parçaya ayırmasını bir parçasını bir yere diğerini de diğer tarafa göndermesini istemişlerdir. Allah'ın yardımıyla bu mûcizeyi de gerçekleştiren Hiz. Muhammed'e yine de imân etmemişlerdir. Bu defâ da, ayın doğunca zevâl yerine gelerek iki parçaya ayrılmasını, bu iki parçanın yere inip ona secde etmesini sonra eteği altından girerek her birinin iki yeni içinden dışarı çıkmasını, çıkınca tekrar

birleşerek zeval yerine gitmesini ve doğduğu yerden batmasını talep etmişlerdir. Bu arzu karşısında Allah'a duâ eden Hz. Muhammed, bu mûcizeyi de yerine getirince Habib imâna gelmiş, Ebû Cehil ise inadını sürdürmüştür.⁷²⁰ Şâir bu mûcizeyi şöyle özetlemektedir:

Sofra-i da‘ vetinde mâh-ı münîr
Güiyâ iki pâre nân-ı faṭîr (2417)

1.2.3.5.6.7. Parmaklarından Su Akıtması

Hz. Muhammed'in, mûcizeleriyle ilgili bazı hadislerde, ihtiyaç hâlinde parmaklarından su aktığı rivâyet edilmektedir. Yaklaşık üç yüz kişinin bulunduğu bir toplulukta içmek ve abdest almak için su lâzım olmuş, Hz. Muhammed yanında bulun bir kaba parmağını batırınca herkese yetecek miktarda su fişkırmıştır. Benzeri bir hâdise de Hudeybiye savaşında yaşanmış ve bu defâ Hz. Muhammed'in mûcizesiyle bin beş yüz kişiye yetecek miktarda su temin edilmiştir.⁷²¹

“Âb-ı Revân Şüden ez-Engüşân-ı O” başlıklı bu mûcizeden (2419), (2420), (2421), (2422), (2423), (2424), (2425), (2426), (2427), (2428), (2429), (2430), (2431). beyitlerde söz eden şâir, Hz. Muhammed'in elinin bu özelliğinden dolayı etrafında beş gümüş ibrik bulunan “bahr-i amîk” derin bir denize benzetmektedir. Beş gümüş ibrikten kasıt ise bir elin beş parmağı olmalıdır. Zîrâ, her bir parmağın ucundan da susamışları suya kandıran pınarlar çıktığını söylemektedir. Hz. Muhammed'in “dest-i cûd” cömertlik eliyle küfür batağına saplanarak susuz kalmış gönül pek çok suya kanmış, onun dâvetiyle pek çok kâfir tövbe ederek îmâna gelmiş, “Şehd-i eşhed” yani Kelime-i şehâdetle “leb-şîrîn” dudakları tatlanmıştır. Allah Resûlü tebliğini kimi zaman sözleriyle, kimi zaman mûcizeleriyle kimi zaman da kılıçla insanlara ulaştırma yolunu tutmuştur diyen şâir bundan sonra Bedir savaşını anlatmaktadır:

Dest-i cûd âşinâsı baḥr-i ‘ Amîk
Var kenarında beş gümüş ibrik (2419)

720 Taberî, II, 366-367; Hamidullah, I, 126-127.

721 Bkz. Buhari, **Babu Alamati-Nübevveti fi'l-İslam**, 2.

Her ser-engüŝti gūyiyā mīzāb
Neçe dil-teşneyi ider sīr-āb (2420)

Telh-kāmān-ı küfr-i bed-āyīn
Ŗehd-i eŝhedle oldı leb-ŝīrīn (2428)

1.2.3.5.6.8. Bedir Savaşı

Mekke'de müşriklerin çeşitli iŝkencelerine mâruz kalan Hz. Muhammed ve ona inanan mü'minler bütün mallarını bırakarak 622 yılında Medīne'ye hicret etmişlerdir. Hicretten iki yıl sonra 624 yılının Ramazan ayında, Hz. Peygamber, Ebu Süfyan başkanlığındaki Müslümanlar ile Mekke müŝrikleri arasındaki ilk savaş olan Bedir Savaşı vukû bulmuştur. Müslümanların Ŗam'dan dönmekte olan bir Mekke ticaret kervanına yaklaşık 300 kişilik askeri birlikle saldırmalarıyla savaş başlamıştır. Haberi alan Mekke müŝrikleri de askeri bir birlik hazırlayıp kervanlarını korumak istemiştir. İki birlik Mekke ve Medine arasındaki Bedir denilen bir bölgede savaşa tutuŝmuş ve Müslümanlar galip gelmiştir. Bu savaŝta Allah'ın emriyle melekler Müslümanlara yardım ettiğinden Hz. Muhammed'in mûcizeleri arasında zikredilmektedir.⁷²²

Ŗâirin anlatımıyla, kâfirler “rezm-gâh” savaŝ meydanına geldiklerinde bu savaŝta yer ve gökte ne varsa Hz. Muhammed'e yardım etmiŝtir. Hz. Muhammed'in bir yanında kılıç başlı bir yılan ve diğerk yanıda cesur yürekli melekler olduğu halde dūŝmanla cenk etmiŝtir. Onun bu halini iki başlı bir ejdere teŝbih eden ŝâir, okun ucundaki sivri demiri de demirden dişlere benzetmektedir. Savaŝ meydanının ŝiddetinde kılıçlardan çıkan kıvılcımların ŝeytanları yakan gök taşları misâli olduğunu söyleyen ŝâir, kâfirleri ŝeytan mesâbesinde addetmektedir. Kılıçlar küfrün ve kâfirin tâ derûnuna saplanmaktadır. Dūŝmanın gözüne avuç avuç toprak serpilerek kör olan gönülleri gibi gözleri de kör edilmiŝtir. Zâten Allah korusun, bir gönül kör ise, ne nasihat ne de kılıç ona hiçbir fayda vermez diyen ŝâir buna bir de misal vererek, üzerine ne kadar yağmur yağarsa yağsın kuru ağaç parçasının asla yeŝermeyeceğini söylemektedir. Bedir savaŝı (2432-2442). beyitlerde anlatılmıştır.

722 Ahmed Cevdet, I/I, 135-166; İbn Esir, II, 115-133; Taberî, II, 388-394; Hamidullah, I, 224-233; Mustafa Fayda, “Muhammed-Hayati-”, TDVİA, XXX, 416.

Şāh-ı encüm sipāh-ı dīn-perver
Düşmen-i Bedri itdi zīr u zeber (2432)

Rezm-gāhına geldi ehl-i fesād
Yir u gök virdi Hāzrete imdād (2433)

Hāşe-li'llāh olursa dil a' mā
Kūhl-i pend eylemez anı bīnā (2441)

1.2.3.5.7. Hz. Muhammed'in Bazı Vasıfları

“Ba'z-ı Evsâf-ı Hamîde-i ân Hazret” başlığı altında Hz. Muhammed'in bazı özelliklerinden bahseden şâir, öncelikle onun “hüsn-i ahlâk” güzel ahlâk sâhibi oluşundan söz etmektedir.⁷²³ Hz. Muhammed'in “sütûde-sıfat” özellikleri övülmüş bir peygamber olduğunu dile getiren şâir, onun “mekârim-i ahlâk” üstün ahlak sâhibi oluşunu övmektedir. Onun diğer bir vasfı da belâgat ve fesâhat sahibi oluşudur. O dönemdeki Arap toplumu belâgat ve edebiyatta çok üstün bir seviyede olmasına rağmen, Hz. Muhammed'in getirdiği Kur'ân âyetlerinin üslûbu, tüm bu birikimin üzerinde bir seviyededir. Araplar'ın en meşhur şâirleri dahi Hz. Muhammed'in söylediklerinin üzerinde bir söz söylemeye güç yetirememiştir.⁷²⁴ Bu üstünlüğünden dolayı şâir, Hz. Muhammed'in ağzını mücevher kutusuna, dudakları arasından dökülen lafızları da bu kutudan dışarı saçılan cevherlere teşbih etmektedir. Onun her bir sözünde binlerce esrar gizlidir; zîra bilgisini Ulûhiyyet âleminde almaktadır ki her şeyin asıl bilgisi orada mahfuzdur. Onun nurlu kalbi deryâ misâlidir, bu denizin sâhili ise cevher doğuran dudaklarıdır. Hz. Muhammed'in ağzından dökülen her kelâmı doğrudur, onun her hitâbı Allah'ın kelâmı olan Kur'ân-ı Kerîm'den bir bapıdır. Hz. Muhammed'in çok güzel koktuğunu söyleyen şâir, onun kokusunun tüm âleme yayıldığını, kokusunun güzelliğinden gülün bile utandığını, ciğerinde misk âhûsu gibi nâfe barındırdığını zikretmektedir. Onun ebrû kaşlarını dal harfine teşbih eden şâir, kaş ile “kavs-ı kuzah” gök kuşağını da şekil olarak birbirine benzetmektedir. Hz. Muhammed'in boyunu serviye benzetir. Şâir, Hz. Muhammed'in en ziyâde “Hâdî,

723 Hz. Muhammed'in üstün ahlâkı için bkz. M. Yaşar Kandemir, “Muhammed-Şahsiyeti”, **TDVİA**, XXX, 425-426.

724 Ahmed Cevdet, I/I, 96-97; İsmail Durmuş, “Muhammed-Hitabet ve Fesahati-”, **TDVİA**, XXX, 428-431.

rehber, kılavuz” oluşundan bahsetmektedir. O, insanları Allah yoluna sevk eden, hidâyete ermelerine yardım eden, insanların yollarını aydınlatan bir yol göstericidir. Son olarak da şâir, “Hâtemü'l-enbiyâ” olan Hz. Muhammed ile nübüvvetin son bulduğunu, kendisinden sonra bir daha peygamber gönderilmeyeceğini yinelemektedir:

Oİ H̄abīb-i H̄udā ki şām u seḫer
H̄üsn-i aḫlāḫına iki defter (2443)

Dür̄c-i la‘lini itse gevher-bār
Derc ider bir sūḫande bīñ esrār (2444)

İtdi emr-i risāleti itmām
Buldı bī‘set anuñ-la ḫatm u ḫitām (2457)

Sonuç olarak İshak Hocası, Elif (Allah) ile başladığı Vahdet kitabına Hz. Muhammed'in mührü ile son noktayı koymuştur.

İKİNCİ BÖLÜM

VAHDET-NÂME-İ ÂLEM-ENGÎZ'İN METNİ

2.1. NÜSHA TAVSİFLERİ

Araştırmalar sonucunda, *Vahdet-nâme*'nin yurt içinde 13 ve yurt dışında 6 olmak üzere toplam 19 nüshası tespit edilmiştir. Eser bir kere basılmış olup yurt içinde ve dışındaki pek çok kütüphanede matbû nüshaları da mevcuttur. Yurt içindeki kütüphanelerde tespit edilebilen nüshaların tamamı ile matbû nüsha bizzat görülüp tetkik edilmiştir. Yurt dışındaki nüshaları ise görme imkânı bulunmadığından katalog bilgileriyle iktifâ edilmiştir.

Tenkitli metnin hazırlanması çalışmasında, öncelikle *Vahdet-nâme*'nin tespit edilen nüshalarının tavsifi yapılmıştır. Bunu yaparken kolaylık sağlaması bakımından nüshaların buldukları kütüphane isimlerine göre kısa kodları kullanılmıştır. Bir kütüphanede birden fazla nüsha bulunduğu durumlarda 1-2-3 şeklinde sıralama yoluna gidilmiştir. Şâir hayatta iken yazılmış olup, dikte edilmiş yada müellif kaleminden çıkmış olabilecek nüshalarda bulunan düzeltme ve eklemeler ile bu nüshalarda bulunan bir takım silinti, mürekkep lekesi vs. gibi izler “Der-kenar notları” ibaresi altında verilmiştir.

1. Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya Böl., Nr. 4813/3 (S1)

Cilt ebadı: 215x130 mm. Yaprak ebadı: 215x130 mm. Yazı ebadı: 158x70 mm. ölçülerindedir. Sarı kâğıttır. Etrafı kahverengi meşin, üzeri yeşil bez kaplı, miklebli cilttir. Mikleb ciltten ayrılmış, cilt oldukça yıpranmış durumdadır. Eser aynı hattat tarafından yazılmış, müellife ait *Kırk Hadis Tercümesi*, *Sandukatü'l-Maârif* ve *Vahdet-nâme*'den müteşekkil bir mecmua içerisinde bulunmaktadır. Zahriye sayfasında, istinsah yılı olabileceği düşünülen, mim (Muharrem)⁷²⁵ 1138 tarihi, hemen altında bir imza ve mecmua içerisindeki eserlerin isimleri yazılıdır. *Vahdet-nâme* mecmuanın üçüncü eseri olup 92a'dan başlamakta ve 179a'da sona ermektedir. Toplam 88 varaktır. Her varakta ortalama 17 satır mevcuttur. Ta'lik hatla kaleme alınmıştır⁷²⁶. Yazma, kurşun kalemle eski rakamlarla iki kere numaralandırılmıştır. Önceki numaralar bir sayı geri alınarak (93 iken 92 olmuş) üzerinde düzeltilmeye çalışılmış, bazı rakamların üzeri kurşun kalemle çizilmiştir. Bu

725 Mahmud Yazır, **Eski Yazıları Okuma Anahtarı**, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1978, s. 150.

726 T.C. Maarif Vekilliği, **İstanbul Kütüphaneleri Yazmaları Katalogları**, I-X, T.C. Maarif Vekilliği, İstanbul 1943, IV. Fasikül-Şeriatlar ve Peygamberler Tarihi-, s. 337, nr. 218.

karalama rakamların biraz yukarısında sayfanın köşesine yeniden numaralama yapılmıştır. Metin çerçevesizdir. Ser-levha tezhipsiz ve boş bırakılmıştır. Eserin adı sonradan kurşun kalemle yazılmıştır. Başlıklar sürhludur. Farklı okunuş özelliğine sahip kelimeler harekelidir.

Baş (92b): Ebtedī Bi'smi men lehü'l-Esmā
Bāhiru'l-luṭf u zāhiru'n-nü' mā

Son (179a): Dih ḥudāyeş riyāset-i dāreyn
Bi'n-nebiyyi ve ālihi'l-aḫyār

Vahdet-nāme'den önce 91b ve 92a boş bırakılmıştır. 92a'da sonradan kurşun kalemle eserin adı yazılmıştır. Eserin sonunda üç boş varak bırakılmıştır; başka hiçbir kayıt bulunmamaktadır.

Der-kenar notları:

(92a) Sayfasının altında şirazenin hemen yanı tamir edilmiş, beyaz kâğıtla yama yapılmıştır. Eserin tamamında bu kısımda rutubetten kaynaklanan lekeler mevcuttur. Bu nedenle bu nüshada bazı sayfaların, b yüzlerindeki son beyitlerin ikinci mısraının son kelimeleri ile a yüzlerindeki son beyitlerin ilk mısralarının ilk kelimeleri okunaksızdır: (93b)' de “Bī-çündür 44 (b)”, (96a)'da “Çīn 129 (a)”, (96b)'de “kerāmetine 146 (b)”, (97a)'da “Felek 163 (a)”, (101b)'de “bir erzen 316 (b)”, (102a)'da “Kā'in 333 (a)”, (105a)'da “Rişte 435 (a)” kelimesi, (117b)'de “me'men 520 (b)”, (112b)'de “ma'yūn 690 (b)”, (113a)'da “Bāğ-ı çeşmiñe 707 (a)”, (120a)'da “acz 962 (a)”, (129a)'da “Bir ḥaşeb 1265 (a)”, (136a)'da “Pend-i pīrāna 1503 (a)”.

(117a) Rabī' başlığının yanına kurşun kalemle daire içinde “+” işareti konmuştur.

(117b) 4.beytin yanına yine kurşun kalemle Lâtin harfleriyle “fin” gibi bir şey yazılıdır.

(118a) Beyitlerin ikinci mısralarının bulunduğu kısmın üzerinde, baştan sona kadar kurşun kalem izine benzeyen bir çizgi bulunmaktadır.

(140b) “Be-Ḥarrān Āmeden” başlığından sonra “Beleğa sinnühü ilā mi'etey ve ḥamse sene”; “Vefāt-Yāften-i Āzer der-Ḥarrān” başlığından sonra da “ve kâne iz-zāke sinnü İbrāhīm ḥamsete ve seb'in” der-kenara eklenmiştir. Sonda “minhü sahh” ibâresi var.

(152b) “Fihri” başlığının yanında “ve hüve's-şahḥ” ve “Kilāb” başlığının altına “Vech-i tesmiye bisyārī kuvvetest ki ḡudret-i çend seg dāşte” şeklinde bir ibâre ile sonda “minhü sahh” kısaltması var.

(159b) “İncil-i Yūḥannada...” Der-kenarda yatay olarak siyah kalemle yazılmış üç satırlık uzunca bir not var.

(172a) “Şāhibān-ı yemine 'aynī ile 2692 (a)” mısraında “ayni” kelimesinin üzerinde leke oluşmuştur. Bu leke, arka sayfada “Āmdur bu belā-yi müstenker 2713 (b)” mısraında “belā” kelimesini de okunaksız hale getirmiştir.

(176a) “Mî-şevēd vaşf-ı ten nizārī men 2827 (a)” mısraında “nizārī men” ibâresi okunaksızdır.

2. Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Böl., Nr. 1799 (S2)

Cilt ebadı: 210x145 mm. Kağıt Ebadı: 210x145 mm. Yazı ebadı: 173x92 mm. ölçülerindedir. Cilt ve mikleb, etrafı kahverengi meşin kaplı ebrulu kağıttan, battal ebrusu örneğidir. Metin 71 varaktır. Her sayfada 20-21 satır vardır. Başta 3, sonda 1 boş varak bulunmaktadır. Cilt arkası yeşil kartondan yapılmıştır. Bundan sonra boş bir varak vardır. Bu yaprak soldakilere göre daha beyaz ve ciltlenirken bir kısmı kesilmiş filigran görünmektedir. Baştaki boş varakların ikincisinde, yani 2a'da eski harflerle “Vaḥdet-nāme İşāḫ Ḥocasınıundur” yazılıdır. Bu ibârenin altında çok küçük yazılmış 360 rakamı vardır. Onun biraz altında bir “lam” harfi bulunmaktadır. Kurşun kalemle, roma rakamıyla 1 yazılıdır. Bundan sonra da “ez- luḫ-i Cenāb-ı Rabb-i ‘izzeti istiḫābe'l-faḫīr Es' ad” ibâresinin altında yine Mehmed Es'ad (1203/1789-1264/1848)⁷²⁷e ait 1227 tarihli mühür bulunmaktadır. Mührün hemen altında 23 Cim-elif (Cemâziye'l-evvel)⁷²⁸ sene 1231 tarihi vardır. Sayfanın sağ üst köşesinde bir kısmı şirazenin içinde kalmış, siyakatle yazılmış “ğurre-i Zi'l-ka'ide”⁷²⁹ye benzer bir ifâde bulunmaktadır. Yine bu sayfanın ortasında eski harf ve rakamlarla muhtemelen eseri kütüphane için tavsif eden kişinin koyduğu varak ve satır sayısını belirten “21”, “varak 71” ifâdeleri vardır. 3. boş varağın yani 1a'nın ortasında Esad Efendi⁷³⁰ye ait bir mühür, eski rakamlarla numarası ve alt köşesinde de kütüphane kayıtları yer almaktadır. Bu varaktan itibâren tavsif eden kişiye ait olduğu düşünülen yeni rakamlı sayfa numaraları bulunmaktadır. Eser ta'likle yazılmıştır. Başlıklar ile çerçeveler sürhludur. Bazı kelimeler harekelidir. Eserde tezhip bulunmamaktadır. Unvan kısmı boş bırakılmıştır. Metin 1b'den başlamaktadır.

Baş (1b): Ebtedī Bi'smi men lehü'l-Esmā

Bāhiru'l-luḫ u zāhiru'n-nü' mā

Son (71b) Dih ḫudāyeş riyāset-i dāreyn

Bi'n-nebiyyi ve ālihi'l-aḫyār

Eserde temme kaydı bulunmamaktadır. Sonda yalnızca kütüphane kaydının bulunduğu boş bir yaprak vardır. Oldukça iyi korunmuş, temiz ve okunaklı bir nüshadır.

Der-kenar notları:

727 Günay Kut-Nimet Bayraktar, **Yazma Eserlerde Vakıf Mühürleri**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1984, s. 145.

728 Yazır, s. 150.

729 Yazır, s. 150.

730 Kut- Bayraktar, s. 143.

(6a) “Göçer evli faķır ħayme-nişin 186 (b)” mısraında “faķır” kelimesinde mürekkep dağılmıştır.

(15a) “Sud virmez şonuında biñ feryād 567 (b)” mısraında “biñ feryād” ibâresinde mürekkep dağılmıştır.

(20a) “Kim görürse çeker sonunda keder 774 (a)” mısraında “keder” kelimesi biraz okunaksızdır.

(21b-22a) Bu sayfalarda beyitlerin üzeri siyah kalemle, adeta bir çocuk eline kalem alıp karalamış gibidir; ancak bu karalamanın okumayı engellediği pek söylenemez.

(29b) “İtdi her semte sâyesini dırāz 1185 (a)” mısraında “semte” kelimesi çıkma yapılarak der-kenara eklenmiştir. Sonunda sahh kaydı bulunmaktadır.

(40b) “Vefât-Yāften-i Āzer der-Ĥarrān” başlığında sonra “ve beleĝa sinnühü ilā mi’etey ve ħamse sene”, “ve kâne iz-zāke sinnü İbrāhīm ħamsete ve seb’in” der-kenara eklenmiştir. Her ikisinin de sonunda “minhü sahh” ibâresi vardır.

(50b) Der-kenar'da başlıkların arasına yatay olarak yazılmış: “Der târiĥ-i ħamsin be-in vech tařĥih nemüdest” ibâresi ile; “Fihr” başlığının yanında “ve hüve’s-řaĥĥ” ve “Kilāb” başlığının üstünde “Vech-i tesmiye bisyāri kuvvetest ki ħudret-i çend seg dāřte” gibi bir ibâre ile sonda “minhü sahh” ibâresi vardır.

(56a) “İncil-i Yūĥannada...”Der-kenara ters olarak siyah kalemle yazılmış uzunca bir not vardır. Aynı işaret bu ibârenin sonuna da konmuştur.

(68b) “Ebr-i řeryān büride şüd ĝüyā 2792 (b)” mısraı silintinin üzerine tekrar yazılmıştır; bu nedenle biraz okunaksızdır.

3. Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Böl., Nr. 3536/1 (S3)

Eser Ahmed Efendi'ye ait eserlerden müteşekkil bir mecmua içerisinde. 1b-99a arasında *Vahdet-nâme* bulunmakta, ardından bir varak boş bırakılarak 100 b'den İrtifâ' Risâlesi başlamaktadır. 136b-147b'de İshak Hocası'nın *Risâle-i Ma'mûle fi-Beyâni'z-Zıll ve Tahdîdi'l-Cihât ve Ta'yîni Semti'l-Kıble* isimli risâlesi yer almaktadır. 147b-148a'da ise *Dâire-i Hindiyye* ile Kible Tayinine ilişkin iki varaklık küçük bir risâle eklenmiştir. Bu risâlelerin hepsinin sonunda (135a, 147a-b) aynı feraĝ kaydı bulunmakta olup, N1'in sonundaki kaydı tekrar ederek müellif tarafından ikinci kez temize çekilmiş nüsha olduğu ve 1102 yılında yazıldığı bildirilmektedir. Bu durumda mecmuânın birinci eseri olan *Vahdet-nâme*'nin de müellif tarafından temize çekilmiş nüsha ve istinsah tarihinin en geç 1102 olması muhtemeldir. Mecmuanın tamamı 149 varak olup, kağıtta farklılık ya da ciltleme esnasında bir ekleme göze çarpmamaktadır. Yalnızca *Vahdet-nâme* nesta'lik hatla diğer risâleler ise rik'a hattıyla

yazılmışlardır. Cilt ve kağıt: 185x113 mm. ve yazı ebadı: 110x55 mm. ölçülerindedir. Şiraze yeri ve kenarı açık kahverengi meşin kaplı, yüzü salbekli yaldız şemseli kahverengi deri, miklebli sertablı cilttir. Cilt içi kartonu yeşildir. Metin 99 varaktır; her sayfada güzel bir nesta'lik hattla 15 satır vardır. Mühreli, şeker rengi Avrupa kâğıt kullanılmıştır⁷³¹. Metin öncesi 2 varak, metin sonrası 1 vikaye varak vardır. Bu varakların ilki beyaz kaba kâğıt olup b yüzüne, muhtemelen tavsif yapan kişi tarafından kurşun kalemle, eski harf ve rakamlarla “1- Vaḥdet-nāme (Aḥmed Efendi), 2- İrtifā‘ Risālesi (Aḥmed Efendi)” kaydı düşürülmüştür. 2. varağın a yüzü boştur, b yüzünün orta kısmına yine kurşun kalemle “Nāzımı (Aḥmedī) nihāyetinde on yaprağ evvelühü ...?” yazılmıştır. 1a'da ise sayfanın en başında sürhla bir ibāre olduğu anlaşılmakta ama silindiği için okunamamaktadır. Hemen altında sol tarafta “Ez-kütüb-i Muşṭafa Necīb ‘an ḥ’āce-gān ve ḥulefā-yı mektübī-i Ḥazret-i şadr-i ‘ālī fī-sene ḡurre-i Mim (Muḥarrem)⁷³² 1236” ibāresi ile Mustafa Necīb ismini taşıyan 1215 tarihli mühür bulunmaktadır. Sayfanın tam ortasında eski harflerle, farklı kalem ve hatlarla yazılmış iki kayıt vardır. Bunlardan sağda olanları: “Bu dīvān Burūsālī Aḥmed Efendinüñdür (Vaḥdet-nāme) diyü tesmiye itmişdür” ve “Abdullah Efendi’nüñ ...?dür” şeklindeki bir fevāid kayıdır. Soldaki ise “Li-ḥazreti Muḥyiddīn el-‘Arabī:

Ra’eytü ḥayāle’z-zıllī ekbera ‘ibreti

Li-men kāne fi-‘ilmi’l-ḥaḳīḳati rāḳī (şu‘ūd u ḥurūc ma‘nāsına)

Şühüşun ve eşyā’ün temurru ve tenḳaḳī

Ve efnā cemi‘an küllühüm ve’l-muḥarrikü bāḳī”

manzumesidir. Bu ibārelerin altında ise kütüphane kayıt ve mühürleri bulunmaktadır. Ayrıca eserin adı ve eski rakamlarla kütüphane kayıt numarası yazılmıştır.

Metin 1b'den başlamıştır. Ser-levhada, eflatun ve pembe çiçeklerle bezenmiş yaldızlı çok güzel bir tezhib vardır. Başlık yeri boş bırakılmıştır. 1b ve 2a sayfaları yaldızlı çerçevesi olup, diğer varaklarda çerçeve yoktur. Başlıklar sürhludur. Sahh kayıtları bulunmaktadır. Metin muhtemelen, müstensih veya metni daha sonra okuyan bir kişi tarafından eski harflerle siyah mürekkeple numaralandırılmıştır. Bazı sayfalarda numaraların yarısı kesik ya da çok az bir kısmı görünmektedir. Sayfaların bazıları şirazesinden kopmuş ve tamir edilmiştir; bu sebeple ilk 9 varakta şirazenin yanında bant izleri vardır. 2. varak şirazedden ortaya doğru yırtılmış ve burası da yapıştırılmıştır. Yazmanın özellikle ilk 10 sayfası nemden biraz zarar görmüştür. Bazı varaklarda okumayı etkilemeyecek düzeyde mürekkep dağılmıştır (1b, 2a, 3a, 3b, 4a, 5a, 5b, 6a, 7b, 8a, 9b, 10a, 11a, 12a, 12b, 13a, 31a, 31b, 61a, gibi). Fakat genel olarak bakıldığında oldukça güzel bir nüshadır.

731 Maarif Vekilliği, **İstanbul Yazmaları**, IV, 336-337, nr. 218.

732 Yazır, s. 150.

Baş (1b): Ebtedî Bi'smi men lehü'l-Esmâ
Bâhiru'l-luṭf u zâhiru'n-nü' mā

Son (99b): Dih ḥudāyeş riyāset-i dāreyn
Bi'n-nebiyyi ve ālihi'l-aḥyār

Der-kenar notları:

(4a) “Ḥidmetinde idüp kadın pür-ḥam // Pes keş-ā-keşden olmadı derhem (77)” beytinden sonra “Rāst-revlükde hem-çü tîr olmuş // Ṭoğrı ḥidmet ider o pîr olmuş (78)” beyti eklenmiştir. “Nerm olup emre inḳıyād itdi 79 (a)” mısraı silinti yapılarak yazılmıştır.

(7a) “Māh-ı nev-ḥāline hele bir baḳ 170 (a)” mısraının sonuna çıkmaya benzeyen iki işaret koyulmuştur.

(12a) “Şan'at-ı gülşeninde bir şebnem 317 (b)” der-kenara “Bāğ-ı şun'ında ḳatre-i şebnem” yazılmıştır. Sonunda “Lam ve med” işareti vardır.

(20a) Okunamayan bir der-kenar notu vardır.

(40a ve 43b) Der-kenar notları ciltlenirken kesilmiştir.

(44a) “Didiler ey ḥarîf-i da'vî-dār // Dîn-i pîşîneyi iden inkār (1280)” beytinin yanında çalاکalem “didiler” gibi okunan harfler vardır fakat ibâre okunamamaktadır.

(50a) “Gördünüz mi ne söyler İbrāhîm 1462 (a)” “gördünüz mi” kelimesinde “ra” harfi unutulmuş, bu nedenle der-kenara önceki ibârenin başına, sonraki ibârenin sonuna sahh kaydı düşürülerek “Gördünüz mi ne söyler” yazılmıştır.

(58b) “İtdi cāy-ı iḳāmetin tefhîm // Didi lūṭfi-y-le aña İbrāhîm” beytinin yanına der-kenarda “Anda cāy-ı iḳāmetin tefhîm // Eyledükde didi ki İbrāhîm (1705)”, altına da “nüşā-i lām” yazılmıştır. Bu ifâde müstensihin ya da başka birinin nüshayı başka bir nüshayla karşılaştırdığına işarettir.

(68b) “Sende yoḳ meyl u zevāc” yazılmış sonra “meyl” kelimesinin ahirine geleceğini belirtmek için çıkma yaparak “cüft” kelimesini eklemiştir. “Sende yoḳ meyl-i cüft u zevāc 2005 (b)”.

(70a) Der-kenar, başlıkların arasına yatay olarak yazılmıştır: “Der tāriḥ-i ḥamsîn be-în vech taşḥîḥ nemüdest” ibâresi ile; “Fihr” başlığının yanında “ve hüve's-şahḥ” ve “Kilāb” başlığının üstünde “Vech-i tesmiye bisyārî ḳuvvetest ki ḳudret-i çend seg dāşte” gibi bir ibâre ile sonda “minhü sahh” ibâresi vardır.

(77b) “İncîl-i Yūḥannada...” Der-kenara ters olarak siyah kalemle yazılmış uzunca bir not vardır. Aynı işaret bu ibârenin sonuna da konmuştur.

(88a) “Neçe bir ‘ahd-i cām u devr-i şarāb // Başa çıkmaz gider mi bāde-i nāb (2595)” beytinin kenarına “Mey ile yıķma hayli rindānı // Āteşe yakma derd-mendānı (2596)” derc edilmiştir.

(97b) Sürhlu “Kaşīde” başlığının üzerine siyah mürekkeple “he” harfi yazılmıştır.

(99b) Bu nüshada, pek çok nüshanın son beyti olan “Dih hudāyeş riyāset-i dāreyn // Bi’n-nebiyyi ve ālihi’l-aḫyār (2920) ” beytinden sonra 3 beyit daha yazılmıştır. Bu beyitlerin ilkinin öncesine der-kenara sürhla “ze” harfi konmuştur. 3. sünün sonunda ise yine sürhla “ilā” yazılmıştır. Sonda başka hiçbir kayıt bulunmamaktadır.

“Ya‘ nī bā-‘ārif-i süḫan āgāh
Menbe‘-i ‘ilm u ḫilm u kān u ḳār
Sīne-i tābenāk vey deryā
Gevher-i faẓl rā dileş mi‘ yār
Gerden u gūş u dūş-i ma‘ nā rā
Dāde züyūr be-kilk-i gevher-bār”

Bu beyitler yalnızca N1'in sonundaki ekleme varakların en sonuncusunda bulunmaktadır. Yerine yenileri yazıldığı için üzeri karalandığından diğer nüshaların hiç biri bu beyitleri metne dāhil etmemiştir.

4. Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi Böl., Nr. 4887/1 (S4)

Cilt: 217x133 mm. Kağıt: 217x131 mm. Yazı: 159x71 mm. ölçülerindedir. Siyah meşin ciltlidir. Cilt kapakları yaldızlı, gömme şemseli ve salbeklidir. Yaldızlı, zencirekli çerçeve ile çevrelenmiştir. Eserin ikinci kısmında müellifin İrtifā' Risalesi bulunmaktadır. 88 varaklık bu yazmada 17 satır bulunmaktadır. Yazı cinsi ta'liktir. Ser-levhada çok güzel bir tezhip vardır. Kırmızı rengin hâkim olduğu bu tezhipte, pembe ve mavi tonlar da göze çarpmaktadır. Levhanın içine sürhla “Vaḫdet-nāme-i Ḥ'āce Aḫmed Efendi Raḫimeḫü'llāh”ibāresi, metni yazan kişi tarafından yazılmıştır. Demek oluyor ki bu nüsha, müellifin vefatından sonra istinsah edilmiştir. Gerek hattı, gerekse tezhip, kâğıt ve mürekkep özellikleriyle, çok sanatkârane ve özenli bir nüsha olup oldukça iyi korunmuş durumdadır. 1b ve 2a'da fasıl başlarının kenarları yaldız ve kırmızının birlikte kullanıldığı tezhip motifleriyle süslenmiştir. Yazmanın tamamı yaldızlı çift kuzu çerçeve ile çerçevenmiştir. Başlıklar açık kırmızı mürekkepli olup başlıkların yazılacağı beyitlerin üstleri de sürhla işaretlenmiştir. 20. varaktan itibāren 34'e kadar kâğıdın renginde bir açılma gözlenmektedir. Metin öncesi 2 boş varak vardır. Bunlardan ilki biraz zarar görmüştür. Üst tarafında bir yırtık vardır ve buradan somon rengi cilt arkası kartonu gözükmektedir. Bu sayfa, cilt kapağıyla birlikte şirazeden biraz ayrılmıştır. Sayfanın en üst kısmında yırtığın üzerinde “nizām” kelimesine benzer harfler yazılmış ve 5-6 kadar “mim” harfi yapılmıştır. Yaprığın ortasında yine siyah mürekkeple

yazılmış bir manzume bulunmaktadır: “Yeşümü lisānī ‘an tezekkürî ğayrıküm // Şıyāmü fu’adī ‘an verādi sivāküm”; “Kezā şavmü ‘aynî lā-terā ğayra şaşşıküm // Ve lem tentehī’-iftār hattā yerāküm”. Metinden önceki ikinci varak tamamen boş bırakılmıştır. 1a'nın en üst sağ köşesinde siyah mürekkeple eski harfli silinti bir kayıt vardır. Sonunda “ğufira leh” ibâresi güçlükle okunmaktadır. Sayfanın alt kısmında da, eski harflerle yazılmış kütüphane numarası, Cumhuriyet sonrası döneme ait Mahmut Efendi (1503)⁷³³ ve Süleymaniye Kütüphanesi mühürleri ile Süleymaniye Kütüphanesi kayıtları yer almaktadır. Sayfa numaraları eski harflerle her sayfaya yazılmıştır. Metin 1b'den başlamaktadır.

Baş (1b): Ebtedî Bi’smi men lehü’l-Esmā
Bāhiru’l-luṭf u zāhiru’n-nü‘ mā

Son (88b) Dih ḥudāyeş riyāset-i dāreyn
Bi’n-nebiyyi ve ālihi’l-aḫyār

Der-kenar notları:

(2b) Sayfanın orta kısmında sol tarafına doğru bir leke vardır. Bu nedenle “emrinden 303 (b)” kelimesi zor okunmaktadır.

(13b) Hâle başlığının altında bir der-kenar notu vardır: “Gice daḡi ayuñ etrafında görülen bir beyaz dā’ire” özensiz bir rika ile yazılmıştır ve mürekkebi farklıdır. Bunlar mütalaa notları olabilir.

(14a) Bu sayfadaki başlıkların altında da aynı notlar devam etmektedir. Subh-ı Sâdık, Subh-ı Kâzib, Şafak, Tulû’u’l-Âfitâb ve Nehar kelimelerinin anlamları verilmiştir.

(20b) “kārını ider 649 (a)” kelimesinde mürekkep biraz dağılmıştır.

(23b) “dilüñ gūyā 744 (b)” mürekkep dağılmıştır.

(35b) Çerçeve ile şirazenin arasına yatay olarak “Ve kâne Nāḡūr ḡine evlede Tārah fī sinni tis‘ate ve ‘ışrīn keza vecedtüḡü fī’t-Tevrat” yazılmış ve sonda “minḡü sahh” kaydı düşürülmüştür.

Aynı sayfada “Büt-ḡāneye 1163 (b)” kelimesinde “ḡı” harfinin üzerindeki noktayı okunaksız hale getiren 2-3 mm. çapında bir mürekkep damlası vardır.

(36a) Karşı sayfadaki mürekkep lekesi, burada “geldi” kelimesinin üzerine rast gelmiştir.

(36b) “zāt-ı pāyende 1191 (b)” ibâresinin ortasında bir mürekkep lekesi vardır. 37’ da da aynı hizada bu leke görünmektedir.

(50a) Der-kenar: “Be-ḡarrān Āmeden” başlığından sonra “ ve beleş sinnüḡü ilā mi’etey ve ḡamsete sene”; “Vefāt Yāften Āzer der-ḡarrān” başlığından sonra da “ve kâne iz-zāke sinnü İbrāḡīm ḡamsete ve seb‘īn” der-kenara eklenmiştir. Sonda “minḡü sahh” ibâresi vardır.

(61b) Bu sayfada rutubetten kaynaklandığını düşündüğümüz küçük mürekkep lekeleri olup, yalnızca “emrini itdiler 2037 (b)” ibâresinin üzerindeki leke yazıyı biraz etkilemiştir.

(62a) Der-kenar, başlıkların arasına yatay olarak yazılmış: “Der târîḥ-i ḥamsîn be-în vech taṣḥîḥ nemüdest” ibâresi ile; “Fihri” başlığının yanında “ve hüve's-ṣaḥḥ” ve “Kilâb” başlığının altında “Vech-i tesmiye bisyârî kuvvetest ki ḡudret-i çend seg dâṣte” şeklinde bir ibâre ile sonda minhü sahh kaydı bulunmaktadır.

(69a) Der-kenar: “İncîl-i Yûḥannada...” siyah kalemle yazılmış uzunca bir not vardır. Bu not yukarıdan aşağıya daralarak yazılmıştır. “Minhü sahh” bu ibârenin sonuna da konmuştur. “Anda dürr-i ṣemîn 2286 (b)” lafzında, “İctimâ' itdiler sinîn u dühür 2290 (b)” mısraında mürekkep dağılmıştır. Yine bu sayfada:

“Hem Sirâc-i Münîr u Ḥaḳḳ-ı Mübîn
Münzir u dâḥi Ṭâḥa vü Yâsîn (2283)

Didi Müzemmil u Ra'ûf u Raḥîm
Pes Müzekkir Mübeṣṣir ile Kerîm (2284)”

yazılmış ve bu beyitlerin ortasına sürhla çarpı işareti konularak mısraların yer değiştireceğine işaret edilmiştir.

(69b) “Sâl-i İskenderî olunsa ṣumâr // Geçdi andan 'aded ḡafab (882) miḳdâr (2301)” “ḡafab 882” sürhlu ve rakam kelimenin altına yazılmıştır.

(70b) “Ser çeküp âsumâna ol ḡurfe // Bîst u heft (27) idi aña ṣürfe (2337)” “Çâr-deh (14) ṣürfesi olup vîrân // Dest-i ḳahr eyledi ḥâkile yeksân (2338)” rakamlar sürhla yazılmıştır.

(71b) “aḥlar ehl-i ḳiyâs 2373 (b)” ibâresi ile karşı sayfada aynı hizadaki “Nüktedân 2390 (a)” kelimesinin mürekkebi dağılmıştır.

(75b-76a), (87b-88a) Bu sayfalar da karşılıklı mürekkep lekesi mevcuttur.

(79b) Alt alta birkaç mısara'ın mürekkebinde dağılma olmuştur.

88b'de yalnızca son beyit yazılmıştır. Metnin ahirinde başka hiçbir kayıt bulunmamaktadır. Bu tek beyit dışında sayfa boştur. 89a'da tamamıyla boş olup 90a'dan itibâren başka bir eser başlamaktadır.

5. Süleymaniye Kütüphanesi, Halet Efendi Böl., Nr. 344 (S5)

Cilt: 170x100 mm. Kağıt: 170x100 mm. Yazı: 118x58 mm. ölçülerindedir. Yıldızlı, şemseli, salbekli bordo meşin cilt. Etrafı yıldızlı zencirekli çerçeve ile süslenmiştir. Müstakil bir eserdir. Metin öncesi iki, sonrası bir vikaye varak bulunmaktadır. Baştakilerden birincisi tamamen boş olup ikincisinde 1236/1820-21 tarihli Halet Efendi (ö. 1238/1823)⁷³⁴'nin mührüyle, hemen yanında

734 Kut-Bayraktar, s. 147.

Mehmed Necib ismini taşıyan küçük bir mühür daha vardır. Bu sayfanın arkası da boş bırakılmıştır. 1a'da ise Süleymaniye Kütüphanesi'nin kayıtları yer almaktadır. Sayfanın üst sağ köşesine eski harflerle bir kelime ve eski rakamlarla sayfa numarası "1" yazılmıştır. Sayfa numaraları, eski rakamlarla 1. ve 2. sayfalar hariç, 10 sayfada bir konulmuştur. Metin 1b'den başlamaktadır. Serlevha kırmızı ve turkuaz rengin hâkim olduğu yaldızlı bir tezyinatla süslenmiştir. Bu bezemede başlık yeri oldukça geniş bırakılmış olup içine sürhla uzunca bir unvan yazılmıştır: "Vaḥdet-nāme-i 'Ālem- Engīz mü'ellefāt- ı eḍ'afü'l- verā ve aḥḳaru'l- berāyā el- 'abdü'l- faḳīr el- müteḥallīṣ fi' l-eş'āri't- Türkiyyeti bi- Aḥmedī ve fi'l- 'Arabîyyeti ve'l- Fārisîyyeti bi- Ḥ'āce 'afā anhü ve ğufira lehü bi-minhü Te'ālā". Eserin tamamı çift kuzu yaldızlı çerçeve ile çevrelenmiştir. 100 varaklık yazmada her varakta 15 satır bulunmaktadır. Son derece güzel bir nüshadır. Nefis ta'likle yazılmıştır. Başlıkları ile bazı ibâreler sürhludur. İnce abadi kâğıt üzerine yazılmış olan eser kabartma şemseli, yaldızlı çerçeveli kırmızı meşin cilt ile korunmaktadır⁷³⁵. Bazı varaklarda çerçevenin esnasında 1-2 mm.' lik kaymalar olmuştur.

Baş	(1b):	Ebtedī Bi'smi men lehü'l-Esmā Bāhiru'l-luḥf u zāhiru'n-nü' mā
Son	(100a)	Dih ḥudāyeş riyāset-i dāreyn Bi'n-nebiyyi ve ālihi'l-aḥyār

100a'da mesnevinin son iki beytinden sonra "temme", bunun hemen altına da ferağ kaydı yazılmıştır: "Ḳad veḳa'a'l-ferāġu min tenmīḳi hāzihi'l-manzūmeti fī'l-yevmi's-sādîsi 'aşer min şehri Ramazān, sene seb'a ve sittīn ve mie ve elf 'an yedi'l-faḳīr ilā raḥmeti rabbihi'l-ḳadīr Aḥmed bin el-Ḥāc Muḥammed 'afā 'anhümā el-'Aliyyü'l-Kebīr-". Bu ifâdelerden anlaşıldığı üzere, eseri Hacı Muhammed oğlu Ahmed 16 Ramazan 1167/1754 senesinde istinsah etmiştir. Bu kayıtların altına çerçevenin içine, kütüphane kayıt bilgilerinin bulunduğu damga vurulmuştur. 100b'nin en alt kısmında yine Halet Efendi'nin mührü bulunmaktadır.

Der-kenar notları:

(1b)'de "Evvelā 7 (a)" kelimesin ile,

(2a)'da "Ḥırz 19 (b)", "oldur // Ḥākim (20)" kelimelerinde mürekkep dağılmıştır.

(12a) "Şan'at-ı gülşeninde bir şebnem" mısraısının yanına "Bāġ-ı şun'ında ḳatre-i şebnem 317 (b)" yazılmıştır. Sonuna sürhla "Lam ve med" konmuştur.

(40a) Der-kenar: "Ve kāne Nāḥūr ḥīne evlede Tārah fī sinni tis'ate ve 'ısrīn keza vecedtüḥü fi't-Tevrah" yazılmıştır. Son kısmında ise "minhü sahh" ibâresi bulunmaktadır. Bu ibârede bazı kelimelerin altı ve üstü sürhla çizilmiştir.

(41a) “Geldi şulbinden anuñ iki püser // Biri Hārān ki Lūṭa oldu peder (1180)” beytinin kenarına sūrhla ters olarak “Māte yārānūhū ḳable ebīhi Tārah” başlığı konmuştur.

(43a) “Eski şehre ḳoma yeñi ‘ādet (1243b)” mısraının kenarına “bid‘at” yazılmıştır.

(56b) “Vefāt Yāften Āzer der-Ḥarrān” başlığından sonra yatay olarak “Beleḡa sinnūhū ilā mi‘eteḡ ve ḡamse sene ve kāne iz-zāke sinnū İbrāhīm ḡamsete ve seb‘in” notu eklenmiştir.

(70b) “Kilāb” başlığının yanına yatay olarak “Vech-i tesmiye bisyārī ḳuvvetest ki ḳudret-i çend seg dāšte” şeklinde bir ibāre yazılmıştır.

(78b) “Sāl-i İskenderī olunsa şumār // Geçdi andan ‘aded ḡafab 882 miḡdār (2301)” beytinde “ḡafab 882” sūrhlu ve rakam kelimenin altına yazılmıştır.

(79b) “Bīst u heft (27) idi aña şürfe 2337 (b)” rakam sūrhla yazılmıştır.

(90b) Başlık içinde bulunan “Devr-i ‘ömrini eyle nīk-encām // Ḥatm ola bi’s-selāmi ve’l-ikrām (2646)” beytinin iki yanındaki boşluklara sūrhla: “Tamām şūd Vaḡdet-nāme” yazılmıştır.

(92a) “Nām-ı İzid zihī çeker dāri 2686 (b)” mısraının yanına “Nām-ı İzid be-cāy-ı Bāreka’llāh isti‘ māl kūnend” yazılmıştır.

6. Nuruosmaniye Kütüphanesi, Nr. 2649 (N1)

Cilt: 145x90 mm. Yaprak: 145x90 mm. Yazı: 95x45 mm. ölçülerindedir. Mıklebli, yeşil bez ciltli olup, oldukça yıpranmış durumdadır. Aharlı krem kağıt kullanılmıştır. Kapaktan sonraki ilk vikaye varaḡın en üstünde Ha (Zil’hicce)⁷³⁶15 ibāresi bulunmaktadır. Yazma İshak Hocası Ahmed’in iki eserinden oluşun bir mecmua içerisindedir. Her iki metnin yazısı aynı elden çıkmıştır. *Vaḡdet-nāme*, 1b-89b varakları arasında yer almaktadır. Her sayfada talikle 15 satır bulunmaktadır. Yalnız 8, 36 varaklarda ön ve arka yüzünde 14’er satır vardır. 1a’da El-Hac İbrahim Hanīf adının geçtiḡi bir vakıf kaydı yazılmıştır. Bu kaydın üstünde Nuruosmaniye Kütüphanesi⁷³⁷’nin, altında da El-Hac İbrahim Hanīf’in mührü yer almaktadır. Kütüphane kayıtları da yine bu sayfadadır. Zahriye sayfasının karşısındaki yaprak öncesinde bulunan vikaye varaḡa yapıştırılmıştır. Bu nedenle sayfanın üst kısmında biri sağ ve diğeri de solda bulunan yazılar dışarıdan silinti gibi görünmektedir. Sağ taraftakinde *Vaḡdet-nāme*’nin beyit sayısı olan 2918 rakamı zorlukla okunurken diğeri taraftaki hiç okunamamaktadır. 1a’dan itibāren mecmuanın sonuna kadar (144a), her varakta numara bulunmaktadır. Kasidelerin eklendiḡi bölümde bu numaralar devam etmekle birlikte, 90a’dan 92a’ya kadar 1’den 3’e kadar ikinci bir numaralandırma vardır. 93b’de yine 1’den başlayan bu numaralandırma, ikinci eser boyunca devam etmiştir. Ser-levha, çerçeve ve başlıklar sūrhli dur. Bazı sayfalar daha koyu sarı (9, 11, 14, 16, 18, 20, 21, 23. vr.) renklidir. Ancak bu varaklarda sūrh

736 Yazır, s. 150.

737 Kut-Bayraktar, s. 35.

ve siyah mürekkep ile kalem değişmemiştir. Metin 89b’de temme kaydıyla bitmiştir. Fakat *Vahdet-nâme*’nin son beytinden 90a’nın sağ üst köşesine doğru sürhla bir ok çizilerek, yine aynı mürekkeple, “Vahdet-nâme âhîrine yazıla” ibâresi konulmuştur. Bunun hemen altından yine aynı sürhla “Hiṭâb be-ḳalem” başlığı ile çapraz olarak 20-24 satır arasında değişen ve son sayfa hariç dört sütun halinde manzumeler derc edilmiştir. Aralarında Farsça ve Türkçe kasidelerin de bulunduğu bu şiirler 93a’ya kadar devam etmektedir. 93a’da kasidelerden sonra sayfanın sol üst köşesine sürhla “*Şandukatü’l-maârif*” yazılmıştır. Bu kaydın hemen altında sürhla, şu anda okunamayan bir şeyler yazılmış, sonra da silinmeye çalışılmıştır. 93b-144b arasında ise müellifin *Sandukatü’l-Maârif* isimli eseri kayıtlıdır. Ancak 93b’nin der-kenarına da sürhla “Ḳaside-i mezkûreyi Mıṣıra irsâl itdigümüzde ilhâḳ itdigümüz ebyâtdur” kaydı altına 12 beyitlik bir “râ” kasidesi eklenmiştir. Sonuna temme kaydı düşürülmüşse de, 94a’nın ser-levhasına 5 beyit daha yazılarak yeniden temme kaydı konmuştur.

Baş (1b): Ebtedî Bi’smi men lehü’l-Esmâ’
Bâhiru’l-luṭf u zâhiru’n-nü’ mā’

Son (89b): Devr-i ‘ömrini eyle nîk-encâm
Ḥatm ola bi’s-selâmi ve’l-ikrâm

İlave (93a) Dih ḥudâyeş riyâset-i dâreyn
Bi’n-nebiyyi ve âlihi’l-aḥyâr

Ser-Levha (1b) (Sürhla): “Vahdet-nâme-i Âlem-engîz ez-müellifât ez’ afü’l-verâ ve aḥḳaru’l-berâyâ el-‘abdü’l-faḳîr el-müteḥalliş fi’l-eş’ârî’t-Türkiyyeti bi-Aḥmedî ve fi’l-‘Arabiyyeti ve’l-Fârisiyyeti bi-Ḥ’âce ‘afâ ‘anhü ve ğufıra lehü bi-minhü Te’ âlâ.”

Temme Kaydı (89b): “Ḳâle’-müellifü’l-faḳîr ilâ raḥmeti Rabbihi’l-‘azîzi’l-ḳadîr. Aḥḳaru men meşâ taḥte’l-ḥaḍrâ // Ez’ afü men neşâ fevḳa’l-ġubarâ. Aḥmed eş-şehîr bi-Ḥ’âce tamâm şüd Vahdet-nâme-i ‘Âlem-Engîz. Be-meded-kârî âvn-i Ḥüdâvend-i raḥmet-rîz. Ḥâmiden lehü ve muşalliyen ‘alâ nebiyyihi. Ve kâne vaḳteizîn müderrisen bi-medreseti’l-merḥûm Ğâzî Ḥüdâvendigâr fi maḥrûset-i Burûsa ve ḥumiyet ‘ani’n-nuḥûseti.”

Der-kenar notları:

(12a) “Bâġ-ı şun’ında ḳatre-i şebnem 317 (b)” “lam ve med” kısaltmasıyla “Şan’at-ı gülşeninde bir şebnem” mısraının yanına yazılmıştır.

(12a) Sayfanın sol alt köşesinde siyah mürekkep lekesi vardır.

(12b) Ser-levhada yaklaşık 1cm. çapında kırmızı mürekkep damlamıştır. Bu leke 1a’dan da görülmektedir.

(14b) Siyah mürekkeple “ḥurûf” “İtdi ekşer şüküfeyi mu’cem 391 (b)” mısraının yanına derc edilmiştir. Mısradaki yerini ta’yin için “Ṭ” harfi kullanmıştır.

(15a) “Āğız egmezdi nūr-ı Hürşide 412 (b)” mısraının yanına, siyah mürekkeple harekeli olarak “egmezdi sâz?” yazılmıştır.

(15b) “Kalmadı çehresinde zerrece nūr // Karalandı yüzi çü şahid-i zūr (426)” beytinden sonra çıkma yaparak “Oldı ey rāst-ı kār-ı bā āgāh // Şöhret-i kâzibe belā-yı siyāh (427)”; “İşilar gerçi meş‘ al-i maşşūd // Rüzgār eyler añı tîr-i nā-būd (428)” beyitleri eklenerek sonuna sahh kaydı konulmuştur.

(21a) “Ser-be-ser mümkināt aña maşşūd // Küntü kenzen hazîne ol gencūr (588)” beytinden sonra çıkma yapılarak “Hazret-i bî-niyāz u pür-ikrām // Şāmilü'l-luţf u Kāmilü'l-en‘ām (589)”; “İtdi hayvānı zübde-i a‘yān // Oldı insān-ı ‘ayn aña insān (590)” beyitleri sahh kaydıyla ilave edilmiştir. Yazı ve mürekkep aynıdır.

(21b) “Şānını yek-be-yek tafşîl” mısraının der-kenarına çıkma konularak “idüp” eklenmiş ve böylece “Şānını yek-be-yek idüp tafşîl 610 (a)” şeklinde mısraın vezni tamamlanmıştır.

(26a) “Sūd-mend olanı ider muhtar 747 (a)” mısraında “muhtar” kelimesinde “te” nin noktaları ile “ra” harfi silinmeye çalışılmış gibi görünmektedir.

(26b) “Gerçi kūt iledür kıvām-ı beden // İhtiyaçı şaşın koma elden (753)” beytinin altına çıkma işareti konularak “Oldı himye çü re's-i küll-i devā // Tohumedür tohum-ı derd u māye-i dā (754)” beyti sahh kaydıyla birlikte derc edilmiştir.

(32b) “Kesr-i ‘arziçin eyleme düşnām // İtme ol ef‘iye dehānı künām (936)” beyitten sonra çıkma ile “Kizbe dinse ‘aceb mi mār-ı gezān // Bak ki hem-rengdür yılan u yalān (937)” sahh kaydı konmak sûretiyle eklenmiştir. Ardından yine aynı işaretler kullanılarak; “Bikr-i fikrini eylemez üstād // Bî-maḥal nev-‘arūs-ı her dāmād (940)” beytinden sonra “Hiç fark itmez ehl-i dāniş u fen // Bint-i fikrini bint-i bikrinden (941)” beyti derc edilmiştir.

(40a) Ser-levhada yatay olarak “Ve kāne Nāḥūr ḥine evlede Tārah fî sinni tis‘ate ve ‘işrîn keza vecedtüḥü fi‘t-Tevrat” yazılmıştır. Sonda “minḥü sahh” ibâresi bulunmaktadır.

(41a) Sayfanın en altında yatay olarak “Māte yārānühü kable ebîhi Tārah” yazılmıştır. Aynı işaret burada da vardır.

(46a) “Hayret-ālūde keşti buldı şikest 1343 (b)” mısraında “ālūde” kelimesinden sonra bir kelimenin üzeri sürhla çizilmiştir.

(49a) “Vaḥdet-i zātını ider taşdıḳ // Bî-şerîk olduğın kıılır taḥḳîḳ (1431)” beytinin yanına “Mümteni‘dir ki mümkin-i medḥāl // Ola hemtā-yı vācib-i müte‘āl (1432)” sahh kaydını taşıyan beyti derc edilmiştir.

(49b) “Girūdār ehline olur mı sezā // Bī-ser u pā ide anı rüsvā (1442)” çıkma ile “Seçmeye nāşırın mühininden // Bī-ḥaber kāsir u mu‘ininden (1443)”; “Ānda yoḡ iktidār-ı redd-i cevāb // Fe'selū hünne min verā'i ḥicāb (1444)” beyitleri ilave edilmiştir. Burada da sahh kaydı mevcuttur.

(52b) “Oldı ol ḳumrı-yı dıraḥt-şafā 1534 (a)” “şafā” kelimesi çok karışık yazılmıştır.

(55a) “Bī-esās olamaz binā pā-dār // Pā-yı best-āmedest u pes-dīvār (1606)” beytinin yanına “Eyler ol ḥurde-bīn şāḥib-i hūş // Şebtü'l-‘arş nüktesin der-gūş (1607)” sahh kayıtlı beyit eklenmiştir.

(55b) “Gerçi terk-i vaṭan degil āsān // Līk müşkildür olmaḡ anda mehān (1629)” beytinden sonra çıkma işaretiyle “Ḳurre-i dīde iken ehl-i kemāl // Zāferatü'l-‘ayn dīr aña cūhhāl (1630)”; “Bī-‘adeddür şedāyid-i ḡurbet // Līk vardur seferde çok ḥālet (1631)” beytinden sonra da sahh kayıtlı “Gezmese ger hilāl şehr-be-şehr // Olmaya şubḥ-ı maḥşere dek bedr (1632)” beyitleri derc olunmuştur.

(56a) “Be-Ḥarrān Āmeden” başlığından sonra “Beleḡa sinnühū ilā mi'etey ve ḥamse sene”; “Vefāt Yāften Āzer der-Ḥarrān” başlığından sonra da “ve kāne iz-zāke sinnü İbrāḥīm ḥamsete ve seb‘in” der-kenara eklenmiştir. Sonda “minhü sahh” vardır.

(58a) “İtdi cāy-ı iḳāmetin tefḥīm // Didi lūṫfi-y-le aña İbrāḥīm” beyti der-kenarda “Anda cāy-ı iḳāmetin tefḥīm // Eyledükde didi ki İbrāḥīm (1705)” şeklinde “lam ve med” işaretiyle yeniden yazılmıştır.

(59b) “Vaḥşet-ābāddur bu vādī-yi şūr // Bā-ḥuşuşā zenāna nā-maḡdūr (1722)” beytinin yanına “Ḥāşşa ḥayl-i zenāne nā-maḡdūr” şeklinde beytin ikinci mısraı yeniden derc olunmuştur. “Lam ve med” kısaltması kullanılmıştır.

(61b) “Biri peyrev u birisi rehber 1797 (b)” mısraında “peyrev” kelimesi düzeltilmeden dolayı zor okunmaktadır.

(65b) Şurū‘ der- zebḥ başlığının yanına sürhla “Naẓm-ı ḳışşā-i zebḥ muşādif-i şeb‘-i ‘īyd-ı eḡḥā şüd fe-sübḥāne'l-ḳādir” der-kenara yatay olarak yazılmıştır.

(68a) “Sende yoḡ meyl-i cüft u zevāc” mısraının üzerine “hiç” kelimesi “Sende yoḡ hiç meyl-i cüft u zevāc ” olacak şekilde noktasız, küçük ve okunaksız olarak yazılmıştır. Der-kenara ise, “Hiç yoḡ sende meyl-i cüft u zevāc 2005 (b)” “lam ve med” işaretiyle ibâresi konulmuştur.

(70a) “Elyās Müdrike” başlığının altına “Der tāriḥ-i ḥamsin be-în vech taşḥih nemüdest” ve “Fihr” başlığının yanında da “ve hüve's-şahḥ” gibi bir ibâre ile sonda “minhü sahh” vardır.

(77b) “İncil-i Yūḥannada...”Der-kenarda yatay olarak siyah kalemle yazılmış üç satırlık uzunca bir not bulunmaktadır.

(78.vr.) Fasil başı olduğundan 78a 13- 78b ise 14 satırdır.

(78b) “Sāl-i İskenderī olunsa şumār // Geçdi andan ‘aded đafab 882 miqdār (2301)” “đafab 882” sürhlu ve rakam kelimenin altına yazılmıştır.

(79b) “Ser çeküp āsumāna ol ğurfe // Bīst u heft (27) idi aña şürfe (2337) / Çār-deh (14) şürfesi olup vīrān // Dest-i qahr itdi ħāk-ile yeksān (2338)” rakamlar sürhla yazılmıştır.

(84b) “Cürmüm ol deñlüdür ki rüz-i cezā // Eylere mücrimāndan anda ħayā (2480)”

Beytinde “cezā” ve “ħayā” kelimeleri silinerek düzeltilmiştir.

(86a) “Olsun için ğürīze cāy-ı mecāl // Eylere secde-ġāhı şaff-ı nü‘ālī (2522)” beytinin der-kenarına “Çīn-i ebrū-yı būriyā ğüyā // Ğülüme başma deyü ider ĩmā (2523)” beyti eklenmiştir. Sonunda sahh kaydı bulunmaktadır.

(87a) “Muĝ-peçe eyledükce istiġnā // Ayaĝın öpdürürdi ġāh baña (2549)” beytinin yanına “Dem bu dem ğün bu ğün diyü her bār // Mađlabum bāde idi hem ruĝ-yār (2550)” beyti sonuna sahh kaydı konularak ilave edilmiştir.

(88a) “‘Aĝlın alma bir iki maĝbūnuñ // Girme qanına nice mecnūnuñ (2584)” beytinin sonundan sürhla bir ok çıkararak, 2585'den 2609'a kadarki tüm beyitler sahh kaydıyla der-kenara yazılmıştır.

(88b) Sayfanın en altına başında “Āşafī” yazılmış bir beyit vardır: “Tā mey-furūş keştī mā pür-küned zi-mey // Bīrūn şüden zi-mey-kede bī-lengerī büved”.

(89b) *Vahdet-nāme* “Devr-i ‘ömrini eyle nīk-encām // Ğatm ola bi’s-selāmi ve’l-ikrām (2646)” beytinden sonra temme kaydıyla son bulmuştur. Ancak sonra bu son beytin yanından 90a'ya doğru sürhla bir çizgi çekilmiştir.

(90a) Sayfanın sağ üst köşesine “Vahdet-nāme āħirine yazıla” ibāresi konulmuştur. Bunun hemen altından yine aynı sürhla “Ğiđāb be-Ķalem” başlığı ile çapraz olarak 20-24 satır arasında deĝişen ve son sayfa hariç çapraz konumda dört sütun halinde manzumeler derc edilmiştir. Aralarında Farsça ve Türkçe kasidelerin de bulunduğu bu şiirler 93a'ya kadar devam etmektedir.

(90b) “Ya‘ nī ğerdūn-i dūn-i dūn-perver 2698 (b)” mısraının üzeri çizilerek “Ķār-ı perdāz-ı merdūm-i ebter 2697 (b)” şeklinde deĝiştirilmiştir. İlk mısra, bir sonraki beyte yazılmıştır.

“Ğülşeni seyr ider kel-i kenker 2705 (b)” mısraı çizilerek “Ğend-i nā-‘anber ile da‘ vī-ger 2704 (b)” mısraı beytin üzerine ters olarak yazılmıştır. Karalanan mısra sonraki beyitte kullanılmıştır.

“Saħr-ı kārīde qādir-endāzem 2722 (a)” “endāzem” altındaki silintiden dolayı okunaksızdır.

(91a) “Saña pistān-ı Meryem-i maḥber 2740 (a)” “Meryem” kelimesinin üzerinde “ḥaḳḳa” gibi bir kelimenin üzeri karalanmıştır.

“Eyleyüp neçe neçe ḥaḫ-ı kelām // Birine bīn ḳatar ider bed-nām (2758)” beyit sonradan sütunların arasına sıkıştırılmıştır.

(91b ve 92a) Her iki sayfanın da sağ üst köşesine beyitlerden önce sürhla noktasız olarak “tetimme” yazılmıştır.

(92a) “Nīk-ḥvāhān-ı ‘azīz-i Mısr-ı vücūd (2845)” “Nīk-ḥvāhān” kelimesinde mürekkep biraz dağılmıştır.

“Ḥacle-i nev-‘arūs-ı ma‘nāsın // Maḥzen-i beste-i mezāyāsın (2857)” Bu beyit sayfada yer kalmadığından son sütununun yanına yatay olarak yazılmıştır. Ancak sayfanın son beytinin yanından değil de “Sensin ey kāğız-ı süḥan-pīrā // Mazhar-ı sırr-ı Leyle-i İsrā (2856)” beyti ile “Sensüz ey raḳḳ-ı müşteri āsar // Ḥāme itmez metā‘ı der-bāzār (2858)” beytinin arasındaki hizadan başlamıştır.

(92b) “Ḥūn tīr āved çü kilkeş ez güftār 2895 (b)” Altına tekrar “kilkeş” yazılmıştır.

(93a) “Ya‘nī bā-ārif süḥan-āgāh // Menbe‘-i ‘ilm u ḥilm u kān u fār” beyti yazılmış; “ārif” kelimesinin üzerinden bir çizgi çıkılarak “kāmīl” ve karalandığı için okunamayan bir kelime daha eklenmiştir. Ardından bu ve bundan sonra yazılmış 8 beytin (2910, 2911, 2912, 2913, 2914, 2915, 2920, 2921) üzeri sürhla karalanmıştır. Bu beyitlerin sonunda temme kaydı bulunmaktadır. Yan sütuna “Yā firistem... (2905)” beytinin arkasından devam edeceğini işaret eden bir çizgiyle beyitler bazı değişikliklerle yeniden yazılmış, araya ve sona yeni beyitler (2916, 2917, 2918, 2919, 2922, 2923, 2924.) ilave edilmiştir. Başında surla “Re‘īsü’l-Küttāb Rāmī-rā Firistāde şüd” ibâresi vardır.

“Ya‘nī bā-ārif süḥan-āgāh // Menbe‘-i ‘ilm u ḥilm u kān u fār” beyti “Ya‘nī bā ān re‘īs-i ehl-i hüner // Ma‘den-i ḥilm u kān ‘izz u vaḳār (2906)” şekilde değiştirilmiştir.

“Ger ḥarābī resed be-ḥāne-i faẓl 2910 (a)” mısraında “faẓl” kelimesi “‘īş” olarak değiştirilmiştir.

Nüsha 2920. beyitle sona ermektedir. Sayfanın sol üst köşesine sürhla “*Şandukatü’l-ma‘ārif*” yazılmıştır. Bu kaydın hemen altında kırmızıyla, okunamayan bir şeyler yazılmış, sonra da silinmeye çalışılmış gibi gözükmektedir.

7. Nuruosmaniye Kütüphanesi, Nr. 4362 (N2)

Cilt: 205x130 mm. Kağıt: 205x130 mm. Yazı: 150x70 mm. ebatlarındadır. Sırt ve kenarlar kahverengi meşin kaplı ebrulu cilt kullanılmıştır. Cilt muhafazası bulunmaktadır. Bu da aynı şekilde meşin ve ebru kağıt kaplanmıştır. Cilt sonrası vikaye varak krem rengi kaba kağıttır. İkinci boş sayfada fevâid ve rivâyet kayıtları bulunmaktadır. 1a’da El-Hac İbrahim Hanîf adının geçtiği bir

vakıf kaydı yazılmıştır. Bu kaydın üstünde Nuruosmaniye Kütüphanesi⁷³⁸'nin, altında da El-Hâc İbrahim Hanîf'in mührü yer almaktadır. Kütüphane kayıtları da yine bu sayfadadır. 1a'da eski rakamlarla eserin demirbaş numarası olan 4362 sayısı, hemen altında tuğralı Nuruosmaniye Kütüphanesi'nin tuğralı mührü, bir vakıf kaydı ve mührü vardır. N1 nüshası ile aynı olan bu vakıf kayıt ve mühründe “El-Hâc İbrâhîm Hanîf” adı geçmektedir. Bu küçük mührün hemen yanında 4379 rakamı yazılmış, fakat üzeri çizilmiştir. Bu muhtemelen, eserin yanlış yazılmış ya da değiştirilmiş demirbaş numarasıdır. Kütüphane kayıtlarının bulunduğu damga da yine bu sayfadadır. Yalnızca *Vahdet-nâme*'nin bulunduğu müstakil bir eserdir. Metin 1b'de başlayıp 71b'de bitmekte, hemen altından aynı kalemle Arapça Âmentü Şerhi başlamakta ve 73b'de sayfanın sonuna doğru bu şerh de sona ermektedir. Hem şerhin bitimine hem de alt satıra “temmet” yazılmıştır. Her sayfada 19 satır bulunmaktadır. Yazmanın yazı cinsi değişken, çala kalem yazılmış olmasına rağmen hattı ustalıklıdır. Sondaki Âmentü Şerhi dışında hiç sürh kullanılmamıştır. Bu nüshada başlıklandırma yapılmadığı gibi çerçeve ve tezhip gibi süsleme unsurları da yoktur. Sayfalar kurşun kalemle eski rakamlarla numaralandırılmıştır. 1b'de ser-levhada “Be (Receb)⁷³⁹ 19” ve “Nazm-ı Vahdet-nâme-i İshâk Efendi H'âcesi” yazılmıştır.

Baş (1b): Ebedî Bi'smi men lehü'l-Esmâ'
Bâhiru'l-luṭf u zâhiru'n-nü' mā'

Son (71b): Dih ḥudāyeş riyâset-i dâreyn
Bi'n-nebiyyi ve âlihi'l-aḥyâr

Der-kenar notları:

(3b) sayfasında çoban üzeri karalanarak değiştirilmiştir.

(7b) “Ḳudreti-y-le olur ūrūc u sūḳūṭ 229 (b)” mısraında daha önce yazılan bir ibârenin üzeri çizilerek “ūrūc u” yazılmıştır.

(11b) “Çāk idüp yaḳasını itdi enīn 374 (a)” “enīn” kelimesi başka bir kelime ile değiştirilmiştir. “sīm-efşân 388 (b)” ibâresinin ortasında mürekkep lekesi vardır.

(12a) “Līk ma' nīde 404 (b)” kelimelerinin üzerinden aşağıya doğru mürekkep dağılmıştır.

(14a) “Çār-ı faşl eyleye ūzre tertīb 481 (b)” mısraında “eyleye ūzre” kelimelerinin üzerine “mu'aḥḥar muḳaddem” yazılarak bu iki kelimenin yer değiştireceğine işaret edilmiştir.

(14b) Bu sayfaya kadar ta'likle kaleme alınan metin sayfanın başında değişmiş, 8 beyit kadar nesihe benzer bir hattla yazılıp sayfanın geri kalanında yine ta'likle devam edilmiş, 15a' dan itibâren yine nesihe dönülmüştür. Bu şekilde hatt değişiklikleri metin boyunca devam etmektedir: (14b, 15a, 16b, 17a, 19b, 27a, 32b, 33b, 34a).

738 Kut-Bayraktar, s. 35.

739 Yazır, s. 150.

(26b) Sayfanın sol kısmında bir leke vardır. “mümkün 959 (a)” kelimesinin üzerine mürekkep damlamıştır. Çoban üzeri karalanarak yeniden yazılmıştır.

(31a) “İtdiler cümle ıarh-ı nev-bünyād 1115 (b)” “bünyād” kelimesinin üzerinde bir karalama yapılmıştır.

(36b) Siyah mürekkeple der-kenara yatay olarak “Zıkr-i Nemrūd” yazılmış olup metindeki tek başlık da budur.

(39b) “Pes Hālil-i Hüdāya ol düşmen // Eyledi habs-gāhını mesken (1453)” bu beyitten sonra 3 beyit daha yazılmış ancak daha sonra üzeri karalanmıştır. “Hāşılı ol şeh-bülend-i mesāk // Hicrete eyledükde şedd-i niṭāk”; “Hāzreti Lūṭı ya‘nī İbn-i Aḥı // İtdi hem-rāh u zevcesini daḥı”; “Ya‘nī Sāre ki bint-i ‘Ammı idi // Mūnis u hem-dem u ehemmi idi”. Bunlar N1’ de 1635, 1636 ve 1637. beyitlerdir. Yeri geldiğinde bu beyitleri yeniden yazmıştır. Çoban karalanarak değiştirilmiştir.

(43a) En üst satır boş bırakılmıştır. Sayfada 18 beyit bulunmaktadır.

(43b) Bu sayfa boş bırakılmıştır. Üzerine sadece “sāş, şaḥḥa” gibi ibâreler yazılmıştır.

(44a) “İtdi ma‘būduñuñ 1593 (a)” mısraının bu kelimelerinde mürekkep akmış ve metin okunaksız hale gelmiştir.

(45a) “anda mehān 1629 (b)” mürekkep dağılmıştır.

(51a) “Vālidüm eylesün anı icrā 1854 (a)” mısraının tam ortasına “eylesün” kelimesinin üzerine yaklaşık 5 mm. çapında mürekkep lekesi vardır.

8. İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, T.Y., Nr. 880 (İÜ1)

Cilt: 160x105 mm. Kağıt: 160x105 mm. Yazı: 118x52 mm. ebatlarındadır. Koyu kahverengi, semseli, salbekli, mıklebli cilt içindedir. Şirazesi açık kahverengidir. Kağıt koyu sarı renkli, orta kalınlıkta ve aharlı olup bazı sayfaların alt kısmında bir kısmı kesilmiş, küçük dairelerden müteşekkil bal peteğine benzeyen filigranlar görülmektedir (Örn: 21a). Bazıları ise suyolu filigranlıdır. Metin öncesi iki varak bulunmaktadır. Bunlardan ilkinin b yüzünde, Edebiyat Kütüphanesi kaşesi bulunmaktadır. İkincisinin a yüzünde, eski harf ve rakamlarla sırasıyla “Vaḥdet-nāme-i Aḥmedī” kaydı, eski harfli “Edebiyat Kütüphanesi” kaşesi “880” numarası, hemen altında yine eserin adı olan “*Vaḥdet-nāme-i Ālem-Engiz*” ve yeni yazılı kütüphane mührü bulunmaktadır. Bu iki sayfanın ortası şirazeye bantla tutturulmuştur. 2. sayfanın b yüzü boş bırakılmıştır. 1a’nın sol köşesinde küçük bir mühür ile onun hemen sağında metinle aynı karakteri taşıyan hat ve mürekkeple “Salavāt-ı Şerife” bulunmaktadır. Sayfanın orta kısmında nüshayı tavsif eden kişi tarafından kurşun kalemle yazılmış kütüphane kayıtları bulunmaktadır. Alt sol köşede siyah eski harflerle yazılmış birtakım ibârelerin üzeri siyah mürekkeple tamamen karalanmıştır. Müstakil bir

eserdir. Mesnevi 1b'den başlamaktadır. Ta'lik hatla kaleme alınmıştır. Eser 99 varaktır, her varakta 15 satır bulunmaktadır. Bazı kelimelere hareke koyulmuştur. Sayfa numaraları siyah mürekkeple eski rakamlarla yazılmıştır. Eserin 1b-2a sayfaları çok yıpranmış ve mürekkepleri dağılmıştır. Bu sayfa muhtemelen şirazededen ayrılmış ve bu yüzden bantlanmıştır. Ser-levha kırmızı ve mavi rengin hâkim olduğu yaldızlı, güzel bir tezyinatla bezenmiştir. Yaldızla kaplı başlık yeri boş bırakılmıştır. 1b ve 2a'da fasıl başlarının kenarları yaldız ve sürhun birlikte kullanıldığı tezhip motifleriyle süslenmiştir. Yalnızca bu iki sayfa yaldızlı çift kuzu, geri kalanı ise kırmızı mürekkeple tek kuzu çerçeve ile çevrelenmiştir. Başlıklar sürhludur. Yazma siyah mürekkeple eski harflerle her sayfaya koyulmak sûretiyle numaralandırılmıştır. Bu nüsha yazı karakteri olarak N2 nüshasına çok benzemektedir. Ta'lik hatta “nun” harfleri aynı şekilde yapılmıştır. İki nüsha sanki aynı elden çıkmış gibidir. Ancak bu daha özenli bir nüsha olup, adeta aynı kişi tarafından diğerinin temize çekilmiş halidir. Bu nüsha da N2'deki kadar bariz olmasa da metnin sonlarına doğru hatta değişmeler (nesta'lik) gözlenmektedir. Eserin sonunda, muhtemelen tavsif yapan kişiye ait eserin varak numarasını belirten, kurşun kalemle eski harflerle yazılmış not dışında hiçbir kayıt bulunmamaktadır.

Baş (1b): Ebtedî Bi'smi men lehü'l-Esmâ'
Bâhiru'l-luṭf u zâhiru'n-nü' mā'

Son (99a) Bezenem mühr-i ber-dehân-ı divîṭ
Beşkenem hâme-i sihir-âşâr

Bu nüsha “Nîstem merd in gûsil be-zenem // Āteş-i dil be-ḥürmen-i eş'âr (2904)” beytinden sonra yazılan yukarıdaki beyitle sona ermektedir. Bu beyit diğer nüshaların hiç birinde yoktur.

Der-kenar notları:

(2a) sayfasında “Ḥālîk 11 (b)” kelimesinin mürekkebi dağılmıştır.

(3b) “Çeşm-i 'ibretle Şevr çünkü bakar 59 (a)” mısraında “ḥikmetle” kelimesinin üzeri sürhla çizilmiş kelimenin üzerine “mera” gibi bir işaret konulmuştur. Der-kenara yine sürhla küçücük “mer?” yazılarak siyahla “'ibretle” yazılarak sonuna sürhla sahh kaydı eklenmiştir.

“Ḥūşe olmayaydı refîk (67a)” mısraında “ḥūşe” kelimesinden sonra ve eklenen kelimenin öncesine çıkma koyularak “emrine” yazılmış, sonuna sahh kaydı düşürülmüştür.

(6b) “Ḥāmesinden çıkarsa ḥarf-i ḥaṭā // Qahra çin-i cebin olup peydā (155)” beyti silinti yapılarak tekrar yazılmıştır.

(10a) “Kār-fermā (249a)” “Kār” kelimesinin mürekkebi tamamen dağılmıştır.

(12a) “Şan'at-ı gülşeninde bir şebnem” mısraının yanına “Bâğ-ı şun'ında ḳaṭre-i şebnem 317 (b)” yazılmıştır. Sonunda “Lam ve med” vardır.

(14b) “İtdi ekşer şükûfını mu‘cem 391 (b)” “şukûf” yerine “Hurûf” kelimesi mısraının yanına derc edilmiştir. Mısradaki yerini ta'yin için “Ṭ” harfi kullanmıştır.

(15b) “Kalmadı çehresinde zerrece nūr // Karalandı yüzi çü şahid-i zūr (426)” beytinden sonra “Oldı ey rāst-ı kār-ı bā-āgāh // Şöhret-i kâzibe belā-yı siyāh (427)”; “Işılār gerçi meş‘al-i maşşūd // Rūzgār eyler añı t̄ir-i nā-būd (428)” beyitleri eklenmiştir. Mısradaki yerini ta'yin için çıkma kullanmıştır.

(18a) “Kudretin kıldı ‘āleme izhār // Yeni başdan yaratdı köhne-bahār (497)” beytinden sonra “Kudreti-y-le vücūda geldi ħarīf // İtdi faşl-ı rabī‘ a anı ħarīf (498)” beyti eklenmiştir. Sonunda sahh kaydı bulunmaktadır.

(18b) “Ya‘ni biraz zamān āzād 507 (a)” mısraında “ya‘ni” kelimesinden sonra “ola” kelimesi çıkma yerleri belirtmek sûretiyle ilave edilmiştir. Sonunda sahh kaydı vardır.

(21b) “Çıkdı uħruc du‘āsı ile la‘in 602 (b)” mısraında “du‘āsı” kelimesi çıkma kullanılarak “nidāsı” ile değiştirilmiştir.

(22b) “H‘ār u şāğar olur dem-āħar 641 (b)” “şāğar” kelimesinden çıkılan bir okla “zēlil ma‘nāsınadır” yazılmıştır. Sonunda “minhü sahh” koyulmuştur.

(27a) “Māderi ħod ħabīşe bir kızdur 772 (b)” “ħabīşe” kelimesinden sonra bir kelimenin üzeri karalanmıştır.

(29b) “İtdi şad-güne ma‘niyi iz‘ān 846 (b)” “ma‘niyi” kelimesi harekeli olarak der-kenara yeniden yazılmıştır.

(33a) “Dürri yek-dāne zīb-i efser-i ser 952 (a)” mısraın sonunda 2 mm. Çapında mürekkep lekesi bulunmaktadır.

(35b) “Bī-gümān oldı cānişin-i peder 1030 (b)” “cānişin” kelimesi der-kenara yeniden yazılmıştır.

(39a) “İhtilāf-ı Elsine” başlığının yanına “Nāzım merħūm İbn-i Eşirūñ Kāmil adlu kitābunda o kavli ihtiyār idüp sebab-i kavli üzre nazm eylemişdür” ve “Hattā Akşa'l-İreb adlu tercemesünün minhivātında? taşriħ eylemişdür.” şeklinde devam eden bir mütalaa notu bulunmaktadır.

(56a) “Be-Ĥarrān Āmeden” başlığından sonra “ve beleğa sinnühü ilā mi‘etey ve ħamse sene”; “Vefāt Yāften Āzer der-Ĥarrān” başlığından sonra da “ve kāne iz-zāke sinnü İbrāhīm ħamsete ve seb‘in” der-kenara eklenmiştir. Her iki notun da sonda “minhü sahh” ibāresi var.

(62b) “Emr-i Ĥağdur dise ger İbrāhīm 1831 (a)” “İbrāhīm” kelimesinin üzerinde 3 mm. çapında mürekkep lekesi mevcuttur.

(70a) “Elyās Müdrike” başlığının altına “Der tārīḥ-i ḥamsīn be-īn vech taṣḥīḥ nemūdest” ve “Fihri” başlığının yanında da “ve hüve’ş-ṣaḥḥ” ile “Kilāb” başlığının altında “Vech-i tesmiye bisyārī kuvvetest ki ḡudret-i çend seg dāṣṭe” şeklinde bir ibâre ile sonda “minhü sahh” kaydı vardır.

(77a) “Cümle mal u menāl olup tālān” beytinin üzeri sürhla çizilerek hemen altına “Cümle elden giderdi mal u menāl 2256 (a)” yazılmıştır.

(78b) “İtdi ṣehr-i Rebī‘ u’l-Evveli zeyn 2300 (a)” mısraında mürekkep yazı okunaksız hale gelecek düzeyde dağılmıştır.

“Sāl-i İskenderī olunsa ṣumār // Geçdi andan ‘aded-i ḡafab (882) miḡdār (2301)” “ḡafab 882” sürhludur ve rakam kelimenin altına yazılmıştır.

(79a) “Böyle bir ṣeb ki nūra maṭla‘ dur // Ṣülṣ-i ṣālīṣde ol bülend aḡter” önce bu şekilde yazılmış daha sonra mısraların yerlerini belirtmek üzere çıkma kullanılarak “Böyle bir ṣeb ki nūra maṭla‘ dur // Belki āb-ı ḡayāta menba‘ dur (2317)”; “Ṣülṣ-i ṣālīṣde ol bülend aḡter // Ğıḡḡa-fermā-yı āfītāb u ḡamer (2318)” olacak şekilde birinci beytin 2. mısraı ile ikinci beytin 2. mısraı der-kenara eklenerek beyitler düzeltilmiştir. Sonlarında sahh kaydı vardır.

(87a) “Muḡ-peçe eyledükce istiḡnā // Ayaḡın öpdürürdi ḡāḡ baḡa 2549 (a)” Beytin 1. mısraı alt alta iki kere yazılmış. Üsttekinin üzeri sürhla çizilerek yerine “Dem bu dem ḡün bu ḡün diyü her bār 2550 (a)” şeklinde düzeltilmiştir. Beyitler bu nüshada takdim tehir yapmıştır.

(92b) Sayfanın alt kısmındaki beyitlerde mürekkep dağılmıştır.

(94a) “Eyleyüp neçe neçee ḡalt-ı kelām // Birine bīñ ḡatar ider bed-nām (2758)” beyit der-kenara eklenmiştir. Sonunda sahh kaydı bulunmaktadır.

9. İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, T.Y., Nr. 1867 (İÜ2)

Cilt: 198x112 mm. Kağıt: 198x112 mm. Yazı: 140x66 mm. ölçülerindedir. Ebrulu, sırtı siyah bez ciltlidir. Krem rengi biraz kalın bir kağıt kullanılmıştır. Eser 64 varaktır. 65b'den “*Mevāridül-Kelem*” adlı başka bir eser başlamaktadır. 65a'da diğer esere ait ketebe kaydı ve mühür bulunmaktadır. Bu iki eserin kâğıtları farklıdır. Metin öncesi 1 sayfa boştur. 1a'da sol üst köşede sürhla “‘ Abdül-bākī Bey Efendi” yazılmıştır. Onun hemen sağında daha koyu bir sürhla “Manzūme-i Vaḡdet-nāme-i Ālem-Engīz min manzūmātin ez‘afü'l-‘abdü'l-faḡīr ilā raḡmeti Rabbihi Ṣamed. ‘Abdühü Aḡmed eṣ-ṣehīr bi-Ḥ‘āce el-Burūsī meskenen ve müḡtesiden. el-Menteṣevī mesḡaṭen ve mevliden. Ğufira zünübühü. ve sūtira ‘uyübühü. bi- ḡurmeti seyyidinā ve senedenā Muḡammedin ṣalla'llāhü ‘aleyhi ve ‘alā ālihi ve ṣaḡbihi ecme‘īn. İlā yevmi'l-ḡaṣri ve'd-dīn.” ibâresi yukarıdan aşağıya daralarak yazılmıştır. Bu kayıttaki yazı karakteri tıpkı N1'in sonundaki kayda benzemektedir. Ayrıca İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nin mühürleri ile eserin kayıt numaraları da bu sayfadadır. Metin 1b'den başlamaktadır. Tamamı çift kuzu yaldızla çerçevelemiş olan metin çok güzel bir

ta'likle yazılmıştır. Eserde bazı kelimeler harekeli olup sonradan karşılaştırma yapıldığı sahh kayıtlarından anlaşılmaktadır. Ser-levhada yaldızın çokça; pembe, mavi ve kırmızının çok az kullanıldığı kubbeli tezhip, fümeye çalan lacivert tığlarla yükselmektedir. Bazı başlıklar ve ibârelerin üzerindeki çizgiler sürhludur. Sayfa numaraları eserle aynı mürekkeple ve eski rakamlarla yazılmıştır. Eserin sonunda hiçbir kayıt bulunmamaktadır. Sayfanın 2/3'lük kısmı boş bırakılmıştır.

Baş (1b): Ebtedî Bi'smi men lehü'l-Esmâ'
Bâhiru'l-luṭf u zâhiru'n-nü' mā'

Son (64b): Devr-i 'ömrini eyle nîk-encâm
Ḥatm ola bi's-selâmi ve'l-ikrâm

Der-kenar notları:

(9b) sayfasında “İnficâr-ı 'üyün” başlığının yanına “İnficâr-ı 'uyün anuñ kârı // Emri üzre şular olur cārî (338)” beyti eklenmiştir. Sonunda sahh kaydı vardır.

(63b-64a) Der-kenar ““ Aqlın alma bir iki mağbūnuñ // Girme şanına nice mecnūnun (2584)” beytinden sonra 2609'a kadar tüm beyitler der-kenara eklenmiştir. Sonunda sahh kaydına benzer bir ifâde vardır; ancak mürekkep aktığından okunaksızdır.

10. İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, T.Y., Nr. 889⁷⁴⁰ (İÜ3)

Cilt: 159x105 mm. Kağıt: 158x100m. Yazı: 107x57 mm. ebadındadır. Yıldızlı şemseli, çerçeveli kahverengi meşin cilt içerisindedir. Su yolu filigranlı, koyu sarı renkli aharlı kağıttır. Başlıklar ve konu başlarındaki beyitlerin üzeri sürhludur. Müellifin *Vahdet-nâme* ve *Sandukatü'l-Maârif* adlı eserinin bulunduğu 153 sayfalık bir mecmuadır. Unvan kısmı, yıldız üzerine açık pembe ve açık mavi tonlarda çiçek motiflerinin tezyin edildiği, fümeye çalan açık lacivert tığlarla yükselen kubbeli tezhiple süslenmiştir. Unvan yeri boş bırakılmıştır. Cilt arkası ve onun karşısında kiremit rengi kağıt kullanılmıştır. Sayfa numaraları hattat tarafından vikaye varaklardan başlayarak konulmuştur.

Baş (1b): Ebtedî Bi'smi men lehü'l-Esmâ
Bâhiru'l-luṭf u zâhiru'n-ne' mā'

Son (99a) Dih ḥudâyiş reyâset-i dâreyn
Bi'n-nebiyyi ve âlihi'l-aḫyâr

740 Başlangıçta on line ve basılı kataloglardan elde ettiğimiz bilgiler doğrultusunda bu nüshanın sözkonusu kütüphanede 899 numarada kayıtlı bulunduğunu tespit etmiştik. Bu sırada İstanbul'a gidip nüshayı bizzat görme fırsatımız olmadığından, eseri CD olarak posta yoluyla edindik. Ancak CD elimize ulaştığında bu numarada kayıtlı eserin Mesihî Divan'ı olduğunu gördük. Daha sonra kütüphaneye gittiğimizde uzun uğraşlar neticesinde eserin gerçekte 889 numarada kayıtlı olduğunu, eski harfli ve numaralı kütüphane kataloglarının görevliler tarafından yanlış okunup fişlenmesinden dolayı tüm kataloglarda eserin yanlış numaraya kaydedildiğini fark ettik. Kütüphane yetkilileriyle görüşmeler neticesinde yıllardır süre gelen bu hatayı düzeltmiş olduk.

11. Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi, Y641, Nr. 34087 (Y)

Cilt: 205x145 mm. Kağıt: 205x130 mm. Yazı: 150x70 mm. ölçülerindedir. Şirazeli, kapakları ebrulu (hatip ebrusu), etrafı kahverengi meşin cilttir. Müstakil eserdir. *Vahdet-nâme* ta'lik hatla 19 satır olarak kaleme alınmıştır⁷⁴¹.

Baş	(1b):	Ebtedî Bi'smi men lehü'l-Esmâ Bâhiru'l-luṭf u zâhiru'n-ne' mā
Son	(78b)	Dih ḥudāyiş reyâset-i dâreyn Bi'n-nebiyyi ve âlihi'l-aḥyâr

12. İstanbul Topkapı Sarayı Kütüphanesi, Eski Hazine, Nr. 1659 (T)

Krem renk aharlı kâğıttır. Cilt 217x130 mm., kâğıt 217x130 mm., yazı 159x70 mm. ebatlarındadır. Eser 274 varaklık bir mecmua içerisindedir. Sahifede ta'likle 65 mm. eninde 17 satır bulunmaktadır. Ser-levha müzehhep, cetveller yaldızlıdır. Başlıklar sürhludur. Mürekkep vişneçürüğü rengindedir. Sayfa numaraları yeni rakamlarla sonradan konmuştur. Mikleb ve şemseli koyu kahverengi deri cilt içerisindedir⁷⁴². Cilt arkası kartonu mavidir. Metin öncesi 1 yaprak boş bırakılmıştır. 1a'da yalnızca "Vaḥdet-nâme-i merḥûm İshâk H'âcesi Aḥmed Efendi" ibâresi ile kütüphane kayıtları bulunmaktadır. Nüsha gerek hat gerekse tezhip özellikleri bakımından çok güzeldir; ayrıca oldukça iyi muhafaza edilmiştir. Mesnevi'nin sonunda kayıt bulunmamaktadır. Bu mecmu'ada: I-Y. 1b'de *Vahdet-nâme* adlı Hoca Ahmedî'nin mesnevi tarzında manzum eseri⁷⁴³. II. Y. 89b'de Lûgaz ve mu'ammâ hakkında yine Ahmedî'nin Farsça risalesi; III. Y 134b'de *Zübdetü'l-Makâl* adlı Suyûtî'nin *Evveliyâtı* tarzında yazılmış Mehmed Şevki b. Ahmed Burûsevî'nin bir eseri vardır. Eser "evasıt-ı şehr-i Rebûl-âhir 1124" ibâresinden anlaşıldığı üzere 1124 yılının Rebûl-âhir ayının ortalarında Hoca-zâde Mahmud tarafından istinsah edilmiştir.

Baş	(1b):	Ebtedî Bi'smi men lehü'l-Esmâ Bâhiru'l-luṭf u zâhiru'n-nü' mā
Son	(88b)	Dih ḥudāyeş riyâset-i dâreyn Bi'n-nebiyyi ve âlihi'l-aḥyâr

13. Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi, 21 Hk 1591 (D)

Eser, sırtı yeşil pandizotlu yeşil renkli mukavva cilt içerisindedir. Ta'likle 125 varaktır. Her sayfada 12 satır bulunmaktadır. Ser-levha tezhipsiz olup, yazı çerçevenmemiştir. Başlıklar açık kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Başlıkların bir kısmı ciltleme esnasında kesilmiştir. Bütün sayfalar muhtemelen hattat tarafından ebced harfleriyle numaralandırılmıştır. Kuşun kalemler ve yeni

741 Yücel Dağlı, ve diğerleri, **Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi Yazmalar Kataloğu**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001, s. 254.

742 Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi şu anda hizmet vermemektedir. Bu nedenle eseri bizzat görme imkanı bulamadık. Bizim için nüshanın maddi tavsifini yapma zahmetinde bulunan ve bu bilgileri bize gönderen Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Müdürü Zeynep ATBAŞ'a teşekkür ederiz.

743 Fehmi Ethem Karatay, **Topkapı Sarayı Müzesi Türkçe Yazmalar Kataloğu**, İstanbul 1961, II, 314.

rakamlarla 2a'dan başlayarak yapılan numaralandırma ise yanlıştır. Ne yazık ki yazma, nemden büyük ölçüde zarar görmüştür. Pek çok yeri okunamaz haldedir. Metin öncesi 1 yaprak b yüzüne kırmızı kurşun kalemle yazılan kütüphane numarası dışında boştur. 1a'nın sol üst köşesinde “Vaḥdet-nāme eş-şehīr bi-İshāq Ḥ'ācesī”, onun biraz sağında sürhla şifreli bir ibāre bulunmaktadır. Bunların hemen altında, sayfa numarasını belirten “elif” harfi, yani ebced hesabıyla 1 bulunmaktadır. Daha sonra hattat tarafından yazıldığı âşikar olan “Vaḥdet-name-i Aḥmed Efendi eş-şehīr bi-İshāq Ḥ'ācesī” ibāresi ile altında daha küçük ve noktasız ince bir tâlik hatla yazılmış “Temellükühü el-faḳīr...Abdülbakī... ?” ile başlaması nedeniyle temellük kaydı olduğunu düşündüğümüz bir ibāre bulunmaktadır. Bu kaydın hemen yanında, “Derviş Aḥmed” isminin yazılı olduğu dikdörtgen şeklinde çok küçük bir mühür vardır. Mührün altında kalın rika hat ve soluk siyah mürekkeple yazılmış “Şāhib-i dervīş Aḥmed ‘an ḥulefānī kātīb ...?”⁷⁴⁴ şeklinde ancak bir kısmı okunabilen musāhab kaydı mevcuttur. Bu ibāreler ketebe ve istinsah kayıtlarında olduğu gibi, yukarıdan aşağıya doğru daralarak yazılmıştır. Bunların da altında sürhla “Temellükühü Ḥüseyn el-Vīrānī fī-sene 1235” şeklindeki temellük kaydı bulunmaktadır. Sayfanın alt sağ köşesine doğru ise girift ve noktasız olarak yazılmış “Ḳad deḡale ... mülki...?” bir ifāde daha bulunmaktadır. Tüm bu kayıtlar rivayet ve temellük kayıtları olabilir. 2a'da der-kenara yatay olarak yazılmış Arapça bir başka kayıt ile onun hemen bitiminde sayfanın üst sağ köşesinde de bir mühür vardır. Mesnevi'nin son beytinin altına “temme” yazılmıştır. 131a'da daralarak yazılmış bulunan, feraḡ ya da temme kaydı olabileceğini düşündüğümüz kısım, nemden dolayı tamamen silinmiştir.

Baş (1b): Ebtedī Bi'smi men lehü'l-Esmā'
Bāhiru'l-luṭf u zāhiru'n-nü' mā'

Son (130b): Dih ḥudāyeş riyāset-i dāreyn
Bi'n-nebiyyi ve ālihi'l-aḡyār

Der-kenar notları:

(70a) sayfasında “Be-Ḥarrān Āmeden” başlığından sonra “ve belega sinnühü ilā mi'etey ve ḡamse sene”; “Vefāt Yāften Āzer der-Ḥarrān” başlığından sonra da “ve kāne iz-zāke sinnü İbrāhīm ḡamsete ve seb'īn” der-kenara eklenmiştir. Her iki notun da sonda “minhü sahh” ibāresi vardır.

(71a) “Ya'nī itdi Filistīni mesken // Eyledi ol ḡavālīde me'men (1660)” beyit kenara derc edilmiştir. Sonunda sahh kaydı bulunmaktadır.

(88a) “Elyās Müdrike” başlığının altına “Der tāriḡ-i ḡamsīn be-īn vech taşḡīḡ nemüdest” ve “Fihri” başlığının yanında da “ve ḡuve's-şahḡ” ile “Kilāb” başlığının altında “Vech-i tesmiye bisyārī ḡuvvetest ki ḡudret-i çend seg dāşte” gibi bir ibāre ile son ikisinin ahirinde “minhü sahh” ibāresi var.

744 Bu ifādenin benzeri S3 nüshasında da var.

(97a) “İncil-i Yūḥannada...”Der-kenarda yatay olarak siyah kalemle yazılmış üç satırlık uzunca bir not vardır. Sonunda “minhü sahh” ibâresi vardır.

14. Mısır Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, M Tasavvufî Fârisî 26⁷⁴⁵
(M1)

Vahdet-nâme-i Âlem-Engîz nâzım: Ahmed bin Hayreddin el-Güzelhisârî eş-şehîr bi-H'âce-i İshak (ö. 1120). Farsça-Türkçe yazılmış olan manzume 2918 beyit civarındadır. Katalog bilgilerinde eserin son beyti verilmemiştir.

Baş: Ebtedî Bi'smi men lehü'l-Esmâ...
Sende ey ḥāme-i 'imāme siyāh
Zīb-i destāruñ eyle Bismi'llāh...

Eser ciltlenmiş olup, ta'lik hatla kaleme alınmıştır. Her sayfa 17 satırdan müteşekkildir. “Bi-ḥaṭṭ-ı ibn-i mü'ellif Maḥmūd eş-şehîr bi-H'âce-zāde” ibâresinden anlaşıldığı üzere müstensihî müellifin oğlu Hoca-zāde Mahmud'dur. Ancak tarihi belli değildir. İlk iki sayfa yaldızlı, geri kalanı sürhlu çerçeve ile çerçevlenmiştir. 195x110 mm. ölçülerindedir.

15. Mısır Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, M Tasavvufî Fârisî 36⁷⁴⁶
(M2)

205x120 mm. ölçülerindedir. 67 varaktır. Ta'lik hatla yazılmıştır. Her sayfada 23 satır bulunmaktadır. Tarih bulunmamaktadır.

Baş: Ebtedî Bi'smi men lehü'l-Esmā'
Bāhiru'l-luṭf u ḡāhiru'n-nü' mā' ...

16. Hidiv Kütüphanesi Türkçe Yazmaları Kahire/Mısır, Nr. 8698/2⁷⁴⁷
(MH1)

Manzum *Vahdet-nâme*'nin müellifi el-mevlâ el-fâzıl Ahmed Efendi el-Menteşî, ikâmeti Burûsa'dır. Eser kırmızı meşin cilttir, yaldızlı, kırmızı mürekkeple cedvel çekilmiştir, 88 sayfanın her birinde 17 satır vardır. Ta'lik hatla yazılmış eserin müstensihî Hoca-zāde diye meşhur İbn-i Müellif Mahmūd'dur.

745 Hey'et, *Fihrisü'l-mahtûtâti't-Türkiyyeti'l-'Osmâniyyeti*, el-Hey'etü'l-Mısriyye-ti'l-'âmmeti li'-kitâb, Kâhire 1992, IV, 256-257, nr. 5065.

746 Hey'et, IV, 256, nr. 5064.

747 Ali Hilmi Dağıstânî, *Fihristü'l-kütübi't-Türkiyye el-mevcûde bi'l-Kütübâneti'l-Hidiviyye*, Matbaa-i Osmaniye, Kahire 1888, s. 238.

Baş: Ebtedî Bi'smi men lehü'l-Esmâ'

17. Hidiv Kütüphanesi Türkçe Yazmaları Kahire/Mısır, Nr. 9122/1⁷⁴⁸ (MH2)

Vahdet-nâme, Menteşî Ahmed⁷⁴⁹. Ta'lik hat. Satır sayısı değişiklik arz etmektedir.

Baş: Ebtedî Bi'smi men lehü'l-Esmâ'

18. Avusturya Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, N.F. 361⁷⁵⁰ (V)

Yazarı, İshak Hocası Ahmed b. Hayreddin Güzelhisârî (ö. 1120/1720). İshak Hocası olarak meşhurdur. 153x102 mm. ölçülerinde. 99 varak. 15 satır. Sarı-beyaz kağıt üzerine ta'lik hatla yazılmıştır. Başlıkları sürhüladır. 99'a'da II. Mustafa (d.1664 / ö.1704 / hkd.tr. 1695 / 1703)'nın sadrazamı Reis Râmi Muhammed Efendi (d.1654 / ö.1704 / sad.tr. 1703)'ye hitaben yazılmış bir kaside bulunmaktadır. Bu kasideler diğerleri gibi iki sütun halinde yazılmamıştır. Yazmanın sonundaki: “Ĥatemtü hâzîhi'r-risâlete'n-nefîsete li-seneti işney ' aşera ve mî'eti ve elf fî şehri zî'l-hicci'ti's-şerîfeti ez' afü'l-ibâd Muştafa bin Muhammed” ibâresinden sonra “Ķâle'l-müellifit-amâm şüd Vahdet-nâme-i Ālem-engîz- ve kâne vaĳte'izin müderrisen medreseti'l-merĥûm Ĝâzî Ĥüdâvendigâr fi-maĥrûseti Burûsa”⁷⁵¹ ibâresinden anlaşıldığı üzere bu nüsha Zî'l-hicce 1112/1700 tarihinde Mustafa b. Muhammed tarafından, müellif henüz hayatta iken, Bursa'da istinsah edilmiştir.

Baş: Ebtedî Bi'smi men lehü'l-Esmâ
Bâhiru'l-luĳ u zâhiru'n-nü' mā

19. Paris B.N., Blochet, Supplément, 617⁷⁵² (B)

Eser 18. yy'a aittir. Hoca Ahmedî'nin *Vahdet-nâme* isimli eseri Ahmedî (ö. 815/1412)'nin *İskender-nâme*'si tarzında yazılmıştır. 195x110 mm. ölçülerindedir. Deri cilttir. Yıldızlı çerçevelidir. Eser 72 varaklık bir mecmu'a içerisinde. Nesta'lik hatla yazılmıştır. 64b'de Ahmedî⁷⁵³ mahlası geçmektedir. 65a-71b arasında Ahmedî'ye ait bir başka eser olan *Tuhfetü'l-Hallâtîn*⁷⁵⁴ yer

748 Ali Hilmi Dağıştânî, s. 239.

749 MH1 ve MH2 nüshalarının müellifi Menteşî Ahmed olarak kayıtlıdır. Bu ünvanın kullanıldığı nüsha N1' dir. Dolayısıyla bu nüsha N1' den istinsah edilmiş olabilir. Ancak eseri görmeden kesin bir şey söylemek mümkün değildir.

750 Gustav Flügel, **Die arabischen, persischen, türkischen Handschriften der kaiserlichen und königlichen Hofbibliothek zu Wien**, Georg Olms Verlag Hildesheim, New York 1977, III, 477-478, nr. 1984.

751 Bu ikinci ibârenin tamamı N1 (89b) nüshamızın sonunda da vardır. Ayrıca ifadeden anlaşıldığı üzere, tıpkı N1 gibi mesnevi tamamlandıktan sonra sonuna yeni şiirler eklenmiştir. Yani V nüshası N1'den ya da onunla aynı koldan bir başka nüshadan istinsah edilmiştir denebilir. Bu bilgiden hareketle *Vahdet-nâme*' nin ikinci aşamada 1112 tarihinde ya da ondan biraz önce tamamlandığı sonucunu çıkarabiliriz.

752 Edgar Blochet, **Catalogue des Manuscrits Turcs de la Bibliotheque Nationale**, Paris 1933, II, 63, nr. 617.

753 “Ahmedî” mahlası *Vahdet-nâme* metninde 2639. beyitte geçmektedir ki, bundan 7 beyit sonra bazı nüshaların son beyti olan “Devr-i 'ömrini eyle nîk-encâm // Ĥatm ola bi's-selâmi ve'l-ikrâm (2646)” bulunmaktadır. 65a'dan başka bir eserin başladığını hesaba katarsak, bu nüshanın son beyti budur diyebiliriz.

754 Şu ana kadar ulaştığımız hiçbir kaynak müellifin bu eserinden bahsetmemektedir.

almaktadır. Birincisi anekdotlar ihtiva etmektedir, ikinci eserde ise Bursa Ulu Camiyi tasvir edilmektedir.

20. Matbû Nüshaları⁷⁵⁵ (M)

Eser, 1302/1885 yılında İstanbul'da Hâfız Refî' tarafından bastırılmıştır. Matbû nüshanın Türkiye ve yurt dışında pek çok nüshası mevcuttur.

2.2. NÜSHALARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Vahdet-nâme'nin tenkitli metin çalışmalarında yazmaların şeceresi oluşturulurken⁷⁵⁶, yurt dışındakiler hariç, matbû nüsha da dâhil olmak üzere 14 nüsha incelenmiş ve değerlendirilmiştir. Tüm nüshalar; beyit sayıları, beyitlerin sıralanışı, atlanan ya da tekrar eden beyitler, takdim tehir yapılanlar, sonradan eklenen beyitler, nüshalara göre beyitlerin durumu, başlıkların yerleri, müşterek hatalar, müşterek eksiklikler veya fazlalıklar, istinsah tarihleri, üslup ve anlam gibi nüshaları tam olarak tanımlamaya yardımcı olacak özelliklerin tespiti için oluşturulan tablolar üzerinde işlenerek değerlendirmeye tâbi tutulmuştur. Bu tablolar sayesinde nüshalar hakkında grup oluşturmaya yardımcı olacak bazı kriterler elde edilmiştir:

1. Mesnevi'nin yazımı sırasında geçirdiği aşamalar,
2. Kronolojik düzende önce ve sonra oluşturulmuş nüshalar,
3. Yazarın sahh kaydını taşıyan nüshalar,
4. Başlangıç ve bitiş beyitlerinde birleşen ve ayrılan nüshalar,
5. Beyit sayısında birleşen ve ayrılan nüshalar,
6. Eklenen beyitlerin varlığı ya da yokluğunda birleşen ve ayrılan nüshalar,
7. Eksik, atlanan, tekrar ya da takdim tehirde birleşen ve ayrılan nüshalar,
8. Bölüm başlıklarına göre birleşen ve ayrılan nüshalar.

755 M. Seyfi Özege, **Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Kataloğu**, İstanbul 1979, V, 1999, nr. 22458; Fehmi Edhem Karatay, **İstanbul Üniv. Kütüphanesi Türkçe Basmalar Alfabe Kataloğu**, İstanbul 1956, I, 34, nr. 82903.

756 Tenkitli metin neşri hakkında esas alınan temel kaynak Ahmet Ateş'in makalesidir. Bkz. Ahmet Ateş, "Metin Tenkidi Hakkında -Dasitân-ı tevârih-i mülûk-i âl-i Osman münâsebeti ile-", **Türkiyat Mecmuası 1940-1942**, İstanbul 1942, C. VII-VIII, Cüz: I, ss. 253-267. Bundan başka: Haluk İpekten, **Nâilî-i Kadîm Divânî -Edisyon Kritik-**, İstanbul 1970, ss. 1-22; Filiz Kılıç, "Meşâ'iru'ş-şuarâ ve Tenkitli Metni Oluştururken İzlenen Yöntem" **Gazi Üniv. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Ankara 1996, C. I, ss. 23-42; Aysun Sungurhan, "Beyânî Tezkiresi", **Gazi Üniv. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Ankara 1996, C. I, ss. 43-62; Muhsin Macit, "Nedim Divânî'nin Tenkidli Metni Nasıl Hazırlandı?", **Gazi Üniv. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Ankara 1996, C. I, ss. 119-136; Ali Fuat Bilkan, "Nâbî Divânî Nüshalarının Şecereselendirilmesi", **Gazi Üniv. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Ankara 1996, C. I, ss. 91-118; Rıdvan Canım, "Tezkiretü'ş-şuarâ ve Yazma Nüshaları", **Gazi Üniv. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Ankara 1996, C. I, ss. 1-22; Metin Akkuş, "Nef'i Divânî'nde Metin Tenkidi Öncesi Nüshalar Şeceresinin Tesbiti Üzerine", **Gazi Üniv. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Ankara 1996, C. I, ss. 63-90.

Müellif hattı olabileceği ya da müellifin bizzat görüp düzelttiği nüsha olduğu düşünülen N1 nüshasının sonunda bulunan kayda göre İshak Hocası bu eseri Hüdâvendigâr Medresesi'nde müderris iken tamamlamıştır.⁷⁵⁷ Tezkirelerin verdiği bilgiye göre İshak Hocası 1100/1689⁷⁵⁸ Cemâziye'l-evvel'inde Hüdâvendigâr Medresesi'nde göreve başlamıştır. 1103 Yılı Rabîu'l-evvel ayında Mûsile-i Sahn müderrisliğine yükseltilen İshak Hocası, 1107 yılı Şevval'inde Sahn müderrisliği ile görevlendirilmiştir.⁷⁵⁹ İstinsah tarihi bilinen nüshalar arasında en erkeni 1102/1691 tarihli S3'dür. O halde, *Vahdet-nâme*'nin 1100-1102 yıllarında tamamlandığı söylenebilir.

Nüshalar üzerinde yapılan tetkikler neticesinde *Vahdet-nâme*'nin iki aşamada kaleme alındığı söylenebilir. Müellif ilk olarak Mesnevî'nin sonu olan:

“Devr-i ‘ömrünü eyle nîk-encâm
Hâtm ola bi’s-selâmi ve’l-ikrâm (2646)”

beyti ile aralarda bazı beyitler eksik olduğu halde eseri kaleme almıştır. Nitekim N1'deki temme kaydı bu beyitten hemen sonradır. Eser bu haliyle bir kaç kez istinsah edilmiştir. Örneğin N2, N1 nüshasından birinci devrede istinsah edilen ilk nüshalardandır. Eser usta bir kalemden çıkmış olmakla birlikte, daha çok müsvedde görünümünde, eksik, karalama beyitleri çok olan, boş yaprakların bulunduğu bir nüshadır. N2'nin müellifin ilk karalama nüshası olma ihtimali yüksektir. Hattat, ta'lik ve nesih arasında geçişler yapmıştır. İÜ1, S3 ve İÜ2 nüshaları bunlardan biraz sonra, N1 üzerinde tamamlamaların olduğu sıralarda istinsah edilmişlerdir. İÜ1 ve S3 nüshaları N1'in bütün aşamalarına şahit olmuş, müellif hayatta iken kaleme alınmışlardır. N1'e yapılan ilaveler, sahh kaydı düşürülerek bunlara da ilave edilmiş ya da beyitlerin eklenme zamanlarına göre yazım aşamasında metne alınmıştır. Diğer hepsine ilavelerde bulunmakla beraber, *Vahdet-nâme*'nin üzerinde tamamlandığı nüsha N1'dir. Bu nüsha, gerek eksik ve eklenen beyitleriyle, gerek hat özellikleriyle gerekse dil ve ifâde özellikleri bakımından diğer tüm nüshaları açıklamaktadır. N1'in yazım aşamalarına başından sonuna kadar şâhitlik eden, hattat olan oğlu Ahmed b. Mahmud ya da yine müellif tarafından temize çekildiği düşünülen nüshalar, İÜ1 ve İÜ2 nüshalarıdır. N1 ve S3'ün ise müellife âdiyetleri kuvvetle muhtemeldir.

İlk aşamada, henüz şâir hayatta iken yazılanlar: N1, N2, İÜ1, İÜ2 ve S3 nüshaları bu ilk guruptandır. Bu guruptaki nüshalar 1100/1102 (1689/1691) tarihleri arasında tamamlanmışlardır. Bunlar yazarın sahh kaydını taşıyan, bir kısmı murakabe edilmiş, bir kısmı da bizzat onun kaleminden çıkmış nüshalardır. Bundan sonra müellif, N1 nüshasının sonuna temme kaydından sonra, Farsça ve Türkçe bazı kaside ve şiirler eklemiştir. Böylelikle esere yaklaşık üç yüz beyitlik ilave yapılmıştır. Buna bağlı olarak sonraki aşamada yazılan nüshaların çoğunluğunun son beyti:

757 Bkz. II. Bölüm Nüshaların Tanıtılması ve Seçere.

758 Bu tarihler Şeyhî Mehmed Efendi tarafından 1101/1690 olarak verilmektedir. Şeyhî Mehmed Efendi, s. 301.

759 Hafız Refî', *Vahdetnâme-Ahmed Efendi el-Meşhur bi-İshak Hâcesi*, s. 3; İsmail Belig, *Güldeste*, ss. 411-417.

“Dih ĥudāyeş reyāset-i dāreyn
Bi’n-nebiyyi ve ālihi’l-aĥyār (2920)” olmuştur.

İkinci aşamasında ise: İlk aşamadan intikal eden İÜ1, S3 ve S5, İÜ3, S4, T, D, Y nüshaları yazılmıştır. D nüshası T'den; Y ve M nüshaları İÜ3'den; S1 ve S2 ise S4'den istinsah edilmişlerdir. Bunlar arasında İÜ3 nüshasında da sahh kayıtları bulunmaktadır. Şâir hayatta iken kaleme alınmış olup N1 nüshasının adeta kopyası gibidir. Hat özellikleri ve mecmuanın ikinci eseri olan *Sandukatü'l-Maârif* isimli müellife ait eserin başına ve sonuna sürekli eklemelerde bulunulmasına, başka manzumelerin yazılmış olmasına bakılırsa müellifin temize çektiği nüshalardan biri olduğu söylenebilir.

Vahdet-nâme'nin yazım aşamalarını bu şekilde özetledikten sonra, metin tamirinde kullanılacak kol başlarını belirlemek üzere, yapılan şecere tespiti sonucunda 4 grup oluşturulmuş ve her gruptan o grubu en iyi şekilde temsil eden birer kol başı nüsha seçilmiştir. Bu nüshalar diğerlerine nazaran eski tarih, beyit sayısı ve sırası, doğru okuma, titiz bir istinsah, okunaklılık gibi özellikleriyle öne çıkmaktadır. Mevcut nüshaların oluşturduğu gruplar örnekleriyle izah edilecek olursa:

I. GRUP:

N1- Nuruosmaniye Kütüphanesi, Nr. 2649

N2- Nuruosmaniye Kütüphanesi, Nr. 4362

İÜ1- İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, T.Y. , Nr. 880

İÜ2- İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, T.Y., Nr. 1867

S3- Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Böl., Nr. 3536/1

S5- Süleymaniye Kütüphanesi, Halet Efendi Böl., Nr. 344

N1 orijinal nüsha olduğunu düşünülen ve gerek ilk gerekse ikinci devredeki tüm nüshaları açıklayan; birinci gruptaki N2, İÜ1, S3, İÜ2 nüshaları ile diğer 3 gurubun kolbaşı nüshaları olan S4, S5, İÜ3, T'nin kendisinden istinsah edildiği bir nüshadır. Bu nedenle, bu grupta kolbaşı olarak kabul edilen nüsha budur. Nüsha, yazımı esnasında eklenen ve düzeltilen beyitlerden ötürü zamanla karalama haline gelmiştir.

İlk aşama nüshaları olarak tanımlanan ve henüz yazar hayattayken yazılmış, N2 ve daha sonraki bir döneme ait olduğu halde S3 ile olan irtibatı sebebiyle bu guruba dâhil edilen S5 nüshası dışındaki bütün nüshalarda mukabele edildiğini gösteren sahh kayıtları ile “ve hüve's-sahh” ve “minhü sahh” ibâreleri bulunmaktadır.

Gruptaki diğer nüshaların durumunu ve bu nüshaların N1 ile olan münasebetini anlamak için bazı örnekler verelim:

“Bāğ-ı şun‘ında kaçre-i şebnem 317 (b)” N1, S3, S5, İÜ1 ve İÜ2 nüshalarında der-kenarda “lam ve med” kısaltmasıyla: “Şan‘at-ı gülşeninde bir şebnem” şeklinde düzeltilmiştir. N2’de ise: “Bāğ-ı hüsnünde kaçre-i şebnem” şeklindedir. Bu beyitteki düzeltme, ilk aşama nüshalarının bir grup halinde görülmesini sağlayan bir ipucudur.

“İtdi ekşer şüküfeyi mu‘cem 391 (b)” N1 ve İÜ1’de: “şüküfeyi” kelimesi der-kenarda “lam ve med” kısaltmasıyla “hurūfını” şeklinde değiştirilmiştir. Bu düzeltme S1, S2, S3, S4, İÜ3, T, D, M nüshalarında metne alınmıştır. N2, İÜ2 ve S5 nüshalarında düzeltme yoktur; “şüküfeyi” yazılmıştır. Y’de ise: “İtdi her bir hurūfını mu‘cem” şeklindedir.

2005b mısraı N1’de ilk olarak: “Sende yok meyl-i cüft u zevāc” şeklindedir. Sonra mısranın üzerine “yok” kelimesinden sonra “hīç” eklenmiştir. Daha sonra der-kenara “lam ve med” kısaltmasıyla: “Hīç yok sende meyl-i cüft u zevāc” yazılmıştır. Mısra N2 ve İÜ2’de: “Sende yok meyl-i cüft u zevāc”; S3’de: “Sende yok hīç meyl-i cüft u zevāc” şeklindedir. S5’de ise: “Sende yok meyl-i cüft u zevāc” iken “Hīç yok sende meyl-i cüft u zevāc” şeklinde düzeltilmiştir.

N2

N1’de ikinci aşamada mesnevi’nin sonuna yazılmış olan, 2647’den itibâren son beyit olan 2920. beyte kadarki beyitler yoktur.

N1’e N2’in istinsahından sonra, muhtemelen ikinci aşamada eklenen 589, 590, 754, 937, 941, 1443, 1444, 1607, 1630, 1632. beyitler yoktur. N1 ve İÜ1’de başlangıçta olmayıp sonradan der-kenara eklenen 427, 428; N1’de der-kenarda olan 1432; yine N1 ve S3’de der-kenarda olan 2523. beyitler N2’de metin içerisinde yer almaktadır ki bunun izahı, bu beyitlerin ilk aşamada N1’e eklen beyitler olduğu, böylelikle bunları N2’nin istinsah sırasında metne aldığı şeklinde yapılabilir. N2, N1’in ilk aşamasında yazılıp tamamlanmış ilk nüshadır. S3 ve İÜ1’de onunla aynı zamanlarda, hatta daha önce istinsah edilmeye başlansa da, onlar N1’in her hareketini sonuna kadar takip etmişlerdir. N2’nin müstensihî, bu değişikliklikleri görmemiş ya da eseri başka bir nüshada temize çekmiş olmalı ki, metin ilk haliyle kalmıştır. Aslında iyi niyetli bir yaklaşımla düşünülürse N2’ye, N1’in ilk aşamasını yansıtan bir nüsha gözüyle de bakılabilir. Çünkü bir bakıma N1 nüshasının evrelerini açıklamaya yardımcı olmaktadır.

N2’de 349, 456, 1054, 2639. beyitler istinsah sırasında atlanmıştır. 86, 506, 941, 962, 963, 964, 965, 966. beyitler ikişer kere yazılmıştır. 997 ve 998. beyitlerde; 1942 ve 1943. beyitlerde takdim tehir yapılmıştır. “Kibr u ‘ucebe ‘aceb olur esbāb 806 (b)” N1’de “Kibr” kelimesi “Baħr” şeklinde de okunabilecek şekilde yazılmıştır. N2 kelimeyi “Baħr” olarak okumuş ve yazmıştır. N2,

N1 nüshasının ilk aşamasında bazı beyitler eksik iken, özensizce istinsah edilmiş bir nüshadır. N1'den istinsahı sırasında mesneviye eklenmiş olan yukarıda numaraları verilmiş dört beyit hariç, daha sonradan N1'e eklenen beyitlerin hiç birisi bu nüshaya girmemiştir. Yani mukabele yapılmamış ve N1'in son halini görmemiştir. Bu nedenle pek çok eksikliğin ve hatanın, tekrar eden beyitlerin olduğu, çala kalem yazılmış bir nüshadır. Dolayısıyla, kol başı olma ve metin tamiri için kullanılacak nüshalar arasında bulunma niteliğini taşımamaktadır.

İÜ2

N1, N2 ve İÜ2'de ilk aşamada 2585'den 2609'a kadar toplam 19 beyit bulunmamaktadır. Bu beyitler N1'de daha sonra sahh kaydıyla der-kenara yazılmıştır. N2 bu değişikliği kaydetmezken, İÜ2'de de der-kenara eklenmiştir. İÜ1 ve S3'de bu beyitler metnin içerisindedir. Demek ki, bu 19 beyit N2'nin istinsahı tamamlandıktan sonra, ilk aşamada ilave edilmiştir. N2 ve İÜ2'de, N1'e ikinci aşamada ilave edilen 2647'den itibaren son beyit olan 2920. beyte kadar olan beyitler yoktur.

427, 428. beyitler ilk aşamada eklendiğinden N1 ve İÜ1'de der-kenarda; N2 ve İÜ2'de metindedir. 589, 590, 754. beyit N1 nüshasında der-kenara sahh kaydıyla eklenmiştir. N2 ve İÜ1 nüshalarında bu beyit bulunmamaktadır. Yani bu nüshalar yazıldıktan sonra eklenmiş olmalıdır. İÜ2 ve diğer bütün nüshalarda metnin içinde yer almaktadır. 937. beyit N1'de der-kenardadır; N2 ve S3'de yoktur; İÜ2'de ise metindedir. Bu İÜ2 nüshasının ilk aşamada N2, İÜ1, S3' den sonraki bir istinsah olduğunu gösterir.

338. beyit İÜ2'de sahh kaydıyla der-kenara eklenmiştir. N1'e sonradan eklenen bir beyit olmadığına göre, istinsah sırasında atlamıştır. Sahh kayıtlarından anlaşılacağı üzere bu, mukâbele edilmiş bir nüshadır. N1'e ilk aşamada eklenen veya ilk aşamada eksik bulunan beyitleri yansıtan bir nüshadır. N2 ile aynı aşamada yazılmıştır. Ancak N2 daha sonraki hiçbir değişikliği kaydetmezken, İÜ2 bu değişiklikleri ilave etmiş ya da metne almıştır. N2 gibi N1'in ilk aşamasını açıklar niteliktedir. Bu nedenle, eksik beyitlerde N2 ile hemen hemen ortak özellikler taşımaktadır. Ondan tek farkı N2 yazıldıktan sonra N1'e eklenen beyitlerin bu nüshada der-kenarda da olsa yer almış olmasıdır.

İÜ2'de müstensih 246 (b) ve 247 (a) mısralarını atlamıştır. Bu hatanın başka nüshalarda tekrar etmemesi bu nüshadan başka nüshaların istinsah edilmediği anlamına gelir.

İÜ1

“Çeşm-i ıbretle Şevr çünkü bakar 55 (a)” İÜ1'de: önce “hikmetle” yazılmış, daha sonra “ıbretle” şeklinde sahh kaydıyla der-kenarda düzeltilmiştir.

427 ve 428. beyitler N1 ve İÜ1'de der-kenara eklenmiştir. N1'deki sahh kaydı taşımaktadır. Bu durum, ilk nüshaların N1 ve İÜ1 olduğunu gösterir. Çünkü ilk aşama nüshalarından olan N2 ve

İÜ2'de bu beyitler metne alınmıştır. Dolayısıyla, istinsahının bitişi itibâriyle değil ancak başlangıç zamanı itibâriyle İÜ1 bu ikisinden öncedir denilebilir. 589, 590, 754 beyitler N1'de sonradan sahh kaydıyla der-kenara eklenmiştir. N2 ve İÜ1'de bu beyitler bulunmamaktadır. Diğer bütün nüshalarda metne dâhil edilmişlerdir. Bu durumda bu iki beyit N1'e ilk evrede, N2 ve İÜ1'in istinsahından sonra; S3 ve İÜ2'den ise önce eklenmiştir.

İÜ1'de muhtemelen istinsah sırasında atlanmış olan 498. beyit sahh kaydıyla der-kenara eklenmiştir.

İÜ1'de 2549 ve 2550. beyitlerde takdim tehir vardır. Bunun sebebi 2550. beytin N1'de der-kenara eklenmiş olmasıdır. İÜ1 istinsah edilirken bu beyit bir öncesine yerleştirilmiştir.

İÜ1'de 2758. sahh kaydıyla der-kenara eklenmiştir. Bu beyit, N1'de ikinci aşamada sona yazılan beyitler arasına 2757. beyitten sonra gelecek şekilde sahh kaydıyla ilave edilmiştir.

İÜ1'de 2161 ve 2267. beyitler bulunmamaktadır.

İÜ1'de “Eyledi tiğ-i hışmını ‘uryān 2173 (b)” mısraı: “Tiğ-i hışmını eyledi ‘uryān” şeklindedir.

İÜ1'de yine N1'de der-kenara eklenmiş olan Reisü'l-küttâb Râmî'ye yazılan 16 beyitlik kaside bulunmamaktadır. Fakat en sonda 2905. beyit olarak, başka hiçbir nüshada olmayan “Bezenem mühr-i ber-dehân-ı divit // Beşkenem hâme-i be-sihr-âşâr” beyti yer almaktadır. N1 ile aynı hat karakterini göstermesi ve bazen N1'deki bazı rivayetlerin burada düzeltilmiş olmasına bakılırsa, İÜ1'in müellifin ilk aşamada N1'i yazarken, bir taraftan metni temize çektiği nüsha olma ihtimali vardır. Ta'lik hatla yazılmış olan nüshada bazı varaklarda nesta'lik gibi farklı hatlar kullanılmıştır ki bu hatt özellikleri N1'e çok benzemektedir.

S3

Yukarıda N2, İÜ1 ve İÜ2 nüshaların kronolojik sıralamalarını tespit ederken S3'ü de, bitiş itibâriyle değil, ancak başlangıç tarihi itibâriyle; İÜ1 ile birlikte N1'den hemen sonraki nüshalar olduğu söylenmişti.

Şöyle ki, 937. beyit N1'e sonradan sahh kaydıyla eklenmiştir. N1'in ilk aşamasında bulunmayan bu beyit N2 ve S3 nüshalarında da bulunmamaktadır. Oysa İÜ1 ve İÜ2'de metne dâhil edilmiştir. N1, N2, İÜ1'in ilk nüshalardan olduğu belirtilmişti. Bu durumda 1102 tarihli S3 nüshasının da kronolojik düzende ilk dört nüsha arasında yer almaktadır.

S5

Ahmed bin el-Hâc Mahmud tarafından 1167/1754 tarihinde tamamlanmış bir nüshadır. Ancak biraz sonra aşağıda örnekleri verileceği üzere, S3 ile aynı koldan gelmektedir. Bu nüshanın

bazen S3 bazen de N1 ile ortaklıklar göstermesi, istinsahı sırasında müellif hattı olma ihtimalleri yüksek olan her iki nüshadan da faydalandığını göstermektedir. Hatta, “lâm ve med” kısaltmasıyla nüshaları karşılaştıran kişinin bu nüshanın müstensihisi olduğunu akla getirmektedir.

S3'de 78. beyit sahh kaydıyla der-kenara eklenmiştir. Bu beytin ilk aşamada yazılan N1, N2, İÜ1 ve İÜ2'de metnin içinde oluşu, bu nüshanın istinsah sırasında beyti atladığı ve daha sonra mukabele ya da karşılaştırma sırasında fark edilip eklendiği anlamına gelmektedir.

S3' de 2523. beyit yoktur. Bu beyit N1'e sahh kaydıyla sonradan ilâve edilmiştir.

S3 ve S5'de 2857 ve 2858. beyitler yer değiştirmiştir. Bu takdim tehirin sebebi, söz konusu beytin N1'de der-kenara sahh kaydıyla sonradan eklenmiş olmasıdır. Zaten ikinci aşamada mesnevinin sonuna yazılan beyitlerin yanına, onlardan da sonra, dikey olarak yazıldığından, sıralamada nereye geleceği pek net değildir.

1705. beyit N1'de ve S3'de ilk olarak “İtdi cāy-ı iḳāmetīn tefhīm // Didi luṭf-ile aña İbrāhīm” şeklinde yazılmıştır. N2, İÜ2 ve S5 nüshalarında da bu şekildedir. Daha sonra N1'de ve S3'de der-kenarda “lam ve med” kısaltmasıyla “Anda cāy-ı iḳāmetīn tefhīm // Eyledükde didi ki İbrāhīm” olarak değiştirilmiştir. S1, S2, S4, İÜ1, İÜ3, Y, T, D ve M nüshalarında metne bu şekilde dâhil olmuştur.

1722b mısraı N1'de ilk olarak: “Bā-ḥuşūşā zenāne nā-maḳdūr” şeklinde iken der-kenarda “lam ve med” kısaltmasıyla: “Ḥāşşa ḥayl-i zenāne nā-maḳdūr” şeklinde düzeltilmiştir. Ancak N2, S3 ve S5'de mısra ilk hâliyle kalmıştır.

S5 istinsah edilirken 782, 2637 ve 2638. beyitler atlanmış; 860 ve 861. beyitlerde takdim tehir yapılmıştır. 1443, 1444, ve 1445. beyitler N1'de 1442. beyitten sonra gelecek şekilde der-kenara sahh kaydıyla eklenmişlerdir. S5'de ise; metne alınırken 1443. beyitten sonra yazılmışlardır. Ancak bu sehv başka nüshalarda tekrar etmemiştir. Bu veriden S5 nüshasının, eldeki nüshalardan hiç birisinin, istinsahı için kullanılmadığı sonucuna ulaşılmaktadır.

Tetikler neticesinde, S3'ün büyük olasılıkla müellifin temize çektiği nüsha olduğu anlaşılmıştır.

S5 nüshası, istinsahının bitişi itibâriyle oldukça geç tarihli bir nüshadır. İlk aşama nüshalarından bazen İÜ1, İÜ2 ve bazen de S3 ile ortaklık göstermektedir. Bu nüshada gerek imla, gerekse cümle yapısı açısından bazı farklı rivayetler söz konusudur. Bu durumda S5 müellif hatlarından karşılaştırma yapılarak istinsah edilmiş olmalıdır. Aynı zamanda geç tarihli nüshaları temsil etmesi bakımından tenkitli metni oluştururken bu nüshanın da kullanılması uygun görülmüştür.

II. GRUP:

S1- Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya Böl., Nr. 4813/3

S2- Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Böl., Nr. 1799

S4- Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi Böl., Nr. 4887/1

S1 ve S2 nüshalarının S4 nüshasının hatalarını aynen tekrarlamalarından, fakat S4'de bulunan bazı beyitleri, birbirinden bağımsız olarak farklı yerlerde atlamış olmalarından dolayı S4'den istinsah edildikleri kanaati hâsıl olmuştur. Bu nedenle bu grubun kol başı nüshası olarak S4 seçilmiştir. Örnekleriyle izah edilecek olursa:

S4'de bulunmayan 2905. beyit S1 ve S2'de de yoktur. Fakat; S2' de eksik olan 1704 ve 2433. beyitler S4 ve S1'de vardır. S1 nüshası 1692. beyti iki kere tekrar etmiştir.

“Güiyā olmiyaydı bād-vezan 264 (a)” S1, S2 ve S4'de: “Güiyā olmuşıdı” şeklindedir.

“Pāre pāre iderdi keşkūlin 204 (b)” S1 ve S4'de: “keşkūkin” şeklinde yazılmıştır.

“Göklerūn çehresini itdi kebūd 241 (b)” S1, S2 ve S4'de: “Göklerin” şeklindedir.

“Buldı havf-ı Hüdādan ol behre 75 (a)” S1, S2 ve S4'de: “Hüdāda” yazılmıştır.

“Fāyız-i bī-diriġ-ı cūd-ı ‘amīm 970 (a)” “Fāyız” kelimesi S1, S2, S4 nüshalarında “Fā'iz” şeklinde yazılmıştır.

“Eski şehre koma yeñi bid‘at 1242 (b)” S1, S2 ve S4' de: “bid‘at” yerine “‘ādet” kelimesi kullanılmıştır.

“Olmasun perde māha pāre-i miġ 1687 (b)” S1, S2, ve S4' de: “pāre-i miġ” yerine “pāre-i tīġ” yazılmıştır.

877 ile 895 arasındaki 17 beyti atlamıştır. Bu beyitlerin tamamı S4 nüshasında 27b'de yer almaktadır. Yani S1'in istinsahı sırasında bu sayfa atlanmıştır. Bu durum, S1 nüshasının S4 nüshasından istinsah edildiği ya da onunla aynı koldan geldiği fikrini doğrulamaktadır. S1 ve S2, S4'ün hatalarında birleşmektedir. Ancak birbirlerinin hatalarını tekrar etmemektedir.

III. GRUP:

İÜ3- İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, T.Y., Nr. 889

Y- Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi, Y 641, Nr. 34087

M- Matbû Nüsha

İÜ3 ikinci aşamada yazılan nüshalardandır. N1'den istinsah edilmiştir. Müellif tarafından N1'in ikinci aşaması da tamamlandıktan sonra temize çekilmiş nüsha olabilir. Bu nüsha da bir beyit

eksiktir, bir beyitte de takdim tehir yapılmıştır. Matbû nüsha da bu son nüshanın baskısıdır. Ancak basımı esnasında bazı harf ve nokta hataları yapılmıştır.

İÜ3 nüshasında 2073 ve 2074. beyitlerin yanına takdim tehir anlamında “Ha” ve “Mim” harfleri konularak bu iki beytin sırasının değişeceği belirtilmiştir. Y ve M nüshaları istinsah edilirken 2073 ve 2074. beyitler sıralamada bu şekilde değiştirilmişlerdir.

İÜ3'de 1781, 2525. beyitler yoktur. Y ve M nüshalarında da bu beyitler bulunmamaktadır. Ancak bu nüshalarda atlanan başka beyitler de vardır. Örneklerden anlaşılan odur ki, üç nüsha İÜ3'ün hatalarında birleşmişlerdir. Bu durumda bu nüshalar aynı gruptadır. Hatta örneklere bakılırsa Y ve M, İÜ3'den istinsah edilmiştir. Dolayısıyla bu grupta kol başı nüshamız İÜ3'tür.

“İtdi revān ḥazīneye gencūr 2043 (b)” İÜ3 ve Y'de: “Oldı devrān ḥazīneye gencūr”; M'de: “İtdi devrān ḥazīneye gencūr” şeklindedir.

“Mūcid-i şeş-cihāt u heft-seyyār 510 (b)” İÜ3, Y ve M'de: “Mevce şeş-cihāt u heft-seyyār” şeklindedir.

“Āmil ol sözlerümle ey Sāre 1688 (a)” İÜ3, Y ve M'de: “Āmil” yerine “Ḥāmil” kullanılmıştır.

Y'de 188, 628, 629, 1203, 1174, 2732, 2375 beyit atlanmıştır. 633 (b) ve 634 (a), 708 (b) ve 709 (a), 713 (b) ve 714 (a), 1129 (b) ve 1130 (a) mısraları atlanarak; 633 (a) ve 634 (b), 708 (a) ve 709 (b), 713 (a) ve 714 (b), 1129 (a) ve 1130 (b) mısralarından beyitler teşkil ettirilmiştir.

Y, Ali Ālî tarafından 1239/1824 yılında istinsah edilmiş, ikinci aşama nüshalarındandır. Görüldüğü üzere Y nüshası eksik beyitlerin ve müstensih sehivlerinin çok olduğu bir nüshadır. Bu nedenle grup başı olabilecek nitelikler taşımamaktadır.

IV. GRUP:

T- İstanbul Topkapı Sarayı Kütüphanesi, Eski Hazine, Nr. 1659

D- Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi, 21 Hk 1591

T, 1124/1713 yılında Ahmed b. Mahmud istinsah etmiştir. N1'den istinsah edilmiş, tam ve eksiksiz, kusursuz tek nüshadır. Yalnızca 754. beyit N1 nüshasında der-kenara sahh kaydıyla eklenmiştir. T nüshasında ise metne beyit sıralamasında 755. beyit olacak şekilde alınmıştır. 754 ve 755. beyit takdim tehir etmiştir. Bu fark, D nüshasında da aynı şekildedir. Dolayısıyla T ve D nüshaları aynı gruptandır. T nüshası yazarın vefatından sonra yazılmış olması nedeniyle, sonraki nüshaları temsil edeceği düşünülerek bu grubun kol başı seçilmiştir.

D, taşıdığı rivayet kayıtlarından anlaşıldığı üzere, yine müellifin yakın çevresinden birileri tarafından yazılan nüshalardan birisidir. T nüshasıyla da benzerlik göstermektedir. Ancak nüsha

oldukça yıpranmış, rutubetten okunaksız hale gelmiştir. Kolbaşı olabilecek nitelikte değildir. Zaten, istinsahı sırasında 190, 295, 2104 ve 2879. beyitler atlanmıştır. Bu beyitlerin T' de olup D' de olmaması, D' nin T' den istinsah edildiğini akla getirmektedir.

Yurt dışı nüshalarına gelince:

M1- Mısır Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, M Tasavvufî Fârisî 26

MH1- Hidiv Kütüphanesi Türkçe Yazmaları Kahire/Mısır, Nr. 8698/21

V- Avusturya Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, N.F. 361

Yukarıda elde bulunmayan yurt dışı nüshaları için katalog bilgileriyle iktifa ettiğimiz belirtilmişti. Bu nüshalar hakkında katalog bilgilerinin tam olmayışı, özellikle de son beyitlerinin kataloglarda yer almayışından dolayı kesin bir şey söylemek mümkün olmamaktadır. Bu nedenle, elde olan verilerden hareketle burada bazı tahminlerde bulunulmuş, bazı nüshaların gruplardaki yeri tayin edilmeye çalışılmıştır. Söz konusu tahminler, ancak nüshaların bizzat görülerek ve incelenerek mutlakiyet kazanacağından, grupları tahmin edilen nüshalar burada zikredilmiş, şecere tablosuna alınmamıştır.

V, 1112 tarihli nüshanın müstensihî, Mustafa b. Muhammed'dir. Sondaki kasidelerin diğerleri gibi iki sütun halinde yazılmadığı⁷⁶⁰ şeklindeki katalog bilgilerine ve istinsah kaydına göre; N1 nüshasından istinsah edilmiştir. Bu durumda tıpkı S3 ve İÜ1 gibi ilk aşamada yazılmaya başlanmış; ancak ikinci aşamada eklenen beyitleri der-kenara sonradan ilave etmiş bir nüshadır. Dolayısıyla bu nüshayı birinci gruba dâhil etmek mümkündür.

M1 ve MH1 katalog bilgilerine göre, müellifin oğlu Hoca-zâde Mahmud tarafından istinsah edilmiştir. 2918 beyit civarında oldukları bildirilmektedir. Ancak son beyitleri zikredilmemektedir. Bu durumda, beyit sayıları tama yakındır ve ikinci aşama nüshalarındandır denebilir. Ayrıca, T nüshasıyla aynı müstensihe aittir. Kesin bilgi ancak eserin görülmesiyle sağlanabileceğinden, müstensihlerinden ve metinlerinin tam oluşundan hareketle, şimdilik dördüncü gruba dâhil edilmiştir.

Sonuç olarak, N1 yazarın müsveddesi ya da üzerinde bizzat kendi hatt-ı destiyle düzeltmeler yaptığı eksiksiz ve diğer bütün nüshalardaki hareketleri açıklayan nüsha olduğu için orijinal yazma olarak kabul edilmiştir. S3 nüshasının da müellif tarafından, öncekiler kaybolduğu gerekçesiyle, temize çekilmiş diğer eserlerle bir arada olduğu dikkate alınırca bu nüshanın da müellifin temize çektiği nüshalardan birisi olduğu kabul edilebilir. Veyahut yazarın temize çektiği nüsha, eldeki nüshalar arasında olup da istinsah kaydı bulunmadığı için yalnızca hatt özelliklerine bakarak kesin

bir şey söylenemeyen İÜ1, İÜ3 nüshalarından biri olabilir. Bu nüshanın elde olmama ihtimalini de hatırlatmak gerekir.

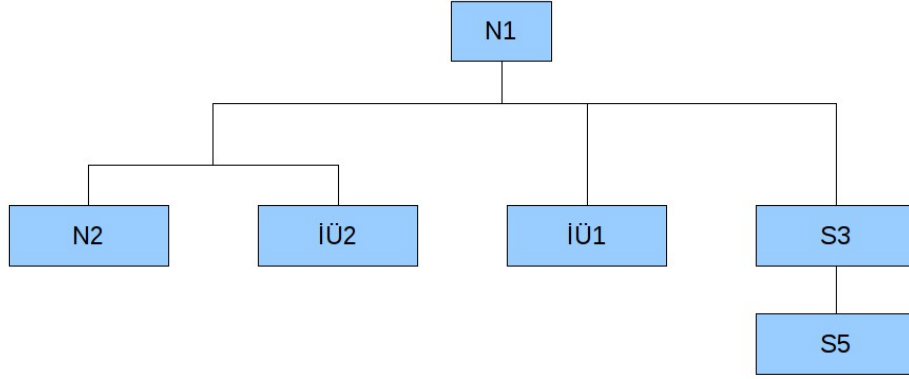
Tenkitli metin kurulurken, yukarıda oluşturulan gruplardan kol başı olarak seçilen N1, S4, İÜ3, T nüshaları ile birlikte S3 ve S5 nüshası da kullanılmıştır. Ancak gerekli görülen durumlarda, yukarıda özelliklerinden uzunca bahsedilen ve harekeli olması hasebiyle de oldukça güvenilir sayılan İÜ1 ve İÜ2 nüshalarına da müracaat edilmiştir.

Üzerinde çalışılan bu eserin pek çok nüshasının bulunması, bu nüshalardan bazılarının müstensihinin ve istinsah tarihinin belli olmaması, ayrıca ulaşılamayan nüshaların da olabileceği, eldeki bazı nüshaların N1'den sonra müellif tarafından temize çekilen nüshalar olması gibi kuvvetli ihtimallerden dolayı metin tenkidinin yapılması uygun bulunmuştur.

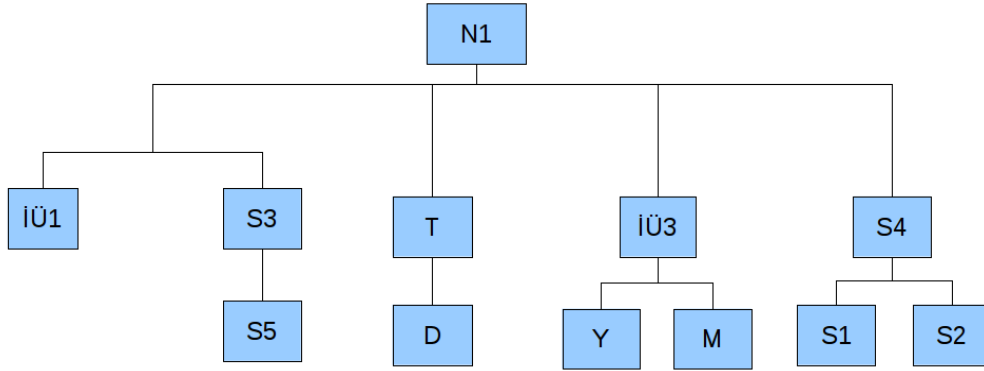
Elden geldiği kadar titiz bir çalışma yürütülerek *Vahdet-nâme*'nin yazarın kaleminden çıkmış olan orijinaline en yakın metin oluşturulmaya çabalanmıştır. Eldeki bilgiler dâhilinde oluşturulan aşağıdaki şecerenin yeni veriler elde edilmesi durumunda değişeceğini hatırlatmak gerekir. Tüm uğraşlar neticesinde ulaşılan şecere şu şekildedir:

2.3. ŞECERE

1. Aşama

2. Aşama

2.4. TENKİTLİ METNİN KURULMASINDA UYULAN ESASLAR

Ahmet Ateş'e göre, nüsha sayısı fazla olan eserlerin tenkitli metninin hazırlanması sırasında asıl nüshaya en yakın nüsha ya da nüshaları esas almak bir teamüldür. Bu nedenle, tenkitli metnin hazırlanmasından evvel diğer nüshaları tanımlayabilmek ve metni tanımak amacıyla, yazar hayattayken yazılmış, eksiksiz ve istinsah kaydı bulunan N1 nüshası üzerinden metin okunmuştur. Ancak, tenkitli metin oluşturulurken, bu nüsha esas alınıp diğerlerinin dipnotta belirtilmesi yoluna gidilmemiş, güçlü rivayet karşısında bu nüsha rivayetinin zayıf kalması ya da reddedilmesi durumunda kabul edilen rivayet metne alınarak, N1'in rivayeti dipnota kaydedilmiştir. Zîrâ N1'den dışında müellifin temize çektiği nüshalar da mevcuttur.

Diğer nüshalardaki sayfa numaraları ve başlıklar tablo I ve II'de yer aldığından metin kenarında ve dipnotlarda ayrıca gösterilmemiştir.

Ayet ve hadisler ile Arapça-Farsça ibârelerin dipnotlarda anlamları verilmiştir. Nüsha farkları aparatta gösterilirken, dipnot numarası olarak beyit sayısı verilmiştir. Beytin birinci mısraı için “ (a)”, ikinci mısraı için “ (b)” harfleri kullanılmıştır. Tercih edilen rivayet ile diğer nüshalardaki farklılıklar arasına “:”, aynı kelime için birden fazla rivayet söz konusu ise aralarına “;” koyularak kelimenin sonuna bu rivayetin bulunduğu nüsha ya da nüshaların kısa kodları yazılmıştır. Aynı mısra içindeki farklı kelimelerdeki rivayetler için de “/” işareti tercih edilmiştir. Beytin ikinci mısraındaki rivayetler ise “//” işareti ile gösterilmiştir. Eğer bir kelime ya da beyit bir nüshada bulunmuyorsa “—”, beyitle ya da kelimedeki değişiklik yapıldıysa “→” işaretleri ile belirtilmiştir. Bu değişiklik sürhla yapıldıysa “(s)→” kullanılmıştır.

Sonradan eklenen ve düzeltilen beyitleri, aparatta uzun uzun izah etmek yerine birtakım kısaltmalar kullanılmıştır: “(DES)” kısaltması, söz konusu nüshadaki beyit ya da mısranın der-kenara sonradan eklendiğini ve sahh kaydı taşıdığını bildirmektedir. “(DE)” şeklinde ise, yalnızca der-kenara eklendiğini sahh kaydının bulunmadığını ifade etmektedir. “(DDS)”ı metin içerisinde mevcut olan beytin der-kenarda sonradan düzeltildiğini ve sahh kaydı taşıdığını göstermektedir. “(DD)” şeklinde ise yalnızca der-kenarda düzeltildiğini, sahh kaydı bulunmadığı anlamına gelmektedir.

Metin tamiri çalışmalarında Arapça ve Farsça ekler ile edatların yazımı, İsmail Ünver'in makalesi doğrultusunda gerçekleştirilmiştir⁷⁶¹. Vezin gereği Arapça ve Farsça kelimelerde açık heceye denk gelen uzun heceler ile nisbet “i”lerinde zihaf yapılmamıştır. Özel adların yazımında

761 Bkz. İsmail Ünver, “Çeviri Yazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler”, *Türkoloji Dergisi*, c. XI, S. I, 1993, ss. 51-89. Bu konuda ayrıca: Ali Nihat Tarlan, *Metin Tamiri (Seminer Çalışmalarından I)*, İstanbul 1937; Adnan İnce, “Tenkitli Metin Kurmada Karşılaşılan Güçlükler”, *İlesam I. Eski Türk Edebiyatı Kollojumu*, Ankara, 17-18 Ocak 1992.

Arapça tamlama kurallarına uyulmamıştır. Abdu'llah yerine Abdullah yazılmıştır. Ancak; Va'llâh, Bismi'llâh gibi Allah lafzının muzâfun ileyh durumunda olduğu kelimeleri ayırdık. Eski Türkçe kelimelerin imlasında ise F. Kadri Timurtaş'ın eserinden istifâde edilmiştir⁷⁶².

Metin Latin alfabesine aktarılırken bugünkü alfabede kullanılmayan harfler için aşağıdaki transkripsiyon sistemi kullanılmıştır.

ء	: '	ط	: Ṭ, ṭ
ث	: Ṣ, ṣ	ظ	: Ẓ, ẓ
ح	: Ḥ, ḥ	ع	: '
خ	: Ĥ; ĥ	غ	: Ğ, ğ
ذ	: Ẓ, ẓ	ق	: Ḳ, ḳ
ص	: Ş, ş	ك	: ħ
ض	: Ḍ, ḍ		

Arapça ve Farsça kelimelerdeki med harfleri şu şekilde gösterilmiştir:

آ: Ā, ā و: Ū, ū ئى: Ī, ī

Farsça kelimelerde bulunan “vâv-ı ma'dûle”leri belirtmek için “^v” simgesi kullanılmıştır: ĥ^vâb, ĥ^vâce,... gibi.

762 Bkz. Faruk Kadri Timurtaş, “Eski Anadolu Türkçesi Grameri”, **Osmanlı Türkçesi Grameri** (Eski Yazı ve İmlâ-Arapça-Farsça Eski Anadolu Türkçesi), İstanbul 1997, ss. 413-445.

2.5. VAHDET-NÂME'NİN TENKİTLİ METNİ

			<i>Fe' ilātün / mefā' ilün / fe' ilün</i> (Fā' ilātün) / <i>mefā' ilün</i> / (fa' lün)
N1	1b	1	Ebtedī bi'smi men lehü'l-Esmā Bāhiru'l-luṭfu zāhiru'n-nü' mā
		2	Münşi'ü'l-ḥalku Rāfi' u'l-ḥaḍrā Mebde' ü'l-kevnü Ḥāfizu'l-ḡabrā
		3	Vācibü'z-zātu lā-ilāhe sivāh Vāhidün lā-şerīke leh va'llāh
		4	Sende ey ḥāme-i ' imāme siyāh Zīb-i destāruñ eyle Bismi'llāh
		5	Ter-zebān ol bu ism-ile evvel Ḳonmasun dāmeniñe gerd-i kesel
		6	İbtidā anı mübtedā eyle Bildigüñ rāzdan ḥaber söyle
		7	Evvelā olmaduḡça şekker-ḡār Ṭüṭi mümkin mi eyleye güftār
		8	Olmasa nām-ı pāki ser-nāme Tā kıyāmet yetişmez encāme
		9	Rū-yı kāfūra resm idüp mıştār Müşk-i bi-būyı ḡıl aña ziver
		10	Ṭurma ol şükr-i Ḥaḡ-la şekker-ḡā Şaḥn-ı ḥamd-ı Ḥudāda çabuk-pā
		11	Māni' u Mu' ṭi vü Ḥakīm oldur Ḥālīḡ u Rāzıḡ u ' Alīm oldur
N1	2a	12	Mümkināta viren libās-ı vüçüd Eyleyen cāme-i sipihri kebüd

1 (a) Bāhiru'l-luṭfu: Bāhiru'l-luṭf u N1, İÜ1, İÜ3, S5, T.

2 Münşi'ü'l- Ḥalku: Münşi'ü'l- Ḥalk uN1, İÜ1, İÜ3, S5, T. // Mebde' ü'l-kevnü: Mebde' ü'l-kevn ü İÜ1, S5, T.

3 (a) Vācibü'z-zātü : Vācibü'z-zāt u İÜ1, S5.

10 (b) Çabuk-pā: Çabuḡ-pā İÜ3, S4.

- 13 Sîne-rîşāna luṭfidur merhem
Dād-ḥ'āhāne kārı maḥz-ı kerem
- 14 Raḥmeti ḥaste-gāna ' ayn-ı şifā
Ḥasbiya'llāhü Vahdehü ve kefā⁷⁶³
- 15 Ḥamd-i bî-ḥad sipās-ı bî-encām
Minnet-i bî-ḳıyās u bî-fercām
- 16 Olur ol vācibü'l-vücūda sezā
K'oldı zāt-ı şerifi bî-hemtā
- 17 İdemez vaḥdetinde kimse cedel
Rūzı iki görür mi hiç aḥvel
- 18 Kesdi atdı nizā'ı ol āgāh
Ḥancer-i lā-ilāhe İllā'llāh
- 19 Allah Allah ne nām-ı zibādur
Ḥırz-ı dil cāna rāḥat-efzādur
- 20 ' Ālim u Ḳādir u Ḳadīm oldur
Ḥākim u Ḳāhir u Raḥīm oldur
- 21 Şāni' -i bî-şebih u bî-enbāz
Mübdi' u Mūcid-i nişib u firāz
- 22 Şāfdür cūdı gıışş-ı minnetden
Pākdür şun' ı gerd-i ' illetden
- 23 Ebri kün itdi ḳatre bārānı
Ḳıldı ter çünki rüy-ı imkānı
- 24 Ḥufte-gān-ı ' adem olup bî-dār
Vaḥdet-i Ḥaḳḳa itdiler iḳrār
- 25 Emr-i icād emr-i vāfidür
Kāf u nūn kā'ināta kāfidür⁷⁶⁴
- N1 2b 26 Perde-pūşidegān-ı şahn-ı ' adem
Cilve-gāh-ı vücūda başdı ḳadem
- 27 Oldı nüh-gāne cilve-ger ābā
Ya' ni eflāk-ı tis' a ser-bālā
- 28 Ṭālibān-ı ' arūs var ṭolu
Kisesi sım u zer ile memlū

763 "Sadece Allah yeter" anlamında bir dua cümlesi. Bazı hadis metinlerinde de geçmektedir. Bkz. Ebu'l-Kâsım et-Taberânî, ed-Du'âu li't-Taberânî, thk. Mustafa Abdülkadir'Atâ, Dâru'l kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 1413, s. 272.

764 "Ol! der ve olur." Bakara 2/117; Al-i İmran 3/47, 59; En'am 6/73; Nahl 16/40; Meryem 19/35; Yasin 36/82; Ğafir 40/68.

- 29 Ümmühāt-ı ‘anāşıra kâbīn
Eyleyüp oldı çünki ‘ādet-bīn
- 30 Nuķre-i aķter u zer-i mihri
Eyledi fi’l-meşel anuñ mehri
- 31 İzdivācuñ beķası mehr-iledür
Nev-‘arūsın vefāsı mihr-iledür
- 32 Dest pür olsa dest-peymāndan
Cān u baş ile rağbet eyler zen
- 33 Olmasa sīm u zer eger dil-bend
Kimseye kimse eylemez peyvend
- 34 Hem veleddür her izdivāca sebep
Yoķsa yoķ yire kim çekerdı ta‘ab
- 35 Bī-veled hāneler müşevveşdür
Mīvesüz çüb zīb-i āteşdür
- 36 Zen seterven olursa ef‘īdür
Zaķm-ı ef‘ī de bil ki def‘īdür
- 37 Olmasun kimse bed-ķarīne düçār
*Ve ķinā Rabbenā ‘azābe’n-nār*⁷⁶⁵
- 38 ‘Ulvi vü sufliden toğup evlād
*Ķurretü’l-‘ayn-ı māder u dāmād*⁷⁶⁶
- 39 Her biridür hūlāşa-i a‘yān
Ma‘den u hem nebāt u hem hayvān
- 40 Döndi ābā üzerlerine müdām
Rüz u şeb terbiyet-le itdi kıyām
- N1 3a 41 Terbiyetdür pederlerüñ şānı
Ħaķ virür gerçi ‘aķl u iz‘ānı
- 42 Şanma dünyā işi sebebsüz olur
Terbiyetsüz veled edebsüz olur
- 43 Terbiyetli olursa evlāduñ
Zıkr-i hayr-ile yād olur aduñ

31 Mehr-iledür: mehr iledür İÜ1 // mihr-iledür: mihr iledür İÜ1.

765 "Rabbimiz bizi ateş azabından koru!" Bakara 2/201; Al-i İmran 3/16.

38 (b) dāmād: evlād S4.

766 "Gözümüzün aydınlığı olacak insanlar." Furkan 25/74.

43 (b) hayr-ile: hayr ile İÜ3.

- 44 Zāhiren iden anı gerdündür
Fi'l-ḥaḳīḳa Ḥudā-yı bī-çündür
- 45 Ḥaḳ budur kim Ḥakīm-i ' Ālem-sāz
Kendü mülkinde istemez enbāz
- 46 Ḳudreti zerre zerre şāmildür
Zātı hem Kāmil u Mükemmildür
- 47 Fi' line gayrı eylemez işrāk
Neye ḳādir bu günbed-i eflāk
- 48 Olmasa ger İrādet-i Yezdān
Peşşe ḳādir mi ola per-cünbān
- 49 Yekke-tāz u Ḥidivv-i bī-şānī
Kūy-ı gerdān esir-i çevgānī
- 50 Şun' unuñ ḥurdesine ' aḳl irmez
Ḥarem-i ḥikmetine kes girmez
- 51 Ḥakim-i muṭlaḳ u Ğaniyyü'z-zāt
Bende-fermānı cümle mevcūdāt
- 52 Ḥükmi cārī cemī' -i eşyāya
Luṭfi sārī nişib u bālāya
- 53 Ḳudretidür faḳaṭ iden te'sir
Buyruḡı ḳavlidür sipihr eşir
- 54 Rāh-ı Ḥaḳdan şaḳın ' udül itme
Felsefī gitdügi yola gitme
- 55 Ne bilür ḥikmetini her gevden
Sözleri cümle yirden ü gökden

Felekü'l-Eflāk

- N1 3b 56 Çarḥ-ı aṭlas didükleri ḥayrān
O da bir bī-sitāre ser-gerdān

Felekü'l-Burūc

- 57 Çarḥ-ı heştüm de emrine münḳād
Yoḥsa eylerdi burcını ber-bād

Ḥamel

- 58 Āteş-i ḳahrı beresin biryān
Eyler idi olaydı nā-fermān

58 (b) eyler idi: eyleridi İÜ3, S4.

Şevr

- 59 Çeşm-i 'ibret-le Şevr çünki Baçar
Ki ne güne ola kazā vü kader
- 60 Emr-i 'ālīye olmağın kâ'il
Māh-ı tābāna itdi Hāḡ menzil

Cevzā

- 61 Tıfl-ı Cevzāda oldı fermān-ber
Aña erzānidür o tiğ u kemer

Seretān

- 62 Hükmine rāzı oldı çün Hār-çeng
Baḡr-ı Nīliyi eyledi evreng
- 63 İstikāmet-le tutdı fermānun
Piş u pes n'ola itse cevlanuñ

Esed

- 64 Şir eger olsa idi nā-fermān
Eyler idi künāmını virān
- 65 Ne zirā'ı ḡalur idi mebsūt
Ten u ḡalbi olurdı nā-merbūt
- 66 Meliki dinse ḡalbine ne 'aceb
Şāh-ı ḡurşide oldı ḡuş-merkeb

Sünbüle

- 67 Hūşe emrine olmayaydı refiḡ
Āsiyāb-ı felek iderdi daḡiḡ
- 68 Dānesin kim görürdi ḡirmeninüñ
Yil eserdi yirinde meskeninüñ
- 69 Āteş-i ḡahr-ı Hāzret-i ḡahhār
Kişt-i zārın iderdi şā' iḡa-zār

Mizān

- 70 ḡosa elden terāzusın mizān
Ne çekerdi göreydi ol bir an
- N1 4a 71 Eksügin tutsa idi ḡahr-ı İlāh
Mihr u māhı iderdi taḡta külāh

59 (a) 'ibret-le: ḡikmet-le→ (DDS) 'ibret-le İÜ1.

67 (a) Hūşe olmayaydı refiḡ→ (DES) Hūşe emrine olmayaydı refiḡ İÜ1.

72 Keffeteyni güşāde bir sâ'il
Feyz-i Haḡdan daḡıḡaya ḡā'il

Aḡreb

73 Kejdümñ çeşm-i zāhiridür kūr
Ḳalb-i 'aḡreb velī olur pūr-nūr

74 Saḡvet-i Haḡda ol da 'ācizdür
Gerçi ḡuyruḡlı ḡayli yılduzdur

75 Buldı ḡavf-ı Ḥudādan ol behre
Zehrin izhāra anda yok zehre

Ḳavs

76 Ḳabza-i Haḡḡın oldu çün rāmı
Ḳavse dinse 'aceb midür rāmī

77 Ḥidmetinde idüp ḡadin pūr-ḡam
Pes keş-ā-keşden olmadı derhem

78 Rāst-revlükde hem-çü tır olmuş
Ḥoḡrı ḡidmet ider o pır olmuş

79 Nerm olup emre inḡıyād itdi
Nereye çekdi ise ol gitdi

80 Saḡt u ser-keş olaydı nā-fermān
Çekmezidi anuñ yayın devrān

Cedy

81 Çıḡdı Büzḡāle bām-ı bālāya
Şanki çıḡdı sekiz çerāḡ-pāye

82 Kışt-i zārında geşt ider dā'im
Ḥükm-i Yezdān ile olup ḡā'im

83 Maḡlabı çün rızā-yı Ḥālıḡdur
Bir çerāsüz çerāya lāyıḡdur

84 Emre rām olmayaydı ger oḡlāḡ
Çoḡdan olurdu başına topraḡ

85 Cānı mı var ki eylesün naḡvet
Boynuzını kırar anuñ ḡayret

72 sâ'il: sâyl S4 // ḡā'il: ḡāyl S4.

75 (a) Ḥudādan: Ḥudāda S4.

80 Çekmezidi: Çekmez idi İÜ3, T.

84 (b) başına: başta N1.

Delv

- N1 4b 86 Hıdmete ihtiyār idüp delvi
İtdi menzil-gehin anuñ ‘ulvī
- 87 Yüzi şuyı ile idüp hıdmet
El yudı ğayrıdan bilüp minnet
- 88 İtmese ger itā‘ at-ı Ma‘ būd
Uzadup ipini ider merdūd

Hüt

- 89 Burc-ı ābīde ol iki māhī
Buldılar emr-i Hāğdan āġāhı
- 90 Yirleri olmışıdı baħr-ı ‘adem
Mehd-i gerdānda oldılar tev‘em
- 91 Yoğdur anlarda çün zebān-ı cedel
Yirleri gökler olurise maħal
- 92 İtdiler Hāğ irādeti-y-le şenā
Baħr-ı sebz oldı anlara me‘vā

Kevkeb-i Seyyāre

- 93 Şābitāt ile Heft-seyyāre
Zīr-i hükminde cümle bī-çāre
- 94 Sa‘ dı sa‘ d oldı feyz-i luğfindan
Naħsı naħs oldı ħahr u ‘unfindan
- 95 Ger murād eylerise ol Ma‘ būd
Sa‘ d naħs u naħıs olur mes‘ üd

Zuħal

- 96 Dergehinde gulāmıdur Keyvān
Ki siyeh-çerde hindī bir oğlan
- 97 Pās-bān eylemiş anı Mevlā
Bām-ı gerdūnı beklemez bī-cā
- 98 Țab‘ in itmiş Hūdā anuñ menħūs
Kār-ı hindū belī olur ma‘ kūs
- 99 Olmasa emr-i Mālike nāzır
Müşterisi yanındadır ħāzır

91 (b) olur ise: olurise İÜ1, S4, S5.

95 (a) eylerise: eyler ise T.

98 (b) belī: velī S4.

Müşteri

- 100 Müşteri luṭfinuñ ḥarīdārı
Olduğıyçün çıkardı bāzārı
- N1 5a 101 Oldı maḳbūl-i Ḥāzret-i bī-şekk
Kişiyе kutlu bir sitāre gerek
- 102 Virdi sermāye-i sa‘ ādet aña
Geçdi dükkān-ı çarḥa bī-pervā
- 103 Çün Ḥudāvendi emrine baḳdı
Ṭaylasāndan başına tel ṭaḳdı
- 104 Ger rızāsın gözetmeyüp gitse
Ne alurdı şatardı seyr itse
- 105 Ser-i mū ger ideydi inkārı
Boğazına geçeydi destārı
- 106 Ḥaḳḳına ḳā‘il olmayaydı eger
Olurıdı dükkānı zir u zeber

Mirriḥ

- 107 Dergehinde ḳul oldı çün Behrām
Destine virdi tiğ-i ḥūn-āşām
- 108 Gīrudār ehline budur mu‘ tād
Bāb-ı ‘adlinde ola bir cellād
- 109 Olmayaydı miyānda ger şemşir
Kim olurdı cihānda ‘ālem-gir
- 110 Tiğ olmazsa intizām olmaz
Analar ağlamazsa mülk gülmez
- 111 Çün gözetdi hemişe taḳdirin
Büyük itdi Ḥudā da tedvirin
- 112 Aña nisbet mümeşsil-i ḥurşid
Küçek olduḡın eyleme teb‘id
- 113 Emre rām olmasa eger Mirriḥ
Yok ider anı şeş-per-i tevbih
- 114 Gerdenin ḥükme itmese teslīm
Tiğ-i ḳahr eyler idi anı dü-nīm

106 (b) olurıdı: olur idi N1, İÜ3, S4.

112 (b) olduḡın: olduḡın T.

113 (b) tevbih: tevbih N1.

Şems

- 115 Bende-fermānı oldu çünkü güneş
Karşusına тұrur mı cünd-i Habeş
- N1 5b 116 Pertev-i luṭf-ı Hāḳḳa maẓhardur
Yüzi nurlı ne pāk-aḥterdür
- 117 Ol Hudāvend-i *Fāliḳu'l-Işbāh*⁷⁶⁷
Anı zav ile eylemiş mişbāh
- 118 Bezm-i gerdūnda eyleyüp anı
Bir söyünmez çerāğ-ı nūrānī
- 119 Gāhi tütulduğına baḳılmaz
Çünkü nādir olur o tütılmaz
- 120 Fi'l-i Hāḳda ḥisābı pek çoḳdur
Ḥikmeti olmaduğı iş yoḳdur
- 121 'Uḳdeye düşmesün efendi kişi
Āfitāb olsa da kederdür işi
- 122 Ruḥın itdi çü sevde-i dergāh
Nāmzed oldu aña ḥāver-i şāh
- 123 Ma' nīde zen u līk merdāne
Ḥidmet eyler cihāna ferzāne
- 124 Atı oynadıdur felekler anuñ
Nāmı vardur hemān o pīl-tenüñ
- 125 Muntazam sāyesinde leyl u nehār
Mu' terif luṭfına şıḡār u kibār
- 126 Olmasa ger cihāna nūr-efşān
Ḳaralar bağlanur mah-ı tābān
- 127 Hāḳı her şubḥ eyleyüp bī-dār
Sūre-i Nūrı öğredür her bār
- 128 Ḥükmini gör Hudā-yı bī-çünüñ
Zerrece var mı ḥükmi gerdünüñ
- 129 Çin-i seḥer binse ḥink-i çarḥa eger
Mağrib-ābādda o gün giceler

767 "O, karanlığı yarıp sabahı çıkarandır." En'am 6/96.

120 (b) olmaduğı: olmadığı T.

129 (b) giceler: geceler T, S4.

- 130 Merkeb-i āfitāb-ı hoş-reftār
Emr-i Hāḡ ḡamçısıyladur reh-vār
- N1 6a 131 Yimese tāziyānesin gerdün
Yürümezdi ḡalur giderdi ḡarün
- 132 Gün gibi emri ‘aḡla rūşendür
Hük̄m anuñ olduḡı mu‘ ayyendür
- 133 Āfitāb-ı irādetidür fāş
Cebr-ile gün görür mi çeşm-i ḡuffāş
- 134 Olmayaydı güneşde fermān-ber
Zerresinden görünmez idi eşer
- 135 Virmese cānın emr-i Mevlāya
Hem-dem olur mıdı Mesīḡāyā
- Zühre**
- 136 Çıkmadı Zühre çünki dāyireden
Oldı bezm-i felekde şāḡib-i fen
- 137 Destine aldı ceng u mızrābın
Tā ki vecde getüre erbābın
- 138 Gūş-māl ile eyleyüp āḡāḡ
Perde-birünlik itmeye nāḡāḡ
- 139 Rāst-ı āḡāzeye idüp āḡāz
Oldı emr-i Hūdā ile dem-sāz
- 140 İtdi Hāḡ çün maḡāmını gerdün
Naḡme itmez muḡālif-i ḡānün
- 141 Rāh-ı uşşāḡa olıcaḡ çālāk
Çenber itdi ḡadin toḡuz eflāk
- 142 Devr idüp cümle ‘ālem-i bālā
Geldi hep küçek u büzürge nevā
- 143 Kimi buldı nice nice derece
Kimi yitdi ḡisābsuz ferece
- 144 Pey-rev-i emr-i Hāḡ olup her an
Yirlü yirinde itdiler devrān
- 145 Pes rızā-cūy-ı Hāḡ olup nāḡid
Buldı andan nüvāziş-i cāvid

130 (b) ḡamçısıyladur: ḡamçısıyladur İÜ3.

136 (a) dāyireden: dā‘ireden İÜ1, İÜ3, S4, S5.

143 (a) nice nice: neçe neçe N1, İÜ3, S4, T.

- N1 6b 146 Uydurup q̄arını irādetine
Nā'il oldı nice kerāmetine
- 147 Ger muhālif olaydı edvārı
Ne çalardı yanında evtārı
- 148 Qalmaz idi yirinde hiç düzen
Bil ki hāke olurdu zir-efgen
- Uṭārid**
- 149 Kātib-i hoş-nüvis-i nüh-eflāk
İtdi fermān-ı Hālīkı idrāk
- 150 İstiḳāmet-le oldı çün rāmı
Tir olursa 'aceb degil nāmı
- 151 Kendü küçek u himmeti 'ālī
Ekşeri münşinüñ budur hālī
- 152 Cāridür şöyle hāme-i taqdır
Tir-i divān-ı çarḫa ola debir
- 153 Rāh-ı Hāqdan 'udül idüp azmaz
Yazucı kendüsine kem yazmaz
- 154 Ser-keş olup olaydı ger gümrāh
Hāme-āsā olurdu rüyı siyāh
- 155 Hāmesinden çıkarsa ḫarf-i ḫaṭā
Qahra çin-i cebin olup peydā
- 156 Gizlik-i ḫışm-ıla olup maḫkūk
Tā kıyāmet olur idi meflük
- Qamer**
- 157 Māh çün oldı bende-fermānı
İtdi Hāq anı pır-i nūrāni
- 158 Dāğ urulmuş serine bir dededür
Güiyā ol da bir felek-zededür
- 159 Āsiyāb-ı felekde bir bende
Gerç'agartdı şaḫal degirmende
- 160 Oldı çün emr-i Mālike münḫād
Ol qadar virdi aña isti' dād

146 (b) nice: neçe S4.

153 (b) yazucı: yazıcı T.

156 (b) ḫışm-ıla: ḫışm-la S4.

- N1 7a 161 Cāme tebdīl olup gezer giceler
Atı oynadıdır anuñ bacalar
- 162 Gicelerde tutilur ol ammā
Yüz qarısından eylemez pervā
- 163 Felek üstine döndügin bildi
Neçe kerre tutuldı şıyıldı
- 164 Lekkelük eylediginüñ eşeri
Elleri qarası-y-la yüzi kiri
- 165 ẖurb-ı ħurşid vech-i ħirmānı
Ne kadar dūr olursa nūrānı
- 166 Böyledür ‘ādet-i şehān-ı cihān
Böyle ħuruldı bu zemīn u zamān
- 167 Kimseler ħayra olmasun muhtāc
Geydirürlerse de muraşşa‘ tāt
- 168 Çār-bāliş-nişīn-i şeh ħurşid
Māhı luḡfindan eylemez nevmid
- 169 Ayda bir kerre eylese iḥsān
Yuḡturur māha kāse kāse ħan
- 170 Māh-ı nev ḫāline hele bir baḡ
Ġarḡ-ı ħūn eylemişdür anı şafaḡ
- 171 Şu kadarca ruḡbet-ile hemān
Gösterür birbirine pīr u cūvān
- 172 Merd u zen cem‘ olup ider suḡre
Ayı gelmiş şanur gören şehre
- 173 İtmez iḥsānı kimse minnetsüz
Hiç minḡat olur mı miḡnetsüz
- 174 Līk Perverdīgār-ı bī-mānend
Kār-sāz-ı umūr-ı pest u bülend
- 175 Eyler iḥsān-ı bī-gerān mebzūl
Kimi mes'ül u kimi nā-mes'ül
- N1 7b 176 Ol Ĥudāvend u Ĥākim u Ĥallāḡ
Minnet itmez virür ‘ale'l-iḡlāḡ

161 (a) giceler: geceler S4.

162 (a) gicelerde: gecelerde S4.

174 (b) Kār-sāz-ı: Kāz-sāz-ı S5.

- 177 Mihr olur kudreti ile meksûf
Mâh olur kuvveti ile maḥsûf
- 178 Ger olursa irâdet-i bî-çün
Âsumân ḥāk u ḥāk olur gerdün
- 179 Olmayaydı irâdet-i Yezdân
Devr ider miydi ḳubbe-i gerdân
- 180 Mihri raḥşende eyleyen oldur
Mâhı tâbende eyleyen oldur
- 181 Dergehinde o mâh-ı tâbende
Oldı tâ-bende oldı tâbende
- 182 Emr-i Ḥaḳdan olaydı gerden-tâb
Ḳahrı eylerdi anı ḥâne-ḥarâb
- 183 Menzilini iderdi baḥr-ı fenâ
Belki ḳalmazdı âsuman ber-pâ
- 184 Râzı olmaya idi fermâna
İtdüğini bulurdu Kettâne
- 185 Ḥâl var tiğ-i ḳahr-ı Ḥâlîḳda
Ki ilişmez öküzde balıḳda
- 186 Milketi içre bu sipihr-i berîn
Göçer evli faḳîr ḥayme-nişîn
- Şevâbit**
- 187 Ol Ḥudâ-yı Ḥıdîv-i bî-hemtâ
Naḳş-pervâz-ı künbed-i vâlâ
- 188 Nûr-ı zâtına mihr u mâh girev
Lem‘ asından bu gün bir pertev
- 189 Ḥâme-i şun‘ ı yazdı bî-minnet
Çarḥ-ı heştümde bir nice şüret
- 190 Her birisi egerçi bî-cândur
Bâb-ı ḥükminde bende-fermândur
- N1 8a 191 İtdi añlar-la ḳudretin izḥâr
Tâ ki ‘ ibret ala *ulü’l-ebşâr*⁷⁶⁸
- 192 Geydirüp âsumânî bir ḥaftân
Şâhid itmiş vücūdına Yezdân

189 (b) nice: niçe İÜ1; neçe: N1, S4, S5, T.

768 "Akıl sahipleri." Al-i İmrân 3/13; Nur 24/44; Haşr 59/2.

- 193 Fülk-i gerdūnda şan adēm eridür
Şābit olsa yirinde hoş yiridür
- 194 Bir arār üzre itdiler reftār
Seyr iderler cihānı leyl u nehār
- 195 Emre rām olmasa eger encüm
Sebz-i minā olur çü hālī-um
- 196 Kürsisin eylemezdi atlas-pūş
Lāne eylerdi burcını Baygūş
- 197 Sökilüp ahrı ile mınıası
utmaz olur tikiş yeñi yaası
- 198 Eyleyüp Kehkeşānını ber-bād
Çivisini atardı çār evtād
- 199 ahrı ile o Hālıu'l- arşuñ
Öksüz olur Benātı hep na şuñ
- 200 aıdup cem ini Şüreyyānuñ
Yire çalardı kūzesin anuñ
- 201 Gözin açdurmayup Ğumeydāya
O da asret giderdi Şi rāya
- 202 Dūbb-i ekber çü Anter-i medkū
opa utulmıřa döner Ayyū
- 203 oğrı gitdi reh-i Hāa İklīl
Āb-ı rüyın bu yolda itdi sebīl
- 204 Pāre pāre iderdi keřkūlin
Her seferde gözetmese yolın
- N1 8b 205 Nesr-i āyir-le Mākiyān u Iāb
Per u bālīn dōkerdi hem-çü Ğarāb
- 206 Seng-i ğayret ezerdi Tinnīni
Nār-ı sūūt yaardı Dūlfīni

193 yiridür: teridür İÜ3 // olsa: S4'de kelime önce atlanmış, daha sonra beytin altına ve üstüne "olsa" ve "olsun" eklenmiş.

199 (b) hep: heb İÜ1, T, S5.

200 (b) Yire: Yere T.

204 (a) keřkūlin: keřkūkin S4.

205 (a) āyir: āir İÜ1, İÜ3, S4, S5, T / uāb: uāb İÜ3.

206 (a) dūlfīni: zūlfīni S4; N1'de kelime harekeli olup dal harfinin üzerindeki cezm nokta gibi görünmektedir.

- 207 Rāmıhuñ nīzesin alup evvel
Eylər idi anı daği A^ç zel
- 208 A^ç zeli dāği eyleyüp ma^ç zül
Yılduzı düşkün olur idi çoğul
- 209 Qudretine irādetine İlāh
Āsumān u zemīni itdi güvāh
- 210 Ğayr-ı Qādir cihānda kimse mi var
*Leyse fī'd-dāri ğayruhū Deyyār*⁷⁶⁹
- 211 Ancağ oldur Mü'eşşir-i muṭlağ
*Leyse fī'n-neş'eteyni ğayru'l-Ḥağ*⁷⁷⁰
- 212 Hākim oldur u ğayrılar maḥkūm
Ālim oldur u cümle şey ma^ç lūm
- 213 Qādir oldur u mā-^ç adā mağdūr
Āmir oldur u mā-sivā me'mūr
- 214 Gerdişi āsumānuñ andandur
Cünbüşi aḥterānuñ andandur
- 215 Heft-seyyāre ile seb^ç şidād
Oldılar cümle ḥükmine münkād
- Ba^ç zı Evzā^ç i Kevākib**
- 216 Emri olmaya idi ger sārī
Hiç Kevkeb olur mıdı cārī
- 217 İtmez idi Qur'an-ı^ç ulviyyīn
Şayḥalar eyleyüp ğurābü'l-beyn
- 218 Cem^ç idemezdi bir yire gerdūn
İctimā^ç için itse biñ efsūn
- N1 9a 219 Evce oldur viren yüce pāye
Hem ḥadıḍi iden fūrū-māye
- 220 Kevkebe istiḳāmet andandur
Ric^ç at u hem iḳāmet andandur
- 221 Günc-i mihr u mehi idüp mestūr
Mār-ı cev-zehri eyleyen gencūr

210 (a) Ğayrı Qādir: Ğayr-ı Qādir S5.

769 "Evin içindeki ev sahibinden başkası değildir."

211 (a) oldur: olur T.

770 "İki cihanda O'ndan başkası yoktur."

- 222 Oldı emri-y-le anda re's u zeneb
Mıhr u māhuñ tıtulmasuna sebeb
- 223 İtmese ger irādetin der-kār
‘Uğdelerden çıkar mıdı seyyār
- 224 Pertev-i luḫfı olmasa lāmi‘
Hiç Kevkeb olur mıdı ḫālī‘
- 225 Kevkebüñ baḫtı olsa nā-mes‘ üd
Bir nazār-la ider anı behbūd
- 226 Olmasa ger kilīd-i emr-i İlāh
Feth-i bāb olmayaydı gāh-be-gāh
- 227 Andan almış sa‘ ādetin Bercīs
Gāh terbi‘ ider gehī tesdīs
- 228 Luḫfidur hep sa‘ ādet u iḫbāl
Ḳahrıdur hep nuḫūseti-y-le vebāl
- 229 Ḳudreti-y-le olur şu‘ üd u hübüḫ
Ḳuvveti-y-le olur ürüc u süḫūḫ
- 230 Māhı ol eyledi maḫāḳa esīr
Mıhri ol itdi ihtirāḳa dilīr
- 231 Hükmi anuñ hükmi emr anuñ emri
Neye ḳādir olur anuñ ğayrı

Anāşır-ı çehār-gāne

- 232 Kā‘inātı çü eyledi icād
Üstüḳuşāta virdi kevn u fesād
- 233 Hāme-i şun‘ı ‘unşurı ḫaḳḳa
Eyledi her mürekkebe eczā
- N1 9b 234 Hāne bünyādın istese mi‘ mār
Yapmaduḳca olur mı dört dīvār
- 235 Tāru pür olmasa eger nessāc
Neçe mümkün ki ḫoḳuya dībāc

222 (a) re's u zeneb: re's-i zeneb İÜ1, S4.

228 hep: heb T, S5 // hep: heb İÜ1, T, S5.

232 (b) Üstüḳuşāta: Üstüḳutāta S5.

233 (b) her: mer S5.

235 (a) Tāru pür: Tārı pür S5.

Nār

- 236 Āteṣī ol Ḥakīm-i dāniṣ-kār
Bāğ-ı şun'ında itdi bir gül-nār
- 237 Eyledi pāyesin anuñ ber-ter
Āb-gün-çarğa eyleyüp hem-ser
- 238 Ṭab'ını itdi çün hafīf u lāṭif
Ne 'aceb olsa āsumāna ḥarīf
- 239 Anı Ḥağ ḥayyizine vaż' itdi
Āteş u ābı şun'ı cem' itdi
- 240 Āsumān ile nār-ı suzānı
Şiše-ḥāne şanur gören anı
- 241 Gül-i rüyına virdi sünbül-dūd
Göklerüñ çehresini itdi kebūd
- 242 Ayag'altında āḥker-i sūzan
Neçe ṭursun bu çarḡ-ı ser-gerdān
- 243 Ol Ḥudā-yı Ḥakīm kim āteş
Ḥikmeti maṭbahında hīzüm-keş
- 244 Emrinüñ muḳtezāsıdur kārı
Ḥükminüñ mücebince eṭvārı
- 245 Ol Ḥudāvendigār-sāz-ı cihān
Āteş-efrüz-ı meş'al-i gerdān
- 246 Ḥālīğ-ı nār u nūr olan oldur
Razığ-ı mār u mūr olan oldur
- 247 Nārı hengāme germ iden oldur
Ḥuşğ iken ṭab'ı nerm iden oldur
- 248 Luṭfinuñ zerresin idüp izḥār
Nār-ı Nemrūdı eyledi gülzār
- N1 10a 249 Kār-fermā olursa ger ḳahrı
Bir şerer-le yaḳardı ḥuşğ u teri

238 (b) olsa āsumāna: āsumāna olsa S5.

240 (b) gören: gün S4.

241 (b) Göklerüñ: Göklerin S4.

242 (b) neçe: nice N1, İÜ1, İÜ3, T, S5.

243 (b) Hīzüm-keş: heyzüm-keş (harekeli) İÜ3.

246 (a) Ḥālīğ-ı: Ḥālīğ u İÜ3.

- 250 Āteş emri ile fūrūzāndur
Şubḥ-ı maḥşer olunca sūzāndur
- 251 Hālīkī ḥıdmetinde fermān-ber
Olmayaydı olurdu ḥākister
- 252 Ger ḳabūl itmiyeydi ol emri
Ocağına şu ḳordı Hākḳ ḳahrı
- 253 Hükmini tutmaz ise Mevlānuñ
Menzilin ney-sitān ider anuñ
- 254 Ol ‘Alīm u Semī‘ u Ḥayy u Ḳadīr
Bī-‘adīl u şebīh u cenīs u naẓīr
- 255 Ḳudreti ḳulzümüne ğāyet yok
Ḥikmeti baḥrine nihāyet yok
- 256 Ḥikmeti sığmadı bu nüh-ṭāḳa
Hiç deryā şığar mı bardaḳa
- 257 İdemez ḳudretini ‘aḳl iz‘ān
Zerre ḥurşīde hiç olur mı mekān
- 258 ‘Ālim-i ber-kemāl u nīgū-kār
Pertev-i mihri itdi āteş-bār
- 259 Aḥḍar olan şecerde ol Bārī
İtdi icād mīve-i nāri
- 260 Ḳudreti-y-le o ‘Ālimü’l-esrār
Sengden āteş eyledi izhār

Hevā

- 261 Ol Ḥudāvend-i Mübdi‘ u’l-eşyā
Pāye-efrāz-ı ḳubbe-i vālā
- 262 Ḥayme-‘i bādı ḳurdı bālāya
Āteşe atdı anı hem-sāye
- 263 Olmağ-ile anuñ hevā-dārı
Ḳomşuluk ḥaḳḳını ider cārī
- N1 10b 264 Gūyiyā olmayaydı bād-vezān
Dil füsürde olurdu nār u duḥān
- 265 Ṭācını āteş itdi keşşini āb
Nār u mā-beynine yaratdı ḥicāb

258 (a) ber-kemāl u: ber-kemāl-i S4.

264 (a) olmasaydı: olmayaydı İÜ1, T, S5; olmuşdu S4.

- 266 Ol ‘Azīz u Qaviyy u Berr u Kerīm
Hākim u Qāhir u ‘Aliyy u Ḥalīm
- 267 Bir nefesde eger iderse murād
Āsumān u zemīn olur ber-bād
- 268 Ger eserse nesīm-i ihsānı
Seng-i ḥārā daḥi bulur cānı
- 269 Ger ğāzab eylese ma‘āza’llāh
Kā’inātı ider ḥarāb u tebāh
- 270 Şarşar-ı qahrını idüp işāl
İtdi qavm-i Semūdı istişāl
- 271 Emrinüñ rāmı olmayaydı hevā
Bād-ı ḥışmı iderdi anı hebā
- 272 Ne şabādan qalurdı hiç eser
Hem iderdi debürı zir u zeber
- 273 Hem şimāl u cenüb olmazdı
Rüzgār içre nāmı qalmazdı
- 274 Ol Kerem-kār u Fāyüzü'l-ḥayrāt
Merḥamet-pişe vü Ğanī‘ü’z-zāt
- 275 Pākḍur zātı gerd-i noqşāndan
‘Āridür ihtiyāc u imkāndan
- 276 Şurṭa-i luṭfı ile fülk-i cihān
Lenger-endāz-ı sāḥil-i imkān
- 277 Ger eserse semūm-ı qahrı hemān
Gelmemişe döner bu kevn u mekān
- 278 Hiç andan ‘abeş zuhūr itmez
Ḥikmetinsüz bir iş şudūr itmez
- N1 11a 279 ‘Āleme bād-ı nuşret andandur
Feyz-i riḥ-i velādet andandur
- 280 Esmese ger nesāyim-i bī-çün
Yelkenini açar mıdı gerdün
- 281 Bād-bānını tolturur da seḥāb
Mürde-şehre ider mi idi şitāb

274 (a) Fāyüzü'l: Fā'izü'l İÜ1, İÜ3.

276 (b) ile: eyle S4 (Harekeli).

281 (a) tolturur: toldurur T, S5.

- 282 Kār-sāz-ı mükevvenāt oldur
Hāl-ı cümle kâ'ināt oldur
- 283 Bir iş olmaz cihānda fermānsuz
Hiç bir çöp kıvıldamaz ansuz
- Āb**
- 284 Ol Hudāvend-i Mūcidü'l-ekvān
Rabb-ı erbāb-ı 'ālem-i imkān
- 285 Āb-ı cūdı-y-la zindedür her şey
*Ve mine'l-mā' i külle şey' in hayy*⁷⁷¹
- 286 Ebr-i cūdını feyz-bār itdi
Çatresinden şuyı da var itdi
- 287 Emri üzre vücūda geldi bihār
Yirleşüp yir yüzinde itdi qarār
- 288 Hük-m-i Mevlāya itdi çün ta' zīm
Düşdi pāyına bunca dürr-i yetim
- 289 Şuyını buldurup zemine Hudā
Āb u hāk oldılar 'aceb hemtā
- 290 Bir yire geldiler iki sākin
'Ādetā cem' i çün degil mümkin
- 291 Kudreti-y-le şuya virüp hareket
Anda halk eyledi neçe bereket
- 292 Mevcden yazdı anda nice huṭṭ
Kimi menḳṭ u kimi nā-menḳṭ
- 293 Oldı her şatrı kudretine delīl
Görmez anı egerçi çeşm-i 'alīl
- N1 11b 294 Şāf-dil itdi çün anı Mevlā
Vecde gelse 'aceb midür deryā
- 295 Hızb-i baḫr olmağ-ıla evrādı
İzṭırābına oldı ol bādī
- 296 Köpürüp ağızı oldı çün pür-kef
Göz kulak oldılar ḫabāb u şadef
- 297 Oldı dīvāne-veş hevāya esir
Ne 'aceb ger olursa der-zencir

771 "Her şeyi sudan yarattık." Enbiya 21/30.

292 (a) nice: neçe S4.

295 (a) Hızb-i: Hızb-i İÜ3, S4.

- 298 Kimse açmaz selâsilin anuñ
Dâmenin biñ kez öpse şahrânuñ
- 299 Rûzgâruñ şedâyid u cevri
Telğ-kâm eylemiş meger bağrı
- 300 Burnına tuzlu şu koyup ‘ummân
Türmaz oynar cân acısı-y-la hemân
- 301 Ol ‘amîmü'n-nevâl-i bî-hemtâ
Çatredür bağr-i ‘ilmine deryâ
- 302 Hâlîk-ı bağr u berr olan oldur
Mâlik-i huşğ u ter olan oldur
- 303 Git didügi yire gider girdâb
Dönmez emrinden eylemez ser-tâb
- 304 Cezr u meddi-y-le kûlzüm-i zehğâr
Hükmi üzre gider gelür her bâr
- 305 Cüş idüp emri ile çâh-ı tennür
Huşğ iken andan itdi âb zühür
- 306 Ebr-i qahrını eyleyüp rîzân
Aldı sağ-ı zemîni hep tûfân
- 307 Çavm-i Nûğ olmağ-ile gerden-tâb
Çağr-ı Hağ itdi anları ğark-âb
- 308 Ejder-i qahrı oldı dendân-hâ
Çavm-i Fir'avnı yutdı hep deryâ
- N1 12a 309 Virde âb-ı zülâli sıbtîye
Şundi kâsey-le hûnı Çıbtîye
- 310 Heft-deryâ neçe uymasun emre
Bir içim şu kadar degil çatre
- 311 Ser-keş olsaydı hükmine ger âb
Yil eserdi yirinde hem-çü habâb
- 312 İtmese ger itâ‘ at-i fermân
Hışm-ı Yezdân ider yirin nîrân

300 (a) Burnına: Burnuna T.

303 (a) didügi: didigi İÜ3.

306 (b) hep: heb İÜ1, T, S5.

308 (b) hep: heb İÜ1, T, S5.

310 (a) neçe: nice N1, İÜ3, S4, T, S5.

- 313 Tünd-bād-ı ğazāb idüp eṣeri
Mātem için giyerdi qaraları
- Hāk**
- 314 Ol ʿaṭā-baḥṣ-ı Zü'l-Celāl-i Qadīm
Müsteḥakk-ı sitāyiṣ u taʿzīm
- 315 Mesned-ārā-yı Kibriyā vü Celāl
Kār-fermā-yı Haṣmet u İclāl
- 316 Vāsiʿu' l-mülk kim zemīn u zamān
Hırmen-i ḥikmetinde bir erzen
- 317 Şāmilü'l-ḳudredür ki bu yedi yemm
Bāġ-ı şunʿında ḳatre-i şebnem
- 318 Ḥikmeti-y-le yaratdı çün ḥāki
Sāye-bān itdi aña eflāki
- 319 Derc idüp ḥilḳatinde bīñ nükte
On iki nūna ḳondı bir noḳta
- 320 Ḥāceti yoḳ egerçi hencāre
Ālet-i gūnyā vü fercāre
- 321 Ḳubbe-i çarḫı eyledükde binā
Arzı şāḳülī eyledi gūyā
- 322 Dār-ı dünyāyı çün yaratdı ḥüb
Beyt-i maʿmūra aşdı gūyā ṭob
- 323 Çün muṭīʿ oldı emr-i Mevlāya
Öpdürür dāmenini deryāya
- N1 12b 324 Merkezinden ayrılmadı çü zemīn
Başına döndi bu sipihr-i berīn
- 325 Ol Ḥudāvend-i Ḥālīḳu'l- āfāk
Nār-ı ḳahrını gördi çün ṭopraḳ
- 326 Ṭopa döndi şaḳladı ḥavfindan
Derleyüp şular aḳdı cevfinden
- 327 Gözlerinden aḳıtdı Nīl u Fırāt
Neçe cūlar mişāl-i āb-ı ḥayāt

317 (b) Şanʿat-ı gülşeninde bir şebnem→ (DDL) Bāġ-ı şunʿında ḳatre-i şebnem N1, İÜ1, S5.

324 (b) ṭopraḳ: ṭobraḳ S5.

327 (a) Nīl ü: Nīl İÜ1.

- 328 Emrine ser-keş ola idi türāb
 Hışm-ı ahhār iderdi anı arāb
- 329 Serzenişler idüp yed-i tevbi
 aqlar başına olur gül-mi
- 330 Neçe hkmine olmasun münāt
 Lt avmini eylemez mi yād
- 331 ahrı ile neç'oldı bi-ünüñ
 Yirini görmedi mi ārünüñ
- 332 *Mālikü' l-mülk* u ādir u ayyūm⁷⁷²
 Cümle meūl 'ilmine ma' lūm

- 333 Kā'ini fāsıd eyleyen oldur
 Rāyici kāsıd eyleyen oldur

nılābāt-1 ' Anāřır

- 334 nılāb-1 ' anāřır andandur
 Hem řebāt-1 cevāhir andandur
- 335 Hkmeti-y-le o řāni' -1 ahhār
 Nārı āb eyler ābı eyler nār
- 336 Bādı hk eyler eyledükde murād
 Āteři hk u hki eyler bād
- 337 Kā'ine uvveti olup menşe
 Fāsıde udreti olur mebde

nficār-1 ' Uyūn

- 338 nficār-1 ' uyūn anuñ kārı
 Emri üzre şular olur cārı
- N1 13a 339 Sırme-i lufını ider der-kār
 Yoħsa gözden ıardı hep enhār

Zelzele

- 340 şarşar-ı ahrı ile ' ālem-i hk
 Debrenüp yaasını eyler āk

331 (a) Neçe: nice N1, İÜ1, İÜ3, T, S5.

772 "*Mülkün sahibi.*" Āl-i İmran 3/26.

337 (b) olur: olup S5.

339 (b) hep: heb İÜ1, S4, S5.

340 (b) eyler: ider S4.

341 Yir yir endāmını idüp efkār
Eyler anuñ-la kuvvetin izhār

342 Tā ki ğayret alup *ulü' l-ebşār*⁷⁷³
Diyeler *Rabbenā Hüve'l-Ķahhār*⁷⁷⁴

Kā'ināt-ı Cev

343 Ķudreti-y-le Ħudā-yı Ferd-i Vedūd
Kā'ināt-ı cuyı idüp mevcūd

344 Ħānesinde sipihr hādişe-zā
Şān-çerāġānlar eyledi peydā

345 Bunca eşkāl ile nice kandīl
Rūġanı yok hemān ki sāde fitīl

346 Ķat kat üstinde var egerçi fener
Bād-ı hükmi-i Ħudā esende söner

Necm-i Gīsū-dār

347 Bāb-ı hükminde necm-i gīsūdār
Gūyiyā bir zülüfli hıdmet-kār

348 Dāmen-i āsumānı terk itmez
Kendü başına bir yire gitmez

349 İki bir kapuya hıdmet ider
Her ne semte gider anuñ-la gider

Necm-i Düm-dār

350 Necm-i düm-dārı eyleyüp mengüş
İtdi dehrüñ 'arūsına der-güş

Şihāb

351 Cünd-i İblīsi tārđ için her bār
Eyledükce hārīm-i hāşşa güzār

352 Ķavs-ı gerdündan eyleyüp per-ţāb
Atılır tır-veş hemişe şihāb

353 Tīrlerdür ki āteşin peykān
Her birine nişānedür şeyţān

341 (a) Yir yir: Bir bir S5.

773 "Akıl sahipleri." Âl-i İmrân 3/13; Nur 24/44; Haşr 59/2.

774 "Kahhār (kahredici) olan Rabbim!"

345 (a) nice: neçe S4.

346 üstünde var: üstündedür T // Ħudā: Ħudā S4.

- N1 13b 354 Anı atdıķca ol ķadar endāz
Ürküşür gūyiyā gürūh-ı gürāz
- 355 Böyle küstāh u ebter u nādān
Şeytanet-pīşe mel' anet-^c ünvan
- 356 Ne işi bār-gāh-ı nūzhetde
Kārı ne cilve-gāh-ı hıketde
- 357 Hıaı çeküp ber-nišan ider devrān
Geçmesün tā derūnına şeytān
- 358 Barmağını dırāz ider ğayret
Kör ola çeşm-i dīv-i pür-nekbet
- 359 Bir elifdür çekildi ķudretten
Harf gūyā kitāb-ı vađdetden
- 360 Lafzatu'llāh yazar şanur mel' ün
İtdi havf-ı Celāli anı zebūn
- 361 Neçe şabr eylesün ana İblīs
Kim yaķar anı āteş-i taķdīs
- Sehāb**
- 362 Ol Hūdā-yı Müfettiħu'l-ebvāb
Merħamet-kār u Hāfız u Vehhāb
- 363 Rāz-dān-ı bevātın-ı lāhūt
Kām-baħş-ı sevākin-i nāsūt
- 364 Kātreler ebr-i feyzinūñ eşeri
Zerreler nahı-i cūdınūñ şemeri
- 365 Āferinende-i cihān oldur
Kār-fermā vü kār-dān oldur
- 366 Kātre-riz olmasaydı ihsānı
Kim görürdi cihānda bārānı
- 367 Bāda çün vārid oldu Hıaı emri
Mürde bir şehre sevķ ide ebri
- 368 Mātemiler gibi varup anda
Kāralar bağlanup turup anda
- N1 14a 369 Şulaya göz yaşı-y-la mevtāyı
Seyr ide anda şun^c -ı Mevlāyı

358 (a) ider: idüp T.

361 (a) Neçe: nice S4.

- 370 Emr-i Mevlāya oldu çün münkād
Der-miyān itdi dāmenini bād
- 371 Yükledüp ebri kıldı ‘azm-i sefer
Bār-gīrini sürdi şām u seher
- 372 Ol metā‘ ı-y-la oldu sevdā-kār
Ra‘ d-ı hem-rāh u berķ-ı meş‘ al-dār

Bārān

- 373 Çünki ser-menzile yitişdi seḥāb
Ağlayup dökdi gözlerinden āb
- 374 Çāk idüp yaqasını itdi enīn
Hep şadāsın işitdi ehl-i zemīn
- 375 Āteşin nevhalar idüp bünyād
Tağlara şaldı nāle vü feryād
- 376 Ol Hudā-yı Kādīr u Ferd u ‘Azīm
Zinde-sāz-ı hezār-ı ‘Azm-i remīm
- 377 Eşk-i ebri-y-le eyledi zinde
Mürd-gān-ı zemini bir anda
- 378 Ne ‘acebdür iderse rüz-ı şumār
Ḥufte-gān-ı kubūrı da bī-dār
- 379 İdemez kudretini ‘aql idrāk
Ne kadar olsa çābuk u çālāk

Şā‘ iķa

- 380 Bādı eyler hevāda ebr-engiz
Ebri eyler zemīne şā‘ iķa-riz

Berķ

- 381 Berķi ebr iķre eyleyüp pinhān
Āteşi penbelerde itdi nihān
- 382 Girye-i ebri itdi ḥande-güşā
Ḥande-i berķı kıldı girye-fezā

Ra‘ d

- 383 Ra‘ dı tesbīḥine ider gūyā
Na‘ ralar atduğı degil bī-cā

374 (b) işitdi: eşitdi T // hep: heb İÜ1, T, S4, S5.

379 (b) çābuk: çābuk İÜ3, S4.

383 (b) atduğı: atdığı İÜ1, T; itdüğü S4, S5.

Keyfiyyet-i Nüzül-i Berf u Tegerg

- N1 14b 384 Mücid-i germ u serd u şayf u şitā
Mübdi^c -i bī-şerik-i arz u semā
- 385 Ebri itdi çü kāse-i ser-şār
Teşne-gān-ı zemīne ide nişār
- 386 Şuyı ile Ʒalup ayazda seħāb
Müncemid oldı hep içindeki āb
- 387 Kāsesi pārelendi sermādan
Ĥurde ĥurde döküldi bālādan
- 388 Yaħçe vü berfi eyleyüp rīzān
Şafha-i ĥāki itdi sīm-efşān
- 389 Ĥāme-i şun^c ı ile ol ĤallāƷ
Sebzelerden yazup neçe evrāƷ
- 390 Sū-be-sū çekdi cedvel-i enhār
Ser-süħanlardur anda hep ezhār

Şebnem

- 391 Vaż^c idüp anda nokta-i şebnem
İtdi ekşer ĥurūfını mu^c cem
- 392 Kimi merfū^c olup kimi manşüb
Ĥāki itdi cerīde-i mergüb
- 393 İtdi her ĥarfını Ʒavī burhān
Vaħdet u Ʒudretine ol Yezdān
- 394 Bunca āyātı oƷuyan ^c āƷil
Rabbisinden neçe olur ķāfil
- 395 Ĥiç mektüb olur mı kātibsüz
Kār-ħāne olur mı şāħıbsüz
- 396 Ol berārende-i zamān u zemīn
Bī-şerik u nazīr u Yār u Mu^c ĩn
- 397 ĤālıƷ-ı ^c ālem u Ĥaniyyü'z-zāt
Aña muħtāc cümle mevcūdāt

385 (b) ide: itdi S4.

386 (b) hep: heb İÜ1, S4, S5.

390 (b) hep: heb İÜ1, İÜ3, S4, S5 / anda hep: anda heb anda İÜ1.

391 (b) şüküfeyi→ (DDL) ĥurūfını N1, İÜ1; şüküfeyi S5.

- 398 Tîr-i fermânıdur haṭâdan dūr
Şan' atı kimseye degil maḳdūr
- N1 15a 399 Ebrden kaṭreler ider rîzân
Sür' at u keşretine yoḳ pâyân
- 400 Birbirine anı toḳundurmaz
Hiç birin birine ḳondurmaz
- Ḳavs-1 Ḳuzah**
- 401 Tîr-i bārân atılmaḡa gūyâ
Oldı ḳavs-1 ḳuzah mûnaḳkaş yâ
- 402 Emr-i Haḳḳ-ile oldı çün muḳkem
Bir kemândur ki çekemez Rüstem
- 403 Giydirür çün libâs-1 gûn-â-gûn
Ol da şükrâna ḳaddin eyler nûn
- 404 Zâhirâ âfitâba mâyildür
Lîk ma' nide Haḳḳa ḳâyildür
- 405 Olmaduḡca murâd-1 nûr-1 mecîd
Pertevin aña şalamaz ḥurşîd
- 406 Hük-m-i Hâlıkda eyleyeydi nizâ'
Ḳapusını yıḳardı tîr-i şu' â'
- Hâle**
- 407 İtdi ol Hażret-i ' aẓimü's-şân
Hâleyi sim taşlı bir ḳalkān
- 408 Zaḥm-engüşt-i meh-şikâf-1 Resûl
Şaḳḳ idüp mâhı eylemişdi melûl
- 409 Var derûn-1 ḳamerde andan eşer
Ne ' acebdür yüzine ṭutsa siper
- 410 Yâ bir âyinedür ki aña ḳamer
Laḳvesin def' için naẓar eyler
- 411 Olmasa ger ' inâyet-i Şâfî
Âyine aña olamaz kâfî
- 412 Ṭâlib olsaydı nûr-1 câvide
Aḡız egmezdi nûr-1 Ḥurşîde

401 (b) yâ: pā S4.

404 Mâyil: Mâ'il İÜ1, İÜ3, S4, S5, T// ḳâyil: ḳâ'il İÜ1, İÜ3, S4, S5, T.

- 413 Mazhar-ı feyz-i fā'izü'l-envār
Nürdür yüzesinden eyler 'ār
- N1 15b 414 Ğayrınıñ luḡfi piş-i ehl-i kabūl
Nürdan olsa da degil maḡbūl
- 415 Virse biñ cānı zerre minnet-le
Yegdür ölmek hezār-ı miḡnet-le
- 416 Luḡf anuñ luḡfidur ki bi-pāyān
Ḳullarına ider anı iḡsān
- 417 Eyler en'āmı eylemez minnet
Düşmenine daḡı virür ni' met
- 418 Dūstına iderse ger ikrām
'Āḡıbet eyler anı ḡoş-encām
- 419 Düşmene giydirür muraşsa' tāc
Līk iḡsānı aña istidrāc
- Şubḡ-1 Şādıḡ**
- 420 Kim ki rāh-ı Ḥudāda şādıḡdur
Pertev-i nūr-ı feyze lāyıḡdur
- 421 Şubḡ-ı şānī çü oldı rāst-peyām
Oldı āfāk içinde şādıḡ-nām
- 422 Pertev-i luḡfına olup maḡhar
Oldı zerrin 'alemlı bir server
- 423 Ser-firāz eyleyüp anı Yezdān
And iḡer başına anuñ Furḡān
- 424 Şıdḡı ser-riştesin ḡomaz elden
Ḥayḡ-ebyaz dimek aña rūşen
- Şubḡ-1 Kāzib**
- 425 Evvelik olmaḡ-ile kārı dūrūḡ
Pāydār olmadı yüzinde fūrūḡ
- 426 Ḳalmadı çehresinde zerrece nūr
Ḳaralandı yüzi çü şāhid-zūr
- 427 Oldı ey rāst-ı kār-ı bā-āḡāh
Şöhret-i kāzibe belā-yı siyāh

418 (a) iderise: iderse N1, İÜ1, İÜ3, T, S5.

421 (b) Oldı: Ola S5.

427 Beyit N1 ve İÜ1' de (DES).

428 Işılar gerçi meş' al-i maqşūd
Rūzgār eyler añ t̄ir-i nā-būd

Şafaq

429 Ol Hudā-yı Qadīm u Rabb-ı Felak⁷⁷⁵
Qırmızı nokta āyetine şafaq⁷⁷⁶

430 Eyleyüp anı nūr-ı zātına dāl
Şāhid-i fecre itdi zer-ħalħāl

Ṭulū' -ı Āfitāb

N1 16a 431 Şāh-ı ħāver yolına qurbānlar
Kesdi gerdūn döküldi al qanlar

432 Semt-i maşrıqda okuyup efsūn
Mağribiler gibi bulur altun

433 Gāh vişāli ile olur şādān
Geh firāki ider anı sūzān

Nehār

434 Ol Hudā-yı Ĥakīm-i bī-pervā
Rūzdan bir beyāz idüp peydā

435 Rişte-i fecri itdi şirāze
Qıldı devrin ufuq-la pervāze

436 Virdi anı çü zerkeş-i şubħa
Eyledi şemsi aña ser-levħa

437 Ebr-i feyzini itdi pertev-bār
Emri üzre vücūda geldi nehār

438 Lüle-i şun' mı idüp feyyāz
Āyete ĥikmet ile taldı beyāz

439 Qudreti 'āleme olup rüşen
Vaħdetin bildiler zemīn u zamān

440 Ĥükminüñ rāmı olmağın her rūz
Ṭālī' in eyledi anuñ firūz

428 Beyit N1 ve İÜ1' de (DES).

775 "...Karanlığı yarıp ortalığı aydınlatan sabahın Rabbi..." Felak 113/1.

776 "Gök yarılıp da, gül gibi kızardığı, yağ gibi eridiği zaman haliniz nice olur?." Rahman 55/37.

433 (a) Gāh: Geh T.

435 Devrin: revzen S5.

438 (b) ĥikmet ile: ĥikmeti-y-le S5.

Zamān

- 441 Emri üzre zamān olur seyyāl
Māzi vü hāl u an u istiḳbāl
- 442 Ẕudreti-y-le muḳaddeu'l-ācāl
Āfitāba virür gurüb u zevāl
- 443 Evvel oldur u küll-i kevnin s̄ān⁷⁷⁷
Āḫir oldur u küll-i şey'in fān⁷⁷⁸

Leyl

- 444 Şāh-ı rüz itse maḡribe riḫlet
Giydürür leyle mātemi ḫil' at
- 445 Z̄ir-i ḫāk eyledi Ḥudā mihri
Leyli Mecnūn ider anuñ hicri
- N1 16b 446 Çehresin ḫasreti-y-le kıldı ḫırāş
S̄inesin lāne itdi büm u ḫuffāş
- 447 Şubḫa dek eşk-i inci mi dökdi
Giryesi gökleriñ belin bükdi
- 448 Bir gün olur ki giryeye-i şeb-ḡir
Eyler elbetde 'āk̄ibet te'şir
- 449 Pertev-i luḫf-ı Ḥaḫ olup zāhir
Gün toḡar başına şebüñ āḫir
- 450 Ol Ḥudāvend-i ḫāziü'l-ḫācāt
Merḫamet-pişe vü Kerimü'z-Zāt
- 451 İtse bir bendesin eger giryān
Çoḫ da geçmez ider anı ḫandān
- 452 Luḫfi ḫahrı ile olup tev'em
Ḥandeye giryeyi ider hem-dem
- 453 Dergehinde iderse bende-niyāz
Z̄āyī^c olmaz o deñlü söz u güdāz
- 454 Ber-murād eyler eylemez maḫrūm
Giryeye vü zār-ile ḫomaz maḡmūm
- 455 Eşk-i ḫasret dokerse ger gözden
Luḫfi eyler telāfī bir yüzden

777 "Yeryüzünde bulunan her şey Allah'tan sonradır / ikincidir."

778 "Yeryüzünde bulunan her şey fanidir." Rahman 55/26

454 (b) zār-ile: zār ile T, S5.

- 456 Ağlayan bendesini red itmez
Göz yaşın akmadıkca iş bitmez
- 457 Gözyaşı dānedür taḥammül-dām
Mürğ-ı maṭlab bunuñ-la olur rām
- 458 Sīne-çāk itmedükce vaqt-i seḥer
Āfitābı ŧeb idemez der-ber
- 459 Vaḳti ile ider anı memnūn
*Küllü ŧey'in li-vaḳtiḥi merhūn*⁷⁷⁹
- 460 Eylese nāleler hezār hezār
Bir gül açılmaz olmaduḳca bahār
- N1 17a 461 Z̧ulmet āfākı ṭutsa ser-tā-ser
Gün toḡar mı açılmaduḳca seḥer
- 462 Ol berārende-i ŧeb-i yeldā
Ḳubbe-efrüz-ı ḥāne-i bālā
- 463 Tesliyet-baḡş-ı ḥāṭır-ı müŧtāk
Nūr-pervāz-ı cümle-i āfāk
- 464 Merḥamet-kār u bī-niyāz oldur
Derd-mendāna çāre-sāz oldur
- 465 Ḳahrıdur gāhi eyleyen mehcūr
Luṭfidur ŧoñra eyleyen mesrūr
- 466 Ḳahrına luṭfını ider rü-pūŧ
Nīŧe ŧabr itmeyen bulur mı nūŧ
- 467 Nūruñ itdi maḳāmını z̧ulümāt
Z̧ulmet içre yaratdı āb-ı ḥayāt
- 468 Nūrda z̧ulmet itdüğine nihān
*Yūlicü'l-leyle fi'n-nehār niŧān*⁷⁸⁰
- 469 Ḳudretidür ŧebi iden deycūr
Luṭfidur rüzı eyleyen pür-nūr
- 470 Bār-gāhında oldu leyl u nehār
Hindī vü Rūmī iki ḥidmet-kār
- 471 Emr-i Ḥaḳ üzre çeŧme-i ḥurŧid
Eyler ol bende-i siyāḥı sefid

779 "Her ŧeyin belirli bir vakti vardır."

460 (b) hezār hezār: hezār u hezār S4.

780 "Allah geceyi gündüze katar." Hacc 22/61; Lokman 31/29; Fatur 35/13; Hadid 57/6.

472 Birbirinden egerçi ayrılmaz
İkisi bir maḥalde cem^ç olmaz

Ṭūl u Қаşr-ı Şeb u Rūz

473 Geh berāber olup sefīd u siyāh
Geh dırāz u gehi olur kūtāh

474 Aқдеñiz-le Қaradeñiz gūyā
Bir yire geldiler olup hemtā

Laṭīfe

475 Bād-ı emr-i Ḥudā ile her dem
Ceẓr u medd eyler anları derhem

N1 17b 476 Gāh andan buña vü bundan aña
Nūri *lā-yanқаtı*^ç ider icrā⁷⁸¹

477 Tā-be-maḥşer bu tarzā rūz-la şeb
Çār-faşla olur medād u sebeb

Füşūl-i Erba^ç a

478 Ḥükmi-i ^çālem metā^ç -ı Yezdānī
Vācibū'l-ittiba^ç -ı Sübhānī

479 Ḥurdedān-ı deқāyıқ u sā^ç āt
Nüktedān-ı *nufeşşilu'l-āyāt*⁷⁸²

480 Oldı carī şū resme kim ḥurşīd
Devr-i yek-sālesin idüp tesvīd

481 Bir kitāb-ı ^çacīb ide terkīb
Çār-faşl üzre eyleye tertīb

482 Her faşılđa daḥi yaza üç bāb
Yılbaşında tamām ola bu kitāb

483 Emri üzre çü eyledi meşṭūr
Tā kıyāmet ider anı destūr

484 Қudret-i Ḥaқ bilinmege taқvīm
Ḥükmi bāқī esās u üss-i қаvīm

485 Oldı her noқtaşı çü nükte-fezā
Rūz-nāme dinilse aña sezā

781 "Kesilmeyen (nūr)."

476 İÜ3' de 476-490. beyitler (N1'de 17b varağında bulunmaktadır) istinsah sırasında sayfa tamamiyle atlandığından sahh kaydıyla der-kenara eklenmiştir.

782 "Ayetlerimizi açıklıyoruz." En'am 6/55; A'raf 7/32, 174; Yusuf 10/24; Rum 30/28.

482 (a) daḥi yaza→ (H-M) yaza daḥi N1.

486 Kevn tırduķca ol da ķā'imdür
Devr olduķca devr-i dā'imdür

Nükte

487 Şeşdür dehr içinde leyl u nehār
Ka' beteyn oldu güyiyā her bār

488 Dest-i ķudretten atılır yek yek
Nice devr itmesün fuşül-i felek

Rabī'

489 Ol Hudāvend-i naķş-bend-i bedī'
Ķudretinden numūne vaķt-i rabī'

490 Hükminün mücebince ebr-i bahār
Hāk-i mevtāya eyledükce güzār

N1 18a 491 Emri üzre şabā idüp ta' cıl
Nefh olur şanki şūr-ı İsrāfīl⁷⁸³

492 Ķudreti-y-le o Bā' işü'l-emvāt
Mürdegān-ı zemīne virdi hayāt

Şayf

493 Hasta olsa kişi çıkarsa çiçek
'Ādetā h'āb-gāhı ıssı gerek

494 Ol şifā-baħş-ı hayl-i bīmārān
Germ-sāz-ı hevā-yı tābistān

495 Hikmeti kıldı şayfı çün hāmmām
Tā zemīn anda eylesün ārām

Harīf

496 İ' tidāl oldu çün pesen-dīde
Mihri mizānda kıldı sencide

497 Ķudretin kıldı 'āleme izhār
Yeñi başdan yaratdı köhne-bahār

498 Ķudreti-y-le vücūda geldi harīf
İtdi faşl-ı rabī' a anı harīf

486 (a) tırduķca: durduķca İÜ3.

488 (b) Nice: nice S4.

783 "Sur üflendiğinde." Kehf 18/99; Mü'minün 23/101; Yasin 36/51; En'am 6/73; Naml 27/87; Hākka 69/13-15; Abese 80/33; Yāsīn, 36/51.

498 Beyit İÜ1'de (DES).

Şitā

- 499 Her ne emr itdi Һazret-i Mevlā
Yek-be-yek itdi Һāk anı ber-cā
- 500 Varını hep çıkardı meydāne
Bez̄l-i ʿām itdi anı merdāne
- 501 Ҷalmadı kīsesinde sermāye
Ҳāşılın virdi cümle yağmaya
- 502 Her neye eylemişdi Һaқ me'mūr
Aña şarf itdi saʿ y idüp maқdūr
- 503 Ҷün zemīn itdi Һidmetini tamām
Lāzım oldı aña biraz ārām
- 504 Cūş idüp baһr-i cūd-ı Yezdānī
Ҷış-la virdi aña zemistānı
- 505 Ҳilʿ at-ı ebri eyleyüp der-dūş
Berfden itdi anı қақum-pūş
- N1 18b 506 Toldurup sīm-i yaһ-la dāmānın
Şöyle tecdīd kıldı fermānın
- 507 Yaʿ ni ola biraz zamān āzād
Bula evvel-bahāra istiʿ dād
- 508 Ola nev-rūzda yine Һāzır
Ҳidmetine şürūʿ ide bir bir
- ## Mevālid-i Şelāşe
- 509 Ol Һudā-yı mükerrirü'l-edvār
Ҷādir u Ferd u Bāhirü'l-āşār
- 510 Mübdiʿ -i nüh-revāқ u faşl-ı çehār
Mücid-i şeş-cihāt u heft-seyyār
- 511 Ҷudretidür Һisābdan birün
Ҳikmetidür қıyāsdan efzün
- 512 Zāt-ı pāki ne cismdür ne ʿ araz
ʿ Ārız olmaz işine gerd-i ğaraz

500 (a) hep: heb İÜ1, S4, S5.

502 (b) Aña şarf itdi saʿ y idüp maқdūr: Aña saʿ y itdi şarf idüp maқdūr S5.

507 (a) ola: İÜ1'de (DES).

510 Mücid-i şeş: Mevce şeş İÜ3 // seyyār (s)→ (DDS) çehār N1; çehār T.

- 513 Kādir-i mutlak olduğına İlāh
Yef' alü'llāhü mā-yeşā' güvāh⁷⁸⁴
- 514 Dest-i şun' ı ne eylese ifrāz
İtmez engüşt-i ʿa' nı kimse dirāz
- 515 Zīr-i destindedür cihān dā'im
Ki Yedu'llāhi fevka eydihim⁷⁸⁵
- 516 Gāh terkīb ider gehī efrād
Gāh vīrān ider gehī ābād
- 517 Eyledükde 'anāşırı peydā
Tā mevālīde eyleye eczā
- 518 Eyledi ol Muḥavvilü'l-aḥvāl
'Unşur-ı ḥāki merkez-i işkāl
- 519 Māden itdi biraz yirin mekşūf
Rub' -ı meskūn-ile budur ma' ruf
- 520 Tā mevālīd ide anı mesken
Nāṭıq u şāmite ola me'men
- N1 19a 521 Virmek'için mürekkebāta revāc
Cem' -i ezdād idüp yaratdı mizāc
- Ma' deniyyāt**
- 522 Kıldı kibrit u zībaķı taş' id
Heft-güne cevāhir itdi pedīd
- 523 *Emr-i kün* kānı eyleyüp icād⁷⁸⁶
Bu cevāhir-le eyledi dil-şād
- 524 Vārid oldı zemīne fermānı
Ḥırz-ı cān gibi ḥıfz ide kānı
- 525 Şaķladı sīnesinde çün esrār
Kimseye rāzın eylemez izhār
- 526 Böyledür böyle resm-i kīmyā-ger
Ser virür sırrını nihān eyler

784 "Allah dilediğini yapar." İbrahim 14/7.

785 "Allah'ın eli onların ellerinin üstündedir." Fetih 48/10.

519 (b) meskūn-ile: meskūn ile İÜ3.

522 (b) pedīd: bedīd T, S5.

786 "Ol! der ve olur." Bakara 2/117; Âl-i İmran 3/47, 59; En'am 6/73; Nahl 16/40; Meryem 19/35; Yasin 36/82; Ğafir 40/68.

- 527 Ol Hudā-yı Cevād u Berr u Kerīm
Hikmeti hāki eyledi zer u sīm
- 528 Kimse vāqıf degıldür esrāra
Fāş itmez bu sırrı aġyāra
- 529 Kendü zu‘ minca ‘ aqđ idüp sīm-āb
Altun adın baqır ider ullāb
- 530 Yoğ yire āteşe yağup varı
Āhen-i serd dōgmedür kārı
- 531 Her ne yazdıysa hāme-i tađdīr
Bozamaz anı hīle vü tedbīr
- 532 Hikmet-i Hađđā eyleyen tađlīd
Bulur elbetde nekbet-i cāvīd
- 533 Dest-i iflās idüp anı mađlūb
Fāqa vü faqr-la olur menkūb
- 534 Hem nuđūset tūtup girībānın
Haşret u derdle virür cānın
- 535 Şağiken almaz anda ‘ izz u vađār
Öldürür āhirinde semmü'l-fār
- N1 19b 536 Her ne deñlü iderse de ihfā
Bū-yı kibrit anı ider rüsvä
- 537 alb-zenlikde olsa da üstād
Zīkr-i hayr-ile kimse itmez yād
- 538 Hāşılını iderse der-bāzār
‘ Irzını taşlara alar ayyār
- 539 Hāzret-i zū'l-Celālū ve'l-ikrām⁷⁸⁷
Hałđ içinde ider anı bed-nām
- 540 Hikmetin kimse eylemez iz‘ ān
udreti ulzümüne yoğ pāyān
- 541 *Mālikü'l-mülk-i bī-naẓīr* oldur⁷⁸⁸
Şāh-ı şāhān u bī-vezīr oldur

534 (b) derd-le: derd ile S5; derd-ile İÜ1.

535 (a) Şağiken: Şaç iken T, S5.

536 (b) anı ider: ider anı S5.

787 "Azamet ve ikram sahibi Rabb..." Rahman 55/27, 78.

788 "Mülkün sahibi." Āl-i İmran 3/26.

542 Hıl' at-ı feyzine olursa sezā
Seng-i hārā daḡi giyer hārā

543 Eyler esrār-ı hikmetin rüşen
Āsumāndan inen çıkan yirden

Nebātāt

544 Kūdreti-y-le vücūda geldi nebāt
Kökleşüp yiryüzinde buldı sebāt

545 Ebr-i luḡfi çü oldı feyz-nümā
Viridi her bir nebāta neşv u nemā

546 Gūyiyā itdi sünbül-i nev-hiz
Hālīkī ḡamdına zebānını tiz

547 İçlerinde yaratdı mehr-i giyā
Sebzeler dil-nişin olursa n'olā

548 Āşinādur nemā da hayvāna
Hiç sebze olur mı bī-gāne

549 Belki ba' zında ḡükm-i Yezdānī
Vaz' ider nice ḡüsn-i ḡayvānī

550 Beñzer insāna şūretā bī-rūḡ
Cismine gerçi nefḡ olunmadı rūḡ

N1 20a 551 Hiss-i naḡl u ked u nümāyāndur
Pençe-i rez dıraḡta piçāndur

552 Sūsen eyler sipāsını ezber
Şanki bir şā' ir-i zebān-āver

553 Dergehinde benefşe bir bende
Kadd-ı ḡamīde daḡi ser-efgende

554 Bāḡda var idüp gül-i sūrī
Kūdretidür belī gül-i şehri

555 Neşr-i 'ıḡrı-y-la hikmetin izḡār
Eyledi ḡülşen içre hep ezḡār

556 Sebzeler gerçi oldılar bī-sāḡ
İtdiler ḡidmetinde şedd-i niḡāk

549 (b) nice: neçe S4, niçe N1, İÜ1, İÜ3, T, S5.

550 (b) nefḡ: nefḡ İÜ1, S4 / rūḡ: şūr S5.

551 naḡl u ked ü: naḡl-i ked u S4, S5 // Pençe-i: Piçe-i S5.

554 (b) gül-i: güli İÜ1, İÜ3, T, S4.

555 (b) hep: heb İÜ1, İÜ3, T, S5.

- 557 Dergehine koyup ruḡ-ı ihlās
Buldılar her birisi nice ḡavāş
- 558 Bir ayak üzre cümleten eşcār
Bārgāhında oldu ḡidmet-kār
- 559 Oldılar çünki şābitü'l-aḡdām
Ḥil' at-ı sebz-le ider ikrām
- 560 Ger şecer olmasa yirinde muḡīm
Erre-i ḡahr iderdi anı dü-nīm
- 561 Reh-revān-ı hidāyete Yezdān
İtdi her bir dıraḡtı seng-i nişān

Naşīhat ez-Zebān-ı Serv

- 562 Servi gör Ḥaḡḡı eyleyüp tevḡīd
Barmaḡın ḡaldırur ider tehdīd
- 563 K'ey reh-i Ḥaḡḡda kör olan nādān
Tīh-i ' işyānda zār u ser-gerdān
- 564 Tābuñı bunca ḡaflet u idbār
Neçe bir böyle bī-hüde refḡār
- 565 Yiter olduñ yiter hevāya esīr
Bād-peymālīḡ eyledi seni pīr
- N1 20b 566 Mūy-ı ser çün şükūfe-i bādām
Yekser-i mūy sende yoḡ ārām
- 567 Bu tezelzül seni ider ber-bād
Sud virmez şonuñda biñ feryād
- 568 Ḥadd u ḡāmet çeküp çınar-āsā
Ḥāşılıñ elleründe cümle hevā
- 569 Şābit ol rāh-ı Ḥaḡḡda çün ' ar' ar
Tā ziyān itmesün saña şarşar
- 570 Rūz-ı ferdāyı eyle endīşe
Naḡl-i ' ömre toḡunmadan tīşe
- 571 Raḡmet-i Ḥaḡḡdan olmayup me' yūs
Ol hemīşe rızāsına me'nūs
- 572 Ol Ḥaḡā-puş u Ferd u Ḥayy u Şamed
Eylemez muḡlisānı şıfru'l-yed

557 (b) nice: neçe İÜ1; niçe İÜ3, T, S4, S5.

559 (b) sebz-le: sebz ile S5.

564 (b) Neçe:NiceN1.

573 *Fālikü'l-ḥabbi ve'n-nevā* oldur⁷⁸⁹
Ḥālīku'l-‘arżı ve's-semā oldur⁷⁹⁰

574 Ḥāk u eflāki eyleyen tertīb
Mā vü ṭine odur viren terkīb

Ḥayvanāt

575 Ḳudreti-y-le yaratdı ḥayvānı
Zamm idüp birbirine erkānı

576 İtdi ḥassās anı daḥi nāmı
Hem irādet-le kıldı ikrāmı

577 İtdi nev‘ in Ḥudā-yı bī-enbāz
Bu fuşūli-y-le ğayrıdan mümtāz

578 Ol Ḥudāvend-i bī-şebīh u ‘adīl
Rāzıḳ-ı mār u mūr u peşe vü pīl

579 Herkesüñ rızḳın eyleyüp takdīr
Ḥilḳatin şoñra eyledi taşvīr

580 Rızḳı vaḳti ile ider īşāl
Sūd-mend olmaz aña isti‘ cāl

N1 21a 581 Rūzı maḳsūmden mezīd olmaz
Sa‘ y u ğuşış aña müfid olmaz

582 Yoḳ iken anı var iden Mevlā
Kesmez anuñ kefāfını ḳat‘ ā

583 Sofra-i ḥākī eyleyüp mefrūş
Āsumān oldu aña bir ser-pūş

Ḥilḳat-i Ādem ‘Aleyhi's-Selām

584 Ol Ḥudā-yı Kerīm u Fāyız-i cūd
Māni‘ u Mu‘ ṭi vü Müfīz u Vücūd

585 Ğayb-dān u Mükerrirü'l-edvār
Merḥamet-kār u Fā‘ il-i Muḥṭār

586 Mesned-ārā-yı kürsī-yi icād
Toḥm-pāş-ı zemini isti‘ dād

789 "Şüphesiz Allah, taneyi ve çekirdeği yarıp filizlendirendir." En'am 6/95.

790 "Göğü ve yeri yaratan O'dur." En'am 6/1, 73; A'raf 7/54; Yunus 10/3.

580 (a) vaḳti ile ider: vaḳti ider ana T.

584 (a) Fāyız: Fā'iz İÜ1, İÜ3, S4.

- 587 Vāhid u Ferd u Mūcidü'l-eşyā
Ders-āmūz-ı 'Alleme'l-esmā⁷⁹¹
- 588 Ser-be-ser mümkināt aña maqdūr
Küntü kenzen hazīne ol gencūr⁷⁹²
- 589 Hāzret-i bī-niyāz u pür-ikrām
Şāmilü'l-luṭf u Kāmilü'l-en'ām
- 590 İtdi ḥayvānı zübde-i a'yān
Oldı insān-ı 'ayn aña insān
- 591 Dest-i şun'ı-y-la ol Hākīm u Qādīr
Tıynet-i Ādemi idüp taḥmīr
- 592 Tā ki vaḥ'ini fehm ide 'ālem
Didi ḥammirtü ṭinete Ādem
- 593 Nefḥ-ı rūḥ-ile eyleyüp ber-ter
İtdi tāc-ı ḥilāfeti ber-ser
- 594 Hıket-ārā-yı cā' ilün fi'l-'arz⁷⁹³
Kıldı ḥayli melā'ike anı 'arz
- 595 Üscüdū emri ile kıldı ḥiṭāb
Tāq-ı ebrūsın eyleyüp miḥrāb
- Secde-Bürden-i Melā'ike**
- 596 Pīş-gāh-ı şafīye nāşiye-sā
Oldılar cümle şāfiyān-ı semā
- Secde Nā-Kerden-i Şeyāṭīn**
- 597 İtdi şeyṭān ebā ve istıkbār⁷⁹⁴
Bir bahāne ḥalaḳteni min-nār⁷⁹⁵
- N1 21b 598 Ebter u cāhil olmağ-ile la'ın
'Arza kıldı ḥalaḳtehū min ṭīn⁷⁹⁶
- 599 Bir işe el-ḥaḳ olsa ḥükm-i ezel
İ' tirāza ḳalur mı ḥiç maḥal

791 "(Allah Ādem'e) bütün isimleri öğretti" Bakara 2/31.

792 "Ben bir gizli hazine idim. Bilinmek istedim ve halkı (varlık âlemlerini ve insanı) yarattım". İsmâil b. Muhammed el-Aclûnî el-Cerrâhî, Keşfü'l-Hafâ, Beyrut 1351, II, 132, Hadis nr: 2016.

589 Beyit N1'de (DDS); — İÜ1. (a) Bī-niyāz u Pür-ikrām: Bī-niyār u Bür-ikrām S4.

590 Beyit N1'de (DDS); — İÜ1.

793 "Yeryüzünde halife yaratacağım..." Bakara 2/30.

794 "(Hz. Adem'e secde etmekten) kaçındı ve böbürlendi", Bakara 2/34.

795 "Beni ateşten yarattın." A'raf 7/12; Sâd 38/76.

796 "Onu çamurdan yarattın." A'raf 7/12; Sâd 38/76.

- 600 Her neye şādır olsa emr-i Huda
Anda ʿ özr u bahānedür bī-cā
- 601 Kāf-ı kāfir gibi olup ser-keş
Aşlı nār oldı āhiri āteş
- 602 Olmuşiken yiri bihişt-i berīn
Çıkdı *uḥruc* duʿ āsı ile laʿ in⁷⁹⁷
- 603 Menzil-i ḳurbden olup maṭrūd
Tā-be-maḥşer racīm u hem merdūd⁷⁹⁸
- 604 Kibr u ʿ ucb itdi anı nā-fermān
Yoḳ ʿ aceb dinse nāmına şeytān
- 605 Kimde kim olsa zerre dehlü gurūr
Olur elbetde ʿ āḳıbet maḳhūr
- 606 Ādem oldur ki ola ḫāk-nihād
Ādem olmaz iderse kibr u ʿ inād
- 607 Hāki olmağ-la ādem-i muḫtār
Hāḳ-pāyını ḳıldı nāşıye-zār
- 608 İtdiler hep firişte-gān tekrīm
Cān u başı-y-la secde-i taʿ zīm
- Hübüt-ı Ādem ʿ Aleyhi's-Selām**
- 609 Hāzret-i zü'l-Celāl-i bī-hemtā
Didi zürriyetine *Kerremnā*⁷⁹⁹
- 610 Şānını yek-be-yek idüp tafşıl
İtdi cümle melā'ike tafđıl
- 611 Ḳıldı tā ḳadri olmaya pinhān
Āsumān u zemīni ber-mizān
- 612 Ādemün ḳadri olmağ-ile füzün
Ḳaldı aʿ lāda keffe-i gerdün
- N1 22a 613 Keffe-i ḫākde idüp ārām
Yaʿ ni şaḥn-ı zemīni ṭtdı maḳām

797 "(O halde) in oradan..." A'raf 7/13.

798 "Kovulmuş, lânetlenmiş şeytan." A'raf 7/14 vd.

608 (a) hep: heb İÜ1, T, S5.

799 "And olsun ki..." İsrâ 17/70.

610 (a) idüp: N1'de (DES).

- 614 İndi Ādem şafā-‘ aşā der-kef
Līk oldı hübüṭı aña şeref
- 615 Zāhiren āsumāndan itdi nüzül
Ma‘ nide lā-mekāna buldı vüṣül
- 616 Meskeni oldı gerçi menzil-i ins
Pīş-gāhında cümle maḥfil-i ḳuds
- 617 Hāsıl olduḳda ḳurb-ı rüḥānī
Māni‘ olur mı bu‘ d-ı cismānī
- 618 Āfitāb-ı hüviyyet-i Yezdān
Devr u nezdāike oldı nūr-efṣān
- 619 Cümle eşyā aña mezāhirdür
Nūr-ı ḥūr zerre zerre zāhirdür
- 620 Belki nūrı düşer keşife mezīd
Bedr olur meh güneşten olsa ba‘ id
- 621 Āfitāb u ḳamerden aña mişāl
Hiç yeksan olur mı bedr u hilāl
- 622 Şüretā eyledükde nez‘ -i libās
İtdi tāk-ı ḥilāfeti ilbās
- 623 Cevher-i ‘ aḳla eyleyüp me'nūs
Ḳıldı aña meşā‘ iri cāsūs
- 624 Tā ki meçḥūli ide isti‘ lām
Lezzet-i ‘ ilm-le ola ḥoş-kām
- 625 Ehl-i dāniş olur olan insān
Cāhilūñ nāmına dinür ḥayvān
- 626 ‘ Āḳile bes degil mi ‘ ār nemmām
Ḥırs-ıla ḥük-la ola hem-nām
- Ḳuvve-i Sāmi‘ a**
- 627 Ḳudreti-y-le yaratdı ālet-i gūş
Ḳuvve-i sem‘ i eyleyüp mengūş
- Keyfiyyet-i Şenūden**
- N1 22b 628 Kar‘ u ḳam‘ ı-y-la şavt olup ḥāşıl
Sem‘ a olur hevā ile vāşıl

614 (a) indi: itdi T.

626 Nemmām: tamām N1, İÜ1, İÜ3, S5 // Ḥırs-ıla: Ḥırs-la T.

627 (b) mengūş: der-kūş S5.

- 629 Kuvvet-i sāmi[‘] a olup çālāk
Pīş u pesden ider anı idrāk
- 630 Şeş cihet aña oldı çün yeksān
Cümleden ber-ter eylemiş Yezdān
- 631 İtdi bākī-ḥavāssdan a[‘] lem
Ḥiss ider [‘]ilm u ḥikmeti her dem
- 632 [‘]İlmi efzūn olan muḫaddemdür
Bağ ḥavāş içre gūş aḫdemdür
- 633 [‘]İzzet-i sem[‘] a bir ḳavī burhān
Gel işit anı eyle hem iz[‘] ān
- 634 Ger eşamm olur ise māder-zād
Ebkem olmağ olur aña mu[‘] tād
- 635 Ḥikmet-i Ḥağ ile olan ebkem
Zāhiren oldı [‘]illet aña şamem
- 636 Ser-be-ser ger olursa gürbe sefīd
Sem[‘] den ol daḫi olur nevmīd
- 637 Ger olursa bir iki mūyı siyāh
Şavtı idrāk idüp olur āgāh
- 638 Oldı her bābda sūtūde-kemāl
İştihāra sebebdür istikmāl
- 639 Kuvvet-i sem[‘] i olmağın ekmel
Esmā[‘] u *min ḳurādin* oldı meşel⁸⁰⁰
- 640 Ni[‘] met-i Ḥağğa şükr vācibdür
Ḥāşşa sem[‘] a daḫi münāsibdür
- 641 Ni[‘] met-i sem[‘] a kim olur kāfir
Ḥvār u şāğır olur dem-i āḫir
- 642 Gūş-māle sezādur ol nādān
Ni[‘] met-i sem[‘] i itmeye iz[‘] ān

628 (a) Kar[‘] u ḳam[‘] ı-y-la: Kar[‘] -ı ḳam[‘] ı-y-la T; Kar[‘] u ḳamğı-y-la S5.

634 (a) olur ise: olurise S4.

635 (b) oldı [‘]illet: [‘]illet oldı S4.

800 "*Küçük böceklerin seslerini (bile) işitebilirim anlamında işitme duyusunun kuvvetini belirtmek için kullanılan Arapça bir deyim.*" Bkz. Fahrüddin er-Râzî, **et-Tefsîru'l-Kebîr**, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 2004, I, 124.

639 (b) ḳurādin : ḳurātin İÜ1, İÜ3, S4, S5.

- N1 23a 643 İstimā' itmeyüp dürüst u şavāb
Gūş ide nağme-hā-yı çeng u rebāb
- 644 Hāne-i sem' ini ider mi ğayūr
Pür-hevā hem-çü kāse-i ŧanbūr
- 645 Hep hevādur şadā-yı mūsīkār
Diñlemez anı merd-i dāniş-kār
- 646 Şūretā gerçi hāne-i zünbūr
Bī-ħalāvet derūnı ŧoŧtolu şūr
- 647 Ma' nide olsa şāhibü'l-edvār
Važ' u ŧavrı hele degil hem-vār
- 648 Zīr u bem itse nağmesin kavvāl
Geh şabā eyleyüp gehi' uzzāl
- 649 Ney gibi kārını ider ber-bād
Bī-nevālıkdan olamaz āzād
- 650 Düşmeye kısmetine ħabbe-i sīm
Bir nefesde iderse biñ taqsīm
- 651 El ucı-y-la ŧutar neyi ney-zen
Eylemez anı gerçi zīr-efgen
- 652 Rāst hem-dem diñledügin eş' ār
Eylemez mi niġāhı düşmen-vār
- 653 Bī-māl olduġın zarīfāne
Gösterür barmaġı-y-la yārāna
- 654 Göz ucı-y-la bakup ider iġmāz
Cünbüşi ħod' alāmet-i i' rāz
- 655 Aşlı yokdur uşūlūñ eyleme şek
Şu' belerdür ki bağlamış ŧablek
- 656 Meclise her kaçan iderse ħudūm
Zaħmesi şūm u ħarbesidür şūm
- 657 Yüz kızardur su'āl için deffāf
Her sözinde hezār kizb u ħılāf
- N1 23b 658 Kendü zu' mınca ħayli kām almış
Şeş-der-i dehr içinde pül delmiş

643 (a) şavāb: şavāt T.

645 (a) hep: heb İÜ3, S4, S5.

646 (b) ŧoŧtolu: ŧoŧtolu İÜ1.

652 (b) diñledügin: diñledigin T.

- 659 Defin eyler yüzine hem-çü niķāb
Ya' ni kār-ı bedinden itdi ħicāb
- 660 Darb-ı desti-y-le eyledükce Şu'āl
Āb-ı rüyına def olur ħırbāl
- 661 Perde-perdāz olanda senġurı
Mātem eyler bulunduđı sūrı
- 662 Hezl idüp ehl-i meclisi her bār
Herkesen Şan' atı-y-la taġta çalar
- 663 Bařladıķda nevāziŐe ' avvād
Ĥayli naķŐ-ı ħarīb ider bünyād
- 664 ' Ömr-i zāyi' -Şüde gelüp yāda
Hem telef-gerdedür hevā-dāda
- 665 Resm idüp ' uda bir neçen maŐar
Zayı' ātını tā ide defter
- 666 Ĥāme-veş destine alup mızrāb
Darb u taķŐımı ile ide ħisāb
- 667 Bir eli resm ider birisi Őumār
Devr idüp dem-be-dem kıllur tekrār
- 668 Gördi kārını perdeden bīrūn
Zayı' ātı ħisābdan efzūn
- 669 Ey dirīgā deyü idüp feryād
Ma' nīde ' āķili ider irŐād
- 670 Muġrib alsa kenarına ķānūn
Dīv-i fersā gibi olur mecnūn
- 671 Elleri mū-be-mū olup lertzān
Gāh feryād ider gehī efgān
- 672 Çehresini hırāŐ ider anuñ
Müyını Şan tırāŐ ider anuñ
- N1 24a 673 Ķavli fi' line uymayan aġmaķ
Dinse mecnūn ' aceb midür el-ġaķ
- 674 Ķavl-i sāzendeyi iden iŐgā
Sem' inūñ ħükmin eylemez icrā

661 (b) bulunduğı: bulunduğı T, S4.

665 (a) neçen: niçen S5.

666 (b) ile ide: ide anda T.

671 (a) olup: olur S5.

675 Ol Semî^ç u Başîr-i bî-noķşān
Nî^ç met-i sem^ç i eyleyen iķşān

676 Gūşı halk itdi cümleden aķdem
Tā ki gūş idesin ^ç ulūm u ķikem

Ḳuvve-i Bāşıra

677 Ol Ḥudā-yı Başîr-i bî-ālet
Kār-sāz u Ḥidivv-i bî-^ç illet

678 Nūr-baķşende-i dil-i bînā
Meş^ç al-efrūz-ı ķubbe-i mînā

679 Reh-nümāyende-i *ulū'l-ebşār*⁸⁰¹
^ç İbret-endūz-ı çeşm-i istibşār

680 *Len-terānî sirāy-i Tūr-ı Kelīm*⁸⁰²
Nūr-ı gerdān-ı nār-ı İbrāhîm

681 *Unzurū* senc-i ^ç ālem-i bālā⁸⁰³
Sürme sāyende-i dil-i a^ç mā

682 Ḳuvve-i bāşıra idüp iķşān
Ādemi ķıldı zübde-i a^ç yān

683 Yazdı gūyā ki ḥāme-i ĩcād
Bir elif üzre ser-nigūn iki şād

Keyfiyyet-i Dīden

684 Ḳarşusunda olursa ger mubşar
Tîr-āsā çıkup şu^ç ā^ç -ı başar

685 Bî-tevaķķuf ider anı āmāc
Ḥissi ya^ç ni niķāb-la muḥtāc

686 Der-miyān olmaduķca ber-şeffāf
Bî-gümān nūr-ı dīde olmaz şāf

687 Olsa manzūr olan göze nezdîk
Dīde idrākden olur tārîk

İḥtilāc-ı Dīde

N1 24b 688 Dīde şahbāz-veş olur perrān
Oldı şehbāli fi'l-meşel müjgān

801 "Akıl sahipleri." Āl-i İmrān 3/13; Nur 24/44; Haşr 59/2.

802 "Beni Göremezsin!" A'raf 7/143.

803 "Allah'ın rahmetinin belirtilerine bir bak." Rum 30/50.

687 (a) olsa: olınsa İÜ3.

Sebeb-i Zaḥm-ı Çeşm

- 689 Ger ta' accüb-le vâkı' olsa nazār
Mubşara göz diküp eşer eyler
- 690 ' Aynı ile o tîr-i âteş-gün
Bir nazār-la bunı ider ma' yün
- 691 Kuvvet-i rûḥdan olunca bu ḥāl
Ne ' acebdür dinülse ' ayn-ı kemāl
- 692 ' Ayn-ı Ḥaḳ olduğına oldu güvāh
Güfte-i Ḥazret-i Ḥabīb-i İlāh
- 693 Görinür fi'l-ḥaḳıḳa ra'ye'l-' ayn
Gāh teşriḥ-i mecme' ü'n-nūrayn
- 694 Vaḥdet-i mubşara bu oldu mu' in
Çeşm iki olsa da olur yek-bîn
- 695 Gec nazār çeşmine elif-bādur
Rāst-bîn dīdesinde yektādur
- 696 Biri bir bilmedür şaḥīḥ-idrāk
Biri iki gören ider işrāk
- 697 Ni' metüñ şükrini iden ' āḳil
Göz göre bundan ola mı ğāfil
- 698 Baḳmaḳ için yaratdı Ḥaḳ dīde
Līk bī-cā degil pesendīde
- 699 Dīdesi-y-le egerçi gāv baḳar
Fā'ide ne bulunmadukça şemer
- 700 Maḳşadı olmağ-ile āb u giyā
Bir baḳar kör dinür aña meşelā
- 701 Baḳmadan ' ibret almadur maḳşūd
Çıksun ol dīde kim ola bī-sūd
- 702 Görmeden bilmek oldu çünki murād
Gözliye gizli yok dimiş üstād
- N1 25a 703 Ac gözün ber-ḥūş eyle hem iz' ān
Oldı her zerre āfitāba nişān
- 704 Baḳma nā-maḥreme şaḳın zinhār
Mazḥar-ı ḳahr ider seni Ḳahhār
- 705 Olma hem-kāse ecnebi-y-le müdām
Duḡter-i rez daḫi olursa ḥarām

706 Kendü z̄ulmet serayuñ it r̄ušen
İtme her semte gözlerüñ revzen

707 Bāğ-ı çeşmiñe girmesün nādān
H̄ār u h̄asdan getürme aña ziyān

708 Göz tiküp her h̄asiseye çün-zen
İtme her tāra çeşmüñi süzen

709 M̄il-veş göz qarardup eyleme tār
Sürme daği olursa eyle firār

Ḳuvve-i Şämme

710 Ol Hudāvend-i bī-zevāl u Ḳadīm
‘Āmmü'l-Luḫfi ve'n-Nevāl ü Kerīm

711 Nāfe perdāz-ı āhuvān-ı H̄uten
‘İṭr-āmiz-i ğonce-hā-yı çemen

712 Āteş-efrüz-ı micmer-i h̄urşid
‘Odsuz-ı bezim-geh-i nāhid

713 Aḫker-endāz-ı kāse-i gerdün
Bu şināsende-i meşāmm-ı derün

714 Āferinende-i şemāme-i gül
Ġāliye-sā-yı ṭurre-i sünbül

715 Müşk-sāz-ı hevā-yı bād-ı şabā
Eyledükde dimağı laḫlaḫa-sā

716 Ḳuvvet-i şämme idüp in‘ām
Ādemi kıldı mażhar-ı ikrām

Keyfiyyet-i Bū-Giriftten

717 Beyni içre yaratdı şun‘ı ğarīb
İki ḳuvvet ki tā dimāğa qarīb

N1 25b 718 Her biri başқа çün ser-i pistān
Şekl u üslüb u vaż‘ da yeksān

719 Bār-ı b̄üya hevā olup ḫammāl
Āḫir ol ḳuvvete ider işāl

720 Kār u bārın hevā idüp itmām
H̄is idüp ḳuvvet eyler istişmām

715 (b) laḫlaḫa-sā: faḫlaḫa-sā S5.

716 (a) şämme: şämmeyi S5.

- 721 Her ne deñlü olursa rāyiḥā-rīz
Derk ider b̄yımı kıılır temyīz
- 722 Şämme ile olur be-vech-i ḥasen
İntizām u nizām-ı mülk-i beden
- 723 Bū-yı hoş şey'e eyleyüp rağbet
Eyler anı bahāne-i şıḥḥat
- 724 Bū-yı mekruḥdan ider perhīz
Olmaya tā bedende şūr-engīz
- 725 Nā-muvāfiḳ-la olamaz me'nūs
İtdirür girye nāle aña ' aḫūs
- 726 Bū-yı gülden dimāğ olur mesrūr
Tuzlu şular döker velī bī-şūr
- 727 Ağladursa zükām-ı mu' tādı
Giryesi līk girye-i şādı
- 728 Şerbet-i b̄yı gülle şaḥş-ı dimağ
Eyler ekşer rutūbet-istifrāğ
- 729 Rāyiḥa ger ola keşīr u ḳalīl
Ḥālīḳı ḳudretine oldı delīl
- 730 Sünbül u gül ki oldılar hem-bāğ
Bularından bulur çü şemme dīmağ
- 731 Her birinden zühūr iden her b̄y
Beñzemez birbirine yekser-i m̄y
- 732 ' Anber u ' ūdı eyleseñ tebhīr
Bū-yı ' ūda uyar mı b̄y-ı ' abīr
- N1 26a 733 Māye-i nāfe oldı ḥūn-ı ciger
Ḳıl ḫaḳar burnına anuñ ' anber
- 734 Olmasa ger irādet-i muḫḫar
Ḥīç olur mıydı muḫtelif āşār
- 735 Cümlesi şun' -ı zāt-ı aḳdesdür
Şemme-i luḫfi ' āleme besdür
- Ḳuvve-i Zā'ika**
- 736 Ol Ḥudā-yı ' Azīz-i bī-hemtā
Ḥālīḳ-ı bī-şebīh-i arz u semā

725 (a) Nā-muvāfiḳ-la: Tā muvāfiḳ-la S5.

726 (b) bī-şūr: — şūr T.

- 737 Lezzet-efzā-yı hātır-ı āgāh
Telḡ-kāmı resān her gümrah
- 738 Zevḡ-baḡş-ı derūn-ı dāniş-ver
Çāşni-riz-i kām-ı şehd u şeker
- 739 Eyleyen şükri şekkerin helvā
Eyleyen küfri semm u renc u ‘anā
- 740 Ƙand iden gāhi mive-i şabri
Nüş-ı dārū iden gehi zehri
- 741 Şerbet-i Ƙahrıdur kerem-āmiz
Dārū-yı luḡfidur şifā-engiz
- 742 Ƙuvvet-i zāika idüp i‘ tā
Ādemi itdi şükrine güyā

Keyfiyyet-i Çāşnī Giriften

- 743 Çün mezūkāt ide dehānda Ƙarār
Eyler āna ruḡbetin işār
- 744 Bedraḡa eyleyüp lü‘ ābı āna
Ġür ider Ƙa‘ rına dilün güyā
- 745 Çāşnisini zevḡ idüp kuvvet
Hiss ider ta‘ mını o dem elbet
- 746 Nüş u zehri ki eyleye iz‘ ān
Farḡ ider her ne ise sūd u ziyān
- 747 Sūd-mend olanı ider muḡtar
Pes muzırdan Ƙaçup olur bi-zār
- N1 26b 748 Çün zebān zevḡ-ile Ƙılır ülfet
Düşmüş efvāha kesb idüp şöhret
- 749 Böyle bir zevḡ kim ola tenhā
Dil diler aḡza eylesün ihfā
- 750 Her ne zevḡ eylese ide tecviz
Dillenür belki eylesün perhiz
- 751 Eyler āḡir ḡakim anı inkār
Hażm olunmaz bu vaz‘ nā-hem-vār
- 752 Aḡzını her-dem eyle şekker-ḡā
Bir yiyüp biñ şükr ider dānā

746 zehri ki: zehri çü S5 // ider: — S4.

749 (b) Dil diler: Dil deger N1, İÜ1, İÜ3, S4, T.

- 753 Gerçi küt iledür kıvām-ı beden
İhtiyātı şağın kıoma elden
- 754 Oldı himye çü re's-i küll-i devā
Toḥmedür toḥm-ı derd u māye-i dā
- 755 Az ile it kanā' at eyleme az
Kıl helāli ḥarāmdan mümtāz
- 756 Gör ki ğırbāl olur ḥarīf-i temīz
Āsiyānuñ başı olur kārīz
- 757 Nān-ı ḥuşki-y-le dīde-i giryān
Berr u baḥre ider seni sulṭān
- 758 Küt için ğayra olmadan muḥtāc
Günde bñ kerre yigdür ölmek ac
- 759 Münkaṭı' dur seḥā-yı merd-i le'im
Ġayr-ı memnūndur ' aṭā-yı Kerīm
- 760 Ab-ı Hızr için olma minnet-dār
Öldürür minnet ādemi her bār
- 761 Hālīk-ı bī-zevāl-i pür-in' ām
Rāzıq-ı bā-nevāl u bā-ikrām
- 762 Ağzı ḥalk eyleyen Hudā-yı Cevād
Herkesüñ rızqını idüp icād
- 763 Āb u dāne virür aña ṭurmaz
Yoğ yire kimse āsiyā kıurmaz
- N1 27a 764 Şükrini kılmalıdur in' āmuñ
Kadrini bilmelidür ikrāmuñ
- 765 Ol Hudā-yı Lāṭīf u bī-pervā
Luṭf-ile anı eylemiş peydā
- 766 Tā ciger-teşneler idüp āşām
Göstere her nefesde şükre kıyām
- 767 Şerr-i āb oldı ma' nīde bāde
Virme aқluñ şarāb-ile bāda
- 768 Alma nāmın daḥi zebāna müdām
Girmesün ağzıña o nām-ı ḥarām
- 769 Fikrini it ḥayālden bīrūn
Mey-gede olmasun anuñ-la derūn

754 Beyit N1'de (DES); — İÜ1; T'de 755. beyit olarak yazılmış.

767 (b) şarāb-ile: şarāb-la T.

- 770 Neş'e-i bādeden idüp zinhār
Çalbūñi eyle maḥzenü'l-esrār
- 771 Yok ʿ araqda ḥayā vü şerm u edep
İbn-i bint-i ʿ inebdür aña laqab
- 772 Hem ḥarām-zāde hem edepsüzdür
Māderi ḥod ḥabişe bir kızdur
- 773 Bir ocuq oğlıyum diyü melʿ ün
Çoqları kendüye ider meftün
- 774 Kim görürse çeker soñunda keder
Mübtelāsı daḥi taʿ abbüs ider
- 775 Düşmen-i ʿ aqla ʿ ākil itmez meyl
Çatresinden çıkar anuñ biñ seyl
- 776 Māl-ı eytāmı ekl iden ebter
Fi'l-ḥaḳīqa o āteş ekl eyler
- 777 Gör nedür ḥaqlarında ḥükm-ārā
*Ye'külüne fi-bütühim nārā*⁸⁰⁴
- 778 Daḥi *lā-taqrabū* diyü tehdid⁸⁰⁵
İtdi Ol Ḥazret-i ʿ Aziz-i Mecid
- N1 27b 779 Rāzıkuñdan ḥelāl iste ḥelāl
Oldı zira ḥarām-ı ʿ ayn-ı vebāl
- Kuvve-i Lāmise**
- 780 Ol Ḥudāvend-i Bā'ışü'l-emvāt
Mübdiʿ u Münşī vü Ğaniyyü'z-zāt
- 781 Çābız u Bāsıḥ u Semīʿ u Başīr
Ḥāfız u Rāfiʿ u Latīf u Ḥabīr
- 782 Ḥayy u Çayyüm u Evvel u Āḥir
Berr u Tevvāb u Bāḥın u Zāhir
- 783 Tāmmü'l-ḳadredür ki nüh-ḳubbe
Ḥirmen-i şanʿ atında bir ḥabbe

773 (a) oğlyum: oğluyum T, S4.

777 (a) ne dir: ne der İÜ1; ne — : S5.

804 "Onların karınlarına tıkindıkları ancak ateştir." Bakara 2/174.

805 "Yaklaşmayınız..." En'am 6/152.

782 — S5.

- 784 Mīve-bahşende-i dirah̄t-ı ümīd
Luţfidur ufl-i müşkilāta kilīd
- 785 Bāġ-ı ikbāli eyleyen pür-bār
av-ı idbārı eyleyen zünnār
- 786 Mevsim-i ābı eyleyüp germā
ab[ ] -ı ānūnı eyleyen sermā
- 787 uvvet-i lāmise idüp īcād
Ādemi itdi luţf-ile dil-şād
- 788 Ekşer a[ ] zāya eyledi taḥşīş
Germ u serdi budur iden teşḥīş
- 789 Līk a[ ] zā içinde[ ] uzv-i ehār
Lāmise yodur anda ḥikmeti var
- 790 Bögrek u rī'e vü sipürz u ciger
Germ u serd eylemez bu devrde eşer
- 791 Ḥissini itdi ol Ḥudā-yı [ ] alī
Re's-i sebbābe-i yeminde avī
- 792 Oldı bu [ ] uzv cümleden ālāk
Cünbüş-i nabzı ḥoş ider idrāk
- 793 Olmayaydı bedende lems eger
Mess iderdi aña ne deñlü zarar
- N1 28a 794 İhtirāz itmezidi āteşden
Bürde utmazdı cāmeden cevşen
- 795 ut ulaġını fehm idüp ḥurde
*Cübbetü'l-bürdi cünnetü'l-berdi*⁸⁰⁶
- 796 Ḥar u berdün ü oldı def[ ] i ehemm
Gelmesün tā ki [ ] uzva andan elem
- 797 Luţfi ile yaratdı melbūsāt
Germ u serde siper ola āt āt
- 798 Cāmeler ni[ ] met üzre ni[ ] metdür
Şükriñi eylemek sa[ ] ādetdür

784 (b) müşkilāta: müşkilāt-ı S5.

785 Pür-bār: pür-pār S5 // idbārı: ibāli S5.

787 (b) luţf-ile: luţf-la S4.

794 (a) itmezidi: itmez idi T, S5.

806 "*Cübbe (uzun elbise) soġuktan korur.*"

- 799 adr-i acetden olmasun ezbun
Yosa eyler iyası kibre zebun
- 800 My-1 jlde kelle-pş yiter
Baş belası  imāme v efsr
- 801 My-1 ser oldu tc-1 mder-zd
Gel tırş eyle bundan ala murd
- 802 Őa u tc oldu veznde hem-reng
Baş u taş oldu Őuret hem-seng
- 803 Őaun tca eyleme tebdl
Başun taş a vurma olma zell
- 804 Ehl-i tecrde bir klehh besdür
B-klh olsa di enfesdr
- 805 ıvrılıp p p olur destr
Oldı her türü gyiy bir mr
- 806 Kş u sammr u aum u sincb
Kibr u  ucbe  aceb olur esbb
- 807 Olmaz ol pş-bn-i merd-i gyr
Cme-i mste r-ile maqrr
- 808 Yek-be-yek lini tedebbür ider
Evvelin irin tezekkür ider
- N1 28b 809 Evveli abs-gh-1 undadur
iri teng-n-y topradur
- 810 Pşşi evvelinde oldu pels
irinde kefendr aa libs
- 811 Bir iki gün giyüp az u r
k-i ber-ser giyerse de db
- 812 Eyle tav libsını der-ber
Budur ancak maşff-1 aşre siper
- 813 Ol ud-y aviyy-i b-hemt
Didi lkin *yenlh't-tav*⁸⁰⁷

802 (a) Sa: Őac T, S4, S5 / Őa u tac: Tac u Őa İÜ1.

803 (a) Őaun: Őaun N1, İÜ3, T, S5.

807 (b) mste r-ile: mste r ile S5.

809 (b) topradur: topradur N1, İÜ1, S4.

807 "*Takvanız ona ulaşacaktır.*" Hacc 22/37.

- 814 Yoḥsa dūnya libāsıdur fānī
Çāk olur dāmen u girībānı
- 815 Her ne deḥlū olursa da zībā
Eyler andan bürehne dest-i қаzā
- 816 Germ u serd-i kıyāmeti yād it
Nīm-i şeb turma āh u feryād it
- 817 Her zamān cāme-pūş-ı tāt at ol
Her nefes mazhar-ı ināyet ol
- 818 Olma fermān-ı Hālıķa ser-keş
Tā ki mess itmesün saña āteş
- 819 Şun-ı İzid yār itdi çün lemsi
İtdi kāmil meşā-ı ir-i ḥamsi
- 820 Bunları zāhire idüp ta-yin
Eyledi her birini ḥisse mu-in

Ḥavāss-ı Ḥamse-i Bātına

- 821 Līk ol Ḥazret-i Ālim u Ḥakīm
Şāni-ı bi-zevāl u Ḥayy u Ḥadīm
- 822 Enderün-ı dimāğa beş kuvvet
Vaz-ını iktizā idüp ḥikmet
- 823 Bunları dāḥi eyleyüp terkīb
Mağz-ı ādemde eyledi tertīb

Ḥiss-i Müşterek

- N1 29a 824 Evvelā ḥiss-i müşterek ki anı
İtdi ol Ḥālıķ u Ra'ūf u Ğanī
- 825 Beñzer ol ḥavza kim olur memlū
Aña beş lüleden aķa beş şu
- 826 Her ne şüret ki derk ider zāhir
Āb-veş ḥavza şabb olur bir bir

Ḥayāl

- 827 İzdihām itmegi-y-le anda şuver
Lāzım oldı aña ḥazīne meger
- 828 Ḥıfz için tā ki olmaya zāyi-ı
İktizā itdi ḥikmet-i Şāni-ı
- 829 Ḥudreti-y-le ḥayālī var itdi
Anı ol günce günc-dār itdi

- 830 Eyley ol cümlesini zîr-i nigîn
Lâzım olduḡda tâ ide tebyîn
- 831 Olmayaydı ḡayâl eger ber-pâ
Ḥiss-i zâhir olurdu cümle hebâ
- 832 Ḥâtıra düşmeyeydi bir âvâz
Unıdulurdu bû-yı müşk u piyâz
- 833 Çehre-i yâri eyleyüp der-yâd
Âşık itmezdi nâle vü feryâd
- 834 Zaḡmet-i niş u lezzet-i nüşı
Añmaz idi idüp ferâmüşı

Vehm

- 835 Ba' deḡ ol Ḳadîr-i ḡikmet-kâr
Ḥayy u Ḳayyüm u 'Âlimü' l-esrâr
- 836 Rabb-ı zü'l-' arş u müstedâm u Ḳadîm
Mâlikü 'l-mülk u bî-zevâl u Kerîm⁸⁰⁸
- 837 Derk-i ba' z-ı me' âniye âlet
Olmaḡıyçün yaratdı bir kuvvet
- 838 Oldı bu ism-i vehm-i-le mevsüm
Ba' z-ı meçhül anuñladur ma' lüm
- N1 29b 839 Ma' nâ-yi cüz'iyi ider idrâk
Ya' ni külliye olamaz derrâk
- 840 Ḥâtemüñ cüdına olur danâ
Eş' aşüñ ḡırşını bilür meşelâ
- 841 Ḥükmi cârî dimâḡa ser-tâ-ser
Gâhi ' aḡla daḡı tasalluḡ ider
- 842 Meyyit olsa kişi-y-le hem-âḡüş
Anı bîñ ḡavf-ile ider medhüş
- 843 Muḡtezâ-yı ḡired budur ki cemâd
Ḥiç andan zarar degil mu' tâd
- 844 Ḥükmi-i ' aḡliyi vehm idüp taḡfîf
Cânlanur belki dîr ider taḡvîf

808 "Mülkün sahibi." Âl-i İmran 3/26.

838 (a) vehm-ile: vehm-le S5.

839 (a) cüz'iyi: cüzü'i S5.

841 (a) dimâḡa: demâḡa İÜ1 (harekeli).

844 (a) ' aḡliyi: ' aḡlı N1, T, S4, S5; ' aḡıllı İÜ1 / taḡfîf : taḡvîf S4.

845 Hükmini mülk-i serde itdi revān
Bu sebebden aña dinür sultān

Hāfıza

846 Vehm-i hengāme germ olup her an
İtdi şad-güne ma' niyi iz' ān

847 Lāzım oldu aña daği gencür
Tā ki ma' nālar olmaya mestür

848 ẖuvvet-i hāfıza idüp icād
Hıfzıçün virdi aña isti' dād

849 Hāfıza olmayadı ger-peydā
Hātırā gelmeyeydi bir ma' nā

Müfekkire

850 Ol Hudā-yı Müheymin-i bī-^ç ayb
Mü'min u Bārī vü Velī bī-rayb

851 Mālik-i mülket-i kazā vü kader
Hākim u Hālīk-ı ẖuvā vü ẖuder

852 Mağzda başka ẖuvvet itdi pedīd
Yapdı vehm u hayāle sedd-i sedīd

853 Başı aña ayağı büke hemān
Muhtelis-kirme beñzer ol fettān

N1 30a 854 Nāmı bu ẖuvvetüñ müfekkiredür
Kendü zu' mınca bir muşavviredür

Ađgāş-ı Ahlām

855 Çünki vehm u hayāle nāzirdür
Hīle fenninde hayli māhirdür

856 Gāh andan buña ider işāl
Gāh bundan aña ider idhāl

857 Şüret u ma' niyi ider tafşīl
Gāh terkīb ider gehī taḥlīl

858 Gāh biri birine ḥalṭ eyler
Gösterür dürlü dürlü vākı' alar

859 Olduğıçün bu deñlü bī-ārām
Gördüğü ḥ'āb cümleten ahlām

852 (a) pedīd: bedīd S5.

858 (a) Gāh: Gāhi İÜ1.

‘ Aql

- 860 Ol Hudāvend-i Mübdī vü Muḥṣī
Cāmi‘ u'n-nās u Mübdi‘ u Muḥyi
- 861 Hük-m-fermā-yı maḥfel-i melekūt
Ḥikmet-ārā-yı menzil-i ceberūt
- 862 Zātı idrāk-i ‘ aqıldan ‘ ālī
Vaşmet-i naḫş u cehilden ‘ āri
- 863 Ḥikmetinden ḥıred degil āgāh
Dest-i idrāk aña olur kūtāh
- 864 Bār-gāh-ı Celāli bī-teşvīş
Ḥayret-efzā-yı vehm-i dūr-endiş
- 865 Ḥusrev-i‘ aqlı eyleyüp icād
İtdi her meş‘ arı aña münkād
- 866 Şāh-ı ‘ aqlı oldı anlara ser-dār
Cümleten bunlar aña ḥidmet-kār
- 867 Her ne fermān iderse ol server
Bī-bahāne Muṭī‘ u Fermān-ber
- 868 Böyle bir Şāh-ı ma‘ delet-‘ ünvan
Hük-m u fermānı vācibü'l-iz‘ ān
- N1 30b 869 Böyle bir Pādişāh-ı şāhib-re'y
Pā-yı fikret-le āsumān-peymāy
- 870 Şāh-ı evreng-i mülket-i dil u cān
Ḥākim-i merz u büm-ı emn u emān
- 871 Hük-m-i ‘ ālem-muṭā‘ ı sārīdür
Ḥūn gibi mülk-i tende cārīdür
- 872 Sākinān-ı beden aña bende
‘ Āmilān-ı kūy-ı ser-efkende
- 873 Sāye-i ‘ adli olmasa memdūd
İntizām-ı beden olur nā-būd
- 874 Mülk-i ten ‘ adli ile bī-şer u şūr
Tīg-i ḳahri-y-le ser-keşān maḳhūr

860 Beyit S5'de bir sonrakiyle yer değiştirmiş 861. beyit olarak yazılmıştır. Daha sonra beyitlerin yanlarına sūrhla Hı ve mim harfleri konularak takdim tehir yapılacağı belirtilmiştir.

862 Vaşmet: Vaşme-i S5.

866 Ḥidmet-kār: ḥizmet-kār İÜ1.

- 875 Böyle bir pādişāh-ı ʿālem-rām
Olmasa ʿadl u dād olur gümnām
- 876 Vākiʿ olsa qalem-revine hālel
Ya gelürse kuvāye zaʿf u kesel
- 877 Anı taşhīh ile ider ıslāh
Re'y-i şā'ib-le her birin iflāh
- 878 Her ser-engüşt-i re'-yi ʿağde kesil
Fikr u tedbiri hāl-i şad-müşkil
- 879 Mucib-i hāl u ʿağd-ı istidlāl
Bā' is-i imtiyāz-ı haqq u dālāl
- 880 Cümle girdārı maşlahat-āmīz
Hayr u şerri dürüst ider temyīz
- 881 Reh-nümā-yı tarīqa-i burhān
Zīver-efzā-yı şafha-i imkān
- 882 Evvelīn nükte-i kitāb-ı hudūş
Evvelīn harf-i faşl-ı bāb-ı hudūş
- 883 Yekke tāzende-i felek-meydān
Bir adımdur aña zemīn u zamān
- N1 31a 884 Esb-i fikri iderse germ-likām
Lā-mekāndur aña mekān u maqām
- 885 Mümkini eyledükde zīr-i qadem
Cilve-gāhı olur vücüb u kıdem
- 886 Aña hem-vāre maṭlab-ı a' lā
İttilā' ı haqāyık-ı eşyā
- 887 Hadd-i zātında ʿaql-ı cevherdür
Belki bir hāncer-i mücevherdür
- 888 Her ne müşkil ki olmaya münhāl
Bir nazar-la virür aña fayşal
- 889 Kesb-i meçhülde olup āgāh
Haqdur *el-Kāsibü Habību'llāh*⁸⁰⁹
- 890 Mümkināt içre ʿaql-ı a' lemdür
İlm u hikmet aña müsellemdür
- 891 ʿAql sermāye-i sa' ādetdür
Rehber-i serhad-i hidāyetdür

877 (b) şā'ible: şāyib-le N1, İÜ1, İÜ3 / iflāh: ıslāh İÜ3.

809 "Çalışan / kazanan Allah'ın sevgili kuludur."

892 Kimse adrini idemez tavif
Kendü kendün meger ide ta' rif

893 Neçe vaf eylesün anı vaaf
Vafi birün-ı perde-i evsaf

894 Neçe ta' rıfı ider tertib
Cins u fali-y-le olmamı terkib

Nuk

895 Fi'l-aıa aa bu rütbe yiter
K'old'anu-la vücüd-ı nuk-ı beer

896 Ol Kerem-kānı Hāzret-i üddüs
Ma' den-i Luf u Meramet-me'nūs

897 *Akemü'l-Hākimin*-i ayl-i ' ibād⁸¹⁰
Esra' u'l-Hāsibin-i yevm-i tenād

898 Zāt-ı pāk-ı adimi bi-kem u keyf
Feyz-i cüd-ı ' amimidür bi-ayf

N1 31b 899 Zerre lufı cihāna vāfidür
Kāf u nūn kā'ināta kāfidür⁸¹¹

900 *Kāf u nūm* iderse ger hem-dem
āfdan āfa var olur ' ālem

901 Olmayaydı cihānda nuk u beyān
Gelmeyeydi vücūda kevn u mekān

902 avlı u fi' li hemie pür-ikmet
Her kelām-ı adimi bi-ālet

903 Eyledükde tekellüme āgāz
arf u avt anda olamaz dem-sāz

904 Lufı āsāyı-i dil-i mecrū
ahrı āüb-ı ' alı u āfet-i rū

905 Ādeme nukı eyleyüp in' ām
ıldı anu-la anı irin-kām

893 Neçe: nice S5.

810 "Hükmedenlerin en iyi hükmedeni." Hüd 11/45, Tın 95/8.

811 "Ol! der ve olur." Bakara 2/117; Āl-i İmran 3/47, 59; En'am 6/73; Nahl 16/40; Meryem 19/35; Yasin 36/82; Ğafir 40/68.

903 (b) olamaz: olmaya S5.

904 (a) mecrū: marū S4.

- 906 H̄ikmeti-y-le olup zimām-ı sūhan
Beste-i kūşe-i ḥarīm-i dehan
- 907 Oldı dil-bestesı zebān gūyā
Ḥükmini her nefes ider icrā
- 908 Nuṭḡdur luṭf-ı ḥāşş-ı Yezdānī
Mā-bihī'l-imtiyāz-ı insānī⁸¹²
- 909 Eyledükde me'āniyi dil-bend
Nuṭḡkuñ āvāzesini kıldı bülend
- 910 Nuṭḡdur cālib-i sūrūr u elem
Nuṭḡdur mūcib-i seḫā vü kerem
- 911 İtdüdür gāhi giryēne ḥande
Oldı bī'l-ḥāşşa hem-çü seng-yede
- 912 Berḡ-āsā gehī idüp ḥandān
Ebr-sān-gāhide ider giryān
- 913 Nüktedān-ı kitāb-ı faẓl u hüner
Tercemān-ı zamīr-i dāniş-ver
- N1 32a 914 Ni' met-i ercümend-i ḥāşşü'l-ḥāş
Baḥr-i pür-gevher-i dile ḡavvāş
- 915 Ma' nī bir gevher-i girān-māye
Lafz aña ḥuḡḡa-i şadef-pāye
- 916 Cevher-i 'aḡlı eyleyen efser
İtdi dürc-i dehānı pür-gevher
- 917 Mūydu lāfz u şāne der-dendān
Aña meşşāta oldı şaḡş-ı zebān
- 918 Tā ki ol mūyı kıla ser-tā-ser
Nev-'arūs-ı me'aniye zīver
- 919 Ḥacle-i dilden eyledükde birün
Geydirür şad-libās-ı gūn-ā-gūn
- 920 Vefḡ-ı dil-h'āh idüp anı tezyīn
Bī-teḡāfūl ider kecāve-nişin
- 921 Ya' ni eyler hevā-yı bī-ārām
Aña beytü'l-'arūs gūşı maḡām

812 " (Konuşma) insanın ayrıcalıklı bir özelliğidir."

910 (a) cālib-i: cālenib-i S5.

911 (b) hem-çü: çü İÜ1, İÜ3, T, S4, S5.

- 922 Pes sühan dürr-şadefdür aña çü güş
 923 Ma' nide olmağ-iledür hoş-āb
 924 923 Ma' nide olmağ-iledür hoş-āb
 924 923 Ma' nide olmağ-iledür hoş-āb
 924 923 Ma' nide olmağ-iledür hoş-āb
 925 Bā-ḥuşuş ol sühan ki ma' nī-dār
 926 Nüktesüz her sühan olur bī-sūd
 927 Olmasa bir sühanda ger-hencār
 928 Lafz-ı bī-ma' nā olsa āb-ı zülāl
 N1 32b 929 Bir sühan k'anda olmaya ser u bün
 930 Her sühan k'olmaya dürüst u şavāb
 931 Ger zühūr ide māh-rülerden
 932 Ākilün güft u gūyı mevzündür
 933 Zikr-i ḥayra lisānuñ eyle süvār
 934 Zāhiri bātın ile kıl yeksān
 935 İ' tiyād eyle sırrı kitmāna

922 kuvvet-i: kuvve-i S4.

813 "Akıl sahipleri." Maide 5/100; Talak 65/10.

923 (a) olmağ-iledür: olmağ-ile dürr-i İÜ1.

927 ḥımār: ḥımār S4.

928 (b) Ehl-i dil: Ol dil İÜ1.

931 (b) süzen: süden S5.

932 (b) Herzegünüñ: Herzegüyuñ İÜ1.

934 (a) bātın ile: bātın-ile S4.

935 (a) eyle: itme S5.

- 936 Kesr-i 'arziçün eyleme düşnām
İtme ol ef' iye dehānı künām
- 937 Kizbe dinse 'aceb mi mār-ı gezān
Bağ ki hem-rengdür yılan u yalān
- 938 Hāme-veş eyleme zebānı dırāz
Ya' ni her ferde olma ħarf-endāz
- 939 Zāde-i ṭab' uñ olsa ber-güftār
Eyleme anı şāhid-i bāzār
- 940 Bikr-i fikrini eylemez üstād
Bī-maḫal nev-'arūs-ı her dāmād
- 941 Hīç fark itmez ehl-i dāniş u fen
Bint-i fikrini bint-i bibrinden
- 942 İtme nādāna 'arz-ı fażl u hüner
Gevher u dürri kıılma ṭu' me-i ħar
- 943 Ma' rifetdür hümā-yı devlet-dār
Āşiyān olmaz aña her ser-i ħār
- 944 Kendü kesr-i vaḫārın itdi ḫabül
Cerr için ruḫ' asın iden keşkül
- 945 Eylemez rif' at isteyen dānā
ḫarf-i cerri lisānına icrā
- N1 33a 946 Çün mürū'et değıl hecā-i kerīm
Andan eşna' değıl mi medḫ-i le'īm
- 947 Dürr u gevher olursa şad-ḫar-vār
Güş-vāre ider mi anı ḫimār
- 948 Ḳadrini gevherüñ çü itmedi pās
Bāri şun aña rize-i elmās
- 949 Gerçi hem-ḫarfdür kelām u kemāl
Gerçi hem-rengdür maḫām u maḫāl
- 950 Her kelāmı kemāl fehmi itme
Her maḫāmı maḫāl vehmi itme

937 N1'de (DES).

939 ber-güftār: pür-güftār S4.

940 nev-'arūs: 'arūs T.

941 N1'de (DES).

942 dürri: zerri S5.

944 iden: itdi İÜ3.

- 951 Ser-be-müher-i süküt olan güftār
Fi'l-ḥaḳīḳa odur dürr-i şeh-vār
- 952 Dürr-i yek-dāne zīb-i efser-i ser
Oldı ḥar-mühre ziynet-i düm-i ḥār
- 953 Diñleriseñ güvāh-ı da' vī-hüş
İki şahid iki leb-i ḥāmüş
- 954 Nüzhet u bũ naşibe-i güldür
Söz u nāle sezā-yı bülbüldür
- 955 Bil ki nuṭḳ u beyāndan maḳşüd
Şükr-i in'ām-ı Ḥazret-i Ma'bud
- 956 Şükr ile ol hemişe şekker-ḥā
Tā zebān ola loḳma-i ḥelvā
- 957 Ni' met-i Ḥaḳ ki oldı bī-pāyān
Dilde yoḳ şükre aña tāb u tüvān
- 958 'Ömr olursa eger hezārān-sāl
Her nefes hem hezār-ı şükre mecāl
- 959 Neçe mümkün edā-yı şükr u sipās
Binde birine bundan eyle kıyās
- 960 Şükr ḥod-kend u ni' met-i 'uzmā
Şükre şükr eylemek de oldı revā
- N1 33b 961 Şükr ḥālını añlar ehl-i süḥān
*Mā-şekernāke Ḥaḳḳa şükrikeden*⁸¹⁴
- 962 'Acz-i şükr oldı şükr-ile hem-teng
Şükre hem-sengdür hemān leb u seng
- Tenāsül-i Ādem 'Aleyhi's-Selām**
- 963 Ol Ḥudā-yı Muşavvir-i bī-'Ayb
Naḳş-pervāz-ı şafḥa-i lā-rayb⁸¹⁵
- 964 Ḳādir-i bī-şebīh u Ferd u Şamed
*Ellezi lem Yelid ve lem Yüled*⁸¹⁶

956 (a) Şükr ile: Şükri-y-le N1, İÜ3, S4, T.

960 (b) kend ü: kendi S4.

814 "Sana layıkıyla şükredemedik."

815 "Şüphesiz yoktur." Bakara 2/2.

816 "Doğmamış ve doğurulmamıştır." İhlas 112/3.

- 965 Vāhid-i z̄ü'l-Celāl-i bī-ṣānī
Vaḥdehū lā-ṣerīke leh ṣānī⁸¹⁷
- 966 Hākīm-i ʿ adl-i rüz-ı lā-ensāb
Mübdīʿ -ı bī-naẓīr-i ümm-i kitāb
- 967 Gevher-efrüz-ı dürc-i raḥm-ı ṣadef
Zıkr-i bākī-nümā-yı ḥayr-ı ḥalef
- 968 Münşīʿ -i bī-melāl u ʿ ayy u fütür
Şānīʿ -i bī-zevāl u ʿ acz u kuşūr
- 969 Māye-sāz-ı uşul-i mā-i mehīn⁸¹⁸
Ḥālīku min sülāletīn min tīn⁸¹⁹
- 970 Fāyız-i bī-dirīğ-i cūd-ı ʿ amīm
Cedvel-ārā-yı aḥsen-i taḳvīm⁸²⁰
- 971 Naḥl-bend-i ḳad-i elif-şüret
Muẓhir-i sırr-ı nükte-i vaḥdet
- 972 Feyz-i rūḥını eyleyüp nāzil
Bint-i ʿ İmrānı eyleyen ḥāmil
- 973 Mīve-çīn-i püser iden pederī
Cā-nişīn-i peder iden püserī
- 974 Ademün çün tenāsülını murād
Eyledi ol Ḥakīm u Rabb-i ʿ ıbād
- N1 34a 975 Tā ki olduḳca ʿ ālem-i fānī
Pāy-dār ide nevʿ -i insānı
- 976 İtse dest-i ḳaẓa anı ber-bād
Aña ḳāʿim-maḳām ola evlād
- 977 ʿ Ömri deh-rüze-i serāy-ı sipenc
Bī-ḥalef ser-be-ser meşekḳat u renç
- 978 Bīd-i bī-ḥāşıl olmağın her an
Oldı hem ser-nigün u hem lertzān
- 979 Eyledükte vedāʿ -ı dār-ı ğarūr
Ḥayfdur nāmı olmamaḳ mezkūr
- 980 Olsa ʿ ömrün piyālesi ser-şār
Aña devr-i püser olur ğam-ḥʿār

817 "Tek ve ortağı yoktur."

818 "Bayağı su." Secde32/8.

819 "İnsanı süzme çamurdan yarattık." Mü'minun 23/12.

820 "Biz, gerçekten insanı en güzel bir biçimde yarattık." Tin 95/4.

- 981 Ser-nigūn olsa ger dıraht-ı vücūd
Nāmı bī-toḥm olur anuñ nā-būd
- 982 Zübde-i cism u cān olur evlād
Nūr-ı çeşm-i cenān olur evlād
- 983 Mīve-i hoş-güvār-ı naḥl-ümmīd
Bā' is-i zikr u ni' met-i cāvīd
- 984 Hāşıl-ı 'ömr-i māder u dāmād
Ḳurretü'l-'ayn u berg u bār-ı fu'ād⁸²¹
- 985 Her ki ḥayr-ı ḥalef iderse veled
Yoḳ 'aceb dinse zinde-i sermed
- 986 Oldı dünyā çü ḥayme-i şeb-bāz
Āmed u şüd degildür anda dırāz
- 987 Cünbüş u güft u gū-yı cümle ḥayāl
Yekser uzḥūke bī-şebāt u me'al
- 988 Çünki hengāme-çin ola nāgāh
Dest-i ḳudret olur aña kūtāh
- 989 Olma naḳş u nigārine meftūn
Zehr-i ef' i ider seni maḡbūn
- N1 34b 990 Ger ḥayātuñ olursa şāḥ-ı nebāt
Ḳat' ider anı ḳātı' u'l-lezzāt
- 991 Oldı sūdı ziyān-ile hem-zād
Ḥirmen-i 'ömri merg ider ber-bād
- 992 Gerçi mātem çekerler iḥvānuñ
Çāk iderler senüñ giribānuñ
- 993 Furşatı bil ḡanīmet itme telef
Ḥayr-ile zikri eyle ḥayr-ı ḥalef
- 994 İḳtizā itdi ḥikmet-i Mevlā
Ādemüñ neslin eyleye ibḳā
- 995 İtdi Ḥavvāyı Ādeme hem-ser
İkisinden vücūda gele beşer

821 "Gözümüzün aydınlığı olacak insanlar." Furkan 25/74; Secde 32/17.

988 (b) olur aña: aña olur S5.

991 (a) ziyān-ile: ziyān-la T.

995 (b) gele: geldi T, S5.

- 996 İtdiler birbiri ile peyvend
Oldı hāşıl neçe neçe ferzend
- 997 Düşdi burc-ı şerefde çünki kırān
Oldı t̄ālī^ç iki meh-i t̄ābān
- 998 Baṭn-ı vāḥidde ya^ç ni ümm-i beşer
Vaż^ç iderdi hemişe māde vü ner
- 999 Yüz yigirmi baṭında pes Ḥavvā
İtdi bu vaz^ç ı ser-be-ser icrā
- 1000 Ḥaşr-ı evlād u iḥtilāf-ı bütün
Oldı ḥadd-i şumārdan bīrūn
- 1001 Ādemūñ şer^ç i üzre ^ç aḳd-i zevāc
Bulmuş idi şu resme ḥüsn-i revāc
- 1002 Baṭn-ı evveldeki olan tev'em
Baṭn-ı şānī ile ola hem-dem
- 1003 Evveli şāniye iderdi refīḳ
Şāniyi evvele iderdi şaḳıḳ
- 1004 Birbiri-y-le idüp anı hem-ber
Duḡterine püser ola şevher
- Ḳatl-i Ḳābīl-i Hābīl-rā**
- N1 35a 1005 Toḡdı İḳlīmiyā ile Hābīl
Hem Leyūzā ile me^ç an Ḳābīl
- 1006 Şer^ç -i Mevlāyı eyleyüp inkār
İtdi Ḳābīl ibā vü istikbār
- 1007 Ḥüsn-i hem-zādını görüp Ḳābīl
İtdi diyü ḥased anı taḥvīl
- 1008 Ḳatl-i Hābīle eyleyüp ikdām
Oldı rüz-ı cezāyā dek bed-nām
- 1009 Bīst-sāle civān iken Hābīl
Pençe-i gürge düştü oldı zelīl
- 1010 Böyledür böyle ^ç ādet-i iḡvān
Yūsufuñ ḥālī bir ḳavī burhān
- 1011 Kim ki olsa hased-le ālūde
Tā dem-i āḡar olmaz āsūde

- 1012 Zerrece olsa s̄inede k̄ine
C̄ay-ı ef̄ ī olur hemān s̄ine
- 1013 Bir marāz dur ki def̄ i müşkildür
Miḥnet-i c̄ān u āfet-i dildür
- 1014 Eyledükde birāderin küşte
Oldı ʿālemde zār u ser-geşte
- 1015 Bed-duʿ ā-i peder-le ḥāne ḥarāb
Oldı cismi siyāh hem-çü gurāb
- 1016 Ne ʿacebdür olursa ḥāli tebāh
Rehberi zāg olan olur gümrāh
- 1017 İnkisār-ı peder olup peyvest
Oldı cām u ḥuyūtı ḥurd u şikest
- 1018 Yüz karasına bāʿ iş oldı ḥased
Dergehinden Ḥudā da eyledi red
- 1019 Şerʿ -i Mevlādan olmayan ḥoşnūd
Ḥaḳ u ḥalkı ider anı merdūd
- N1 35b 1020 Ehl-i d̄in emr-i şerʿ e tābiʿ dūr
Şerʿ in̄ iḡmāzı şerre rāciʿ dūr
- 1021 İtme engüşt-i ṭaʿ nı şerʿ a dirāz
Şerʿ kesdügi parmaḡuñ acımaz
- 1022 Her ne fermān ide saña Şariʿ
C̄ān u baş-ile ol aña tābiʿ
- 1023 Her ne emr eylerise itme ibā
ʿAbde lāzım iṭāʿ at-ı Mevlā
- 1024 Bākī oldukca Ādem u Ḥavvā
İtdiler bu şerīʿ atı icrā
- Vefāt-Yāften-i Ādem ʿAleyhi's-Selām**
- 1025 Şulbi evlāddan nebīre zuhūr
Eyledi müddet-i sinin̄ u şühūr
- 1026 Nüh-şad u s̄i ki geçdi ʿömrinden
İtdi terk-i libās-ı teng-i beden
- 1027 Mürḡ-i c̄ānın ḳafesden itdi rehā
Küngür-i ʿarşı eyledi me'vā

- 1028 Geldügi semte eyleyüp pervāz
 1029 Ādem itdükde ‘azm-i dār-ı qarār
 1030 Şiṣ olmağ-la cümleden mehter
 1031 İtdi dārū-yı merg anı medhūş
 1032 Kıldı dest-i każā anı vīrān
 1033 Ol da itdi mekānını tebdīl
 1034 Bāğ-ı ‘ukbāya eyledi çü hırām
 N1 36a 1035 Defter-i ‘ömri oldı çün mensūh
 1036 Ya‘ ni İdrīs kim o zāt-ı şerīf
 1037 Göklere ref^ç olundı ‘İsā-vār
 1038 Sāğar-ı merg anı da itdi harāb
 1039 Oldı bāb-ı ‘adem aña meftūh
 İtdi me'vā yirini Hāzret-i Nūh
Da‘ vet-i Nūh ‘Aleyhi's-Selām
 1040 Devr-i Nūha yitişdi çün nevbet
 1041 İtdi tāt-ı nübüvveti der-ser
 1042 Nāzil olduğda Vaḥy-i Yezdānī
 1043 Tā ki güm-geşteğān-ı rāh-ı dālāl
 Yite ‘isyanda olmaya bed-ḥāl

1028 (b) Ẓudsiyāni-y-le: Ẓudsiyān ile S5.

1030 (b) cān nişin-i → (DD) cānişin-i İÜ1.

- 1044 İtdi ḥabl-i metīni bī-pervā
Cāh-ı üftādegān küfre rehā
- 1045 Meş' al-efrūz-ı *İtteku'llāhdan*⁸²²
İtdi rāh-ı hidāyeti rūşen
- 1046 İtdi tevḥide ümmetin terġīb
Gāh luṭf eyleyüp gehī terhīb
- 1047 Eyledi her birine Ḥaḫḫı beyān
Ḥüsn-i imān u ḫubḫ-ı küfri ' ayān
- 1048 Açdı dükkān-serāy-ı şad hikmet
Ḥaste-i şirke tā vire şerbet
- N1 36b 1049 Kāfirūn derūnı idüp temyīz
Aña emr itdi şirkden perhīz
- 1050 İtdi mu' cez-le Ādem-i şānī
Za' f-ı ḫalbe ' ilāc-ı rūḫānī
- 1051 Görđi şiryān-ı i' tiḫādı zebūn
Cünbişin nā-muvāfiḫ-ı ḫānun
- 1052 Tenḫıye ḫükmīn eyledi fermān
Tā fużül-i ' inād ola rīzān
- 1053 Olmadı dest-i da' veti-y-le müfīd
Südde-i küfre nişter-i tehdīd
- 1054 Bulmadı çün zevāli hayza-i şekk
Didiler bir zamān *enü' minü lek*⁸²³
- 1055 Küfr u tuġyāna eyleyüp işrār
Nuşḫ u pendīni itdiler inkār
- 1056 Eyledi baġy u kibr u ' ucb u ġurūr
Rāh-ı Ḥaḫḫdan hezār-merḫale dūr
- 1057 Zecr u tevbiḫa itdiler āġāz
Oldılar Nūḫ'a seng-i ṭa' n endāz
- 1058 Āteş-i kīne eyleyüp sūzān
Şīne-i rişin itdiler pūryān
- 1059 Bir yanından hücūm-ı şad ' adā
Bir yanından ' itāb u istihza
- 1060 Tīr-i cevri u eziyyet-i aġyār
Cāna kār eyledükde āḫir-kār

822 "Allah'tan korkun!." Maide 5/100; Talak 65/10.

823 "Sana mi inanacağız?." Şu'ara 26/111.

Bed-duā Kerden-i Nūh mer-Ḳavm-i hod-rā

- 1061 İtdi dest-i du^ç āyı ber-bālā
İtdi ḳavmin helakin istid^ç ā
- 1062 Nevḫa-senc itdi Nūḫı cevr u sitem
Sīne-rīṣ itdi zehr u ḳahr u elem
- N1 37a 1063 Oldı söz u güdāz-ile nālān
Şıdḳ-ile Rabbi Lā-tezer-gūyān
- 1064 Ol Ḥudāvend-i Ḳāḏiyü'l-ḫācāt
ç Ālimü's-sırr u Ḳābilü'd-de^ç avāt
- 1065 Merḫamet-pīşe-i dil-efkārān
Mekremet-riz-i ḫün-ı dil-ḫ^vārān
- 1066 Kām-baḫş-ı derün-ı ḫācet-mend
Dest-gır-i fetāda ender-bend
- 1067 İtdi Nūḫuñ du^ç āsını maḳbül
Oldı her ḫ^vāhişine ḫüsn-i ḳabül
- 1068 Şurṫa-i raḫmetini itdi vezān
İşna^ç i'l-fülke emri oldı revān⁸²⁴

Vaşf-ı Tūfān

- 1069 Nālesin itdi ebr-i raḫmet-riz
Giryesi āḫir oldı tūfān-ḫiz
- 1070 Cūş idüp nā-gehān çeh-i tennūr
Anda fevvāreler idince zuhūr
- 1071 Āsumān eyledükde *fetḫu'l-bāb*⁸²⁵
Oldı rü-yı zemīn bütün *garḳ-āb*⁸²⁶
- 1072 Sū-be-sū çıkdı itdi tuḡyānı
Ṭaḡları başdı aldı meydānı
- 1073 Bād-ı ḳahr olmaḡ-ile mevc-efgen
Oldı her seyli māha silīzen
- 1074 Gūyiyā itdi şāhbāz-ı sefid
Zir-i bālinde beyzāsın nādīd

1063 (a) güdāz-ile: güdāz ile T.

824 "Gemiği yap!." Hūd 11/37.

825 "Göğün kapılarını açtık..." Kamer 54/11-12.

826 "Boğulacaklar bğuldu." Hūd11/44.

- 1075 Āb-ı ateş nişān-ı pür-māye
Çarḥ-ı nīliye oldı hem-sāye
- 1076 İtdi küffāre münhī-yi idbār
Çavl-i *eyne'l-meferrā* bes tekrār⁸²⁷
- 1077 Müntakīmdür Hudā-yı dost-nüvāz
Dest-i qahrın ider 'adūya dırāz
- N1 37b 1078 Raḥmeti merhem-i dil-i şad riş
Hışmı cān-gāh-ı merdüm-i bed-giş
- 1079 Luṭfi āb-ı zülāl-i dil-teşne
Qahr-ı cān-sūzı ateşin deşne
- 1080 Hāne bī-zār-ı sāz-ı ehl-i fesād
Hānümān sūz-ı ehl-i küfr u 'inād
- 1081 Şihhat-endüz-ı hātır-ı haste
Haste-gerdan-ı baht-ı ber-geşte
- 1082 Raḥmetin dostına iden taşşış
Mekr-i düşmenden eyleyen taşlış
- 1083 Ebr-i ihsānın eylese rızān
Qatresinden olur nice 'ummān
- 1084 Ejder-i qahrı olsa dendān-hā
Aña bir loğmadur bu 'arz u semā
- 1085 Qatre-i luṭfi baḥr-ı bī-pāyān
Reşha-i kūze-i gāzab-tūfān
- Evlād-ı Nūh 'Aleyhi's-Selām**
- 1086 Kāmilinde buyurdı İbn-i Eşir
Nūḥun evlādını idüp taḥrīr
- 1087 Çār-ferzendi olmuşıdı be-nām
Yāfeş u Sām u Hām u hem daḥi Yām
- 1088 Nūḥ evlādı Haqqā sevḳ itdi
Yām imāna gelmedi gitdi
- 1089 Nā-sütüde olup kamu fi'li
Didi haqqında *leyse min ehl*⁸²⁸
- 1090 Ehl-i küfr-ile oldı hem-mezheb
Tutmadı emr-i *yā büney erkeb*

827 "Kaçacak yer nerede?" Kıyamet 75/10.

1083 (b) nice: neçeN1, İÜ3, S4, T.

828 "Benim ailemden değil (mi)?" Hüd 11/46.

- 1091 Kendü zu‘ minca kühı kıldı penāh
Gāh der-kūh pīş-i emru'llāh
- N1 38a 1092 Āb-ı kahr oldı çünki āteş-bār
Tağlara düşdi Yām mecnūn-vār
- 1093 İ‘ tişām itdi rif‘ at-i kūha
Fikr-i bāṭıl düşürdi endūha
- 1094 Vaz‘ -ı Yām itdi Nūhı bes dil-teng
Ma‘ nide zāhir oldı şışe vü seng
- 1095 Aldı Keştiye sā’ir evlādın
Añmadı bir daḡı anuñ adın
- Vaşf-ı Keştī**
- 1096 İtdi ezvācı yek-be-yek idhāl
Oldı bāṭn-ı sefīne māl-ā-māl
- 1097 Fülk-i meşhūnı itdiler me’men
Cāriye oldı şanki āb-ı ten
- 1098 Oldı tūfān-ı āba sedd-i sedīd
Anda her taḡta-pāre levḡ-i ümid
- 1099 Şaḡn-ı āb üzre kal‘ a-i çübīn
Lenger-endāz-ı sāḡil-i temkīn
- 1100 Şūretā oldı gerçi mehd-i ecel
Aña tābūt-ı zinde dinse maḡal
- 1101 Bir sefīne ki baḡri nā-mevzūn
Kāfiye anda çarḡ-ı nīlī-gūn
- 1102 Menzil-i emn u cāy-gāh-ı penāh
Nā-Ḥudā anda feyz-i Bi'smi'llāh
- 1103 Gāh icrā idüp gehī irsā
Rū-yı deryayı gezdi ser-tā-pā
- 1104 Sāyiki oldı kâyid-i iḡbāl
Meymene meysere kamu ḡoş-ḡāl
- 1105 Kūh-veş mevc içinde bī-pervā
Rūz u şeb bī-te‘ ab iderdı şinā
- 1106 Hem-çü mürġ-ābı līk bī-per u bāl
Burc-ı ābı da şanki şekl-i hilāl

1091 (a) kühı kıldı: kıldı kühı S5.

- N1 38b 1107 Rū-yı deryāda mişl-i cirm-i ḥabāb
Peste gelmez mişāl-i noḳta-i āb
- 1108 Gitdi bī-bād-bān u bī-lenger
Tā ki Cūdīde tıtdı cā vü maḳarr
- 1109 Āb-ı bī-sāhil-i ‘ adū düşmen
Ḳulzüm-i hevl-nāk u küfr-efken
- 1110 Baḫr-i kāfir rübā-yı bī-ārām
Kār-ı a‘ dāyı eyledükde tamām
- Bīrūn Şüden ez-Keştī**
- 1111 Geldi tuḡyān u keşretine fütür
Keştiden çıḳtılar olup mesrūr
- 1112 Āb gerd u ‘ adū-yı itmiş pāk
Dönmüş āyineye şafīḥa-i ḥāk
- 1113 Ḳalmamış taḫtasında naḳş u vücūd
Şüst u şüy-ile eylemiş nā-būd
- 1114 Gitmiş andan nişāne-i aḡyār
*Leyse fī ‘ d-dāri ḡayruhū Deyyār*⁸²⁹
- 1115 Oldı ehl-i sefīne ḥurrem u şād
İtdiler cümle ṫarḫ-ı nev-bünyād
- 1116 Şuya düşmek-le defter-i ensāb
Oldı ekşer ḥurūf-ı ḡarḳa-i āb
- Laṫīfe**
- 1117 Yine eb cedden itdiler āḡāz
Oldılar ṫarḫ-ı nesl-i nev-endāz
- 1118 Oldı ol derse Nūḫ ser-mekteb
Ādem-i şānī dinse itme ‘ aceb
- 1119 Ya‘ ni rū-yı zemīndeki insān
Nesl-i Nūḫ olduğına itme gümān
- Evlād-ı Yāfeş**
- 1120 Yāfeşe müstenid olan ensāb
Ḳavm-i Ye‘cūc u Türk u hem Saḳlāb

829 "Evde sahibinden başkası yoktur."

1120 (b) Saḳlāb: Maḳlāb S5.

Evlād-ı Hām

- 1121 Hāmdan Zebgibār itdi kıyām
Daği Fir^çavn-ı Mışr u Cābir-i řām
- N1 39a 1122 Hām neslinden oldu ^çAd u řemūd
Sāmdan neř'et itdi řālīh u Hūd

Evlād-ı Sām

- 1123 Sāma mensūbdur neçe Sāmān
Ekřer evlādı zūbde-i a^çyān
- 1124 Fāris u Rūm ile ^çArab yekser
Sāmdur her birine aşl u peder
- 1125 Sāma Erfahşez oldu şulbi veled
Toğdı andan nebīreler bī-ħād

İħtilāf-ı Elsine der-Zamān-ı Ergū İbn-i Fālīg

- 1126 İbn-i Fālīg vücūda bařdı řadem
Nuħuñ evlādı oldılar der-hem
- 1127 Oldılar birbiri-y-le müşt u direfş
Tīğ-i kīn itdi dillerine dirahş
- 1128 İtdi mecmū^çasın hevā ber-bād
Kesdi řīrāzesini tīğ-i fesād
- 1129 Rub^ç meskūnı itdiler taķsīm
Her biri bir zemīnde oldu muķīm
- 1130 İħtilāf-ı luğāt olup peydā
Gūft u gū dūřdı ħalkā bī-pervā
- 1131 İtdi her fırķa bir lisān izħār
Oldı ma^çnā çü řāhid-i bāzār
- 1132 Kıldı herkes zebānın aña dırāz
Her şarafda çoğaldı ħarf-endāz
- 1133 Dillere dūřdı řāhid-i ma^çnā
Oldı gūft u řünūd-le rūsivā
- 1134 İħtilāf-ı kelāma oldu sebeb
Kimseler ađza dūřmesin yā-Rab

1125 (a) Erfahşez: Ezfaşez N1; Ezfaşez İÜ1, T, S5; Erfahşez İÜ3; Ezfaşez S4.

1131 (b) ma^çnā: ya^çni S5.

1133 (b) řünūd-le: řünūd-ile S4, S5.

1134 (b) Kimseler: Kimse S5.

- 1135 İtdi evlād-ı Nūhı bād-ı ğurūr
Pāre-kende çü peççe-i ‘ uşfür
- 1136 Pir-i dihkân eğerçi cān ezdi
Kışt-zār-ı zeminde tohm azdı
- N1 39b 1137 Her biri bir mekānda oldu mekīn
İhtirā‘ eyleyüp neçe āyīn
- 1138 Ekşerī çün gümān olup bed-kīş
Hāne-i dīne şaldılar teşvīş
- 1139 Tīr-veş her kim oldu rāst-nihād
Keşmekeş eyledi anı ber-bād
- 1140 İhtiyār itdi her biri bir dīn
Kūşe kūşe kuruldu bed-āyīn
- 1141 Gerden-efrāz u zālīm u hūn-h‘ār
Secde-i bütde oldu hīdmet-kār
- 1142 Ser-furū itmeyen elif-āsā
Pīş-gāh-ı şanemde oldu dū-tā
- 1143 Şāni‘ -i bī-zevāl u bī-mānend
Hep anuñ şun‘ idur bu pest u bülend
- 1144 Seng u çūbi odur iden mevcūd
Cism-i bī-cān neçe olur ma‘ būd
- 1145 Nefy-i aġyārı eyleyüp tertīb
Gösterür resm-i lāyı şekl-i şalīb
- 1146 Lā vü illāyı itmeyen hem-ser
Nefy u işbātı idemez ezber
- 1147 Dāsı lām eyledükde ğayrı direv
Çat‘ ider cümle bih-i köhne vü nev
- 1148 Çalmaz illā elif ki yektādur
Yā‘ ni Ma‘ būd-ı haqq-ı Mevlādur
- 1149 Gör fehimāna bir ‘ aceb tehdīd
Oldı illāda erre-i teşdīd
- 1150 Āsumān u zemīn u mā-fihā
Dest-i kudret-le oldılar ber-pā

1135 (a) bāz-ı ğurūr: bād-ı ğurūr S5.

1137 (b) İhtirā‘ : İhtirā S5.

1143 (b) hep: heb İÜ1, T, S5.

1144 (b) Cism-i: Cism u İÜ1, İÜ3, // neçe: niceN1, İÜ1, İÜ3, T; nice S4.

1151 *Hāşe-li'llāh* ki bir neçe timşāl⁸³⁰
Zāt-ı pāk-ı Hudāya ola mişāl

Velādet-i Āzer

N1 40a 1152 Geçdi bu tarzta bir neçe müddet
Devr-i Nāhūra geldi çün nevbet

1153 Geldi Nāhūrdan daħi bir er
Nām-ı Tārah u şöret-i Āzer

1154 Büt-tırāş itmekidi mu' tādı
Olmuşıdı bu fennüñ üstādı

Büt-Tırāşiden-i Āzer

1155 Hāne-i dīni eyleyüp ber-bād
Nice büt-ḥāne eyledi ābād

1156 Destine alsa deste-i teberin
Naḥl-i şer' üñ keserdi berg u berin

1157 İtdi dendān-ı erresin gūyā
Şirk u küfr u dālāle ' uqde-güşā

1158 Kār-sāz itse taḥtaya hencār
Rāst-ı kânūn-ı küfre eyler tār

1159 Oldı destinde deste-i sühan
Sürme-sā-yı gelū-yı dīn-dārān

1160 Tökdi saçdı tırāşe-i minşār
Çeşm-i ḥaḫ-bīne müşt müşt ḡubār

1161 Pā-yı çübīn-i büt-le kıldı şikest
Mağz-i dīn-i mübīn-i Ḥaḫ-peyvest

1162 Dest-res bulsa naḥl-i Tübāya
Taḥta-puş eyleye kilīsāya

1163 Olsa da şāh-ı kebş-i İsmā' il
Anı büt-ḥāneye ider kandīl

1164 Ger ' aşā-yı Kelīme bulsa zafer
Sūmnāta iderdi taḥta-i der

1165 Ger yitişeydi desti gerdüne
Şad muḫarnas açardı şad gūne

830 " (Kadınlar) Allah'ı tenzih ederiz! (dediler)." Yusuf 12/31, 51.

1152 (b) Nāhūra: Nāhūra İÜ3, S5.

1155 (b) Nice: Neçe T.

- 1166 Destine alsa mişkabin küstaḥ
Dīv pā-tārına açar sūraḥ
- N1 40b 1167 Şan' atında o deñlü māhir idi
Günde biñ büt tırāşa ḳādir idi
- 1168 Hiç pergārin itnese der-müşṭ
Kār-ı pergār ider iki engüşṭ
- 1169 Tīz-kārīde yekke-i devrān
Taḥta-bend oldu dest-i neccāran
- 1170 Cevher-i ferdi itse der-erre
Bir nefesde iderdi biñ pāre
- 1171 Hürde-kār-ile dürr-i nā-süfte
Bir şadef-kār-ı hūb-ı piş-yaḥte
- 1172 Gözi görse eğer şu' ā' -ı başar
Ṭarfetü'l-'ayn içinde taḥta biçer⁸³¹
- 1173 Beyremin eyledükde kār-efgen
Çeşm-i müre açardı şad-revzen
- 1174 Şan' at izhār idüp zarifāne
Nīm-i müyü iderdi şeş-ḥāne
- 1175 Şöyle germ olmuşıdı bāzārı
Merd u zen kārınuñ ḥiridārı
- 1176 Halk içinde yürütdi evşānı
Nevbete bindi şoñra dükkānı
- 1177 Mülk-i Bābilde bi'-'aded büt-ger
Balta vurdı ayāğına yekser
- 1178 Büt-tırāş itmek-ile çok meh u sāl
Sāde levḥānı eyledi idlāl
- 1179 Nā-sipās olmağın o bed-encām
Oldı aña dürüd-ger ḳurı nām
- Velādet-i İbrāhīm 'Aleyhi's-Selām**
- 1180 Geldi şulbinden anuñ iki püser
Biri Hārān ki Lūṭa oldu peder

831 "Göz açıp kapayıncaya kadar."

1174 (a) izhār: icrā İÜ3.

Vaşf-ı İbrahim ‘Aleyhi's-Selām

- N1 41a 1181 Biri ol zāt-ı vācibü't-ta‘ zīm
Ya‘ ni maqbül-i Ḥazret İbrāhīm
- 1182 Ol Ḥudā-yı Ḥakīm-i Nīgū-kār
Nūr-ı zulmetden eyleyen izhār
- 1183 İtdi zulmet-serāy-ı Āzerden
Yühricü'l-ḥayy nüktesin rüşen⁸³²
- 1184 Başdı şahın-ı vücūda yümn-i kadem
Dikdi meydān-ı şer‘ a tūğ u ‘alem
- 1185 İtdi her semte sāyesini dırāz
Dost-dārı anuñ nişib u firāz
- 1186 Rāst-girdār u Hādī-yi ser-rāh
Ḥaḡ-şināsende vü Ḥalīlu'llāh
- 1187 Māh-tābende-i şeb-i deycūr
Ḥvān-ı yağmā-yı cūd u māye-i nūr
- 1188 Nūr-ı ‘ālem-furūğ-ı çeşm-i yaḡın
Pişvā-yı tarīḡ-ı millet u dīn
- 1189 Tarḡ-endāz-ı naḡş-ı istidlāl
Ḥānümān-süz-ı küfr u şirk u ḡalāl
- 1190 Kūh-ı şāhib-i şekve ḡilm u vaḡār
Baḡr-i ‘ilme'l-yaḡın-i gevher-bār
- 1191 Āfilīn-düşmen u Ḥudā-bende
Bende fermān-ı zāt-ı pāyende
- 1192 Muḡtedā vü sūtūde-zāt u güzīn
Ya‘ ni şāhib-lisān-ı şıdk-ı pesīn
- 1193 Çengelistanđan o pāk-revān
Bulđı neşv u nemā çü serv-revān
- Da‘vet-i İbrāhīm Āzer-rā**
- 1194 Oldı nāgeh hümā-yı vaḡy u ḡadīm
Sāye-endāz-ı farḡ-ı İbrāhīm
- 1195 Kıldı taḡt-ı nübüvveti iclās
İtdi tāc-ı risāleti ilbās
- N1 41b 1196 Ḥil‘at-i feyḡ-le idüp mesrūr
Dīne da‘vet-le eyledi me‘mūr

832 "O, (ölüden) diriye çıkarır." En'am 6/95; Yunus 10/31; Rum 30/19.

- 1197 Reh-nümā ola hayl-i gümrāha
Göstere yol Cenāb-ı Allāha
- 1198 Şirkden cümlesin ide bî-zār
Vaḥdet-i Ḥaḳḳa ideler ikrār
- 1199 Dürr-i tevḥīd-i Şāni' ı der-güş
Dīn-i İslām-ı Ḥaḳḳ-ı zīver-hüş
- 1200 Tā leked küb-i küfre vire şifā
Süde-i mümiyā-yı āmennā
- 1201 Bildi emr-i Hudāyı çünki Ḥalīl
Reh-nümāyende-i sevā-i sebīl
- 1202 Eyledi sāk-ı da' veti teşmīr
Şarf-ı ḥimmetde itmedi taşşīr
- 1203 Āzerüñ gördi kārını rüsvā
Ḳand-pend ile oldı şekker-ḥā
- 1204 Dīdi ey bīḥ-i şāḥ-ı naḥl-i vefā
Merḥamet-kāni sevdiğüm baba
- 1205 Bunca şüret ki aña dest-i beşer
Çeşm u ebrū ile virür zīver
- 1206 Hīç yok anda reng-i ğunc u delāl
Rūḥı yok sāde bir ḳurı timşāl
- 1207 Darb-ı tīşe-y-le sū-be-sū efkār
Ser-be-ser rics u mū-be-mū murdār
- 1208 Eyleseñ anı taḥta-i mebrez
Rüz u şeb ser-güzeştini bilmez
- 1209 Ber-fürū-mānde ebter u nāçiz
Zīb-i āb-ḥāne zīver-i kārız
- 1210 Ser-fürū eyleyen aña taḥḳīḳ
Ma' nīde cehlını ider taşdıḳ
- N1 42a 1211 Olsa şāhid metā' -ı bāzārı
'Aḳil olmaz anuñ ḥirīdārı
- 1212 İt ferāgat peder bu sevdādan
Ḳıl teberrā büt-i teber-zādan
- 1213 Anda yok çün 'alāmet-i behbūd
İttiḥāz eyleme anı ma' būd

1206 (b) — S5.

1207 (a) — S5.

- 1214 Piş-gāhında itme ƣaddiñi dāl
Ser-fürü itmek aña ʿ ayn-ı vebāl
- 1215 Secde itme öninde eşnāmuñ
Ĥāk-i ber-ser ʿ adū-yı bed-kānuñ
- 1216 Eyle āteş-gede kilīsāyı
Aña āvīze it ƣelīpāyı
- 1217 Büt-den in ʿ ām u luţf iden ümmīd
Olur elbetde ģāʿib u nevmīd
- 1218 İtse bīñ yıl perestiş aña kişi
Āĥirinde olur nedāmet işi
- 1219 Neye ƣādir olur ģaşeb-pāre
ʿ Ūddan olsa da sezā nāre
- 1220 Ĥayr u şerrini eyleyen idrāk
Zehr-i ef ʿ iden istemez tiryāk
- 1221 Kendü destüñ-le yapıdığñ timşāl
Ĥayf u şad ģayf ide seni pā-māl
- 1222 Hiç lāyık mıdur ki riş-i sefid
Ola cārüb-i secdegāh-ı pelīd
- 1223 Cem ʿ idüp ʿ aklını it endişe
Rüz u şeb fikri kendüñe pişe
- 1224 Hiç dīvār olur mu bī-bünyād
Kār-ģāne olur mı bī-üstād
- 1225 Āsumān u zemīne bir mi ʿ mār
Olmayadı olur mʿidi pā-dār
- N1 42b 1226 Ĥālīƣ-ı ƣāi'nāta it ta ʿ zīm
Aña eyle perestiş u tekrīm
- 1227 Tıutma rāhını nice gümrāhuñ
Dāmen-i luţfını tıut Allāhuñ
- 1228 Bende olma bir iki maģbūna
Bende ol zāt-ı pāk-ı bī-ģüne
- 1229 ʿ Ālim u Ĥākīm u Ĥakīm oldur
ƣādir u ƣāhir u ʿ Alīm oldur

1215 (a) eşnāmuñ: hemnānuñ İÜ3; hem anuñ S5.

1217 (b) ģāʿib: ģāyib N1, İÜ3, T.

1227 (a) nice: neçe S4.

- 1230 Aña vābeste kuvvet u kudret
Aña şāyestedür ʿ ubūdiyyet
- 1231 Āsitānında maʿ zeret maqbūl
Bār-gāhında mağfıret mes'ul
- 1232 Bāb-ı ʿ ālem me'ābı bī-der-bān
Dergehi melce-i haṭā-kārān
- 1233 Olsa bir bende çirk-i cürm-ālūd
Āb-ı tevbe ider anı nā-būd
- 1234 Her ne deñlü olursa nāme-siyāh
Rū-sefīd eyler anı ʿ afv-ı İlāh
- 1235 Terk idüp kār u bār-ı eşnāmı
İhtiyār eyle dīn-i İslāmı
- 1236 Piş-i evşānda olma ser-cünbān
Cünbüş eyle seviyy-i reh-īmān
- 1237 Haḫḫ-perest ol şanem-perest olma
Zīr-i pāy-ı şanemde pest olma
- 1238 Gitme rāh-ı dālālete gümrāh
Söyle gel *lā-ilāhe İlla'llāh*

Ebā-Kerden-i Āzer

- 1239 Gūş idüp pendi ol siyeh-nāme
Başladı dürlü dürlü düşünāme
- 1240 Tīre-dil çehresini itdi kebūd
Āteş-i kīne eyledi pür-dūd
- N1 43a 1241 *Sırru'l-Haḫku murrun* oldı pedīd
İtdi zehr-āb-ı cevri-ile tehdīd
- 1242 Didi ey daʿ vī eyleyen daʿ vet
Eski şehre ḫoma yeñi bid'at
- 1243 Ol sühanlar ki eyledüñ peydā
Biñde birin işitmemiş ābā
- 1244 Köhne dīni boza mı güfte-i nev
Nā-münāsibdür anda güft u şinev
- 1245 Şīve-i büt-peresti ʿ ādetdür
Terk-i ʿ ādet neçe saʿ ādetdür

1242 (b) bid'at: ādet S4; ādet→ (DD) bid'at S5.

- 1246 Secde-gāh-ı şanemden olmak dūr
Ser giderse daḥi deęil maḳdūr
- 1247 Bildi ol Hādi-yi Ḥudā-rehber
Hizūm-i terde āteş itmez eşer
- 1248 Güft u gū olmaz ol eşamma müfīd
Şüst u şū rengini ider mi sefīd
- 1249 Bir süḥan olsa şehd-i pend-āmīz
Telḡ-kāmāna zehr u şūr-engīz
- 1250 Her ne deḡlü olursa āteş-nāk
Seng-dil eylemez anı idrāk
- 1251 Olmaz üftāde-i çeh-i taḳlīd
Nerdübān-ı hidāyet-ile reşīd
- 1252 Mīl-i cehl-ile olsa nā-bīnā
Virmez āyīne aña reng u şafā
- Da' vet-Kerden-i İbrāhīm mer-Ḳavm-rā**
- 1253 Ḥaḳḳı Āzer çü itmedi iz' ān
Oldı andan Ḥalīl rū-gerdān
- 1254 Dīde-i da' vetin idüp rüşen
Küḫl yā ḳavm-i İtteku'llāhdan
- 1255 Ḳıldı ḥān-ı hidāyet āmāde
Ḳavmini da' vet itdi irşāda
- N1 43b 1256 Didi ey sālīkān-ı semt-i ' inād
Rāh-ı güm-gerde-kān-ı şirk u fesād
- 1257 Tā-be-key bunca bağy u ğayy u ḡalāl
Tā-be-key renc-i sa'y-i cürm u vebāl
- 1258 Südden ḥālī olsa dād u sited
İḫtirāz eyler andan ehl-i ḫired
- 1259 Büt-perest olmadan nedür ḥāşıl
Kār-ı bī-hüde işlemez ' āḳil
- 1260 Bir ' ibādet ki aña ola me'āl
Bunda ḫaybet u anda nār u nigāl
- 1261 Maḫz-ı ḫüsrān u ' ayn-ı cürm u ḫaḡā
Aña ikdām ider mi şāḫib-rā

1251 (b) hidāyet-ile: hidāyet-le S5.

- 1262 Yapdıñuz nice şüret-i bî-cân
Ma' nide belki ef' i-yi piçân
- 1263 Zāde-i destinüz bilüp ma' būd
İtdiñüz anı kıble-i maqşūd
- 1264 Bu cehālet ki sizden itdi zühūr
Hānde eyler size vuḥūş u tūyūr
- 1265 Bir ḥaşeb-pāresin idüp teklīl
Oldiñuz secdesinde zār u zelīl
- 1266 Çeşm u gūşını itdiñüz tezyīn
Gevher u la' li zīver-i sirķin
- 1267 Açdıñuz aña çeşm-i istimdād
Ar u nāmūsı kıldıñuz ber-bād
- 1268 Hāzret-i bî-niyāz u bî-mānend
Dil-nüvāz-ı za' if-i ḥācet-mend
- 1269 Gird-gār u Hıdīv v u Hestī-kār
Merḥamet-baḥş-ı ḥātır-ı efkār
- 1270 Ser-be-ser 'ālemi iden peydā
Virmez ol nā-sütüde kāra rızā
- N1 44a 1271 Şāni' u Hāyy u bî-zevāl oldur
Kādir u Birr u bî-mişāl oldur
- 1272 Baḥr-ı cūd u 'aḫāsı bî-pāyān
Āsitānında bendeler şāhān
- 1273 H'ān-ı 'afvı nevāle-riz-i kerem
Luḫf-ı tiryāk zehr-i renc u elem
- 1274 Tevbe -kāranı eylemez merdūd
Ġayrı yoḫdur hemān odur Ma' būd
- 1275 Vaḫdetine anuñ idüp ikrār
Secde-i bütten eyleñ istiḡfār
- 1276 Şirk u eşnāmdan olup yek-sū
Söyleyüñ *lā-ilāhe illā Hū*
- 1277 Kāvı-i bed-dil çü şāḫre-i şammā
İtmediler naşīḫatin işḡā
- 1278 Kāvı-i tevḫīdi olmayup ka'il
Söyledi Hāḫ işitdi biñ bātıl

1262 (a) nice: neçe S4.

- 1279 Her kafadan zühür idüp āvāz
Eylediler zebān-ı ta‘ nı dırāz
- 1280 Didiler ey harīf-i da‘ vī-dār
Dīn-i pişineyi iden inkār
- 1281 Dīn-i nev-ḥīz u nā-şinīde süḥan
Olmaz esbāb-ı terk-i dīn-i gühan
- 1282 Secde-i büt sirişt-i ābādur
Terk-i ser terk-i bütten evlādur

Ebā-Kerden-i Ƙavm

- 1283 Ƙavminüñ gördi çünki ısrārın
Güne güne cefā vü āzārın

‘Azīmet-Şikesten-i Eşnām

- 1284 Eylemezler tariḳ-i Ḥaḳḳa kıyām
Sedd-i rāh olmuş anlara eşnām
- 1285 Gözlerin kör idüp nice ḥāşāk
Eylemezler kelām-ı Ḥaḳḳı idrāk
- N1 44b 1286 Olmaz āyīn-i bed-şügün derhem
Tā ki ref‘ olmaya nizām-ı şanem
- 1287 Ḥār-ı bütten çü vāḳi‘ oldı sebel
Dīde-i dillerine geldi ḥalel
- 1288 Çare oldı ki anı meyl-i teber
Eyleye ḥikmeti-y-le zīr u zeber
- 1289 Gitmeye tā ki perde bī-kem u kāst
Gözlerine görünmeye reh-rāst
- 1290 Şöyle fikr itdi ol şavāb-endiş
Vīre büt-ḥāneye ‘aceb teşviş
- 1291 Fursat el virse ola çābuk-dest
İde eşnāmı anda ḥord u şikest
- 1292 Gördi bir gün ki ḥayl-i gümrāhān
Geşt-i şahrāya oldılar pūyān
- 1293 Merd u zen cümle gitdi yabana
Ƙaldı tenhā hemān şanem-ḥāne

1285 (a) nice: neçe N1, İÜ3, S4, T.

1291 (a) çābuk: çāpuk İÜ1, İÜ3, S4.

1293 (a) gitdi cümle: cümle gitdi S5.

- 1294 Vaqt-i fırsat ki bir ğanīmetdür
Anı fevt eylemek cehāletdür
- 1295 Semt-i nuşretten esdi bād-ı zafer
Destine aldı tiz tiz-teber
- 1296 Büt-gede cānibine oldu revān
Cest u çālāk-ter çü bād-vezān
- 1297 Bāb-ı beytü's-şanemde kıldı qarār
Gördi her mışra^ç ını bī-hencār
- 1298 Anı taqtı^ç ile idüp taqsīm
İtdi her kıt^ç asını dağı dü-nīm
- 1299 Hāşılı hāşıl oldu fethü'l bāb
Berķ-veş tā derūna kıldı şitāb
- 1300 Bī-muḥābā ki başdı anda qadem
Saķf u ferş oldu gūyiyā derhem
- N1 45a 1301 Bütlerüñ i^ç tirāza cānı mı var
Deng u ḥayrān u püşt-i ber-dīvār
- 1302 Simt-i semtinde şaf-be-şaf eşnām
Ḥurd u büzürg turur gürve li'ām
- 1303 Ḥadd u ḥaşrına ḥod nihāyet yok
Ya^ç ni her kūşesinde itden çok
- 1304 Naşb-ı nefis itdi kesr-i eşnāma
Ḷopdı büt-ḥāne içre hengāme
- 1305 Başlarına ḥavāle itse teber
Yıldırım vurmuşa döner bütler
- 1306 Her ne ^ç uzva teber ide işāl
Naşş-ı kātı^ç gibi ider ibtāl
- 1307 İtdi anda tırāşeler rızān
Oldı gūyā dükānı ḥarrātān
- 1308 Ḥurde ḥurde olup büt-i bed-fāl
Oldı her pāresi çü çüb-i ḥilāl
- 1309 Līk var anda bir büt-i bed-kār
Oldı gūyā bütāna bir ser-dār
- 1310 Ḷāmeti cümleden sütürg u dırāz
Dir görenler aña şübān-ı gürāz

- 1311 Büt-perestler aña idüp ta' z̄im
Eylemişlerdi rütbesin taq̄d̄im
- 1312 Gerden u çeşm u gūşu pür-gevher
Ser-be-pā garq-ı la' l u dürr u güher
- 1313 D̄in ulusu diyü aña her bār
Bez̄l iderlerdi s̄im u zer ne ki var
- 1314 Tā ki vāqı' olursa bir müşkil
Aña ' arz-ile olalar hoş-dil
- 1315 Geldi nevbet yitişti aña revān
El çeküp itmedi anı r̄izān
- N1 45b 1316 Didi ey reh-zen-i ' İbādu'llāh
Düşmen-i Haq-perest u bī-āgāh
- 1317 Qavm-i bed-kāra eyleyüp taşvīr
Ser-güzeşt-i bütānı it taqrīr
- 1318 Bir iki seyli ile kıldı nevāht
Zaḥm-ı tişe-y-le itmedi perdāht
- 1319 Virde destine deste-i teberi
Yıḡdı p̄işine hep tırāşeleri
- 1320 Balta ile büt-i büzürg hemān
Bir oḥun yarıcı deli qocaman
- 1321 Ol büyüklük şatan büt-i zer-pūş
Oldı büt-ḥānede tırāşe-fürüş
- 1322 Na' l-i bāzgüne çünki iş bitdi
O degilden gelüp çıkup gitdi
- 1323 Leb-i be-mühr-i tegāf̄ül ol dānā
İtdi vaḥdet serāyını me'vā
- 1324 Zevq u ' işretde ḥayl-i gümrāhān
Lehv u la' b-ile ḥürrem u şādān
- 1325 Ḥandeden her biri güşāde-dehen
Bī-ḥaber şüyün-ı şanem-gededen
- Āmeden-i Qavm be-Bütḥāne**
- 1326 Devr-i ' işret yitişdi pāyāna
Pes vedā' itdiler beyābāna

1319 destine: düşine S5 // hep: heb İÜ1, T, S5.

1326 (a) Devr-i ' işret: Rüz-i ' işret S5.

1327 Māh-veş tāze-rū-yı hürrem-dil
Tā ki şeh̄r içre ideler menzil

Zıkr-i Nemrūd

1328 Var idi ol devirde bir merdūd
İbn Ken'ān ki nāmıdur Nemrūd

1329 Süst-i re'y u pelīd u haḡ bī-zār
Serkeş u dil-dürüş̄t u bed-girdār

1330 Şirk-perver mu'ānid u cābir
Bī-ḡired ya' ni bir deli kāfir

N1 46a 1331 Çār şad sāl o merdüm-ı gümrāh
Oldı ḡavm-i Ḥalīle şāhen-şāh

1332 'Āḡibet da'vā-yı rubūbiyyet
İtdi ol bī-temīz u pür-nekbet

1333 Ḥükmine bī-tereddūd ehl-i fesād
Cān u baş-ıla oldılar münḡād

1334 İtdi hengām-ı da'vet ol nādān
Ḥavm-i bed-gişe yek-be-yek fermān

1335 Pīr u bernā vü merd u zen yekser
Emr-i şāhiye ola beste-kemer

1336 Şehr-i dervāzesinde ehl-i şikā
*Ferraḡa'llāhü cem'ahüm ebedā*⁸³³

1337 Cem' olup züyür-ile her kec-dil
Ṭoḡrı büt-ḡāneyi ide menzil

1338 Kimse eşnāma olmadan ruḡsā
Girmeye ḡānesine bī-pervā

1339 Emri üzre gürūh-ı bed-gişān
İttifāḡ-ile oldı cümle revān

1340 Gördiler pāre pāre taḡta-i der
Eylemiş rīze rīze anı teber

1341 Ser-fürü eyledükleri eşkāl
Ḥurde-merde şikeste vü bed-ḡāl

1342 Balta limānı eyleyüp ṡuḡyān
Pārelenmiş sefine-i 'işyān

833 "Allah kalplerine ebedi korku saldı."

- 1343 Nā-Ḥudāsı turur teber der-dest
Ḥayret-ālūde keşti buldı şikest
- 1344 Başladılar ğırīv u efgāne
Oldı mātem-gede şanem-ḥāne
- 1345 Çıktı andan şadā-yı vāveylā
Çopdı feryād u zār u şad ğavgā
- N1 46b 1346 Ke'y dirīga vü şad hezārān āh
Düşdi nā-ḥaḫ yire şikest u tebāh
- 1347 Āteş-i fitne oldı bālā-ġır
İtdi her cānibe ʿulu te'şir
- 1348 Men-feʿ al nağmesin idüp perdāz
Cüst u cüyına itdiler āġāz
- 1349 Atdılar kaʿ beteyn-i endīşe
Kūşe kūşe bu naḫşı teftişe
- 1350 Fāl idüp āhirinde ḫavm-i le'im
Çıkdı ḫurʿ a be-nām-ı İbrāhīm
- 1351 Ḳaldı zīrā şehirde ten-i tenhā
Bā-ḥuşuş oldı keyd-ile ğüyā
- 1352 Bu şikest u bu zed bu şerr u bu şūr
Şübhe yokdur ki andan itdi zuhūr
- 1353 Perdedür oldı çarḥ-ı luʿ bet-bāz
Düşdi efvāh-ı ḫavme bu endāz
- 1354 Oldı zāhir cihāna re'yü'l-ʿ ayn
Nükte-i *sırr-ı cāveze'l-işneyn*⁸³⁴
- 1355 Taşdı yayıldı seyl-i ğüft u şünūd
Çıkdı tā āsitāne-i Nemrūd
- 1356 ʿArza kāhīne itdiler inhā
Ser-ġüzeşt-i bütānı ser-tā-pā
- 1357 Cāy-ı taḥmīn kim oldıġını beyān
İtdiler ol laʿine bī-noḫşān
- 1358 Āteş-i kīnesini ol dīnsüz
Eyledi her taraf şerāre-firüz

1351 (b) keyd-ile: kepd-ile İÜ3; kendi-y-le S5.

834 كلُّ سِرٍّ حَاوَزَ الْإِنْتِنِ شَاعَ (İki kişi arasındaki, sır değildir) anlamındaki Arapça atasözünden mülhemdir. "

- 1359 İtdi dīvān o zālīm-i hūn-h̄vār
Cevr-i endīşe merḥamet bī-zār
- 1360 Oldı hāzır gürūh-ı gümrāhān
Şaf şaf īstāde anda pīr u civān
- N1 47a 1361 Dād-h̄vāhān u mātem-ālūde
Toldılar bār-gāh-ı Nemrūda
- 1362 Merd u zen anda cem^ç olup yekser
Oldı dīvān numūne-i maḥşer
- İh̄zār-Kerden ve be-Ḥabs-Firistāden mer-İbrāhīm-rā Aleyhi's-selām***
- 1363 Şöyle emr eyledi o nā-fermān
Vara sūy-ı Ḥalīle ser-hengān
- 1364 Baṭş u ḳahrı-y-la ideler ih̄zār
Tā bed-endīşe ide aḥz-ı demār
- 1365 Devr-i pāşān-ı pūr-cefā vü le'im
Vardılar tā serāy-ı İbrāhīm
- 1366 Buldılar anı rū-yı der-mihrāb
İtdiler aña dürlü dürlü ^ç itāb
- 1367 Aldı etrāfını neçe bed-kār
Ḳıldılar anı noḳta-i per-gār
- 1368 Dest-i cevri-y-le ehl-i şerr u fücūr
Tutdılar her taraf çü kelb-i ^ç aḳūr
- 1369 Kimi çāk eyledi girībānın
Kimi der-pençe taraf-ı dāmānın
- 1370 Eyledi ol tezeriv-i bāğ-ı rızā
Gerdenin zir-i dām-ı ḥükm-i ḳazā
- 1371 Kām-ı māhiye düşse ger ḳullāb
İzṭırāb eyler anı dāḥi ḥarāb
- 1372 Rişte der-pā olursa bir şahbāz
Cünbüş-i bī-hüde olur pervāz
- 1373 İtdiler sür^ç at-ile anı revān
Vardılar tā miyāne-i dīvān

1364 (b) aḥz-ı demār: aḥz u demār S5.

1367 (a) Aldı: İtdi T.

1370 (a) tezeriv-i: tezeriv-i N1, İÜ3, S4, S5.

Pürsiden-i Nemrūd ez-Büt Şikesten

- 1374 Pîş-gāhına eyleyüp iḥzār
Ḳahr u ḥıṣm-ıla itdi istifsār
- 1375 Didi aña ki ey esir-i ‘ itāb
Saña lâzım su’āle toğrı cevāb
- N1 47b 1376 Kimdür iden bütāne bu kārī
Kimden oldı bu mācerā cārī
- 1377 Āb-ı rüyını dökdi evşānuñ
‘ Irzını pāymāl idüp anuñ
- 1378 Zāhirā bütlere ḥıyānetdür
Fî’l-ḥaḳîḳa bize ihānetdür
- 1379 Kim ki ma‘ būdımız ider tedmîr
Ma‘ nide bizleri ider taḥḳîr
- 1380 Ḥāşılı saña itdiler taḥmîn
Belki virdi ḳarîne ḥükm-i yaḳîn

Cevāb-Dāden ve İlzām-Kerden-i İbrāhîm mer-Nemrūd-rā

- 1381 Güş idüp sözlerini İbrāhîm
Reh-nümā-yı sebîl-i dîn-i ḳavîm
- 1382 Didi ey rehber-i ṭarîḳ-i ḳalāl
Saña düşmez bu deñlü züll-i su’āl
- 1383 Bî-hüde pürsîş eylemez ‘ āḳil
Lafz-ı bî-ma‘ nādan nedür ḥāşıl
- 1384 Bî-ḥıredlik nişānıdur iḳşār
Ġayrıdan eyle anı istifsār
- 1385 Bende olmaḳ ḳarîne bî-cādur
Çünkü beytü’s-şanemde ber-pādur
- 1386 Anda zîrā büt-i teber der-dest
Belki itmişdür anı ḥurd u şikest
- 1387 Şadr-ı büt-ḥānede olan ser-dār
Zîr-i ḥükminde bu neçe ḥıdmet-kār
- 1388 Yok ‘ aceb leşkerine ser-‘ asker
Çekse vaḳt-i ḡazabda tiğ u teber

1381 (b) dîn-i mübîn→dîn-i ḳavîm N1.

- 1389 Şöyle ma' lüm olur ki hep evşān
Oldılar cümle māye-i ũgyān
- 1390 İktizā itmiş anları te'dīb
Ŕatl-i 'āmmı-y-la eylemiş ta' zīb
- N1 48a 1391 Böyle olmak gerek haķīkat-i hāl
Da' vet it anı andan eyle su'āl
- 1392 Ğayra nisbet iderse ol kārı
Eyle yine siyāsetüñ cārī
- 1393 Hıfz-ı leşkerde eylemiş taķşīr
Aña lāzım degil midür ta' zīr
- 1394 Şahn-ı büt-hāneye düşe āşüb
Ŧura anda çü merdüm-i maŦlüb
- 1395 Bir nigejbān ki eyleye aĝmāz
Andan evlādur eylemeñ a' rāz
- 1396 Bir şübān olsa gelleden ĝāfil
Kürk-i hūn-h'āre der aña kāfir
- 1397 Çünkü ol hādi-yi zafer-encām
Bu sühanlar-la itdi ĥatm-i kelām
- 1398 Hışm-nāk ol şeh-i serīr-i ' inād
Virdi tīr-i ' itāba yine ĝuşād
- 1399 Didi ey merdüm-i sühan-peymā
Nazm-ı ĝüftāruña nedür ma' nā
- 1400 Bunca sözler ki söyledüñ mevzūn
Bīñde birini söylemez mecnūn
- 1401 Bütde idrāk u kudret-i ef' āl
Gün gibi āşikāre emr-i muĥāl
- 1402 Şübhe yokdur bu fitne-i pür-şūr
Ĥayl-i eşnāma olamaz maĥdūr
- 1403 Neçe mümkün ki şūret-i bī-cān
Dest u pā cünbişine bula tūvān
- 1404 Bir ĥired-mend ider mi anı ĥayāl
Ola best u şikeste anda mecāl
- 1405 Hīç ' aķil eylemez anı tecvīz
Cism u cāmidde ola derk u temyīz

1389 (a) hep: heb İÜ1, T, S5.

1403 (a) Neçe: Nice S5.

- N1 48b 1406 Büt ne bilsün rüsüm-ı ser-darı
Tā ki aḥkāmın eyleye cārī
- 1407 Hīç timsāl olur mı kār-ı güzār
Anda yoḡ çünki çeşm-i istibsār
- 1408 İftirādur aña bu çarb u şikest
Olsa ferḡā teber daḡı der-dest
- 1409 Dest-i bī-cānda ol teber deste
Püşt-i eşnāmı eylemez ḡaste
- 1410 Olsa bir kimsede nişān-ı kesel
Oldı büt aña ṡurfe çarb-ı meşel
- 1411 Eyleme eyleme büte bühtān
Anda yoḡ böyle kāra tāb u tüvān
- 1412 Fi'l-i dānāyı cāmide isnād
‘Ayn-ı cehl oldı belki maḡz-ı ‘inād
- 1413 Çün Ḥalīl itdi sözlerin iz‘ ān
Kıldı raḡş-ı cevābı der-meydān
- 1414 Didi ey gevden-i maḡāl-endīş
Merdüm-āzār u bed-dil u bed-ḡiş
- 1415 Server-i eblehān-ı pür-āşüb
İtdiḡüñ müdde‘ ā hüve'l-maṡlüb
- 1416 ‘Acz-i eşnāmı eyledüñ ikrār
Eyle inşāf u itme istikbār
- 1417 Şaḡş-ı ‘āciz olur mı hīç İlāh
Hīç dānā ider mi aña penāh
- 1418 Ḥayr u şerrini itmeye teşḡiş
‘Āḡil itmez perestişe taḡşiş
- 1419 Ser-zeniş eylese ne deñlü teber
Celb-i nef‘ itmeye vü def‘ -i zarar
- 1420 Çüb-i pāre neçe olur ma‘būd
Vehm-i bī-zār u ‘aḡl-ı nā-ḡoşnūd
- N1 49a 1421 Vaḡt-i ḡācette merdüm-i dānā
Eylemez anı çüb-i istincā
- 1422 Şāşe ile kilābı farḡ itmez
Başını kesse bir ḡadem gitmez

1416 (a) eyledüñ: eylediñ N1.

1420 (a) Çüb: Çöp T, S4.

- 1423 Çünki yok anda cünbüş-i a' zā
Aña bustān oyuğı dinse sezā
- 1424 ' Arz olunsa bahāyime evsān
Ürker andan ü itmez istihsān
- 1425 Anlara ser-fürū iden bi-'ār
İtmesün bāri iddi' ā-yı vaqār
- 1426 Kendü zu' mınca ola şāhib-i hūş
Ola efgende-i büt-i medhūş
- 1427 Kör-dil haqqı eylemez idrāk
Rāh-ı büt-ḥāneye olur çālāk
- 1428 Nūr-ı Haqq-ıla merd-i rüşen-dil
Büt-gede içre eylemez menzil
- 1429 Çünki ol ḥāne cāy-ı evsāndur
Āteşe girmeg-ile yeksāndur
- 1430 Mazhar-ı luḫf-ı Ḥazret-i bi-çün
Ehramen eylemez anı meftün
- 1431 Vaḫdet-i zātını ider taşdıķ
Bī-şerik olduğın kıllur taḫķiķ
- 1432 Mümteni' dür ki mümkün-i medḫāl
Ola hemtā-yı vācib-i müte'āl
- 1433 Ḥālīķ-ı bi-naẓir-i şīb u firāz
Kendü mülkinde istemez enbāz
- 1434 Olsa bir mülkte iki mālīk
İştirāki ider anı hālīk
- 1435 Zāt-ı bi-çüne olsa ger hemtā
Pāy-dār olmaz idi arz u semā
- 1436 Ol Ḥudāvend-i kār-sāz-ı Ra'ūf
Nīk-kirdār u Müstedām u ' Aṫūf
- N1 49b 1437 Bende-perver Ḥidīvv-i bi-ḥacāt
Kām-baḫş u veliyy-i her ni' met
- 1438 Luḫfi ḥadden bīrūn u baṫşı şedīd
Ḥ'āst-gārānı eylemez nevmīd
- 1439 Südde-i cūdı merci' u'l-āmāl
Bār-gāhında bendeler ḫūş-ḫāl

- 1440 Büt-perestāna sāḳi-yi ḳahrı
Kāse kāse virür nice zehri
- 1441 İttihāz eyleyen anı ma' būd
Pādişāh olsa da olur merdūd
- 1442 Gīrūdār ehline olur mı sezā
Bī-ser u pā ide anı rüsvā
- 1443 Seçmeye nāşırın mühininden
Bī-ḫaber kāsır u mu' ininden
- 1444 Anda yok iktidār-ı redd-i cevāb
*Fe's'elū hünne min verā'i ḫicāb*⁸³⁵
- 1445 Hāşılı ey gürūh oluñ āgāh
Bir fūrū-mānde ' āciz olmaz İlah
- 1446 Şüyū'-ı büt-peresti dīn u tebāh
*Ḥasbiya'llāhü lā-ilāhe sivāh*⁸³⁶

**Be-Maḫbus-Firistāden ve Cem'-i Hīzüm
Fermūden**

- 1447 Buldı şüsten çü tīr-i güft u şinid
Zaḫm-ı ḫürde-gürāza döndi pelid
- 1448 Gözleri ḫışm-ıla olup pür-ḫün
Bī-şu' ur oldı çün seg-i Mecnün
- 1449 Pençe penc oldı bāzū-yı ilzām
Rezm-gāh-ı saḫında çekdi likām
- 1450 Geldi tīr-i cevābına noḳşān
İtdi tīg-i tecebbüri ' uryān
- 1451 Virdi esb-i tekebbüre mehmiz
Oldı meydān-ı ḳahra gerd-engiz
- 1452 Olsa bir ḫasm eger siper-endāz
Bī-hüde her taraf ider tek u tāz
- 1453 Pes Ḥalīl-i Ḥudāya ol düşmen
Eyledi ḫabs-gāhını mesken

1440 (b) nice: neçe İÜ1, S4, S5, T.

1443 Beyit N1'de (DES); S5'te 1444. beyitle yer deḡiştirmiş.

1444 Beyit N1'de (DES); S5'te 1443. beyitle yer deḡiştirmiş.

835 "Peygamber'in eşlerinden bir şey isteyeceğinizde onu perde arkasından isteyin." Ahzab 33/53.

836 "Allah bana yeter; O'ndan başka tanrı yoktur." Tevbe 9/29.

- N1 50a 1454 Buldı maḥbus u cūdı ile şeref
Oldı gūyā dürr-i yetīme şadef
- 1455 Olsa da rūḥ-ı pāke ḥabs beden
Lā-mekān seyrine degil rehzen
- 1456 Māh-tābān olursa ender-cāh
Gelmeye pertevine naḳş u tebāh
- 1457 Taḥta-bend olsa pāy-ı serv-i revān
Rif at-i şānına gelür mi ziyān
- 1458 ‘Uḳdeye düşse tīg-i mihr-i münīr
Zerre deñlü olur mı raḥne-pezīr
- 1459 Ḳavmi semtine oldı gerden-tāb
Ḳıldı her birine şalā-yı ḥiṭāb
- 1460 Didi ey bende-gān-ı ḥāşş-ı veşen
Reh-neverdān-ı Sūmnāt-gühen
- 1461 Dost-dārān-ı millet-i ābā
Kīne-verzān-ı dīn-i nev-peydā
- 1462 Gördünüz mi ne söyler İbrāhīm
Ḥāne ber-bād sāz-ı kīş-i ḳadīm
- 1463 Nabz-ı ğayret bugün gerek cünbān
Yoḥsa fāsīd olur mizāc-ı bütān
- 1464 Olmadan seyl-i fitne bālā-gīr
Aña mümkin ki sedd ola tedbīr
- 1465 Nā-gehānī iderse ger tuġyān
Aña ḥāmīl olur mı kūh-girān
- 1466 Ṭutsa meydānı ger ḥas u ḥāşāk
‘Āḳībet anı āteş eyler pāk
- 1467 Çāre oldur ki merd-i nev-güftār
Bāġ-ı ‘ālemde ola mīve-i nār
- 1468 İtmedükce anı kül āteş
Serv-veş bī-gümān olur ser-keş
- N1 50b 1469 Zaḥm-ı çeşm-i bütāna virdi gezend
Anı yaḳmaḳ gerek çü toḥm-pesend
- 1470 Rişte der-pā iken eger ol bāz
Olmaya çün semender āteş-bāz

- 1471 Dīn-dīrīne göz olur bâtıł
Dīn nev-bütleri ider zā'il
- 1472 Lāzım oldur ki hīme-i bisyār
Dāmen-i kūhda ola enbār
- 1473 Ğayret-i dīn çeken ğaniyy u faķır
Cem' -ı hīzümde itmesün taķşır
- 1474 Oldı zāhir nüḥüset-i fermān
Düşdi nekbet-le mişe-zāra kırān
- 1475 Şāḥ şāḥ itdiler dıraḥtānı
Lāḥt lāḥt oldı biḥ u aĝşānı
- 1476 Şol kadar kesdiler kökin şecerüñ
Deste çübin çıkardılar teberüñ
- 1477 Kelle-püşın çıkardı tell u cebel
Ser-tırāş-ı teber-le oldı keçel
- 1478 Tīşe-kārān-ı kātı' u'l-lezzāt
Ķat' iderdi bulaydı şāḥ-ı nebāt
- 1479 Çarḥa vü döni ile yire zenān
İtdi imdād āteş-i sūzān
- 1480 Güdek-i ney-süvār-ı şāḥib-i fenn
İtdi her ' uķde-i neyi dem-zen
- 1481 Rüz u şeb ol gürüh-ı nāme-siyāḥ
Çekdiler hīme müddet-i yek-māḥ
- 1482 Ḥirmen-i hīzümü idüp enbār
Oldı hem-sāye-i ser-i kūh-sār
- 1483 Ķır u naft eyleyüp aña rīzān
Hīme-zār oldı kuzüm-i kaṭrān

Şurū' -ı der-Āteş Efrūḥten ve nā-Sūḥten-i Āteş

- N1 51a 1484 Āteş emrine oldılar çālāk
Her tarafından koyup ḥas u ḥāşāk
- 1485 İtdiler nice ḥīle vü tedbīr
Hīmeye āteş itmedi te'şīr
- 1486 Her ne semte ki itdiler ilķā
Olmadı bir şerāresi peydā
- 1487 Nār-ı efsürde itmedi tuĝyān

1485 (a) nice: neçe S4.

Ḳaldılar deng u vālih ü ḫayrān

- 1488 Geldiler cümleten ğam-ālūda
İtdiler ‘arza pīṣ-i Nemrūda
- 1489 İtdi zünbūr-ı ğuşṣa aña hücūm
Oldı zehr-āb-ı ğam-la çün mesmūm
- 1490 Belki tīĝ-i ḫacālet-ile dü-nīm
Şaldı endūha kār-ı İbrāhīm

**Ḫīle-Kerden-i İblīs der-Sūḫten-i Nārḫā-yı
Eṣnām ve Sūḫten-i Anbār-ı Hızūm be-Tedbīr-i
O**

- 1491 Nā-gehān geldi māye-i telbīs
Ya‘ ni ol düşmen-i Ḫudā İblīs
- 1492 Şūret-i pīrde ‘aşā der-dest
Ḳoca ruhbān gibi çü itdi nişest
- 1493 Didi ey şehri-yār-ı gerdūn-fer
Düşmen-i mülke bulasuz keyfer
- 1494 Çehre gözde olan nişāne-i ğam
İtdi bu ḫulların daḫi der-hem
- 1495 Eyleme kendūni dil-i āvāre
Aña mümkindür eylemek çāre
- 1496 Böyle nārı bu ‘abd-i dīrīn-sāl
Neçe biñ kere eyledüm iş‘āl
- 1497 Neçe āteş-gede idüp ābād
İtdi ednā işāretüm iḳād
- 1498 Bir teber-rīze pāre-i evṣān
Eylemişdi meger ki der-enbān
- N1 51b 1499 Didi ger bu olursa āteş-süz
Vefḳ-ı dil-ḫ‘āh olur şerāre-firüz
- 1500 Aña besdür tırāşe-i yektā
İstemez anda ğayrı çün u çerā
- 1501 Aldı Nemrūd olup anı memnūn
Dīde-māl eyledi öpüp mecnūn

1489 (b) ğam-la: ğalle S5.

1496 (b) Neçe: Nice T, S5.

1497 (a) Neçe: Nice T.

- 1502 Didi eyler bu āteşi pür-dūd
Himmet-i p̄ir u p̄are-i ma' būd
- 1503 Pend-i p̄irāna eyleyüp şeytān
Dideden b̄i-tevaqquf oldu nihān
- 1504 Re'y-i p̄ir üzre zümre-i bed-fāl
Anı bir semte itdiler idhāl
- 1505 Āteş ol cānibinde h̄izüm-ḡir
Oldı etrāfa itmedi te's̄ir
- 1506 Bir elif gibi çıkdı bālāya
Gitmedi ya' ni s̄a'ir eczāya
- 1507 Fi'l-meşel āteş-i tırāşe-niş̄in
Bir siyeh kūha yek-ḥaṭ-ı zerrin
- 1508 Sa' y-ı b̄i-hüde itdiler izhār
Ḥirmen-i h̄izümini yakmadı nār
- 1509 Āhirü'l-emr o kavm-i b̄i-iz' ān
Sūy-ı büt-ḥāne oldılar pūyān
- 1510 Her ne deñlü tırāşe vü ḥurde
Olmuşıdı teberle pejmürde
- 1511 Ser-be-ser cem' idüp neçe ḥar-vār
İtdiler p̄ay-ı h̄izüme iş̄ār
- 1512 Ḥurdelerden yapup aña ḥalḥāl
Her taraf āteş itdiler iş' āl
- 1513 Tıtdı āteş çü dāmen-i enbār
Ḥalka-veş yandı dā'iren mā-dār
- N1 52a 1514 İttihāz eyledükleri ma' būd
R̄iv-i d̄iv-ile oldu āteş-i sūd
- 1515 Oldı her şu' le-i ' alev-efrāz
Ḥirmen-i Kehkeşāna berç-endāz
- 1516 Şanki mi' mār-ı kec-nihād-ı felek
Ḥubbe-i köhnesine vurdı direk
- 1517 Üstühvāndan hümā olup b̄i-zār
Oldı hem-çün semender āteş-ḥvār
- 1518 Pertevinden zemīn-i cābelkā
Oldı rüşen çü ḥāk-i cābelsā

1517 (a) Üstühvāndan: Üstühvāndan S4; Üstühvān S5.

1519 ʿ Ālemi tıtdı reng-i dūd-ı siyāh
Düşdi güyā ḥusūfe meşʿ al-i māh

1520 Cüz' cüz' çün tıtuşdı her hīzüm
Mevc-ḥīz oldı āteşin ḳulzüm

Der-Āteş Endāhten-i İbrāhīm be-Mancınıḳ

1521 Mancınıḳ emrin itdiler tedbīr
Tā Ḥalīl ola anda āteş-gīr

1522 İtdi fermān ḥabīş-i bed-āyīn
Seng-dil cev-r-pīşe merd-i laʿīn

1523 Süst-re'y u pelīd u zulm-ālūd
Yaʿ ni ser-dār-ı güm-rehān Nemrūd

1524 Sūy-ı çāha varup neçe melʿ ün
ʿ Uḳdeden māhı ideler bīrūn

1525 Dest u pā beste ideler aḥḍār
Bāğ-ı āteşde eyleye gül-nār

1526 Vardılar aña bir iki evbāş
Emr-i şāhiyi itdiler çün fāş

1527 Kebg-i çābuk-ḥırām-ı küh-ı rızā
Yaʿ ni ol ḥazret-i Ḥalīl-i Ḥudā

1528 Māh-ı neḥşeb gibi o ʿ ālī-şān
Çāh-ı maḥbesden oldı raḥ-tābān

N1 52b 1529 Geldi zulmet-serādan ol nāhīd
Gūyiyā çıḳdı ʿ uḳdeden ḥurşīd

1530 Aldı pīrāmenin neçe menḥūs
Raḥm-ı bī-gāne vü cefā-me'nūs

1531 Oldılar reh-neverd zūd-ā-zūd
Gıtdiler sürʿ at-ile tā Nemrūd

1532 Şöyle emr eyledi o sengīn-dil
Āteş-i māha ideler menzil

1533 İtdiler beste bir neçe dejḥīm
Gerden u dest u pāy-ı İbrāhīm

1534 Oldı ol ḳumrı-yı dıraḥt-ı şafā
Ṭavḳ-ı zencīr ile gülū-pīrā

1524 (a) neçe: biraz İÜ3.

1525 (b) eyleye: eylene S5.

1527 (a) çābuk: çāpuk İÜ1, İÜ3, S4.

1535 Sīne olmağ-la maḥzen-i pür-nūr
Mār olur günce ‘ādetā gencūr

1536 Dest-i deryā nevāli ger der-bend
Olsa daḥi yitişmez aña gezend

1537 Baḥr-i bī-sāhil-i güher-meşhūn
Rişte-i mevc-le olur mı zebūn

1538 Olsa da pāy-ı lā-mekān peymā
Beste-i rismān bend-bālā

1539 Seyr-i lāhūtı eylemez ibtāl
Ṭaqsalar nice āhenīn ḥalḥāl

Münācāt-ı İbrāhīm ‘Aleyhi's-Selām

1540 İtdiler mancınıka çün taḥmīl
Rūyını āsumāna ṭutdı Ḥalīl

1540 Ḥāzret-i Ḥaḳḳa eyleyüp zārı
Giryē-ḥīz itdi çeşm-i ḥūn-bārı

1541 Didi ey çāre-sāz-ı dil-rīşān
Dil-nüvāz-ı ğarīb u bī-ḥ’işān

1542 Kām-baḥşende vü Kerīm u Raḥīm
Boynı bağlu ḳuluñdur İbrāhīm

N1 53a 1543 Dāmen-i luṭfuñı ṭutar destı
Ġayra yoḳdur hemişe pā-besti

1544 Senden ister rızā vü raḥmet u dād
Senden eyler recā vü istimdād

1545 Merḥamet-kānı zāt-ı ekremsin
Şānuña lāyıkı sen a‘ lemsin

1546 Oldı ol gevher-i girān-māye
Keffe-i mancınıka pīrāye

1547 Buldurup tenkini kemān-āsā
Zih gibi virdiler güşād u rehā

1548 Atılup zūrı ile oldı perān
Hem-çü tīr-i du‘ ā-i mazlūmān

1549 Ber-hevā çıḳdı eyleyüp per-tāb
Gūyiyā āsumānda medd-i şihāb

1539 (b) nice: neçe S4.

1540 (b) Giryē-ḥīz: Giryē-rīz S5.

1547 (b) gibi: — S5.

Niyāz-ı Melā'ike ez-Ḥazret-i Ḥaḳ

- 1550 Tengiden çün Ḥalīle geldi küşād
İtdi Ḥalīl firişte-gān feryād
- 1551 Pür-ğiriv oldı bezm-gāh-ı sürüş
Āsumān u zemīne düşdi ḥurüş
- 1552 Kıldılar bār-gāh-ı Ḥaḳḳa niyāz
K'ey Kerīm u Ḥidivv-i 'Ālem-i sāz
- 1553 Emr-i 'ālem meṭā' olursa eger
Bendeler yekser aña fermān-ber
- 1554 İdelüm kavme ḳahr u istilā
Āb-ı luṭfuñ-la āteşi itfā
- 1555 Vārid oldı nidā-yı Rabb-i Celīl
Bildinüz mi rızā virür mi Ḥalīl
- 1556 Evvelā kendüye idüp inhā
Siz bilürsüz virürse aña rızā

Āmeden-i Cebrā'īl be-Meded-Kerden ve nā- Ḥuvāsten-i İbrāhīm 'Aleyhi's-Selām

- 1557 Ber-hevā geldi didi Cebrā'īl
Bize ḥidmet ne ise söyle Ḥalīl
- N1 53b 1558 İtdi redd-i cevāb o rüşen-dil
Ḥācetüm var ve līk ḡayra degil
- 1559 Bendesin bende eyleyen ilkā
Kendü a'lemdür eyler ise rehā

Fürūd-Āmeden der-Āteş

- 1560 Mancınıḳ itdi rütbesin 'ālī
O tevāzu' da bildi iḳbāli
- 1561 Evcden evvel meh-i bülend-i cenāb
İtdi sūy-ı ḥaḳīde meyl-i şitāb
- 1562 Fi'l-meşel çekdi devr-i bī-pergār
Ber-hevā bir müşelleş-i hem-vār
- 1563 Kūşe-i nārı ḳā'ime güster
İtdi dıl' -ı şu'ūdī aña veter
- 1564 Aşdı mi' mār-ı dehr-i vaḳt-ı nüzül
Ḳubbe-i çarḥa nürdan şāḳül

1565 Oldı vākı^ç meyāne-i aḥker
Ḥirmen-i lā^ç le düşdi bir gevger

1566 Şāh-ı dīn-perver-i rızā me'nūs
Kıldı evreng-i āteşine cülūs

Berd u Selām Şüden-i Āteş

1567 Ol Ḥudāvend-i Ālim u Vehhāb
Āb-ı pāş-ı derūn-ı āteş-tāb

1568 Erḥamü'r-rāḥimīn bī-mānend
Ekramü'l-ekramīn Nīrūmend

1569 Bende-i ḥāşını iden mesrūr
Dūdman-ı dili kılan pür-nūr

1570 Āteşe vārid oldı fermānı
Ḥırz-ı cān gibi ḥıfz ide anı

1571 Oldı mihmān aña Ḥalīlu'llāh
Eyleye dest-i cevri ni kütāh

1572 Mīz-i bānāna eyleyüp ikrām
Sū-be-sū ola aña berd u selām

N1 54a 1573 Yekser-i mūyın itmeye pür-tāb
Olmaya mażhar-ı ^ç itāb u ^ç iḳāb

1574 Āteş ol emre oldı fermān-ber
Yek-be-yek eyleyüp anı ezber

1575 Dest u pāyendin oldı būse-rübā
Bil ki her müşkiline ^ç uḳde-güşā

1576 Bendeden ya^ç ni eyleyüp āzād
Ḥidmetinde bulundı ḥurrem u şād

1577 Faraş-ı ḥākisterini tef u tāb
Eyledi aña maḳ^ç ad-ı sincāb

1578 Oldı her cānibinde şad gülzār
Çıkdı andan cedāvil-i enhār

1579 Āḥker-i āteşin gül-i ra^ç nā
Dud-ı mūdārı sünbül-i zībā

1580 Şaḥn-ı zerrinde sebzeler rüyān
Kūşe kūşe benefşe vü reyḥān

1575 (b) Ya^ç ni → (DD) Bil ki N1.

- 1581 Țutdı bir hefte anda gerçi mekân
Ber-ser-i mūyı olmadı piçân
- 1582 Nūr-ı nārı iderse ger me'vā
Kār-ı sūziş degil midür bī-cā
- 1583 Țab^ç -ı āteş egerçi sūzāndur
Țāzret-i Țaḫḫa bende-fermāndur
- 1584 Emri üzre ṭabāyı^ç -ı eşyā
Gāh germā vü gāhi de sermā
- 1585 Zīr-i hükminde cümleten ^ç ālem
Kendü mülkinde a^ç lem u aḫkem

Bīrūn-Kerden ez-Āteş ve Pūziş-Ḥuvāsten

- 1586 Ol ḥavālīde merd-i Ḥaḫ bī-zār
Ya^ç ni Nemrūd-ı bed-dil u bī-^ç ār
- 1587 Seyr iderdi bu bü'l-^ç aceb kārı
Olmışdı anuñ hevā-dārı
- N1 54b 1588 Gör dil-i çeşm-i zāhir-ile tamām
Baḫdı ḥāl-i ḥālīs-le tā encām
- 1589 Kendü fi^ç linden oldı şermende
Ḥayret-ālūde vü ser-efgende
- 1590 Emr idüp ḳavmine o tīre-derūn
Nārdan itdiler anı bīrūn
- 1591 Bezmin aḡyārdan idüp ḫalvet
Pīş-gāhına eyledi da^ç vet
- 1592 Gösterüp aña şuret-i tekrīm
^ç Özr-ḫ^vāḫāne didi ki: İbrāḫīm
- 1593 İtdi ma^ç būduññ kemāli zuhūr
Ḳudret u ḳuvveti degil mestūr
- 1594 Olsa benden daḫi eger ḫoşnūd
Neçe ḳurbān olurdı ḫūn-ālūd
- 1595 Ger ḳabūl eyleyüp ola ḫoş-dil
Eyleyem aña nice bīñ bismil
- 1596 Didi ol pīşvā-yı Ḥaḫ-peyvend
Olmaz ol fi^ç l-i nā-sutūde-pesend

1581 (a) gerçi anda: anda gerçi S5.

1593 Ḳudret u ḳuvveti: Ḳuvvet u ḳudreti T.

- 1597 Şirkden itmedükce albii şaf
Yo yire itme variı itlaf
- 1598 Büt-perest olmağ-ile Ha b-zār
Küştesi lāře kendüdüş murdār
- 1599 Zāt-ı b-çüne olmaz erzān
Müşrigü kendüsi vü urbān
- 1600 Pāk-ı řāyeste pāk-ı Ha-bndür
*El-abřātü li'l-abşndür*⁸³⁷
- 1601 Dn-i İslām itmedükce abül
Her ne ayr eylesen degil mabül
- 1602 Terk idüp dn-i bālı yekser
Eyle imān kendüe ziver
- N1 55a 1603 Vadet-i řān i idüp iz ān
Aa řükrāna kes neçe urbān
- 1604 şirk-le ayr u bezl-i māl u menāl
Fi'l-meşel āb u küze-i ğırbāl
- 1605 Vadet-i Ha itmedükce esās
Kār-ı b-hüde itmez ehl-i řinās
- 1606 B-esās olamaz binā pā-dār
Pā-y pest-āmedest u pes-dvār
- 1607 Eyer ol urde-bn řāib-i hūř
şebbiti'l- arş nüktelin der-ğuş
- 1608 şirkdür cālīb-i  azāb u nekāl
şirkdür bā iş-i řeā vü dālāl
- 1609 şirkdür müceb-i  itāb u  iāb
*İtteu'llāhe yā-üli'l-elbāb*⁸³⁸
- 1610 Ğazret-i Vācibü'l-Vücüd-ı adīm
B-niyāz u Ğaniyy u Ferd u Kerīm
- 1611 řān-i b-zevāl u Nrümend
ādir-i b-miřāl u b-mānend
- 1612 Zāt nokřāndan mu arrādur
Mülki enbāzdan müberrādur

837 "Kötü kadınlar kötü erkeklere, kötü erkekler kötü kadınlara yakışırlar." Nur 24/26.
1607 N1'de (DES).

838 "Ey akıl sahipleri! Allah'tan korkun!." Maide 5/100; Talak 65/10.

1613 *Vāhidün leyse mişlühü mevcūd*⁸³⁹
İnehü'l-*Hakkā* ve ennehü'l-*Ma' būd*⁸⁴⁰

Hicret-i İbrāhīm ez-Bābil be-Şām

- 1614 Çünkü Ol Mürşid-i reh-i taḥkīk
Hādi-yi güm-rehān-ı bī-tevfīk
- 1615 Bu süḥanlar-la oldı şekker-ḥā
Telḥ-kām-ı ḍalāle bī-pervā
- 1616 İtmedi çe fütāde-i tuḡyān
Hiç sem' -i ḳabūl-ile iz' ān
- 1617 Penbedür gūş-ı ḡafleti āḡāh
İtmek olmaz olunca nāme-siyāh
- N1 55b 1618 İtse de çüb-i ḥuşkı bārān ter
Eylemez anı berg u ber-āver
- 1619 Merd-i sengīn-dil u naşīḥat-ı pīr
Fi'l-meşel küḥl u çeşm-i kör-i ḍarīr
- 1620 Ger süḥan olsa da dürr-i şeh-vār
Saḥt-dil ' aksini ider izḥār
- 1621 Kūha redd-i şadā muḳarrerdür
Belki güft u şünūda muzḫardur
- 1622 Āḥir ol ḥazret-i Ḥudā me'nūs
Ḳavm-i Nemrūddan olup me'yūs
- 1623 Şöyle 'azm eyledi o Haḳ-ḥoşnūd
Mülket-i Bābile ide bidrūd
- 1624 Şām-ı semtine bend idüp maḥmil
Māh-veş anda eyleye menzil
- 1625 Ḥ'ārdur mülketinde ehl-i hüner
Bī-bahādur yirinde dürr u güher
- 1626 La' l-i kānında pāre-i sengdür
Tāc-ı şāhīde zīb-i evrengdür
- 1627 Pīşeden çıkımaduḳca nerre-i şīr
Pençesine düşer mi bir naḥcīr
- 1628 Ger dıraḥt itmese yirinde ḳarār
Zaḥm-ı erre-y-le olmayadı figār

839 "Tekdir. Benzeri hiçbir varlık yoktur."

840 "O Hakk'tır ve kendisine ibadet edilendir."

- 1629 Gerçi terk-i vaṭan degil āsān
Līk müşkildür olmaḡ anda mehān
- 1630 Ẓurre-i dīde iken ehl-i kemāl
Ẓaferatü'l-‘ayn dir aña cühhāl
- 1631 Bī-‘adeddür şedāyid-i ğurbet
Līk vardur seferde çoḡ ḡālet
- 1632 Gezmese ger hilāl şehr-be-şehr
Olmaya şubḡ-ı maḡşere dek bedr
- 1633 Rif‘at-i āsumāna eyle nazār
Virmiş aña ‘ulüvv-i şānı sefer
- 1634 Ḥāk olmaḡ-la merkezinde muḡīm
Pāymāl olmadan olur mı selīm
- N1 56a 1635 Ḥāşılı ol şeh-i bülend-i mesāk
Hicrete eyledükde şedd-i niṭāk
- 1636 Ḥazreti Lūṭı ya‘ni ibn-i aḡī
İtdi hem-rāh u zevcesini daḡī
- 1637 Ya‘ni Sāre ki bint-i ‘Ammi idi
Mūnis u hem-dem u ehemmi idi
- 1638 Kūfe ḡurbında ḡarye-i Keṡşā
Bunlara oldı melce' ü me'vā
- 1639 Nīm u şeb ḡaryeden olup bīrūn
Pā-feşār oldılar sūy-ı hāmūn
- Be-Ḥarrān Āmeden**
- 1640 Bād-veş düşdiler beyābāna
Geldiler āḡirinde Ḥarrāna
- 1641 Başdılar anda çünki yümn-i kıdem
Ḥaldılar ḡayli müddet anda be-hem
- Vefāt-Yāften-i Āzer der-Ḥarrān**
- 1642 Küfr-ile pey-püser olup Āzer
Çekdi Ḥarrāna anı şevḡ-i püser
- 1643 Naḡd-i ‘ömrine geldi anda nefād
Buldı kālā-yı zindeḡisi kesād

1630 N1'de (DES).

1632 N1'de (DES).

1644 Bād-ı mürğ oldı çün ser-āverde
İtdi şem^ç-i hayātını mürde

**Be-Ba^çlebek Āmeden ve Cevr-Dīden ez-Mülk-i
Ba^çlebek**

1645 Hicrete yine bend idüp maḥmil
Ba^çlebek oldı bunlara menzil

1646 Țutdılar anda bir zamān ārām
Dil-ḥırāş itdi ğadr u cevri li'ām

Mālik-Şüden-i Sāre be-Hācer

1647 Zūlm ile oldılar dil-āvāre
Hācere mālik oldı pes Sāre

**Baḥşīden-i Sāre Hācer-rā be-İbrāhīm ^çAleyhi's-
Selām**

1648 Sāre gerçi ḥüsünde bī-mānend
Ḥulḳ u ḥalk-ile ser-be-pā dil-bend

1649 Līk evlāddan olup nevmīd
Ye's-ile eylemişdi kaṭ^ç-i ümīd

N1 56b 1650 Zevcine eyledi anı mevhüb
Hem-firāş olmasun bilüp mergüb

1651 İttihāb eyledükde İbrāhīm
^çArza-gāh-ı du^ç āda oldı muḳīm

1652 İtdi dest-i du^ç āyı be-küşāda
Piş-i feyz-i ^çamīm-i Mevlāda

1653 *Rabbi hebli-y-le* oldı nağme-serā⁸⁴¹
İtdi ferzend-i şālih istid^ç ā

1654 Düşdi burc-ı şerefde sa'd-ı kırān
Oldı ṭālī^ç yakīn-i meh-tābān

1655 Oldı tīr-i du^ç ā muşīb-i hedef
Geldi āḥir vücūda ḥayr-ı ḥalef

Velādet-i İsmā^çİl ^çAleyhi's-Selām

1656 *Ḳurretü'l-^çayn u nūr-ı çeşm-i Ḥalīl*⁸⁴²
Ya^ç ni zāt-ı şerīf-i İsmā^çİl

841 "Ey Rabbim! Bana bir hikmet bahşet ve beni salih kimseler arasına kat." Şu'ara 26/83

842 "Gözümüzün aydınlığı olacak insanlar." Furkan 25/74; Secde 32/17.

1656 (a) Ḳurretü'l-^çayn ü: Ḳurretü'l-^çayn-ı S5.

1657 Şādıku'l-va' d u pişvā-yı Hudā
Bih-i naḥl-i şafā vāşıl-ı vefā

Be-Vādiyü's-Seb' Resīden

1658 Ba' lebekden daḥi idüp nehzat
İtdiler mülk-i Şāma dek rihlet

1659 Lūṭı Ārdende eyleyüp iskān
Vādiyü's-Seb' a kendü oldu revān

1660 Ya' ni itdi Filistini mesken
Eyledi ol havālide me'men

Reşk-Bürden-i Sāre mer-Hācer-rā

1661 Sāreyi muḳtedā-yı ṭab' -ı zenān
Āteş-i ğıbtā eyledi sūzān

1662 Reşkden piç u tāb-ıla Sāre
Sīnesini iderdi şad pāre

1663 Ke'y dirīgā zamāne-i ğaddār
İtdi naḥl-i vücūdumı bī-bār

1664 Hācerün çeşmini idüp rüşen
Bī-niyāz eyledi ḥalāyıkdan

N1 57a 1665 Böyledür tā ḳadīmi reşk-i nisā
Ḥārdur gözlerinde ḥayl-i āmā

1666 Bā-ḥuşuş olur ise ümm-i veled
Müşte' ildür meyānda nār-ı ḥased

1667 Ḥānede keşmekeş olup ekşer
Her ṭarafdan sitem çeker şevher

1668 Sāre İbrāhīme idüp ibrām
Ke'y Ḥalīl-i celīl u nīk-encām

1669 Ṭafrası ol bürīde ğīsūnuñ
Mātemidür derūn u bīrūnuñ

1670 Ḥamlini vaż' idelden oldu belā
Vaż' ma yok taḥammülüm aşlā

1671 Şekl-i dendānı olsa ḥande-ğüşā
Fi'l-meşel naḥl-i 'ömre erre-nümā

1672 Dil-pesend olsa da saña ferḳā
Bende yok ḳadr-i zerre aña rızā

1668 (b) celīl ü: celīl-i S5.

1673 Ya otursun bu hānede yaban
Çāresi her ne ise gör irken

1674 Zer-ħırīde kenīzek-i ħod-rā
Olsa ħūrī nejād u ğılmān-zā

1675 İstemem görmesün gözüm anı
Destüme ger gire giribānı

Sevgend-Ĥorden-i Sāre

1676 Bir kaç a' zāsını bi-Ĥaqq-ı Ĥudā
Ṭu'me-i ħancer eylerem kaç' ā

1677 Eyleye āħir ey kavī burhān
Destümi ħūnı pençe-i mercān

1678 Ĥıřmını görüp çünkü İbrāhīm
Oldı teşviřden derūnı dü-nīm

1679 Didi ey bānū-yı enīs u řefīķ
Dār-ı ğurbetde hem celīs u refīķ

N1 57b 1680 Her ne dirseñ belī bi-çeşm u be-ser
Līk aña birāz zamān ister

1681 Bir iki gün virüp baña fırşat
Eyle taħmīl-i minnet-i mūhlet

1682 Tā ki ħūkm-i İlāhi ide zūhūr
Ba' deħü bezl olına her maķdūr

1683 Eyle şabr eyleme hele ta' cīl
řābire va' d olundı ecr-i cezīl

Bārre-şüden-i Sāre be-Fermān-ı İbrāhīm

1684 Hem yeminünde olmayup ħāniř
Ol ħuzūr-ı derūnuma bā' iř

1685 Olsa Hācer bu bābda küstāħ
Eyle sūzen-le ğūřına sūrāħ

1686 Ĥitneden ħūnı ile ol pūr-müřt
Tā ki ħinnā-zed ola her engüşt

1687 Kıl ser-i zūlfını bürīde-i tiĝ
Olmasun perde māha pāre-i miĝ

1687 (b) pāre-i miĝ: pāre-i tiĝ S4.

1688 ʿ Āmil ol sözlerüm-le ey Sāre
Birr-i sevgendiñe budur çāre

1689 Sāre bu sözler-ile itdi ʿ amel
Kıldı ʿ aqđ-i yemīnini münḥall

1690 Līk ḥālī degil teḳādādan
Ḥāne-āşūb u şūr u ğavġādan

Hicret-i İbrāhīm be-Mekke

1691 Nā-gehān nāzil oldı Vaḥy-i Ḥudā
Ke'y Ḥalīl-i Ḥudā-yı bī-pervā

1692 Bī-tereddūd hemān çü bād-ı şimāl
*Ḳum ve sir naḥve kıbleti'l-āmā*⁸⁴³

1693 Eyle ferzend u māderin hem-rāh
Tā size Mekke ola cāy-ı penāh

1694 Gūdek-i şīr ḥ^vāre-i yek-sāl
Ḥacer-i Hācerde māh u hāle mişāl

N1 58a 1695 Nevbet-ile olurdı zīver-düş
Faşş u ḥātem gibi gehī āġūş

1696 Rāh-ı yek-rūze gitdi çünki Ḥalīl
Āsumāndan nüzül idüp Cibrīl

1697 Şol burāqı getürdi aña revān
Ḥātemü'l-enbiyā' u Faḥr-i cihān

1698 Zīr-i rān eyleyüp şeb-i isrā
Olur anuñ-la āsumān peymā

1699 Eyledükde Ḥalīli aña süvār
İtdi ferzendi āġūşında qarār

1700 Oldı gūyā burāq-ı baḥr-i ḥafīf
Ne ʿ aceb Hācer olsa anda redīf

1701 Fi'l-meşel Cebreīl-i vaḥy-āşār
Mışraʿ-ı çārum rubāʿ i-vār

1702 Bedraḳa oldı bī-vuḳūf u direng
Maʿ nide ol kıṭāre piş āheng

1703 Ṭarfetü'l-ʿ ayn içinde bī-ārām
İtdiler Mekke menzilinde maḳām

1688 (a) ʿ Āmil: Ḥāmil İÜ3.

1689 (a) sözler-ile: sözler ile İÜ3, T.

843 "Kalk ve amellerin kıblesine (Kâbe'ye) doğru git!"

- 1704 Cebreīl eyledi Ḥalīle beyān
Ka' be vü mevķi' inde bi-noķşān
- 1705 Anda cāy-ı iķāmetin tefhīm
Eyledükde didi ki İbrāhīm
- 1706 Hācer u oğlıña budur mesken
Eylesünler bu hıttā içre vaţan
- 1707 Buķ' ası gerçi cengelistāndur
Her taraf hānzal ü muğaylāndur
- 1708 Ola yümn-i kıdem-le sünbül-zār
Nesl u zürriyyetüñ-le reşk-i diyār
- 1709 Bunda eyle 'ıyālüñi iskān
Sūy-ı Ḥaķdan budur saña fermān
- N1 58b 1710 Ḥükm-i Mevlāya eyleyüp iķrār
İtdiler mevzi' -i hacirde ķarār
- 1711 Pes Ḥalīl eyleyüp hevā-dārı
Sāye-bān eyledi ḥas u ḥārı
- 1712 Şām semtine oldı maḥmil-bend
Ķaldılar anda māder u ferzend
- 1713 Ne enīs u ne yār u ne hem-dem
Kürbet u ğurbet-ile dil derhem
- 1714 Ķūt-ı rüzīsi sīne-i büryān
Kūze-i ābı dīde-i giryān
- 1715 Giryesi āḥir oldı Zemzem-i ḥız
Dūd-ı āhı seḥāb-ı raḥmet-rīz
- Be-Ķabīle-i Cürhüm Pebüsten İşān**
- 1716 Ol ḥavālīde ķavm-i Cürhümden
Bir ķabīle bir iki gün mesken
- 1717 Eylemişlerdi andan iki civān
Nāķa güm-gerde oldılar cūyān
- 1718 Bunları gör ki sāyıķ-i taķdīr
Hācerüñ semtine idüp teşmīr
- 1719 Gözleri aña oldı ķünki düķār
Ḥayret-ālūde itdiler güftār

1705 İtdi cāy-ı iķāmetin tefhīm // Didi luţfi-y-le aña İbrāhīm→ (DDL) Anda cāy-ı iķāmetin tefhīm // Eyledükde didi ki İbrāhīm N1; İtdi cāy-ı iķāmetin tefhīm // Didi luţfi-y-le aña İbrāhīm S5.

- 1720 K'ey meh-i burc-ı āsumān-ı şafā
Merve ḥaḫḫı nedür bu renc u ʿanā
- 1721 Fehm olur bu ki nāz-perversin
Böyle tenhā mekānda n'eylersin
- 1722 Vaḥşet-ābāddur bu vādī-yi şūr
Bā-ḥuşūşā zenāna nā-maḫdūr
- 1723 Vardılar güft u gūyı ile yaḫīn
Gördiler çıkmış anda mā'-i ma'īn
- N1 59a 1724 Şordılar bu ne sırdur ey bānū
Şüre-zār içre böyle şīrīn şu
- 1725 Bu zamāna gelince hiç der-ḥ'āb
Görmemiş kimse anda ḫatre-i āb
- 1726 Ser-güzeştin beyān idüp Hācer
Evvel u āḫirini virdi ḫaber
- 1727 İtdiler çün ḫabīleye aḫbār
Ḳondılar anda dā'iren mā-dār
- 1728 İtdi bunlar-la Hācer ünsiyyet
Eyledi zenleri-y-le hem ülfet
- 1729 Tıflı eḫfāle oldı hem-bāzī
Eyledi bes ta' allüm-i tāzī
- 1730 Az zamānda o tıfl-ı nevreste
Ol lisān-ile oldı dil-beste
- 1731 Gūdekān eyleyüp aña tevḫīr
Dil-nüvāzī idi şaḡīr u kebīr
- 1732 Dem vurup rütbe-i belāgatdan
Naẓm iderdi feşāḫat-ile sūḫan
- 1733 Olma ḡāfil budur kelām-ı dürüst
Tāziyi ol ta' allüm itdi nuḫust
- Ma' nā-yı Evvel min-Tekellüm bi'l-ʿArabiyye
İsmā' il**
- 1734 Ya' ni tāzīye virdi zīb u bahā
Evvelü min-tekellümi ma' nā
- 1735 Yoḫsa Cürhümden öğrenüp evvel
Oldı ḫüsn-i edā ile ikmāl

1722 (b) N1'de: Bā-ḥuşūşā zenāne nā-maḫdūr → (DEL) Ḥāşşa ḫayl-i zenāne nā-maḫdūr; Ḥāşşa ḫayl-i İÜ1, İÜ3, S4, T; Bā-ḥuşūşā S5.

1736 Eyledükde tekellüme āgāz
‘Aql-ı pīşin ile olur dem-sāz

**Bāz-āmeden-i İbrāhīm be-Dīden-i İsmā‘īl be-
Mekke ve Qışşa-i Zebh**

1737 Çün Halīl-i Hudā o zātı şerīf
Mülket-i Şāmı eyledi teşrif

N1 59b 1738 Anda hayli zamān idüp ārām
Ser-firāz oldu maqđemi ile Şām

1739 Līk gāhice anı şevk-i püser
Mekke semtine itdirürdi sefer

1740 Rū-yı ferzend ile olup hoş-dil
Yine Şāmı iderdi ol menzil

1741 Āmed u şüdden olmayup hālī
Olmışıdı bu gūne aḥvālī

Bāz-Āmeden-i İbrāhīm be-Mekke

1742 ‘Ādeti üzre ol şeh-i hoş-nām
İştīyāk-ı beşer-le itdi hıram

1743 Tıyy idüp vādī vü beyābānı
Mekkenün āḥir oldu mihmānı

1744 Rūy-ı ferzend ile olup mesrūr
İtdi vaşl-ile dīdesin pür-nūr

Vaşf-ı İsmā‘īl

1745 Görđi ol naḥl-i bāğ-ı ḥüsn u bahā
Yāzdeh-ı sālē ‘ar‘ar-ı bālā

1746 Qadd u kāmēt-le bī-bedellenmiş
Gül gibi açılıp güzellenmiş

1747 Kāküli pür-şiken zi-ser-tā-pā
Zülf-i pür-çini māye-i sevdā

1748 Gīsüvānı girih-güşā-yı derün
Ebruvānı çünün-‘anber-i gūn

Nükte

1749 Zīr-i ebrüde çeşm-i hem-çün şād
Āyet-i ḥüsne naşş dimiş üstād

- 1750 ‘ Ārızı gülşeninde gül-deste
İki gül ortasında bir piste
- 1751 Piste-i hānde nāk u khand-āmīz
Hokka-i la‘ l-i fām u şekker-rīz
- 1752 Ol dehān içre deste-i dendān
Jālelerdür ki ğoncede pinhān
- N1 60a 1753 Tavr-ı tāzī ile idüp güftār
Harf harf ol luġat-le gevher-bār
- 1754 Cünbüş u güft u gū-yı dil-peyvend
Hāşılı her huşuşda dil-bend
- 1755 Çeşm u rüyında oldu büse-rübā
İtdi icrā-yı ‘ ādet-i ābā
- 1756 Ol da tekrimine idüp āġāz
Oldı pāy-ı peder-le ser-efrāz
- 1757 Merhaben beg diyü şenā itdi
Bu reviş üzre bir zamān gitdi
- H‘āb-dīden-i İbrāhīm ‘ Aleyhi's-Selām**
- 1758 H‘ābda bir gice Halīl-i Hudā
Reh-nümāyende-i tariķ-i Hudā
- 1759 *İzbaḥ ibnek* şadāsını der-güş⁸⁴⁴
Oldı itdükde vālih ü medhüş
- 1760 H‘ābdan bāmdād olup bī-dār
Fikr-ile itdi sīnesin efkār
- 1761 Tā-be-şām oldu hayret-ile dü-dil
Pes bu emr-ile kaldı pā-der-gil
- 1762 Vaḥy-i Raḥmānī mi ‘ aceb āyā
Yā ki telbīs-i dīv-i herze derā
- 1763 Bu taḥayyür-le kıldı yine menām
Yine ‘ aynı-y-la böyle geldi peyām
- 1764 Bildi Raḥmānī olduğın rü'yā
Buldı teşvişden derūnı rehā
- 1765 Oldı cāzim ki ola fermān-ber
Zebḥ-i ferzende itdi şedd-i kemer

1750 (b) bir piste: bir beste S5.

844 "*Oġlunu kurbān et*". Anlamında bir sözdür. Hz. İbrahim'in rüyası ve kurban hadisesi için. Bkz. Sâffât 37/101-111.

‘Azîmet-Kerden-i İbrâhîm Zebh-i İsmâ‘îl-râ

- 1766 Şubh-ı dem âfitâb-ı ‘âlem-gîr
Şarkdan destine alup şemşîr
- N1 60b 1767 Eblağ-ı âsumâne oldı süvâr
Toldı hûn-ı şefîk-le şahn u kenâr
- 1768 Der-niyâm itdi hancerin zâbiğ
Kıldı işkeste nîzesin râmih
- 1769 Oldı çün çeşm-i merdüm-i mehcür
Giryeden dîde-i kevâkib kör
- 1770 Hâcer-i sîne-şâfa didi Halîl
Baña hem-reh gerekdür İsmâ‘îl
- 1771 Var bu gün bir mağalde da‘vet-i dost
Vâcib oldı bize icâbet-i dost
- 1772 Câme-i sebzın eyle zîver-i düş
Serde layıkdur olmağ ahdar-ı püş
- 1773 Sünbil-i tâb-dârını meftûl
Nergis-i pür-humârını mekğûl
- 1774 Tâğ-ı ebrûlarını vesme-tırâz
Tâc-ı zerd u zen eyle ser-endâz
- 1775 Güllerine gülâbı it şebnem
Gîsüvânını ‘ıtr-ile hem-dem
- 1776 Gerden u güşına virüp zîver
Mümiyânına tağ niğâğ-ı kemer
- 1777 Dest-i pâyını eyleyüp tezyîn
Zîb u bahş eyle hâtem u na‘lîn
- 1778 Hâcer ol emri eyleyüp itmâm
İhtimâm-ile oldı nîk-encâm

Resen u Hancer-Hvâsten ez-Hâcer

- 1779 Dil-nüvâzâna didi ey Hâcer
Hem-reh it bir resen-le bir hancer
- 1780 Tâ ki lazım olursa best u bürîd
Ġayrıdan itmeyem anı ümmîd
- 1781 Didi Hâcer ki ey Halîl-i Hudâ
Da‘vet-i dosta olur mı sezâ

- N1 61a 1782 Ālet-i at u bend olan esbāb
İttiḥād ūzredūr amu aḥbāb
- 1783 Olsa ger infiṣāl-i rūḥānī
Rīsmān nee bend ider anı
- 1784 İttiṣāl-i derūn olursa eger
Nee mūmkin ki at ider ḥancer
- 1785 Didi olmaz bu ḥvāḥiṣūm bī-cā
İḥtiyāt iin istesem meṣelā
- 1786 İtizā itse bismil-i urbān
Bī-mūhimmāt olur mı ḥi āsān
- 1787 İmtiṣāl itdi emrine Hācer
Virdi bir rīsmān u bir ḥancer
- 1788 Ḥanceri sūde-i fesān itdi
Ya ni ser-tiz u ḥūn-feṣān itdi
- 1789 Eyledi rīsmānı bend-i miyān
Oldılar sūy-ı mīṣe-zāra revān
- 1790 İtdi ḥurṣīd-veṣ o cānibe meyl
Sāye-dār oldu tıflı aḥa tufeyl
- 1791 Her ne yirden ola ıdem ber-dār
Anda ferzend olurdu pāy-ı gūzār
- 1792 Ol seḥī-ad civān-ı serv-endām
Ḥaṭve-riz eyledūkce anı ḥirām
- 1793 Gūlbūnin eyler idi ţebnem-biz
Kebkeb-i keṣṣi ḥāki kevkeb-ḥiz
- 1794 Ṣaḥn-ı ṣaḥrāda ṣanki serv u revān
Naḥṣ-ı pāy-ile oldu gūl-efṣān
- 1795 Zūlf-i mūṣḡīnine tūkunsā ṣabā
Kūh u deṣte olurdu nāfe-gūṣā
- 1796 Sāye-i ḡisūvān ūn  anber
Ḥāke pūr-ḥalka ṣad zirh-kūster
- N1 61b 1797 Tūrma gitmekde ol iki server
Biri peyrev u birisi rehber

1783 (b) nee: nice S4.

1784 (b) nee: nice S5.

Āmeden-i İblīs be-Vesvese-i Hācer

- 1798 Oldı aña bu kârdan şeytân
Mâr-ı ser güfte-veş olup piçân
- 1799 Çāre çü oldı men^c -i kurbāna
Tā peder-āşā ola fermāna
- 1800 Başladı dürlü dürlü tevbire
Girdi ol demde şüret-i pīre
- 1801 Tavr-ı şeyhāne elde sebz-āşā
Cünbüş u vaz^c ı cümle mekr u riyā
- 1802 Hırka ber-düş u kühl der-dīde
Riş ber-sine rū-yı der-perde
- 1803 Şüret-i hīle eyleyüp tertīb
Sübhasın elde itdi dām-firīb
- 1804 Hū-keşān Hācere gelüp mel^c ün
Tā ki bu bābda ide efsün
- 1805 Didi ey bānū-yı haṭā-endiş
Miḥnet u derd-i hicr-ile dil-riş
- 1806 Yolda ferzendiñe düçār oldum
Oldum ammā ki sevk-vār oldum
- 1807 Tāb-ı hurşid-ile olup bī-tāb
Pür-ğubār olmuş ol gül-i sir-āb
- 1808 Gerd-i rāh itmiş anı pejmürde
Mū-be-mū sünbülını efsürde
- 1809 Teşnelik la^c lin eylemiş bī-fer
Āb-ıla pāyını da ğarḳ-ı güher
- 1810 Bāri ḳatlı itmeyeydi anı peder
Ḳılmayaydı cüdā serin ḥancer
- 1811 Peççe-i nev-residesin ol pīr
Zebḥ ider zebḥ ider gibi naḥcīr
- N1 62a 1812 Ḥayfdur ol civān-ı nev-reste
Zīr-i ḥancerde olmadan ḥaste
- 1813 Ol ciger-pāresine it imdād
Çıkmadan āsumāna şad feryād

1807 (a) hurşid-ile: hurşid ile S4, S5.

- 1814 Olmadan çeşmi hāk u hūn-ālūd
 1815 Yoḥsa elden gider o pāre-i cān
 1816 ‘Uḳdeye düşmeden o māh-ı münir
 1817 Eylemezseñ kelāmuma bāver
 1818 Hācer itdi kelāmını işgā
 1819 Bu ne sözdür ki söyledüñ ezber
 1820 Kesmedi ‘aqlum ey fesāne-güzār
 1821 Zebḫ olunmaq olursa İbrāhīm
 1822 Hāzret-i Hāḳ virür mi aña rızā
 1823 Bā-ḫuşuş ol Halīl-i Mevlādur
 1824 Bī-sebeb zebḫa ictirā itmez
 1825 Pīr-i esb-i cevāb-ı der-meydān
 1826 Kendü zu‘mınca Hāḳ idüp fermān
 N1 62b 1827 Böyle fāsīd ḫayāl-ile ‘āḳil
 Kendü ferzēdin eylemez bismil
- Cevāb-Dāden-i Hācer**
- 1828 Didi Hācer aña ki ha şöyle
 1829 Vārid olmuşsa aña emr-i Hudā
 1830 Ey ḫaṭā-kār pīr-i nā-bāliḡ

- 1831 Emr-i Hâkdur dise ger İbrâhîm
Zebhâ ben kendümi idem teslîm
- 1832 ‘Aklıñ ey şeyh nāsere kaçmuş
Var başuña senüñ şovuk geçmiş
- 1833 Bir bunamış kocaya beñzersin
Bulduğun nā-sezāyı söylersin
- 1834 Cümle nîrengi beñzer ey zerrāk
Sözleründe olan siyāk u sibāk
- 1835 Rengdür her kelām-ı pür-fitenüñ
Ağ şağaluñ kızıl kân ola senüñ
- 1836 Rîsmân ola gerdenünde revā
Pāre pāre başuñda sebz-āşā
- 1837 Yiter itdün bu bābda efsün
Çık boğazında çıkacak mel‘ ün
- 1838 Gördi şeytān ki itdügi efsün
İtmedi kalb-i Hāceri meftün

Reften-i İblīs be-Pîş-i İsmā‘îl ‘Aleyhi's-Selām

- 1839 Vardı ol reh-nümā-yı sū-‘i sebîl
Pîç u tāb-ile tā-be-İsmā‘îl
- 1840 Didi aña uğur-la ey maḥdüm
‘Azmiñüz kankı semtedür meczüm
- 1841 Böyle ger mā-hevāda böyle şitāb
‘Ākil eyler mi anı istişvāb
- N1 63a 1842 Pür-ḥaṭardur bu rāh-ı āteş-nāk
Bā-ḥuşuş ola anda bîm-i helāk
- 1843 Zebḥ içindür seni bu semte sefer
Ḥayfdur sen pederden eyle ḥazer
- 1844 Şū’-i kaçdıñdan ol hele āgāh
Eyle cāy-ı gürizi cāy-ı penāh
- 1845 Naḥl-i ‘ömründen olmadan ber-ḥvār
Zaḥm-ı ḥancer seni ide ḥün-bār

Cevāb-Dāden-i İsmā‘îl

- 1846 Didi ey pîr-i nā-şavāb-endiş
N’iqtizā itdi eylemeñ teftiş

- 1847 atlı bābında itdigūñ gūftār
Hīkem u hem u  aql ider inkār
- 1848 Kimse tadīk ider mi anı peder
Zebh-i ferzend iin eke hāncer
- 1849 Didi ey ney-civān-ı bī-ārām
Emr-i Hādur diyū ider idām
- 1850 Kimse itmez bu ma nīyi tecvīz
Böyle vehm eyleye anı hūn-rīz
- 1851 Hāyır-hāhāne eyledüm inhā
Sūd virmez şöunda vāveylā
- 1852 Dīv-i pīre didi behey ma tūh
Mekr u rīv ile sözlerin mekrūh
- 1853 Emr-i Mevlā baa sa ādetdür
Zebh iderlerse cāna minnetdür
- 1854 Vālidüm eylesün anı icrā
Emr-i Hāa şıgār mı ün u erā
- 1855 Ger beni ide layı-ı kurbān
Olmamıam aa bende-i fermān
- 1856 Bismil iin olursa emr-i İllāh
Hāzırum aa ite Bi'smi'llāh
- Reften-i İblīs be-Pi-i İbrāhīm**
- N1 63b 1857 Nā-ümīd oldu anda da şeytān
İtdi sūy-ı Halīle şarf-ı  inān
- 1858 Pi-gāhında eyleyüp ārām
arz-ı pīrāne virdi aa selām
- 1859 Didi ey Hādi-yi Hudā-rehber
Ramet-i Hāa ola ser-mahar
- 1860 Vāz mūzdan baa olur ma lūm
Zebh-i ferzend ola size meczūm
- 1861 Geri ey reh-nümā-yı dīn-i mūbīn
Şūh-ı emānedür size telin
- 1862 Hāb-ı hūkminde eyleme ta cīl
Belki şeytāndur eyleyen tesvīl

1858 (b) arz-ı pīrāne virdi aa selām: arz-ı peykāne aa virdi selām S5.

1859 (b) ola ser-mahar: olusun mahar İÜ1; olasüz mahar S4, T, S5.

1860 (b) meczūm: mecrūm T.

- 1863 Mekr-i iblīs olursa ol rü'yā
Anuñ ile ʿamel olur mı revā
- 1864 Sūg-vār eyleyüp peşimānı
Şād idersün anuñ-la şeytānı
- 1865 Hīç layık görür mi merd-i ğayūr
Dost-ı mātem ide vü düşmen-i sūr
- 1866 Bī-te'ennī kişi olursa ʿacūl
Olur elbetde āhırinde melūl
- 1867 Şoñra feryād u nāle sūd itmez
Kesilen baş bir daği bitmez
- 1868 Böyle bir h̄vāb-ile olur mı sezā
H̄ñ-ı ferzendi eylemek icrā
- 1869 Şöyle bir nāzenīn-i sāye-nişīn
Zīr-i hāncerde ide āh u enīn
- 1870 Ey kerem-kār u merḥamet-piṣe
Sen daği eyle bāri endiṣe

Cevāb-Dāden-i İbrāhīm

- 1871 Bildi şeytān idügin İbrāhīm
Didi ey h̄ile-sāz dīv-i racīm
- N1 64a 1872 İtdigün h̄ile kār-ger olmaz
Māniʿ -i bismil-i püser olmaz
- 1873 Ol Hudā-yı ʿazīm u bī-hemtā
Şāniʿ -i bī-fütūr-ı ʿarz u semā
- 1874 Her ne fermān iderse emri muṭāʿ
Bende-i muḥlis itmez anda nizāʿ
- 1875 H̄āṭıruñda degil-mi emr-i sūcūd
Ṭutmaduñ eyledi seni merdūd
- 1876 H̄ük-m-i Mevlāya olurum tābiʿ
ʿĀlem ol emre olamaz māniʿ
- 1877 Eylemem ey laʿīn-i mekr-endūz
Āteş-i h̄ışmını şerāre-firūz
- 1878 H̄āşe-li'llāh ki idesün iġfāl
Zebḥ-i ferzendi eyleyem ihmāl

1865 (b) ide vü: ide— S5.

1868 (b) h̄vāb-ile: h̄vāb-la S4.

1879 Kār-ı bismilde gitse de başum
Çande ağlarsa çeşm-i hūn-pāşum

1880 Eyleyüp sāk-ı himmeti teşmīr
Yekser-i müy-ı eylemem taqşīr

Me'yūs-Şüden-i İblīs

1881 Oldı İblīs-i mel' anet me'nūs
Her birinden kemāl ile me'yūs

1882 Olmaz ol āhuvān-ı deşt u kār
Dām-ı tezvīri ile bend u şikār

1883 Hufyeten qaddini idüp per-gār
Ortadan tāşra çıkdı çizdi kenār

1884 Gitdi andan o hīle çü mel' ün
Bād-ı der-dest u hā'ib u mağbūn

Reften-i Peder u Püser Be-Çurbān-Gāh

1885 Kūh-ı semtine ol iki server
Reh-neverd oldılar peder-le püser

1886 Sa' y idüp bezl-i vus' u maqdūra
Vardılar tā maḥall-i me'mūra

N1 64b 1887 Oldılar ol maqāma çünki muqīm
İtdi feth-i kelām İbrāhīm

1888 K'ey ciger-kūşe-i vefā-pīrā
Nūr-ı çeşm-i Ḥalīl-i dil-fersā

1889 Ṭal' atun merhem-i dil-i efkār
Güft u güyuñ şafā-yı hātır-zār

1890 Baḥşış-i cūd-ı lem-yezelsin sen
Ḥāşılı 'ömr-i bī-bedelsin sen

1891 Bende yok hecrite egerçi tüvān
Līk rü'yāda oldı baña 'ayān

1892 Oldum ey şādi-yi dil-i mehcūr
Emr-i Ḥaqqile zebhuña me'mūr

1893 Ḥāşılı böyledür baña fermān
Ḥaḳ yolına seni idem çurbān

1894 Sen ne dirsın bu derd-i cān-gāha
Var mıdur çāre hüküm-i Allāha

1884 (b) hā'ib: ḥāyib N1, İÜ3, T.

- 1895 ur' a-i fikrũ eyleyũp der-kār
Eyle naş-ı zamirũni izhār
- 1896 ũnki ferzend iitdi gũftārın
and-riz eyledi Şeker-bārın
- 1897 K'ey kerem-kār u meramet-temkĩn
Rāst-gerdār u Őıd u Hā āyĩn
- 1898 Bendeñũzden budur me'āl-i cevāb
Eyleñ icrā-yı emr-i Hāa Őitāb
- 1899 Her ne yũzden ki emri itdi zuhũr
Her ne vech-ile olduñuz me'mũr
- 1900 Rāzıyım rāzıyım bi-alb-i selĩm
İŞte tiğ işte gerden-i teslĩm
- 1901 Her nee oldu ise fermānı
Emrinũñ bende ulı urbānı
- N1 65a 1902 Var ũmidũm ki ol arĩb u Mucĩb
Vire ben bendesine Şabr u Őekĩb
- Vaşiyet-Kerden-i İsmā' ĩl**
- 1903 Lĩk ey mihribān-ı nĩk-endiş
Eyleyem a vaŐiyyeti der-piş
- 1904 Lufuñuzdan budur niyāz u recā
Anları cũmle idesũz ber-cā
- 1905 Ey peder eyle hānceri ser-tĩz
Tā ki bir def' ada ola hũn-riz
- 1906 Dest u pāyımı bend idũp muhkmem
İztirāb-ile olmayam der-hem
- 1907 Cān 'aziz olduğı mu' ayyendũr
CũnbũŐ-i nĩm-kũŐte rũŐendũr
- 1908 Hānceri eyledũkde gerden-sũd
Dāmen-i pāk olursa hũn-ālũd
- 1909 Cān acısı beni idũp gāltān
Pāyũñ āđũŐte itse atre-i an
- 1910 Belki āzũrde olasun nā-gāh
Ben olam lāyık-ı 'itāb-ı ĩlāh

1901 (b) ulı urbānı: ul u urbānı S5.

1904 (a) recā: rehā S5.

- 1911 Çehremi dāhi eyleyüp mestür
Ruḥlarum olmasun saña manzūr
- 1912 Belki rūyıma eyledükde nazār
Tīr-i müjgānum ide saña eşer
- 1913 Reng-i gīsūm ide seni meftūn
Ola pūr-merḥamet derūn u birūn
- 1914 Şefkatüñ eyleye seni bed-ḥāl
Hükm-i Mevlāyı idesün ihmāl
- 1915 Māder-i nā-murāda eyle selām
Ser-güzeştümi yek-be-yek i' lām
- 1916 Tesliyet-baḥş olup o nā-kāme
Olmasun ğam-la germ-i hengāme
- N1 65b 1917 Çehresi firḫatüm-le nāḥun-zār
Ḥançer-i ḥasretüm-le sine-figār
- 1918 Aña pīrāhenüm idüp īşāl
Eylesün anuñ ile def' -i melāl
- 1919 Girye itdükce dīde-māl itsün
Āḫiret ḥaḫḫını ḥelāl itsün
- 1920 Rū-yı gül-fāmumı idüp der-yād
İtmesün bülbülān gibi feryād
- 1921 Hem ḥayālüm-le eylesün ülfet
Çaldı rüz-ı cezāya dek ḥasret
- 1922 Tā ki şād ola cān-ı nā-şādum
İde ḥayır du' ā-y-ile yādum
- Şurū' der-Zebḫ**
- 1923 Eyledi çün vaşıyyeti itmām
'Arza-gāh-ı pederde itdi kıyām
- 1924 K'ey peder geldi çün zamān-ı firāk
Zebḫüm emrine eyle şedd-i niṭāḫ
- 1925 Ḥāşe-li'llāh zamān-ı bismilde
İzṭırābum-la vaḫt-i hāilde
- 1926 Nā-sezā vaż' um eylerise zuhūr
Dāmen-i afvuñ-ile kıl mestür

1926 (a) afvuñ-ile: afvuñ ile İÜ3, S4, S5.

- 1927 Eyleyüp birbirini der-āgūş
 1928 Giryeden seyl-i h̄iz olup vādī
 1929 Vālid-i pür-belā vü s̄ine-figār
 1930 Bismili için oldı āmāde
 1931 *Tellehū li'l-ceb̄in* diyü iḥbār⁸⁴⁵
 İtdi Furqān-ı şādiḳu'l-aḥbār
- N1 66a 1932 Eyledi r̄ismānı bes der-dest
 Dest u pāyını itdi muḥkem-best
- 1933 Ser-be-pā ol resen-le ḳadd-i civān
 Serde mār oldı gūyiyā p̄içān
- 1934 Ḥançer-i cān-güdāzı eyledi t̄iz
 K'ide m̄inā-yı gerdenin gül-r̄iz
- Nā-Büriden-i Ḥançer**
- 1935 Ḥāzret-i Z̄ü'l-celāl u Vaḥy u Celāl
 Vā' d iden şābirine ecr-i cezāl
- 1936 Tāḳat-endūz-ı s̄ine-i mecrūḥ
 Ḥikmet-āmūz-ı ḥāṭır-ı meşrūḥ
- 1937 İtdi ḥayl-i melā'ike fermān
 Tā bu aḥvāli ideler iz' ān
- 1938 Oldı ebvāb-ı āsumān meftūḥ
 Bula bu ma' nī yanlarında vuzūḥ
- 1939 Emr-i Mevlāya inḳıyād-ı Ḥalāl
 Ḥükm-i Allāha şabr-ı İsmā' il
- 1940 Ḥanceri itdi çünki gerden-sā
 Ehl-i gerdūna düşdi vāveylā
- 1941 Şaf-be-şaf giryeye idüp āgāz
 İtdiler āsumānı nevḫa-ṭırāz
- 1942 P̄iş u pes āb-ı ḥanceri imrār
 Eyledi olmadı gülü gülzār

845 "Babası oğlunu alnı üzerine yatırınca." Sāffāt 37/103.

1931 (b) Furqān-ı: Ḳur'ān-ı S5.

1936 (b) Ḥikmet-āmūz: Ḥikmet-āmūr S5.

- 1943 Her ne deñlü ki eyledi ibrām
Cidd-i tām-ıla eyleyüp iqdām
- 1944 Şadme-i ħancer-ile ol minā
Reşha-riz olmadı *velā kaṭ' a*⁸⁴⁶
- 1945 Baħr-i gerdende mevce-i ħancer
Ceẓr u medd-ile oldı zīr u zeber
- 1946 Ğāyete yitdi şūriş-i deryā
Olmadı āħirinde mercān-zā
- N1 66b 1947 Kesmedi ya' ni gerdenin sekīn
Eylemişdi egerçi pek keskin
- Be-Seng-Zeden-i Ħancer**
- 1948 Ħayret-ālūd olup bu ma' nāya
Pür ğazab çaldı seng-i ħārāya
- 1949 Darb u ħiddet-le seng kıldı güzār
İki laħt itdi anı hem-çü ħıyār
- 1950 Didi ey nā-bekār şurūr-engiz
Gūş-ı kaṭ' ını itmeyüp tecviz
- 1951 Pīş-gāhuñda şaħra-i şammā
Pāre pāre olur penir-āşā
- 1952 Oldı ħancer süħan-la tiz-zebān
Açdı pīş-i Ħalile rāz-ı nihān
- 1953 Didi ben bende dāħi me'mūrum
Zīr-i ħükm-i kaẓāda maħhūrum
- 1954 Kaṭ' a fermān ider egerçi Ħalīl
Men' ider Ħazret-i Ħudā-yı Celīl
- 1955 Ħükm-i Mevlāyı eylerem icrā
'Abde lāzım iṭā' at-i Mevlā
- Fürūd-Āmeden-i Cebrā'ıl Be-kebş**
- 1956 Pes bu ešnāda eyleyüp ta' cīl
Oldı nāzil şu resme Cebrā'ıl
- 1957 Ħurrem u şād u pür-sürūr u beşüş
Eylemiş kebş-i cenneti ber-düş

846 "Şeksiz, şüphesiz."

1945 (b) medd-ile: medd ile İÜ1.

- 1958 Didi ol Hāzret-i ‘Aliyy u ‘Azīm
Eyledi sen Hālilini tekrīm
- 1959 İtdi zātuñ selām-la teşrif
Çıldı şānuñ kemāl-ile tavşif
- 1960 Āferin āferin u şad taşsin
Emri icrāya oldı dāmen-çin
- 1961 Pes ki rü’yāsın eyleyüp taşdik
Hük-m-i Mevlāsın eyledi taḥḳik
- N1 67a 1962 İtdi zebḥ-ı ‘azimide ihdā
Hün-ı ferzende ile anı fedā
- 1963 ‘Uḳdeden servi eyleyüp āzād
Kāmeti-y-le hemişe ol dil-şād
- 1964 İt püser yirine anı ḳurbān
Şükr-i en‘ām-ı Hāḳḳı vird-i zebān
- Rehā-Kerden-i İbrāhīm mer-Püser-rā ez-Bend**
- 1965 Çünki ferzendden eyledi iṭlāk
Çıkdı bānuñ sürürı tā nüh-ṭāk
- 1966 Sāye-veş best iken o ḳadr-i bülend
Ḳad-firāz eyledi ser u mānend
- 1967 Gird-i gīsūsın eyledükce feşān
Müşk-rize olur yire rızān
- 1968 Ger ‘araḳ-ı çin olaydı rüyından
Hāk gül-büy olurdu büyünden
- 1969 Nün idüp kāmet-i ḥırāmānın
Vālidin öpdi ṭarf-ı dāmānın
- 1970 Būse-zār itdi cebhesini peder
Oldılar birbiri ile hem-ber
- 1971 Emr-i emzāda itmeyüp taḳşir
Kebşi zebḥ itdiler belā te’ḥir
- 1972 Hürrem u tāze rü-yı dil-şādān
Şükr-güyān-ı ni‘met-i Yezdān
- 1973 Döndiler andan ol iki server
Hāne-i Hācer oldı cāy-ı maḳarr

Zen-Kerden-i İsmā'īl Ra'le bint-i Muḍaḍ-rā

- 1974 Çün Ḥalīl itdi bir zamān ārām
Oldı şohbetleri-y-le şīrīn-kām
- 1975 Āḥir ol āfitāb-ı 'ālem-i gird
Şām 'azmi-y-le oldı maḥmil-bend
- N1 67b 1976 Lāne-i Mekkede püser māder
Cürhümīler-le ḳaldılar hem-per
- 1977 Buldı ol peççe-i tezerv-i vefā
Gülsitān-ı ḳabile içre nümā
- 1978 Māh-ı burc-ı şerīf gibi bundan
İrtifā' a yitişdi gün günden
- 1979 Sāz-kār oldı āb u ḥāk-i Ḥicāz
Çıkdı mānend-i ṭobı ḳadd-firāz
- 1980 Ḥurd u büzürg esīr-i reftārı
Merd u zen ḳaddinūñ hevā-kārı
- 1981 Arzū-yı liḳāsı hep der-dil
Mübtelā-yı hevāsı pā-der-gil
- 1982 Vaz' u tavrına cümle dil-dāde
Sāye-veş cünbüşine üftāde
- 1983 Zāde-i ṭab' ı olsa bint-i şefe
Mihri bā' iş olurdu tāb u tefe
- 1984 Eyleyüp ḥüsnine neçe taḥsīn
Her zen eylerdi kendüyi tezyīn
- 1985 Mu' rizinde iderdi 'arz-ı cemāl
Kār-gir ola tā niyāz vaşşāl
- 1986 Şaf-be-şaf rāhı üzre perdegiyān
Rū-güşāde olurdu cāme-dirān
- 1987 Līk ol kebg-i ḳulle-i 'işmet
Ḥoş-ḥırāmende-i reh-i 'iffet
- 1988 Dām-ı mekr-ile olmaz idi şikār
Olsalar her ne deñlü dāne-güzār

1976 (b) hem-per: hem-ber S5.

1977 (a) tezerv: tezerv N1, İÜ3, S4, S5.

1981 (a) hep: heb İÜ1, T, S5.

1983 (a) olsa: öpse İÜ2.

1984 (a) neçe: nice S5.

Vaşf-ı Ra'le Zevce-i O

- 1989 Kāv̄m-i Cürhümde birdür sāmī
Ra'le bint-i Muḍāḍ idi nāmī
- 1990 Zühre-pīṣānı vü hilāl-ebrū
Teşne-i vuşlata bir içim şū
- N1 68a 1991 'İşmeti-y-le ser-āmed-i devrān
Hüs̄n u behcet-le yekke-tāz-ı cihān
- 1992 Şöyle bir āfitāb-ı ḥayme-niṣ̄īn
Olmamış sāye dāḥi aña ḫarīn
- 1993 Görse āyīne içre 'aksi anı
Tīr-i bārān iderdi müjgānı
- 1994 H̄'āb için dīde eylemez ber-hem
Belki rü'yāda göre nā-maḥrem
- 1995 Gözlerin görse sürme aḥyāna
Mīl-i çüb andan olsa buse-rübā
- 1996 Mīl-i çöbi iderdi ender-çāh
Sürmeyi dāḥi keşmekeş-le siyāh
- 1997 Gūşmāl eyleridi mengūşın
İtse āzürde gerden u dūşın
- 1998 Belki ber-dār olup ayağından
Eyler āvīze şol u şāğından
- 1999 Böyle nā-süfte bir dür-i şehvār
Var ḫarīdār aña hezār hezār
- 2000 Meyl ideydi zevāca ger bir an
Dest-peymān olurdu tuḥfe-i cān
- 2001 Olsa 'aḫd-i nikāḫa ruḥşat-bīn
Naḫd-i 'ömr aña kemterin kābīn
- 2002 Māder-i mihrībānı bir gün aña
Didi ey duḫter-i revān-āsā
- 2003 Duḫterān-ı ḫabīle vü ḫavişān
Kimi senden küçek kimi aḫrān
- 2004 Her biri zīb-i ḥayme-i şevher
Rūz u şeb şoḫbeti-y-le 'iş eyler

2000 (b) olurdu: olur mı S5.

2003 (b) küçek: büyük T.

- 2005 Naqd-i ‘ömriñi eylediñ tārāc
Hîç yok sende meyl-i cüft u zevāc
- N1 68b 2006 Bu meşel cārī oldı duğterde
On yaşında ya erde ya yirde
- 2007 Kethüdālandı cümle oğlan uşāğ
Oldılar cüft u kimse kalmadı tāk
- 2008 Hāl u şānuñ senüñ niçin böyle
Kāmetüñ gibi toğrusın söyle
- 2009 Meylün olursa izdivāca eger
Baş göz itmek seni be-çeşm u be-ser
- 2010 Söyle rāzı olursañ ey dil-bend
Bir civān kocaya idem peyvend
- 2011 ‘Irkı tāhir ola şahīḥ-i neseb
Nīk-ḥūy u selīm u ehl-i ḥaseb
- 2012 Ola sizden nebireler peydā
İnḳıta‘-ı nesil olur mı revā
- 2013 Var kabīle içinde merd-i cüvān
Şāmdan gelme bir meh-i tābān
- 2014 Rū-yı zībāsı maṭla‘u’l-envār
Sīne-i şāfi maḥzenü’l-esrār
- 2015 Müşterisi nücūmdan çokdur
Līk bir ferde rağbeti yokdur
- 2016 Ger şikār olsa ol tezerv-i ḥırām
Olsa mümkün k’ola fütāde-i dām
- 2017 Rişte-i devleti idüp der-kef
Zīkr-i bākī olurdu ḥayr-ı ḥalef
- 2018 Gel gözüm nūrı ol baña kā’il
Kendüñi it sa‘ādete nā’il
- 2019 Rāzı olursañ eylerem ta‘cīl
Anı ‘avn-i Ḥudā ile taḥşīl

2005 Eyledüñ: eylediñ N1 // Sende yok meyl-i cüft u zevāc→ Sende yok hîç meyl-i cüft u zevāc→ (DDL) Hîç yok sende meyl-i cüft u zevāc N1; Sende yok meyl-i cüft u zevāc→ (DD) Hîç yok sende meyl-i cüft u zevāc S5.

2006 (b) erde: evde S5.

2008 (b) toğrusın: toğrusun İÜ1.

2016 (a) tezerv: tezerv N1, İÜ3, S4, S5.

- 2020 Fevt iderseñ bu fırsatı şad-ğayf
Bu meşeldür işit ki fırsat-seyf
- N1 69a 2021 Çün işitdi kelāmını duğter
Şerm-ile söyledi ki ey māder
- 2022 Her neçe re'y idersüñ ol der-kār
Ben ħamüşem velī süküt ikrār
- Bed-Āmedi-Ĥvāsten-i Māder-i Ra'le mer-
İsmā' il-rā ez-Hācer**
- 2023 Māder ol kışşadan olup şādān
Hācerüñ ħaymesine oldı revān
- 2024 Didi ey bānū-yı şafā tıynet
Bir nihānī kelāma vir ruğşat
- 2025 Piş-gāhuñda ' arz idem anı
Çıkmasun ħayra sırr-ı nihānı
- 2026 Ol fidānuñ ki ħıfz ide Mevlā
Bāğ-ı ħucründe buldı neşv u nemā
- 2027 Ĥağ mu' ammer ide yigit olmuş
Nev-civānlıqda meblağın bulmuş
- 2028 Anı bu vaqte dek niçin ihmāl
Eyledüñ olmadı ħarin-i ' ıyāl
- 2029 Bāri şimden gerū ever anı
Ĥaymeñ itsün ' arūs-ı nūrānī
- 2030 Aña bir duğter-i nigev fercām
Ola esbāb-ı ħüsni cümle tamām
- 2031 ' İsmet-i nüzhet-ile reşk-i sürüş
Hem ħasīb u nesīb u şāħib-i hüş
- 2032 Ĥvaste-kār olmada olup ħoş-kār
Cüst u cū kıl bulunmayanda ne var
- 2033 Evvelā ol ħabīleye nāzır
Cāriyeñ Ra'le soñra ħod ħāzır
- 2034 Ger murāduñ olursa bu duğter
Belki eylerse ħıṭbe anı püser
- 2035 Bī-dirig olduğı muğarrerdür
Bī-tereddüd murād-ı māderdür

2028 (b) Eyledüñ: Eylediñ N1, İÜ3.

2035 (a) olduğı: olduğı İÜ1, T.

Rāzı-Şüden-i Hācer

N1 69b 2036 Hācer ol emre virdi çünki rızā
İtdi İsmā' ile anı inhā

2037 Ol daği oldı mādere teslīm
Hıṭbe emrini itdiler taqdīm

Tezzevvüc-i İsmā' il Ra' le-rā

2038 Hı'aste-kār oldı Ra' leye ol an
Zühre vü māha vāḳı' oldı kırān

2039 Hāşıl olmağ-la ittişāl-i su' üd
Her tarafda bulundı şad behbūd

2040 Hōḳḳa-i la' l olup güşāde derün
Aḳdı şengerf anı hep bīrün

2041 Sīm-i enbübeyi idüp rīzān
Oldı ol hōḳḳa dürc-i gevher-dān

2042 Ra' leye ictimā' olup hāşıl
Oldı nūr-ı Muḥammedī ḫāmil

2043 Ya' ni naḳl idüp aña ol nūr
İtdi devrān ḫazīneye gencūr

2044 Müddet-i ḫamlin eyleyüp itmām
Geldi andan vücūda merd u benām

Velādet-i Ḳayzer

2045 Ya' ni Ḳayzar dilīr-i şāḫib-i dīn
Pehlevān-ı ' adüvv-şikār-ı güzīn

2046 Cebhesi nūr-ı Aḫmede maṭla'
Zāt-ı pāk-ı Muḥammede menba'

Hamel

2047 Bir veled virdi aña ' Azze ve Celle
Maḫzar-ı nūr-ı pāk u nāmı ḫamel

Nebt

2048 Aña dāği virüp ḫudā ferzend
İsmi Nebt u firişte-veş dilbend

2040 (b) hep: heb İÜ3, S5.

2043 (b) İtdi devrān: Oldı devrān İÜ3; İtdi revān S5.

Elhemyesa' -Eded

2049 Oldı Elhemyesa' da aña veled
Çeşmin anuñ da rüşen itdi Eded

' Adnān-Mu' add

N1 70a 2050 İtdi hoş-dil anı daği ' Adnān
Toğdı andan Mu' add pür-iz' ān

Nizār-Muḡarr

2051 Geldi andan daği vücūda Nizār
Anuñ oğlu Muḡarr zī-miḡdār

Elyāsa-Müdrıke

2052 Dürr-i Elyāsa oldı olda şadef
Müdrıkedür aña da ḡayr-ı ḡalef

Ḥuzeyme-Kināne

2053 Pes Ḥuzeyme anı idüp şādān
Aña dāği Kināne pāre-i cān

Naḡr-Mālik

2054 Naḡr idince anı da şīrīn-kām
Geldi andan veled ki Mālik nām

Fıhr

2055 Fıhr ile ol daği olup mesrūr
Fıhrdür pes Ḥureyş ile meşhūr

Ġālib Lü'eyy

2056 Ol da şād oldı çünkü Ġālibden
Pes Lü'eyy itdi anı dil-rüşen

Ka' b-Mürre

2057 Anı da Ḥa' b idüp feraḡ-encām
Mürre itdi anı da hoş-fercām

Kilāb-Ḥuşayy

2058 Mürreden dāği geldi çünkü Kilāb
İtdi anı Ḥuşayy bülend-i cenāb

2052 (a) ol da oldı: oldı ol da S5.

‘Abdi Menāf-Hāşim

2059 Oldı aña netice ‘Abdi Menāf
Toğdı andan da Hāşim-i dil-şaf

2060 Nevbet-i Hāşimi ki itdi zuhūr
Tal‘ atı kıldı ‘ālemi pür-nūr

Zen-Kerden-i Hāşim

2061 Terbiyet-le o aşl-ı naḥl-i şafā
Çekdi bāğ-ı Tihāmede bālā

2062 Eyledükde temiz-i sūd u ziyān
İtdi dād u sitāde bend-i miyān

2063 Kıldı ya‘ ni ticārete iğmāz
Oldı bey‘ u şirāya tarḥ-endāz

N1 70b 2064 Hıḥḥa-i Şāma hem-çü māh-tamām
Oldı āmed şüd-ile germ-likām

2065 Mekkeden Şāma eyleyüp rıḥlet
Şāmdan Mekkeye idüp nehzat

2066 Her umūrına ol bülend-maḥām
Viridi emr-i ticāret ile nizām

2067 Bir gün ol māh-ı evc-i istiğnā
Şām ‘azmi-y-le oldı reh-i peyām

2068 Şām semtine itdi ‘atf-ı ‘inān
Tā ki menzil-be-menzil ola revān

2069 Yeşribi eyledükde cāy-ı qarār
Oldı bir şive-kāra çeşmi düçār

Vaşf-ı Selmā Zevce-i Hāşim

2070 Kadd-i ra‘nā vü ḥüsni bī-hemtā
Duḥter-i ‘Amr u nāmı ḥod Selmā

2071 Ḥayy-i neccārdan idüp neş’et
‘İşmet u nüzhet-ile pür-şöhret

2072 Tır-i müjgānı eyleyüp te’şir
Hāşimi zülfi itdi der-zencir

2063 (a) Kıldı ya‘ ni: Ya‘ ni kıldı T.

2071 (a) Ḥayy-i neccārdan: Ḥayy-i tüccārdan S5.

2072 (b) zülfi itdi: itdi zülfi S5.

- 2073 Gevher-i şāygān u lā-süfte
İtdi cism-i nizārını rişte
- 2074 Viridi dil-sünbül-i dil-āvīze
Mürde şevher degildi dü-şīre
- 2075 Gitdi naqd-i qarār u tākāt u hūş
Gitdi nef^c -i ħarīd u sūd-ı fūrūş
- 2076 Şām-ı gīsūların bilüp maqsūd
Didi budur ticāret-i pür-sūd
- 2077 Hāşılı ^c Amrdan idüp ħıṭbe
Oқudılar nikāḥ için ħıṭbe
- 2078 Şulb-i Hāşimde vaz^c olan gevher
Dürc-i Selmāyı itdi cā vü maқarr
- N1 71a 2079 Leyletü'l-vaşıl da olup ḥāmil
Her biri oldı maṭlaba nā'il
- 2080 Hāşim itdükde pes қаzā-i vaṭar
Eyledi yine Şāma ^c azm-i sefer
- 2081 Didi Selmā vü ^c Amra vaқt u vedā^c
Eylemeñ bu seferde lecc u nizā^c
- 2082 İktizā itdi Şāma çün rıḥlet
Ḥaқ müyesser ide yine ^c avdet
- 2083 Naқl idüp Mekkeye bi-^c avn-i İlāh
Eyleyem sizleri daḥi hem-rāh
- 2084 Çıқdı Yeşribden oldı rāḥile-rān
^c Azm-i iқlīm-i Şāma germ-^c inān
- Vefāt-Yāften-i Hāşim der-Ġazze**
- 2085 Ġazze şehrine oldı çün dāḥil
İnhirāf-ı mizāc idüp ḥāşıl
- 2086 Bir iki gün ṭurup ^c alīl u saқīm
Cānı cān-baḥşa eyledi teslīm
- 2087 İtdi Hāşim vedā^c -1 dār-1 sipenc
Çekdi Selmā hezār mātem u renc

2073 İÜ3'de 2073 ve 2074. beyitler yanlarına koyulan "*ḥı ve mim*" harfleriyle takdim tehir yapılmıştır.
Sıralama Y ve M'de metne bu şekilde intikal etmiştir.

2074 (b) dü-şīre: dü-şīze İÜ3, T, S4, S5.

Velādet-i Şeybe İbn-i Hāşim

- 2088 Müddet-i hamline gelüp encām
Togdı andan gulām-ı hoş-fercām
- 2089 Cebhesinde numūne-i iqbāl
Çehresinde nişāne-i iclāl
- 2090 Şekl u vaz' ı şifā-yı kalb-i 'alīl
Tavr u tarzı siyādetine delīl
- 2091 Nesli pāk u hasīb u hem tāhir
'Irq-ı tāhirden olduğı zāhir
- 2092 Şeybe ismi-y-le itdiler mevsūm
İtdi herkes bu nām-ile ma' lūm
- 2093 Hıucr-i māderde ol bülend-ahter
Perveriş buldı çün meh-i enver

Sebeb-i Tesmiye Şeybe bi-' Abdü'l-Muṭṭalib

- N1 71b 2094 Müddet-i 'ömri oldı seb' a sinin
Buldı la' b u tenāzule temkīn
- 2095 Güdekān-ı kabīle ile tamām
Tīr-bāzī iderdi bī-ārām
- 2096 Bir benī'l-Hārişi ki anda meger
Yeşribe eylemişdi seyr u sefer
- 2097 Görđi bir yirde cem' olup etfāl
Birbiri-y-le ider sibāk u nizāl
- 2098 Bir gulām içleründe beste-kemer
Güyyiā encüm içre şekl-i kamer
- 2099 Her kaçan eyledükce tīr-endāz
Bu sühan-la olur terāne-nüvāz
- 2100 Vālidı Hāşim ibn-i ' Abd-i Menāf
Kıllētü *ķavlen ve leyse fihi hilāf*⁸⁴⁷
- 2101 Hārişi çün işitdi güftārın
Mekkeye sürdi esb-i reh-vārın
- 2102 Muṭṭalib Hāşime birāder idi
Belki cāmı ile berāber idi
- 2103 Aña naql idüp bu aḥvāli
Şevķ-i Şeybey-le eyledi māli

847 "Az ve öz (doğru) konuşan."

- 2104 Muṭṭalib gūş idüp bu peygāmı
Gitdi dilden şekīb u ārāmı
- 2105 Raḥşene oldı ol nefesde süvār
Yeşribe dāhil oldı Rüstem-vār
- 2106 Cāy-ı bāzī-i gūdekāne vuşul
Buldı aldı murād u kıldı kufül
- 2107 İtdi tıflı kafasına irkāb
Mekke semtine ‘azm u ɗarb-ı rikāb
- 2108 Şeybe-i nāzenīn-i kūçek-sāl
Gird-i rāh eyledi anı bed-ḥāl
- N1 72a 2109 ‘Ammūñ itmiş niṭāķını der-dest
Terk u tāz feres-le olmaya pest
- 2110 Cem‘-i eşrāf olup güzer-gāhı
Gördiler çün bu vaż‘-ı nā-gāhı
- 2111 Didiler Muṭṭalib gulām almuş
Zer virüp bende-i benām almuş
- 2112 Buldı şöhret bu lafz-ı bī-ma‘ nā
Merd u zen oldılar anı gūyā
- 2113 İtdiler ‘Abd-i Muṭṭalib iṭlāk
Oldı pür bu nevā ile āfāk
- 2114 Bildiler şonra hep şağīr u kebīr
Aşl u neslini itdiler tevķīr
- Vaşf-ı ‘Abdü’l-Muṭṭalib Cedd-i Ḥazret-i
Risālet-Penāh ‘Aleyhi's-Selām**
- 2115 Muṭṭalib terbiyet idüp anı
İtdi her luṭfin aña erzānī
- 2116 Gülşen-i Mekke içre Ṭübā-vār
Oldı başına fā‘ il-i muḥtār
- 2117 Oldı cūd-ı kerem-le çün yektā
Didiler muṭ‘ım-ı tuyūr-ı semā
- 2118 Bī-bedel bezl-i māl u iḥsānı
Luṭf u in‘āmı dād-ı Sübhānī
- 2119 Müstecābe’d-du‘ā vü hoş ḥaşlet
Ḥayr-ḥvāh u veliyy-i her-ni‘met

2113 (b) nevā ile: nevā-y-ile N1, İÜ3, S4.

2114 (a) hep: heb S4, S5.

2120 Rāfidi zā'irāni Beyti'llāh
Mün' im-i bī-dirīg u kār-āgāh

2121 Bīh-şāh-ı dıraht-ı ' izz u vaqār
' Irq-ı naḥl-i ser-āmed-i pūr-bār

Zen-Kerden-i ' Abdü'l-Muṭṭalib Fāṭıma-rā

2122 Seyyidü'l-ḳavm-i yekke-i devrān
Cedd-i şāhib-temiz-i Faḥr-i cihān

2123 Buldı naqd-i kemāli çünki revāc
Fāṭıma binti ' Amra itdi zevāc

N1 72b 2124 Bānū-yı nīk-ḥūy u ḥūr-āsā
Ḥayy-i maḥzūmı zād u bum u nemā

2125 Cedde-i Ḥazret-i Ḥabīb-i İlāh
Maḥzen-i nūr u ümm-i

2126 Fāṭıma şevhere idüp peyvend
Geldi dünyāya bir neçe ferzend

Velādet-i ' Abdullāh

2127 Āḥir ' Abdullāha olup ḥāmil
İtdi emr-i velādeti kāmil

2128 Şüretā oldı cümleden kihter
Līk ma' nīde efḍal u mihter

2129 Böyle cārīdür ittifaḳ-ı ūḳūl
Mışra' -i çārümin olur makbūl

2130 Ezber eylerler anı ehl-i şinās
Anı beytü'l-ḳaşīde eyle kıyās

Ḥikāyet

2131 Çün ḳarīb oldı vaż' -ı ' Abdullāh
Ehl-i Şām oldı yek-be-yek āgāh

2132 Var idi anda deyr-i pūr-aḥbār
Vāḳıfān-ı daḳāyık-ı aḥbār

2133 Deyrde dāḥi bir büyük ḳubbe
Anda āvīze idi ber-cübbe

2134 Cübbe pūr-ḥūn-ı Ḥazret-i Yaḥyā
Ḥuşk u efsürde çün gül-i ḥamrā

2120 (a) zā'irāni: zāyirāni N1, İÜ1, İÜ3, S4, T.

2124 (a) nīk-ḥūy u: nīk-ḥūy İÜ1, S4, T.

- 2135 İttifāk eylemişdi hep a' lām
Eylemişler kütübden isti' lām
- 2136 Her kaçan kaçre-riz olursa bu hün
Dürden çıka ol dür-i meknün
- 2137 Gele dünyāya ya' ni ' Abdullāh
Vālid-i Hāzret-i Habību'llāh
- N1 73a 2138 Olmuşıdı bu ma' nā şöret-yāb
İntizār-ile ehl-i Şām bī-tāb
- 2139 Bir gün ol hün-ı huşk-i cübbe nişān
Kaçre kaçre zemīne oldı çekān
- 2140 Gördiler çün bu bü'l-' aceb kārı
İtdiler āh u nāle vü zārı
- 2141 K'ey dirīga ki toğdı ' Abdullāh
Oldı zāhir ' alāmet-i cān-gāh
- 2142 Vālid-i mürsel-i pesīndür bu
Mažhar-ı nūr-ı yā vü sīndür bu
- 2143 Deyr-i dirīneler gider elden
Pay-māl ola Sūmnāt-ı gühen
- 2144 Geçti bir kaç bu hāl-ile eyyām
Mekkedden Şāma geldi şöyle peyām
- 2145 Bir veled eyledi yakīnde zuhūr
Māh-veş cebhesinde var bir nūr
- 2146 Nūr-ı hurşīdden numūne-güzār
Görmemiş mişlini *ulü'l-ebşār*⁸⁴⁸
- 2147 Hem hasīb u nesīb u hem dil-bend
Yitmeye çeşm-i bütten aña gezend
- 2148 Bu kelāmı işiddiler aḥbār
Fikr-i bī-hüde itdiler idmār
- 2149 Şöyle fikr itdiler gürüh-ı gaviyy
Tā ki ' Abdullāh ola şāb u kaçaviyy
- 2150 Çıka şayd u şikāra ten tenhā
İde seyr u sülükı bī-pervā

2135 (a) hep: heb İÜ1, T, S5.

2138 (b) İntizār-ile: İntizār ile İÜ1.

2144 (a) kaç: kaç İÜ3, S4, S5.

848 "Akıl sahipleri." Âl-i İmrân 3/13; Nur 24/44; Haşr 59/2.

- 2151 Gönderüp Mekkeye neçe cāsūs
Raḥm-i bī-gāne vü cefā me'nūs
- 2152 Vaqt-i fırsatda eyleyüp tedbīr
İdeler anı tu' me-i şemşīr
- N1 73b 2153 İtdiler böyle fikr-i nā-fercām
Geçdi mā-beynden neçe eyyām

Sebeb-i Tezevvüc-i ' Abdullāh mer-Āmine-rā

- 2154 Çün şebāba yitişdi ' Abdullāh
Çehre-efrüz olup çü meş' al-i māh
- 2155 Pertev-endāz-ı nūr-ı pīşānī
Yok ' aceb dinse Yūsuf-ı şānī
- 2156 Cān u dil-dāde ḥüsnine nisvān
' Aşk u sūzī ile Zeliḥā-sān
- 2157 Sāye-āsā fütāde-i rāhı
Zerreden çok idi hevā-ḥ'āhı
- 2158 Gāhi tenhā çıkup o gevher-pāk
Eyler idi şikārī der-fitrāk
- 2159 Oldı şāyi' meger ki ' Abdullāh
Şayd için deşte ' azm ider nā-gāh
- 2160 Kūh u şahrāya oldı tenhā-rev
Şayd-ı āhū için ider tek u dev
- 2161 Çün işitdi bu kışşayı aḥbār
Didiler geldi vaqt-i aḥz u dimār
- 2162 Gönderüp Mekkeye neçe cāsūs
Anı katl ile ideler efsūs
- 2163 Şayd-gāhına varalar pinhān
Hiç kim itmeye anı iz' ān
- 2164 Kātli emrinde olalar çālāk
Nā-gehān ideler anı ihlāk
- 2165 Bir gün ol āfitāb-ı ' ālem-gerd
Sūy-ı şahrāya oldı rāh-neverd
- 2166 Mekr-i aḥbārdan degildi ḥabīr
Şayd-gāhında gördi bir naḥcīr

- N1 74a 2167 İtdi t̄ir u kemānını der-dest
Tā şikārını eyleye der-şest
- 2168 Ƙayd-ı şayd eyleyüp anı şāgil
Kendü Ƙaydından oldı pes ğāfil
- 2169 Vehb-i ‘Abdi Menāf o günde meger
Olmuşıdı şikāre beste-kemer
- 2170 Görđi yetmiş ‘adet Ƙadar bed-ḥ^vāh
Der-mek̄in-i helāk-i ‘Abdullāh
- 2171 Hāle-veş der-miyān o māh-tamām
Kendü kārına gösterür iƘdām
- 2172 Ya‘ ni ğāfil şikāra dil-dāde
T̄ir-i bārāna ḥaşm-ı āmāde
- 2173 Anı taḥlīş için olup pūyān
Eyledi t̄iĝ-i ḥışmını ‘uryān
- 2174 Piş-gāhına oldı çünkü Ƙarīb
Bī-mecāl itdi anı kār-ı meḥīb
- 2175 Görđi anda yılan-ı bā-şemş̄ir
Güiyā ejderān-ı merdüm-ĝir
- 2176 Beñzemez merdümān-ı dünyāya
Şaf-be-şaf indiler o şahrāya
- 2177 Ḥayl-i a‘ dāya darb idüp şemş̄ir
Ƙatl-i ‘āmi-y-le itdiler tedm̄ir
- 2178 Keyd-i düşmenden eyleyüp āzād
Gıtdiler yine sūy-ı seb‘-i şidād
- 2179 Vehb bu ḥāli görđi ser-tā-pā
Ƙadr-i ‘Abdullāhı olup dānā
- 2180 Ḥayret-ālūde itdi terk-i şikār
Ḥāne-i ‘Abd-i Muḥḥalibde Ƙarār
- 2181 Didi ey server-i Tehāme saña
İzn olursa idem niyāz u recā
- N1 74b 2182 Var ümīdüm ki bula ‘izz-i Ƙabūl
Redd olunmaz yanuñda her mes’ul
- 2183 Baña ‘Abdullāhı idüp dāmād
Bu recā-mendı eyle bes dil-şād

2173 (b) Eyledi t̄iĝ-i ḥışmını ‘uryān: T̄iĝ-i ḥışmını eyledi ‘uryān İÜ1.

- 2184 Āmine ḥod bi-rabb-i Ka‘ be aña
Cāriye olmağa olursa sezā
- 2185 Anı aḳd-i nikāḥa ḳıl tecvīz
Şād ola tā bu zerre-i nā-çiz
- 2186 Bir pür-sitāredür hemān gūyā
Eylerem bendeñüz size ihdā
- 2187 Gūş idüp ‘ Abd-i Muṭṭalib anı
Eyledi çün ḳabūle erzānı
- 2188 ‘ Aḳd-i kābīne itdiler āġāz
Oldılar izdivāca ṭarḥ-endāz
- 2189 Sūr-ile ṭoldı künbed-i ḥaḍrā
Pür-sürür oldı şafḥa-i ġabrā
- 2190 Merd-i sī-sāle iken ‘ Abdullāh
Me’men-i izdivācı itdi penāh
- 2191 Āmine bint-i Vehb oldı ḳarīn
Oldılar hep zenān-ı Mekke ḥazīn
- 2192 Her biri vaşlını iderdi ümīd
Ḳaldılar ḥasret-ile pes nevmīd
- 2193 Reşkden eyleyüp girībān çāk
Oldı üç yüz zen ol nefesde helāk
- 2194 Āmine olmağ-ile baḥt-āver
Nūr-ı müstevda‘ a bu oldı maḳarr

Şeb-i Ḥaml-i Āmine Muḥammed ‘ Aleyhi's-Selām-rā

- 2195 Leyle-i cum‘ a-i nüḥust-ı Receb
Zühre-āmāde itdi sāz-ı ṭarab
- N1 75a 2196 Kākülin açdı şāhid-i devrān
Müşk-riz ile ṭoldı kevn u mekān
- 2197 Neçe şeb ṭurre-i ruḥ-ı meh u sāl
Perde-i ḥacle-i ‘ arūs-ı vişāl
- 2198 Merdüm-i dīde-i sipihr-i berīn
Sāye-i ġisüvān-ı ḥürü’l-‘ in

2189 (a) Sūr-ile: Sūr ile İÜ1, S5.

2191 (b) hep: heb İÜ1, T, S5.

2195 (b) sāz-ı ṭarab: sāz u ṭarab S5.

- 2199 Ğurre-i eblağ-ı felekde hilāl
Oldı gūyā nūmūne-i iğbāl
- 2200 Görünürdi sevābit u seyyār
Na‘ l-i şeb dīze-miğ-i simīn-vār
- 2201 İtdi kilik-i każā-nüviş beyān
Sırru’n-nūru fi’s-sevādi ‘ıyān
- 2202 Ol gice Āmine vü ‘ Abdullāh
İctimā‘ itdiler çü Zühre vü māh
- 2203 İzn-i Hağ vārid oldı nūr-ı cebīn
Āminede ola muğīm u mekīn
- 2204 Buldı emr-i mübāşeret encām
Nūr nağl itdi aña bī-ārām

Cāy-ı Ğaml-i Āmine

- 2205 Āmine ħāmil oldı ya‘ ni aña
Cāy-ı ħaml idi cemre-i vuşā
- 2206 Oldı ħayl-i firişte-gān mesrūr
Toldı bezm-i felek sürūr u ħubūr
- 2207 Didiler māye-i beşīr u nezīr
Rağm-i māderde oldı menzil-gīr

Veğāyi‘ -i Şeb-i Ğaml

- 2208 ‘ Ālemi tutmuşidi kağt u galā
Ol gice ħāşıl oldı ħışb u reğā
- 2209 Her zen ol şeb ki ola ābisten
İtdi çeşmin püser anuñ rüşen
- 2210 Başmamışken cihāna yümn-ğadem
Luğfinı gördiler bütün ‘ ālem
- N1 75b 2211 Rağm-i māderde hem ğunūde iken
Şādumān oldı hep zemīn u zemen
- 2212 İtmeden bāğ u dehre dāği ħırām
Sāye şaldı o nağl-i serv-endām

2200 (a) Görünürdi: Görünürdi İÜ1, S5.

2211 (b) hep: heb S4, S5.

**Nükte-i Küntü Bünyād-ı Ādem beyn'el-Mā'i
ve'ṭ-Ṭīn**

- 2213 Āb u gilde ḥamīr iken Ādem
‘ Ālemūñ cāyı ḥ^vāb-gāh-ı ‘ adem
- 2214 Giymemişken cihān libās-ı vüçüd
Şuffa-i ḳudsde iderdi ğanūd
- 2215 İtdi nūrın Ḥudā-yı ‘ Azze ve Cell
Zīver-efzā-yı bezm-gāh-ı ezel
- 2216 Bu maḳarrdur ki her nebi vü resūl
‘ Ālem-i ḥāke bulmaduḳca vuşul
- 2217 Giymedükce libās-ı cismānī
Da‘ vet emrine olmaz erzānī
- 2218 Līk ol zāt-ı zübde-i a‘ yān
Ḥātemü’l-enbiyā vü Faḥr-i cihān
- 2219 Şāh-ı Evreneg-i mülket-i da‘ vet
Ḥ^vān-ı yaġmā-güşā-yı şad ḥikmet
- 2220 Meclis-ārā-yı maḥfel-i lāhūt
Şadr-pīrā-yı mecma‘ -ı ceberūt
- 2221 Lī-me‘ a'llāh serāy-ı ‘ ālem-i cān
Şāfi‘ -ı ümmetān-ı pür-‘ işyān
- 2222 Evvelīn faşl-ı levḥa-i ervāḥ
Āḥirīn ḥarf-i defter-i eşbāḥ
- 2223 Lā-mekān-gerd-i ‘ ālem-i bālā
Şem‘ -ı pür-nūr reşed-i Ḥaḳḳ u hüdā
- 2224 ‘ Ālem-i ‘ unşura o zātı şerīf
İtmemişken bu cism-ile teşrīf
- 2225 Ḥayl-i ervāhda o gevher-i pāk
Olmuşıdı nübüvete çālāk
- N1 76a 2226 Fazlınuñ gūyiyā ki bir sebebi
Cism u cān ‘ āleminde oldı nebi
- 2227 Şūret-i ‘ unşuru idende ḳabūl
Āmine raḥmi içre buldı vuşul
- 2228 Anda ārām idüp dūr-i meknūn
Oldı eşnām-ı Ka‘ be cümle nigūn

2219 (b) şad ḥikmet: her ḥikmet S5.

2223 (b) Reşed-i: Reşed u İÜ1.

Vefāt-Yāften-i ‘ Abdullāh

- 2229 Müddet-i ḥamlinden çü geçdi dü-māh
Mekkenen taşra çıkdı ‘ Abdullāh
- 2230 İtdi sevdā-yı sūd-i bey‘ u şirā
Ḥıttā-i Şāma anı reh-peymā
- 2231 K’ola dād u sitād-ile hoş-dil
Eyleye yine Mekkeyi menzil
- 2232 Ḥīn-i ‘ avdetde inḥirāf-ı mizāc
İtdi kālā-yı kuvvetın tārāc
- 2233 Bī-mecāl itmeg-ile za‘ f-ı beden
Ṭutdı āḥir Medīnede mesken
- 2234 Kālmadı şedd-i raḥ-le anda tüvān
Terk idüp anda gitdi hem-rāhān
- 2235 Za‘ f-ı her rūze itdi anı tebāh
Cāme-ḥ‘ābını pister-i cān-gāh
- 2236 Pençe-mürg oldı dāmen-gīr
Düşdi dām-ı belāya çün naḥcīr
- 2237 Göç-kūsin ki vurdı dest-i każā
Cānı cān-āferīne itdi edā
- 2238 Raḥm-i māderde ol dür-i meknūn
Bī-peder kaldı günc-veş maḥzūn
- 2239 Līk ma‘ nīde ol eb-i ümmet
‘ Āleme oldı ser-be-ser raḥmet
- N1 76b 2240 Tengnā-yı müşīmeden ol nūr
İtmemişken henüz kendü zuhūr

Vaḳ‘ a-i Aşḥāb-ı Fīl

- 2241 Oldı pür-pertev-ile heft-ṭıbāḳ
Şarḳdan ğarba pür-zıyā āfāḳ
- 2242 Bāḳī ḳalmuşdı rüz-ı pençe vü penc
Tā müşerref ola bu dār-ı sipenc
- 2243 İḥtirāmına zāhir oldı delīl
Vaḳ‘ a-i cān-güdāz-ı kışşa-i fīl

2233 (b) Ṭutdı: İtdi İÜ1.

2240 (b) kendü: kendi S5.

2242 (b) dār-ı sipenc: rāz-ı sipenc S5.

- 2244 Hürmetine anuñ Hudā-yı Kerīm
Hāfız u Hālīk u ʿAliyy u ʿAzīm
- 2245 İtdi bed-h^vāh Kā^ʿ beyi maḫhūr
Eyledi def^ʿ u ref^ʿ ehl-i şürūr
- 2246 Ebrehe leşkerini h^vār u zelīl
Seng-sār-ı hacāre-i siccīl⁸⁴⁹
- 2247 Oldı cünd-i Habeş esir-i helāk
ʿAşf-i meʿkūl-veş fütāde-i ḫāk⁸⁵⁰

Nükte

- 2248 Pes ki ehl-i kitāb iken düşmen
Ehl-i Mekke ḫarīf-i şirk u veşen
- 2249 Ola maḡlūb u münhezim a^ʿ dā
Müşrik olmaz bu ihtirāma sezā
- 2250 Belki bed-h^vāh-ı Ka^ʿ beyi tedmīr
Ḳatl-i ʿāmm-ı cünūd-i bed-tedbīr
- 2251 Mürḡ-i seng-efgen eyleyüp irsāl
Eylemek bir nefesde istişāl
- 2252 Zāhirā oldı ḫıfz-ı Beytu'llāh
Ma^ʿ nide ḫürmet-i Ḥabīb-i İlāh
- 2253 Olmayaydı eger zuhūrı ḫarīb
Zehre-i ḫalkı çāk iderdi nehīb
- 2254 Ḥānümān-ı Ḳureyş olup tālān
Her taraf seyl-i ḫūn olurdu revān
- N1 77a 2255 Düşmen-i kīne çü idüp yağmā
Āsumāna çıkardı vāveylā
- 2256 Cümle elden giderdi mal u menāl
Pāy-māli olurdu ehl u ʿıyāl
- 2257 Şübhe yoḡdur bu kār-ı ḫoş-encām
Oldı ol ḫazrete hemān ikrām
- 2258 Luḡfını gördiler ʿavām u ḫavāş
Ya^ʿ ni oldı nübüvvete irhāş

2244 (b) ʿAzīm: ʿAlīm S5.

849 "Üzerlerine balçıktan pişirilmiş taşlar atan sürü sürü kuşlar gönderdi." Fil 105/4.

850 "...Yenmiş, çiğnenmiş ekin sapı..." Fil 105/5.

2248 (a) Pes: bes N1, İÜ1, İÜ3, T, S4.

2256 (a) Cümle mal u menāl olup tālān→Cümle elden giderdi mal u menāl İÜ1.

- 2259 Neçe ikrāma olmaz erzānı
Cümle ʿ alem anuñ şenā-ḥ̄vānı
- 2260 Nāmıdur naql-i bezm-gāh-ı melek
Vird-i ḥayl-i müsebbihān-ı felek
- 2261 Muntazır luḫfina zemīn u zamān
Müfteḫir maḫdem-ile kevn u mekān
- 2262 Āsumān ḫalʿ atın ider ümmīd
İki dīde aña meh u ḥürşīd
- 2263 Ḳadrini bildi enbiyā-yı ʿ iẓām
İtdiler neçe müjde vü peygām
- 2264 Çün ebu'n-nesl-i Ḥazret-i Ādem
Oldı çāk-efgen-i ḫicāb-ı ʿ adem
- 2265 Ḥilʿ at-i hestī eyledükde be-düş
İtdi dürr-i şenāsını menküş
- 2266 Nūr-i gerdün firüz-ı bī-şānī
Ḳıldı pişānisini nūrānī
- 2267 Tāk-ı ebrū vü nūr-ı ʿ ālem-tāb
Mescid-i Ḳudse meşʿ al u miḫrāb
- 2268 Nā-Ḥudā olmayaydı nūr-ı eger
Keşti-yi Nūḫ olurdu zīr u zeber
- 2269 Eylemişdür Ḥalīli vaḫt-i duʿ ā
Rabbenā ve ʿc-ʿal ile naḡme-sezā⁸⁵¹
- N1 77b 2270 Şuʿ le-efrüz olmayaydı Kelīm
Nār-ı Tūr eyleyeydi anı dü-nīm
- 2271 Olmasa Yūsuf aña nīk-gulām
Olmayaydı ʿ azīz-i Mısr be-nām
- 2272 Söylemişdi Mesīḫ-i müjde-mend
*Ye'tī min baʿ dī ismuhū Ahmed*⁸⁵²
- 2273 Şoñra geldi egerçi ol server
Rütbesi līk aḫdem u berter
- 2274 Mübtedā olduḡı muḫarrerdür
Luḫfa taḫşīş için mu'aḫḫardur

851 "Hani İbrahim, 'Rabbım! Bu şehri güvenli bir şehir kıl. Halkından Allah'a ve ahiret gününe iman edenleri her türlü ürünle rızklandır' demişti." Bakara 2/126.

852 "Benden sonra gelecek ve adı Ahmed olacak." Saf 61/6.

2274 (a) olduḡı: olduḡı İÜ1, T, S5.

2275 Gelmeye tā muḳaddem u tāli
Zāhir olmaz netice aḥvāli

2276 Her kitāb-ı semāvī bī-kem u kāst
İtdi na^ç tin beyān u vaşfinı rāst

Nām-Āverd-i Tevrāt

2277 Nāmı Tevrātda olup mestūr
Oldı lafz-ı üḥīd ile meşhūr

Nām-Āverd-i İncİL

2278 Nāmın İncilde idüp taḳrİR
Fārḳalīḩā diyü ider taḥrİR

2279 İtdi lafz-ı mürekkeb ile edā
Rūḩ-ı ḩaḳdur bu lafza bes ma^ç nā

Nām-Āvered-i Ḵur'ān

2280 Nām-ı pür-iḩtirāmını Ḵur'ān
Eyledi yek-be-yek şu resme beyān

2281 Aḩmed u hem Muḩammed u Dā^ç İ
Şāhid u pes Muşaddiḳ u Hādī

2282 ḩātemü'l-Enbiyā Resül u NezİR⁸⁵³
Raḩmet u Ni^ç met u Nebiyy u BeşİR

2283 Hem Sirāc-i MünİR u ḩaḳḳ-ı MübİN
Münzir u dāḩi Ṭāha vü YāsİN

2284 Didi Müzzemmil u Ra'ūf u RaḩİM
Pes Müzekkir MübeşşİR ile KerİM

N1 78a 2285 Gāḩ MüddeşşİR ile ḳıldı nidā
Gāḩ ^ç Abdullāḩ ile luṫf-ı edā

2286 Baḩr-i imkānda āsumān u zemİN
Bir şadef ḩāzret anda dürr-i şemİN

2287 Zīb-i evreng-i mülket-i İcād
Zİver-i tāc-ı şaḩş-ı isti^ç dād

Şeb-i Velādet-i ḩāzret-i Maḩz-ı Cihān ç Aleyhi's-Selām

2288 Geldi çünki velādeti nezdİK
Oldı rüşen bu ^ç ālem-i tārİK

853 "Peygamberlerin sonuncusu..."Ahzab 33/40.

- 2289 Ümmühāt-ı çehār u nüh-ābā
‘Ulvi vü süflī ya‘ ni rükn u semā
- 2290 Böyle hayr-ı halef idince zuhūr
İctimā‘ itdiler sinin u dühūr
- 2291 Devr ide devr ide sipihr-i nigün
Sa‘ y-ile itdi t̄ālī‘ in meymün
- 2292 İntizār eylemişdi çeşmini çār
K̄urretü’l-‘ayni buldı aḡir-i kār⁸⁵⁴
- 2293 Ya‘ ni bir şeb o mäh-ı burc-ı yaḡin
Reşk-endāz-ı bezm-i hürü’l-‘in
- 2294 Neçe şeb şāh-beyt-i nazm-i zamān
Belki şemsü’l-kılāde-i devrān
- 2295 K̄aderi rüz-ı vişālden efzün
Leyle-i K̄adr aña nümüne-nümün⁸⁵⁵
- 2296 Şahn-ı gerdūnda hayme-i müşḡin
Reşk-riz-i derün-ı nāfe-i çin
- 2297 Tahni-i bezmine yaḡup ‘ anber
T̄as-ı çarḡ oldı güyiyā micmer
- N1 78b 2298 Şeb külāhın giyüp şeh-i encüm
H̄vāb-gāh-ı ufukda olmuş güm
- 2299 Haclet-efzā-yı cāy-ı āb-ı hayāt
Dir görenler Muḡammede şalavāt
- 2300 İtdi şehr-i Rebi‘ u’l-Evveli zeyn
On ikinci gice şeb-i işneyn
- Zāyīçe-i Vaḡt-i Velādet ān-Ḥazret**
- 2301 Sāl-i İskenderī olunsa şumār
Geçdi andan ‘aded dafab [882] miḡdār
- 2302 T̄ālī‘ -i vaḡt o vaż‘ -ı hoş-fāle
B̄istüm-i cüz’-i burc-ı pejgāle
- 2303 Burc-ı ‘aḡrebde müşteri keyvān
Eylemişlerdi birbiri-y-le kırān

854 "Gözümüzün aydınlığı olacak insanlar." Furkan 25/74; Secde 32/17.

855 "Kadir Gecesi." Kadr 96/1-5.

2297 (a) Tahni-i: Tahniye S5.

- 2304 Hānesinde bulundı hem Behrām
Şems burc-ı Hāmelde tutdı maḳām
- 2305 Zühre vü tīr-i māhide tābān
Menzil-i māh-ı evvel-i mizān
- 2306 Tev'emān idi re'se cāy-ı qarār
Hem zeneb-i rāmide iderdi medār
- 2307 Her biri pūr-şeref kavıyyü'l-hāl
Hep delīl-i sa'adet u iḳbāl
- 2308 Böyle bir vaz'-ı dil-nişini sipihr
Görmeye devr iderse de bñ dehr
- 2309 Resm idem dirse çarḫ-ı pūr-kārı
Böyle zāyīḫa-i şeref-dārı
- 2310 Yok yire vaḳtın itmesün zāyi'
Baḫt-ı ḫālīdür öyle bir ṭālī'
- N1 79a 2311 Hāmesin per-i dehr idüp der-kār
Bī-hüde gūşış itse leyl u nehār
- 2312 Ṭas-ı gerdūnda ka' beteyn-i nücūm
Eyledükce nūḳūşını mersūm
- 2313 Şafḫa-i kehkeşāna tōkse niḳāt
Gāh işbāt idüp gehi isḳāt
- 2314 Böyle pūr-naḳş-ı ḫüb u ferruḫ-fāl
Tā-be-maḫşer olur ḫayāl-i maḫāl
- 2315 Ṭālī'-i ḫatm-i enbiyādur bu
Baḫt-ı ser-dār-ı aşfiyādur bu
- 2316 Hāşşa vaz'-ı şeb-i velādetdür
Vaḳt-i iḳbāl-i yūmn-i devletdür
- 2317 Böyle bir şeb ki nūra maṭla' dur
Belki āb-ı ḫayāta menba' dur

2304 (a) bulundı: bulındı T, S5.

2307 (b) hep: heb İÜ1, T, S5.

2316 (b) yūmn-i: yūmn u İÜ1.

2317 İÜ1'de 2317 (b) ile 2318 (b) istinsah sırasında atlandığından bu mısralar daha sonra sahh kaydıyla der-kenara yazılmıştır.

**Vuķū' -1 Velādet der-Şülüş-i Ahīr-i Şeb
Şalla'llāhū 'Aleyhi ve Sellem**

- 2318 Şülüş-i şālīşde ol bülend-aħter
Ġıbta-fermā-yı āfitāb u ķamer
- 2319 Māye-i şādumānī vü dil-bend
Meħhar-ı sākīnān-ı pest u bülend
- 2320 Hoş-nişīn-i erīke-i *levlāk*⁸⁵⁶
Bā' iş-i āferīniş-i *eflāk*
- 2321 Merdüm-i çeşm-i dīde-i a' yān
Ya' ni peygamber-i pesīn-i zamān

**Velādet-i Mübāreke-i Faħr-i 'Ālem Güzīde-i
Benī-Ādem Şalla'llāhū 'Aleyhi ve Sellem**

- 2322 İtdi yüm̄n-i ķudūmin erzānī
Eyledi şarķ u ğarbı nūrānī
- 2323 Çıķdı āħir şadefden ol gevher
Virdi dūnyāya zīb u zīnet u fer
- 2324 Toĝdı ħurşīd-i āsumān-şafā
Enbiyā aña nisbet-ile sühā
- 2325 Faħr-i 'ālem netīce-i icād
Merdüm-i çeşm-i ādem-i zād
- 2326 Şadr-pirā-yı bezm-gāh-ı melek
Yiridür ħāke reşk iderse felek
- N1 79b 2327 Tāk-ı ebrūsı kıble-i ebrār
Ķābe ķavseȳn aña numūne-güzār⁸⁵⁷

Vaķāyi' -i Ĥīyn-i Velādet

- 2328 Cevher-i ħāk-pāy-ı bī-taķşīr
Tīre ķalbāne māye-i iksīr
- 2329 Bildiler olduĝın idince bürüz
Berķ-i müşrik-güdāz düşmen-süz

**Şikeste-Şüden-i Hübel ki Bütī Büzürg-Büt der-
Ka'be**

- 2330 Çeşm-i işrāke vāķi' oldı Sebel
Çāh-ı bī-ĝavr u zül-le düşdi Hübel

856 "Sen olmasaydın, sen olmasaydın; felekleri yaratmazdım." Aclūnī, II, 164.

857 "İki yay aralıĝı ..." Necm 53/9.

2329 (a) olduĝın: olduĝın İÜ1, T.

Küşte-Şüden-i Āteş-i Fāris

- 2331 Mevc-i deryā-yi da^ç veti evvel
Sevret-i nār-i şirke virdi hālel
- 2332 Āteş-i Fārisī hezārān-sāl
Dest-i küfr eyleyüp anı iş^ç āl
- 2333 Bir nefes olmamışdı efsürde
Oldı ol demde küşte vü mürde
- 2334 Döndi beytü'r-ramāda beytü'n-nār
Serd u yağ beste çün dil-i küffār

Münhedim-Şüden-i Tāk-ı Kısra

- 2335 Kāh-ı Nüşīrevān şeb-i mīlād
Hem-ser-i kaşr-ı cennet-i Şeddād
- 2336 Oldı zāhir çü ol refī^ç ü's-şān
Yirlere geçdi şermden eyvān
- 2337 Ser çeküp āsumāna ol ğurfe
Bīst u heft [27] idi aña şürfe
- 2338 Çār-deh [14] şürfesi olup vīrān
Dest-i kahr itdi hāk-ile yeksān
- 2339 Birbirine girüp der u dīvār
Şahnına düşdi fitne vü peykār
- 2340 Küngüri tākına olup düşmen
Sağfı ferşine oldı seng-efgen
- N1 80a 2341 Çīn-i ebrū-yı Kısra idi meger
Tāk-ı eyvānı oldı zīr u zeber
- 2342 Tārumār oldı gerçi eyvānı
Fi'l-ḥaḳīka bozuldı ^ç ün vānı
- 2343 Zāhirā vāki^ç oldı tākā şikest
Ma^ç nīde geldi tumturāka şikest
- 2344 Āyet-i devletini eyledi nesh
İtdi zehr-āb ğuşsa-i ^ç ışını telh
- 2345 Hāşılı hedm u kesri kaşrınıñ
Kesr-i ^ç ırz u vaḳarı Kısrañıñ
- 2346 Olsa bir pādīşāh ḥāne-ḥarāb
^ç Ākil itmez bu fālī istişvāb

2346 (b) bu fālī: bu re'yi İÜ1.

Nükte

- 2347 Çār-deh-i küngüre mu‘ ammādur
Müddet-i devletine ĩmādur
- 2348 Ya‘ ni on dörde bāliĝ olsa ŧehān
Münkarız ola devlet-i ĩran
- 2349 Çün yitiŧdi ŧumāra itmāma
Devlet-i Kisrā yitdi encāma
- 2350 Pes ki naĝl eyleyüp aña sıradan
Fārise ĝayrı oldu nevbet-zen
- 2351 Böyledür böyle ‘ ādet-i devrān
Kimi ħandān olur kimi giryān
- 2352 Gāhi eyler muĝavvelü’l-aĝvāl
Bendeyi ŧāh u Ĥüsrevi pā-māl

Fürü-Reften der-Pāçe-i Sāve

- 2353 Ĥazret-i zü’l-Celāl-i niĝū-kār
Nūrı zulmetden eyleyen izĝār
- 2354 Ĥālıĝ-ı bī-zevāl u nīrūmend
Ĥudretine nümüne pest u bülend
- N1 80b 2355 Ĥadrini ol sebk idüp berter
İtdi vaĝt-i ĝudūm-i peyĝamber
- 2356 Neçe peyĝamber eyledükde zuhūr
Bildiler maĝdemin vuĝuş u tuyūr
- 2357 Oldı pūr-müjdesi-y-le kevn u mekān
Ĥayra maĝdem nevāsı ile cihān
- 2358 Oldı ŧālī‘ egerçi bir meh-i nev
ŧaldı āfāĝa ser-be-ser pertev
- 2359 Ĥāfdan ĝāfa āfitāb-āsā
ŧāl‘at-ı rüyı ile virdi ziyā
- 2360 Zūlmet-i ŧebde ol ĝuceste-ŧıfāt
Oldı zāhir miŧāl-i āb-ı ĝayāt
- 2361 Pertev-i rüyı düŧdi her sūya
Tā ki maŧrıĝ-zeminde bir ŧuya
- 2362 ŧehr-i Ĥum-la miyāne-i Hemedān
Var idi bir Buĝayre ĝulzüm-sān

2363 ʿUmqı bes devr u ʿarzı pehnāver
Ṭūli ḥadd-i kıyāsdan ber-ter

2364 Āb-ı Sāve diyü olup meşhūr
Mümkin andan sefīne ile ʿubūr

2365 Bir nefesde bu āb olup nā-būd
Ḥāke ğavr eyledi şeb-i mevlūd

2366 Batdı қаʿr-ı zemīne ol deryā
Ḳaṭresinden nişāne nā-peydā

2367 İtdi her mevcesin yed-i taḳdīr
Merkez-i ḥāke beste ber-zencir

İnʿidām-ı Baḥr-i Sāve

2368 Sāve şehrine cāy oldı maḳarr
Ḥāliyen şu yirinde yeller eser

2369 Fıkr iden bu vaḳāyı'ı bir an
Vuḳʿin ol Ḥāzretüñ ider izʿān

N1 81a 2370 Fehm iden rütbesini evvel ḥāl
Āḥirin andan eyler istidlāl

2371 İbtidā-i ṭulūʿı dem-deme-ḥīz
Zerre zerre cihāna şaʿşaʿa-rīz

2372 Şarḳ u ğarba ḳudūmi velvele-zā
ʿİṭr-ı enfāsı dehre laḳlaḳa-sā

2373 Evvelinde bu olsa ṭarḥ-ı esās
Rifʿat-ı şānım añlar ehl-i kıyās

2374 Ḥātemü'l-enbiyā-i bī-şānī
Ḥātem-i faşş-ı cūd-ı Sübhānī

2375 Merkez-i devr-i āsumān-ı vücūd
Miḥver-i çarḥ-ı daʿvet-i behbūd

Mühr-i Nübüvvet ber-Püşt-i Mübārek-i O

2376 Ḥuccet-i Ḥaḳ dinülse aña sezā
Aña şāhid o mühr-ile imzā

2377 İtdi ḥatm-i nübüvveti işʿār
Yitdi pāyāne yaʿni ol tūmār

2369 (a) vaḳāyı'ı: deḳāyıḳı İÜ1, S5.

2376 (b) mühr-ile: mühr ile İÜ1, S5.

- 2378 Belki k̄ādī-i ‘adl-i rüz-ı cezā
Zeyl-i menşūra nāmını imlā
- 2379 İtdi tā enbiyāya rüz-ı şumār
İde maẓmūn şehādetin izhār
- 2380 Bu sebebden aña Kitāb-ı Mecīd
Gāh şāhid didi vü gāhi şehīd
- 2381 Enbiyāya odur sipeh-sālār
Eyler ol şāha cümle istizhār
- 2382 Ma‘nīde ol kaṭāre pīş-āheng
İtdi teşrifde egerçi direng

**Neyāmeden-i Cibrīl be-Zemīn Ba‘de ez Ān
Ḥāzret**

- 2383 Neçe bīñ kere Ḥāzret-i Cibrīl
Geldi gitti bu ‘āleme tebdīl
- 2384 Āsumāndan zemīne āmed u şüd
Cüst u cū-yı merām idi lābüdd
- N1 81b 2385 Oldı āḥir murādına nā’il
Ḥāk-pāyına Ḥāzretüñ vāşıl
- 2386 Ḥidmetin itdi çābuk u çālāk
İtmedi bir daḥi tenezzül-i ḥāk
- 2387 Buldı dergāhına ol an rehā
Kīmiyā-yı sa‘ādet-i ‘uzmā
- 2388 Şāh-ı evreng-i ḳurb-i Yezdānī
Faḥr-i ‘ālem yazıldı ‘ünvānı
- 2389 Şaffe-pīrā-yı devḥa-i iḳbāl
Çār-bāliş-nişīn-i ‘ilm u kemāl
- 2390 Nüktedān-ı defātir-i lāhūt
Dāniş-āmūz-ı mekteb-i nā-sūt
- Ümmī-Şüden-i Ān Ḥāzret**
- 2391 Hādi-yi güm-rehān-ı bī-ser u pā
Reh-nümāyende ümmī-i dānā
- 2392 Ümmi itlāḳın itme istiḡrāb
Pīş-gāhında anuñ *Ümm-i Kitāb*⁸⁵⁸

2386 (a) çābuk: çābuk S4.

2391 (a) Hādi-yi: Pāde-yi S4; Bāde-yi S5.

858 "Kitabın temeli." Āl-i İmran 3/7; Ra'd 13/39; Zühuf 43/4.

- 2393 Āstīnindedür şaḥīfe-i ğayb
Ezberinde cerīde-i *Lā-rayb*⁸⁵⁹
- 2394 Defter-i levḥden sebaḳ-ḥ^vāndur
Ḥāne-i ḳuds aña dibistāndur
- 2395 Anda üstād-ı ‘*alleme'l-insān*⁸⁶⁰
İtdi ta‘ līm-i ḥikmet u tibyān
- 2396 Ḥāme dest-ile olmayup hem-dem
Zīr-i destinde idi *Levḥ*⁸⁶¹ u *Ḳalem*⁸⁶²
- 2397 Nesh idüp nüshasını edyānuñ
Ḥükmini sebt iderdi *Ḳur’ānun*
- 2398 N’ola müşt-ile olmadıysa nedīm
İşbi‘ -i sādīs oldı ‘ ayb-ı ‘ azīm
- 2399 Müsteḥaḳdur iderse bī-zārı
Nūra lāyık degil siyeh-kārı
- N1 82a 2400 Bā‘ iş-i ser-firāzı iken aña
Ser-niğün eylemek olur mı revā
- 2401 Ḳudsiyān-ile oldı çün hem-rāz
Anda maḥrem olur mı ḥarf-endāz
- 2402 Dest-i deryā nevāl-i gevher-bār
Ṭutsa ḥāşāḳdan ‘ aceb mi kenār
- 2403 Ol ki eyler dil-i siyāhı sefīd
Aña şāyeste ola mı tesvīd
- 2404 Āb-ı ḥayvāna eyleyen imdād
Çāh-ı zulmetden itmez istimdād
- Bī-Sāye-Şüden-i Ān Ḥazret**
- 2405 Ol kerem-perver u sūtüde-ḥişāl
Zīr-i destānı eylemez pā-māl
- 2406 Bī-bedel luṭf u cūd u in‘ āmı
Cünbüşi dil-nişīn ḥoş-ārāmı

859 "*Şüphe yoktur.*" Bakara 2/2.

860 "*İnsana öğretti.*" Alak 96/5.

861 "*Levha ve kalem.*" Ra'd 13/39; Zuhuruf 43/4; Kaf 50/4; Hadid 57/22; Abese 80/13-16; Buruc 85/22.

862 "*Levha ve kalem.*" Āl-i İmran 3/44; Lokman 31/27; Kalem 68/1; Alak 96/4.

2401 (a) Ḳudsiyāni-y-le: Ḳudsiyān ile S5.

- 2407 Şem^ç -1 pür-nür bezm-gāh-ı şafā
Şem^ç -ile sāye olamaz hem-pā
- 2408 Kimseler aña idemez taqlīd
Sāye-düşmen degil midür ħurşīd
- 2409 Düşse farz-ile zıllı zulmānī
Peyrev olmağ-ile nūrānī
- 2410 Sāye kıddine olmamağ hem-rāh
Bī-mişāl olduğına ^ç adl-i güvāh
- 2411 Püşt-i pāy-ile tırd olup ağıyār
Sāyede düşdi tā pes-i dīvār
- 2412 Ser-be-pā cismi bir mücessem nūr
Nūr u zulmet hezār merħale dūr
- 2413 Yok ^ç aceb gölgesini sünbül-vār
Şāh-ı rüz itse zīnet u destār

Sāye-bān-Şüden-i Ebr ber-Ser-i Ān Ĥazret

- N1 82b 2414 Tā ki şems itmeye nigāhını tız
Āsumān itdi ebri çeşm-āvīz
- 2415 Şaķınurdı gözinden anı felek
Bendelik aña işte böyle gerek
- 2416 Sāye-bān eyleyüp aña ebri
Çarħ-ı pīr oldı mehter-i çetri

Şaķķ-1 Kāmer

- 2417 Sofra-i da^ç vetinde māh-ı münīr
Gūyiyā iki pāre nān-ı faḫīr
- 2418 Bir nemek-dāndur āfitāb-ı zerin
Çarħ işi taştdur sipihr-i berin

Āb-1 Revān Şüden ez-Engüştān-ı O

- 2419 Dest-i cūd āşināası baħr-i ^ç Amīķ
Var kenarında beş gümüş ibriķ
- 2420 Her ser-engüşti gūyiyā mīzāb
Neçe dil-teşneyi ider sīr-āb
- 2421 Kātre-i feyzin eyleyüp ümmīd
Gösterür kāse çeşme-i ħurşīd

2411 (a) Püşt-i pāy-ile: Püşt u pāy-ile T, S5.

- 2422 Cū-yı cūddan zemīne itse revān
Reşhasından olur neçe ‘ummān
- 2423 Cur‘ asın āsumāna kılsa nişār
Cām-ı mināsın eyleye ser-şār
- 2424 H‘ān-ı yaǧmā-yı da‘ veti memdūd
Anda her bir nevāle nūş-ālūd
- 2425 Ferş olunduǧda sofrā-i pehnā
Eyledi cümle ins u cinne şalā
- 2426 Geldi şāhib-vefā vü ehl-i vifāk
Qaldı şāhib-şiqā vü ehl-i şiqāk
- 2427 Düşdi maṭmüre-i ‘ināda ḥasūd
Çıkdı ma‘ müre-i Ḥaqqā behbūd
- 2428 Telḥ-kāmān-ı küfr-i bed-āyīn
Şehd-i eşhed-le oldı leb şīrīn
- N1 83a 2429 Vaḥdet-i Ḥaqqı itdiler ikrār
Ketm olunmaz bu ma‘ nī Allāh var
- 2430 Kim ki tevbīḥa eyledi āǧāz
Serzeniş itdi şeşper-i i‘ cāz
- 2431 Çok zeber dest u ser-keş-i pür-ḥayf
Geldi inşāfa līk taḥte's-seyf
- Ġazve-i Bedr**
- 2432 Şāh-ı encüm sipāh-ı dīn-perver
Düşmen-i Bedri itdi zīr u zeber
- 2433 Rezm-gāhına geldi ehl-i fesād
Yir u gök virdi Ḥazrete imdād
- 2434 Bir yanından yılan-ı bā-şemşīr
Bir yanından firişte-gān-ı dilīr
- 2435 İki başlı bir ejder oldı gümān
Tīr-i peykānı āhenīn dendān
- 2436 Gerd-i heycāda nīze-i dil-düz
Her taraf çün şihāb-ı şeytān-süz
- 2437 Bedraqa oldı lem‘ a-i şemşīr
Neçe bu cehle tā derūn-ı sa‘ īr

2431 (a) dest u: dest İÜ1.

- 2438 Sepidī dest şabā-yı nuşret-kār
 ʿAyn-ı aʿ dāya müşt müşt gubār
- 2439 Ola hem-vāre çeşm-i düşmen kūr
 Ehl-i dīn ğālib u ʿ adüvv maḫhūr
- 2440 Çıksun ol dīde kīm ola kecbīn
 Tā emīn ola rāsītān āmīn
- 2441 Hāşe-li'llāh olursa dil aʿ mā
 Kühl-i pend eylemez anı bīnā
- 2442 Her ne dehlü iderse bārān-ter
 Çüb-i huşkı ider mi bār-āver

Baʿ z-ı Evşāf-ı Hamīde-i Ān Ḥazret

- N1 83b 2443 Ol Ḥabīb-i Ḥudā ki şām u seher
 Ḥüsn-i ahlāḫına iki defter
- 2444 Dürc-i laʿ lini itse gevher-bār
 Derc ider bir süḫanda bīñ esrār
- 2445 Sīne-i tāb-nāki deryādur
 Sāhili ol leb-i güher-zādur
- 2446 Her kelāmı şavāb u faşl-ı ḫiṭāb
 Her ḫiṭābı kelāmdan bir bāb
- 2447 Nüktedān u daḫīḫa senc u faşīḫ
 Cünbüşi dil-firib u vazʿ ı melīḫ
- 2448 Ḥandesı ğam-zedā-yı maġmümān
 Şadumānı resān-ı mehmümān
- 2449 Ḥüy-çin olsa idi rüyından
 Gül şermnāk olurdu büyından
- 2450 Rā-yı ebrūlarına ehl-i feraḫ
 Raḫmete dāl dir çü ḫavs-ı ḫuzah
- 2451 Gülben-i ḫaddi eyledükce ḫırām
 Gerd-i rāhı olurdu ğāliye-fām
- 2452 Şāne zed itse ğisüvān eger
 Nāfe-i Çin olurdu ḫün-ı ciger
- 2453 Böyle bir zāt-ı bāhirü'l-āyāt
 Reh-nümā-yı Ḥudā sūtüde-şifāt

2453 (b) Ḥudā: Ḥudā S5.

- 2454 Nahl-i pür-bār-ı bağ-ı luṭf u kerem
Serv-i bālā-yı būsītān-ārām
- 2455 Şāh-ı mülk-i mekārım-i aḥlāk
Hādi-yi güm-rehān ʿale'l-iṭlāk
- 2456 Meşʿ al-efrüz-ı reh-revān-ı hüdā
Rehber-i kār-vān-ı küy-ı vefā
- N1 84a 2457 İtdi emr-i risāleti itmām
Buldı biʿşet anuñ-la ḥatm u ḥitām
- İsticlāb-ı Şefāʿ at ez-Ḥazret-i Kān-ı Mürüvvet**
- 2458 Ey şifā-sāz-ı sīne-efkārān
Merhem-i ḥāṭır-ı ciger-ḥvārān
- 2459 Rüz-ı ferdāda germ-hengāme
Rū-sefīdī-i her siyeh-nāme
- 2460 Mazḥar-ı raḥmet-i ezelsin sen
Maşdar-ı nūr-ı lem-yezelsin sen
- 2461 Şāh-ı Evreng-i ʿazze vü rifʿatsin
Ḥasr u mülket-i nübüvetsin
- 2462 Ḥāk-i pāyını Leyle-i Miʿrāc
İtdi kerr u beyān-ı ziver-i tāc
- 2463 Ḥāk-i rāhını buse şām-ı seḥer
Bir gelür bir gider şeh-i ḥāver
- 2464 Merḫadüñ ravza-i bihişt-berīn
Çarḥ u mihr anda sünbül u zerrīn
- 2465 Zāyir-i türbetüñ gürüh-ı sürüş
Fevc der-fevc u düş-ender-düş
- 2466 Ṭavf-ı küyuñ hevāsı ile felek
Gird-i ʿālemde çok ṭolansa gerek
- 2467 Gördi anda ne yer ne nevbet var
Ḥayret-ālūde döndi āḥir-kār
- 2468 ʿAḳıbet ḳaddini idüp çenber
Ḥāk-būsıña nevbetin gözler

2459 (b) Rū sefīdī-i: Rū-yı sefīdī İÜ3, S4.

2464 (a) Merḫadüñ: Merḫadıñ N1, İÜ3, S4.

2465 (a) Zāyir: Zā'ir S5.

- 2469 Āsiyā-yı sipihilde ‘Īsā
Nevbetin bekler olmağa ruhsā
- 2470 Zātuññ vaşfin ey hamīde-ḥiṣāl
Biñde birini yazmaq emr-i muḥāl
- N1 84b 2471 Şeb medād olsa şafḥalar eyyām
Sebzeler ḥāme zerreler ressām
- 2472 Asumān hoḫka vü şefḫ-i şengerf
Tā kıyāmet yazılmaya bir ḥarf
- 2473 Yā şefī‘a’l-uşāt yevm-i cezā
Dest-gīr-i za‘īf-i bī-ser u pā
- 2474 Ser-be-pā ğarḫ-ı çirk-i ‘işyānum
Nefs-i bed-gāma bende-fermānum
- 2475 Yok yüzüm ey Ḥidīv-i ser-efrāz
Eyleyem ḥāk-pāya ‘arḫ-ı niyāz
- 2476 Gerçi küstāḥum ey bülend-cenāb
Eyleyem cürmümi şumāra ḥicāb
- 2477 Dil siyeh rū siyāh vü riş sefid
Ben ne yüz-le idem şefā‘at ümīd
- 2478 Şer‘üññ ḥükmin ey Ḥabīb-i Ḥudā
Biñde birini itmedüm icrā
- 2479 Līk sen bir Kerīm u Ekremsin
Hem kerem-kānı hem Mükerrermsin
- 2480 Cürmüm ol deñlüdür ki rüz-ı cezā
Eyelerem mücrimāndan anda ḥayā
- 2481 Zāhir u bāḫnumda ḫā‘at yok
Görinürden daḫi görünmez çok
- 2482 Sāye-i luḫfuñ olmasa ber-ser
Teng olur başuma benüm maḫşer
- 2483 Āsitānuñda ey kerem-kānı
Eyelerem seg mişāli derbānī
- 2484 Bār-gāhuñdan eyleme beni red
Senden olur baña olursa meded

2476 (a) Küstāḥum: Küstāḥum S5.

2484 (b) Senden olur olursa baña meded→ (DD)Senden olur baña olursa meded S5.

- N1 85a 2485 Olmadum gerçi hıdmete kâ'im
El benümdür etek senüñ dâ'im
- 2486 Rüz-ı ferdâda ey hüceste-liķā
Hvân-ı ihsâna eyledükde şalā
- 2487 Ben gedāya şefā' at ihsân it
Rize-i h'ānuñıla şādān it
- 2488 Eyle ebr-i şefā' atüñ rızān
Tā ki maḥv ola nāme-i ' işyān
- 2489 Yoḥsa bir bir su'āl olursa eger
Çok kopar başuma kıyāmetler
- 2490 Olduḡuñ dem şefā' ate me'zūn
Baña luṭf eyle eyleme maḥzūn
- 2491 Mücrimān itmesün baña ḥānde
Ehl-i ' işyāndan itme şermende
- 2492 Bāb-ı ihsāndan eyleme nevmīd
Eyle şin-i şefā' atini kilīd
- 2493 Luṭfuñı ben faķire hem-dem it
Şefkatüñ sinesine merhem it
- Münācāt be-Dergāh-ı Kāzi'l-Ḳuzāt**
- 2494 Oldı cürmüm kıyāsdan bīrūn
Ḥadd u ḥaşr u ḥisābdan efzūn
- 2495 Şeşdür dehrde bu ḥātır-ı zār
Hiç olmaz mı bir güşāde düçār
- 2496 Ah bilmem neçe olur aḥvāl
'Uḳdeye düşse rişte-i āmāl
- 2497 Āh n'itsem bu derd-i cān-gāha
Ḳaldı kārüm benüm bir Allāha
- 2498 Tīğ-i ' işyān-la dil-i efkārüm
Mücrim u ' āşī vü günah-kārüm
- N1 85b 2499 Oldı reh-zen baña hevā vü heves
Nāle itsem ' aceb mi hem-çü ceres
- 2500 Yā İllāhī menem o nāme-siyāh
Kār u bārüm hemişe cürm u günāh

2485 (a) olmadum: olmadım N1, İÜ1, İÜ3, S4.

2489 (b) başuma: başıma N1, İÜ3.

2490 (a) Olduḡuñ: Olduḡıñ N1, İÜ1, İÜ3.

- 2501 Ey dirīgā ki ben baña itdüm
Ah inşāfa gelmedüm gitdüm
- 2502 Ayagum aldı elli yaş benüm
Lerze-nāk oldu dest u pā vü tenüm
- 2503 Naqd-i ‘ömrümi eyleyüp ber-bād
Geldi kālā-yı iktidāra kesād
- 2504 Mīve-dār olmadum çınār-āsā
Hāşılum ellerümde bād-ı hevā
- 2505 Kaddümi zür-ı pençe-i ‘ışyān
Pīç u tāba düşürdi hem-çü gümān
- 2506 Gitdi elden kumāş-ı bürnāyī
Süd-mend olmadı tüvānāyī
- 2507 Geldi hengām-ı piri ben bī-hüş
Penbe-i ğaflet eyledüm der-güş
- 2508 Serzeniş itdi gitti dest-i şebāb
Oldı müyü sefid bāliş-ḥvāb
- 2509 Geçdi ḥvāb-ı girān-la eyyām
Kāmyāb oldu nefsi bed-fercām
- 2510 Renk virdi baña bu nefsi dağal
Tā beyāzum siyāha oldu bedel
- 2511 Bī-hüde zāyi‘ oldu evkātüm
La‘ b u lahv-ile geçdi sā‘ atüm
- 2512 Bir ‘amel itmedüm ki rüz-ı cezā
Ḥazretünde ola kabüle sezā
- N1 86a 2513 Hār-ı cürm-ile eyledüm şeb u rüz
Āteş-i çeşmüni şerāre-firüz
- 2514 Bīm-i düzaḥ-le olmadum sūzān
Sīne-i rişi itmedüm biryān
- 2515 Rāh-ı emriñe olmadum çālāk
İtmedüm tātūñ keselden pāk
- 2516 Şaldı āvāz-ı ‘ud u çeng u rebāb
Her nefes sem‘ üme benüm sīm-āb
- 2517 Ger mü’ezzīn vireydi bānuñ ezān
Nağme-i bezm iderdüm anı gümān

2516 (b) sem‘ üme: sem‘ ime N1, İÜ1, İÜ3.

- 2518 Āb-1 desti aqıtmadum yüzden
Mürğ-1 ħ^vābı uçurmadum gözden
- 2519 Āb-1 rüyın döker dil-i bed-ħū
İtmez āb-1 vuzūyı ziver-i rū
- 2520 Niyyet itsem namāz için meşelā
Bend ider ellerümi dest-i riyā
- 2521 Mescide girmek olsa aħyānā
Ney-benāħun olur ħaşır baña
- 2522 Olsun için gürize cāy-ı mecāl
Eylere secde-gāhı şaff-ı nü[‘] āl
- 2523 Çin-i ebrū-yı büriyā güyā
Gülüme başma diyü ider imā
- 2524 Söylesünler cemā[‘] ate raħmet
Tırtuğum gördilerse bir sā[‘] at
- 2525 Eyledükde namāza bend-i kıyām
Yüz çevirse [‘]aceb mi benden imām
- 2526 Güft u güyına uymaz aqvālüm
Beñzemez birbirine ef[‘] ālüm
- 2527 Üftühizüm benüm hemān taqlid
Ben ne yüz-le idem şevāb ümmid
- 2528 Dilde yok zerrece ħuzū[‘] u ħuşū[‘]
La[‘] b-ile eylerem sücüd u rükū[‘]
- N1 86b 2529 Penc vaqt-i namāz leyl u nehār
Penc dendāna āhenin-münşār
- 2530 Āh u efgān bu nefsi-nā-ħürsend
Rişte-i ħırşı itdi baña kemend
- 2531 Tıttayum yılda bir gelür ramazān
Baña her ruzı [‘]ömr-ile yeksān
- 2532 Eyledükce hilāl-i ruzā bürüz
Görinür baña ħancer-i dil-düz
- 2533 Ĥasret-i mey-le kıriyup ħanum
Ay çıķunca çıķar benüm cānum

2523 N1'de (DES).

2525 — İÜ3.

2528 (b) sücüd u rükū[‘]: rükū[‘] u sücüd S5.

2529 (a) namāz: namāz u İÜ3, S4, S5.

- 2534 Neçe günler çeküp cefâ vü sitem
Ay çıķanda ‘aceb mi ‘îd itsem
- 2535 Çare olur ki terk idüp varı
Dergeh-i Haķķa eyleyem zârı
- 2536 Yiridür kâmetüm idüp pür-kâr
Yüzümü yirlere sürem her bâr
- 2537 K’ey haķâ-puş u mağfîret-‘üvân
Dergehüñ melce'-i günah-kârân
- 2538 Raķmetüñ bâbı ‘âleme meftûh
Senden ister devâdil-i mecrûh
- 2539 Seyyi’âtum kıyâsdan çoķdur
Saña layıķ ‘ibâdetüm yoķdur
- 2540 Sen Ğafûr u Raķîm u Ekremsin
Şânuña lâyıķı sen a‘lemsin
- 2541 Ben neçe olmayam perişân hâl
Baña cem‘iyyet-i derûn muhâl
- 2542 Dâmen-âlûd-ı çirk-i ‘işyânım
Nefs-ile pençe vü girîbânım
- N1 87a 2543 Bir zamân eyleyüp beni îĝfâl
İtdi mekr-i hevâ ile işĝâl
- 2544 Mest-i şahbâ-yı bezm-i ĝaflet idüm
Ser-girân-ı mey-i ferâĝat idüm
- 2545 Āb-ı tevfiķ idüp beni bî-dâr
Nefs-i bed-kârı eyledüm inkâr
- 2546 Nâdim oldum egerçi kârımdan
Yire geçdüm hayâ vü ‘ârımdan
- 2547 İtdigüm işlere peşimânım
Āteş-i hasret-ile süzânım
- İzhâr-ı Tevbe ez-Gerdâr-ı Hoş**
- 2548 Geçdi ol dem ki pîr-i mey-hâne
Desti ile şunardı peymâna
- 2549 Muĝ-peçe eyledükce istiĝnâ
Ayâĝın öpdürürdi ĝâh baña

2549 İÜ1'de 2550. beyit.

- 2550 Dem bu dem gün bu gün diyü her bār
Maṭlabum bāde idi hem ruḥ-ı yār
- 2551 Halka-i meyde kase-i ser-şār
Devr-i aḥirde virdi baña ḥumār
- 2552 Meclis-i bādede o cūş u ḥurūş
Eyledi ‘ākıbet beni medhūş
- 2553 Bezm-i meyde şalā-yı mestāne
Oldı gūyā dūrūğ u efsāne
- 2554 İçdigüm cür‘ a cür‘ a bāde-i nāb
Ḥāne-i ‘ömr oldı bīñ seyl-āb
- 2555 Şadr-ı ḥum-ḥānede o riṭl-ı girān
Kāse kāse gözümnden oldı revān
- 2556 Duḥter-i rez-le oldıgum hem-dem
İtdi bezm-i vişāle nā-maḥrem
- 2557 Dāfi‘ -ı ğam olan mey-i gül-gün
Gözlerümden aqıtdı çeşme-i ḥün
- N1 87b 2558 Ḥāk-i ber-ser şūrāḥī-yi çinüñ
Seng-i der-pā zicāc-ı renginüñ
- 2559 Meclis-i bāde telḥ-kām olsun
Duḥter-i rez baña ḥarām olsun
- 2560 Açmasun mey-füruş-ı dükkānı
Şerbeti-y-le deli'tdi yārānı
- 2561 Başmasun düz ayağı mey-ḥ‘āruñ
Kāsıd olsun metā‘ ı ḥumāruñ
- 2562 Olmazuz anuñ ile hem-şoḥbet
Almazuz şatmasun bize ḥikmet
- 2563 Şaḥn-ı ḥum-ḥāneye düşüp āşüb
Ser-nigün ola cām u ḥum menküb
- 2564 Zarf-ı lağv ola sāğar-ı mīnā
Şişeler hem-çü lafz-ı bī-mā‘ nā
- 2565 Mürğ-i dem-beste gibi bülbüleler
İtmesün birbiri-y-le kulçuleler

2550 N1'de (DES); İÜ1'de 2249. beyit olarak yazılmıştır.

2552 (a) cūş u ḥurūş: cūş-ı ḥurūş S5.

2562 Olmazuz: Olmaz İÜ3 // Almazaz: Almazar S5.

- 2566 Eylesün bād-ı fitne hāne-ḥarāb
Açmasun gözlerini bizde ḥabāb
- 2567 Zevraḳ u baṭṭ ḡariḳ-ı baḥr-i ʿadem
Ḥik pür-bād ola ked u pür-ḡam
- 2568 Ḥasret-i bāde ile ser-ḥoşlar
Gözlerinden aḳıtsun āteşler
- 2569 Mey-gede ḥāşılı ḥarāb olsun
Meste itdüklerini hep bulsun
- 2570 Ölçdi dökdi tır-i ḥarīfāne
Yiridür sürilürse peymāna
- 2571 Bezm-i mey-ḥānede töküldi çü mey
Nik-riz eylesün nevāsını ney
- 2572 Gāh devr-i revān idüp bünyād
Mātem-ālūde eylesün feryād
- N1 88a 2573 Eylesün kāmētini çenber-i çeng
Nāle itsün muḥālif-i āheng
- 2574 Āb-ı çeşmini tār idüp sentür
Meclis-i meyde itmesün mähür
- 2575 Urḡanun eyleyüp dil-efkārı
Ah u söz-ile eylesün zārı
- 2576 Müyını rüyına taḡıtsun ʿud
Eylesün biñ fiḡān derd-ālūd
- 2577 Kāsesin taşlara çalup ṭanbūr
Pārelensün çü külle-i faḡfūr
- 2578 Çünki encāma yitdi devr-i şarāb
Aḡlasun ince ince anda rebāb
- 2579 Mürg-i ʿişret çü olmaz aña şikār
Ḳurmasun bir de yayını zinhār
- 2580 Tārını taḡta-bend idüp kārūn
İtmesün naḡme perdeden birūn
- 2581 Dest-i ḥasret-le saçların yolsun
Nāle-sāz olmasun ḥamūş olsun

2567 (a) Zevraḳ u baṭṭ: Zevraḳ-ı baṭṭ S5.

2569 (b) hep: heb İÜ1, T, S5.

Ḥiṭāb be-Şāḳī⁸⁶³

- 2582 Sen de ey sāḳī gel ‘ inād itme
Gör geçür meclisi sürüp gitme
- 2583 Cām-ı billūrı eyleme ḳān-ı zill
Dürd-i peymāna eyle pā-der-gil
- 2584 ‘ Aḳlın alma bir iki maḡbūnuñ
Girme ḳanına nice mecnūnuñ
- 2585 Neçe dīvāne olmasun mey-ḡvār
Ay başıdur piyāle-i ser-şār
- 2586 Māl-ı ḡulyā me’āl-i zevḳ-i ḳadeḡ
Ḥāşılı ḡāşıl-ı ḡisāb-ı feraḡ
- 2587 Meclis-i bādede ḳarābe-i mey
Ḥaṭṭ-ı cāmdan oḡur ḡikāyet-i key
- 2588 Pey-be-pey ādetüñ egerçi ‘ aṭā
Çin-i pişānī mezhebünde ḡaṭā
- 2589 Nehr-i sā’il yanuñda ‘ ayn-ı ḡarām
Ḥürmetüñ gördi rind-i derd-āşām
- 2590 Ğamz-ı dāyī saña ṭabī‘ atdür
Dil-nüvāzı siriş u ḡaşletdür
- 2591 Öz babañ da olursa pīr-i muḡān
Ḳan yalaşma birāderüñ zindān
- 2592 Ayāḡuñ-la o ḡalkaya girme
Çehre sür her birine yüz virme
- 2593 Bāde-i telḡi itmedür sāḡar
Mey-perestāna tuş-rū göster

863 Başlık ve 2585-2609. beyitler N1 ve İÜ2’de der-kenara ilāve edilmiştir. N2’de bulunmamaktadır.
Diğer tüm nüshalarda metin içinde yer almaktadır.

2585 N1’de (DES).

2586 N1’de (DES).

2587 N1’de (DES); (a) Ḳarābe: ḳurābe İÜ1; ḳırābe S5.

2588 N1’de (DES).

2589 N1’de (DES).

2590 N1’de (DES).

2591 N1’de (DES).

2592 N1’de (DES).

2593 N1’de (DES).

- 2594 Ayag üzre turup da āḥir-kār
Yıķılıp gitmesün de   alem-var
- 2595 Neçe bir   ahd-i cām u devr-i şarāb
Başa çıķmaz gider mi bāde-i nāb
- 2596 Mey ile yıķma ḥayli rindānı
Āteşe yaķma derd-mendānı
- 2597 Bezm-i rindāna meşk-i pür-bāde
Şanki ķundaķdur olmuş āmāde
- 2598 Renkler virme bāde-ḥ ārāne
Al ile ķan içürme yārāne
- 2599 Muğ-peçe ḥürmet itmedi āḥar
Mey-pereste ācar gören kāfir
- 2600 Birbirinden cüdā ser u destār
Tolu durmuş gibi yatur mey-ḥ ār
- 2601 Şerr u şūrı mey n müdāmīdür
Rehzen-i   aķl bir ḥarāmīdür
- 2602 Şaķla naḥc ir-i   aķlı leyl u nehār
Ş ire-ber-ş irdür k siste-mehār
- 2603 Z ir-i zeyn eyleyüp o g l-g nı
P ym l itme neçe maġb nı
- 2604 Eyleme bu met     der-b z r
Aldı virdi yazuķ yiter mey-ḥ ār
- 2605 Virme ser-meste bir daḥi t z- b
Eridi şızdı hem-   la  l-i m z b

2594 N1'de (DES).

2595 N1'de (DES).

2596 N1'de (DES).

2597 N1'de (DES).

2598 N1'de (DES).

2599 N1'de (DES).

2600 N1'de (DES).

2601 N1'de (DES).

2602 N1'de (DES).

2603 N1'de (DES).

2604 N1'de (DES).

2605 N1'de (DES).

- 2606 Zevrakı tolturup müşelleşden
Tutma rıtl-ı girān-keşāne dümen
- 2607 Hoş-nişin-i şarābe itme hücum
Bozmasın lengerin-i uçarlama k̄üm?
- 2608 Neçe şügl-i kebāb u bāde-i şaf
Çek çevir kendüni yiter inşāf
- 2609 Tā-be-key sende bunca nādānluk
Sūd virmez saña peşimānluk
- 2610 Bildüm aḥvāli gerçi ben şöra
Nādīm oldum velī neden şöra
- 2611 Bī-hüde geçdi gitdi ‘ömr-i ‘azīz
Elde yoḡ zerre deñlü dest-āvīz
- N1 88b 2612 Hātırā geldükce neş’e-i cām
Eylerem dürlü dürlü ḡalt-ı kelām
- 2613 Rāz-ı mestāna döndi hep kārūm
Çıkdı meydāna ya‘ ni esrārūm
- 2614 Kātib-i ḡayrı şöyle ḡann iderem
İtmedi defterūme vaż‘ -ı ḡalem
- 2615 Kātib-i seyyi’āt-ı bī-ārām
Rūz u şeb yazmaḡa ider iḡdām
- 2616 Ser-be-pā gerçi cürm u ‘işyānum
Müsteḡaḡk-ı ‘azāb-ı nīrānum
- 2617 Elde dirīne rişte-i ümmīd
‘Afv-ı Mevlādan olmazam nevmīd
- 2618 Bār-ı cürmüm egerçi oldı girān
Bī-kerāndur hele yemm-i ḡufrān
- 2619 Ḡāfirü’z-zenbedür Ḥudā-yı Kerīm
Ḡābilü’t-tevbedür Ḡafūr u Raḡīm
- 2620 Dergehi melce-i recā-mendān
Südde-i cūdı menba‘ -ı iḡsān

2606 N1'de (DES).

2607 N1'de (DES).

2608 N1'de (DES).

2613 (a) hep: heb İÜ1, T, S5.

2618 (b) Bī-kerāndur: Bī-gerāndur İÜ1, İÜ3.

- 2621 Şıdķ-ıla bendesi iderse niyāz
Zāyi‘ olmaz yanında söz u güdāz
- 2622 Katre-bār itse ebr-i ihsānı
Şüst u şū eyler ehl-i ‘işıyānı
- 2623 Reşha-rīz olsa baħr-ı cūdı eger
Seyl-i ħīz ola ‘arşa-i maħşer
- 2624 Yā İlāhī bi-ħaķķ-ı zāt u şıfāt
Baş olunduķda şafħa-i ‘araşāt
- 2625 Cürmümi luţfuñ-ile vaķt-i su’āl
Yüzüme vurma reng-i bāde-mişāl
- N1 89a 2626 ‘Afvıñı ben faķire it ihsān
Saña layıķ kerem baña ‘işıyān
- 2627 İtme vaķt-i ħisābda nevmīd
Defter-i seyyi’ātum eyle resīd
- 2628 Korkuluķdur pül-i şırāt baña
Dest-gīr ol olursa laġziş-i pā
- 2629 İtme rüz-ı şumārda beni red
Varduġumda ħuzūra şıfrü’l-yed
- 2630 Keffe-i ħayrı şöyle eyle girān
Eksügüm tutmasun benüm mīzān
- 2631 Zerre-i luţfuñ eylesün pā-seng
Ĥayruma şerrüm olamaz hem-teng
- 2632 Dāmenüm tutmasun zebānīler
İtmesünler baña maķarrı saķar
- 2633 Anlara virmeyüp girībānum
Çāk olunsun kitāb-ı ‘işıyānum
- 2634 Bīñ keşā-keş olursa da ħāşā
Eylemem dāmen-i recā-yı rehā
- 2635 Eyleme menzilüm çeh-i nīrān
Nāme-i seyyi’ātum it sūzān
- 2636 Yā İlāhī bi-ħaķķ-ı Peyġāmbere
Aħmed-i Mürsel-i hüdā-rehber

2630 (b) Eksügüm: Eksüġim N1, İÜ1, İÜ3, T, S4.

- 2637 Çār-yār-ı güzīn hürmetine
Çār-dīvār-ı dīn hürmetine
- 2638 Āl u aşhāb u aşfiyā haqqı
Dīn-penāhān u etkīyā haqqı
- 2639 İtme maḥşerde Ahmediyi hacil
Eşk-i çeşm-ile itme pā-der-gil
- N1 89b 2640 Bār-gāhından eyleme anı red
Her ümürında eyle aña meded
- 2641 Hʿāhişin kıl icābete maḥrūn
İtme redd-i niyāz-ile maḥzūn
- 2642 Destine şunmaz iseñ ihsānı
Boş açar boş kapar o dükkānı
- 2643 Nezʿ -yi vaqtinde cānın it āgāh
Viridini *lā-ilāhe İllā'llāh*
- 2644 Sāgar-ı ʿ işkuñı be-dest eyle
Anı ol demde şöyle mest eyle
- 2645 Gözlerine görünmesün aḡyār
Şavkuñı hem-dem itsün āhir-kār
- 2646 Devr-i ʿ ömrini eyle nīk-encām
Ḥatm ola biʿs-selāmi veʿl-ikrām
- Ḥiṭāb be-Ḳalem**
- N1 90a 2647 Dāme āşārūñ ey sūtūde-ḳalem
Bāreka'llāh zihī ḥuceste raḳam
- 2648 Ḳumrı-yı muḳrı-yı nihāl-benān
Bülbül-i naḡme-senc-i ḥoş-elḥān
- 2649 Sensin ol reh-neverd-i çābuk-pā
Müşk-pāş-ı şaḥife-i beyzā
- 2650 Şāmdan Rūma tuḥfe-āversin
Nefḫa-engiz-i ʿ anber-i tersin
- 2651 Sesin ol dil-rübā-yı vāşiṭa-zād
Ḳaşşab-ı laʿ l-püş-ı ḥūr-nejād

2637 S5.

2638 S5.

2645 (a) görünmesün: görünmesün İÜ1, S5.

2649 (a) çābuk: çābuk İÜ1, İÜ3, S4.

- 2652 Naḥl-ı pür-bār-ı gülşen-i dilsin
Maḥrem-i rāz-ı merd-i kāmilsin
- 2653 Olmasañ ey nihāl-i bāğ-ı sefīd
Kimse görmezdi mīve-i ümmīd
- 2654 Ey zebān-āver-i süḥan-perver
Tercemān-ı zamīr-i dāniş-ver
- 2655 Āb u çeşmün ḥizāb-ı pāy-ı süḥan
Ġıbṭa-fermā-yı āhüvān-ı Ḥuten
- 2656 Sensüz ey cürre-bāz-ı dest-āmūz
Şayd olunmazdı kebg-i deşt-rumūz
- 2657 Żabṭ idüp vaḥşī-yi mezāyāyı
Қayd idersin tezerv-i ma' nāyı
- 2658 Ey sebük-cünbüş-i serī'ü's-seyr
Emsi *ve'sbah melābisen bi'l-ḥayr*⁸⁶⁴
- 2659 Żulmet u nūrı eyledüñ hem-pā
Yülicü'-l-leyle fi'n-nehārı nümā⁸⁶⁵
- 2660 Eyledükce dü-esbe ṭayy-ı mekān
Eyler ehl-i hüner müşār-i benān
- 2661 Nükte-sencāna ṭurfe-mizānsın
Ḥod fer u şāna mār-ı piçānsın
- 2662 Ḥurde-bināna mu' temedsin sen
Hüş-mendāne müstenedsin sen
- 2663 Cünbüşüñ vaḳti oldı bānuñ şarīr
Ṭıfl-ı ma' nā ḳulağına tekbīr
- 2664 Bezm-i ma' nāda nīk-elḥānsın
Nāy-ı zennām u 'ud-ı bennānsın
- 2665 Raḥne-i şīşe-i derūna müdām
Ne 'acebdür le' ābuñ olsa lüḥām
- 2666 Zinde-sāz-ı dem-i Mesīḥāsın
Қışsa-gūy-ı 'aşā-yı Mūsāsın

2652 (b) Maḥrem-i rāz-ı: Mücrim-i rāz-ı İÜ3.

2657 (b) tezerv: tezerv N1, İÜ3, S4, S5.

864 *"Hayırlı bir elbise / örtücü olarak gecele ve sabahla."*

2659 (a) eyledüñ: eylediñ N1, İÜ1, İÜ3, S4.

865 *"Allah geceyi gündüze katar."* Hacc 22/61; Lokman 31/29; Fatır 35/13; Hadid 57/6.

- 2667 Ey sevād-ı ھاٲuñ feraھ-küster
Merdüm-i çeşm-i merd-i siھر-āver
- 2668 Çehre-i bikr-i fikre nokta-i hāl
Pā-yı ma‘ nāya ‘ anberin hāl-hāl
- 2669 Ƙadriñi neçe bilmez ehl-i sühan
Zāde-i leyle-i Ƙadirsın sen
- 2670 Ben ki kayd-ı cihāndan āzādem
Şoھbetüñ-le hemişe dil-şādem
- 2671 Nükte sencide germ bāzāruz
Sen baña ben saña ‘ aceb yāruz
- 2672 Lüleñi eyleyen senüñ feyyāz
Ṭab‘ um itmüş benüm şüküfte-riyāz
- 2673 Eyleyin sözlerümi siھر-āşār
Eylemişdür seni de siھر-i nigār
- 2674 Yār u hem-şoھbet u enisümsin
Hem-dem u hem-zebān celisümsin
- 2675 Her ne rāzüm olursa dilde nihān
Saña ‘ ahd olsun eylemem pinhān
- 2676 Bāver itmezsün ey sühan-āyīn
İşte al bir ھاşide-i rengin
- Ƙaşıde**
- 2677 Habbezā hāme-i bülend-aھter
Müşteri tal‘ at u ‘ iṭār u fer
- 2678 Bülbül-i nağme senc-i şāh-benān
Ṭüti-yi hoş-kelām-ı müşgin-per
- 2679 Medd-i münkārı süzen-i elmās
Seftē itse ‘ aceb mi dürr u güher
- 2680 Hindde çün ğazāl-ı sünbül-i h‘ār
Küh-ı beyzāda misk-i Rūmī çer
- 2681 Şu içer çünki çāh-ı Bābilden
Ne ‘ acebdür olursa siھر-eşer
- 2682 Ṭafrası hem-çü ṭaфра-ı nazzām
Āteşin-pā velī siyāh şerer
- 2683 Kāh-ı destārı pāresin eyler
Cebhe-i ma‘ niye siyeh çenber

- 2684 Gāh mezāyāya ‘anberi ser-pūş
Gāh maẓmūn ‘arūsına çāder
- 2685 Rū-yı kāfūra saçsa müşt-i ğubār
Gāh reyḥān gehi benefşe teber
- 2686 Nām-ı İzid zihī çeker dārı
Zulmete yektene dü-esbe gider
- 2687 Kārı lā-yenkaṭı‘ o ser-bāzuñ
Olmağ üftāde-i düm-i ḥancer
- 2688 Göz karar dur girer meyān-ı muşāf
Görse şaff-ı ṭalī‘ a-ı mıştar
- 2689 Ne ‘acebdür başı-y-la oynarsa
Ser-nüvīştini eylemiş ezber
- 2690 Ey zebān-āver-i süḥān-ārā
Rāz-ı taş-ı zamir-i ehl-i hüner
- 2691 Züyūr-endüz-ı çehre esfīdān
Zevḳ-efzā mişāl-i nī-şekker
- 2692 Şāhibān-ı yemīne ‘aynı ile
Pā-yı tūbīde çeşme-i kevşer
- 2693 Bārreka'llāh zihī hüner-mendī
Ḥāfızuñ Ḥālīḳ-i Ḳaviyy u ḳader

Şikāyet ez-Gerdūn

- N1 90b 2694 Çek çevir ber-ḥoş eyleyüp ḥareket
Zaḥm-ı çeşm-i felekden eyle ḥazer
- 2695 Bu ğalaṭ baḥş-kār-ı dirīne
Ehl-i dil-ḥ‘āre heft-ser-ejder
- 2696 Cāhilān-dost u hüner-i düşmen
Gec ‘aṭā bed-nihād u kīn-āver
- 2697 Bī-ma‘ ārif-perest u sülfe-nüvāz
Kār-ı perdāz-ı merdüm-i ebter
- 2698 Ma‘ rifet-küş hüner-verān āzār
Ya‘ ni gerdūn-ı dūn-i dūn-perver
- 2699 ‘Āfirān-ı zamāne devrinde
İtdi zehr-āb-ı ğuşsa der-sāğar

2684 (a) Gāh: Geh T, S5.

2690 (b) Rāz-ı taş-ı: Rāz-ı pāş-ı S5.

- 2700 Nākışān hem-çü gāv-pervārī
Kişt-zārında kāmīlān lāğar
- 2701 Beste esb-i mücelli der-āhūr
Geşt ider merğzārı fiskil-ğar
- 2702 Hāyli zāğān hümā-şikār-ı dirīg
Şāh-bāzān gūsīhte-i şehper
- 2703 Gül-i ħod-rū ider ħod-ārāyı
Eylemiş ħonce ħırkasın der-ber
- 2704 Žaymerān pāy-ı bend-i çāh-ı sūfāl
Gend-i nā-^ç anber ile da^ç vī-ger
- 2705 Lāle çün dīv-i ħabs der-şīşe
Gülşeni seyr ider kel-i kenker
- 2706 Loğma piç-i simātı nā-dānān
Kāmīlāna nevāle ħūn-ı ciger
- 2707 Vaz^ç -ı nā-der berāber-i gerdūn
Cāy-ı efsāre vaz^ç ider efser
- 2708 Şevğ-i şekve-y-le eyleme ey dil
Ĥār-ğār-ı derūnı dāğı beter
- 2709 Olma cevri-i sipihirden gile-mend
^ç Āmdur bu belā-yı müstenker
- 2710 Müstemirdür nuğūseti gūyā
Erba^ç ā-i ağır-i şehri-i şafer
- 2711 Fi^ç l-i bārid āna cibillīdür
Böyledür böyle tab^ç -ı nilüfer
- 2712 Hele ben çarğa ser-fürū itmem
Ĥāme-veş tiğ olursa da ber-ser
- 2713 Bebr-ğāb-ı kanā^ç atüm ki baña
Bere vü cedyi ^ç arz iderse eger
- 2714 Himmetüm hem-çü gürisne-çeşmān
Eylemez lağza lağza şarf-ı nazar
- 2715 Teşne-leb cān virür nigāh itmez
Çeşme-i ħūr olursa ābişğor
- 2716 Şīr-i ħ^vābīde pā gibi zihnum
Eyledi pişe-i ferāğı mağarr

- 2717 Şāh-ı baħr u berem ki mülkümdür
Leb-i tefsīde ile dīde-i ter
- 2718 Baħrüm ammā ki der-teh-i kūze
Āteşüm līk zīr-i ħākister
- 2719 Mühre-bāzīde ṭab‘ um itme ḥaşal
Dād ider ḥaşma taħta-i şeş-der
- 2720 Kāfile kāfile mezāyāya
Şaħn-ı pehnā-yı ṭab‘ um oldı me‘mer
- 2721 Sāyık-i ceys-i ma‘ nīyem ki anuñ
Kāyidi ħāme-i siyeh miğfer
- 2722 Saħr-ı kārīde kādīr-endāzem
Eylemezsüñ bu ma‘ nīye bāver
- 2723 Naħl-i ḥuşke eger ser-engüştüm
Vırse cünbüş döker hezār-şemer
- 2724 Reh-nümā feyz u Hızr olur hem-rāh
Zulmet-ābāda kīlküm itse sefer
- 2725 Eyleme Aħmedi ħod-ārāyī
Saña çoğdur bu lāf ħayrı yiter
- 2726 Tūtalum elde der-zimām-ı sūħan
Zīr-i destünde kīlk-i efsūn-ger
- 2727 Gevher-i nazm u nazm-i gevheriñe
Güş-ı rūḥ-ı nīzāmı reşk eyler
- 2728 Bī-nazīr olsa da dürr-i nazmuñ
Ṭa‘ n ider yine düşmen-i a‘ ver
- 2729 Men ki rezm-i sūħanda ser-bāzem
Ĥāme vü kāğıdum sinān u siper
- 2730 Ḥaşm-ı bed-dil degil çü merd-i neberd
Bağlasun cāy-ı miğfere mu‘ cer
- 2731 Neçe inşāf ider o sengīn-dil
Āteş-i kīne sīnede muzmer
- 2732 Derd-i reşk ile olsa dil pür-ħūn
Nevk-i kīlküm olur ḳavī nīşter
- 2733 Ḥaşm-ı kūta nazār-la şī‘r-i terüm
Fī‘l-meşel āfītāb ile şeş-per

2727 (b) eger→ (DD) eyler T.

- 2734 Tā ki olduċca kilk-i ābuk-pā
Hindden Rūma ĥāce-i  anber
- 2735 Ola bāzār-ı dehrde dā'im
Ĥoş-revā naĥd-i ehl-i fażl-ı hüner
- 2736 Rütbe-i kem  ayār olup sāfil
Pāye-i kāmیلān ola ber-ter
- Ĥiṭāb be-Devāt**
- 2737 Ĥām-destāna düşme ey ĥāme
Olma nā-kes-le germ-i hengāme
- 2738 Var ola başuñ ey süĥan-peymā
Farĥuñ olsun hemişe firĥad-sā
- N1 91a 2739 Gerçi ey tıfl-ı nevres-i ĥoş-kār
Nidügüñ bildük itmezüz inkār
- 2740 Saña pistān-ı Meryem-i maĥber
Virdi şır-i midādı çün şekker
- 2741 Tā ki kehvāre-i benānda hemān
Çün Mesīĥ eyledi güşāde zebān
- 2742 Ser-be-müĥr tegāfül olsa devāt
Saña mesdür olur reh-i zulumāt
- 2743 Kendi āb-ı ĥayāta oldu maĥarr
Bendi sedd-i sedīd-i İskender
- 2744 Bu ne sırdur ki olsa beste dehān
Lāl olur ĥāme-i berīde zebān
- 2745 Dergehinde söz ögrenür güyā
İtmez āmed şüdi ĥalem bī-cā
- 2746 Luĥf it ey peyk-i kilk-i kebg-ĥırām
Bir varışda devāta eyle selām
- 2747 Di āna ey devāt-ı deryā-dil
Mā-i ĥayvān u zulmete menzil
- 2748 Ma' den-i mūmiyā vü dürc-i güher
Nāfe-i müşk u ĥoĥĥa-i  anber
- 2749 Āb-ı rü-yı süĥan-verānsın sen
Gīsüvān-bāf-ı dilberānsın sen

2734 (a) ābuk: ābuk İÜ1, İÜ3, S4.

2742 (b) mestür→ (DDL) mesdür İÜ1.

- 2750 Vesme-i ebrū-yı mezāyāsın
Ġāje-i gül-ruḡān-ı ma' nāsın
- 2751 İtdüñ efsūnuñ-ile celb-i ḡulüb
Sendedür bū-yı dehn-i bu Eyyüb
- 2752 Merdüm-i çeşmisin debīrānuñ
İbn-i Muḡla senüñ şenā-ḡvānuñ
- 2753 Mürġ-ı ma' nā neçe olmasun rāmuñ
Līḡa-i ḡaz şiken şiken dāmuñ
- 2754 *Lev Ḥaşa'llāh* ki gāhi cāhil-ḡar⁸⁶⁶
Saña dirse siyāh-kāse eger
- 2755 Ḥātem-i ḡab' uñ olmasun maġmūm
Ḥāli cehl-i mürekkebūñ ma' lūm
- 2756 Sensin ehl-i dil-ile hem-esrār
Āġzı açıklıḡ eyleme zīnhār
- 2757 Ḳıl ḡadar bir ḡaḡā iderseñ eger
Ḥırmaz anı ḡalem diline ḡolar
- 2758 Eyleyüp neçe neçe ḡalt-ı kelām
Birine bīñ ḡatar ider bed-nām
- 2759 Seni de belki ideler taḡrīk
Çıḡa meydāna tīġ-i ser-bārīk
- 2760 Düşe şaff-ı ḡurūfa neçe ḡurüb
Kimi mecrūḡ ola kimi maḡrüb
- 2761 Baş gide yaḡa çāk ola nāġāh
Ḥarf-ġirūñ yūzi de ola siyāh
- 2762 Gördiler şāḡibān-ı sır birrūñ
Āh sır-ı zücācadür sırūñ
- 2763 Söylemezsın egerçi kimseye rāz
Fāş ider añı ḡāme-i ġammāz
- 2764 Ey midāduñ seḡāb-ı ma' nā-rīz
Baḡr-i pūr-cüş-ı dürr-i maẓmūn-ḡiz
- 2765 Sensin ol çeşme-sār-ı feyz-āver
Ḥuşk-ı sāl-i hünerde ābişḡor

866 "Allah muhafaza!"

2758 (DES) N1, İÜ1.

2761 (b) Ḥarf-ġirūñ: Ḥarf-ġirīñ N1, İÜ1, İÜ3.

- 2766 Hişse-yāb eyleyüp nevālünden
Kilke vir reşha-i zülālünden
- 2767 K'olsun ol nev-nihāl-i bāğ-ı hüner
Nev-be-nev anda berg u bār-āver
- 2768 Sen midādün-le kıl aña imdād
Eyleyem ben de andan istimdād
- 2769 Dest-i yāri ide baña zīrā
Oldı lāyiḡ bu maṭla^c -ı ğarrā

Ḳaşıde

- 2770 Ser-meḡār ey devāt-ı leb-yektā
Çin-i Bābür u Çin ḡaṭāst ḡaṭā
- 2771 Dīde vākin ki in girān-ḡ^vābī
Tīre key derün-i fezāst tü-rā
- 2772 Bāz kün dīde-rā ki bāz ne'-ī
Çeşm ber-dūḡtı çü bāz çerā
- 2773 Pīş-i men in-çünin dehān bendī
Bāz güyem ki hest nā-ber-cā
- 2774 Gerd-i keyvān be-çarḡ-ı fetḡu'l-bāb
Tīr u meh-rā kıran fütād besā
- 2775 Tā-be-key mer-türā ten āsāyī
Kilk u kāğız zi-hem çerāst cüdā
- 2776 Perde yek-sū fiken zi-āb-ı ḡayāt
Bend berken zi-baḡr-ı gevher-zā
- 2777 Pey-be-pey tā-be-ser-ḡored gavṭā
Kilk-i baḡr- āşinā-yı āteş-i pā
- 2778 Dürr-i nā-süfte āvered be-kenār
Gevher-i şāye-gān küned bālā
- 2779 İn sebük-dest-i ḡoḡḡa-bāz ḡalem
Mī-nümāyed be-dünbe bāzi-hā
- N1 91b 2780 Der diheş mūmiyā ki tā-be-küned
Ber şikāf-ı sereş be-pīle-ṭılā
- 2781 Ger ne mālī ne bīni tiryākeş
Bāşed ez-ḡuşki mār-ı dendān-ḡā

2772 (b) berdūḡtı: berdūḡtı vü S5.

- 2782 Tūyī ān tīre çāh-ı cādū-ḥīz
Ser-zed ez-tū hezār siḥr-ārā
- 2783 Cādūvānet çı turfe cādūyend
Yek fūsūn u firīb şad dānā
- 2784 Tūyī evreng-i Ḥüsrev-i Vāsıt
Keş kalem-rev zi-Rūm u Çin u Ḥıṭā
- 2785 Kāselīs-i veyend-i fağfūrān
Mīstāned ḥarāc-ı cābülsā
- Şikāyet ez-Pīrā**
- 2786 Ey şifā-sāz-ı bu ‘Alī ḳānūn
Her çı dārī be-men be-yār u be-yā
- 2787 Zān mürekkeb ki kühl-i nūr-i fezāst
Āb-ı Ḥızr-eş zi-kemterin-eczā
- 2788 Ger fütādī be pençe-i ḥürşid
Zerre zān sürme-i ziyā-efzā
- 2789 Mī-ne-dīdī ebed sübül zi-küsūf
Çeşm-i ‘aḳreb hemī şüdü bīnā
- 2790 Sūḥtem sūḥtem be-men raḥmī
Dih be-men dih be-men be-ḥaḳḳ-ı Ḥudā
- 2791 Tā ki pīrāne ser-be-dīde-i ter
Der-keşem zān siyāh-ı kühl-i cilā
- 2792 Zān ki çeşmem be-ḥancer-i pīrī
Ebr-i şeryān bürīde şüd gūyā
- 2793 Ney gālaṭ kerde-em ki dīde-i men
Ḥūn berized çü sāğar-ı şahbā
- 2794 Hem-çü ān şīşe kū ḥôred dīvār
Ḥız-veş sū-be-sū terāvüş-hā
- 2795 Rūzi pürsīdem ez gühen-pīrī
Bürdem ez çeşmest ḥod-şekvā
- 2796 Güfemeş ferr-i dīde-em çün şüd
Ḥvānd sālet be el-ebāṭıḥ-rā
- 2797 Zān-ki pīrī çı fitne-hā engīḥt
Mülk-i ten-ra fikened şad gāvğā

2786 (b) Her çı: Her — S5.

- 2798 Raht-ı merdüm be-şehr-i deryâ-bâr
Ceyş-i seyleş be-bürd bâ-yağmâ
- 2799 Hün revân şüd meyân-ı şaff-ı müje
Geşt tûfân-ı dem besî peydâ
- 2800 Çün nigerîm ki gâh-ı bürnâyî
Büd kâr-ı dilem şikâr-ı hümâ
- 2801 Mî-nümâyed be-çeşm-i men eknün
Şekl-i dâm u meges be-rû-yı hevâ
- 2802 Piş ezînem nemüdü der-şeb-i târ
Der-büzürgî çü ' ayn-ı şevr-i sühâ
- 2803 Ger be-ḥaṭṭ-ı ğubâr der-mehtâb
Kerde-mî vaşf-ı gül-ruḥân imlâ
- 2804 Mî-ne-keştî müje ezâ āgâh
Hiç ḥâme ne-mî-şüdeş ḥ'ânâ
- 2805 Mî-ne-yâyed henüz bî-' aynek
Nîm-rüzem be-dîde-nür-ı zükâ
- 2806 Reng-i rişem fikende ' aks-i derd
Şîşe-i dîde şüd sefid-nümâ
- 2807 Şâḥ-ı şâḥest-i sine çün şâne
Ez sefidî-yi müy ' âc-âsâ
- 2808 Key küned hün-ı dîde-eş rengin
Şüst şıbg-ı şebâb-ı dest-i każâ
- 2809 Şüd tenide-ķumâş-ı ' ömr-i tamâm
Cây-ı rükâr-ı o zedeş tamġâ
- 2810 Her dem ez men hezâr reng âred
În-sebz pâ-sefidî-yi bî-câ
- 2811 Gerçi kerdem hezâr cerr-i şakîl
Mî-keşîdem hezâr bâr belâ
- 2812 Kerd ķadd-i me-râ gerânî-ġuş
Tâ-be-ḥadd-i rukû' bes ki dü-tâ
- 2813 Kerdem ez girye-subḥa-i mercân
Müje-râ hem-çü zâhidân-ı riyâ
- 2814 Şekve ez pîrî ki tüvânem kerd
Şükûh ez vey ne-goncedem bâdâ

- 2815 Zān-ki pīçed zebān be-dendānem
Gešt zīr u zeber çü dendān-hā
- 2816 Nāṭıka mī-ḥôred şad İskender
Şüd dehānem çü mülket-i Dārā
- 2817 Her taraf raht-hā fütāde der-ō
Zīr u bālā şüde çü köhne serā
- N1 92a 2818 Şad şikest ō fütād der-şāne
Mūyi ta' bīr be-gūsild şad cā
- 2819 Hem-zebān cünbedem be-zūr-ı nefis
Nabz-ı nīm ō fütādest gūyā
- 2820 Zān ki süstī-yi ten be-ḥaddī şüd
Kerr u zed bād lerzedem a' zā
- 2821 Çün keşem āh tersemeş ki me-rā
Ber-rübāyed zi-cā çü kāh-rübā
- 2822 Ger be-piçem çü mā' ni-yi bār-yek
Ber-ser-i ḥāme mī-ne-lağzed pā
- 2823 Mī-ne-bīned kesī keder ez men
Ger neşinem be-ḥāṭıreş farazā
- 2824 Hīç merdüm ne-mī-küned şüküh
Ger der-üftem be-dīde-eş çü kızā
- 2825 Ger gürizem zi cevri-i nādānān
Çeşm-i mürem şevved çü gār-ı Hırā
- 2826 Ger penāh āverem be-cevher-i ferd
Zīr-i dāmāneş-i sāzdem ihfā
- 2827 Mī-şevved vaşf-ı ten nizārī men
Çün ḥayāl-i daḳıḳ-i şı' r-ārā
- 2828 Ṭurfeter ān-ki bā-çünin ḥālet
Sīne-em kān u ḥāṭır-em deryā
- 2829 Ḥ'āce-em ḥ'āce-i metā' ı hüner
Şır-em u şır-i gāb-ı istiğnā
- 2830 Ṭab' -ı men çün ferāferāzed dest
Mī-resed tā-be-sidre vü tūbā
- 2831 Naẓm-ı men zīver-i nebātü'n-na' ş
Sāzedeş zīb-i gūş-i ḥôd-ç Azrā

2818 (a) şikest ō fütād: şikest üftād İÜ1.

- 2832 Ger be-şî' r-i terem nümā nestî
Mî-ne-bestî niṭāk-ı ḥôd-cevzâ
- 2833 Şüd şikâf-ı meyân-ı eş'âr-em
Cedvel-i rāstî zi âb-ı beḳâ
- 2834 Ger ber-âvîzemeş be-çengel-i mâh
Ber-ser-i ṭāk-ı çârüm-i minâ
- 2835 'İsiyeş mî-küned be-ḥôd hem-dem
Bâşedeş âfitâb çün ḥırbâ
- 2836 Ân kumâş çünin ki men dârem
Der-kesâd o fütâde der-Bursâ
- 2837 Key şinâsed kaṭîfe-bâf-ı çend
Ḳadr-ı zerdûz u kıymet-i dîbâ
- 2838 Mî-nefarḳed kesân-i bî-dâniş
Ḥülle-i 'İsâ vü cüll-i ḥar-râ
- 2839 Bes kün ey ḥ'âce vü 'inân ber-keş
Eblaḳ-ı ḥâme-râ me-kün irḥâ
- 2840 Ba' d ezîn leb be-bend hem-çü devât
Gez leb u seng kes ne-şüd rüsvâ
- 2841 Tâ ki bâşed devât u ḥâme behem
Ez dil-i ḡam-güsâr jeng zedâ
- 2842 Tâ ki ḳâğız büved çü çehre-i mâh
Pür kelef ez ḥuṭût-ı ḡâliye-sâ
- 2843 Bâd Yârâb be-ḥaḳḳ-ı Nûn ve Ḳalem
Naḳd-ı ehl-i hüner hemîşe revâ
- 2844 Der-çemen-zâr-ı nâme çün bülbül
Ḥâme bâd ez şarîr-i naḡme serâ
- 2845 Nîk-ḥ'âhân 'azîz-i Mısr-ı vücüd
Bed-gümânân esîr-i çâh-ı fenâ
- 2846 Ḥâsidân kûr u câhilân maḳhûr
Ehl-i dil muḥterem be-her dü-serâ
- Ḥiṭâb be-Kâğıd**
- 2847 Merḥabâ ey devât-ı müşk-âkin
Âferin âferin-i şad taḥşin

2839 (a) ḥ'âce vü: ḥ'âce S5.

- 2848 Saña baħr-i siyāh-veş her bār
 Țurmaz işler bu kilik-i sevdā-kār
- 2849 Celb idüp tuħfe-hā-yı nā-maħşūr
 Olur anuñ-la Aħdeñiz ma^ç mūr
- 2850 Der-miyān olmasa eger ħāme
 Böyle ābād olur midı nāme
- 2851 Cāme-i ^ç anberi ider ilbās
 Ĥāmedür rev-sefīdi-yi kırtās
- 2852 Olmasa ħāme nāmeye hem-ber
 Naħl-i ħāme olur mı bār-āver
- 2853 Ĥāmedür küşte-kār-ı toħm-i hüner
 Nāmedür küşte-zār-ı ber-perver
- 2854 Merd-i ser-bāza olmasa meydān
 Neçe mümkin ki eylesün cevlan
- 2855 Olmayaydı eger yed-i beyzā
 Neçe *su^ç bān olurdı çüb-i ^ç aşā*⁸⁶⁷
- 2856 Sensin ey kāğıd-ı süħan-pīrā
 Mazħar-ı sırr-ı *Leyle-i İsrā*⁸⁶⁸
- 2857 Ĥacle-i nev-^ç arūs-ı ma^ç nāsın
 Maħzen-i beste-i mezāyāsın
- 2858 Sensüz ey raħķ-ı müşteri^ı āşār
 Ĥāme itmez metā^ç ı der-bāzār
- 2859 Rūz u şeb oldu çün saña hem-dem
 Baħt bu nāfi^ç oldu baħt-ı kalem
- N1 92b 2860 Gerçi olmuşdı lāl u bī-çāre
 Sende meşķ itdi ħüsn-i güftāre
- 2861 Sende itdi kelāmını tefhīm
 Saña dinse ^ç aceb mi Țūr-i Kelīm
- 2862 Sen ki olduñ bu devlete bādī
 Şöhretüñ oldu devlet-ābādī
- 2863 Āb u tābuñ-la māh-peykersin
 Belki āyīne-i Sikendersin

2851 (a) Cāme-i: Ĥāme-i İÜ1.

867 "...âsâ, sahici bir yılan oluverdi." A'raf 7/107-108.

868 "*İsrâ (Mi'raç) gecesi.*" İsrâ 17/1.

2857 N1'de (DES); İÜ1'de 2858. beyit olarak metne alınmıştır.

- 2864 Sende zāhirdür ey şafīḥa-i sīm
Bāğ-ı mīnū vü bürke-i tesnīm
- 2865 Bir yire geldinüz devr u dü zebān
Nağş-ı nā-dīde gösterür devrān
- 2866 Gösterür ya füsün-ı gūn-ā-gūn
Eyler anuñ-la ‘ālemi meftūn
- 2867 ‘Arz ider yā hüner-verāne hüner
Ya ki bu maṭla‘ı ider ezber

Ḳaşıde-i Peççe

- 2868 Ḥabbezā kāğızī çü çehre-i yār
Ber-demīde ber u ḥaṭ-ı jengār
- 2869 Dil-firībī-yi tü füzūn gerded
Ḥāl-hā çün fezāyī ber-ruḥsār
- 2870 Şod ‘uṭārid ḥacil zi-ḥüsn-ḥaṭṭat
Āfitābet gerem zi-tāb-i ‘izār
- 2871 Dāğ ber-dil zi-rüşenī-i tü māh
Şermnākest pīş-i tü gülzār
- 2872 Levḥ-i sīmīni ez-pey-i ta‘ vīz
Zed ḳalem-kār-ı ḥāme ber-tū nigār
- 2873 Gülşenī pür-zi-sebze-i nev-ḥīz
Ābyāret devāt u ḥāme hezār
- 2874 Rāst ḥvānī vü ḥāfizü’l-Ḳur’ān
Levḥ-i maḥfūz-rā tüyi hem-kār
- 2875 Tüyi üstād her hüner ki heme
Ez tü ḥvānde hünerver-i heşyār
- 2876 Tüyi güyā simāt güsterde
Pür-nevāle çünānki ḥvān-sālār
- 2877 Ber-tü pāşīde müşk-rīze be-müşṭ
Zān şudī hem-çü ṭable-i ‘aṭṭār
- 2878 Çün demīd ez-tü bū-yı reyhānī
Ḥūn-i dil ḥōrd nāfe-i Tātār
- 2879 Gül zi-reşk-i ṭarāvet-i çemenet
Müşṭ-i ḥūn şud der-enderūn-i behār

2865 (b) nā-dīde: nā-dīle S5.

- 2880 Dīd-çün sebze-hā-yı nevres-i tü
Bāng zed hāme yā üli'l-*eb̄sā*⁸⁶⁹
- 2881 Berguşāyīd çeşm-i ʿibret-bīn
Hān hān *unzurū ile'l-āşār*⁸⁷⁰
- 2882 Īn çe bāğīst dil-nişīn pür-ber
Sebzezārīst gerçi bī-dīvār
- 2883 Reh ne-yābed be-süy-ı ō nādān
Bī-hüner rā der ō nebāşed bār
- 2884 Dest-i bī-gāne zū büved kütāh
Nāķış ez vey ne-mī-şevēd ber-ḥ̄vār
- 2885 Ey heves-kār-ı sebze-zār-ı sūḥan
Ber-bezen āsītīn u pā be-fişār
- 2886 Kem resed her kemend-i endīşe
Ber-firāz-ı çünīn bülend-ḥişār
- 2887 Hest müşkil be-sī sūḥan bākī
Bā-ḥuşuş ān sūḥan ki maʿ ni-dār
- 2888 Her sūḥan k'ō fütād bī-ser u bün
Bihter ez-vey büved nehīķ-ı ḥımār
- 2889 Cān kened şāʿir-i sūḥan-peymā
Tā ber-āred dü-ḥarf-i bā-hencār
- 2890 Ḥorde bīnī ki zed derīn reh kām
Bāyedeş dīde-i sitāre şumār
- 2891 Tā ki āyīne ne'bvedeş zānū
Nükte ne'nmāyedeş be-dil dīdār
- 2892 Reh ne-yābed be-maʿ nā-yi bārik
Tā ne-pīced be-ḥōd çü mü şad bār
- 2893 Mī-ne-yāred be-mışraʿ-ı mevzūn
Ḷāmeteş tā ne-mī-küned pür-kār
- 2894 Nükte sencān ḥōrend ḥūn-ciger
Pes zi-dād u sitād-i ĩn bāzār
- 2895 Ān sūḥanver ki şūd dileş pür-riş
Ḥūn tīr āved çü kilkeş ez güftār
- 2896 Her ki zīn bāde yek-dü sāğar ḥōrd
Dāned ō naʿ re-hā-yi sīne-fekār

869 "Akıl sahipleri." Al-i İmran 3/13; Nur 24/44; Haşr 59/2.

870 "...yaptığı işe bir bak..." Rum 30/50.

- 2897 Her sühan āşinā ezīn deryā
Raht-ı hūd-rā ne-mī-bered be-kenār
- 2898 H̄vāce-em gerçi men derīn kālā
Geştem ez pür-kesādiyeş bī-zār
- 2899 Āh ezīn h̄ātır-ı sühan-mu‘ tād
Sūhtem zi-āteş-i ṭabī‘ at zār
- 2900 Dil-nişīnest īn metā‘ -ı besī
Müflisest īn zamāne-i ğaddār
- 2901 Ba‘ d ezīn tā-be-key şekībāyī
Geşt fersūde īn dil-i bīmār
- 2902 Be-güseld şīr-i şīrze-i ṭab‘ em
Ez ser-i h̄aşm-ı āhenīn-i mehār
- N1 93a 2903 Şad ğirīv efkend derīn künbed
Tā keşed zīn siyāh-kāse demār
- 2904 Nīstem merd īn güsil be-zenem
Āteş-i dil be-hırmen-i eş‘ār
- 2905 Yā firistem verā be-mülk-i diger
Mī-sipārem be-merd-i dānişkār
- Reīsü'l-Kütṭāb Rāmī-rā Firistāde Şūd**
- 2906 Ya‘ ni bā ān reīs-i ehl-i hüner
Ma‘ den-i h̄ilm u kân-i ‘izz u vaķār
- 2907 Sīne-i tābnāk-i vey deryā
Gevher-i faẓl-rā dileş mi‘ yār
- 2908 Gerden u gūş u dūş-i ma‘ nī-rā
Dāde zīver be-kilk-i gevher-bār
- 2909 Noḡṭāī ger cehed zi-h̄āme-i ô
Beşkened revnaķ-ı dūr-i şehvār
- 2910 Ger h̄arābi resed be-h̄āne-i ‘iş
Nūk-i kilik-i veyeş büved mi‘ mār
- 2911 Der-hüner-perveri nemūde-i ‘ilm
Hem-çü ān āteş-i firāz menār

2900 (a) īn: ey İÜ1.

2901 (a) şekībāyī: şekīpāyī İÜ1.

2905 İÜ1. Nüşa bunun yerine yazılmış bir başka beyitle son bulmuş: "*Bezenem mühr ber-dehān-ı devīt // Beşkenem h̄āme-i sihir-āsār*"; — S4.

- 2912 H̄idmeteş-rā meyān be-bestendī
T̄ir u meh ger şūdendi ʔālī' -yār
- 2913 Her sūḥanver ki medḥ-i ō ne-küned
Püşt der-ķible şūd namāz-güzār
- 2914 Her sūḥan kez sitāyişēş ḥālīst
Lāfz bi-ma' nā vü 'abeş ingār
- 2915 Encüm u çarḥ tā ki gerdānend
Ber-murād-ı dileş künend medār
- 2916 Bād ez naḥl-i 'ömr-i peyveste
Tā-be-rūz-i şumār ber-ḥôrdār
- 2917 Pertev-i luṭf-i ô büved şāmil
Hem-çü işrāk ḥôr be-rū-yi nehār
- 2918 Īn du' ā-hā be-*istecibnā-hā*⁸⁷¹
Dest u gerden şevend bī-inkār
- 2919 Z'ān-ki ḥīzed yaḳīn zi-şıdķ-ı derūn
Der-ne-bāşed be-dūr-i yār-ı abār
- 2920 Dih ḥudāyeş riyāset-i dāreyn
Bi'n-nebiyyi ve ālihi'l-aḥyār

871 *Bana duâ edin ki duânızı kabul edeyim.* "Mü'min 40/60.

SONUÇ

XVII. yüzyılın ikinci yarısı ile XVIII. yy.'ın başlarında yaşamış âlim, şâir ve hattat olan İshak Hocası Ahmed Güzelhisârî'ye âit *Vahdet-nâme-i Âlem-Engîz* mesnevisi hakkındaki bu çalışmada, asıl konuyu teşkil etmemekle birlikte eseri doğru anlama çabası nedeniyle, şâirin içinde yaşadığı dönem, hayatı ve diğer eserleri ele alınmıştır. *Vahdet-nâme*'nin Türkiye kütüphanelerinde tespit edilen nüshaları ile matbû nüshası üzerinde yapılan şecere çalışmaları neticesinde grup başı olarak tespit edilen N1, İÜ3, S4, T, S5 ile İÜ1 ve S3 nüshaları tenkitli metin oluşturulmasında kullanılmıştır. Oluşturulan metin dil, üslûp ve muhtevâ yönünden incelenmiştir.

Aydın (Güzelhisar)'ın Sobuce köyünde doğan, Diyarbakır, Mısır, İran ve İstanbul'da bulunan ve Bursa'da uzun yıllar müderrislik yapan İshak Hocası'nın sahn müderrisliğine kadar yükseldiği, Anadolu defterdarlığı yaptığı ve Fâzıl Mustafa Paşa ile Belgrad seferine katıldığı bilinmektedir. Ölüm tarihi kaynaklarda 1120/1708 olarak zikredilmiş ancak doğum yılı bildirilmemiştir. Araştırmalar sırasında ulaşılan birtakım ipuçları değerlendirildiğinde İshak Hocası'nın 1050/1640-1052/1642 yılları arasında doğduğu söylenebilir.

İshak Hocası, astronomi, tıp, kimyâ, biyoloji, matematik, geometri gibi fen bilimleri; edebiyat, belâgât, tarih, coğrafya gibi sosyal bilimlerle siyer, tefsir, hadis, kelâm ve İslâm târihi gibi dînî ilimlerde söz sahibi bir şahsiyettir. Tezkirelerin pek çoğu ondan “âlim, fâzıl, sâlih ve devrinin yegânesi” şeklinde söz ederken, daha ziyâdeengin bilgi birikiminden ve sayıları yaklaşık yirmiyi bulan te'lif, tercüme, hâşiye, şerh ve ta'likât türündeki eserlerinden övgüyle bahsetmektedir. İshak Hocası'na asıl şöhretini kazandıran eseri ise, Zemahşerî'nin eserinden tercüme ettiği *Aksal-İreb* isimli Arapça-Türkçe lügattir. *Şemâil*, *Sandukatü'l-maârif* ve astronomi alanındaki eserleri de kendi alanlarında oldukça değerlidir. Manzum eserleri de bulunan İshak Hocası Türkçe şiirlerinde “*Ahmedî*”, Farsça şiirlerinde “*Hâce*” mahlasını kullanmıştır.

Geleneksel İslâm düşüncesi çizgisinde olan İshak Hocası, vahye dayanmakla birlikte akla da önem veren Eflâtun ve Aristocu anlayışı benimsemiş, bu münâsebetle

İbn-i Sînâ ve Farâbî'den de etkilenmiştir. Bir kelâmcı olarak şâir, çağdaşı Nâbî'yi de şekillendiren Gazâlî ve onun tasavvuf felsefesini de içine alan “hikmet” anlayışının tâkipçisidir. Bu nedenle, kâinatta var olan her şeye ve tüm olaylara ibretle bakmayı ilke edinmiş, onların mâhiyetinden ziyâde arkasında gizli bulunan sebebi yani sırrı anlamaya yönelmiştir.

Hayatının büyük bölümünü, siyâsî çöküntülerin, sosyal bunalımların yaşandığı, dînî ve ahlâkî çözümlerin görüldüğü XVII. yy.'ın ikinci yarısında geçirmiş olan İshak Hocası edebiyat alanında; Vecdî, Nâbî, Râmî Paşa gibi isimlerin çağdaşı olma şerefine nâil olmuştur. Bu asırda hâlen klâsik dönemini yaşamakta olan edebiyat dünyasında “sebk-i hindî”, “hikemîlik” ve “mahallîleşme” gibi akımların etkisiyle dil, üslûp ve muhtevâda meydana gelen değişiklikler dönemin bütün şâirlerini olduğu gibi İshak Hocası'nı da etkilemiştir. Asrın edip ve şâirlerinde görülen sosyal eleştiri ve mevcut durumun düzelmesi konusundaki çözüm önerileri sunma anlayışı, siyâsetten ve siyâsetçiden uzak durma çabasına rağmen, İshak Hocası'nda da görülmektedir. O, özellikle Nâbî'den etkilenmiş, “hikmet”e çok önem vermiştir. Dil ve üslûp bakımından da dönemin bütün etkilerini eserde izlemek mümkündür. Mahallî kelimeleri kullanma çabasına rağmen Farsça kelimelerin yoğunluğu ve uzun terkipler eserin en belirgin dil husûsiyetleridir. Atasözleri, kelâm-ı kibarlar, darb-ı meseller, deyimler ile âyet ve hadisler, anlatımın en önemli unsurlarıdır. Az sözle çok şey ifâde etmeyi başaran şâirin klâsik şiirin mazmun ve motiflerini, edebî sanatları ihmâl etmediği görülmektedir. Bu yönüyle İshak Hocası'nın birinci sınıf dîvân şâirlerini aratmayacak kâbiliyette olduğu söylenebilir.

Vahdet-nâme İshak Hocası tarafından mesnevî nazım şekliyle kaleme alınmıştır. *Vahdet-nâme-i Âlem-Engîz*'in, kaynaklarda 2918 beyit olduğu zikredilmekle birlikte tüm nüshaların tetkiki netîcesinde mesnevînin, 2920 beyte ulaştığı tespit edilmiştir. Temelde Allah'ı ve onun birliğini konu edinen eser, Dîvân şiirinde dînî konulu eserler arasında ayrı bir tür olarak henüz ele alınmamış, manzum ve mensur örnekleri bulunan Vahdet-nâme isimli eserlerden birisidir. Karahisârî'nin Vahdet-nâme'sinden sonra en hacimlisi İshak Hocası'nındır. Diğer Vahdet-nâmeler genellikle şâir veya ediplerinin bağlı

buldukları tasavvuf anlayışının ilkeleri doğrultusunda Allah'ın birliği konusunu ele almaktadır.

İshak Hocası ise bir kelâm âlimi olarak meseleyi ele almakla birlikte; Yüce Yaratıcı'nın emir ve fermanlarına tüm yaratılanlar tarafından uyulmasını salık vermesiyle “şerî'at”; Allah'ın peygamberleri aracılığıyla bildirdiği Hak yolda yürünmesi gerektiğini bildirmesiyle “tarîkat”; yaratılan her şeyin ardında gizli olan hikmetlerin anlaşılmasına çalışılmasını esas almasıyla da “hakîkat”; Allah'ı, onun birliğini, kâinâttaki her şeyin ancak onun âciz birer hizmetçisi olduğunun bilinmesi gerektiğini hatırlatmasıyla “mârifet” temeline dayanmaktadır.

Eserin asıl amacı, Vahy'in ışığında, akli araç edinerek Allah'ın birliği, isimleri ve sıfatlarını anlatmak, kainâtı ve içindeki her şeyi belli bir silsileyle yaratmasını, bu varlıkların yaratılış hikmetlerini konu edinmektir. Tevhid ekseninde yaratılıştan bahseden şâir; ilk olarak ulvî âlem (ay üstü âlem) olan dokuz feleğin içindeki gezegen ve yıldızlardan, yaratılışlarının ardında yatan sebeplerden, tüm bu feleklerin Allah'a nasıl itâat ettiklerinden, şâyet İlâhî fermâna râm olmazlarsa yerle bir edileceklerinden söz etmektedir. Şâir, ulvî âlemi “baba” olarak tanımlamaktadır. Ardından aynı esaslar çerçevesinde süflî âlem (ay altı âlem)'den yani anâsır-ı erbaa (ateş-hava-su-toprak)'tan ve buradaki enteresan olaylardan söz etmektedir. Süflî âlem ise “Anne” olarak telâkki edilmiştir. Ulvî ve süflî âlemin birleşmesi yani evliliği ve çalışıp çabalaması sonucunda ise; mevâlid-i selâse (Üç evlât) mâdenler, bitkiler ve hayvanlar vücûda gelmektedir. Kâinattaki bir diğer unsur ise, tüm bu mahlûkât yaratıldıktan sonra yaratılan Âdem ve Havvâ'nın yeryüzüne indirilişiyle serüveni başlayan “İnsan”dır. Yaratılanların en şerefli olan insanın beş dış ve beş iç duyusu; onu hayvandan ayıran akıl ve nutuk kâbiliyetleri; bu kuvvelerin her birinin amacı, işleyişi ve hikmeti üzerinde durmaktadır. Şâir, işitme, görme, koklama, tat alma ve dokunma duyularıyla; hiss-i müşterek, hayal, vehim, hâfıza, müfekkire kâbiliyetlerinin yaratılış hikmetlerine uygun kullanılmaları konusunda çeşitli nasihatlerde bulunmaktadır. Bunu yaparken içinde yaşadığı toplumun ve insanların düştüğü hatalara da dikkati çekmektedir. Tüm mahlûkatın hizmetinde olduğu insan da kadın ve erkek olarak yaratılmıştır ki; dünyaya geliş amaçları “Hayr-ı Halef” olan hayırlı evlat yetiştirmektir. Bunun ise tek amacı Allah'ı bilip, ona ve resulüne inanacak, ibâdet

ve itaatte bulunacak nesillerdir. Bu münasebetle, Hz. Âdem, Hz. Nûh, Hz. İbrâhîm ve Hz. İsmâîl ve kıssalarından bahseden şâir, dört büyük peygamberi ve neseplerini kâinâtın yetiştirdiği en gözde “Hayr-ı halef” olan eşsiz bir inci değerindeki Hz. Muhammed’i ve onun getirdiği İslâm Dînî ile Kur’ân-ı Kerîm’i anlatmak için zikretmektedir. Bu konuları sebebiyle Kısas-ı Enbîyâ gibi algılanmış olsa da aslında Vahdet-nâme türünün bir örneğidir.

İshak Hocası mesnevîsini, eğitimci kimliğiyle, o dönem insanlarını eğitmek, zayıflayan îmân-ibâdet ve ahlâk gücünü yeniden canlandırmak niyetiyle kaleme aldığı söylenebilir. Zîrâ şâir her fırsatta insanoğluna nasihatte bulunmakta, Allah’a îmâna, yaratılışa uygun yaşamaya ve davranmaya dâvet etmektedir. Eser bu yönüyle de bir nasihat-nâme özelliği de arz etmektedir. Nitekim şâir, bitiş bölümünden sonra “Hitâb be-Sâkî”“Hitâb be-Kalem”, “Kasîde”, Şikâyet ez-Gerdûn”, “Hitâb be-Devât”, Farsça “Kasîde”, Farsça “Şikâyet ez-Pîrâ”, “Hitâb be-Kâğîd”, Farsça “Kasîde-i Peççe” ve son olarak “Reîsü'l-Küttâb Râmî-râ Firistâde-Şüd” gibi nasihat, hikmet ve devrinden şikâyet içeren şiirler eklemiştir. Bu ilâveler, devrin şartlarının bir yansıması olarak, Nâbî ve ekolü “hikemiyât” etkisiyle olmalıdır.

Gözlerden uzak olmayı tercih eden İshak Hocası bunu başarmıştır. Derin bilgi birikimi, hemen her alandaki te’lif ve tercüme eserleri ile çağında övgüyle bahsedilmesine, eserlerinin sayısız nüshasının bulunmasına rağmen günümüze kadar pek çok eseri üzerinde hiçbir ciddi çalışma yapılmamıştır. Bunun başlıca nedeni kendi ismiyle değil de “İshak Hocası” olarak anılmış olmasıdır. Zira bu şekilde bir isimlendirme onun yalnızca İshak Efendi’nin hocası olduğunu vurgulamakta, asıl değerini ortaya koymamaktadır. Oysa büyük bir âlim, hattat ve şâir olan Ahmed Efendi’nin eserleri açılmayı bekleyen birer hazine gibidir. Şunu itirâf etmek gerekir ki, eserin nüshalarının fazla olmasından dolayı tenkitli metin oluşturmanın yanında; İshak Hocası’nın ilmin her alanında sahip olduğu birikim nedeniyle bu kadar hacimli ve mâlûmât dolu bir eserin tahlilini de aynı çalışmaya sığdırmak oldukça meşakkatli olmuştur. Başka çalışmalarda şâirin hayatı ve diğer eserleri daha detaylı incelenebilirse; yâhut *Vahdet-nâme*’nin tahlili çalışması müstakil olarak yapılırsa çok daha verimli sonuçlar elde edilecektir.

KAYNAKÇA

- Aclûnî, İsmail b. Muhammed, **Keşfü'l-hafâ ve muzîlü'l-ilbâs 'amme's-tehara mine'l-ehâdîs 'alâ elsineti'n-nâs**, Dâr-ı İhyâü't-Türâsi'l-Arabî, Cilt: I-II, Beyrut 1351.
- Ahışhalı, Recep, "Râmi Mehmed Paşa", **TDVİA.**, Cilt: XXXIV, İstanbul 2007.
- Ahmed Cevdet, **Kıyas-ı Enbiya ve Tevarih-i Hülefa**, Haz. Mâhir İz, ME Bas., Cilt: I-II (IV kısım halinde), İstanbul 1972.
- Ahmed, Sevgi ve diğerleri, "İshak Hocası Ahmed Efendi", **Ali Cânip Yöntem'in Eski Türk Edebiyatı Üzerine Makaleleri**, Sözlük Bas., İstanbul 1996.
- Ahmedî, **İskender-nâme**, Haz. İsmail Ünver, TDK Yay., Ankara 1983.
- Ahmed-i Dâî, **Çengnâme**, Haz. Gönül Alpay Tekin, Published at Harvard Universty, Harvard 1992.
- Ahmet Rıfat, **Lügât-i Tarihiyye ve Coğrafiyye**, Keygar Neşr., Cilt: I-VII, Ankara 2004.
- Akgür, Necati, "Takvim", **TDVİA**, Cilt: XXXIX, İstanbul 2010.
- Akkuş, Metin, "Nef'i Divanı'nda Metin Tenkidi Öncesi Nüshalar Şeceresinin Tesbiti Üzerine", **Gazi Üniv. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Ankara 1996.
- Aksoy, Hasan "Münâcât", **TDEA**, Dergah Yay., Cilt: VI, İstanbul 1986.
- Aksoy, Ömer Asım, **Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü-Atasözleri Sözlüğü-**, TDK Yay., Cilt: I-II, Ankara 1981.
- Albânî, Muhammed Nâsiruddîn, **Silsiletü'l-ehâdîsi'z-zaîfe ve'l-mevzûa**, Mektebetü'l-Maârif, Riyad 1992.

- Ali Hilmi Dağistânî, **Fihristü'l-kütübi't-Türkiyye el-mevcûde bi'l-Kütübhâneti'l-Hidiviyye**, Matbaa-i Osmaniye, Kahire 1888.
- Alparslan, Ali, **Osmanlı Hat Sanatı Tarihi**, Yapı Kredi Yay., İstanbul 1999.
- Altıntaş, Hayrani, **Erzurumlu İbrâhim Hakkı**, MEB Yay., İstanbul 1997.
- And, Metin, **Minyatürlerle Osmanlı-İslâm Mitologyası**, Akbank Yay., İstanbul 1998.
- Âsım Efendi, Mütercim, **Burhân-ı Katı**, Haz. Mürsel Öztürk-Derya Örs, TDK Yay., Ankara 2000.
- Aslantürk, Zeki, **Na'îmâ'ya Göre Osmanlı Devletinin Çöküş Sebepleri**, Kült. Bak. Yay., Ankara 1989.
- Ata, Aysu, **Nâsîrû'd-dîn bin Burhânü'd-dîn Rabguzî Kıssasü'l-Enbiyâ (Peygamber Kıssaları)**, TDK Yay., Ankara 1997.
- Ateş, Ahmet, “Metin Tenkidi Hakkında -Dasitân-ı tevârîh-i mülûk-i âl-i Osman münâsebeti ile-”, **Türkiyat Mecmuası 1940-1942**, İstanbul 1942.
- Atlansoy, Kadir, **Bursa Şâirleri-Bursa Vefeyatnamelerindeki Şairlerin Biyografileri-**, Asa Kitabevi, Bursa 1998.
- Atsız, M. Nihal, “İshak Hocası veyâ Ahmed Rızâî”, **Türk Ansiklopedisi**, MEB Yay., Cilt: I-XX, Ankara 1972.
- Ayan, Hüseyin ve diğerleri, “XVII. Yüzyıl Dîvân Nazım ve Nesri”, **Başlangıcından Günümüze Kadar Büyük Türk Klasikleri-Tarih-Antoloji-Ansiklopedi**, Cilt: I-XIV, İstanbul 1987.
- Ayan, Hüseyin, **Cevrî, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Dîvânının Tenkidli Metni**, Atatürk Üniv. Bas., Erzurum 1981.

- Aydın, Mehmet, “Beşâirü'n-Nübüvve”, **TDVİA**, Cilt: V, İstanbul 1992.
- _____, “Faraklit”, **TDVİA**, Cilt: XII, İstanbul 1995.
- Aydın, Abdullah, **Üsküdarlı Fenâyî Cennet Mehmet Efendi ve Dîvânı**, Kaknüs Yay., İstanbul 2004.
- Aydın, Ömer, **Türk Kelam Bilginleri**, İnsan Yay., İstanbul 2004.
- Aydın, Veysel, **Vahdetname-i Fethü'l-Ma'arif (Shf. 1-73)**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), EÜ SBE, İzmir 1991.
- El-'Azîm-Âbâdî, Muhammed Şemsü'l-Hakk, **'Avnü'l-ma'bûd Şerhu Sünen-i Ebî Dâvûd**, Medine 1968.
- Babacan, İsrafil, **Klasik Türk Şiirinin Son Baharı Sebk-i Hindî (Hint Üslûbu)**, Akçağ Yay., Ankara 2010.
- Banarlı, Nihad Sami, **Resimli Türk Edebîyatı Tarihi**, MEB Yay, Cilt: I-II, İstanbul 1997.
- Baş, M. Şâmil, **Aşkî Mustafa Efendi'nin Vahdet-nâme Mesnevîsi (Metin-Muhtevâ-Tahlîl)**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 2007.
- Bayraktar, Nesrin, **Salebî, Kısas-ı Enbiyâ (203-260. sayfalar) Transkripsiyonlu Metin, Dil İncelemesi, İndeks**, Hacettepe Üniv., Edebiyat Fakültesi, Türk Dili Bilim Dalı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1996.
- Baz, İbrahim, **Abdülehad Nûrî-i Sivâsî Hayatı, Eserleri, Görüşleri**, İnsan Yay., İstanbul 2007.
- Bilkan, Ali Fuat, **Hayrî-nâme'ye Göre XVII. Yüzyılda Osmanlı Düşünce Hayatı**, Akçağ Yay., Ankara 2002.
- _____, “Nâbî Divânı Nüshalarının Şecerelendirilmesi”, **Gazi Üniv. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Ankara 1996.
- Bloch, Edgar, **Catalogue des Manuscrits Turcs de la Bibliotheque Nationale**, Paris 1933.

- Bolay, Süleyman Hayri, “Akıl”, **TDVİA**, Cilt: II, İstanbul 1989.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, **Sahîh-i Buhârî**, Dâru't-Tibâ'ati'l-Âmire, İstanbul 1315.
- Büyükkarcı, Fatma, **Firdevsî-i Tavîl ve Dâvet-nâme'si**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Boğaziçi Üniv. SBE, İstanbul 1993.
- Canım, Rıdvan, “Tezkiretü’ş-şuarâ ve Yazma Nüshaları”, **Gazi Üniv. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Ankara 1996.
- Cemiloğlu, İsmet, **14. Yüzyıla Ait Bir Kısas-ı Enbiyâ Nüshası Üzerinde Sentaks İncelemesi**, TDK Yay., Ankara 1994.
- Çavuşoğlu, Mehmed, **Necati Bey Divanı'nın Tahlili**, Kitabevi Yay., İstanbul 2001. (Necâti)
- _____, “Kaside Şâiri Nefî”, **Ölümünün Üç yüz ellinci Yılında Nefî**, AKMB, Ankara 1991.
- Çavuşoğlu, Semiramis, “Kadıızâdeliler”, **TDVİA**, Cilt: XXIV, İstanbul 2001.
- Çelebioğlu, Amil, **Türk Edebiyatı'nda Mesnevî (XV. yy.'a kadar)**, Kitabevi Yay., İstanbul 1999.
- _____, **Muhammediye**, MEB Yay., Cilt: I-II, İstanbul 1996.
- _____, “Ay-Kültür ve Edebiyat-”, **TDVİA**, Cilt: IV, İstanbul 1991.
- _____, “Kültür ve Edebiyatımızda Allah”, **Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları**, MEB Yay., İstanbul 1998.
- Çıpan, Mustafa, **Fasih Divanı İnceleme-Tenkitli Metin**, MEB Yay., İstanbul 2003.
- Çiçekler, Mustafa, “Mesnevi”, **TDVİA**, Cilt: XXIX, Ankara 2004.
- Çoban, Ahmet, **Edebiyatta Üslûp Üzerine (Sözün Tadını Dilde Duymak)**, Akçağ Yay., Ankara 2004.

- Dağlı, Yücel ve diğerleri, **Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi Yazmalar Kataloğu**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001.
- Danışman, Zuhuri, **Koçi Bey Risâlesi**, Kült. ve Turz. Bak. Yay., Ankara 1985.
- Dâru'l-Hilâfeti'l-Âliye, **İlmiye Sâlnâmesi**, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1334.
- Defterdar Sarı Mehmed Paşa, **Zübde-i Vekayiât Tahlil ve Metin**, Haz. Abdülkadir Özcan, TTK Yay., İstanbul 1995.
- Demirci, Mehmet, **Nûr-i Muhammedî**, Kitabevi, İstanbul 2008.
- Devellioğlu, Ferit, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat (Eski ve Yeni Harflerle)**, Aydın Kitabevi, Ankara 2000.
- Dilçin, Cem, **Örneklerle Türk şiir Bilgisi**, TDK Yay., Ankara 1983.
- _____ , **Yeni Tarama Sözlüğü**, TDK Yay., Ankara 1983. (Tarama).
- Doğan, Ahmet, **Açıklamalı ve Örneklı Aruz Bilgisi**, Akçağ Yay., Ankara 2005.
- Duru, Orhan, **Kısas-ı Enbiya**, Yapı Kredi Yay., İstanbul 1978.
- Erdağı, Binnur, **Kısas-ı Enbiya (54-109. Sayfalar)**, Hacettepe Üniv. SBE, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1993.
- Erdoğan, Kenan, **Niyâzî- i Mısrî Divanı**, Akçağ Yay., Ankara 2008.
- Ergin, Refik, **İslam Düşüncesinde Zahir-Batın Ayrımı Açısından Kadızadeliler Örneği**, Selçuk Üniv. Felsefe ve Din Bilimleri ABD, İslam Felsefesi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2007.
- Ergun, Sadeddin Nüzhet, “Ahmed (İşhak Hocası)”, **Türk şairleri**, Cilt: I-III, İstanbul 1936.
- Es'ad, **Bahçe-i Safâ-Endûz**, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar Bölümü Nr. 185.

- Eyüboğlu, Ertuğrul Kemal, **On Üçüncü Yüzyıldan Günümüze Kadar Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler**, Doğan Kardeş Yay., Cilt: I-II, İstanbul 1973.
- Fehd, Tefvik, “İlm-i Ahkâm-ı Nücûm”, **TDVİA**, Cilt: XXII, İstanbul 2000.
- Flügel, Gustav, **Die arabischen, persischen, türkischen Handschriften der kaiserlichen und königlichen Hofbibliothek zu Wien**, Georg Olms Verlag Hildesheim, New York 1977.
- Genç, İlhan, “Mevlevî Edebiyatı Üzerine Bir Değerlendirme”, **Ege Üniv. Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, Cilt: VII, İzmir 1993.
- _____, **Örneklerle Eski Türk Edebiyatı Tarihi (Klâsik Dönem)**, Kanyılmaz Matbaası, İzmir 2010. (**Klasik Dönem**).
- Gibb, E.J.Winkinson, **Osmanlı Şiir Tarihi-I-II**, (Terc. Ali Çavuşoğlu), Akçağ Yay., Ankara 1999.
- Gökbulut, Süleyman, **Olanlar Şeyhi İbrahim Efendi'nin Vahdetname / Usul-i Muhakkıkın'ı Işığında Tasavvufi Görüşleri (İnceleme ve Metin)**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), DEÜ SBE, İzmir 2003.
- Gölpınarlı, Abdülbâki, **Mesnevî Şerhi**, MEB Yay., İstanbul 1973.
- _____, **Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri**, İnkılâp ve Aka Yay., İstanbul 1977.
- Göre, Zehra, **Adnî Recep Dede Hayatı ve Eserleri**, Selçuk Üniv. SBE, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2004.
- Gül, Ali, **Kısasü'l-Enbiyâlarda Yaratılış**, Ankara Üniv. SBE, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2008.
- Gül, Bülent, **Kısas-ı Enbiya (400-450. Sayfalar)**, Hacettepe Üniv. SBE, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1998.

- Gülgen, Hicabi, “Kentın Bir Sınır Alanı Olarak Bursa Mezarlıkları”, **Bursa Şehri'nin Gelişmesi ve Kentsel Planlama Kültürü**, Haz. Yusuf Oğuzoğlu, Gaye Kitabevi, İstanbul 2008.
- Gülşehrî, **Felek-name**, Haz. Saadettin Kocatürk, Kült. Turz. Bak. Yay., Ankara 1982.
- Gürgendereli, Müberra, **Türkçe Mesnevilerde Besmele Şiirleri**, Abm Yayınevi, İstanbul 2010.
- Hacıeminoğlu, M. Necmettin, “Sa'lebî'nin Kısasü'l-Enbiyâsı'nın; Tercümesi Üzerinde Bir Gramer Denemesi”, **İstanbul Üniv. Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, Cilt: XI, İstanbul 1961.
- Hâfız Refî', **Vahdet-nâme-Ahmed Efendi el-Meşhûr bi-İshak Hâcesi-**, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul 1302.
- Halıcı, Şefika Fusun, **Kısas-ı Enbiya (Yazı çevrimi, dilbilgisi incelemesi, sözlük-dizin)**, Hacettepe Üniv., Edebiyat Fakültesi, Türk Dili Bilim Dalı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2001.
- Hammer, Joseph von, **Osmanlı Tarihi**, Çev. Mehmet Ata, Yen. yaz. Abdülkadir Karahan, MEB Yay., İstanbul 1990.
- Harman, Ömer Fâruk, “İsmâil”, **TDVİA**, Cilt: XXIII, İstanbul 2001.
- Heyet, **Tarama Sözlüğü**, TDK Yay., Cilt: I-VIII, Ankara 1965-1971.
- Heyet, **Fihrisü'l-mahtûtâti't-Türkiyyeti'l-'Osmâniyyeti**, el-Hey'etü'l-Mısriyyeti'l-'âmmeti li'l-kitâb, Kâhire 1992.
- Horata, Osman, **Has Bahçede Hazan Vakti XVIII. Yüzyıl: Son Klasik Dönem Türk Edebiyatı**, Akçağ Yay., Ankara 2009.
- Hökelekli, Hayati, “Duyu”, **TDVİA**, Cilt: X, İstanbul 1994.
- İbn Hişâm, Abdülmelik, **es-Sîreü'n-Nebevî**, Thk. Taha Abdurrauf, Şirketü't-tabâ'ati'l-fenniyyeti'l-müttehîde, t.y.

- İbn Sa'd, Ebu Abdullah Muhammed, **et-Tabbakâtü'l-Kübrâ**, Thk. İhsan Abbâs, Daru Sâdır, Beyrut 1968.
- İbni İsâ Saruhânî, **Esmâ-i Hüsnâ Şerhi**, Haz. Numan Külekçi, Akçağ Yay., Ankara t.y.
- İbn Tufeyl-İbn Sina, **Hayy ibn Yakzan (Ruhun Uyanışı)**, Çev. Yusuf Özkan Özburun ve diğerleri, İnsan Yay., İstanbul 2000.
- İbnü'l-Esîr, **İslâm Târihi el-Kâmil fi't-Târîh Tercümesi**, Çev. Abdullah Köşe, Türkiyat Matbaası, Cilt: I-XII, İstanbul 1989.
- İbrahim Hakkı, Erzurumlu, **Marifetnâme**, Sad. Turgut Ulusoy, İstanbul 1979.
- İhsanoğlu, Ekmeleddin ve diğerleri, **Osmanlı Astronomi Literatürü Tarihi**, IRCICA, Cilt: I-II, İstanbul 1997.
- İmam Birgivî, **Tarikat-ı Muhammediye**, Çev. Celal Yıldırım, Demir Kitabevi, İstanbul 1996.
- İnce, Adnan, "Tenkitli Metin Kurmada Karşılaşılan Güçlükler", **İlesam I. Eski Türk Edebiyatı Kollokyumu**, Ankara, 17-18 Ocak 1992.
- İpekten, Haluk, **Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü**, Kült. ve Turz. Bak. Yay., Ankara 1988.
- _____, **Nefî, Hayatı Sanatı Eserleri**, Akçağ Yay., Ankara 1996. (Nefî).
- _____, **Nailî Hayatı Sanatı Eserleri**, Akçağ Yay., Ankara 2007.
- _____, **Nâilî-i Kadîm Divânı -Edisyon Kritik-**, ME Bas., İstanbul 1970.
- İshak Hocası Ahmed, **Vahdet-nâme-i Âlem-Engîz**, Nuruosmâniye Kütüphanesi, Nr. 2649.
- İsmail Beliğ, **Güldeste-i Riyâz-ı İrfân ve Vefât-ı Dânişverân -Târih-i Bursa-**, Bursa 1302. (Güldeste).

_____, **Nühbetü'l-Âsâr li-Zeyli Zübdeti'l-Eş'âr**, Haz. Abdülkerim Abdülkadiroğlu, AKMB, Ankara 1999. (Nühbe).

İz, Fahir; Kut, Günay, "Dîvân Nazım ve Nesri", **Başlangıcından Günümüze Kadar Büyük Türk Klasikleri-Tarih-Antoloji-Ansiklopedi**, Ötüken-Söğüt, Cilt: I-XIV, İstanbul 1985.

Kabaklı, Ahmet, **Türk Edebiyatı**, Türk Edebiyatı Vakfı Yay, Cilt: I-V, İstanbul 2006.

Kalay, Özlem Özdeş, **Kıyas-ı Enbiya (1-51. Sayfalar)**, Hacettepe Üniv. SBE, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1992.

Kandemir, M. Yaşar, "Muhammed-Şahsiyeti-", **TDVİA**, Cilt: XXX, İstanbul 2005.

Kaplan, Mehmet, **Hayriyye-i Nâbî**, TDK Yay., Ankara 1995.

Kara, Mustafa, **Niyazi-i Mısrî**, TDV Yay., Ankara 1994.

Karahan, Abdülkadir, **Nâbî**, Kült. ve Turz. Bak. Yay., Ankara 1987.

Karaismailoğlu, Adnan, "Gazâlî ve Bâkî'ye Göre Aşk Beyitleri", **Klasik Dönem Türk Şiiri İncelemeleri**, Akçağ Yay., Ankara 2001.

Karatay, Fehmi Edhem, **İstanbul Üniv. Kütüphanesi Türkçe Basmalar Alfabe Kataloğu**, İstanbul 1956.

_____, **Topkapı Sarayı Müzesi Türkçe Yazmalar Kataloğu**, İstanbul 1961.

Karpuz, Hacı Ömer, **Abdurrahim Karahisârî'nin Vahdetnâme'si (Gramer İncelemesi-Metin-İndeks)**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniv. SBE, Erzurum 1991.

Kâtip Çelebi, **Mîzânü'l-Hakk Fî İhtiyâri'l-Ehakk**, Çev. Orhan Şaik Gökyay-Süleyman Uludağ, Kabalcı Yay., İstanbul 2008.

Kaya, Mahmut, "İskender", **TDVİA**, Cilt: XXII, İstanbul 2000.

- Kaya, Remzi, “Kur’an’da Hz. Peygamberin Beşer ve Ümmi Oluşu”, **Uludağ Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. 1, Cilt: XXI, Bursa 2002.
- Kemikli, Bilal, "Hüseyin Lâmekâni'nin İnsân-ı Kâmil Görüşü: Risâle-i Vahdet-nâme", **Kubbealtı Akademi Mecmûası**, Cilt: XXVI / 3, Temmuz 1997.
- _____, “Türk Tasavvuf Şiirinde Allah Tasavvuru”, **Yeni Türkiye**, S. 34, Temmuz-Ağustos 2000.
- _____, **Sun'ullâh-ı Gaybî Hayatı-Eserleri-Şiirleri**, Akçağ Yay., Ankara 2000.
- Keskin, Ayşe Gülay, **Abdurrahim Karahisari'nin Hayatı, Eserleri ve Vahdetnâme Mesnevisinin Tenkitli Metni**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniv. SBE, Ankara 2001.
- Kılıç, Filiz, “Meşâ’iru’s-şuarâ ve Tenkitli Metni Oluştururken İzlenen Yöntem” **Gazi Üniv. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Ankara 1996.
- Kılıç, Hulûsi, “Belâgat”, **TDVİA**, Cilt: V, İstanbul 1992.
- Kıstırak, Saim, **Abdurrahim Karahisari'nin Vahdet-name'si (tenkitli metin-sözlük)**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İnönü Üniv. SBE, Malatya 1999.
- Koçin, Abdulhekim, **Divan Şiirinde Münâcât**, TDV Yay., Ankara 2011.
- Koçyiğit, Talat, **Hadis Istılahları**, Ankara Üniv. İlahiyat Fakültesi Yay., Ankara 1985.
- Konuk, A. Avni, **Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi**, Haz. Mustafa Tahralı-Selçuk Eraydın, Marmara Üniv. İlahiyat Fak. Vakfi Yay., Cilt: I-IV, İstanbul 2005.
- Konur, Himmet, **Hasan Sezâî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı**, Tibyan Yay., İzmir 2003.

- Kortantamer, Tunca, **Nev'izâde Atâyî ve Hamse'si**, EÜ Ed. Fak. Yay., İzmir 1997.
- Köksal, Âsım, **Peygamberler Tarihi-I-II**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 2004.
- Kösoğlu, Nevzat, “Onyedinci Yüzyıl-Tarih-”, **Başlangıcından Günümüze kadar Büyük Türk Klâsikleri Tarih-Antoloji-Ansiklopedi**, Ötüken-Söğüt Yay., Cilt: I-XIV, İstanbul 1987.
- Kurnaz, Cemal, “Güneş-Edebiyat-”, **TDVİA**, Cilt: XIV, İstanbul 1996.
- _____, “Felek-Edebiyat”, **TDVİA**, Cilt: XII, İstanbul 1995.
“Felek”.
- _____, **Hayâlî Bey Divânı'nın Tahlîli**, MEB Yay., İstanbul 1996.
(Hayâlî).
- Kurnaz, Cemal; Tatçı, Mustafa, **Ümmî Sinân, Hayatı ve Şiirleri**, Akçağ Yay., Ankara 1998.
- el-Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed, **Tefsîru'l-Kurtubî, Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye**, Cilt: I-XX (X cilt halinde), Kahire 1964.
- Kut, Günay, “Acâibü'l-Mahlûkat”, Cilt: III, **TDVİA**, İstanbul 1988.
- _____, **Acaibü'l-Mahlukat (Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları II)**, Simurg Yay., İstanbul 2010.
- Kut, Günay, Bayraktar, Nimet, **Yazma Eserlerde Vakıf Mühürleri**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1984.
- Kutluer, İlhan, “Burç-İslâm Literatüründe Burç-”, **TDVİA**, Cilt: VI, İstanbul 1992.
- _____, “Felek”, **TDVİA**, Cilt: XII, İstanbul 1995.
- Külekcî, Numan, **XI-XX. Yüzyıllar El Yazması Metinler ve Özetleriyle Mesnevi Edebiyatı Antolojisi**, Aktif Yay., Erzurum 1999.

- Limnili Şeyh Abdi-i Siyâhî, **Limni'de Sürgün Bir Velî-Niyâzî-i Mısırî'nin Hatıraları-**, Haz. Mustafa Tatçı, H Yay., İstanbul 2010.
- Macit, Muhsin, **Dîvân Şiirinde Ahenk Unsurları**, Akçağ Yay., Ankara 1996.
- _____, “Nedim Divânı’nın Tenkidli Metni Nasıl Hazırlandı?”, **Gazi Üniv. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Ankara 1996.
- Macit, Muhsin; İsen, Mustafa, **Türk Edebiyatında Tevhîdler**, TDV Yay., Ankara 1992.
- Mehmed Sirâceddin, **Mecmu’a-i Şu’arâ ve Tezkire-i Üdebâ**, Haz. Mehmed Arslan, Sivas 1994.
- Mehmed Süreyyâ, **Sicill-i Osmanî**, Haz. Nuri Akbayar, Cilt: I-VI, İstanbul 1996.
- Mehmed Tahir, Bursalı, **Aydın Vilâyetine Mensûb Meşâyih, Ulemâ, Şuarâ, Müverrihin ve Etibbânın Terâcim-i Ahvâli**, Haz. M. Akif Erdoğan, Akademi Kitabevi, İzmir 1994.
- _____, **Aydın Vilâyetine Mensûb Meşâyih, Ulemâ, Şuarâ, Müverrihin ve Etibbânın Terâcim-i Ahvâli**, Keşişiyân Matbaası, İzmir 1324.
- _____, **Osmanlı Müellifleri**, Bizim Büro Yay., Cilt: I-III, Ankara 2000. (**Osmanlı Müellifleri**).
- Mehmed Tevfik, **Mecmû’atü’t-Terâcim**, İSAM Kütüphanesi M00108 nolu mikrofilm. (**Terâcim**).
- _____, **Kâfile-i Şu’arâ**, İstanbul 1290. (**Kâfile**).
- Mengi, Mine, **Divan Şiirinde Hikemî Tarzın Büyük Temsilcisi Nâbî**, AKMB, Ankara 1991. (**Nâbi**).
- _____, **Eski Türk Edebiyatı Tarihi**, Akçağ Yay., Ankara 2009. (**Tarih**).

- Mermer, Ahmet, **Mezâkî Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divânı'nın Tenkitli Metni**, AKMB, Ankara 1994.
- _____, **XVII. Yüzyıl. Dîvân Şairi Vecdî ve Dîvânçesi**, MEB Yay., Ankara 2002.
- Milli Kütüphane Genel Müdürlüğü, **Türk Atasözleri ve Deyimleri**, MEB Yay., İstanbul 1971.
- Muallim Nâci, **Arap Edebiyatında Deyimler ve Atasözleri**, Haz. Ömer Hakan Özalp, Yeni Zamanlar Yay., İstanbul 2002.
- Muallimoğlu, Nejat, **Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler**, Muallimoğlu Yay., İstanbul 1983.
- Muhammad Hamidullah, **İslâm Peygamberi (Hayatı ve Faaliyeti)**, Çev. Salih Tuğ, İrfan Yay., Cilt: I-II, İstanbul 1993.
- Muhittin, Serin, **Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar**, Kubbealtı Neşr., İstanbul 1999.
- Muslu, Ramazan, **Osmanlı Toplumunda Tasavvuf [18. Yüzyıl]**, İnsan Yay., İstanbul 2003.
- Mustafa Safâyî Efendi, **Tezkire-i Safâyî (Nuhbetü'l-Âsâr min Fevâ'idü'l-Eş'âr) İnceleme-Metin-İndeks**, Haz. Pervin Çapan, AKMB, Ankara 2005.
- Müstekım-Zâde, Süleymân Sa'deddîn Efendi, **Tuhfetü'l-Hattâtîn**, Devlet Matbaası, İstanbul 1928.
- Na'îmâ, Mustafa Efendi, **Târih-i Na'îmâ**, Haz. Mehmet İpşirli, Cilt: I-IV, TTK Yay., Ankara 2007.
- _____, **Târih-i Na'îmâ, Ravzatü'l-Hüseyn fî Hulâsâti Ahbârü'l-Hâfitayn**, Matba'a-i Âmire, Cilt: I-IV, İstanbul 1280-1281
- Nev'î Efendi, **Netâyic el-Fünûn-İlimlerin Özü-**, Haz. Ömer Tolgay, İnsan Yay., İstanbul 1995.

- Ocak, Ahmet Yaşar, "XVII.yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda dinde tasfiye (puritanizm) teşebbüslerine bir bakış: Kadızâdeliler hareketi", **TKA**, Cilt: XVII-XXI (1979-1983).
- Onay, Ahmet Talat, **Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı**, Haz. Cemal Kurnaz, TDV Yay., Ankara 1993.
- Oyarkılıçgil, Arzu, **Kısas-ı Enbiya (154-204. Sayfalar)**, Hacettepe Üniv. SBE, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1994.
- Ökten, Meriç, **Sa'lebi'nin XIV. Yüzyılda Türkçe Tercümesi Metin-Sözlük**, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 2000.
- Öngören, Reşat, "İshak Hocası", **TDVİA**, Cilt: XXII, İstanbul 2000.
- Özege, M. Seyfi, **Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Kataloğu**, İstanbul 1979.
- Özkaynak, Kemal, **Aydın Şairleri ve Müellifleri**, Türk Ocakları Aydın Şubesi Yay., Aydın 1944.
- Öztuna, T. Yılmaz, **Başlangıcından Zamanımıza Kadar Türkiye Tarihi**, Hayat Kitapları, Cilt: I-XXII, 1966.
- Özuygun, Ali Rıza, **Hasan Sezâyî Divanı**, Buhara Yay., İstanbul 2007.
- Pala, İskender, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2000.
- Palabıyık, Abdülkadir, **Düşünce Dünyamızı Aydınlatan Hadisler (Kutadgu Bilig ve Atabetü'l-Hakayık Örneği)**, Tibyan Yay., İzmir 2010.
- Pekolcay, Necla, **İslâmî Türk Edebiyatı**, Kitabevi Yay., İstanbul 1994.
- Rado, Şevket, **Türk Hattatları-XV. Yüzyıldan günümüze kadar gelmiş ünlü hattatların hayatları ve yazılarından örnekler-**, Tifdruk Matbaacılık, İstanbul 1984.
- Râmiz, **Râmiz ve Âdâb-ı Zurafâ'sı İnceleme-Tenkidli Metin-İndeks-Sözlük**, Haz. Sadık Erdem, AKMB, Ankara 1994.

- Er-Râzî, Fahrüddin, **et-Tefsîru'l-Kebîr**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2004.
- Sa'lebî, Ebî İshak Ahmed b. Muhammed b. İbrâhim en-Nişâbü'rî el, **Kısasü'l-Enbiyâ el-müsemmâ Arâisü'l-Mecâlis**, Beyrut 1994.
- Sâlim Efendi, **Tezkiretü's-Şu'arâ**, Haz. Adnan İnce, AKMB, Ankara 2005.
- Sefercioğlu, M. Nejat, **Nev'î Divânı'nın Tahlîli**, Kült. Bak. Yay., Ankara 1990.
- Subhi Es-Sâlih, **Hadis İlimleri ve Hadis İstılahları**, (Çev: M. Yaşar Kandemir), Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara 1973.
- Sungurhan, Aysun, “Beyânî Tezkiresi”, **Gazi Üniv. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Ankara 1996.
- Süleyman Çelebi, **Mevlid [Vesîletü'n-Necât]**, MEB Yay., İstanbul 1970.
- _____ , **Mevlid (Vesîletü'n-Necât)**, Haz. Necla Pekolcay, TDV Yay., Ankara 2007.
- Şahin, M. Süreyya, “Kısas-ı Enbiyâ”, TDVİA, Cilt: XXV, Ankara 2002.
- Şanal, Mustafa, “Osmanlı Devleti'nde Medreselerde Ders Programları, Öğretim Metodu, Ölçme ve Değerlendirme, Öğretimde İhtisaslaşma Bakımından Genel Bir Bakış”, **Erciyes Üniv. SBE Dergisi**, S. 14 Yıl: 2003/1, Kayseri 2003.
- Şemseddîn Sâmi, **Kâmûsu'l-A'lâm**, Kaşgar Neşr., Cilt: I-VI, İstanbul 1306.
- Şener, Halil İbrâhim; Yıldız, Alim, **Türk İslâm Edebiyatı**, Rağbet Yay., İstanbul 2003.
- Şener, H. İbrahim, **Türk Edebiyatında Manzum Esmâü'l-Hüsnâlar**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), DEÜ SBE, İzmir 1985.
- Şentürk, Ahmet Atillâ, “Osmanlı Edebiyatında Felekler, Seyyare ve Sabiteler (Burçlar)”, **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, S. 90, Haziran 1994.

- Şeyh Mehmed Şemseddin Mısrî, **Dildâr-ı Şemsî (Niyâzî-i Mısrî İzinde Bir Ömür Seyahat)**, Haz. Mustafa Kara - Yusuf Kabakçı, Dergah Yay., İstanbul 2010.
- Şeyhî Mehmed Efendi, **Şakaik-ı Nu'maniye ve Zeylleri -Vekayü'l-Fudalâ-**, Haz. Abdükadir Özcan, Cilt: I_V, İstanbul 1989.
- et-Taberânî, Ebu'l-Kâsım, **ed-Du'âu li't-Taberânî**, Thk. Mustafa Abdülkadir'Atâ, Dâru'l-kütübi'l-'ilmiyye, Beyrut 1413.
- eT-Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerir **Tarih-i Taberi Tercümesi**, Can Kitabevi, Konya 1980.
- T.C. Maarif Vekilliği, **İstanbul Kütüphaneleri Yazmaları Katalogları**, T.C. Maarif Vekilliği, Cilt: I-X, İstanbul 1943.
- Tarlan, Ali Nihat, **Metin Tamiri (Seminer Çalışmalarından I)**, Burhaneddin Basımevi, İstanbul 1937.
- _____, **Dîvân Edebiyatında Tevhidler**, TDV Yay., İstanbul 1938.
- Tatçı, Mustafa, **Burc-ı Belâda Bir Merd-i Hudâ Niyâzî-i Mısrî**, H Yay., İstanbul 2011.
- Tatlısu, Ali Osman, **Esmâü'l-Hüsna Şerhi**, Seha Neşriyat, İstanbul 1972.
- Timurtaş, Faruk Kadri, "Eski Anadolu Türkçesi Grameri", **Osmanlı Türkçesi Grameri (Eski Yazı ve İmlâ-Arapça-Farsça Eski Anadolu Türkçesi)**, İstanbul 1997.
- Tolasa, Harun, **Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası**, Atatürk Üniv. Yay., Ankara 1973.
- Topal, Ahmet, **Ahmedî (İshak Hocası), Vahdet-nâme-i Âlem-engîz (İnceleme-Metin)**, Doktora Tezi, Atatürk Ü. SBE, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erzurum 2011.
- Topaloğlu, Bekir, "Allah", **TDVİA**, Cilt: II, İstanbul 1989.
- _____, "Esmâ-i Hüsna", **TDVİA**, Cilt: XI, İstanbul 1995.

- Tuman, Mehmet Nâil, **Tuhfe-i Nâilî-Divân Şâirlerinin Muhtasar Biyografileri-**, Haz. Cemal Kurnaz-Mustafa Tatçı, Cilt: I-II, Ankara 2001.
- Tümer, Günay, “Arâisü'l-Mecâlis”, **TDVİA**, Cilt: IV, İstanbul 1991.
- _____, “Âzer”, **TDVİA**, Cilt: IV, İstanbul 1991.
- Türk Dil Kurumu Derleme-Tarama Kolu, **Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler**, TDK Yay., Ankara 1969.
- Ulucan, Mehmet, “Niyâzî-i Mısırî'nin Şiirlerinde Varlık Anlayışı”, **Fırat Üniv. SBE Dergisi**, S. 1, Cilt: 19, ss. 31-41, Elazığ 2009.
- Uludağ, Süleyman, “Câbelkâ-Câbelsâ”, **TDVİA**, Cilt: VI, İstanbul 1992.
- _____, **İslâm Açısından Mûsikî ve Semâ**, Marifet Yay., İstanbul 1999.
- _____, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, Kabalcı Yay., İstanbul 2001.
- Unat, Yavuz, “Eski Astronomi Metinlerinde Karşılaşılan Astronomi Terimlerine İlişkin Bir Sözlük Denemesi”, **Ankara Üniv. Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)**, S.11.
- Uzun, Mustafa, “Burç-Edebiyatta Burç-”, **TDVİA** Cilt: VI, İstanbul 1992.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, **Osmanlı Tarihi**, TTK Bas., Ankara 1951.
- Ünver, İsmail, “Mesnevî”, **Türk Dili - Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri)-**, TDK Yay., S. 415-416-417 / Temmuz, Ağustos, Eylül, Ankara 1986.
- _____, **Neşâtî**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1986.
- _____, “Çeviriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler”, **Türkoloji Dergisi**, S. I, Cilt: XI, 1993.
- Üzgör, Tahir, **Fehîm-i Kadîm, Hayatı, Sanatı, Dîvân'ı ve Metnin Bugünkü Türkçesi**, AKMB, Ankara 1991.
- Üzümeri, M. Ekrem ve diğerleri, “İshak Hocası Ahmed”, **Türkiye Ansiklopedisi**, Ankara 1956.

- Yağcı, Şerife, **Süheylî Acâibü'l-meâsir ve Garâibü'n-nevâdir**, Ege Üniv. SBE, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir 2001.
- Yavuz, Yusuf Şevki, “Levh-i Mahfûz”, **TDVİA**, Cilt: XXVII, Ankara 2003.
- _____, “Kalem”, **TDVİA**, Cilt: XXIV, İstanbul 2001.
- Yazar, İlyas, **Ömer Fuâdî Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Bülbülüye'sinin Metni**, Hamle Yay., İstanbul 2001.
- Yazıcı, Tahsin; Kurnaz, Cemal, “Hamse”, **TDVİA**, Cilt: XV, İstanbul 1997.
- Yazır, Mahmud, **Eski Yazıları Okuma Anahtarı**, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1978.
- Yıldırım, Ahmet, **Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları**, Türkiye Diyânet Vakfı Yay., Ankara 2000.
- Yılmaz, Ali, “Türk Edebiyatında Esmâ-i Hüsna Şerhleri ve İbn-i İsa-yı Saruhani'nin Şerh-i Esmâ-i Hüsna'sı”, **CÜİFD**, Cilt: II, Sivas 1998.
- Yılmaz, Emine, DEMİR, Nurettin, “Bir Sa'lebî Çevirisi (Kıyas-ı Enbiyâ: TDK Nüshası)”, **International Journal of Central Asian Studies**, Prof. Dr. Mustafa Canpolat Armağanı, Vol. 10:1, 2005.
- Yılmaz, Mehmet, **Edebiyatımızda İslâmî Kaynaklı Sözler (Ansiklopedik Sözlük)**, Enderun Yay., İstanbul 1992.
- Yorulmaz, Hüseyin, **Dîvân Edebiyatında Nâbî Ekolü-Eski Şiirde Hikemiyat-**, Kitabevi Yay., İstanbul 1996.
- Yöntem, Ali Cânip, “İshak Hocası Ahmed Efendi”, **Hayat Mecmuası**, S. 67, Cilt: III, Ankara 1928.

EKLER

EK 1: LÜGATÇE

- Ābişhor:** Hayvan sulama yeri. İçme kabı. dünyayı görecek bir gözü olduğu ve âhireti Dinlenmek için kısa bir duraklama, teneffüs. görecek imân gözünün olmadığından kinayedir. Günlük yiyecek.
- Āferīn:** Beğenmek, alkış, yaşa, var ol. Yaratan, yaratıcı.
- Āfitāb:** Güneş.
- Āgāh:** Haberdar. Uyanık. Kalbi uyanık. Malumatlı. Basiretli.
- Aġmāz:** Göz yummalar. Göz kırpmalar.
- Aġsān:** Dallar.
- Āġūş:** Kucak. Sığınılan yer.
- Aġdār:** Yeşil, yemyeşil, pek yeşil.
- Āhen:** Demir. Zincir. Kılıç. Sert, katı.
- Āhenīn:** Demirden yapılmış. Çok sağlam.
- Aġker:** Ateşli kül, kül ile karışık ince kor.
- Aġker-endāz:** Ateşli kül, kül ile karışık ince kor. .
- Aġker-i āteşīn:** Ateşin kuru, külü.
- Aġlām:** Rüyalar.
- Aġter:** Yıldız.
- Āhūvān:** Ceylanlar.
- Aġvel:** Şaşı.
- Aġyān:** Ara sıra. Vakitler. Zamanlar.
- Aġyānen:** Zaman zaman, ara sıra. Kâh kâh.
- Aġz-ı demār:** Ölümü kabullenme.
- Ālūd:** Karışmış, bulaşmış.
- Āmed şūd:** Gitti geldi.
- Āmedest:** Ayakta durmak.
- Āmiz:** -ile karışık. -içine alan.
- 'Anā:** Zahmet, meşakkat, güçlük, zorluk.
- A' dā:** Düşman. Düşmanlık.
- Ādet-bīn:** Adet üzere.
- Ālem-gīr:** Cihanı, tutan, âlemi zapt eden.
- Āraġ:** Rakı.
- Āraġ-ı çīn:** Terlemiş.
- Ārız:** Yanak.
- Ar' ar:** Dağ servisi. Mc: Güzelin boyu posu.
- Arūs:** Süslenmiş gelin, güveyi. Güneş. Gök. Kim: Kükürt.
- Ātā:** Verme. Bağışlama. Bahşiş. Lütuf. İhsan.
- Aġūf:** Çok acıyan, pek merhametli.
- Aġūs:** Enfıye, aksırtıcı şey.
- Āvvād:** Ūdī.
- A' ver:** Tek gözlü. Bir gözü kör. Yek-çeşm. Āhir zamanda gelecek Süfyan adındaki bir zâlimden "Aver" diye rivayetlerde bahsedilmesi, sadece
- A' zel:** Yalnız ve silahsız adam.
- Ārām:** Dinlenme yeri.
- Āsiyā:** Su değirmeni.
- Āstīn:** Esvap kolu, yen.
- Āşūb:** Karıştırıcı, karıştıran.
- Āteş-efrūz:** Ateş yakan, ateş tutuşturan.
- Āverde:** Getirilmiş, nakil olunmuş.
- Āver-kişver:** İklim getiren.
- Āyā:** Acaba.
- Ayyār:** Hilekar, dolandırıcı.
- Āzār:** İncitme. Tazip. Kırılma. Tekdir. Zulüm. Ukûbet.
- Āzār:** Kırıcı. Zalim.
- Āzer:** Ateş, nar, od.
- Āzürde:** Azar görmüş, incinmiş, gücenmiş. Kalbi kırılmış, üzülmüş.
- Bād:** Rüzgar.
- Bādām:** Badem. Sevgilinin güzel yüzü.
- Bād-bān:** Yelken. Gemi sereni.
- Bād-ı peymā:** Rüzgar ölçen. Pek çabuk giden. Serseri, başı boş.
- Baġy:** Azgınlık. Zulüm, İsyân.
- Bahāyim:** Canavarlar. Dört ayaklı hayvanlar.
- Baġş-kār:** Bağışlama. Verme. İhsan etme.
- Bā-husūs:** Hususiyle. En çok.
- Bāmdādī:** Seher vakti, erken.
- Bām-ı gerdūn:** Gök kubbe.
- Bā' iş:** Gönderen. Sebep olan. İcab ettiren.
- bār:** saçan, yağdıran, dökten, ışık veren.
- Bār:** Yük. Zahmet. Eziyet. Sıkıntı. Def'a. Kerre. Yemiş, meyve. Sebep-i masraf ve ıztırab olan şey. Kale duvarı. İzin.
- Bārān:** Yağmur damlası.
- Bār-gāh:** Yüce mekan.
- Baġş:** Şiddetle tutup kapma. Kuvvet. Şiddet.
- Baġt:** Kaz şeklinde yapılmış olan sürahi, su kabı.
- Bāver:** Tasdik, inanma.
- Ba'z:** Bir şeyin bir kısmı. Bir parça. Bazısı. Biraz.
- Bāz:** Yırtıcı kuş. Ayırma.
- Bāzgūne:** Uğursuz. Ters, baş aşağı.
- Bāzī:** Oyun. Eğlence.
- Bebr, Bebir:** Hindistanda ve Afrikada bulunan kaplana benzer, ondan daha büyükçe ve pek

yırtıcı bir canavardır. Saldırdığı zaman derisindeki tüyleri kabarıp korkunç bir manzara arz eder, arslanın bile korktuğu azgın bir hayvandır. Eski lügatçiler bu nedenle böbürlenmek kelimesinin “bebir”den geldiğini söylerler.

Bed-girdār: Bed-kār: Kötü iş yapan. Fena hareketli kimse. Fiil ve ameli kabih olan.

Bed-gîş: Kötü kalpli.

Bed-kār: Kötü iş yapan. Fiil ve ameli kötü olan.

Bedraqa: Delil. Kılavuz. Mürşid. Allah yolu.

Be-düş: Omuza, omuzda.

Behbūd: Sağlık, sıhhat, sağlamlık, iyilik.

Behrām: 1. Merih yıldızı, 2. Acem pehlivanlarından birinin adı, 3. İran hükümdarlarından bir kaçının adı, en meşhuru yaban eşeği avına pek düşkün olan “Behrām Gūr”dur.

Benām: Meşhur. Namlı. Seçkin. Mâlum bir isimle tesmiye edilen.

Bende: Bağlanmış olan. Köle. Esir. Hizmetkâr. Kul.

Bende-fermān: Emir kulu.

Bende-perver: Köle besleyici.

Ber-āver: Yemiş ağacı.

Ber-cā: Yerinde, tam, doğru. Yerine getirmek.

Bercīs: Müşteri denilen gezegen.

Berd: Çekilmek. Yol vermek.

Bere vü cedy: Kuzu ve oğlak.

Ber-fürū-mānde: Geride kalmış. Aşağıda kalmış.

Berg: Yaprak.

Ber-geşte: Altüst olmuş.

Ber-hem: Karışık, çapraşık.

Berîn: Pek yüksek, en yüce.

Bernā: Delikanlı. Genç. Yiğit.

Ber-pā: Ayakta. Dik.

Berr: Nimetleri herkese, umuma ihsan eden. Va'dinde sâdik. Sözünde duran. Muhsin. Kerem kâr.

Bes: Kâfi. Yeter. Yetişir.

Beşüş: Açık yüzlü. Güler yüzlü.

Beyābān: Çöl. Sahra. İmar olunmamış arâzi. Kır.

Bey^ç u Şirā: Alım ve satım.

Beyr: Helâk olmak.

Beyrem: Marangoz rendesi.

Beytü'l-^ç arūs: Gelin odası.

Bezl: Bol. Bol bol verme.

Bezm: Sohbet meclisi, muhabbet yeri.

Bezm-i gerdūn: Dünya meclisi.

Bihār: Denizler.

Bî-cā: Yersiz.

Bi-çeşm u be-ser: Gözüm başım üstüne.

Bî-dār: Uykusuz, uyumayan. Uyanık.

Bidrūd: Sağlık, sâlimlik, selâmet.

Bî-enbāz: Eşi benzeri olmayan.

Bî-gāne: Kayıtsız, ilgisiz.

Bih: Memba, kaynak. Temel, asıl, kök.

Bî-ħired: Akılsızlık. Kafasızlık.

Bî-hüde: Bî-hüde. Beyhüde. Boşuna.

Bî-kem u kast: Eksiksiz.

Bî-kerān: Kenarsız, uçsuz, sonsuz.

Bikr-i fikr: İlk olarak söylenen fikir.

Bîm: Korku, havf. Tehlike.

Bî-mānend: Eşi benzeri olmayan.

Bîmārān: Hasta bakıcılar.

Bî-Nazîr: Eşi, benzeri olmayan.

Bint-i fikr: Düşünce mahsulü.

Bîrūn: Dışarı, hârici, dış. Fazla.

Biryān: Yakılmış.

Bismil: Boğazlanmış, kesilmiş.

Bîstüm: Yirminci.

Bî-sūd: Faydasız.

Bisyār: Çok, fazla.

Bîşe: Orman.

-bîz: Eleyen, kalburdan geçiren, tarayan.

Bî-zār: Bıkmış, usanmış, fütur getirmiş. Bezginlik.

Buq^ç a: Yer parçası, ülke.

Būm: Baykuş.

Bū-yı kibrit: Kibrit kokusu.

Bühtān: Yalan, iftira.

Bü'l-^ç aceb: Hayret verici. Şaşırtıcı.

Bün: Temel, esas, kök, netice, son.

Bürehne: Açık. Çıplak.

Bürîde: Kesilmiş.

Bütün: Başımlar, karımlar, kucaklar. Soyular, nesiller.

Büzgāle: Cedy. Oğlak burcu.

Cābir: Şefkatsiz, merhametsiz. Zorla yaptıran.

Cāh: Makam, mevki.

Cā'ir: Eziyet eden. Cevreden. Zulmeden.

Cālib: Celp eden, çekici.

Cāmid: Ruhsuz, cansız.

Cāri: Yürüyen, cereyan eden, akan.

Cārūb: Süpürge.

Cāvid: Sonsuz, ebedi.

Cā-yı evsān: Putların evi.

Cebîn: Korkak. Cesaretsiz. Alın.

Cedāvil: Su yolları.
Celb: Kendi tarafına çekmek. Çekmek götürmek.
Cemād: Cansız ve kurumuş.
Cemre-i vusṭā: Cemr-i sānī: İkinci yada orta cemre. Suya düşen cemre.
Ceres: Çan. Çingirak. Zindan, hapis yeri.
Cest: Sıçrayış, atlayış.
Cev: Arpa.
Cezīl: Bol. Çok.
Cilve-ger: Cilveli. Tecelli eden.
Cirm: Vücut, ten, cüsse, hacim, büyüklük. Cansız cisim. Yıldız.
Cūd: Cömertlik.
Cur' a: Tek yudum. Bir içimlik. Bir yudumluk.
Cūyān: Arayan, arayıcı.
Cüft: Tek olmayan. Eşi olan. Çift.
Cünbüş: Uda benzer madeni bir çalgı. Zevk, Eğlence.
Cünbüş-i bī-hüde: Boşu boşuna çırpınma.
Cüst u cū: Arayıp sorma. Araştırma.
Çābuk-dest: Eli çabuk.
Çāh: Kuyu. Çukur.
Çālāk: 1. Yerinde durmayan, çabuk, oynak. Çevik, tez canlı 2. yol kesici 3. Yüksek yer, büyük adam.
Çār-bāliş: Hükümdarların üzerine oturduğu dört katlı şilte, dört unsur.
Çarha vü döni: Döne döne.
Çarḥ-ı debīr: Utarid gezegeni.
Çārum: Dördüncü.
Çāşni: Çeşni, lezzet, tat. Yemeğin tadına bakmak için ağza alınan miktar, tadımlık.
Çaşnī-riz: Lezzet saçan.
Çe: Küçültme edatı.
Çeh: Kuyu, çukur.
Çekān: Damlamış, damlayan.
Çelīpā: Haç, put.
Çerā: Niçin, niye böyle?. Mer'a. Otlak.
Çeşm-i 'alīl: Kör göz, hasta göz.
Çihl-hezār: Dört bin.
Çin-i cebīn: Alın buruşukluğu.
Çüb-i istincā: Taharetlenecek şey.
Çüb-i pāre: Tahta parçası.
Çübīn: Ağaçtan yapılmış şey, değnek gibi kuru nesne.
Çün-zen: Kadın gibi.
Çü: Gibi. Dikkat. Ahenk.
Çün u çerā: Neden niçin.
Dā: Hastalık, dert.
Dād u Sitād: Alış veriş.
Dād: Adālet. Hak, doğruluk.
Daḳāyık: Anlaşılması dikkat isteyen incelikler.
Dām: Tuzak. Ağ. Hile.
Dāmen-gīr: Etek tutucu.
Dām-firīb: Yalandan. Aldatmaca.
Dānā: Bilgili, bilen, malūmathı, âlim.
Dāniş-kār: Bilgin, âlim.
Ḍarīr: Kör, a'mâ. Nefis.
Dārū: İlâç, deva, tiryak.
Dārū-yı merg: Ölüm ilacı.
Dās: Orak. Tuzak. Sedef otu.
Debīr: Kâtip.
Deffāf: Def çalan.
Dehān: Ağız.
Deng: Hayran, şaşkın, ahmak, ebleh, bön, sersem.
Derā: Çan, çingirak.
Der-bān: Kapıcı, kapıya bakan.
Der-bend: Boğaz. Hudut. Kale. Anahtarsız kapı.
Der-düş: Omuzda.
Derhem: Karmakarışık. İstirap çeken. İncinmiş.
Derk u temyīz: Anlama ve ayırt etme yetisi.
Derk: En aşağı kat. Aşağı inen basamak. Anlamak.
Der-kār: Mâlum, âşikâre olan. İçte bulunan.
Der-miyān: Ortada olan şey, arada.
Der-piş: Önde olan, göz önünde bulunan.
Ders-āmūz: Ders öğretme, müderris.
Destār: Sarık, tülbent.
Dest-gīr: Muavenet. Yardımcı, muin.
Dest-peymān: Mehr-i mu'accel.
Deşt: Çöl. Sahra.
Deyr: Âlem-i insaniyet, insanlık âlemi.
Dıl': Tıp: Kaburga kemiği. Geo: Dik kenar. Kenar.
Dıraḥş: Nur, ziya, parıltı, parlama, ışık.
Dıraht: Ağaç.
Dırāz: Uzun.
Dībāc: Atlas dedikleri kıymetli ipek bez.
Dibistān: Okul. Mektep.
Dil-bend: Gönül bağlayan, seven.
Dil-fersā: Gönül yoran.
Dil-ḥvāh: Gönül arzusu.
Dilīr: Bahadır, cesur, cesaretli, yiğit, yürekli.
Dil-nüvāz: Gönül okşayan.
Dil-rīş: Dertli, kalbi yaralı, gönlü yaralı.
Dimār: Helâk, mahv.
Direfş: Alem, bayrak, sancak.
Direng: Gecikme, tehir, yavaşlık. Dinlenme, istirahat.

Direv: Hasat.
Dirîn: Dirîne. Eski. Kadim.
Dîv: Şeytan, cin, dev.
Düdmân: Hanedân, sülâle, aile, kabile, kavim, aşiret.
Duhter-i rez: Şarap.
Dûr: Uzak.
Dü-dil: Tereddüt, kararsızlık, neticeye varamamak.
Dülfîn: Denize düşenlere yardım edip, kurtaran bir balık. Yunus balığı.
Düm-i hâr: Eşeğin kuyruğu.
Dü-nîm: İki parça, bölünmüş.
Dürüd: Dua, medih, tahiyye, selâm.
Dürüg: Yalan, gerçek olmayan söz.
Dürüş: Katı, kalın. Kaba, sert.
Düşnâm: Sövme. Ta'n.
Eblağ: Rengârenk. Alaca olmak. Kapı açmak. Alacalı at.
Eblehân: Ebleh. Ahmak.
Ebr: Bulut.
Eczâ: Cüz'ler, parçalar, kısımlar. Yanıcı madde.
Edvâr: Devirler, asırlar, zamanlar.
Edvâr: Eski müzik nazariyatına dair kitap.
Efgen: Düşüren, yere atan, yıkan, yere atıcı, yıkıcı.
Efgende: Yere atılmış, düşürülmüş. Yıkılmış, yıkık. Bozulmuş, tahrip edilmiş. Biçare, zavallı, düşkün.
Efrüz: Şule, aydınlatıcı, parıltı.
Efser: Taç.
Efsürde: Soluk, donmuş, hissizleşmiş.
Efvâh: Menfezler, ağızlar, delikler. Mec: Yemeğe lezzet için konan baharat.
Efzün: Ziyade, çok fazla.
Ehemm: Çok kıymetli, çok lüzumlu.
Ehl-i şikâ: Şikayetçiler.
Ehramen: Şeytan, cin.
Emzâ: Çok te'sirli olan. Hükmü çok geçen. Kat'i.
Enbân: Heybe. Dağarcık çantası.
Enbâr: Yığın, dolu, küme.
Enbâz: Ortak, şerik, eş.
Enbüb: Minder, döşek, yatak. Döşeme.
Encâm: Son, nihayet, netice.
Encüm: Yıldızlar.
Endâhten: Atmak.
Endâz: Atan, atmış, atıcı.
Endüh: Keder, elem, gam, kaygı, sıkıntı, ıstırap, üzüntü.
Engüş: Parmak.
Erre: Bıçkı, testere.
Erzân: Lâyık, münasip, uygun, yerinde.
Erzânî: Lâyıklık, münasiplik, muvafakat, uygunluk.
Eşamm: Sağır.
Esb: At, beygir.
Eşk: Gözyaşı.
Eşna': Daha şeni. Çok çirkin ve fena.
Eş' aş: Saçı dağınık olan. Saçı dökülmüş kişi.
Eşrâf: Şerefliiler.
Evbâş: Mahalle çapkını. Şahısların rezilleri. Muhtelif yerlerden gelmiş, toplanmış bir cemaat, bir bölük.
Evreng: Hoş hallilik, halin hoşluğu. Taht. Zinet, süs.
Evşân: Putlar. Sanemler.
Evtâr: Yaya gerilmiş ipler, kirişler.
ez-Zebân: Dilinden.
Fâlikü'l-Işbâh: Cenâb-ı Hak.
Faraş-ı hâkister: Kül rengi.
Fasl-ı Rabî': Bahar mevsimi.
Fâş: Meydana çıkmış. Yayılmış. Anlaşılmış olan.
Felak: Sabah aydınlığı.
Fenn: Tabaka, sınıf, çeşit. Hüner. İlim.
Fennen: Nice, fenne uygun olarak, fen vâsıtası ile.
Fercâm: Son, uç.
Ferdâ: Tek olarak, bir olarak. Sadece.
Ferec: Sıkıntıdan kurtulmak, zafer. Genişlik, ferahlık, fütuhât. Girecek yerler.
Fermân-ber: Emir veren. Emir dinleyen.
Fersa: Aşındıran, yoran, bıraktımayan.
Ferzâne: Alim, bilge, filozof. Tas. Nefsânî şeylerden sıyrılmış kimse.
Fetâ: Cömert.
Fevvâre: Fıskiye, su fişkirtan şey.
Figâr: İncinmiş, yaralı.
Firişte-gân: Mâsum, günahsız. Melekler.
Firüd-âmed: Sert idi yumuşadı.
Fîrüz: Mesut, mutlu, sevinçli.
Fiskil: Yarış atlarından cemeleden sonra geleni.
Fitrâk: Atın terkisi, terki kayışı, eyerin ardındaki tasma.
Fürüg: Nur, ışık, parlaklık.
Fürü-mânde: Beceriksiz. Aşağıda. Bitkin.
Fürü-mâye: Soyu alçak. Kötü soylu. Sütü bozuk.
Fürüzân: Parlak, parlayıcı, parlayan.

Fütāde: Biçare, zavallı. Düşkün, düşmüş.	Ġubār: Toz, toprak.
Fütūr: Yeis. Ümitsizlik. Usanç. Zaaf. Keder, gam. Gevşeklik.	Gūdek: Tıfıl, Çocuk.
Ġabrā: Yer yüzü, arz.	Gūdekān: Çocuklar.
Gāhīce: Bāzen.	Gūdekāne: Çocukcasına.
Ġāj: Diken. Büyük ağız.	Ġumeydā: Gözü mahmūr, çapaklı olan kadın. Bir yıldız adı.
Ġalaṭ: Hata. Yanlış. Kaideye uymaz söz.	Gūn: Tarz, gidiş, yol, tarz. Sıfat.
Ġāliye: Galeyan eden. Değerinden çok pahalı. Misk ve amberden yapılmış meşhur koku. Hoş kokulu kıymetli madde.	Ġunc u delāl: Cilve ve naz.
Ġaltān: Yuvarlanan, tekerlenen.	Gūne: Yol, tarz.
Gār: Yapan, yapıcı.	Ġunūde: Uyumuş, uyuyan.
Ġarūr: Aldatıcı. Allah'ı unutturan.	Gūnyā: Gönye.
Gāv: Öküz, sığır, bakara.	Ġūr: Kabir, mezar.
Ġaviyy: Azgın. Zalim.	Ġurabū'l-beyn: Ayrılık kargası.
Ġayb-dān: Gaybı bilen.	Ġurre: Parlaklık.
Ġayūr: Gayretli, çalışkan. Kıskanç. Dayanıklı.	Ġuşsa: Gam, tasa.
Ġayy: Yolun doğrusunu kaybetmek.	Gūş: İşit. Kulak ver.
Gele: Sürü.	Gūşiş: Sa'y, çalışıp çabalama.
Gelū: Boğaz.	Gūşmāl: Yola getirme, kulak bükme, ihtar etme.
Gencūr: Hazine muhafızı.	Gūdāz: Eriten, yakan, mahveden.
Gerd: Dönen, dolaşan.	Gūft u şünūd: Dedi kodu.
Gerden u dūş: Boyun ve omuz.	Gūhan: Eski, kadim.
Gerd-i rāh: Yolun tozu.	Gūhen: Eski, kadim.
Gerdūn: Dünyā, felek. Dönen, dönücü, devreden, çevrilen.	Gūlū: Boğaz.
Germā vū sermā: Sıcak ve soğuk.	Gūm: Yitik, kayıp, zâyi.
Geşt: Seyretme, gezme, temâşâ etme.	Gūm-gerde: Kaybolmuş, yitik.
Gevden: Ahmak, akılsız.	Gūm-geştegān: Kaybedilmiş. Yitirilmiş.
Gezān: Isırıcı, ısırın.	Gūmnām: Eseri kalmamış, adı sanı kaybolmuş, unutulmuş.
Gezend: Musibet, belâ. Elem, keder. Zarar, ziyan.	Gūmrāh: Yolunu şaşırması. Doğru yoldan sapmış.
Ġirbāl: İri delikleri olan elek, kalbur.	Gūnc: Hazine. Köşe. Zaviye. Güneşin doğuşu.
Ġiriv u ħurūş: Bağırış çağırış.	Gūrāz: Azgın erkek domuz.
Ġiriv: Bağırma, feryat etme, çığlık atma, bağırışma.	Gūrbe: Kedi.
Gile-mend: Şikâyet eden, halinden memnun olmayan.	Gūrisne: Aç, fukara, fakir.
Girev: Rehin, teminat. Kayıt, bağ, bent. Bahis, şart.	Gūrve: Takım. Topluluk.
Giribān: Elbise yakası.	Gūsīhte-i şehper: Kanadı kopmuş.
Girih: Bağ, düğüm.	Gūster: Döşemek. Yaymak.
Gīrudār: Savaş, muharebe, cenk, cidâl, kavga.	Gūşā: Açıcı, açan.
Girye: Ağlayış, gözyaşı.	Gūşād: Açılış, açılma, açma. Bir cins ok atma şekli.
Gīsū: Uzun saç, omuza dökülen saç.	Gūşāde: Ferah, şen, Açılmış, açık.
Gīş: Kalp, yürek.	Gūş-vār: Kulağına küpe edinmek.
Giyā: Ot, bitki.	Ĥāhān: İstekli, arzulu, tâlip.
Giyāh:	Ĥabāb: Su üzerinde bulunan hava kabarcığı.
Gizlik: Kalemtırış.	Ĥacālet: Utanma. Utanç.
Ġonce-hā: Goncalar.	Ĥacle: Süslenmiş gelin odası.
	Ĥaclet-efzā: Şaşkınlığı artıran. Hayret verici. Utancını artıran.
	Ĥacr: Hicr. Semud Kavmi'nin buldukları vadi.

Ḥaḍīd: Dağ eteği. İçinde yağmur suyu biriken alçak çukur. Arz, yer, dünya.

Ḥaftān: Kaftan.

Ḥā'ib u mağbūn: Ümitsiz ve şaşırılmış olan.

Ḥāk: Toprak.

Ḥalāvet: Tatlılık, şirinlik. Zevk.

Ḥalīl: Samimi dost. Sadık dost. Nahif ve fakir kimse.

Ḥalīs: Karışmış, muhtelif.

Ḥam: Bükülmüş, kıvrılmış, eğrilmiş.

Ḥāme: Kafatası, başın üst kısmı. Kalem.

Ḥāme-āsā: Kalem gibi.

Ḥamīde: Eğrilmiş, bükülmüş, kambur.

Hāmūn: Bozkır. Büyük sahra, düz ova.

Ḥāniş: Dönen.

Ḥar u berd: Sıcak ve soğuk.

Ḥār u ḥas: Çer çöp.

Ḥāra: Granit taşı.

Ḥārā: Üzeri menevişli kumaş.

Ḥar-çeng: Yengeç.

Ḥarīdār: Satın alıcı.

Ḥarīf: Meslektaş, san'at arkadaşı. Teklifsiz dost. Herif, âdi insan.

Ḥar-mühre: Pıtrak denilen küçük top şeklinde bir tür diken.

Ḥarrāt: Doğramacı, çıkırıkçı. Tornacı.

Ḥarūn: İlerleyeceğine duran ya da geri giden hayvan.

Ḥar-vār: Eşek yükü.

Ḥas u ḥār: Çer çöp.

Ḥas u ḥāşāk: Çalı çırpı, ot çöp.

Ḥaseb: Ḥasb. Şeref, haysiyet, asalet.

Ḥasīb: Değerli, muhasebeci.

Ḥaşīr: Etrafını sarmak.

Ḥasīse: Ufak, değersiz.

Ḥaşr: Sıkışıklık.

Ḥatā-endīş: Günahtan korkan.

Ḥaṭve-rīz: Adım attıkça.

Hāver: Doğu.

Ḥaybet: Mahrumiyet. Me'yus ve mahrum olmak.

Ḥayme-nişin: Çadırdan oturan. Göçebe.

Ḥayt-ebayaz: Fecir zamanı ufukta beliren ve gittikçe artan sabah ağartısı.

Hayza: Kolera hastalığı.

Ḥaz: Sansar. Postu kıymetli bir tür hayvan.

Hebb: Uykudan uyanma.

Hechr: Ayrılık.

Heft-gūn: Yedi renk, yedi çeşit.

Hem-çü: Onun gibi.

Hem-firāş: Zevce. Karı.

Hem-kāse: Çanak arkadaşı. Yediği ayrı gitmeyen.

Hemtā: Eşit, denk, müsavi.

Hem-vār: Çarpık, düzgün olmayan.

Hencāre: Usul, yol, kaide, kural.

Hengām: Zaman, devir, çağ, sıra, vakit, mevsim.

Hengāme-çīn: Gürültü, şamata.

Herze: Boş, saçma sapan söz.

Herze-gū: Saçma sapan konuşan. Lüzumsuz ve mânasız söz söyleyen.

Hestī: Varlık. Var olma. Mevcudiyet.

Heştūm: Sekizinci.

Hevā-kār: Günah işlere hevesli. Hevâ ve hevesine bağlı.

Hevl-nāk: Korkulu, korkunç.

Heycā: Cenk, cidal, vuruşma, birbirini öldürme, kıtal.

Hezār: Bin. Pek çok.

Hezl: Ciddiyetten uzak uydurma söz.

Hıdīv: Vâli.

Ḥıfz: Koruma, muhafaza.

Ḥınnā-zed: Kına yakmak, kına çalmak.

Hırāş: Tırmalayan, kazıyan.

Ḥired: Akıl, fikir. Düşünce ve anlayış kuvvesi.

Ḥired-mend: Akıllı, anlayışlı.

Ḥirmān: Mahrum olma.

Ḥırs: Ayı.

Ḥırz: Melce. Sığınılacak yer.

Ḥırz-ı cān: Canı gibi saklama.

Ḥışb u rehā: Bolluk ve bereket.

Ḥışm-nāk: Hiddetli. Öfkeli.

Ḥıṭbe: Bir kadının nikâhına talip olmaktır.

Ḥıṭta: Diyar, ülke, memleket.

Ḥicāb: Perde. Örtü. Utanma. Kendini kusurlu bilip insanlar arasından çekilmek. Men'etmek. Allah ile kul arasındaki perde. Setretmek. Gizlemek.

Ḥidīv: Vezir.

Ḥīk: Hayvan derisinden yapılan tulum.

Ḥil'at-i hestī: Varlık elbisesi.

Hīme: Kütük, odun.

Himye: Perhiz. Yiyecek ve içecekte sıhhat için gösterilen ihtimam ve dikkat.

Ḥink: Kır at.

Ḥirām: Sallanma, salına salına naz ve edâ ile yürüme.

Ḥirīdār: Alıcı, müşteri, talip.

Ḥirmen: Harman.

Ḥiṣāl: Hasletler, huylar, tabiatlar. Ahlāk.

Ḥitne: Kadın sünneti.

- hîz**: Atılan, kalkan, sıçrayan.
Hîzüm: Yakacak odun.
Hîzüm-gîr: Odun tutuşturan.
Höd: Kendi. Miğfer, baş zırhı.
Ḥüb: Güzel, hoş.
Ḥucr: Ḥacr: Kucak, ağuş.
Hüd: Zırh başlık, miğfer.
Ḥuffāş: Yarasa, gece kuşu.
Ḥufte-gān: Yatmış olanlar, yatıp uyumuş olan kişiler.
Ḥufte-gān-ı ḵubūr: Kabirlerinde yatıp uyumuş olanlar.
Ḥūk: Domuz.
Hū-keşān: Hū çeken.
Ḥum: Şarap küpü. İçine şarap doldurulan küp.
Ḥūn-āşām: Kan içen, kan içici.
Ḥūn-bār: Kan yağdıran, kan yağdırıcı.
Ḥūn-rîz: Kan dökücü, kan döken, kan akıtan.
Ḥurd u büzürg: Küçük ve büyük.
Ḥurd: Kırık. Ufak.
Ḥürde: Yenilmiş.
Ḥurde-bîn: Mikroskop.
Ḥurşîd: Güneş, âfitâb, hûr, mihr, şems.
Ḥurūş: Coşma. Gürültü. şamata. Telaş.
Ḥusūf: Ay tutulması.
Hūş: Akıl, fikir, zekâ, iyi ile kötüyü ayırma hissi.
Ḥuşk: Kuru.
Huşyār: Uyanık, akıllı, zeki. Ayık. Uslu.
Ḥuten: Çin'in kuzeyi ile Türkistan topraklarına verilen ad. Misk âhûsuyla meşhurdur.
Ḥuyūt: İpler, teller.
Hübūt: Yeryüzüne iniş.
Hüner-verān: Becerikliler. Ustalar. Mahâret sahipleri.
Ḥürrem: Sevinçli. Ferahlık veren. Hoş. Güler yüzlü.
Hüşyār: Uyanık, akıllı, zeki. Ayık. Uslu.
Ḥ'āhān: İstekli, arzulu, talip.
Ḥ'āhiş: Fazla arzu, isteyiş.
Ḥ'ār u şāğır: Hor, hakir, âdi ve aşağılık kimse.
Ḥ'ār: Hor, hakir, âdi. Aşağı.
Ḥ'āst-gārān: Hevesli, İstekli olanlar.
İdmār: Kalpte gizlemek, saklamak. Belli etmemek.
İssı: Sıcaklık, hararet. Sıcak.
İyāl: Bir adamın üzerine nafakasını vermek vacip olan, kendilerini geçindirdiği kimseler.
İbrām: İsrarla rica etmek. Usandırmak.
İctirā: Cesaret etme, cür'et etme, yeltenme, atılma.
İgmāz: Müsamaha etmek. Görmemezliğe gelmek.
İhdā: Hediye.
İḥfā: Saklamak. Gizlemek. Ketmetmek. Gizlenilmek.
İḥşā: Vehmetmek. Ezberlemek.
İḥtilāc-ı dîde: Göz seğırtmesi.
İḥtirāk: Bir gezegenin güneşe yaklaşması. Yanmak.
İḥzār: Hazırlamak. Huzura getirmek. Mahkemeye gelmeyenleri cebren getirme müzekkeresi.
İḵād: Yakma, yakılma.
İḵdām: Gayret ve sebat ile çalışmak. İlerlemeye gayret etmek. Devamlı çalışmak. İlerlemek.
İḵrār: Açıkça söylemek. Kabul ve tasdik etmek. İtiraf.
İḵtizā: Lazım gelme, gerekme. Gerek.
İlkā: Koymak, bırakmak. Terk itmek. Öne atmak.
İlzām: Söz ve fikirde galibiyet. İsnat ve ispat etmek.
İnhā: Bir hususu resmen bildirme, tebliğ. Ulaştırma.
İn'ām: Nimet vermek. İhsan etmek. Doğruya sevk etmek, hidayete ulaştırmak. İyilik etmek, bahşiş vermek.
İneb: Üzüm.
İ'lām: Elem vermek. Rencide etmek.
İ'rāz: Yüz çevirme, başka tarafa dönme. Utanma.
İşāl: Ulaştırmak, vasıl etmek. Yetiştirmek.
İşār: Dökmek, serpmek. Saçmak.
İşbi': Parmak. Ölçü parmağı, arşının yirmi dörtte biri.
İşgā: Dinlemek, kulak vermek.
İşkāl: Ağırlık noktası.
İstāde: Ayakta durmuş.
İsti'dād: İnsanlara ve sâir mahluklara tevdi buyurduğu kabiliyet kuvveleri.
İstibşār: Basiretli olmak. Hesaplı, düşünceli iş yapmak.
İstifrāğ: Kusmak. Mümkün olanı sarf etmek.
İstifsār: İfâde isteme. Sorma. Sorup anlama.
İstihsān: Beğenmek. Hoşlanmak.
İstikbār: Ehemmiyet verme. Kibir, gurur. Mağrurluk.
İstincā: Birisinden maksadını istihsal etmek.
İlm-i Halde: Pislikten temizlenmek. Taharetlenmek.

İsti' cāl: Acele olmasını istemek. Acele etmek.
İsti' dād: Bir şeyin kabulüne ve kazanılmasına olan fitrî meyil. Kabiliyet. Akıllılık. Anlayışlılık.
İşār: Birlikte geçinmek. Hoş geçinmek.
İşkeste: Kırık, bitik. Kırılmış.
İş'āl: Şu'lelendirmek. Yaymak, alevlendirmek. Tutuşturmak.
İşrāf: Yüksek bir yere çıkma. Yüksek bir yerden bakıp anlama.
İtāb u İkāb: Rencide ve eziyet etmek.
İtāb: Tekdir etmek. Şiddetle hitap etmek. Azarlamak. Terslemek. Rencide etmek.
İttiḥāz: Kabul etmek.
İzbaḥ ibnek: Oğlunu kurban et.
İzid: Allah.
İz'an: Basiret. Anlayış. Teslim olup itaat etmek. Akıl. Zekâ. İnanç. İdrak. Bilmek.
Kābīn: Mehir.
Ḳabūle erzān: Kabule lâyıık.
Ḳadd: Boy.
Ḳadd-firāz: Boyu uzamak. Boy atmak.
Ḳaḥṭ u ḡalā: Kıtılık pahalılık.
Ḳāḳum-pūş: Kürk giyen.
Kālā: Sermaye.
Kām: İstek. Arzu. Maksat. Murad. Dilek. Lezzet. Ağzın üstü. Damak. Koyun, sığır ağılı. Ağaç. Kilit.
Kām-baḥş: Herkesin dileğini yerine getiren. Bağışçı.
Kām-ı māhī: Balığın damağı.
Ḳam': Kırmak. Başına vurmak. Bir sese kulak verip dinlemek.
Ḳan yalaşmak: Birbirinin kanını yalayarak kan kardeşi olmak.
Ḳand: Şeker, şeker kamışının donmuş suyu.
Ḳand-pend: Tatlı öğüt.
Ka'r: Derinlik. Dip. Nihayet.
Ḳār: İş. Güç. Amel. Fiil. Kazanç.
Kār-ger: Etki yapan, tesir eden. Karışık rüyalar.
Ḳarīne: İpucu. Tahmin.
Kārīz: Keriz. Yer altı lâğımı.
Kar': Vurmak. Çakmak. Kapı çalmak. Savt. Avâz. Ses.
Kār-sāz: Becerikli, elinden her iş gelen.
Ḳaṭāre: Kuyudan veya başka bir yerden damlayan su.
Kavvāl: Şarkıcı.
Ḳaz: İpek.
Ḳazā-i vaṭar: Abdest bozmak.
Kebg: Keklik.
Kebş: Gebeş. Koyunun erkeğı. Koç.
Kebūd: Mavi. Gök rengi.
Kec: Eğri, çarpık.
Kecāve: Deve üstüne konulan bir cins tahtirevan.
Kecbin: Şaşı. Eğri gören. Yanlış ve ters düşüren.
Keçel: Baş kel olan kişi.
Ked: Ev. Hâne.
Kedd: Çalışma. Çabalama. İş. Emek.
Kef: Avuç. Ayağın altı, tabanı. Avuç dolusu.
Kef: Köpük.
Kefāf: Yaşayacak kadar rızık.
Keffeteyn: Terazinin iki gözü.
Kefş: Ayakkabı, pabuç.
Kefşin: Ayakkabı.
Kehkeşān: Samanyolu. Saman uğrusu.
Kehvāre: Beşik.
Kejdüm: Akrep burcu.
Kelb-i' aḳūr: Azgın ve ısırgan köpek.
Kelle-pūş: Baş örtüsü. Baş örtten şey.
Kend: Bir kimsenin nimetini ve iyiliğini bilmeyip inkâr etmek.
Kenīzek: Küçük cariye.
Kesād: Alış veriş durgunluğu. Kıtılık. Eksiklik. Verimsizlik.
Kesel: Tembellik, uyuşukluk. Yorgunluk. Ağırılık.
Kesil: Gevşek, uyuşuk, güçsüz.
Keşt: Seyir ve temâşâ etmek. Gezmek.
Kevkeb: Yıldız. Parıldamak.
Keyd: Tuzak. Hile, Men etmek.
Keyfer: Karşılık, mukabil. Mükâfat veya ceza.
Keyvān: Zuhal, Satürn gezegeni.
Ḳıbtī: Kıbt soyundan. Çingene.
Ḳıṭār: Deve katarı.
Kihter: Yaşça en küçük olan.
Kilāb: Köpekler.
Kilīsā: Kilise.
Kīne: Kin. Gizli düşmanlık.
Kīr: Katran, zift.
Kirm: Böcek kurdu.
Kiş: Din, mezhep.
Kiş: Keten kumaş.
Kişt: Tarla. Ekin ekme yeri.
Kişt-zār: Ekin bahçesi. Tarla.
Köhne-bahār: Sonbahar.
Ḳufl: Kilit, sürgü.
Ḳufūl: Seferden veya yolculuktan dönme.
Kūh u deşt: Dağ ve ova.

Kūh: Dağ.	Lu'bet-bāz: Hayal oyunu veya kukla oynatan.
Ḳulḳul: Şen, çevik, atik. Bir şeyin deprenmesiyle çıkan ses.	Oyuncu.
Ḳullāb: Çengel, kanca. Ucu eğri nesne.	Lü'āb: Tükürük. Salya.
Ḳulzūm: Deniz, bahir. Kızıl deniz.	Māde vü ner: Kadın ve erkek.
Ḳulzūm-i katran: Katran denizi.	Mağmūm: Gamlı, kederli. Bulutlu, kapalı, sıkıntılı.
Ḳurbe: Yakınlık.	Maḥāḳ: Her Arabi ayın son üç gecesi.
Ḳur'a: Talih denemek maksadı ile çekilen kapalı pusla veya fal açma.	Mah-ı tābān: Parlak ay.
Ḳurre: Parlaklık. Gözün parlak ve nurlu olması.	Maḥkūk: Kalemle kazınmış, hakkedilmiş.
Kūs: Davul, kös. Dümbelek.	Maḥmil: Haremeyn'e hacı kafilesi ile birlikte gönderilen hediyeler. Deve üzerine konulan sepet. Mahfe. Sürre.
Ḳūt: Yaşatacak gıda, rızk. Kuvvetlendirmek.	Māh-ṭābān: Parlak ay.
Kūtāh: Kūteh. Kısa, boysuz.	Maḥz: Saf. Halis. Katıksız. Sadece. Ta kendisi.
Ḳuvā: Hisler. Hasseler. Takatler. Güçler.	Maḳdūr: Güç. Kuvvet. Kudret. Takdir olunmuş. Allah'ın takdiri. Daha evvelden takdir olunmuş.
Kūze: Testi.	Maḳ'ad-ı sincāb: Sincap yuvası.
Kūb: Cümle. Bütün.	Maḳsūm: Taksim edilmiş, ayrılmış, bölünmüş. Kısmet, nasip.
Kūhl: Göz ilacı.	Mānend: Benzer. Gibi.
Kūh-sār: Dağ tepesi. Dağlık yer.	Ma'in: Saf, akar su. Göz önünde akan su. Cennet şerbeti.
Kūnām: Yabani hayvan ini. Arslan yatağı.	Ma'kūs: Aks olunmuş, tersine dönmüş, baş aşağı olmuş.
Kūnān: Yapararak. Ederek. Yapan. Eden.	Ma'rifet-kūs: Marifet öldüren.
Kūrbet: Sıkıntı. Tasa. Keder. Belâ. Musibet.	Ma'zül: İşinden çıkarılmış, kovulmuş, azledilmiş.
Kūsiste: Gevşek, uyuşuk, tembel. Kopuk, kopmuş.	Mār: Yılan.
Kūster: Döşeyen.	Maşāff -ı ḥaşr: Mahşer yeri.
Kūşād: Açılış, açılma, açma. Bir cins ok atma şekli.	Mātem-ālūde: Yasa boğulmuş.
Kūşte: Öldürülmüş, maktul.	Maṭrūd: Kovulmuş.
Lābüdd: Çok lâzım. Elzem. Gerekli. Mutlaka.	Mebrez: Abdesthane.
Lağziş-i pā: Ayağın kayması.	Medḥāl: Girilecek taraf. Dahil olacak yer. Giriş. Önsöz. Mukaddeme.
Laḥlaḥa: Güzel kokuların karışmasından meydana gelen koku. Anber, misk, kâfur, lâden gibi güzel kokularla yapılan bir nevi macun, şemâme.	Medḥūş: Dehşete uğramış. Şaşırılmış. Korkmuş.
Lāḥt: Bir şeyin parçası, cüz'ü.	Meflūk: Yoksun, miskin.
Laḳve: Ağız çarpılması.	Mefrūş: Döşenmiş.
Lāne: Yuva.	Meftül: Bükülmüş, kıvrılmış. Fital hâline getirilmiş.
Lāşe: Kokmuş et parçası.	Mehān: Küçümsenmiş. Küçük görülmüş.
Lā-tezer-gūyān: Üstüne söz söylenemeyen.	Mehār: Dizgin, yular.
Lec: Tepişme.	Mehd: Hazırlanmak.
Le'im: Alçak, deni, rezil, zelil, levim edilen. Cimri. Mayası bozuk ve kötü.	Meh-i tābān: Parlayan ay. Parlak ay. .
Leked: Lâzım olmak.	Mehīb: İnsanın kendisinden korktuğu. Heybetli, azametli, korkunç kimse. Arslan, Esed, Gazanfer.
Lems: Beş duygudan biri, dokunma duygusu.	Mehmiz: Mahmuz. Binilen hayvanın sür'atini arttırmak maksadıyla dürtme için potin yahut çizmenin ökçesine takılan demirden yapılmış alet.
Lenger- endāz: Limanda demir atmış olan gemi.	Mekhūl: Sürmeli. Sürme çekilmiş.
Lerzān: Titrek, titreyerek.	Mekr u rīv: Hile. Yalan dolan.
Li'ām: Alçak ve zelil kimseler. Cimri insanlar.	
Līḳa: Eskiden mürekkep hokkalarına konulan ham ipek.	
Likām: Hayvanın ağızına takılan gem. Dizgin.	

Mekr u rüyā: Yalan dolan.	Muḳarrer: Takkir edilmiş. Muhakkak.
Mekr: Hile. Aldatma. Oyun. Düzen.	Muktezā: Lâzım gelen.
Menāl: Sahip olunan şey.	Mūmiyā: Mumya.
Mengūş: Küpe.	Mūmiyān: Belleri ince olan güzeller.
Menḫūs: Uğursuz, kötü.	Mu'ānid: İnatçı. Dediğim dedik.
Menkūb: Gözden düşmüş. Talihsiz.	Mu'īn: Yardımcı. Muâvin. İane eden.
Me'nūs: Alışılmış. Alışık. Ünsiyet edilmiş.	Mu'tād: Âdet. Âdet edilen iş. İtiyat edilen.
Beğenilmiş. Merğub.	Alışılmış olan.
Merdūm: İnsan. Adam.	Mu'terif: İtiraf eden.
Merg: Tükürük. Ölüm. Sebze.	Mūr: Karınca.
Merğzār: Çayırılık, çimenli ve sulak yer. Mer'a.	Muraşşā: Kıymetli taşlarla bezenmiş.
Merih Gezegeni, Sakıt.	Muṭā' : Kendine itaat olunan. Sözü dinlenen.
Merz: Toprak, yer.	Muṭ'am: Yiyeceği, içeceği çok olan.
Mesāk: Bir şey ileri sürmek. Sevk edilecek yer.	Muṭrib: Çalan, çalgıcı. Söyleyen, hânende.
Mesihā: Hz. İsa' nın isimlerinden biri.	Muvāfıḳ: Uygun, yerinde. Denk.
Mesmūm: Zehirlenmiş. Ağu katılmış. Zehirli.	Mūy: Kıl, saç, tel.
Mess: Dokunmak.	Muzır: Zıyan veren, zararlı, zarara sokan.
Meşāmm: Burunlar. Koklama duyusunun	Muzṭar: Zorlanmış.
yerleri.	Mūdām: Devam eden. Sürekli. Dâim ve bâki
Meşhūn: Dolu. Dopdolu.	olan. Müptela olan.
Meş'ar: Bilecek yer. Hasse. Duygu.	Mūdde' ā: İddia olunan. Asılsız iddia.
Metā': Menfaat. Kıymetli eşya. Tüccar malı.	Müfid: İfâde eden, meramı güzel anlatan.
Mevc: Dalga. Titreşim.	Mânalı, mânidâr. Faydalı, faydayı mucip olan.
Mevc-hiz: Dalga kaldıran.	Mütalaasından istifâde olunan.
Mevhūb: Verilmiş, hibe olunmuş, bağışlanmış.	Mühin: İhanet eden. Tahkir. Alçak. Hâin.
Mey-fūruş: Şarap satan, meyhâneci, şarapçı.	Müjgān: Kirpik.
Meymene: Sağ taraf.	Mülket: Mülk. Memleket. Ülke.
Meysere: Sol taraf.	Mümteni' : İmkansız. Çekinen, imtina eden.
Mezid: Çoğalma. Ziyade etme.	Münhall: Çözölmüş, çözülen.
Mışbāh: Kandil, çıra, meşale.	Münḳād: Boyun eğen.
Micmer: Buhurdan.	Mün'im: Çok kıymetli ve nazlı olarak
Miḫ: Çivi.	büyütölmüş.
Mihr-i münir: Güneşin aydınlığı, parlaklığı.	Mürd: Ölü, ölmüş.
Mihter: Daha büyük. Daha ulu.	Mürde: Ölmüş, ölü.
Mil: İğne gibi ince ve uzun bir alet. Göze sürme	Mürr: Acı. Arap beldesinde bir ağacın zamkı.
çekecek alet. Ucu sivri çelik kalem.	Müşelles: Üç, üçlü. Üç köşeli olan. Üçgen.
Minşār: Testere, biçki.	Müstedām: Sürekli. Devamlı.
Mişkab: Matkap.	Müstenker: İnkâr edilmiş.
Miyāne: Ara. Orta, vasat. Ortaya serilen halı.	Müstevda' : Emanet bırakılan.
Gerdanlığın ortasındaki büyük inci.	Müşāmm: Burun.
Mū-be-mū: Tel tel, kıl kıl. Birer birer. İnceden	Müşk-pāş: Misk saçan.
inceye, çok dikkatle.	Müşt: Avuç.
Mubşar: Görücü, gösterici, görünen, bilici,	Müşte' il: Yanan, tutuşan, alevlenen.
bildirici, vazih ve âşikâr.	Müte'al: Âli, büyük.
Muğaylān: Zakkum. Zakkum ağacı. Ebu Cehil	Nāb: Katıksız, hâlis, saf. Oluk. Berrak.
karpuzu denilen portakal büyüklüğünde meyvesi	Nā-bekār: İşsiz, işe yaramaz.
çok acı bir nebat. Çölde yetişen bir nevi dikenli	Nā-binā: Kör.
çalı. Karga kabağı diye de adlandırılır.	Nā-būd: Yok olan, bulunmayan.
Muḫābā: Korku, perva, havf, çekingenlik.	Nādān: Cahil, bilmez, haddini bilmez.
Muhtelis: Beylik maldan çalan. Çalıp çırpan.	

Nāfe: Misk âhusu denen hayvanın göbeğinden çıkarılan bir çeşit koku, misk. Derisi kürk yapımında kullanılan hayvanların postlarının karnı altındaki deri kısmı. Sevgilinin saçı.
Naft: Çam yağı.
Nā-gāh: Birdenbire, ansızın, hemen.
Nā-gehān: Birdenbire, ansızın, âniden.
Naḥcīr: Avlak. Av hayvanı. Yaban keçisi.
Nāhīd: Venüs, Zühre, Çulpan. Yeni yetişmiş genç kız
Nahīk-ı hīmār: Eşek anırması.
Naḥl: Hurma ağacı. Gelinleri süslemek için kullanılan bir süs bitkisi.
Naḥl-ümmid: Boş ümit.
Naḥs: Zayıf.
Nā-ḥursend: Kanaat etmeyen. Aç gözlü.
Nā-ḥuvāsten: İstememek.
Naḥvet: Kibir, gurur.
Nāḥa: Dişi deve.
Nā-kām: Muradına eremeyen, tali'siz.
Naḥş u tebāh: Eksik ve bozuk.
Nāle: İnilti, figân. Kamış kalem. Kamış düdüğü. Şeker kamışı.
Nāmzed: Nişanlı, aday.
Nān: Ekmek.
Nān-ı ḥuşk: Kuru ekmek.
Na'1: Nal.
Na'1: Oturulacak yerlerin en aşağısı.
Nā-sipās: Nankör. Şükretmeyen.
Nāşiye: Nisyân edici, unutucu.
Nā-süfte: Delinmemiş, deliksiz.
Nebāḥ: Köpek havlaması. Yılan seslenişi. Keçi ve geyik inleyişi.
Nebīre: Torun.
Nebt: Bitme, yerden çıkma. Meydana gelme. Ot.
Nefād: Bitip tükenmek, yok olmak.
Nehīb: Korku, dehşet, ürküntü. Yağmacı, çapulcu.
Nehzat: Hareket, davranma, kalkışma. Yola çıkma.
Nekāl: Şiddetli azap. İşkence. İbret.
Nekbet: Talihsizlik, şanssızlık, bahtsızlık. Musibet, felâket. Düşkünlük.
Nekbet: Talihsizlik. Musibet, felâket. Düşkünlük.
Nemek-dān: Tuzluk, tuz kabı.
Nemmām: Dedikoducu. Koğucu.
Nerre-i şīr: Erkek aslan.
Nesāyim: Hafif ve lâtif rüzgarlar.
Nessāc: Dokuyucu. Dokuyan.
Neşheb: Neşheb ayı.
Neşr-i 'itrī: Güzel koku yayma.
Neşv u nemā: Yetişip büyüme.
Nevā: Ses, sadâ.
Nevāḥt: Okşama. Saz çalma.
Nevāl: Nasip.
Nevāziş: Okşayış.
Neverd: Gezen, dolaşan.
Nev-ḥīz: Yeni yetişmiş. Taze.
Nevmīd: Ümitsiz, ümidi kırık. Me'yûs.
Nezdīk: Yakın, karīb.
Nigāl: Ateşli kömür parçası. Kor.
Nigehbān: Gözcü, gözetici, bekçi.
Nigev: Nīk: İyi, güzel, hoş.
Nīgū-kār: İyi iş işleyen.
Nihād: Huy, tabiat, yaratılış.
Nīk: İyi, güzel, hoş.
Niḥab: Yüz örtüsü, peçe, perde.
Niḥāb: Yüz örtüsü, peçe. Perde.
Nīk-kirdār: Hareket ve davranışları iyi beğenilir olan.
Nīm-küşte: Yarı öldürülmüş, yarı kesilmiş olan.
Nīreng: Hile. Yalan.
Nīrūmend: Güçlü, kuvvetli, zorlu.
Nişār: Saçmak, dağıtmak. Vermek.
Nişest: Oturan.
Niṭāḥ: Hizmet kuşağını kuşanmak, işe sıkı başlamak.
Niṭāḥ: Kemer, kuşak. Kuşak yeri. Peştamal.
Nizā': Çekişme. Kavga.
Nīze: Mızrak.
Nuḥūset: Uğursuzluk.
Nuḥust: Birinci, ilk, evvel.
Nuḥre: Külçe hâlinde gümüş.
Nūş: İçen, içici. Tatlı şerbet gibi içilecek şey. Zevk ve safâ.
Nūh-eflāk: Dokuz gök.
Nūh-gāne: Dokuzluk.
Nūh-şad u sī: Dokuz bin otuz.
Nūḥūset: Yaramazlık, uğursuzluk.
Nūḥust-ı Receb: Recep ayının ilk Cuma gecesi.
Nūmāyān: Görünen, aşikâr olan, gözükücü olan. Parlayan.
Nūvāziş: Okşama, iltifat, gönül alma.
Nūzhet: Neşe, eğlence, eğlenilecek yer.
Ömr zāyi' -şūde: Ömrünü boşa geçiren.
Uḥde: Dügüm, karışık, zor iş.
Uḥde-gūşā: Müşküleri yenen.
Unf: Şiddet, sertlik.

Öd: Bir hoş kokulu buhur. Ağaç parçası. Budak.
Pā-der-gil: Ayağı çamurda.
Pās-bān: Gece bekçisi.
Pāş: Serpen. Saçan. Dağitan.
Pāşān: Saçan. Saçıcı.
Pā-tār: Ayak kılı.
Pāyān: Kenar, son nihayet, uç. Tas: Ehl-i tarikatin ulaşacağı birlik âlemi. Akıbet.
Pāydār: Yerleşmiş, sürekli.
Pāymāl: Ayak altında kalmış, mahvolmuş, sürünmüş.
Peççe-i ‘uşfūr: Serçe kuşunun yavrusu.
Pedīd: Aşıkâr, görünür, açık, belli.
Pehlūs: Bedenin iki yanından biri.
Pelās: Çul, aba. Eski kilim, keçe vs.
Pelīd: Ahmak, sersem, bön, budala. Rezil ve alçak kimse.
Penāh: Sığınma. Sığınacak yer. Dayandığı nokta.
Pençe-i gürg: Kurt ve ya canavar pençesi.
Penīr: Peynir.
Per-cünbān: Uçmak.
Perdaht: Düzeltme, temizleme.
Perdāz: Düzenleyen.
Perde-bīrūn: Utanmaz, açık saçık konuşan.
Perdegiyān: Namuslu kadınlar.
Perestiş: Tapınmak. İbadet etmek.
Pergār: Pergel.
Per-gār: Pergel. Daire çizmeğe mahsus alet.
Perhiz: Sakınmak, çekinmek. Vücuda zararlı ve tıbben muzır; dinen zevk veren şeylerden sakınmak. Hastalıkta bazı yiyecek ve içeceklerden sakınmak.
Perrān: Uçan, uçucu.
Per-tāb: Atılma. Uzağa düşen ok veya başka bir şey.
Pertev: Işık, parlaklık.
Pertev-bār: Işıklı.
Per-tāb: Atılma. Sıçrama. Uzağa düşen ok veya başka bir şey.
Pervāz: Kanat açmak, uçmak.
Perveriş: Besleme. Beslenme. Terbiye etme. Yetiştirilme, eğitilme. İlerleme.
Pes: Arka, art, geri.
Pesend: Beğenmek, kabul eylemek.
Pesen-dīde: Beğenilmiş, seçilmiş.
Pesīn: Sonraki, gerideki, en son.
Pest: Alçak, aşağı. Hafif.
Peşe: Sivrisinek.
Peşşe: Sivrisinek.
Pey: İz, işaret, nişan. Ard, arka.

Peymā: Ölçen, ölçücü.
Peymāy: Tartıcı, ölçücü.
Pey-rev: Arkası sıra giden, peşinden giden, uyan.
Peyvend: Ulaşma, varma, vasıl olma. Bağ, Alâka.
Pezīr: Kabul eden, olan, olabilen.
Pīçān: Kıvrım kıvrım, büküm büküm.
Pīl: Fil.
Pīl-ten: Fil vücutlu, fil gibi.
Pīrā: Süsleyici, düzenleyici, donatıcı.
Pīrāhen: Gömlek.
Pīrāmen: Çevre, etraf, yan.
Piste: Fıstık. Güzel. Eşsiz, değerli şey.
Pister: Yatak, döşek.
Pīş-āheng: Önde giden, öne düşen.
Pīş-gāh: Pîş-geh. Huzur. Makam.
Pīş-i Nemrūd: Nemrud'un huzuru.
Pūş: Giysi.
Pūşidegān: Örtülü, örtülmüş olanlar.
Pūyān: Koşan, seğirten.
Pūziş: Özür, mâzeret.
Pül-i şırāt: Sırat köprüsü.
Pür-çin: Çok buruşuk, çok bükülmüş ve karışık.
Pür-dūd: Çok tüten, çok dumanlı.
Pür-ḥaṭar: Tehlikesi çok.
Pürsiden: Sormak, araştırmak.
Pürsîş: Soruş, sorma, sual ediş.
Püser: Erkek çocuk, oğul.
Püş: Sırt, arka.
Rāhl: Yola çıkmak.
Raḥne: Yara. Bozukluk. Gedik. Zarar.
Raḥş: Parlak. Güzel.
Raḥ-tābān: Işıklı yol.
Ramād: Kül.
Rāmih: Süngü batıran, mızrak saplayan.
Rāmī: Ok atıcı. Çok itaatkâr olan.
Rāmih: Süngü batıran, mızrak saplayan.
Rāst-peyām: Doğru haber.
Ra'ūf: Esirgeyen.
Redīf: Arkadan gelen, birisinin ardından giden.
Reftār: Salınarak yürüme, yürüyüş, gidiş.
Rehā: Kurtuluş, kurtulma. Halâs.
Reh-nümā: Kılavuz. Yol gösteren.
Reh-revān: Yola giren, yolunda.
Reh-vār: Rāh-vār. Sarsmadan yürüyen at.
Rehzen: Yol kesen, haydut.
Remīm: Kemiğin çürümesi. Çürük.
Renc u ‘anā: Sıkıntı ve zorluk.

Renc: Sıkıntı, zahmet, eziyet. Ağrı, sızı. Öfke, gazap, hışım.
Resān: Yetişenler, ulaşanlar, getirenler.
Reşed: Hayır. Rahmet. Hidayet.
Reşk: Kıskançlık. Kıskanma.
Reşk-i sürüş: Meleklerin kıskandığı kişi.
Revgān: Rugan. Yağ.
Revzen: Pencere.
Rez: Asma, bağ kütüğü.
Rezm-gāh: Savaş meydanı.
Rızā-cūy: Râzı etmeye çalışma.
Ri'e: Akciğer.
Rif'at-i şān: Âlişan.
Rîh: Rüzgar, yel.
Rihlet: Göç. Ölüm.
Rismān: İp, halat.
Rîş: Yara. Yaralı. Kıl, tüy. Kuş kanadı. Sakal.
Rişte: Tel, iplik.
Rîv-i dîv: Şeytanın hilesi.
Rîz: Döken, saçan, akıtan.
Rîzān: Akan, dökülen.
Rîze: Parça, kırıntı.
Rub^ç-1 meskūn: Dünyanın kara olan dörtte bir kısmı.
Ruḥ: Yanak. Yüz.
Ruḥsā: Yüz sürmek.
Rūşen: Âşikâr, parlak.
Ruṭūbet: Yaşlık, nem, ıslaklık.
Rūz-1 'işret: İçki. Alkollü meşrubat. İçki içme. Alkollü içki kullanma günü.
Rübā: Kapan, çalan, alan.
-sā: āsā, gibi.
Sāhib-i hūş: Akıl, fikir sahibi.
Saḥn: Kırık.
Şaḥre-i şammā: Sert kaya.
Saḥt-dil: Katı yürekli.
Sāḳ: Sap.
Saḳar: Cehennem'in bir adı.
Saḳf u ferş: Yer ve gök.
Saḳlāb: Slav ırkı.
Sāl: Sene, yıl.
Şamem: Sağrılık.
Sāmi: Yüksek, yüce, ref.
Şammā: Sağlam ve sert yer. Katı ve son kaya.
Şān: Arkadan gelen, ikinci.
Şan: Benzer, andırır.
Sān: Parça.
Sa' d: Kutlu, uğurlu.
Sebbābe: Şehâdet parmağı. Sağ elin baştan ikinci parmağı.
Sebil: Büyük yol.
Seb^ç şidād: Yedi gök.
Seg: Köpek.
Seḥā: Cömertlik, el açıklığı.
Seḥāb: Bulut, karanlık.
Sehî: Fidan gibi boy.
Semm: Zehir, agu.
Semmü'l-fār: Sıçanotu.
Semt: Yön, taraf, cihet.
Semūm: Sam yeli, sıcak rüzgar.
Sencide: Ölçülü, tartılı, yerinde.
Seng: Vezin. Ağırlık. Taş.
Seng-i ḥārā: Mermer taşı, pek sert taş.
Nümā: Gösteren.
Seng-i ḥārā: Pek sert taş, kaya.
Sengin: Taştan olan, taştan yapılmış.
Sentūr: Tokmaklarla çalınan bir çeşit çalgı.
Ser ü bün: Kökten uca. Baştan sona.
Ser-efgende: Başı önde. Yaptığından utanmış.
Ser-firāz: Başı yukarıda, üstün.
Ser-fürū: Baş eğme. Söz dinleme. İtaat, inkıyad.
Ser-geşte: Başı dönmüş.
Ser-hengān: Yasakçılar. Çavuşlar.
Ser-i müy: Kıl ucu. Pek az şey.
Sermā: Kış, soğuk.
Sermed: Dâimî, sürekli, ebedî, ezeli. Uzun gece.
Ser-mū: Kıl kadar, pek az şey.
Ser-nigūn: Baş aşağı olmuş. Tersine dönmüş. Bahtsız.
Ser-nüvişt: Yazı başlığı. Başa yazılan, alın yazısı. Kader, mukadderat.
Ser-pestān: Âzâde, mukayyet olmayan.
Ser-pūş: Başlık.
Ser-rişte: İpucu, tutamak.
Ser-şār: Ağzına kadar dolu. Dökülecek derecede dolu. İleri giden, sınırı aşan.
Ser-tā-pā: Baştan aşağı.
Ser-tîz: İnce uçlu. Keskin uçlu.
Serv: Cömertlik, mürüvvet.
Seterven: Kısır. Doğuramayan.
Sevā: Beraber olma. Beraberlik. Denk, müsâvi.
Sevgend: Yemin.
Seviyy: Bir, beraber. Düz, doğru.
Seyl: Sel.
Seyyāl: Akıcı.
Şıfru'1-yed: Mahrum, eli boş.
Sırme: Bulut parçası.
Sifāl: Çanak.
Silizen: Tokat vuran, şamar atan, döven.

Sîm-âb: Civa.
Sîmîn: Değerli. Pahalı.
Simt: Boncuk veya inci dizilmiş iplik.
Sîne-figâr: Sinesi yaralı.
Sipenc: Konaklama yeri, misafîrhane. Dünya. Misafir.
Sipürz: Dalak.
Sîr-âb: Taze, körpe.
Sirişt: Yaradılış, hilkat, huy, tabiat.
Sirķîn: Kuru davar tersi.
Sî-sâle: Otuz yaşında.
Sitâre: Yıldız.
Siyâdet: Seyyidlik.
Siyeh-çerde: Kara yağız.
Sû-be-sû: Taraf taraf. Her tarafa. Her yanda.
Sûd u ziyân: Fayda ve zarar.
Sûd: Kara.
Sûde: Ezilmiş, dövülmüş. Sürmüş, sürülmüş.
Sûde-i fesân itmek: Bilemek.
Sûd-mend: Kazançlı, faydalı, kârlı.
Sûg-vâr: Kederli, tasalı.
Sûmnât: Hindistan'da meşhur bir puthâne.
Sun^ç: Yapmak. Eser, yapılan iş. Te'sir. .
Sûr: Şenlik, düğün, ziyafet.
Sûrâh: Delik.
Sutûde: Övülmüş, methedilmiş. Övülmeye değer.
Şuver: Boynuz. sûret.
Sûy: Yön, taraf, cihet.
Sûzan: Yakan, yakıcı. Ateşli.
Sûzen: Delik. İğne.
Sûziş: Yakma. Yanma. Dokunma, te'sir etme. Büyük acı. Yürek yanması.
Sûbha: Çekilen tespih, tespih tânesi.
Sûdde-i cûd: Cömertlik kapısı.
Sûfte: Delinmiş.
Sûrâh: Delik. Gedik.
Sûrûr u hûbûr: Neş'e ve sevinç.
Sûrûş: Melek. Cebrâil.
Süst: Gevşek, tembel.
Süst-i re'y: Gevşek, tembel fikirli.
Sütûde: Övülmüş. Övülmeye değer.
Sütürg: Büyük, iri, muazzam.
Şadân: Sevinçli, keyifli.
Şâgil: Meşgul olma.
Şâh: Ağaç dalı. Budak.
Şahbâz: İri ve beyaz doğan kuşu.
Şâhid-zûr: Yalancı şahit.
Şâkûl: Bir yerin umumî hattını tayin için kullanılan âlete denir. Bir ağır cismi ip ile yüksekte sarkıtmakla bir duvarın ne derece yatık, eğri veya doğru olduğu anlaşılması gibi.
Şâmme: Koklama.
Şâşe: Sidik, idrar.
Şâygân: Lâyık, yaraşır, münasip.
Şâyi^ç: Duyulmuş, işitilmiş.
Şeb-gîr: Gece uyumayan. Gece giden kervan. Sabah kuşu.
Şeb-i yeldâ: Yılın en uzun gecesi. 22 Aralık.
Şedâyid: Afât. Meşakkatli haller. Şiddetli musibetler.
Şefe: Dudak. Kenar.
Şehbâl: Kuş kanadının en uzun tüyü.
Şehr-i dervâze: Şehir kapısı.
Şeh-vâr: İri ve iyi cins inci.
Şekâ: Rezalet, rezillik, alçaklık. Bedbahtlık, kutsuzluk.
Şekker-hâ: Tatlı dilli.
Şekl-i şalîb: Haç şekli.
Şemîme: Güzel kokular, râyiha.
Şem^ç: Mum. Işık.
Şemşîr: Kılıç.
Şenûden: İşitmek.
Şerâre: Kıvılcım.
Şerâre-firûz: Kıvılcım saçan.
Şermende: Utanmış, mahcup. Utanılacak bir iş yapan.
Şeş: Altı. Mec. Güzel bir tesadüf, rastgele.
Şeş-der: Tavla kutusu. Mec. Dünya.
Şevher: Zevc. Erkek eş, koca.
Şevher: Eş, koca.
Şîb ü firâz: İniş çıkış.
Şihâb: Parlak yıldız. Kıvılcım. Gök taşı.
Şiken: Kıvrım, büküm.
Şikest: Kırma. Kırılma. Mağlubiyet.
Şinâ: Suda yüzmek.
Şinâse: Anlayan.
Şîr: Arslan.
Şitâb: Seğirtmek, koşmak. Çabukluk, acele etmek.
Şuâ^ç: Bir ışık kaynağından uzanan ışık telleri.
Şubân: Çoban.
Şûm: Şom. Uğursuz.
Şumâr: Hesap, sayı. Sevgi, muhabbet.
Şûr u gavğâ: Kavga ve gürültü.
Şûr: Tuzlu, kekremsi. Şamata, gürültü.
Şûre: Çorak, tuzlu, verimsiz toprak.
Şûr-engîz: Gürültü çıkaran, şamata yapan.
Şûriş: Karışıklık, kargaşalık.
Şübân: Çoban.

Şübān-ı gürāz: Domuz çobanı.
Şügün: Uğur, iyi şans.
Şüküfe: Çiçek.
Şüst u şū: Yıkayıp temizleme.
Şüsten: Yıkamak, temizlemek.
Şüyū': Herkes tarafından duyulmuş, öğrenilmiş. Yayılmış.
Ta'abbüs: Yüz ekşitme, somurtma, surat asma.
Tāb u tef: Parlaklık ve hararet.
Tāb u tüvān: Güç, kuvvet. Tahammül, takat.
Tābān: Parlak.
Tāb-dār: Işıklı, parlak. Büklümlü, kıvrımlı.
Taқşir: Kusur, kabahat.
Ta' m: Azık, yiyinti, yiyecek şey. Tat, çeşni.
Ta' zīb: Azap verme. Eziyet etme. Men eylemek.
Tār: Tel. Saç teli. İplik. Karanlık.
Tārāc: Yağma, talan. Yağmalama, talan etme.
Tārīk: Karanlık.
Taş' id: Eritme. Yukarı çıkma ve çıkarılma. Buharlaştırarak temizleme. İmbikten geçirip buhar haline getirme.
Tavk: Gerdanlık.
Tāzī: Araplar.
Ta'zir: Özür dileme. Tehdit etme.
Tāziyāne: Kamçı, kırbaç.
Tebāh: Bozuk, çürük, berbat, harap. Yıkılmış, yıkıntı.
Teb' id: Uzaklaştırma, kovma.
Tecebbür: Büyüklenme, kibirlenme.
Te'dīb: Edeplendirme. Terbiye verme. Haddini bildirme.
Tedmīr: Yok etmek. Mahvetmek. Perişan etmek.
Tedvīr: Döndürme, çevirme.
Te'enni: İhtiyatlı ve akıllıca davranma.
Tef u tāb: Sıcaklık ve hararet.
Tefsīde: Hararetli, kızgın.
Teğāfūl: Bilmez görünmek, anlamazlıktan gelmek.
Tegerg: Dolu.
Tehāme: Mekke-i Mükerrerme.
Tek u dū: Öteye beriye koşuşturma.
Tek u tāz: Öteye beriye koşuşturma.
Telbīs: Ayıbını, kusurunu örtüp iyi göstermek. sūret-i haktan görünerek hile edip aldatmak. Hile. Oyun.
Telḥ-kām: Damağı acı. Kederli, dertli.
Telḥ-kāmān: Damağı acı. Kederli, dertli olan.
Tell u cebel: Dağ-tepe.
Tenāzul: Ok atmak.
Tenāzül: Yayan olarak vuruşmak.
Tengi: Darlık. Kıtlık.
Tenk: Dek. Denk.
Tennūr: Fırın, tandır. Kebap.
Ter: Islak, yaş.
Tesliyet-baḥş: Avutucu, teselli verici.
Tesvid: Siyahlaştırmak, karartmak.
Tevakḥuf: Durma. Eğlenip kalma. Duraklama.
Tevbiḥ: Azarlama, paylama, cezā.
Tev'em: İkiz, benzer.
Tiḡ: Kılıç.
Tinnin: Ejderha.
Tir: Ok.
Tir-bāz: Ok oynayan.
Tire: Karanlık. Bulanık.
Tir-i Şu' ā': Işık okları.
Tiše: Muharebede kullanılan başı sivri ve keskin balta.
Tiz: Keskin. Çabuk, tez. Sık.
Tuḡyān: Azgınlık, taşkınlık. Taşkın mizaçlılık.
Turş-rū: Ekşi yüz.
Tünd-bād: Şiddetli rüzgar.
Tüvān: Güç, takat.
Tüvānā: Tevānā. Güçlü, kuvvetli.
Tablek: Dümbelek.
Ṭab' in: Tabiat.
Ṭarab: Eğlence. Şenlik. Sevinç.
Ṭarfetü'l-' ayn: Göz kapağının bir kere açılıp kapanması kadar geçen kısa ân.
Ṭarf-ı dāmān: Eteğin ucu.
Ṭarḥ-endāz: Temel atan. Düzenleyen, tertip eden.
Ṭaşt: Leğen.
Ṭavb: Kırmızı kiremit.
Ṭaylasān: Sarıgın omuzlar üzerine salınan ucu, şal.
Ṭayy: Geçmek. Atlama, üzerinden geçme.
Ṭümār: Dürülüp yuvarlak yapılmış şey, tomar.
Ṭu' m: Ṭu' me: Azık, yiyinti, yiyecek şey. Tad, çeşni.
Ṭurfe: Görülmemiş, yeni, tuhaf, şaşılacak şey.
Utārid: Arzıtirek, Merkür.
Uzḥūke: Anılacak şey. Latife.
Üftühiz: Çabuk ya da yavaş gitmeyip, ikisi ortasında gitme hali.
Üstühvān: Kemik. Hümâ kuşunun adı.
Vaḥ': Yüksek mekân. Etki, tesir. Düşmek.
Vālih: Keder ve hüznle akli gitmiş, şaşırmış, hayrette kalmış.
Vaşme: Utanacak şey. .

Vaşmet: Kırıklık, güçsüzlük, halsizlik. Ayıp, eksiklik.
Vaşşāl: Ulaştıran.
Vefk: Uyuma. Mutabakat. İşi iyi gitme. Tesirli dua.
Verā': Takvanın ileri derecesi. Bilmediği ve şüphe ettiğini öğrenip iyiye ve doğruya göre hareket edip bütün günahlardan çekinme hâleti.
Veşen: Put.
Veter: Yayın çilesi. İp ve kiriş. Bir kavşın iki ucu arasına çekilen doğru çizgi. Kasları hareket ettiren kalın sinir.
Vežān: Esen, esici.
Yaḥ: Buz.
Yaḥçe: Buz parçası. Dolu taneleri.
Yāzdeh: Onbir.
Yedi yemm: Heft-deryā. Yedi deniz.
Yeke-tāz: Düşmana yalnız başına saldıran yiğit.
Yekser: Baştan başa. Ansızın. Yalnız başına.
Yektā: Tek, yalnız, eşsiz.
Yektene: Tenha, yalnız başına.
Yümn: Kuvvetli, uğur, bereket.
Yümn-kadem: Ayağı uğurlu.
Zaferatü'l-' ayn: Göze inen perde.
Zağ: Karga ve kuzgun. Fitneci, gammadaz.
Zāğān: Çaylak.
Zaḥm: Yara.
Zaḥme: Vurma, darbe. Yara. Üzengi kayışı.
Zaḥm-ı Çeşm: Göz yarası. Göz değmesi. Nazar.
Zamm: Bir şeye bir şeyi ekleme. Artırma. Katma. Fazla olarak verme. Kenarlarını bitişirme.
Zav: Işık, parlaklık.
Zaymerān: Su nanesi bitkisi.
Zebān: Dil, lisan, lügat, lehçe.
Zebūn: Zayıf, güçsüz.

Zecr: Men. Yasaklamak.
Zed: Vurma. Dövme.
Zehre: Kahramanlık, yiğitlik.
Zelīl: Sürçüp düşen, yanılan.
Zemistān: Kış.
Zemistānī: Kışlık.
Zenān: Vurarak.
Zeneb: Kuyruk.
Zer-ḥırīde: Satın alınmış kimse, köle.
Zerkeş: Altın kaplamalı, altın kakmalı.
Zerrāk: İki yüzlü.
Zerrīn: Altından yapılmış. Altın gibi parlak. Sarı.
Zevrak: Kayık. İbrik.
Zībak: Civa.
Zih: Yay kirişi.
Zill: Kolaylık. Asanlık.
Zimām: Ahd, söz, yemin, eman. Hak. Hürmet.
Zinde-gī: Canlılık, zindelik, dirilik.
Zinhar: Aman!. Sakın!. Aslā!.
Zīr u bem: Sazın en ince ve en kalın teli.
Zīr u zeber: Alt üst.
Zīr: Altında.
Zīr-i ḥūkm: Hükümü altında.
Zi-ser-tā-pā: Baştan ayağa.
Zūd-ā-zūd: Çabucak.
Zu' m: Bâtil. Şübhe. Yanlış zan.
Zūr: Zor. Zahmetli. Kuvvet. Çüç.
Zūkām: Nezle.
Zülf-i müşgīn: Zülfünün siyahı.
Züll: Hakir olma, alçalma. Zillette oluş. Horluk.
Zünbūr: Eşek arısı.
Zünnār: Rahiplerin bellerine bağladıkları kuşak.
Züyūr: Zinetler, süsler.

EK 2: TABLO-I VE II'DE KULLANILAN KISALTMALAR

1. Tablo-I'deki rakamlar beyit numaraları olup, söz konusu başlığın hangi beyitten önce geldiğini göstermektedir.
2. Sütun içinde fazla yer işgal ettiğinden, başlıklardaki farklılıklar dipnot numaraları kullanılarak aparatta verilmiştir.
3. N1-S1-S2 şeklindeki ifâdeler nüsha adlarıdır.
4. 1a-2a şeklindeki ifâdeler nüshalarda, beyitlerin bulunduğu sayfa numaralarıdır.
5. Nüshalarda bulunmayan mısra' ve beyitler için "X" işareti kullanılmıştır. Görüntüde kargaşalık olmaması açısından, var olan beyitleri belirtmek için herhangi bir işaret kullanılmamıştır.
6. Tablo II'de kullanılan "DES" kısaltması söz konusu nüshadaki beyit ya da mısranın der-kenara sonradan eklendiğini ve sahh kaydı taşıdığını bildirir.
7. "DE" şeklinde ise yalnızca der-kenara eklendiğini sahh kaydının bulunmadığını ifâde eder.
8. "DDS" kısaltması söz konusu nüshadaki beytin der-kenarda sonradan düzeltilindiğini ve sahh kaydı taşıdığını bildirir.
9. "DD" şeklinde ise yalnızca der-kenarda düzeltilindiğini sahh kaydının bulunmadığını ifâde eder.
10. Bazı nüshalar üzerinde "Lam ve med" imzasını taşıyan birtakım düzeltmeler bulunmaktadır. Bunu ifâde için, yukarıdaki kısaltma esas alınarak "DDL" kullanılmıştır.
11. Örneğin 249 (a) beytin karşısında 248 (b) yazıyorsa, bu ifâde söz konusu nüshada 249 (a) mısranın bir önceki beytin (b) mısraı olarak yazıldığını belirtir.
12. Mesela 2439. beytin karşısında S4 nüshasının sütununda 2438 yazıyorsa bu, S4 nüshasında bu beyitlerin takdim tehir yaptığını ifâde etmektedir.
13. Bazı nüshalarda beyitlerin yanına takdim ve tehir anlamında "Mim" ve "Hı" harfleri konmuştur. Bu işaretin bulunduğu nüshalarda, bu durum "H" ve "M" harfleriyle belirtilmiştir.

14. Bazı nüshalarda beyitlerin tekerrür ettiği görölmektedir. Bunu ifâde etmek için “T” harfi kullanılmıştır.
15. S3 ve İÜ1 nüshalarının sonundaki 1 (+) ve 3 (+) işaretleri, bu nüshaların sonundaki ilave beyitleri belirtmektedir.

EK 3:
TABLO-I : NÜSHALARA GÖRE BAŞLIKLARIN
DURUMU

Başlık	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N 2	İÜ1	İÜ2	İÜ3	Y	T	D	M
1. Felekü'l-Eflāk	56						X							
2. Felekü'l-Burūc	57						X							
3. Ḥamel	58						X							
4. Şevr	59						X							
5. Cevzā	61						X							
6. Sereṭān	62						X							
7. Esed	64						X							
8. Sünbüle	67						X							
9. Mīzān	70						X							
10. Akreb	73						X							
11. Kav̄s	76						X							
12. Cedy	81						X							
13. Delv	86						X							
14. Ḥüt	89						X							
15. Kevkeb-i Seyyāre ¹⁵	93						X							
16. Zuḥal ¹⁶	96						X							
17. Müşterī	100						X							
18. Mirriḥ	107						X							
19. Şems	115						X							
20. Zühre	136						X							
21. Uṭārid	149						X							
22. Kamer	157						X							
23. Şevābit ²³	187						X							X
24. Ba ^ç zı Evzā ^ç i Kevākib ²⁴	215						X		220	214				
25. Anāşır-ı çehār-gāne	232	233	233		233		X							X
26. Nār ²⁶	236						X		X					X
27. Hava	261						X							X
28. Āb	284						X							
29. Ḥāk	314						X							315
30. İnḫilābāt-ı ç Anāşır	334	332	332		332		X		332	332	332		332	332

15 Kevkeb-i Seyyāre: Seb^ç a-i Seyyāre İÜ2.

16 Zuḥal: Keyvān S2.

23 Şevābit: Kevakib-i Şābite İÜ2.

24 Ba^ç zı Evzā^ç i Kevākib: Ba^ç zı Evzā^ç i Seyyārāt İÜ2.

26 Nār: Āteş S5.

					334									
31. İncicâr-ı ‘Uyûn	338					X				337				
32. Zelzele	340					X								
33. Kâ’inât-ı Cev	343					X								
34. Necm-i Gîsü- dâr	347					X								
35. Necm-i Düm- dâr	350					X								
36. Şihâb	351				352	X								
37. Seḥâb	362					X				X				
38. Bārân	373					X								
39. Şâ‘iķa	380					X								
40. Berķ	381					X								
41. Ra‘d	383					X								
42. Keyfiyyet-i Nüzül-i Berf ü Tegerg ⁴²	384					X								
43. Şebnem	391					X								
44. Kavs-ı Kuzah	401					X								
45. Hâle	407					X								
46. Şubḥ-ı Şâdıķ	420					X		421						
47. Şubḥ-ı Kâzib	425					X								
48. Şafaķ	429					X	X							
49. Tülü‘-ı Āfitâb	431					X								
50. Nehâr	434					X								
51. Zamân	441					X								
52. Leyl ⁵²	444					X				455	445			
53. Tül u Kaşr-ı Şeb u Rüz	473			474		X	474	474						
54. Laṭîfe ⁵³	475					X	X		474	474		474	474	
55. Fuşül-i Erba‘a	478		X			X								
56. Nükte	487					X								
57. Rabî‘	489		488			X								
58. Şayf	493		491			X								
59. Ḥarîf	496					X								
60. Şitâ	499					X								
61. Mevâlid-i Şelâşe	509					X								

42 Keyfiyyet-i Nüzül-i Berf ü Tegerg: Furu ameden-i Berf -ü Tegerg İÜ2.

52 Bu başlıktan sonra 455'te diğer nüshalarda olmayan bir başlık var: “Menâhib-i Hâl-i Ahîrân” Y.

53 Nükte: Nükte Lâtîfe Y, M.

62. Ma' deniyyāt	522					X							
63. Nebātāt	544					X							
64. Naşihat-i ez-Zebān-ı Serv	562					X							
65. Hıyvanāt	575					X			X				574
66. Hılkat-i Ādem 'Aleyhi's-selām ⁶⁶	584					X			X				
67. Secde Bürden-i Melā'ike ⁶⁷	596				595	X	X	595	X				
68. Secde Nā-Kerden-i Şeyātin	597					X	X		X				
69. Hübüt-i Ādem 'Aleyhi's-Selām	609					X	X	911	X				X
70. Kuvve-i Sāmi' a	627		629			X			X				
71. Keyfiyyet-i Şenüden	628		631			X			X				
72. Kuvve-i Bāşıra	677					X	73+74						
73. Keyfiyyet-i Diden	684					X	677						
74. İhtilāc-ı Dide	688					X	X						
75. Sebeb-i Zaḥm-ı Çeşm ⁷⁵	689		690			X							
76. Kuvve-i Şämme ⁷⁶	710					X							
77. Keyfiyyet-i Bū Giriften ⁷⁷	717		715			X							
78. Kuvve-i Zā'ika	736					X			X				
79. Keyfiyyet-i Çāşnī Giriften	743					X			X				
80. Kuvve-i Lāmise	780					X			X				779
81. Havāss-ı Hāmse-i Bāṭına ⁸¹	821					X	819	819	X				
82. Hiss-i	824					X			X				

66 Hılkat-i Ādem 'Aleyhi's-Selām: Aferiden-i Ebül-Beşer Ādem 'Aleyhi's-Selām İÜ2.

67 Secde Bürden Melā'ike: Secde Kerden-i Feriştegan İÜ2.

75 Sebeb-i Zaḥm-ı Çeşm: İsbāt Kerden-i Çeşm-i Bed İÜ2.

76 Kuvve-i Şämme: Kuvve-i Sāmi' a S5.

77 Keyfiyyet-i Bū Giriften: Keyfiyyet-i Şināhten-i Bū İÜ1.

81 Havāss-ı Hāmse-i Bāṭına: Havass-ı Bāṭına İÜ1.

Müşterek															
83. Hıyāl	827		X				X	829	829		X				
84. Vehm	835						X	838			X				836
85. Hāfıza	846						X	848			X				
86. Müfekkire	850						X				X				
87. Adğās-ı Ahlām	855						X	X			X				
88. ‘Aql ⁸⁸	860		X				X				X				
89. Nuṭḡ ⁸⁹	895		896				X	896			X				
90. Tenāsül-i Ādem ‘Aleyhi’s- Selām	963		964				X	X							
91. Qatl-i Qābīl-i Hābīl-rā	1005						X	X			X				
92. Vefāt Yāften Ādem ‘Aleyhi’s- Selām	1025				1026	1026	X	X	1026	1026	X	1026	1026		1026
93. Da‘vet-i Nūḡ ‘Aleyhi’s-Selām ⁹³	1040						X	X			X				
94. Bed-duā Kerden-i Nūḡ mer-Qavm-i Ḥod- rā	X	X	X	X	X	X	X	1061	1061	X	X	X	X		X
95. Vaşf-ı Tūfān ⁹⁵	1069		1066				X	1098			X				
96. Evlād-ı Nūḡ ‘Aleyhi’s-Selām ⁹⁶	1086						X				X				1087
97. Vaşf-ı Keştī	1096	X	X		X		X	X	1085						
98. Bīrūn Şüden ez-Keştī	1111						X	X							
99. Lâṭife	1117						X	X	X						1116
100. Evlād-ı Yāfeş ¹⁰⁰	1120						X	1118							
101. Evlād-ı Ḥām ¹⁰¹	1121					1122	X								
102. Evlād-ı Sām	1123					1124	X								

88 ‘Aql: Quvve-i ‘Āqile İÜ1.

89 Nuṭḡ: Quvve-i Nāṭıqa İÜ1.

93 Da‘vet-i Nūḡ ‘Aleyhi’s-Selām: Peygamber Şüden ve Da‘vet-i Nemrūd-ı Nūḡ ‘Aleyhi’s-Selām İÜ2; D2’de 93-95. başlıklar arasında peygamber isimleri var.

95 Vaşf-ı Tūfān: Zıkr-i Tūfān ve Sefine-i Nūḡ ‘Aleyhi’s-Selām İÜ1.

96 Evlād-ı Nūḡ ‘Aleyhi’s-Selām: Zıkr-i Evlād-ı Nūḡ ‘Aleyhi’s-Selām İÜ1; Ferzendān-ı harkane-i Nūḡ ‘Aleyhi’s-Selām İÜ2.

100 Evlād-ı Yāfeş: Vech-i tesmiye-i Ādem-i Sānī mer-Nūḡ ‘Aleyhi’s-Selām-rā İÜ1.

101 Evlād-ı Ḥām: Evlād-ı Sām Evlād-ı Ḥām M.

103. İhtilâf-ı Elsine der-zemân- ı Ergü İbn-i Fâlig ¹⁰³	1126						X							
104. Velâdet-i Âzer ¹⁰⁴	1152		X				X	1153			1154			
105. Büt Trâşiden-i Âzer ¹⁰⁵	1155						X	X	1154		1156			
106. Velâdet-i İbrâhîm ‘Aleyhi's- Selâm ¹⁰⁶	1180	X	X		X		X						1178	1181
107. Vaşf-ı İbrahim ‘Aleyhi's-Selâm	1181						X							1182
108. Da‘vet-i İbrâhîm Âzer-râ	1194						X							
109. Ebâ kerden Âzer	1239						X							
110. Da‘vet kerden-i İbrâhîm mer-Çavm-râ	1253						X							
111. Ebâ kerden-i Çavm	1283						X							
112. ‘Azîmet- Şikesten-i Eşnâm	1284		1290		1285	1285	X	1285	1286	1286			1285	1286
113. Âmeden-i Çavm be-büthâne	1326						X							
114. Zıkr-i Nemrüd	1328													
115. İhżâr-Kerden ve be-Ĥabs- Firistâden mer- İbrâhîm-râ Aleyhi's-selâm	1363		1396				X							
116. Pürsiden-i Nemrüd ez-Büt Şikesten	1374						X							
117. Cevâb- Dâden ve İlzâm-	1381	1382	1383				X							

103 İhtilâf-ı Elsine der-zemân-ı Ergü İbn-i Fâlig: Sebeb-i İhtilâf-ı Elsine der-Zemân-ı Ergü İbn-i Fâlig İÜ1.

104 Velâdet-i Âzer: Zıkr-i Âzer İÜ1.

105 Y'de 1171. beytin kenarında diğerlerinde olmayan bir başlık var : “mübalağa-i şu‘arâ”.

106 Velâdet-i İbrâhîm ‘Aleyhi's-Selâm: Zıkr-i İbrâhîm İÜ1; Sitâyiş-i Hazret-i İbrâhîm İÜ2.

Kerden-i İbrāhīm mer-Nemrūd-rā														
118. Be-Maḥbus- Firistāden ve Cem' -i Hīzüm Fermüden	1447						X							
119. Şurū' -ı der- Āteş Efrūhten ve nā-Sūhten-i Āteş	1484		1486				X		1481 +					
120. Hīle- Kerden-i İblīs der-Sūhten-i Nārhā-yı Eşnām ve Sūhten-i Anbār-ı Hīzüm be-Tedbīr-i O	1491		1496				X							
121. Der-Āteş Endāhten-i İbrāhīm be- Mancınık	1521						X			X				
122. Mūnācāt-ı İbrāhīm ‘Aleyhi's-Selām	1540	1541	1544				X							
123. Niyāz-ı Melā'ike ez- Ḥazret-i Ḥaḳ	1550		1541				X							
124. Āmeden-i Cebrā'īl be- Meded-Kerden ve nā-ḤVāsten-i İbrāhīm ‘Aleyhi's-Selām	1557						X							
125. Fūrūd- Āmeden der-Āteş	1560		1562				X							
126. Berd u Selām Şüden-i Āteş	1567		1569				X			1566				1566
127. Bīrūn- Kerden ez-Āteş ve Pūziş-ḤVāsten	1586						X			X				
128. Hicret-i İbrāhīm ez-Bābil be-Şām	1614		1618				X							

129. Be-Ḥarrān Āmeden	1640		1641			X		1639					
130. Vefāt- Yāften-i Āzer der-Ḥarrān	1642				1643	X		1643					
131. Be-Ba' lebek Āmeden ve Cevr- Dīden ez-Mülk-i Ba' lebek	1645					X							
132. Mālik- Şüden-i Sāre be- Hācer	1647				1648	X						1648	
133. Baḥşīden-i Sāre Hācer-rā be- İbrāhīm ‘Aleyhi's-Selām	1648		1651		1651	X							
134. Velādet-i İsmā'īl ‘Aleyhi's- Selām	1656					X							
135. Be- Vādiyü's-Seb' Resīden	1658					X							
136. Reşk- Bürden-i Sāre mer-Hācer-rā	1661		1664			X							
137. Sevgend- Ḥorden-i Sāre	1676		1675			X							
138. Bārre- Şüden-i Sāre be- Fermān-ı İbrāhīm	1684					X		1678					
139. Hicret-i İbrāhīm be- Mekke	1691					X						1690	X
140. Be-Ḳabile-i Cürhüm Pebüsten İşān	1716					X							
141. Ma' nā-yı Evvel min- Tekellüm bi'l- ‘Arabiyye İsmā'īl	1734				1733	X		1733					
142. Bāz- āmeden-i İbrāhīm be-Dīden-i	1737		1738			X						1738	

İsmâ'îl be-Mekke ve Kışşa-i Zebh																			
143. Bâz- Âmeden-i İbrâhîm be- Mekke	1742		X				X												
144. Vaşf-ı İsmâ'îl ¹⁴⁴	1745						X												
145. Nükte ¹⁴⁵	1749	1748	1748		1748		X	X			X								
146. H ^v âb-dâden- i İbrâhîm ‘Aleyhi's-Selâm	1757					1758	X	1758	1758										1758
147. ‘Azîmet- Kerden-i İbrâhîm Zebh-i İsmâ'îl-râ	1766		1761				X												
148. Resen u Hancer-Hvâsten ez-Hâcer	1779	1780	1782		1780		X												
149. Âmeden-i İblîs be-Vesvese-i Hâcer	1798						X												
150. Cevâb- Dâden-i Hâcer	1828		1831				X				X								
151. Reften-i İblîs be-Pîş-i İsmâ'îl ‘Aleyhi's- Selâm	1840		1839		1839	1839	X	1839		1839	X	1839	1839						1839
152. Cevâb- Dâden-i İsmâ'îl	1846		X				X				X								
153. Reften-i İblîs be-Pîş-i İbrâhîm	1857						X				X								
154. Cevâb- Dâden-i İbrâhîm	1871						X	1872											
155. Me'yūs- Şüden-i İblîs ¹⁵⁵	1881						X												
156. Reften-i Peder u Püser Be- Çurbân-Gâh	1885						X												
157. Vaşiyet-	1903						X				X								

144 Vaşf-ı İsmâ'îl ‘Aleyhi's-Selâm: Sitâyiş-i İsmâ'îl ‘Aleyhi's-Selâm İÜ2.

145 Nükte: Lâţîfe İÜ2.

155 Me'yūs Şüden-i İblîs: Nevmîd şüden-i İblîs İÜ2.

Kerden-i İsmâ'îl																			
158. Şurû' der-Zebh	1923						X												
159. Nâ-Büriden-i Hancer	1935						X												
160. Be-Seng-Zeden-i Hancer ¹⁶⁰	1948						X												
161. Fürüd-Âmeden-i Cebrâ'îl be-Kebş	1956						X					X							
162. Rehâ-Kerden-i İbrâhîm mer-Püser-râ ez-Bend	1965		1967				X		1963										
163. Zen-Kerden-i İsmâ'îl Ra'le bint-i Muḍaḍ-râ	1974	1975	X		1975		X					1975	1975						1975
164. Vaşf-ı Ra'le Zevce-i O	1989		1991				X	1990	1987			1990							1990
165. Bed-Âmedî-Ḥ'âsten-i Mâder-i Ra'le mer-İsmâ'îl-râ ez-Hâcer	2023						X												2022
166. Râzî-Şüden-i Hâcer	2036						X												
167. Tezzevüc-i İsmâ'îl Ra'le-râ	2038						X												
168. Velâdet-i Kayzer	2043						X												
169. Ḥamel	2047						X		X										
170. Nebt	2048						X		X										
171. Elhemyesa' Eded	2049						X		X										
172. Adnân Mu'add	2050						X		X										
173. Nizâr Muḍarr	2051						X		X										
174. Elyâsa Müdrike	2052						X		X										
175. Ḥuzeyme Kinâne	2053						X		X										

160 Be-Seng zeden-i Hancer: Be-hısm Ameden-i İbrahim ve Be-Seng zeden-i Hancer İÜ2.

176. Nağr Mâlik	2054					X		X					
177. Fıhr	2055					X		X					
178. Ğâlib Lüveyy	2056					X		X					
179. Ka' b-Mürre	2057					X		X					
180. Kilâb- Kuşayy	2058					X		X					
181. ' Abd-i Menâf-Hâşim	2059					X		X					
182. Zen-Kerden- i Hâşim	2061					X		2058					
183. Vaşf-ı Selmâ Zevce-i Hâşim ¹⁸³	2070		2072			X				2071			
184. Vefât- Yâften-i Hâşim der-Ğazze	2085					X							2084
185. Velâdet-i Şeybe İbn-i Hâşim	2088					X							
186. Sebeb-i Tesmiye Şeybe bi-' Abdü'l- Muţţalib	2094			2092		X		2092					
187. Vaşf-ı ' Abdü'l-Muţţalib Cedd-i Ğazret-i Risâlet-Penâh ' Aleyhi's-Selâm	2115				2116	X		X					
188. Zen-Kerden- i ' Abdü'l- Muţţalib Fâtıma- râ	2122				2123	X	2123						
189. Velâdet-i ' Abdullâh ¹⁸⁹	2127		X			X							
190. Ğikâyet	2131		X		2132	X							2132
191. Sebeb-i Tezevvüc-i ' Abdullah mer- Âmine-râ ¹⁹¹	2154					X							
192. Şeb-i Ğaml-i	2195					X							2194

183 Vaşf-ı Selmâ Zevce-i Hâşim: Sitayış-i Selmâ Zevce-i Hâşim İÜ2.

189 Velâdet-i ' Abdullâh: Velâdet-i ' Abdullâh Peder-i Ğazret-i Risâlet-Penâh Şalla'llâhü ' Aleyhi ve Sellem İÜ2.

191 Sebeb-i Tezevvüc-i ' Abdullâh mer-Âmine-râ: Sebeb-i Zen Kerden-i ' Abdullâh Mer Âmine-râ İÜ1; Zen kerden-i ' Abdullâh mer-Âmine-râ Mâder-i Resül-i Ekrem İÜ2.

Āmine Muḥammed ‘Aleyhi's-Selām- rā ¹⁹²														
193. Cāy-ı Ḥaml- i Āmine	2205						X							
194. Veḳāyi‘-i Şeb-i Ḥaml	2208		X				X				X			
195. Nükte-i Küntü Bünyād-ı Ādem beyn'el- Mā'i ve't-Ṭīn	2213						X		2210					
196. Vefāt- Yāften-i ‘Abdullah	2229					2230	X							
197. Vaḳ‘a-i Aşḫāb-ı Fīl	2241		2244			X	X	2242	2242					
198. Nükte	2248		2250			X	X							
199. Nām-Āvürd- i Tevrāt	2277						X							
200. Nām-Āvürd- i İncīl	2278						X							
201. Nām-Āvürd- i Ḳur‘ān	2280						X							
202. Şeb-i Velādet-i Ḥazret-i Maḥz-ı Cihān ‘Aleyhi's- Selām ²⁰²	2288						X							
203. Zāyīçe-i Vaḳt-i Velādet an- Ḥazret	2301		X		2302		X	X	2300	2300			2300	
204. Vuḳū‘-ı Velādet der- Şülüş-i Aḫīr-i Şeb Şalla'llāhü ‘Aleyhi ve Sellem	2318		2319				X	X						
205. Velādet-i Mübāreke-i Faḫr- i ‘Ālem Güzīde-i	2322	2321					X	X						

192 Şeb-i Ḥaml-i Āmine Muḥammed-rā ‘Aleyhi's-Selām: Leyle-i Ḥaml-i Āmine Muḥammed-rā ‘Aleyhi's-Selām İÜ1.

202 Şeb-i Velādet-i Ḥazret-i Maḥz-ı Cihān ‘Aleyhi's-Selām: Şeb-i Velādet-i an Hazret-i Şalla'llāhü ‘Aleyhi ve Sellem İÜ2.

Benî-Âdem Şalla'llähü ‘ Aleyhi ve Sellem																			
206. Vaqāyi‘ -i Ĥiyn-i Velâdet ²⁰⁶	2328		2329				X												
207. Şikeste Şüden-i Hübel ki Bütî-yi Büzürg Büd der-Ka‘ be ²⁰⁷	2330						X												
208. Geşte Şüden-i Âteş-i Fâris	2332						X		2331										
209. Münhedim Şüden-i Tāk-ı Kisrā	2335						X												
210. Nükte	2347		X				X												
211. Fürü-Reften der-Pāçe-i Sāve ²¹¹	2353						X												
212. İn‘ idām-ı Baĥr-i Sāve	X	X	X		X	2368	X	X				X							
213. Mühr-i Nübüvvet ber- Püşt-i Mübârek-i O	2376		2374				X					X							2375
214. Neyâmeden- i Cibrîl be-Zemîn Ba‘ de ez Ān Ĥazret ²¹⁴	2383					2386	X					X		X					
215. Ümmî Şüden-i Ān Ĥazret	2391		X				X					X							
216. Bî-Sāye- Şüden-i Ān Ĥazret	2405						X												
217. Sāye-bân- Şüden-i Ebr ber- Ser-i Ān Ĥazret	2414		2415			2415	X	2416											

206 Vaqāyi‘ -i Ĥiyn-i Velâdet: Veqāyi‘ -i Vaqt-i Velâdet İÜ2.

207 Şikeste Şüden-i Hübel ki Bütî-yi Büzürg Büd der-Ka‘ be: Şikest Yâften-i Hübel ki Bütî-yi Büzürg Büd der-Ka‘ be İÜ2.

211 Fürü Reften der-Pāçe-i Sāve: Fürü Horden-i Zemîn der-Yāçe-i Save-rā İÜ2.

214 Neyâmeden-i Cibrîl be-Zemîn Ba‘ de-zân Ĥazret: Nükte-i Diğer Neyâmeden-i Cibrîl be-Zemîn Ba‘ de-zân Ĥazret İÜ1; Nükte-i Diğer-bâr Neyâmeden-i Cibrîl be-Zemîn Ba‘ de-zân Ĥazret İÜ2.

218. Şakḳ-ı Ḳamer	2417						X							2416
219. Āb-ı Revān Şüden ez- Engüştān-ı O ²¹⁹	2419		2421				X						2420	
220. Ğazve-i Bedr	2432						X						2433	2431
221. Ba' z-ı Evşāf-ı Ḥamīde-i Ān Ḥazret ²²¹	2443					2444	X							
222. İsticlāb-ı Şefā' at ez- Ḥazret-i Kān-ı Mürüvvet	2458						X				2473		2459	
223. Mūnācāt be- Dergāh-ı Ḳāzi'l- Ḳuzāt	2494						X						2495	
224. Mūnācāt	X	X	X	X	X	2500	X		X	X	X	X	X	X
225. İzhār-ı Tevbe ez-Gerdār-ı Ḥoş	2548						X		X				2549	
226. Ḥiṭāb be- Şāḳī	2582						X		X		2581			
227. Ḥiṭāb be- Ḳalem	2647						X		X					
228. Ḳaşıde	2677	X	X				X		X					2678
229. Şikāyet ez- Gerdūn ²²⁹	2694	2695		2695	2695	2695	X		X	X	X			
230. Ḥiṭāb be- Devāt ²³⁰	2737	2738					X		X					
231. Ḳaşıde	2770						X	X	X					
232. Şikāyet ez- Pīrā	2786						X	X	X	X				
233. Ḥiṭāb be- Kāğid	2847						X	X	X					
234. Ḳaşıde-i Peççe ²³⁴	2868	X	X		X		X	X	X					2869
235. Reīsü'l- Küttāb Rāmī-rā	2906	X	X	X	X		X	X	X			X	X	

219 Āb Revān Şüden ez-Engüştān-ı O: Revan Şüden-i Āb ez-Engüştān-ı O İÜ2.

221 Ba' z-ı Evşāf-ı Ḥamīde-i Ān Ḥazret: Ber-ḥor Ez Evşāf-ı Sütude-i O İÜ2.

229 Şikāyet ez-Gerdūn: Şikāyet ez-Felek M.

230 Ḥiṭāb be-Devāt: Āğāz-ı Vaşf-ı Devāt S5.

234 Ḳaşıde-i Peççe: Ḳaşıde S5, D, M.

Firistāde Şüd														
---------------	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

EK 4:
TABLO-II: NÜSHALARA GÖRE BEYİTLERİN
DURUMU

Vr:	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	IÜ1	IÜ2	IÜ3	Y	T	D	M
1b	1	Ebiçdi Bähiru'l-luif 92b	1b	1b	1b	1b	1b	1b	1b	1b	1b	1b	1b	1b	
	2	Müñsi'ü'l- Mebede'ü'l-kevn													
	3	Väcibü'z-zät													
	4	Vähidün Sende													
	5	Züb-i Ter-zebân													
	6	Konmasun İbüdâ													
	7	Bilügüñ Evvelâ												2a	
	8	Tüti Olmasa													
	9	Tâ Rü-yi							2a				2a		
	10	Müşk-i Turma					2a								
	11	Şahn-ı Mâni'													
	12	Hâlik Mümkinâta													
2a		93a	2a	2a	2a	2a	2a	2a							3
	13	Eyleven Sine-rişâna									2a				
	14	Dâd-h'âhane Rahmeti													
	15	Hasbiya'llahü Hamd-i													
	16	Minnet-i Olur		2a									2a		
	17	K'oldı İdemez													
	18	Rüzü Kesdi												2b	
	19	Hançer-i Allah								DES					
	20	Hürz-i 'Alim													
	21	Hâkim Şanî'-i													
		Mübedî'													

Vr:	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	İÜ1	İÜ2	İÜ3	Y	T	D	M
	22	Şa'cdür Pak'dür													
	23	Ebri Kıldı							2b						
	24	Hüf'e-gân-ı Vahdet-i					2b								
	25	Fımr-ı Kâf										2b			
2b	26	Perde-püşide Cilve-gâh-ı		2b							2b				
	27	Oldı													
	28	Ya'ni Tâlibân-ı	93b		2b										
	29	Ümmühât-ı Eyleyüp													
	30	Nükre-i Eyledi						2b						3a	
	31	İzdivâcuh Nev-'arûsun													
	32	Dest Cân										2b			
	33	Olmasa Kimseye													
	34	Hem Yohisa													4
	35	Bi'veled Mivesüz								2b					
	36	Zen Zahm-ı													
	37	Olmasun Ve		2b											
	38	'Ulvi Kurretü'l-'ayn-ı										3a			
	39	Her Ma'den					3a								
	40	Döndü Rûz													
3a	41	Terbiyeddür Hâk			3a										
	42	Şanma Terbiyetsüz												3a	3b

Vr:	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	IÜ1	IÜ2	IÜ3	Y	T	D	M
43	Terbiyetli														
	Zikr-i														
44	Zâhiren														
	Fîl-i hakîka														
45	Hâk	94a				3a									
	Kendü														
46	Kudreti														
	Zâti														
47	Fîline														
	Neye														
48	Olmasa														
	Peşşe														
49	Yekke-lâz						3a								
	Küy-i														
50	Şun'unuñ														
	Harem-i														
51	Hâkim-i											3a			
	Bende-fermânı														
52	Hükmi														
	Luftı														
53	Kudretidür								3b						
	Buyruğı														
54	Râh-i													4a	
	Felsefî														
55	Ne														
	Sözleri														
3b	Çarh-ı				3b					3a					
	O														
57	Çarh-ı										3b				5
	Yolısa														
58	Ateş-i	3a													
	Eyler														
59	Çeşm-i								DDS					3b	
	Ki														
60	Emr-i														
	Mâh-ı														
61	Tıfl-ı														
	Aña														
62	Hükmine	94b				3b									
	Bah-ı														
63	İstikâmetle														
	Pîş														

Vr.	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	İÜ1	İÜ2	İÜ3	Y	T	D	M
64	Şir														
	Eyler														
65	Ne														
	Ten														
66	Meliki													4b	
	Şâh-ı														
67	Hüseyin														
	Âsiyâb-ı														
68	Dânesin							3b	4a						
	Yıl														
69	Âteş-i						4a								
	Kış-ı														
70	Kosa											3b			
	Ne														
4a	Eksügin				4a										
	Mıhr														
72	Keffercini														
	Feyz-i									4a					
73	Kejdümüñ														
	Kalb-i														
74	Sapvet-i														
	Gerçi														
75	Buldi														
	Zehrin														
76	Kabza-i												4a		
	Kavse														
77	Hidmetinde														
	Pes														
78	Râsi-revîlikde				DES									5a	
	Toğrı				DES										
79	Nerm	95a													
	Nereye			3b											
80	Saht														
	Cekmezidi														6
81	Çıkdı														
	Şankı														
82	Kış-ı														
	Hüküm-i														
83	Maflabı														
	Bir														
84	Emre														
	Çokdan						4b								

Vr.	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	İÜ1	İÜ2	İÜ3	Y	T	D	M
85	Câmı														
	Boynuzımı														
4b	Hidmete							4a							
	İfidi							T							
87	Yüzi			4b							4b				
	Ei														
88	İmese														
	Uzadup														
89	Bure-i										4a				
	Buldılar														
90	Yirleri													5b	
	Mehd-i														
91	Yokdur														
	Yirleri														
92	İtdiler														
	Bahr-i														
93	Şabitât													4b	
	Zir-i														
94	Sâ'd-i														
	Nahs-i														
95	Ger														
	Sâ'd														
96	Dergehinde	95b				4b									
	Ki														
97	Pâs-bân														
	Bâm-i														
98	Tab'ın								5a			4a			
	Kâr-i														
99	Olmasa						5a								
	Müşterisi														
100	Müşteri			4a											
	Olduğayçün														
5a	Oldı														
	Kişiyе														
102	Virdi			5a										6a	
	Geedi														
103	Cün														7
	Taylasândan														
104	Ger														
	Ne														
105	Ser-i							4b							
	Boğazına														

Vr.	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	İÜ1	İÜ2	İÜ3	Y	T	D	M
	106	Hakkına Olurdu													
	107	Dergesinde Destine													
	108	Girudâr Bâb-ı										4b			
	109	Olmayaydı Kim											5a		
	110	Tiğ Analar													
	111	Çün Büyük													
	112	Aña Kücek													
	113	Emre Yok	96a			5a			5b						
	114	Gerdenin Tiğ-i					5b							6b	
	115	Bende-fermanı Karşısına													
5b	116	Pertev-i Yüzi			5b										
	117	Ol Am													
	118	Bezm-i Bir													
	119	Gâhi Çünki													
	120	Fî'l-i Hikmeti													
	121	Uğdeye Âhiâb		4b											
	122	Rehîm Nâmzed													
	123	Ma'nide Hidmet													
	124	Atı Nâmi						5a							
	125	Muntazam Mu'terif													
	126	Olmasa Karalar												7a	8

Vr.	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	İÜ1	İÜ2	İÜ3	Y	T	D	M
	127	Halkı										5a	5b		
		Süre-i													
	128	Hükmini							6a						
		Zerrece													
	129	Çin-i					6a								
		Magrib-âbâdda													
	130	Merkebi	96b			5b									
6a		Emir-i													
	131	Yirmese		6a											
		Yürümezdi													
	132	Gün								6a					
		Hüküm													
	133	Aftâb-ı													
		Cebrile													
	134	Olınaydı													
		Zerresinden													
	135	Yirmese													
		Hem-dem													
	136	Çıkmadı													
		Oldı													
	137	Destine													
		Tâ													
	138	Güs-nâl												7b	
		Perde-birünlük													
	139	Râst-ı													
		Oldı													
	140	İtdi								5a					
		Nâgime													
	141	Râh-ı													
		Çenber													
	142	Devr		5a											
		Geldi													
	143	Kimi						5b							
		Kimi													
	144	Pey-rev-i					6b								
		Yırlı											6a		
	145	Pes													
		Buldu													
6b	146	Uyduhurup			6b										
		Nâ'îl													
	147	Ger	97a			6a									
		Ne													

Vr.	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	İÜ1	İÜ2	İÜ3	Y	T	D	M
148	Kalmaz														
	Bil														
149	Katib-i														9
	İdi														
150	İstikâmetle													8a	
	Tir														
151	Kendü														
	Ekseri														
152	Câridür														
	Ti-i														
153	Râh-i														
	Yazuel														
154	Ser-keş														
	Hâne-âsâ														
155	Hânesinden														
	Kahra														
156	Gizlik-i														
	Tâ														
157	Mâh														
	İdi								7a						
158	Dâğ														
	Güviyâ														
159	Âsiyâb-ı														
	Gerçâğardı								7a						
160	Oldı														
	Ol														
7a	161	Câme													
	Atı									5b				6b	
162	Gicelerle														
	Yüz										7a			8b	
163	Felek	97b													
	Nece														
164	Lekelik														
	Filleri														
165	Kurb-ı														
	Ne														
166	Böylüdür														
	Böyle														
167	Kimsele														
	Geydirirlerse														
168	Câr-bâliş-nişin														
	Mâhi														

Vr.	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	İÜ1	İÜ2	İÜ3	Y	T	D	M
	169	Ayda Yüfürür													
	170	Mâh-ı Garîk-ı													
	171	Şu Gösterür													
	172	Merd AYı													10
	173	İmeç Hiç							7b						
	174	Lik Kâr-sâz-ı				7b								9a	
	175	Eyler Kimi													
7b	176	Ol Minnet			7b										
	177	Mîhr Mâh									7b				
	178	Ger Âsumân											7a		
	179	Olmayaydı Devr													
	180	Mîhrî Mâhî													
	181	Dergehinde Oldı	98a			7a		6b							
	182	Emr-i Kahrı							6a						
	183	Menzilini Belki													
	184	Râzî İdügini		6a								6b			
	185	Hâl Ki													
	186	Milketi Göçer												9b	
	187	Ol Nakş-pervâz-ı													
	188	Nür-ı Lem'asından													X
	189	Hâne-i Çarh-ı					8a								X

Vr.	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	İÜ1	İÜ2	İÜ3	Y	T	D	M
	190	Her												X	
		Bâb-ı												X	
8a	191	İtdi		8a											
		Tâ													
	192	Gevdirtüp								8a					
		Şâhid													
	193	Fülk-i													
		Şâbit													
	194	Bir													
		Seyr											7b		
	195	Emre													11
		Sebz-i													
	196	Kürsüsün													
		Lâne													
	197	Söktüp													
		Tutmaz													
	198	Eyleyüp	98b			7b									
		Çivisini													
	199	Kahrı												10a	
		Öksüz													
	200	İğridup						7a							
		Yire													
	201	Gözün													
		O													
	202	Dübb-i													
		Topa													
	203	Toğrı							8b						
		Âb-ı								6b					
	204	Pâre													
		İler					8b								
	205	Nesr-i		6b											
8b		Per													
	206	Seng-i			8b										
		Nâr-ı													
	207	Râmihun													
		Eyler													
	208	Azeli													
		Yılduzı									8b				
	209	Kudefine													
		Asumân													
	210	Gayrı													
		Leysse													

Vr:	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	İÜ1	İÜ2	İÜ3	Y	T	D	M
211	Ancak													10b	
	Leyse												8a		
212	Hâkim														
	Âlim														
213	Kâdir														
	Âmir														
214	Gerdişi														
	Cümbüşü														
215	Hef-ı-şeyfâre	99a				8a									
	Oldılar														
216	Emri														
	Hîç														
217	İmez														
	Savhalar														
218	Cem'								9a						12
	İctimâ'														
9a	Evce						9a	7b							
	Hem														
220	Kevkebe														
	Ricâat														
221	Güne-i				9a										
	Mâr-i														
222	Oldı										9a				
	Mîhr											7b			
223	İmese													11a	
	Ükdelerden														
224	Pertev-i									7a					
	Hîç														
225	Kevkebüh														
	Bir														
226	Olmasa			7a											
	Felh-i														
227	Andan														
	Gâh														
228	Luftüdur														
	Kahrıdur														
229	Kudretüyle														8b
	Kuvvetüyle														
230	Mâhî														
	Mîhrî														
231	Hüküm														
	Neve														

Vr.	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	IÜ1	IÜ2	IÜ3	Y	T	D	M
232	Kâ'inânı	99b				8b									
	Üstükuysâta														
233	Hâne-i								9b						
	Eyledi														
9b	Hâne						9b								
	Yapmadıkca														
235	Târü													11b	
	Nece														
236	Âteş-i			9b											
	Bâğ-i														
237	Eyledi										9b				
	Âb-ğün-çarha														
238	Tabımı							8a							
	Ne														
239	Anı														
	Âleş														
240	Âsumân														
	Şiçe-hâne														
241	Gül-i														13
	Göklerin														
242	Ayağ'altında											8a			
	Nece														
243	Oı														
	Hikmeti														
244	Emrinin														
	Hükminin														
245	Oı								7b						
	Âleş-e'lruz-ı														
246	Hâlik-i									246(a)			9a		
	Razık-ı									X					
247	Nârı			7b						X				12a	
	Huşk									246(b)					
248	Luffmuñ								10a						
	Nâr-ı														
10a	Kâr-fermâ	100a				9a									
	Bir														
250	Âleş														
	Şubh-ı														
251	Hâlikı			10a											
	Olmayaydı														
252	Ger										10a				
	Ocağına														

Vr.	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	IÜ1	IÜ2	IÜ3	Y	T	D	M
253	Hükmini														
	Menzilin														
254	Ol														
	Bi-'adil														
255	Kudreti														
	Hikmeti														
256	Hikmeti														
	Hiç														
257	Idemez							8b							
	Zerre														
258	'Alim-i														
	Pertev-i														
259	Ahdar													12b	
	İdi														
260	Kudretiyle														
	Sengden														
261	Ol														
	Päve-efrâz-ı														
262	Hayme-'i														
	Äleşe														
263	Olmağıle								10b						
	Koşşuluk														
10b	Güviya														14
	Nâr														
265	Tâcım														
	Nâr														
266	Ol	100b			10b	9b									
	Hâkim														
267	Bir									8a	10b				
	Asumân														
268	Ger		8a												
	Seng-i														
269	Ger														
	Kâ'inâtı														
270	Sarsar-ı														
	İdi														
271	Emrinin													13a	
	Bâd-ı														
272	Ne														
	Hem														
273	Hem														
	Rüzgâr														

Vr.	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	İÜ1	İÜ2	İÜ3	Y	T	D	M
274	O1	Merhamet-piše													
275	Pakdur	‘Aridür													
276	Şurfa-i	Lenger-endâz-ı						9a							
277	Ger	Gelmemiş													
278	Hîç	Hikmetinsüz							11a						
279	‘Älene	Feyz-i					11a								
280	Esmese	Yelkenini										9a	10a		
281	Bâd-bâmmı	Mürde-şehre			11a										
282	Kâr-sâz-ı	Hâlık-ı									11a				
283	Bir	Hîç	101a			10a								13b	
284	O1	Rabb-ı													
285	Âb-ı	Ve													
286	Fibr-i	Katresinden													
287	Emri	Yirleşüp													15
288	Hüküm-i	Düşdi								8b					
289	Suyını	‘Ab		8b											
290	Bir	‘Adetâ													
291	Kudretile	Anda													
292	Mevcden	Kimi													
293	Oldı	Görmez													
294	Şâf-dil	Veede					11b								

Vr.	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	İÜ1	İÜ2	İÜ3	Y	T	D	M
295	Hızb-i							9b						X	
		İzürübna												X	
296	Köpürüp			11b										14a	
		Göz													
297	Oldı									11b			10b		
		Ne													
298	Kimse														
		Dâmenin													
299	Rüzgârın											9b			
		Telâ-kâm													
300	Burma	101b				10b									
		Turnaz													
301	Oı														
		Katredir													
302	Hâlik-i														
		Mâlik-i													
303	Git														
		Dönmez													
304	Cezr														
		Hükmi													
305	Cüş														
		Hüşk													
306	Ebr-i														
		Aldı													
307	Kavm-i														
		Kahr-ı													
308	Ejder-i								12a						
		Çavm-i												14b	
12a	309	Virdi					12a								
		Şundi								9a					
310	Hef-deryâ			9a											16
		Bir													
311	Ser-kes				12a										
		Yil													
312	İmese														
		Hışm-ı									12a				
313	Tünd-bâd-ı														
		Mâtem													
314	Oı							10a							11a
		Müstehakk-ı													
315	Mesned-ârâ														

Vr.	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	İÜ1	İÜ2	İÜ3	Y	T	D	M
		Kâr-fermâ													
316		Vâsî-tu'													
		Hümnen-i													
317		Şâmilül-ğudre	102a												
DDI		Bâğ-ı			DDL	11a	DDS		DDL	DDL		10a			
318		Hikmetiyle													
		Sâye-hân													
319		Derc													
		On													
320		Hâceti												1.5a	
		Âlet-i													
321		Kubbe-i													
		Arzı													
322		Dâr-ı													
		Beyt-i													
323		Cün							12b						
		Öçürür													
12b	324	Merkezinden					12b								
		Başına													
325		Ol													
		Nâr-ı													
326		Topa				12b									
		Derleyüp													
327		Gözlerinden										12b			
		Nece													
328		Emrine													
		Hışm-ı													
329		Serzenişler													
		Yağlar													
330		Nice										9b			
		Lüç													
331		Kahrı											11b		
		Yirini													
332		Mâlikü'												1.5b	
		Cümle													
333		Kâ'ini													17
		Râyıcı													
334		İnkılâb-ı	102b			11b									
		Hem													
335		Hikmetiyle													
		Nârı													
336		Bâdi													

Vr.	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	İÜ1	İÜ2	İÜ3	Y	T	D	M
		Ataşı													
337		Kâ'ine										10b			
338		Fâside													
		İnficâi-1							13a	DES					
		Emri								DES					
13a	339	Sırme-i					13a								
		Yolısa													
340		Şarşar-1													
		Debrerüp													
341		Yir		13a											
		Eyler													
342		Tâ									13a				
		Diyeler													
343		Kudretiyile													
		Kâ'infâi-1													
344		Hânesinde												16a	
		Şân-çerâğânlar													
345		Bunca													
		Ruğamı													
346		Kat													
		Bâd-1													
347		Bâb-1													
		Güviyâ													
348		Dânen-i											12a		
		Kendü													
349		İkisi													
		Her						X							
350		Necm-i		10a				X							
		İldi													
351		Cünd-i	103a			12a									
		Eyledükçe													
352		Kavs-1								10a					
		Atılır													
353		Tinlerüür							11a	13b					
		Her													
13b	354	Am					13b								
		Ürküşür													
355		Böyle													
		Şeyfanet-pişe													
356		Ne			13b							11a		16b	18
		Kârı													
357		İlat									13b				

Vr:	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	İÜ1	İÜ2	İÜ3	Y	T	D	M
		Geçmesün													
	358	Barmağım													
		Kör													
	359	Bir													
		Harf													
	360	Lafzatı'llâh													
		İdi													
	361	Nice													
		Kim													
	362	Ol													
		Merhamet-kâr													
	363	Râz-dân-ı													
		Kâm-bâhş-ı													
	364	Katrel													
		Zereler													
	365	Aferinde-i											12b		
		Kâr-fermâ													
	366	Katre-îz													
		Kim													
	367	Bâda													
		Mürde													
	368	Mâtemîler	103b			12b			14a					17a	
		Karalar													
14a	369	Şulaya					14a								
		Sevr													
	370	Emir-i													
		Der-miyân													
	371	Yüklüdüp		10b		14a									
		Bâr-girini													
	372	Ol						11b			14a				
		Ra'd-ı													
	373	Cünkü								10b					
		Ağlayup													
	374	Çâk													
		Hep													
	375	Ateşin													
		Taglara													
	376	Ol													
		Zinde-sâz-ı													
	377	Eski-i													
		Mürd-gâr-ı													
	378	Ne													

Vr.	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	iÜ1	iÜ2	iÜ3	Y	T	D	M
		Hufile-gân-i													
	379	İdemez													19
	380	Bâdi												17b	
		Ebrî													
	381	Berki													
		Âleşi													
	382	Giryec-i											13a		
	383	Ra'dî													
		Na'ralar													
14b	384	Mücid-i					14b								
		Mübdi'-i													
	385	Ebrî	104a			13a									
		Teşne-gân-i													
	386	Şuyı			14b										
		Müncemid													
	387	Kâsesi													
		Hürde													
	388	Yalıççe													
		Şafha-i													
	389	Hâme-i													
		Sebzelerden													
	390	Sî-be-sû													
		Ser-sühânlar													
	391	Vaz'î													
DDI		İtdî													
	392	Kimî		11a				12a						18a	
		Hâki													
	393	İtdî													
		Vahdet													
	394	Bunca										12a			
		Rabbisinden													
	395	Hiç													
		Kâr-hâne													
	396	Ol													
		Bi-şerîk													
	397	Halîk-i													
		Aña													
	398	Tî-i							15a						
		Şan'atı													
15a	399	Ebriden					15a							13b	

Vr.	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	İÜ1	İÜ2	İÜ3	Y	T	D	M
		Sür'at													
400		Birbirine													
401		Hıç			15a										
		Ti-i													
		Oldı													
402		Emr-i	104b			13b					15a				20
		Bir													
403		Gıydırür													
		Ol													
404		Zâhirâ												18b	
		Lik													
405		Olmadıkça													
		Pertevin													
406		Hüküm-i													
		Keşusını													
407		İdi											Eyledi		
		Hâleyi													
408		Zahm-engüşt													
		Şakk													
409		Var													
		Ne													
410		Yâ													
		Lakvesin													
411		Olmasa						12b							
		Avine													
412		Tâlib													
		Agız													
413		Mazhar-i		11b					15b			12b			
		Nürüdur													
15b	414	Çayrınñ					15b								
		Nürdan													
415		Virse								11b					
		Yeğdür													
416		Luft			15b								14a	19a	
		Kullarına													
417		Eyler									15b				
		Düşmenine													
418		Dostuna													
		Ç'Âkıbet													
419		Düşmene	105a			14a									
		Lik													
420		Kim													Kimii

Vr.	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	IÜ1	IÜ2	IÜ3	Y	T	D	M
		Pertev-i													
	421	Şübh-i													
		Oldı													
	422	Pertev-i													
		Oldı													
	423	Ser-firâz													
		And													
	424	Şıdki													
		Hayf-eb Yaz													
	425	Evvelik													21
		Pâvdâr													
	426	Çalmadı													
		Karalandı													
	DES 427	Oldı							DE						
	DES 428	Şöhret-i							DE						
		İşlar							DE					19b	
	DES 429	Rüzgâr							DE						
		Oı					16a								
	430	Kırmızı													
		Eyleyüp						13a	16a						
	16a 431	Şâhid-i													
		Şâh-i			16a										
		Kesdi													
	432	Semt-i									16a	13a			
		Mağribiler													
	433	Gâh											14b		
		Geh													
	434	Oı		12a											
		Rüzdan													
	435	Rişte-i													
		Kıldı													
	436	Virdi				14b									
		Eyledi								12a					
	437	Fibr-i	105b												
		Emri													
	438	Lüle-i													
		Äyete													
	439	Kudreti													
		Vahdetin													
	440	Hükminin												20a	
		İâli'in													
	441	Emri													

Vr.	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	İÜ1	İÜ2	İÜ3	Y	T	D	M
		Mâzi													
442		Kudretiyile													
		Âfiâba													
443		Evvel													
		Âhîr													
444		Şâh-ı					16b								
		Güdüdür													
445		Zîr-i							16b						
		Leyli													
16b		Cehresin			16b										
		Şinesin													
447		Şubha									16b				
		Gıryesi													
448		Bir													22
		Eyler													
449		Pertev-i						13b							
		Gün													
450		Ol											15a		
		Merhamet-pişe													
451		İlse													
		Çok													
452		Luftü										13b		20b	
		Hardeye													
453		Dergesinde	106a			15a									
		Zâvî:													
454		Ber-murâd													
		Gırye													
455		Eşk-i		12b											
		Luftü													
456		Ağlayan													
		Göz						X							
		Gözyaşı						X							
457		Müñg-i								12b					
		Sine-çak													
		Âfiâbı													
459		Vakti													
		Küllü													
460		Eylese													
		Bir													
17a	461	Zulmet			17a										
		Gün													
462		Ol									17a				

Vr:	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	İÜ1	İÜ2	İÜ3	Y	T	D	M
		Kubbe-efrüz-1													
463		Tesliyet-balış-1													
		Nür-pervâz-1													
464		Merhamet-kâr												2.1a	
		Derd-menâna													
465		Şahıdır													
		Lutfıdır													
466		Kahrına													
		Nişe													
467		Nürüñ											1.5b		
		Zulmet													
468		Nürda													
		Yülcü'-leyle													
469		Kudretidir						1.4a							
		Lutfıdır													
470		Bâr-gâhında	106b			1.5b									
		Hindî													
471		Emr-i													2.3
		Eyler													
472		Birbirinden													
		İkisi													
473		Geh													
		Geh													
474		Akdenizle					1.7b								
		Bir													
475		Bâd-ı							1.7b						
		Cezr													
1.7b	476	Gâh		1.3a	1.7b									2.1b	
		Nürü													
477		Tâbe-mahşer													
		Çâr-ıaşla													
478		Hüküm-i								1.3a					
		Vâcibü'l-ittibâc													
479		Hurdedân-ı													
		Nüktedân-ı													
480		Oldı													
		Devr-i													
481		Bir													
		Çâr-ıaşl													
482		Her													
		Yılbaşında													

Vr.	Be-yit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	İÜ1	İÜ2	İÜ3	Y	T	D	M
	483	Emri Tâ									DES DES				
	484	Kudret-i Hükmi									DES DES	16a			
	485	Oldı									DES DES				
	486	Rûz-nâme Kevn Devr									DES DES DES				
	487	Şeşdür Ka' beteyn	107a								DES DES				
	488	Dest-i Nice						14b			DES DES			22a	
	489	Oı					18a				DES DES				
	490	Kudretinden Hükminin							18a		DES DES				
	18a	491	Emri	18a							DES	14b			
		492	Nefî												
		493	Kudretiyile Mürdegân-ı							17b					
		494	Hasta ' Adetâ												
		495	Oı												24
		496	Germ-sâz-ı Hikmeti												
		497	Tâ												
		498	İ'ridâl Mihri												
		499	Kudretin Yeñi	13b											
		500	Kudretiyile İldi						DES DES						
		501	Her Yek-be-yek							13b					
		502	Varını Bezli											22b	
		503	Kalmadı Hâşılın										16b		
			Her Aña												
			Çün												
			İ'âzım												

Vr.	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	IÜ1	IÜ2	IÜ3	Y	T	D	M
	504	Çuş	107b			16b	18b								
		Kışla													
	505	Hil'at-ı							18b						
		Beriden													
18b	506	Toldurup			18b			15a	T						
		şöyle						T							
	507	Ya'ni									18a				
		Bula													
	508	Ola													
		Hidmetine													
	509	Ol													
		Kadır													
	510	Mübd-i													
		Mücd-i													
DD	511	Kudretidir													
		Hikmetidir													
	512	Zat-ı												23a	
		Arz													
	513	Kadır-ı													
		Yef'atü'l-lahü													
	514	Dest-i													
		İmez													
	515	Zir-i													
		Ki													
	516	Gah													
		Gah													
	517	Eyledükde													
		Tā													25
	518	Eyledi		14a									17a		
		Unşur-ı													
	519	Māden					19a								
		Rub'-ı													
	520	Tā							19a						
		Nātik													
19a	521	Virmek için	108a		19a	17a									
		Cem'-i													
	522	Kıldı									18b				
		Hef-şüne													
	523	Emr-i													
		Bu													
	524	Vārid												23b	
		İlirz-ı													

Vr:	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	İÜ1	İÜ2	İÜ3	Y	T	D	M
	525	Sakladı Kimseye						15b							
	526	Böyledür Ser													
	527	Ol Hikmeti													
	528	Kimse İaş													
	529	Kendü Alın										15b			
	530	Yok Ahen-i													
	531	Her Bozamaz													
	532	Hikmet-i Bulur													
	533	Dest-i İaka													
	534	Hem Hasret						19b							
	535	Şağiken Öldürür							19b				17b		
19b	536	Her Bü-yü												24a	
	537	Kalb-zenlikde Zikr-i													
	538	Hışılını İrzünü	108b												
	539	Hazret-i Halk		14b											
	540	Hikmetin Kudreti													26
	541	Maliki'-mülk-i Şah-i										14b			
	542	Hil'at-ı Seng-i													
	543	Eyler Asumandan													
	544	Kudretiyle Kökleşip						16a							
	545	Ebr-i Virdi													

Vr:	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	İÜ1	İÜ2	İÜ3	Y	T	D	M
	546	Güviyâ Hâlıkı													
	547	İçlerinde Sebzeler													
	548	Âşınadır Hîç										16a		24b	
	549	Belki Vâz'					20a								
	550	Beñzer Cismine							20a						
20a	551	Hiss-i	20a												
	552	Pençe-i Süsen									19b		18a		
	553	Sanki Dergehinde													
	554	Kadd-ı Bâğda													
	555	Kudretidir Neşi-j	109a			18a									
	556	Eyledi Sebzeler													
	557	İtdiler Dergehine	İtdi												
	558	Buldılar Bir													
	559	Bâğahında Oldılar													
	560	Hil'at-ı Ger					15a							25a	
	561	Erre-i Reh-revân-ı													
	562	İtdi Barmağım								15a					
	563	K'ey Tîh-i						16b							27
	564	Tâbuhi		20b											
	565	Nice Yiter													
20b	566	Bâd-peymâhık Müy-ı			20b										
		Yekser-i													

Vr.	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	İÜ1	İÜ2	İÜ3	Y	T	D	M
567	Bu										20a	16b			
	Süd														
568	Kaadd														
	Hâşılun														
569	Sâbit												18b		
	Tâ														
570	Rûz-ı														
	Nâhl-i														
571	Rahmet-i														
	Oı														
572	Oı	109b				18b								25b	
	Eylemez														
573	Fâiliktü'l-habbı														
	Hâliku'-arZı														
574	Hâk														
	Mâ														
575	Kudretyle														
	Zamm														
576	İdi														
	Hem														
577	İdi														
	Bu														
578	Oı														
	Râzık-ı														
579	Herkestün						21a								
	Hilkatin														
580	Rızıkı								21a						
	Süd-mend														
21a	Rûzı			15b	21a										
	Sa'y														
582	Yok							17a			20b				
	Kesmez														
583	Sofra-i									15b					
	Asumân														
584	Oı													26a	
	Mâni'														
585	Gayb-dân														
	Merhamet-kâr														
586	Mesned-ârâ-yı														
	Tohm-pâş-ı											17a	19a		28
587	Vâhid														
	Ders-âmûz														

Vr.	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	IÜ1	IÜ2	IÜ3	Y	T	D	M
	588	Ser-be-ser Küntü													
DES	589	Hazret-i 110a				19a		X	X						
DES		Sâmilül-luuf						X	X						
DES	590	İldi						X	X						
DES		Oldı						X	X						
	591	Dest-i													
		İyinet-i													
	592	Tâ													
		Didi													
	593	Nefh-i													
		İldi													
	594	Hikmet-âra-yı					21b								
		Kıldı													
	595	Üscüdü													
		Tâk-i													
	596	Piş-gâh-i			21b									26b	
		Oldılar													
	597	İldi							21b		21a				
		Bir													
21b	598	Ebter													
		ç ArZa													
	599	Bir													
		İtirâza													
	600	Her													
		Anda													
	601	Kâf-i													
		Aşlı													
	602	Olmuşiken		16a											
		Çıkdı													
	603	Menzil-i						17b					19b		
		Tâbe-mahşer													
	604	Kıbr								16a					
		Yok													
	605	Kimde										17b			
		Olur													
	606	Âdem	110b			19b									
		Âdem													
	607	Hâki													
		Hâk-pâyım													
	608	İldiler												27a	
		Cân													

Vr.	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	IÜ1	IÜ2	IÜ3	Y	T	D	M
609	Hazret-i Dîdi						22a								29
610	Şânını İldi														
611	Kıldı Âsumân			22a											
612	Âdemîñ Kaldı								22a		21b				
22a	613	Keffe-i Ya'ni													
614	İndi Lîk														
615	Zâhîren ma'nide														
616	Meskeni iş-gâhında														
617	Hâsıl Mâni'														
618	Âftâb-ı Devr														
619	Cümle Nür-i														
620	Belki Bedr												20a	27b	
621	Âftâb Hiç														
622	Şâretâ İldi								18a						
623	Cevher-i Kıldı	111a	16b			20a									
624	Tâ Lezzet-i						22b					18a			
625	Ehl-i Câhilîñ									16b					
626	'Âkile Hırsıla			22b											
627	Kudretîyle Kuvve-i								22b		22a				
22b	628	Kar' Sem'a										X			
629	Kuvvet-i Piş											X			
												X			

Vr.	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	IÜ1	IÜ2	IÜ3	Y	T	D	M
630	Şeş	Cümleden													
631	İtdi	His													
632	İlmi	Bak												28a	30
633	İzzet-i	Gel										633(a)			
634	Ger	Ebkem										X			
635	Hikmet-i	Zahiren										X			
636	Ser-be-ser	Sem' den										633(b)			
637	Ger	Şavtı											20b		
638	Oldi	İstihāra													
639	Kuvvet-i	Esma' u					23a								
640	Ni'met-i	Hāşşa	111b			20b									
641	Ni'met-i	Hvār						18b							
642	Güş-māle	Güş							23a						
643	İstimā'	Hānc-i													
644	Pür-hevā	Hep	17a											28b	
645	Dinlemez	Şiretā													
646	Bi-halāvet	Ma' nide								17a					
647	Vaz'	Zir													
648	Geh	Ney													
649	Bi-nevālıkdān	Düşmeğe													
650	Bir														

Vr.	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	İÜ1	İÜ2	İÜ3	Y	T	D	M
672	Çehresimi								24a		23b				
	Müvini														
24a	673	Kavli													
	Dinse														
674	Kavli-i	112b				21b									
	Sem'iniñ														
675	Ol														
	Ni'met-i														
676	Güşü														
	Tâ														
677	Ol														
	Kâr-sâz														
678	Nür-bahşende-i														
	Meş'al-e'firûz-i														32
679	Reh-nümâyende							19b							
	İbret-endlüz-i														
680	Len-terâni													30a	
	Nür-i														
681	Unzurü														
	Sümme														
682	Kuvve-i														
	Âdemi														
683	Yazdı														
	Bir														
684	Kaşısında						24b					19b			
	Tir-âsâ														
685	Bî-tevakkuf														
	Hissi														
686	Der-miyân		18a		24b										
	Bî-güman								24b		24a				
687	Olsa														
	Dide														
24b	688	Dide								18a			22a		
	Oldı														
689	Ger														
	Mubşara														
690	‘Aynı														
	Bir														
691	Kuvvet-i	113a				22a									
	Ne														
692	‘Ayn-i													30b	

Vr.	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	İÜ1	İÜ2	İÜ3	Y	T	D	M
		Güfle-i													
693		Görinür													
694		Vahdet-i													
		Çeşm													
695		Gec													
		Rast-bin													
696		Biri													
697		Ni'metün													
		Göz													
698		Bakmak						20a							
		Lik													
699		Didesivle					25a								
		Fa'ide													
700		Mağsadi													
		Bir													
701		Bakmadan			25a										33
		Çıksun							25a						
702		Görmeden									24b				
		Gözliye													
25a	703	Ac										20a			
		Oldı													
704		Bakma													
		Mazhar-ı												31a	
705		Olma											22b		
		Duhter-i													
706		Kendü													
		İme													
707		Bâğ-ı		18b											
		Hâr													
708		Göz	113b			22b				18b		708(a)			
		İme										X			
709		Mîl-veş										X			
		Sürme										708(b)			
710		Ol													
		ç Ammü'l-Lu'fî													
711		Nâfe													
		ç İr-âmîz-i													
712		Âleç-şîrüz-ı													
		ç Odsuz-ı													
713		Alpker-endâz-ı													
												713(a)			

Vr.	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	İÜ1	İÜ2	İÜ3	Y	T	D	M
		Bu										X			
714	Āferimend-i						25b					X			
715	Gāliy-e-sā-yı											713(b)			
	Müşk-sāz-i														
	Eylüdükte														
716	Ādemi			25b										31b	
717	Beyni							20b	25b	25a					
25b	İlki														
718	Her														
	Şekl														
719	Bār-i														
	Ahır														
720	Kār														
	İlis														
721	Her														
	Derk														
722	Şämme														
	İntizām												23a		
723	Bü-yi														
	Eyler														
724	Bü-yi											20b			34
	Olmaya														
725	Nā-muvāfıka	114a													
	İdirür														
726	Bü-yi														
	Tuzlu														
727	Ağladursa														
	Gıyvesi														
728	Şerbet-i			19a											
	Eyler														
729	Rāyihā						26a								
	Hālıkı														
730	Sünbül														
	Bülarından														
731	Her			26a											
	Behzemez														
732	'Anber														
	Bü-yi								26a						
26a	Māye-i														
	Āıl														
734	Olmaya														

Vr.	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	İÜ1	İÜ2	İÜ3	Y	T	D	M
		Hiç													
	735	Cümlesi													
	736	Ol						21a							
	737	Hâlik-i													
		Lezzet-efzâ-yı													
		Telh-kâmı													
	738	Zevk-balıs-ı													
	739	Çâşni-îz-i											23b		
		Eyleyen													
		Eyleyen													
	740	Çand												32b	
		Nüş-i													
	741	Şerbet-i													
		Dârü-yı													
	742	Kuvvet-i	114b			23b									
		Âdemi													
	743	Çün													
		Eyler													
	744	Bedraka						26b							
		Çür													
	745	Çâşnisini													
		Hiss													
	746	Nüş					26b								
		Fark													
	747	Süd-mend							26b		26a				35
		Pes													
26b	748	Çün													
		Düşmüş													
	749	Böyle													
		Dil													
	750	Her													
		Dillenür													
	751	Eyler													
		Hazm													
	752	Ağzını													
		Bir												33a	
	753	Gerçi													
		İhtiyâtı													
DES	754	Oldı						X	X					755	755
DES		Tohmedür						X	X						
	755	Az												754	754

Vr.	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	İÜ1	İÜ2	İÜ3	Y	T	D	M
		Kıl													
	756	Gör						21b					24a		
	757	Asiyanın													
		Nân-ı													
		Berr													
	758	Kit													
		Günde													
	759	Münkaif'dür	115a			24a	27a								
		Çayır-ı													
	760	Ab-ı													
		Öldürür													
	761	Hâlik-ı			27a										
	762	Râzâk-ı									26b				
		Ağzı										21b			
	763	Herkesün													
		Ab							27a						
		Yok													
27a	764	Şükürini												33b	
		Kâdrini													
	765	Ol													
		Luffle													
	766	Tâ													
		Göstere													
	767	Şerr-i													
		Vinne													
	768	Alma													
		Gimmesün													
	769	Fikrini													
		Mey-gece													
	770	Neş'e-i		20a						20a					36
		Kalbünü													
	771	Yok													
		İbn-i													
	772	Hem													
		Mâderi													
	773	Bir													
		Çokları											24b		
	774	Kim					27b								
		Mübtelâsı													
	775	Düşmen-i						22a							
		Katresinden													
	776	Mâl-ı	115b		27b	24b								34a	

Vr.	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	IÜ1	IÜ2	IÜ3	Y	T	D	M
		Fil-hakika													
	777	Gör									27a				
	778	Ye'külüne													
		Dağı							27b						
		İdi													
27b	779	Râzûkundan													
		Oldı													
	780	Ol													
		Mübedî'													
	781	Kâbız									22a				
		Hâfîz													
	782	Havy					X								
		Berr					X		Berr						
	783	Tämmül-kadre													
		Himnen-i													
	784	Mive-bahşende													
		Luftıdır													
	785	Bâğ-i													
		Tavîk-i													
	786	Mevsim-i													
		Tab'-ı													
	787	Kuvvet-i													
		Ademi													
	788	Eksir												34b	
		Germ													
	789	Lik													
		Lâmise													
	790	Böğrek					28a						25a		
		Germ													
	791	Hissini		20b	28a					20b					
		Re's-i													
	792	Oldı									27b				
		Cünbüs-i													
	793	Olmayaydı	116a			25a									37
		Mess													
28a	794	İhtirâz						22b							
		Bürde													
	795	Tut													
		Cütbetül-bürdi													
	796	Har													
		Gelmesün													
	797	Luftı													

Vr:	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	İÜ1	İÜ2	İÜ3	Y	T	D	M
		Germ													
	798	Câmelər													
		Şükürini													
	799	Kadı-ı													
		Yolısa													
	800	Müy-ı										22b		35a	
		Baş													
	801	Müy-ı													
		Gel													
	802	Şaç													
		Baş													
	803	Şaçuñi													
		Başuñi													
	804	Ehl-i													
		Bi-külâh													
	805	Kıvrılıp					28b								
		Oldı													
	806	Kış			28b										
		Kıbr													
	807	Olmaz									28a		25b		
		Câme-i													
	808	Yek-be-yek							28b						
		Evvelin													
28b	809	Evveli													
		Añiri													
	810	Püşüşi	116b												
		Añirinde													
	811	Bir													
		Hâk-i													
	812	Eyle	21a												
		Budur								21a				35b	
	813	Ol						23a							
		Didi													
	814	Yolısa													
		Çak													
	815	Her													
		Eyler													
	816	Germ													
		Nim-i													38
	817	Her													
		Her													
	818	Olma													

Vr.	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	İÜ1	İÜ2	İÜ3	Y	T	D	M
		Tâ													
819		Sun'ı										23a			
820		Bunları					29a								
		Eyledi													
821		Lik		29a											
		Sani'-i													
822		Enderun-ı								28b					
		Va'ım													
823		Bunları						29a							
		Mağz-ı													
29a	824	Evvelâ											26a	36a	
		İdi													
	825	Beizer													
	826	Aña													
		Her													
		Âb-veş													
	827	İzdihâm	117a			26a									
		Lâzım													
	828	Hıfz													
		İktizâ													
	829	Kudretiyle													
		Ami													
	830	Eyler													
		Lâzım													
	831	Olmayaydı													
		Hiss-i													
	832	Hâıra						23b							
		Umdıldı													
	833	Çehre-i		21b											
		Aşık													
	834	Zahmet-i													
		Añmaz													
	835	Ba'dehü					29b								
		Havy													
	836	Rabb-ı		29b										36b	
		Mâlikü'-mülk													
	837	Derk-i									29a				
		Olmagıyçün													
	838	Oldı							29b						
		Ba'z-ı													
29b	839	Ma'nâ-yı													39

Vr.	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	İÜ1	İÜ2	İÜ3	Y	T	D	M
		Ya'ni													
840		Hâtemüñ													
		Eş'asüñ													
841		Hükmi										26b			
		Gâñi													
842		Meyyit													
		Am													
843		Muktezâ-yı													
		Hic													
844		Hükmi	117b		26b										
		Cânlânur													
845		Hükmini													
		Bu													
846		Vehm-i													
		İtdi													
847		Lâzım													
		Tâ													
848		Kuvvet-i												37a	
		Hıfzıçün													
849		Halîza													
		Hâıra													
850		Oı					30a								
		Mü'min													
851		Mâlik-i				30a		24a							
		Hâkim													
852		Mağzda									29b				
		Yapdı													
853		Başı							30a						
		Muhtelis-kime													
30a	854	Nâmı		22a						22a					
		Kendü													
855		Cünkü													
		Hile													
856		Gâh													
		Gâh													
857		Şiret													
		Gâh										24a			
858		Gâh													
		Gösterür													
859		Olduğayçün											27a		
		Gördüğü													
860		Oı					861								37b

Vr.	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	İÜ1	İÜ2	İÜ3	Y	T	D	M
		Câmi'uh-nâs													
861		Hüküm-fermâ-yı	118a			27a	860								
862		Hükmet-âra-yı													40
		Zâh													
		Vâsmet-i													
863		Hükmetinden													
		Dest-i													
864		Bâr-gâli-i													
		Hayret-efzâ-yı													
865		Hüsrev-i'aklı					30b								
		İdi													
866		Şâh-i			30b										
		Cümleten													
867		Her									30a				
		Bi-bahâne													
868		Böyle							30b						
		Hüküm													
30b	869	Böyle													
		Pâ-yı													
870		Şâh-i						24b							
		Hâkim-i													
871		Hüküm-i													
		Hün													
872		Sakinân-i													
		ç Amilân-i												38a	
873		Sâve-i													
		İncizâm-i													
874		Mülk-i													
		İğ-i													
875		Böyle								22b				27b	
		Olmasa													
876		Vâkı'										24b			
		Ya													
877		Amı													
		Re'y-i													
878		Her	X			27b									
		Fıkr	X												
879		Müceb-i	X												
		Bâ'is-i	X												
880		Cümle	X								31a				
		Hayr	X												
881		Reh-nümâ-yı	X			31a									

Vr.	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	İÜ1	İÜ2	İÜ3	Y	T	D	M
		Ziver-eîzâ-yı	X												
882		Evvêlin	X								30b				
		Evvêlin	X												
883		Yekke	X						31a						
		Bir	X												
31a	884	Esb-i	X											38b	
		Lâ-mekândur	X												
	885	Mümkinî	X												41
		Cilve-gâhı	X												
886		Aña	X												
		İttilâ'ı	X												
887		Hadd-i	X												
		Belki	X												
888		Her	X												
		Bir	X												
889		Kesb-i	X					25a							
		Hâkdür	X												
890		Mümkinât	X												
		İlim	X												
891		'Akl	X												
		Rehber-i	X												
892		Kimse	X										28a		
		Kendü	X												
893		Nece	X												
		Vaşfi	X												
894		Nece	X												
		Cins	X												
895		Fî-hâkika	X			28a						25a			
		K'old'anunla	X				31b								
896		Ol		23a						23a				39a	
		Ma'der-i													
897		Ahkemü'-Hâkim									31a				
		Esra' u'-Hâsibîn													
898		Zâf-i													
		Fevzi													
31b	899	Zerre													
		Kâf													
	900	Kâf													
		Kâfdan													
	901	Olmavaydı													
		Gelmeyeydi													

Vr:	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	İÜ1	İÜ2	İÜ3	Y	T	D	M
	902	Kavl Her													
	903	Eyledükde Harf													
	904	Lufti Kahrı													
	905	Ademe Kildi													
	906	Hikmetiyle Beste-i													
	907	Oldi													
	908	Hükmini Nuçdur						25b					28b	39b	42
	909	Mâ-bihîl-ımtivâz Eyledükde													
	910	Nuçkun Nuçdur						32a							
	911	İcübür			32a										
	912	Berķ-āsâ Ebr-sân-gâhîde				28b					31b				
	913	Nüktedân-ı							32a						
32a	914	Terecmâñ-ı Ni'met-i										25b			
	915	Bahr-ı Ma'ni													
	916	Latîz Cevher-i													
	917	İtdi Müydür		23b						23b					
	918	Aña Tâ													
	919	Nev'-arûs-ı Haçle-i													
	920	Geydürür Veik-ı												40a	
	921	Bî-teğâfûl Ya'ni													
	922	Aña Pes													
		Kuvvet-i													

Vr.	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	İÜ1	İÜ2	İÜ3	Y	T	D	M
944	Kendü													41a	
945	Cerr														
	Eylencez														
	Harf-i														
33a	Çün	120a				29b									
	Andan														
947	Dürr														
	Güş-vâire														
948	Kadırini							26b							
	Bâri														
949	Gerçi														
	Gerçi														
950	Her														
	Her														
951	Ser-be-mühür-i														
	Fî-ıhâkika														
952	Dür-i										26b				
	Oldı														
953	Dinleriseñ														
	İki														44
954	Nüzhet														
	Söz														
955	Bil						33b								
	Şükür-i														
956	Şükür													41b	
	Ta														
957	Nî'met-i				33b						33a				
	Dilde														
958	'Ömr								33b						
	Her														
959	Nece			24b											
	Binde									24b					
960	Şükür														
	Şükre														
33b	Şükür														
	Mâ-şekemâke														
962	'Acz-i							26b							
	Şükre														
963	Ol	120b				30a									
	Nağş-pervâz-ı														
964	Kâdir-i														
	Ellezî														

Vr:	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	IÜ1	IÜ2	IÜ3	Y	T	D	M
	965	Vâhid-i Vahdehü						T							
	966	Hâkim-i Mübdi'-i						T							
	967	Gevher-e'frûz-i Zikr-i					27a							42a	
	968	Münşî'-i Şanî'-i													
	969	Mâye-sâz-ı Hâlıkü					34a								
	970	Fâviz-i Cedvel-e'râ-yı										27a			
	971	Nahl-i-bend-i Muzhir-i			34a						33b				
	972	Feyz-i Bint-i							34a						
	973	Mîve-çin-i Câ-nişîn-i													
	974	Ademüh Eyledi													
34a	975	Tâ Pây-dâr													
	976	İlse Aña										30b			45
	977	'Omri Bî-halef													
	978	Bid-i Oldı													
	979	Eyledükte Hayfeur	121a	25a		30b				25a				42b	
	980	Olsa Aña													
	981	Ser-nigün Nâmi						27b							
	982	Zübde-i Nür-i													
	983	Mîve-i Bâ'is-i													
	984	Hâsıl-ı Kurretü'l-'ayn					34b								
	985	Her Yok													

Vr:	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	IÜ1	IÜ2	IÜ3	Y	T	D	M
	986	Oldı			34b						34a				
		Ämed													
	987	Cümbüş							34b						
		Yekser													
	988	Cünki													
		Dest-i													
	989	Olma										27b			
		Zehr-i													
34b	990	Ger													
		Kat'													
	991	Oldı												43a	
		Himnen-i													
	992	Gerçi													
		Çak													
	993	Furşatı													
		Hayrile													
	994	İktizâ											31a		
		Ädemüñ													
	995	İldi													
		İkisinden													
	996	İldiler	121b			31a									
		Oldı													
	997	Düsdü						998							
		Oldı													
	998	Batn-ı						997							
		Vaz'													
	999	Yüz					35a								46
		İldi													
	1000	Haşr-ı		25b				28a		25b					
		Oldı													
	1001	Ädemüñ			35a						34b				
		Bulmuş													
	1002	Batn-ı								35a					
		Batn-ı													
	1003	Exveli												43b	
		Şâniyi													
	1004	Birbiriyile													
		Düâterine													
35a	1005	Toğdı													
		Hem													
	1006	Şer'-i													
		İldi													

Vr.	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	İÜ1	İÜ2	İÜ3	Y	T	D	M
	1007	Hüsn-i İldi													
	1008	Katlı Oldı										28a			
	1009	Bist-sâle													
	1010	Peçe-i Bôyledür											31b		
	1011	Yusufulûh													
	1012	Kim Tâ Zerrece													
	1013	Câ-yî Bîr	122a			31b									
	1014	Mihnet-i Eyledükde					35b								
	1015	Oldı Bed-ül-â-i												44a	
	1016	Oldı Ne Rehberi					35b								
	1017	İnkisâr-ı Oldı							35b						
	1018	Yüz Dergehinden													
	1019	Şer'-i Hak						28b							
35b	1020	Ehl-i Ser'-ih													
	1021	İme Şer'		26a						26a					
	1022	Her Cân													47
	1023	Her 'Abde													
	1024	Bakî İddiler													
	1025	Şulbi Eyledi													
	1026	Nüh-şad İldi													
	1027	Mürg-i Küngür-i										28b	32a	44b	

Vr.	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	IÜ1	IÜ2	IÜ3	Y	T	D	M
	1028	Geldügi Kudsiyânile													
	1029	Âdem Cümle					36a								
	1030	Şis Bî-gümân	122b			32a			DD						
	1031	İtdi Oldı			36a						35b				
	1032	Kıldı Oldı						36a							
	1033	Ol Yirine													
	1034	Bâğ-i Oğlı													
	1035	Defter-i Geldi													
	1036	Ya'ni Âsumânı													
	1037	Göklere Müteveşliş													
	1038	Sâgar-ı Oğlı						29a							
	1039	Oldı İtdi												45a	
	1040	Devri-i Destine													
	1041	İtdi Dürri-i													
	1042	Nâzil Yaıkdı		26b						26b					
	1043	Tâ Yüte													
	1044	İtdi Câh-ı					36b						32b		
	1045	Meş'al-e'rüz-i İtdi													48
	1046	İtdi Gâh			36b						36a	29a			
	1047	Eyledi Hüsn-i	123a			32b									
	1048	Açdı İlâste-i													

Vr.	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	İÜ1	İÜ2	İÜ3	Y	T	D	M
36b	1049	Kâfirün Aha													
	1050	İtdi Zâ'î-ı													
	1051	Gördi Cünbüşin												45b	
	1052	Tenkaye Tâ													
	1053	Olmadı Südde-i													
	1054	Bulmadı Didiler						X							
	1055	Kür- Nush						X							
	1056	Eyledi Râh-i													
	1057	Zecr Oldılar													
	1058	Âleş-i Sine-i						29b							
	1059	Bir Bir													
	1060	Tir-i Câna													
	1061	İtdi İtdi			37a						36b		33a		
	1062	Nevja-sene Sine-riş							37a						
37a	1063	Oldı Şdkile		27a						27a				46a	
	1064	Ol 'Âlimü's-sırr				33a									
	1065	Merhamet-pîşe Mekremet-nîz-i										29b			
	1066	Kârn-bâhs-ı Dest-ğir-i													
	1067	İtdi Oldı													
	1068	Şurfa-i İşna'î'l-ülke													49
	1069	Nâlesin Giryesi													

Vr.	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	İÜ1	İÜ2	İÜ3	Y	T	D	M
	1070	Cüş Anda													
	1071	Asumân Oldı													
	1072	Sü-be-sü Tağları													
	1073	Bâd-i Oldı													
	1074	Güviyâ Zür-i					37b								
	1075	Âb-ı												46b	
	1076	Çarh-ı İdi			37b						37a				
	1077	Kavl-i Müntakımdür						30a	37b						
37b	1078	Dest-i Rahmeti											33b		
	1079	Hışmı Luftı													
	1080	Kahr-ı Hâne													
	1081	Hânumân Sihhat-entüz-i	124a			33b									
	1082	Haste-gerdan-ı Rahmetin													
	1083	Mekr-i Ebr-i													
	1084	Katresinden Ejder-i		27b						27b		30a			
	1085	Aña Katre-i													
	1086	Reşha-i Kâmilinde													
	1087	Nûhuñ Câr-ferzendî												47a	
	1088	Yâfes Nûh					38a								
	1089	Yarn Nâ-sütüde													
	1090	Didi Ehl-i			38a						37b				50
		Tutmadı													

Vr.	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	IÜ1	IÜ2	IÜ3	Y	T	D	M
	1091	Kendü							38a						
38a	1092	Gâh													
		Âb-ı													
		Taglara													
	1093	İ'tisâm													
		Fikr-i													
	1094	Vaz'-ı											34a		
		Ma'înde													
	1095	Aldı						30b							
		Ahmadı													
	1096	İdi													
		Oldı													
	1097	Fülk-i	124b			34a									
		Câriye													
	1098	Oldı												47b	
		Anda													
	1099	Şâhn-ı													
		Lenger-endâz-ı													
	1100	Şiretâ													
		Aña													
	1101	Bir													
		Kâfiye													
	1102	Menzil-i										30b			
		Nâ-Hudâ													
	1103	Gâh													
		Rû-yı													
	1104	Sâyıki		28a					28a						
		Meymene													
	1105	Küh-veş									38a				
		Rûz													
	1106	Hem-çü													
		Bure-ı							38b						
38b	1107	Rû-yı													
		Peste													
	1108	Güdü													
		İâ													
	1109	Âb-ı													
		Kulzüm-i													
	1110	Bahr-i												48a	
		Kâr-ı													
	1111	Geldi											34b		
		Keşîden													

Vr.	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	İÜ1	İÜ2	İÜ3	Y	T	D	M
1112	Ab														
	Dönmüş														
1113	Kalınmış														51
	Şişt														
1114	Gütmüş	125a				34b		31a							
	Leyse														
1115	Oldı														
	İldiler														
1116	Şuya														
	Oldı														
1117	Yine														
	Oldılar														
1118	Oldı						39a								
	Ādem-i														
1119	Ya'ni														
	Nesl-i														
1120	Yafese		39a								38b				
	Kavm-i														
1121	Hāndan								39a			31a			
	Dāhi														
39a	1122	Hām												48b	
	Sāmdan														
1123	Sāma														
	Elşer														
1124	Fāris														
	Sāmdur														
1125	Sāma		28b							28b					
	Toğdi														
1126	İbn-i														
	Nuhun														
1127	Oldılar														
	Tiğ-i														
1128	İtdi													35a	
	Kesdi														
1129	Rub'														
	Her														
1130	İhtilāf-ı														
	Güft														
1131	İtdi	125b													
	Oldı					35a									
1132	Kıldı														
	İler														

Vr.	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	IÜ1	IÜ2	IÜ3	Y	T	D	M
1133	Dillere Oldı						39b	31b							
1134	İhtilâf-ı Kimseler													49a	
1135	İdi			39b							39a				
1136	Pâre-kende Pir-i								39b						
39b	Kışt-zâr-ı İler														52
1138	İhtirâç Ekseri														
1139	Hâne-i Tir-veş														
1140	Kesmekes İhtiyâr														
1141	Küşe Gerden-cfrâz											31b			
1142	Secde-i Ser-furû														
1143	Piş-gâh-ı Şâni'-i														
1144	Hep Seng														
1145	Cism-i Nely-i												35b		
1146	Gösterür Lâ			29a						29a				49b	
1147	Nely Dâsı														
	Kat'		Re's-i												
1148	Kalmaz Yâ'ni	126a				35b	40a								
1149	Gör Oldı														
1150	Âsumân Dest-i			40a							39b				
1151	Hâşe-illâh Zâr-ı														
40a	Geçdi Devri-i							32a							
1153	Geldi Nâm-ı														

Vr.	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	İÜ1	İÜ2	İÜ3	Y	T	D	M
	1154	Büt-trâş Olmuşıdı													
	1155	Hâne-i Nice													
	1156	Destine Nahl-i													
	1157	İcdi Şirk													
	1158	Kâr-sâz Râst-i												50a	
	1159	Oldı Sümme-sâ-yı													
	1160	Tokdi Çeşm-i										32a			53
	1161	Pâ-yı Mağz-i													
	1162	Dest-ırcs Tahta-püş											36a		
	1163	Olsa Anı						40b							
	1164	Ger Sümmâta													
	1165	Ger Şad	126b		40b	36a									
	1166	Destine Dîv							40b						
40b	1167	Şan' atında Günde		29b						29b					
	1168	Hîç Kâr-i													
	1169	Tiz-kârde Tahta-bend													
	1170	Cevher-i Bir												50b	
	1171	Hürde-kârle Bir						32b							
	1172	Gözi Tarfeü'l- ayn													
	1173	Beyremin Çeşm-i													
	1174	Şan' at Nîm-i													X
															X

Vr.	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	İÜ1	İÜ2	İÜ3	Y	T	D	M
1175	Söyle														
	Merd														
1176	Halk														
	Nevbete														
1177	Mülk-i														
	Balta														
1178	Büt-traş						41a								
	Sâde												36b		
1179	Nâ-sipâs														
	Oldı														
1180	Geldi				41a						40b	32b			
	Biri														
41a	1181	Biri	127a			36b			41a					51a	
		Ya'ni													
1182	Oı														54
	Nür-i														
1183	İtdi														
	Yühticü'l-hayy														
1184	Başdı														
	Dikdi														
1185	İtdi														
	Dost-dâri														
1186	Râst-girdâr														
	Hâk-şinâsende														
1187	Mâh-lâbende-i			30a											
	Hvân-i														
1188	Nür-i														
	Pışvâ-yı														
1189	İarh-ındâz-i														
	İfânümân-süz-i							33a							
1190	Küb-i														
	Bâhîr-i														
1191	Âfilin-düşmen														
	Bende														
1192	Muktedâ						41b								
	Ya'ni														
1193	Cengelîstândan														
	Buldi														
1194	Oldı														
	Sâye-ındâz-i										41a				
1195	Kıldı				41b										
	İtdi														37a

Vr.	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	IÜ1	IÜ2	IÜ3	Y	T	D	M
41b	1196	Hij'at-i Dine							41b						
	1197	Reh-nümā Göstere													
	1198	Şirkden Vahdet-i	127b		37a							33a			
	1199	Dürr-i Din-i													
	1200	Tā Süde-i													
	1201	Bildi Reh-nümâyende													
	1202	Eyledi Sarf-i													
	1203	Azeriñ Kand-pend										X			
	1204	Diği Merhamet-kāni										X			
	1205	Bunca Çeşm												52a	55
	1206	Hıç Ruhu					1206(a) X								
	1207	Darb-i Ser-be-ser					X 1206(b)								
	1208	Eylesen Rüz		30b			42a	33b	30b						
	1209	Ber-fürü-mānde Zib-i									41b				
	1210	Ser-fürü Ma'nide			42a										
42a	1211	Olsa 'Akil							42a						
	1212	İt Kıl											37b		
	1213	Anda İtühāz													
	1214	Pış-gāhında Ser-fürü													
	1215	Secde Hāk-i	128a			37b									
	1216	Eyle Aña													

Vr.	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	İÜ1	İÜ2	İÜ3	Y	T	D	M
	1217	Bütünden Olur												52b	
	1218	İtse										33b			
	1219	Ahırinde Neve													
	1220	‘Uddan Hayr													
	1221	Zehr-i Kendü													
	1222	Hayf Hiç													
	1223	Ola Cem’ Rüz					42b								
	1224	Hiç									42a				
	1225	Kâr-hâne ‘Sumân			42b										
42b	1226	Olınayaydı Hâlık-i Aña							42b						
	1227	‘Utma Dâmen-i						34a							
	1228	Bende													56
	1229	Bende ‘Alim Kâdir		31a						31a			38a	53a	
	1230	Aña Aña													
	1231	‘Asiânında Bâr-gâhında													
	1232	Bâb-i Dergehi	128b												
	1233	Olsa Ab-i													
	1234	Her Rû-sefid													
	1235	Terik İtüyar													
	1236	Pîş-i Cünbüş													
	1237	Hakk-perest Zîr-i										34a			

Vr.	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	İÜ1	İÜ2	İÜ3	Y	T	D	M
	1238	Gümne					43a								
		Söyle													
	1239	Güş									42b				
		Başladı													
	1240	Üre-dil													
		Ateş-i													
43a	1241	Sırru'l-Hakku			43a									53b	
		İdi													
	1242	Didi													
		Eski					DD								
	1243	Ol													
		Bünde													
	1244	Köhne													
		Nâ-münâsibdür													
	1245	Şive-i													
		Terk-i													
	1246	Secde-gâh-ı						34b							
		Ser													
	1247	Bildi													
		Hizür-i													
	1248	Güft													
		Şüst													
	1249	Bir													
		129a				38b									
		Telh-kâmâna													
	1250	Her								31b					
		Seng-dil													
	1251	Olmaz													
		Nerdübân-ı													
	1252	Mîl-i													57
		Vimez													
	1253	Hakkı													
		Oldı					43b							54a	
	1254	Dide-i													
		Kühil									43a				
	1255	Kıldı													
		Kavmini													
43b	1256	Didi													
		Râh-ı													
	1257	Tâbe-key													
		Tâbe-key													
	1258	Südden													
		İhtirâz													

Vr:	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	İÜ1	İÜ2	İÜ3	Y	T	D	M
	1259	Büt-perest Kâr-ı													
	1260	Bir Bunda													
	1261	Mahîz-ı Aña													
	1262	Yardıñuz Ma'inde													
	1263	Zade-i İcdinüz											39a		
	1264	Bu Hände													
	1265	Bir Oldinüz						35a						54b	
	1266	Çeşm Gevher	129b			39a									
	1267	Açdınuz ‘Af													
	1268	Hazret-i Dil-nivâz-ı						44a							
	1269	Gird-ğar Merhamet-bağs									43b				
	1270	Ser-be-ser Vîmez													
44a	1271	Sâni' Kâdir		32a					44a	32a					
	1272	Bahr-ı Asiâmında													
	1273	Hvân-ı Lutf-ı													
	1274	Tevbe Gayrı													58
	1275	Vahdetine Secde-i										35a			
	1276	Şirk Söyleyün													
	1277	Kavm-i İmediler												55a	
	1278	Qavlı Söyledi													
	1279	Her İylediler													

Vr.	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	İÜ1	İÜ2	İÜ3	Y	T	D	M
	1280	Didiler											39b		
		Din-i													
	1281	Din-i													
		Olmaz													
	1282	Secde-i													
		Terk-i													
	1283	Kavminin	130a			39b	44b								
		Güne													
	1284	Eylemezler						35b			44a				
		Sedd-i													
	1285	Gözlerin			44b										
		Eylemezler													
	44b	1286	Olmaz						44b						
		Tâ													
	1287	Hâr-i													
		Dide-i													
	1288	Çare													
		Eyleve													
	1289	Gümeye												55b	
		Gözlerine													
	1290	Şöyle													
		Vire													
	1291	Fırsat													
		İde													
	1292	Gördi		32b						32b					
		Gest-i													
	1293	Merd													
		Kaldi													
	1294	Vakt-i										35b			
		Am													
	1295	Semt-i													
		Destine													
	1296	Büt-gece													
		Cest													
	1297	Bâb-i													
		Gördi											40a		59
	1298	Am													
		İdi						45a							
	1299	Hâşılı													
		Berk-veş									44b				
	1300	Bî-muhâbâ	130b												
		Sakf			45a	40a									

Vr:	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	IÜ1	IÜ2	IÜ3	Y	T	D	M
45a	1301	Bütlerüh							45a					56a	
		Deng													
	1302	Simt-i													
		Hurd													
	1303	Häcd					36a								
		Ya'ni													
	1304	Nasb-ı													
		Kopdi													
	1305	Başlarına													
		Yıldırım													
	1306	Her													
		Nasb-ı													
	1307	İdi													
		Oldı													
	1308	Hurde													
		Oldı													
	1309	Lik													
		Oldı													
	1310	Kâmeti													
		Dir													
	1311	Büt-perestler													
		Eylemişlerdi													
	1312	Gerden													
		Ser-be-pâ													
	1313	Din		33a			45b			33a		36a		56b	
		BezI													
	1314	Tâ											40b		
		Aña									45a				
	1315	Geldi													
		El					45b								
45b	1316	Didi													
		Düşmen-i							45b						
	1317	Çavm-i	131a												
		Ser-güzeşt-i													
	1318	Bir													
		Zahm-i													
	1319	Virdi													
		Yığıd													
	1320	Balta													60
		Bir													
	1321	Ol													
		Oldı													

Vr:	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	IÜ1	IÜ2	IÜ3	Y	T	D	M
	1322	Na'î-i O						36b							
	1323	Leb-i İdi													
	1324	Zevk Lehv													
	1325	Handeden Bî-haber												57a	
	1326	Devr-i Pes													
	1327	Mâh-veş Tâ													
	1328	Vâr İbn-i					46a								
	1329	Süst-i Serkeş									45b				
	1330	Şirk-perver Bî-hüred			46a										
46a	1331	Çâr Oldı						46a					41a		
	1332	‘Âkıbet İdi										36b			
	1333	Hükmine Cân													
	1334	İdi Kavm-i	131b	33b		41a				33b					
	1335	Pîr Emr-i													
	1336	Şehr-i Ferraka'llâhü													
	1337	Cem' Toğrı												57b	
	1338	Kimse Gimseye													
	1339	Emrî İttifâkile													
	1340	Gördiler Eylemiş													
	1341	Ser-fürü Hürde-merde						37a							
	1342	Balla Pârenmiş													

Vr:	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	İÜ1	İÜ2	İÜ3	Y	T	D	M
	1343	Nâ-Hudâsı Hayret-âlüde					46b								61
	1344	Başladılar Oldı								46a					
	1345	Çıktı Kopdı		46b											
46b	1346	Ke'v Düşdi						46b							
	1347	Âteş-i İtdi													
	1348	Men-fe'al Cüst											41b		
	1349	Atdılar Küsc												58a	
	1350	Fâl Çıkdı													
	1351	Kaldı Bâ-ıuşûş	132a			41b						37a			
	1352	Bu Şübhe													
	1353	Perdedür Düşdi													
	1354	Oldı Nükte-i													
	1355	Taşdı Çıkdı		34a						34a					
	1356	'Arza Ser-güzeşt-i													
	1357	Câ-yi İtdiler													
	1358	Âteş-i Eyledi					47a								
	1359	İtdi Cevn-i									46b				
	1360	Oldı Şaf		47a				37b							
47a	1361	Dâd-ıvâhân Toldılar							47a					58b	
	1362	Merd Oldı													
	1363	Şöyle Vara													

Vr.	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	İÜ1	İÜ2	İÜ3	Y	T	D	M
	1364	Baş Tâ													
	1365	Devri- Vardılar										42a			
	1366	Buldılar İtdiler													62
	1367	Aldı Kıldılar													
	1368	Dest-i Tundılar	132b			42a									
	1369	Kimi Kimi													
	1370	Eyledi Gerdenin										37b			
	1371	Kâm-ı İzurâb													
	1372	Rişte Cümbüş-i													
	1373	İtdiler Vardılar					47b							59a	
	1374	Piş-gâhına Kahr									47a				
	1375	Didi Saña													
47b	1376	Kimdür Kimden		34b					47b			34b			
	1377	Ab-ı İrzini													
	1378	Zahirâ Fîl-hakika													
	1379	Kim Ma'inde						38a							
	1380	Hâşılı Belki													
	1381	Güş Reh-nümâ-yı													
	1382	Didi Saña												42b	
	1383	Bi-hüde Lat'ı													
	1384	Bi-hredlik Çayrdan													

Vr:	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	İÜ1	İÜ2	İÜ3	Y	T	D	M
	1385	Bende Çünkü	133a			42b								59b	
	1386	Anda Belki													
	1387	Şadı-ı Zir-i													
	1388	Yok Çekse					48a								
	1389	Şöyle Oldılar									47b	38a			63
	1390	İktizâ Katl-i			48a										
48a	1391	Böyle Da'vet							48a						
	1392	Gayra Eyle													
	1393	Hifz-ı Aña													
	1394	Şahn-ı Tura													
	1395	Bir Andan													
	1396	Bir Künk-i													
	1397	Çünkü Bu								35a				60a	
	1398	Hişm-nâk Virdi						38b							
	1399	Didi Nazm-ı											43a		
	1400	Bunca Binde													
	1401	Büde Gün													
	1402	Şübhe Hayl-i	133b			43a									
	1403	Neçe Dest					48b								
	1404	Bir Ola									48a				
	1405	Hiç Cism			48b										

Vr.	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	İÜ1	İÜ2	İÜ3	Y	T	D	M
48b	1406	Büt Tâ							48b						
	1407	Hîç Anda													
	1408	İftirâdur Olsa										38b			
	1409	Dest-i Püşt-i												60b	
	1410	Olsa Oldı													
	1411	Eyleme Anda													
	1412	Fi'li 'Ayn-ı													64
	1413	Çün Kıldı													
	1414	Didi Merdüm-âzâr													
	1415	Serve-i İdigün													
	1416	'Acz-i Eyle											43b		
	1417	Şahs-ı Hiç						39a							
	1418	Havr 'Akil		35b						35b					
	1419	Ser-zeniş Celb-i				43b					48b				
	1420	Çüb-i Vehm-i			49a										
49a	1421	Vaqt-i Eylemez							49a					61a	
	1422	Şâşe Başını													
	1423	Cünkü Aña													
	1424	'Arz Üfker													
	1425	Anlara İlmesün													
	1426	Kendü Ola													

Vr.	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	SS	N2	İÜ1	İÜ2	İÜ3	Y	T	D	M
	1427	Kör-dil Râh-ı										39a			
	1428	Nür-ı Büt-gece													
	1429	Çünkü Ateşe													
	1430	Mazhar-ı Ehramen													
	1431	Vahdet-i Bî-şerik													
DES	1432	Mümtimî'dür													
DES	1433	Ola Hâlık-ı Kendî					49b						44a	61b	
	1434	Olsa İştirâkî									49a				
	1435	Zâr-ı Pây-dâr			49b										65
	1436	Oİ Nik-kirdâr	134b			44a		39b	49b						
49b	1437	Bende-perver Kâm-bahş													
	1438	Luflî Hvâst-gâfânî													
	1439	Südde-i Bâr-gâhında		36a						36a					
	1440	Büt-perestâna Kâse													
	1441	İtühâz Padişâh													
	1442	Girüdâr Bî-ser													
DES	1443	Seçmeye Bî-haber					1444	X							
DES	1444	Anda Fe's'elü					1445	X							
DES	1445	Hâşlı Bir					1443	X						62a	
	1446	Şüyvî-ı Hasbiya'llahü										39b			
	1447	Buldi Zahm-ı													

Vr:	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	İÜ1	İÜ2	İÜ3	Y	T	D	M
	1448	Gözleri Bî-su'ür					50a								
	1449	Pençe Rezm-gâh-ı									49b				
	1450	Geldi İtidi		50a									44b		
	1451	Virdi Oldı							50a						
	1452	Olsa Bî-hüde													
	1453	Pes Eyledi	135a			44b									
50a	1454	Buldu Oldı						40a							
	1455	Olsa Lâ-mekân													
	1456	Mâh-iâbân Gelmeye													
	1457	Tahia-bend Rif'at-ı											62b		
	1458	Ulkdeye Zerre													66
	1459	Kavmi Kıldı													
	1460	Didi Reh-neverdân-ı		36b						36b					
	1461	Dost-dârân-ı Kine-verzân-ı													
	1462	Gördühüz İfâne													
	1463	Nabz-ı Yolısa													
	1464	Olmadan Aña									50a				
	1465	Nâ-gehâni Aña			50b							40a			
	1466	Tutsa 'Aķitbet							50b						
	1467	Çäre Bâg-ı											45a		
	1468	İmedükce Serv-veş													

Vr.	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	İÜ1	İÜ2	İÜ3	Y	T	D	M
50b	1469	Zahm-i Ami												63a	
	1470	Rişte Olmaya	135b			45a									
	1471	Din-âdirine Din													
	1472	Lâzım Dâmen-i													
	1473	Çayret-i Cem'-i					40b								
	1474	Oldı Düşdi													
	1475	Şâh Lâht													
	1476	Şol Deste													
	1477	Kelle-püşin Ser-itrâş-ı													
	1478	Tişe-kâran-ı Kâat'					51a								
	1479	Çarha İtdi								50b					
	1480	Güdek-i İtdi													
	1481	Rûz Çekdiler		37a					51a	37a				63b	67
	1482	Himnen-i Oldı													
	1483	Kir Hime-zâr													
51a	1484	Âteş Her										40b	45b		
	1485	İtdiler Himeye													
	1486	Her Olmadı													
	1487	Nâr-ı Kaldılar	136a			45b									
	1488	Geldiler İtdiler													
	1489	İtdi Oldı													

Vr.	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	İÜ1	İÜ2	İÜ3	Y	T	D	M
	1490	Belki Saldı													
	1491	Nâ-gehlân Ya'ni													
	1492	Şüret-i Koca					41a								
	1493	Didi					51b							64a	
	1494	Düşmen-i Çehre İldi								51a					
	1495	Eylene Aña			51b										
	1496	Böyle Nece						51b							
	1497	Nece İldi													
	1498	Bir													
	1499	Eylemişdi Didi													
51b		Velk-i													
	1500	Aña İstemez													
	1501	Aldı		37b									46a		
	1502	Dide-mâl Didi								37b					
	1503	Himmat-i Pend-i										41a			
	1504	Re'y-i Am	136b												68
	1505	Ateş Oldı												64b	
	1506	Bir													
	1507	Gitmedi Fîl-imesel													
	1508	Bir Sa'y-ı						52a							
	1509	Hürmen-i Ahrî'l-enr													
	1510	Suy-ı Her									51b				
		Her			52a										
		Olmuşdı													

Vr:	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	iÜ1	iÜ2	iÜ3	Y	T	D	M
	1511	Ser-be-ser İdiler						41b	52a						
	1512	Hundelerden Her													
	1513	Tütdü													
	1514	Halka-ves İühaz													
52a		Riv-i													
	1515	Oldı													
	1516	Himnen-i Sanki													
	1517	Kubbe-i Üstühvândan												65a	
	1518	Pertevinden Oldı											46b		
	1519	‘Âlemi Düşdi													
	1520	Cüz’													
	1521	Mevc-îz Manemik	137a			46b									
	1522	Tâ İldi										41b			
	1523	Seng-dil Süst-re’y					52b		38a						
	1524	Yâ’ni Süy-i									52a				
	1525	‘Uğdsen Dest					52b								
	1526	Bâğ-i Vardılar							52b						
	1527	Emir-i Keğs-i													69
	1528	Yâ’ni Mâh-ı													
	1529	Çâh-i Geldi												65b	
52b		Güviyâ Aldı						42a							
	1530	Rahm-i Oldılar													
	1531	Girdiler													

Vr:	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	İÜ1	İÜ2	İÜ3	Y	T	D	M
	1532	Söyle Ateş-i													
	1533	İdiler Gerden													
	1534	Oldı Tavuk-ı													
	1535	Sine Mâr											47a		
	1536	Dest-i Olşa													
	1537	Bahir-i													
	1538	Rişte-i Olşa Beste-i	137b			47a	53a								
	1539	Seyr-i Taksalar									52b				
	1540	İdiler Rüymü			53a										
	1540	Hazret-i Giry-e-hiz							53a			42a		66a	
	1541	Didi Dil-nivâz-ı		38b											
	1542	Kâm-bâhsende	Kâh												
	53a	Boymı Dâmen-i Gayra								38b					
	1544	Senden Senden													
	1545	Merhamet-kâmi													
	1546	Şânûña Oldı													
	1547	Keffe-i Buldurup Zih													
	1548	Atıup Hem-çü						42b							
	1549	Ber-hevâ Güviyâ													70
	1550	Tengiden İldi													
	1551	Pür-giriv Âsumân											47b		

Vr.	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	İÜ1	İÜ2	İÜ3	Y	T	D	M
	1552	Kıldılar					53b							66b	
		K'ey													
	1553	Emr-i								53a					
		Bendeler													
	1554	İdelüm	138a		53b	47b									
		Ab-ı													
	1555	Vârid						53b							
		Bildinüz													
	1556	Evvelâ													
		Siz													
	1557	Ber-hevâ													
		Bize													
	1558	İdi													
53b		Hâcettüm													
	1559	Bendesin													
		Kendü										42b			
	1560	Mancinik													
		O													
	1561	Evcden													
		İdi													
	1562	İ'ilemesel		39a											
		Ber-hevâ													
	1563	Küşe-i													
		İdi													
	1564	Aşdı								39a				67a	
		Kubbe-i													
	1565	Oldı													
		Himnen-i													
	1566	Şâh-ı													
		Kıldı													
	1567	Oı					54a	43a							
		Ab-ı													
	1568	Erhamül'râhımın													
		Ekrâmül'ekramın									53b		48a		
	1569	Bende-i			54a										
		Düdmân-ı													
	1570	Âteşe													
		Hırz-ı													
	1571	Oldı	138b			48a									
		Eyleye													
	1572	Mîz-ı													
		Sî-be-sû													71

Vr.	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	İÜ1	İÜ2	İÜ3	Y	T	D	M
54a	1573	Yekser-i Olmaya													
	1574	Atış													
	1575	Yek-be-yek Dest													
ya		Bil													
	1576	Bendeden Hidmetinde												67b	
	1577	Feraş-ı													
	1578	Eyledi													
	1579	Oldı Çıkıdı										43a			
	1580	Ahker-i Dud-ı													
	1581	Şahn-ı Küşe													
	1582	İüdü Ber-ser-i													
	1583	Nür-ı Kâr-ı					54b								
	1584	İab' -ı Hazret-i		39b											
	1585	Emri Gâh													
	1586	Zin-i Kendü													
	1587	Ol Ya'ni													
	1588	Seyr Olmışdı													
54b	1588	Gör	139a												
	1589	Bakdı Kendü						44a	43b boş	54b			48b		
	1590	Hayret-âlîde Emir													
	1591	Nârdan Bezmin													
	1592	Piş-gâhına Gösterüp													
	1593	Özi-ıvâhâne İldi													
		Kudret													

Vr:	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	İÜ1	İÜ2	İÜ3	Y	T	D	M
	1594	Olsa Necc													
	1595	Get Eyleyem													72
	1596	Didi Olmaz													
	1597	Şirkden Yok					55a					43b			
	1598	Büt-perest Kuştesesi								54b					
	1599	Zât-ı Müşriğün			55a										
	1600	Pâk-ı E'l-habîsâtü							55a					68b	
	1601	Dîn-i Her													
	1602	Terk Eyle											49a		
	1603	Vahdet-i Aña													
55a	1604	Şirkle Fîl-mesel		40a											
	1605	Vahdet-i Kâr-ı	139b			49a									
	1606	Bi-esâs Pa-yı													
	1607	Eyler Sebbi'l'-arş													
DES	1608	Şirkdür Şirkdür													
	1609	Şirkdür İteku'llâhe													
	1610	Hâzret-i Bi-nivâz													
	1611	Sânî'-i Kâdir-i													
	1612	Zân Mülki					55b							69a	
	1613	Vahidün İnnehü'l-Hakkâ									55a				
	1614	Çünki Hâdi-yi			55b										

Vr:	Beşit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	İÜ1	İÜ2	İÜ3	Y	T	D	M
	1615	Bu Telh-kâm-ı							55b			44a			
	1616	İtmedi Hiç													
	1617	Penbedür İtmek													73
55b	1618	İlse Eylemez											49b		
	1619	Mend-i Fîl-meşel													
	1620	Ger Sahit-dil													Gel
	1621	Küba Belki	140a			49b									
	1622	Âhır Kavm-i													
	1623	Şöyle Mülket-i						45a						69b	
	1624	Şâm-ı Mâh-veş		40b											
	1625	Hvârdur Bî-bahâdur													
	1626	La'î-i Tâc-ı								40b					
	1627	Pişeden Penceşine													
	1628	Ger Zahm-ı													
	1629	Gerçi Lîk													
DES	1630	Kurre-i Zaferatîl'-avn													
DES	1631	Bî'-adeddür Lîk													
	1632	Gezmese Olmaya													
DES	1633	Rif'at-ı Virmiş													
	1634	Hâk Pâyımâl													
	1635	Hâşıl Hicrete													
56a													50a	70a	

Vr:	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	İÜ1	İÜ2	İÜ3	Y	T	D	M
	1636	Hazreti İtidi													
	1637	Ya'ni Mûnis													
	1638	Küfe Bunlara	140b			50a									
	1639	Nim Pa-fesâr													
	1640	Bâd-ves Geldiler													74
	1641	Başdılar					56b								
	1642	Çaldılar Küriile									56a				
	1643	Cekdi Nakd-i													
	1644	Buldi Bâd-i İtidi						45b							
	1645	Hicrete Ba'lebek		41a					56b						
	1646	İutdılar Dil-hurâş													
	1647	Zulim Hâcere								41a				70b	
	1648	Sâre Hülk													
	1649	Lik Ye'sile													
	1650	Zevcine Hem-firâş													
	1651	İtihab 'Arza-gâh-ı													
	1652	İtidi Piş-i											50b		
	1653	Rabbi İtidi										45a			
	1654	Düşdi Oldı													
	1655	Oldı Geldi	141a			50b									
	1656	Kurretül'-ayn Ya'ni													
							57a								

Vr:	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	İÜ1	İÜ2	İÜ3	Y	T	D	M
	1657	Şadıku'l-va'd Bih-i									56b				
	1658	Ba'lebekden İdiler													
	1659	Lüti Vadiyü's-Seb'a		57a										71a	
	1660	Ya'ni Eyledi							57a					DES	
	1661	Sareyi Ateş-i												DES	
	1662	Reşkden Sinesini													
	1663	Key İdi						46a		Ey					75
	1664	Hacerün Bi-niyâz													
	1665	Böyledür Hârdur													
57a	1666	Bâ-ıuşuş Müşte'İldür		41b											
	1667	Hâned Her													
	1668	Sâre Key								42b					
	1669	Tafrası Mâtemidür											51a		
	1670	Hamlini Vaz'ına													
	1671	Şekl-i Fîl-mesel					57b								
	1672	Dil-pesend Bende				51a					57a	45b		71b	
	1673	Ya Câresi													
	1674	Zer-hirde Olşa			57b										
	1675	İstemem Destüme													
	1676	Bir Tu'me-i								57b					
	1677	Eyleye Destümi													

Vr.	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	İÜ1	İÜ2	İÜ3	Y	T	D	M
	1678	Hışmını Oldı													
	1679	Didi Dâr-ı													
57b	1680	Her Lâik													
	1681	Bir Eyle													
	1682	Tâ Ba' dehü					46b								
	1683	Eyle Şâbire													
	1684	Hem Ol												72a	
	1685	Olsa Eyle													
	1686	Hînceden Tâ					58a						51b		76
	1687	Kıl Olmasun		42a							57b				
	1688	‘Âmil Birr-i													
	1689	Sâre Kıldı	142a			51b				42a					
	1690	Lik Hâne-âşüb							58a						
	1691	Nâ-gehân Ke'y										46a			
	1692	Bî-tereddüd Kum	T												
	1693	Eyle Tâ	T												
	1694	Güdek-i Hacer-i													
58a	1695	Nevbetile Faşş													
	1696	Râh-ı Âsumândan												72a	
	1697	Şol Hâtemü'l-enbiyâ'													
	1698	Zîr-i Olur													

Vr:	Bevrit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	IÜ1	IÜ2	IÜ3	Y	T	D	M
	1699	Eyledükde İdi													
	1700	Oldı Ne													
	1701	İl-mescl					58b	47a							
	1702	Mısrâ-ı Bedraka									58a				
	1703	Ma'inde Tarfetül-ayn İdiler											52a		
	1704	Cebreñi Ka'be		X											
DDI	1705	Anda	142b	X					58b						
DDI	1706	Eyledükde Häcer Eylesünler				52a									
	1707	Buğ'ası Her													
	1708	Ola Nesl												73a	
	1709	Bunda Süy-i		42b											77
58b	1710	Hüküm-i İdiler								42b		46b			
	1711	Pes Sâve-bân													
	1712	Şâm Kaldılar													
	1713	Ne Künbet													
	1714	Küt-i Kütze-i													
	1715	Gıryesi Düd-i													
	1716	Ol Bir					59a								
	1717	Eylemişlerdi Naka									58b				
	1718	Bunlar Häcerüh													
	1719	Gözleri Hayret-âlüde			59a			47b	59a				52b	73b	

Vr.	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	İÜ1	İÜ2	İÜ3	Y	T	D	M
	1720	Key Merve													
	1721	Fehm Böyle	143a												
	1722	Vahset-âbâddur			52b										
DDI	1723	Bâ-ıuşüşâ Vardılar													
	1724	Gördiler Şordılar													
59a	1725	Şüre-zâr Bu													
	1726	Görmemiş Ser-güzeştin													
	1727	Evvvel İtdiler													
	1728	Kondılar İtdi													
	1729	Eyledi Tıflı		43a								47a			
	1730	Az Ol					59b			43a					
	1731	Güdekân Dil-ıñivâzi												74a	
	1732	Dem Nazm									59a				78
	1733	Olma Tâziyi													
	1734	Ya'ni Evvvelü			59b				59b						
	1735	Yolışa Oldı													
	1736	Eyledükde ‘Akl-ı											53a		
	1737	Cün Mülket-i													
59b	1738	Anda Ser-firâz	143b		53a			48a							
	1739	Lik Mekke													
	1740	Ru-yı Yine													

Vr.	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	İÜ1	İÜ2	İÜ3	Y	T	D	M
	1741	Âmed Olmuşdu													
	1742	‘ Âdeti İstiyâk-ı												74b	
	1743	Tavy Mekkenüñ													
	1744	Rü-yi İdi					60a								
	1745	Gördi Yazdeh-i									59b				
	1746	Kacd Gül													
	1747	Kaküli Züf-i										47b			
	1748	Gisüvân Ebruvâm							60a						
	1749	Zir-i Âvet-i		43b	60a										
	1750	‘ Anızı İki								43b					
	1751	Piste-i Hokka-i													
	1752	Ol Jaleldür											53b		
60a	1753	Tavr-ı Harf													
	1754	Cümbüş Hâşlı												75a	79
	1755	Çeşm İdi	14a												
	1756	Ol Oldı													
	1757	Merhaben Bu													
	1758	Hvâbdâ Reh-nümâyende													
	1759	İzbah Oldı					60b								
	1760	Hvâbdan İkriile													
	1761	Tâbe-şâm Pes									60a				

Vr.	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	İÜ1	İÜ2	İÜ3	Y	T	D	M
1762	Vahy-i Yâ								60b						
1763	Bu Yine														
1764	Bildi Buldu			60b											
1765	Oldu Zebh-i														
1766	Şubh-ı Şarhıdan											48a		75a	
1767	Eblak-ı Toldı														
1768	Der-niyâm Kıldı												54a		
1769	Oldı Gıryeden			44a											
1770	Hâcer-i Baña									44a					
1771	Var Vâcib		144b			54a									
1772	Câme-i Serde														
1773	Sünbil-i Nergis-i						61a								
1774	Tâk-ı Tâc-ı														
1775	Güllerine Gıstıvâmı							49a			60b				
1776	Gerden Mümiyâmına														80
1777	Dest-i Zib								61a					76a	
1778	Hâcer İhtimâmile														
1779	Dil-nivâzâna Hem-reh			61a											
1780	Tâ Gayrıdan														
1781	Didi Da'vet-i										X	X			X
1782	Âlet-i İttihād										X	X			X

Vr.	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	İÜ1	İÜ2	İÜ3	Y	T	D	M
	1783	Olsa													
		Risnân													
	1784	İttişâl-i													
		Nece										48b			
	1785	Didi											54b		
		İhtiyât													
	1786	İkri'zâ													
		Bî-mühimmât													
	1787	İmtisâl													
		Virdi													
	1788	Hanceri	145a			54b	61b								
		Ya'ni													
	1789	Eyledi												76b	
		Oldılar													
	1790	İtdi		44b											
		Sâye-dâr													
	1791	Her								44b	61a				
		Anda													
	1792	Oİ							61b						
		Hatve-rız													
	1793	Gülbünin													
		Kebkebi													
	1794	Sahm-ı			61b			49b							
		Nakş-ı													
	1795	Zül-i													
		Küh													
	1796	Sâye-i													
		Hâke													
	1797	İurma													
61b		Biri													
	1798	Oldı													
		Mâr-ı													
	1799	Çäre													
		Tâ													
	1800	Başladı													81
		Girdi													
	1801	Tavr-ı												77a	
		Cürbüş													
	1802	Hırka													
		Rış											55a		
	1803	Şüret-i													
		Sübhasın					62a								

Vr.	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	İÜ1	İÜ2	İÜ3	Y	T	D	M
	1804	Hü-keşân Tâ										49a			
	1805	Didi Mihnet	145b			55a									
	1806	Yoldâ Oldum								61b					
	1807	Tâb-î Pür-ğufâr							62a						
	1808	Gerd-i Mû-be-mû													
	1809	Teşnelik Âbla			62a										
	1810	Bâri Kılmavaydı													
	1811	Peççe-i Zebh		45a											
	1812	Hayfdur Zî-i							45a						
62a	1813	Ol Çıkmadan						50a						77b	
	1814	Olmadan Turma													
	1815	Yolısa Sîd													
	1816	‘Ukdeye Eyle													
	1817	Eylemezseñ İki													
	1818	Hâcer Didi					62b								
	1819	Bu Oğlını											55b		
	1820	Kesmedi Oğlınıñ													
	1821	Zebh Kendüvi									62a				
	1822	Hâzre-i ‘Ömrinüñ	146a			55b			62b						
	1823	Bâ-ıuşûş Bende													
	1824	Bî-sebeb İctihâdında			62b							49b			82

Vr:	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	İÜ1	İÜ2	İÜ3	Y	T	D	M
	1825	Pir-i Eyledükde												78a	
	1826	Kendü Didi													
62b	1827	Böyle Kendü													
	1828	Didi Söylər													
	1829	Värid Am													
	1830	Ey Ol													
	1831	Emr-i Zebha													
	1832	‘Aklıñ Var	45b					50b							
	1833	Bir Buldığın					63a			45b					
	1834	Cümle Sözleründe													
	1835	Rengdir Ak													
	1836	Risnān Päre									62b		56a		
	1837	Yiter Çık							63a					78b	
	1838	Gördi İmedü													
	1839	Vardı Piç	146b		63a	56a									
	1840	Didi ‘Azmiñüz													
	1841	Böyle ‘Akil													
63a	1842	Pür-hatarür Bä-ıuşüş										50a			
	1843	Zebh Hayıdur													
	1844	Şü-i Eyle													
	1845	Nañl-i Zahm-i													

Vr:	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	İÜ1	İÜ2	İÜ3	Y	T	D	M
	1846	Didi													83
		N'iktizâ													
	1847	Katl													
		Hikem													
	1848	Kimse					63b								
		Zebh-i													
	1849	Didi												79a	
		Emr-i													
	1850	Kimse													
		Böyle													
	1851	Hayr-ıvâhâne						51a			63a				
		Sîd													
	1852	Div-i							63b						
		Mekr													
	1853	Emr-i		46a											
		Zebh											56b		
	1854	Vâlidüm			63b					46a					
		Emr-i													
	1855	Ger													
		Olmamışam													
	1856	Bismil	147a			56b									
		Hâzırım													
	1857	Nâ-tümid													
63b		İtdi													
	1858	Piş-gâhında													
		Tarz-ı													
	1859	Didi													
		Rahmet-i													
	1860	Vaz'ınuzdan													
		Zebh-i													
	1861	Gerçi										50b		79b	
		Şüh-i													
	1862	Hvâb-ı													
		Belki													
	1863	Mekr-i					64b								
		Anuñ													
	1864	Şiğ-vâr													
		Şad													
	1865	Hîç													
		Dost-ı													
	1866	Bî-te'enni									63b				
		Olur													

Vr.	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	İÜ1	İÜ2	İÜ3	Y	T	D	M
1867	Şöhra Kesilen								64a						
1868	Böyle Hün-i														
1869	Şöyle Zîr-i			64a											84
1870	Ey Sen						51b					57a			
1871	Bildi Didi														
1872	İdigiğün														
1873	Mâni'-i Ol	147b				57a								80a	
1874	Şânî'-i Her														
1875	Bende-i Hâtiruñda		46b							46b					
1876	Tutmaduñ Hükm-i														
1877	‘Âlem Eylemem														
1878	Âteş-i Hâse-İllâh						64b								
1879	Zebî-i Kâr-i Kande														
1880	Eyleyüp Yekser-i											51a			
1881	Oldı Her										64a				
1882	Olmaz Dâr-i							64b							
1883	Hıfyeten Ortadan														
1884	Güdi Bâd-i			64b											
1885	Küh-i Reh-neverd													80b	
1886	Sa‘y Vardılar														
1887	Oldılar İfci												57b		

Vr:	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	IÜ1	IÜ2	IÜ3	Y	T	D	M
	1888	Kley Nür-i													
	1889	Tal'atunñ Güft						52a							
	1890	Balışis-i Häsülü	148a			57b									
	1891	Bende Lük													
	1892	Oldum Emr-i													85
	1893	Häsülü Hak					65a								
	1894	Sen Var													
	1895	Kur'a-i Eyle		47a											
	1896	Çünki Kand-üz							47a	64b					
	1897	Kley Räst-gerdär							65a					81a	
	1898	Bendeñüzden Eyleñ													
	1899	Her Her			65a							51b			
	1900	Räzayım İşte													
	1901	Her Emrinüñ													
65a	1902	Var Vire													
	1903	Lük Eyleyem													
	1904	Luftfüzdan Anları											58a		
	1905	Ey Tā													
	1906	Dest Lüzäbile													
	1907	Cān Cünbüñ-i	148b			58a									
	1908	Hanceri Dānen-i					65b	52b							

Vr.	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	İÜ1	İÜ2	İÜ3	Y	T	D	M
1909	Cân Pavûñ													81b	
1910	Belki Ben														
1911	Cehremi Ruhlarum										65a				
1912	Belki Tir-i								65b						
1913	Reng-i Ola														
1914	Şefkatüñ			65b											
1915	Hüküm-i Mâden-i														86
1916	Ser-güzesümi Tesliyet-balış														
65b	Olmasun		47b												
1917	Çehresi									47b					
1918	Hançeri-i Aña											52a			
1919	Eylestün Girye														
1920	Ahret Rü-yi														
1921	İmesün Hem												58b	82a	
1922	Kaldi Tâ														
1923	İde Eyledi						66a								
1924	Arza-gâñ-i K'ev	149a													
	Zebhürn					58b									
1925	Hâşer-İllâh İzürabumla														
1926	Nâ-sezâ Dânen-i														
1927	Eyleyüp İas-i							53a							
1928	Giryeden Saldılar								66a						
1929	Valid-i Çeşm				66a										

Vr.	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	IÜ1	IÜ2	IÜ3	Y	T	D	M
	1930	Bismili													
		Kıldı													
	1931	Tellehü													
		İdi													
66a	1932	Eyledi													
		Dest													
	1933	Ser-be-pa												82b	
		Serde													
	1934	Hançeri-i													
		K'ide													
	1935	Hazret-i													
		Vâ'd													
	1936	Takat-endlüz-i													
		Hikmet-âmlûz-i													
	1937	İdi	48a									52b			
		Tâ													
	1938	Oldı					66b			48a			59a		87
		Bula													
	1939	Emr-i													
		Hüküm-i													
	1940	Hançeri													
		Ehl-i													
	1941	Saif-be-saif	149b			59a					66a				
		İtdiler													
	1942	Piş						1942(a)	66b						
		Eyledi						1943(a)							
	1943	Her						1943(b)							
		Cidd-i						1942(b)							
	1944	Şadme-i			66b										
		Reşha-rız													
	1945	Baht-i												83a	
		Cezr													
	1946	Gâyete						53b							
		Olmadı													
66b	1947	Kesmedi													
		Eylemişdi													
	1948	Hayret-âlîd													
		Pür													
	1949	Darb													
		İki													
	1950	Didi													
		Güş-i													

Vr:	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	İÜ1	İÜ2	İÜ3	Y	T	D	M
	1951	Piş-gâhında Pâre													
	1952	Oldı Acdı													
	1953	Didi Zîr-i				67a									
	1954	Kat'â Men'											59b		
	1955	Hükûm-i 'Abde									66b	53a			
	1956	Pes													
	1957	Oldı Hürrem 150a							67a					83b	
	1958	Eylemiş Didi		48b											
	1959	Eyledi İdi			67a					48b					
	1960	Kıldı Aferin													
	1961	Emri Pes													88
	1962	Hükûm-i İdi													
	1963	'Uğdsen Kâmetiyle													
	1964	İt Şükri-i													
	1965	Çünki Çıkdı						54a							
	1966	Sâye-veş Kad-îrâz													
	1967	Gird-i Müşk-rûze													
	1968	Ger Hâk					67b								
	1969	Nûn Validih												84a	
	1970	Büse-zâr Oldılar													
	1971	Emri-i Keşî									67a				

Vr.	Beyit	NI	SI	S2	S3	S4	S5	N2	IÜ1	IÜ2	IÜ3	Y	T	D	M
1972	Hürrem								67b				60a		
1973	Şükür-güyân-ı														
	Döndüler														
1974	Hâne-i														
	Çün			67b											
	Oldı														
1975	Ahır	150b										53b			
	Şam														
67b	1976	Lâne-i													
		Cürhümillerle													
	1977	Buldi													
	1978	Gülsiân-ı													
		Mâh-ı													
		İrtifâ'a													
	1979	Sâz-kâr	49a							49a					
		Çıkdi													
	1980	Hürd												84b	
		Merd													
	1981	Arzu-yı													
		Mübelâ-yı													
	1982	Vaz'					68a								
		Sâye-veş													
	1983	Zâde-i						54b							89
		Mihri													
	1984	Eyleyüp													
		Her													
	1985	Muf'rizinde									67b				
		Kâr-gir							68a						
	1986	Şaf-be-şaf													
		Rû-güşâde													
	1987	Lik													
		Hos-hurârende													
	1988	Dâm-ı											60b		
		Olsalar													
	1989	Kavm-i			68a										
		Ra'le													
	1990	Zühre-nişâm													
		Teşne-i													
68a	1991	İşnetiyle													
		Hüsn													
	1992	Şöyle	151a			60b								85a	
		Olmamış													

Vr.	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	IÜ1	IÜ2	IÜ3	Y	T	D	M
1993	Görse											54a			
	Tir-i														
1994	Hvâb														
	Belki														
1995	Gözlerin														
	Mîl-i														
1996	Mîl-i														
	Sürmeyi														
1997	Güşmâl						68b								
	İse														
1998	Belki														
	Eyler														
1999	Böyle														
	Var														
2000	Meyl			49b						49b	68a				
	Dest-peymân														
2001	Olsa								68b						
	Nakd-i														
2002	Mâder-i							55a							
	Didi														
2003	Duhterân-i														
	Kimi														
2004	Her													85b	
	Rûz														
2005	Nakd-i														
	Hîç												61a		
DDI															
68b	2006	Bu													90
	On														
2007	Keşüdâlandı														
	Oldılar														
2008	Hâl														
	Kâmetüh														
2009	Meylüh														
	Baş		151b			61a									
2010	Söyle														
	Bir														
2011	İrkı														
	Nik-hüy														
2012	Ola														
	İnkîtaş-ı														
2013	Var														
	Şâmdan														

Vr:	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	IÜ1	IÜ2	IÜ3	Y	T	D	M
	2014	Rü-yi Sine-i													
	2015	Müsterisi Lîk							69a		68b			86a	
	2016	Ger Olşa													
	2017	Rişte-i Zikr-i													
	2018	Gel Kendiñi													
	2019	Râzî			69a										
	2020	Amî Fevî													
	2021	Bu Çün Şermile		50a				55b		50a					
	2022	Her Ben											61b		
	2023	Mâder Hâcerüh													
	2024	Didi Bîr													
	2025	Piş-gâhında Çıkmasun													
	2026	Oî 152a				61b									
	2027	Bâğ-i Hâk					69b								
	2028	Nev-civânlıkda Amî												86b	
	2029	Eyledüh Bâri													91
	2030	Haymeñ Aña													
	2031	İsmel-i Hem							69b		69a				
	2032	Hvaste-kâr Cüst													
	2033	Evvelâ Cârîyeñ													
	2034	Ger Belki			69b										

Vr.	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	IÜ1	IÜ2	IÜ3	Y	T	D	M
	2035	Bi-dirig													
		Bi-tereddüd													
69b	2036	Häcer													
		İfci													
	2037	Ol													
		Hiibe													
	2038	Hvaste-kär													
		Zühre													
	2039	Häsnl											62a		
		Her													
	2040	Hökka-i						56a						87a	
		Akdi													
	2041	Sim-i													
		Oldi													
	2042	Ra'leve		50b											
		Oldi					70a			50b					
	2043	Ya'ni	152b			62a									
		İfci													
	2044	Müddet-i													
		Geldi													
	2045	Ya'ni							70a						
		Pehlevän-i													
	2046	Cebhesi													
		Zâi-i													
	2047	Bir													
		Mazhar-i													
	2048	Aña													
		İsmi													
	2049	Oldi										55b			
		Çeşmin													
70a	2050	İfci													
		Toğdi													
	2051	Geldi													
		Anuñ													
	2052	Dür-i													
		Müdrikedür													
	2053	Pes													
		Aña													
	2054	Nadr													
		Geldi													
	2055	Führ													
		Fihrdür											62b		

Vr:	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	İÜ1	İÜ2	İÜ3	Y	T	D	M
	2056	Oİ					70b								
		Pes													
	2057	Am													
		Mürre													
	2058	Mirreden						56b							
		İldi													
	2059	Oldı	153a												
		İoğdı													
	2060	Nevbet-i							70b		70a				
		Tal'atı													
	2061	Terbiyetle		51a						51a					
		Çekdi													
	2062	Eyledükde												88a	
		İldi													
	2063	Kıldı						70b							
		Oldı													
	2064	Hiçta-i													
	70b	Oldı													
	2065	Mekkenen													
		Şamdan													
	2066	Her													
		Virdi													
	2067	Bir										56a			
		Şam													
	2068	Şam													
		Ta													
	2069	Yesribi													
		Oldı													
	2070	Kaçdı-i					71a								
		Duhiter-i													
	2071	Havy-i											63a		
		İşmet													
	2072	Tir-i													
		Hâşimi													
	2073	Gevher-i													
		İldi													
	2074	Virdi													
		Mürde													
	2075	Gitdi	153b						71a					88b	
		Gitdi													
	2076	Şam-ı													
								57a							

Vr.	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	İÜ1	İÜ2	İÜ3	Y	T	D	M
		Didi													
2077		Hâşılı													
		Okudular													
2078		Şulb-i		71a											
		Düre-i													
71a	2079	Leylettü'l-vaşıl													
		Her													
2080		Hâşim													
		Eyledi													
2081		Didi													
		Eylenen													
2082		İktizâ		51b						51b					
		Hak													
2083		Nakl													
		Eylevem													
2084		Çıkdı													
		'Azım-i													
2085		Çazze					71b								
		İnhirâf-ı													
2086		Bir										56b		89a	
		Câmı													
2087		İldi													
		Cekdi													
2088		Müddet-i											63b		
		Toğdı													
2089		Cebhesinde									71a				
		Çehresinde							71b						
2090		Şekl													
		İavr													
2091		Nesli													
		'Irâk-ı													
2092		Şeybe	154a												
		İtdi					63b								
2093		Hucr-i													
		Perveriş													
71b	2094	Müddet-i													
		Buldi													
2095		Güçkân-ı						57b							
		Tîr-bâzi													
2096		Bir													94
		Yesribe													
2097		Gördi													

Vr.	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	İÜ1	İÜ2	İÜ3	Y	T	D	M
		Birbiriyile													
2098	Bir													89b	
2099	Güviyâ Her Bu														
2100	Vâlidî Killetü						72a								
2101	Hârisî Mekkeve														
2102	Muṭṭalib Belki														
2103	Aña Şevk-i		52a						52a						
2104	Muṭṭalib Girdi								72a		71b			X	
2105	Rahşene Yesribe											57a	64a	X	
2106	Câ-yî Buldi														
2107	İldî Mekke														
2108	Şeybe-i Gird-i				72a										
72a	2109	‘Anmîññ Terik	154b			64a									
	2110	Cem’-i Gördiler													
	2111	Didiler Zer												90a	
	2112	Buldi Merd													
	2113	İldiler Oldı													
	2114	Bıldiler Asl													
	2115	Muṭṭalib İldi					72b								
	2116	Gülşen-i Oldı													
	2117	Oldı Didiler													
	2118	Bi-bedel													

Vr.	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	IÜ1	IÜ2	IÜ3	Y	T	D	M
		Luṭf							72b		72a				95
2119		Müsteṣābe'd													
		Ḥayr-ıhvāh													
2120		Rāfi'di													
		Mün'im-i													
2121		Bil-şāh-i													
		İrk-i													
2122		Seyyidü'l-kavm											64b		
		Cedd-i													
2123		Buldi			72b									90b	
		Fātma													
72b	2124	Bānū-yı		52b						52b					
		Ḥavy-i													
2125		Cedd-i													
		Mahzen-i													
2126		Fātma	155a			64b									
		Geldi													
2127		Âhır													
		İfedi													
2128		Süretâ													
		Lik													
2129		Böyle													
		Mısrâ'-ı													
2130		Ezber					73a								
		Anı													
2131		Çün													
		Ehl-i													
2132		Var													
		Vakıfân-ı						58b							
2133		Deyrde							73a		72b				
		Anda													
2134		Cübbe												91a	
		Huşk													
2135		İtîfâk													
		Eylemişler													
2136		Her													
		Dürcden													
2137		Gele													
		Vâlid-i													
73a	2138	Olmuşıdı			73a										65a
		İntizânile													
2139		Bir													

Vr.	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	İÜ1	İÜ2	İÜ3	Y	T	D	M
		Katre													
	2140	Gördiler													
		İldiler													
	2141	K'ey													96
		Oldı													
	2142	Vâlid-i	155b			65a						58a			
		Mazhar-ı													
	2143	Deyr-i													
		Pay-mâl													
	2144	Geçti		53a			73b			53a					
		Mekkedden													
	2145	Bir													
		Mâh-veş													
	2146	Nür-i												91b	
		Görmemiş													
	2147	Hem													
		Yümeyc													
	2148	Bu							73b						
		Fikr-i													
	2149	Şöyle													
		Tâ													
	2150	Çıka													
		İde													
	2151	Göndertüp													
		Rahm-i							59a						
	2152	Vakt-i													
		İdeler													
73b	2153	İldiler													
		Geçdi													
	2154	Çün													
		Çehre-efrüz													
	2155	Pertev-entâz-ı											65b		
		Yok													
	2156	Cân													
		'Aşk													
	2157	Sâye-âsâ													
		Zerreden													
	2158	Gâhî	156a			65b								92a	
		Eyler					74a								
	2159	Oldı													
		Şayd													
	2160	Küh													58b

Vr.	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	IÜ1	IÜ2	IÜ3	Y	T	D	M
		Şayd-ı													
	2161	Çün							X						
		Didiler							X						
	2162	Gönderüp									73b				
		Anı													
	2163	Şayd-ıgâhına							74a						97
		Hiç													
	2164	Katlı		53b						53b					
		Nâ-gehâm													
	2165	Bir													
		Süy-i													
	2166	Mekr-i													
		Şayd-ıgâhında													
	74a	İdi			74a										
		Tâ													
	2168	Kayd-ı													
		Kendü													
	2169	Vehb-i						59b						92b	
		Olmuşdı													
	2170	Gördi													
		Der-mekîn-i													
	2171	Hâle-veş													
		Kendü													
	2172	Ya'ni											66a		
		Tî-i													
	2173	Anı													
		Eyledi						74b							
	2174	Pîş-gâhına													
		Bî-mecâl													
	2175	Gördi													
		Güviyâ	156b				66a								
	2176	Benizemez													
		Şaf-be-şaf													
	2177	Hayl-i									74a				
		Katlı													
	2178	Keyd-i													
		Güddiler													
	2179	Vehb													
		Çadr-i													
	2180	Hayre-âhde													
		Hâne-i													
	2181	Didi												93a	

Vr:	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	İÜ1	İÜ2	İÜ3	Y	T	D	M
74b		İzn													
	2182	Var		74b											
		Redd													
	2183	Başa													
		Bu													
	2184	Âmine													
		Cârîye													
	2185	Anı		54a						54a					
		Şâd													
	2186	Bir													98
		Eylerem													
	2187	Güş													
		Eyledi													
	2188	'Akd-i					75a	60a							
		Oldılar													
	2189	Sürile											66b		
		Pür-sürür													
	2190	Merd-i													
		Me'men-i													
	2191	Âmine													
		Oldılar													
	2192	Her	157a			66b				74b					
		Kaldılar													
	2193	Reşken							75a					93b	
		Oldı													
	2194	Âmine													
		Nür-i													
	2195	Leyle-i													
		Zühre-âmâde													
75a	2196	Kâkûlîn													
		Müşk-rîz													
	2197	Nece			75a							59b			
		Perde-i													
	2198	Merdüm-i													
		Sâve-i													
	2199	Çunre-i													
		Oldı													
	2200	Görünürdi													
		Na'î-i													
	2201	İlidi													
		Sırru'n-nûru													
	2202	Oı													

Vr.	Beşit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	İÜ1	İÜ2	İÜ3	Y	T	D	M
		İctimâ'î													
	2203	İzn-i					75b								
	2204	Âminede Buldu												94a	
	2205	Âmine Câ-yı		54b						54b			67a		
	2206	Oldı						60b			75a				
	2207	Toldı Didiler							75b						
	2208	'Âlemi Ol	157b			67a									99
	2209	Her													
	2210	İtdi Başmamışken													
75b	2211	Rahm-i													
	2212	Şadumân İmeden			75b										
	2213	Sâye Âb													
	2214	'Âlemüñ Giyemmişken													
	2215	Suflâ-i İtdi													
	2216	Ziver-efzâ-yı Bu										60a		94b	
	2217	'Âlem-i Giymedükce													
	2218	Da'vet Lâk					76a								
	2219	Hâtemü'l Şâh-i													
	2220	Hvân-i Meclis-âfâ-yı													
	2221	Sadı-riâ-yı Lâ-me'âllâh									75b				
	2222	Şâfi'-i Evvelin							76a					67b	
	2223	Âhırın Lâ-mekân													

Vr.	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	IÜ1	IÜ2	IÜ3	Y	T	D	M
		Sem'î-i													
2224		‘Âlem-i													
		İmamişken													
2225		Hayl-i	158a			67b		61a							
		Olmuşıdı													
76a	2226	Fazlınuñ		55a						55a					
		Cism													
2227		Şüret-i			76a										
		Âmine													
2228		Anda												95a	
		Oldı													
2229		Müddet-i													100
		Mekkedden													
2230		İdi													
		Hiŧta-i													
2231		K’ola													
		Eyleyc													
2232		İfin-i					76b								
		İdi													
2233		Bî-mecâl													
		‘utd													
2234		Kalmadı										60b			
		Terk													
2235		Za‘f-ı									76a				
		Câme-hvâbını													
2236		Pence-ıtırğ													
		Düşdi													
2237		Göç-küşün							76b						
		Cânı													
2238		Rahm-i											68a		
		Bî-peder													
2239		Lik													
		‘Âleme													
76b	2240	Tengnâ-yı												95b	
		İmamişken													
2241		Oldı	158b			68a									
		Şar‘dân													
2242		Bakı			76b										
		Tâ													
2243		İhtirâmına						61b							
		Vak‘a-i													
2244		İlümetine													

Vr.	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	İÜ1	İÜ2	İÜ3	Y	T	D	M
		Hâhiz													
2245		İdi													
2246		Eyledi		55b						55b					
		Ebrebe													
		Seng-sâi-i													
2247		Oldı					77a								
		‘Aşf-i													
2248		Pes													
		Ehl-i													
2249		Ola													
		Müşrik													
2250		Belki									76b				
		Kat-i												96a	101
2251		Mürğ-i													
		Eylemek							77a						
2252		Zâhirâ													
		Ma'inde													
2253		Olınaydı										61a			
		Zehre-i													
2254		Hânümân-i													
		Her													
77a	2255	Düşmen-i													
		‘Asumâna													
2256		Cümle													
		Pâv-nâli													
2257		Şübhe													
		Oldı					77a								
2258		Luğfını	159a												
		Ya'ni													
2259		Nece													
		Cümle													
2260		Nâmidur													
		Vird-i													
2261		Muntazır													
		Müftehîr													
2262		‘Asumân													
		İki													
2263		Kadrini													
		İfâtiler													
2264		Cün													
		Oldı													
2265		İlîl'at-i													
											77a				

Vr.	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	İÜ1	İÜ2	İÜ3	Y	T	D	M
		İldi													
2266		Nür-i													
		Kıldı							X	56a					
2267		Tâk-i							X						
		Mescid-i		56a											
2268		Nâ-Hudâ							77b						
		Keşi-yi													
2269		Eylemişdür													
		Rabbenâ													
77b	2270	Şu'le-efrûz													
		Nâr-i													
2271		Olmasa													
		Olmayadı													
2272		Söylemişdi			77b							61b	69a		
		Ye'tî													
2273		Sohra													
		Rütbesi													
2274		Mübtedâ													102
		Luftâ													
2275		Gelmeve	159b			69a								97a	
		Zâhir													
2276		Her													
		İldi													
2277		Nâmı													
		Oldı													
2278		Nâmin													
		Fâr-kalfâ													
2279		İldi													
		Rûf-i													
2280		Nâm-ı													
		Eyledi													
2281		Ahmed													
		Şâhid													
2282		Hâtemü'l-Enbiyâ													
		Rahmet													
2283		Hem													
		Münzir													
2284		Didi													
		Pes													
78a	2285	Gâh													
		Gâh													
2286		Bahr-i													

Vr.	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	IÜ1	IÜ2	IÜ3	Y	T	D	M
		Bir													
	2287	Zib-i			78a									97b	
	2288	Ziver-i		56b						56b					
	2289	Geldi													
		Oldi											69b		
		Ümmühât-i													
		‘Ulvi													
	2290	Böyle	160a									62a			
		İctimâ‘													
	2291	Devr				69b		78b							
		Sa‘yile													
	2292	İntizâr													
		Kurretü'l-‘ayni													
	2293	Ya‘ni													
		Reşk-endâz-ı													
	2294	Nece									78a				
		Belki													
	2295	Kaderi													
		Leyle-i													
	2296	Sahn-ı													103
		Reşk-ıriz-i													
	2297	Tahni-i							78b						
		Tas-ı													
78b	2298	Şeb												98a	
		Hvâb-gâh-ı													
	2299	Haclet-efzâ-yı						63a							
		Dir													
	2300	İdi													
		On													
	2301	Sâl-i													
		Geçdi			78b										
	2302	Tâl’-i													
		Bistüm-i													
	2303	Burc-ı													
		Eylemişlerdi													
	2304	Hânesinde													
		Şems													
	2305	Zühre													
		Menzil-i													
	2306	Tev’emân													
		Hem						79a						70a	
	2307	İler													

Vr.	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	İÜ1	İÜ2	İÜ3	Y	T	D	M
		Hep													
2308		Böyle	160b	57a		70a									
2309		Görmeğe													
		Resm								57a	78b	62b			
		Böyle													
2310		Yok												98b	
		Baht-ı													
2311		Hânesin													
	79a	Bi-hüde													
		Tas-ı							79a						
		Eyledükçe													
2313		Şafha-i													
		Gâh													
2314		Böyle													
		Tâbe-mahşer													
2315		Tâli'-i													
		Baht-ı													
2316		Hâşşa			79a										
		Vakı-i													
2317		Böyle							DDS						
		Belki							DDS						
2318		Süls-i						63b	DDS						
		Gıbla-fermâ-yı							DDS						
2319		Mâye-i													104
		Meftâh-ı													
2320		Hos-nişin-i													
		Bâ'is-i													
2321		Merdüm-i					79b								
		Ya'ni													
2322		İtdi													
		Eyledi													
2323		Çıkdı											70b		
		Virdi													
2324		Toğdı									79a				
		Enbiyâ													
2325		Fâhr-i	161a			70b									
		Merdüm-i													
2326		Şadı-pirâ-yı													
		Yiridür													
79b	2327	Tâk-ı													
		Ka-be													
2328		Cevher-i							79b			63a			

Vr.	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	İÜ1	İÜ2	İÜ3	Y	T	D	M
		İtice													
2329		Bildiler		57b											
2330		Berķ-i								57b					
		Çeşm-i													
		Çâli-i													
2331		Mevc-i													
		Sevref-i		79b											
2332		Âteş-i													
		Dest-i													
2333		Bir													
		Oldı													
2334		Döndi												99b	
		Serd													
2335		Kâh-i													
		Hem-ser-i					80a								
2336		Oldı						64a							
		Yirlere													
2337		Ser													
		Bist													
2338		Çar-deh									79b				
		Dest-i													
2339		Birbirine											71a		
		Sahmna													
2340		Küngüri													
		Sakfi													
80a	2341	Çin-i	161b			71a									105
		Tâk-i													
2342		Tarumar													
		Fîl-jakika													
2343		Zâhirâ							80a						
		Ma'nide													
2344		Âyet-i													
		İtdi													
2345		Hâşlı													
		Kesr-i		80a											
2346		Olsa													
		ç Akil										63b		100a	
2347		Çar-deh-i													
		Müddet-i													
2348		Ya'ni													
		Münkariz													
2349		Çün		58a											

Vr.	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	İÜ1	İÜ2	İÜ3	Y	T	D	M
		Devlet-i													
	2350	Pes					80b			58a					
		Fârîse													
	2351	Böyledür													
		Kîmî													
	2352	Gâhî													
		Bendeyî													
	2353	Hâzret-i									80a				
		Nûn													
	2354	Hâlık-ı						64b							
		Kudretine													
80b	2355	Çadırını											71b		
		İdi													
	2356	Nece													
		Bildiler													
	2357	Oldı	162a			71b			80b					100b	
		Hayra													
	2358	Oldı													
		Şaldı													
	2359	Kâldan													
		İâl'at-ı													
	2360	Zulmet-i													
		Oldı													
	2361	Pertev-i													
		Tâ													
	2362	Şehr-i													
		Var													
	2363	Umku													106
		İülü													
	2364	Ab-ı										64a			
		Mümkün													
	2365	Bir					81a								
		Hâke													
	2366	Badı													
		Katresinden													
	2367	İdi									80b				
		Merkez-i													
	2368	Şave													
		Hâliyen													
	2369	Fıkr		58b										101a	
		Vuk'in													
81a	2370	Fehm								58b					

Vr.	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	İÜ1	İÜ2	İÜ3	Y	T	D	M
		Ahırın													
2371		İbûdâ-i													
2372		Zerre							81a				72a		
		Şarx													
		İfr-i													
2373		Evvelinde						65a							
		Rif'at-ı													
2374		Hâtemü'l-enbiyâ	162b		81a	72a									
		Hâtem-i													
2375		Merkez-i										X			
		Mühver-i										X			
2376		Hucceet-i													
		Ahâ													
2377		İdi													
		Yıtdı													
2378		Belki													
		Zeyl-i													
2379		İtdi													
		İde													
2380		Bu					81b								
		Gâh													
2381		Enbiyâya												101b	
		Eyler													
2382		Ma'nide									81a				
		İdi													
2383		Nece													
		Geldi													
2384		Âsumândan										64b			
		Cüst													
81b	2385	Oldı													
		Hâk-pâyuna													
2386		Hidmetin													107
		İfmedi													
2387		Buldi							81b						
		Kımiyâ-yı													
2388		Şâh-ı													
		Fahri-i													
2389		Şâfî-prâ-yı			81b										
		Çâr-bâllış-nişîn-i													
2390		Nüktedân-ı		59a											
		Dâniş-âmûz-ı													
2391		Hâdi-yi	163a			72b									
										59a					

Vr.	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	İÜ1	İÜ2	İÜ3	Y	T	D	M
		Reh-nümâyende													
2392		Ümmi						65b							
2393		Pîş-gâhında												102a	
		Âsımindedür													
		Ezberinde													
2394		Defter-i													
		Hâne-i													
2395		Anda					82a								
		İtîdî													
2396		Hâne													
		Zîr-i													
2397		Nesh									81b				
		Hükmini													
2398		N'ola													
		İşbi'-i													
2399		Müstehakkdur													
		Nûra													
82a	2400	Bâ'is-i													
		Ser-niğün													
2401		Kudsiyânile													
		Anda													
2402		Dest-i							82a						
		Tutsa													
2403		OI										65a			
		Aña													
2404		Âb-ı			82a										
		Çâh-ı													
2405		OI												102b	
		Zîr-i													
2406		Bi-bedel											73a		
		Cünbüşi													
2407		Şem'-i	163b			73a									
		Şem'ile													
2408		Kimsele													108
		Sâve-düşmen													
2409		Düşse					82b								
		Peyrev													
2410		Sâve		59b				66a							
		Bi-miğâl													
2411		Püş-i									82a				
		Sâvedc													
2412		Ser-be-pâ								59b					

Vr.	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	İÜ1	İÜ2	İÜ3	Y	T	D	M
		Nür													
	2413	Yok													
82b	2414	Şâh-ı Tâ													
	2415	Âsumân Şakırcı Bendelik													
	2416	Sâye-bân							82b					103a	
	2417	Çarh-ı Sofra-i Güviyâ													
	2418	Bir-nemek Çarh													
	2419	Dest-i			82b										
	2420	Her Nece													
	2421	Katre-i Gösterür										65b			
	2422	Cü-yi Reşhasından													
	2423	Cur'asın Câm-ı											73b		
	2424	Hvân-ı Anda				73b									
	2425	Fers Eyledi													
	2426	Geldi Kaldı										82b			
	2427	Düşdi Çıktı													
	2428	Telh-kâmân-ı Şehd-i												103b	
83a	2429	Vahdet-i Ketm						66b							
	2430	Kim Serzeniş													
	2431	Çok Geldi		60a					83a						109
	2432	Şâh-ı Düşmen-i													
	2433	Rezm-gâhına													
				X						60a					

Vr.	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	İÜ1	İÜ2	İÜ3	Y	T	D	M
		Yir		X											
	2434	Bir			83a										
	2435	İki													
	2436	Üç													
	2437	Her													
	2438	Nece													
	2439	Şeyh-i					83b					66a	74a	104a	
	2440	Çıksun	164b			74a				83a					
	2441	Hâse-i'llâh													
	2442	Küh-i													
	2443	Ol													
	2444	Hüsn-i							83b						
	2445	Dürc-i													
	2446	Derc													
	2447	Sine-i													
	2448	Sâhili						67a							
	2449	Her													
	2450	Her													
	2451	Nüktedân													
	2452	Cümbüşü													
	2453	İlhandesi													
	2454	Şadumânı													
	2455	Hüy-şün			83b										
	2456	Gül													
	2457	Râ-yı												104b	
	2458	Rahmete													
	2459	Gülber-i		60b											110
	2460	Gerd-i													
	2461	Şane													
	2462	Nâfe-i													
	2463	Böyle					84a								
	2464	Reh-rümâ-yı													
	2465	Nahl-i								60b					
	2466										83b				

Vr:	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	İÜ1	İÜ2	İÜ3	Y	T	D	M
		Serv-i													
	2455	Şâh-ı											74b		
		Hâdî-yî													
	2456	Meş'al-eftûz-ı	165a			74b									
		Rehber-i										66b			
84a	2457	İtdî													
		Buldi													
	2458	Ey													
		Merhem-i							84a						
	2459	Rûz-ı													
		Rû-sefîdî-i													
	2460	Mazhar-ı													
		Maşdar-ı													
	2461	Şâh-ı												105a	
		Hâsr													
	2462	Hâk-pâyîmî													
		İtdî													
	2463	Hâk-ı			84a										
		Bir													
	2464	Merkadüh						67b							
		Çarç													
	2465	Zâvîr-ı													
		Fevc													
	2466	İavf-ı													
		Gird-i													
	2467	Gördi					84b								
		Hayret-âlûde													
	2468	‘Akîbet									84a				
		Hâk-bûsîna													
	2469	Âsiyâ-yı													
		Nevbetin													
	2470	Zâuñuh													
		Bînde													
84b	2471	Şeb		61a									75a		
		Sebzeler													
	2472	Asumân	165b			75a									
		Tâ													
	2473	Ya							84b					105b	111
		Dest-igîr-i													
	2474	Ser-be-pâ								61a					
		Nefs-i													
	2475	Yok													

Vr.	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	İÜ1	İÜ2	İÜ3	Y	T	D	M
		Eyleyem													
	2476	Gerci													
	2477	Eyleyem													
		Dil													
		Ben													
	2478	Şer'ünün			84b										
		Binde													
	2479	Lik													
		Hem													
	2480	Cürmüm													
		Eylerem													
	2481	Zâhir					85a								
		Görinürden													
	2482	Sâve-i									84b				
		Teng													
	2483	Asiâmuñda													
		Eylerem													
	2484	Bâr-gâhundan												106a	
		Senden													
	2485	Olmadum													
85a		El													
	2486	Rûz-i													
		Hvân-i													
	2487	Ben							85a				75b		
		Rize-i													
	2488	Eyle	166a			75b									
		Tâ													
	2489	Yoşsa													
		Çok													
	2490	Olduğun													
		Bâna													
	2491	Müerimân		61b											
		Eh-i													
	2492	Bâb-i													
		Eyle													
	2493	Lutfün										67b			
		Şefkatiñ													
	2494	Oldı													112
		Hâdd													
	2495	Şesdür					85b							106b	
		Hîç								61b					
	2496	Ah									85a				

Vr:	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	IÜ1	IÜ2	IÜ3	Y	T	D	M
		Ukdeye													
	2497	Åh													
	2498	Kaldı Tig-i Müerim													
85b	2499	Oldı Näle						68b							
	2500	Ya							85b						
	2501	Kār Ey Åh													
	2502	Avagum Lerze-nāk											76a		
	2503	Nakd-i Geldi	166b			76a									
	2504	Mive-dār Hāşilum													
	2505	Kaddimi Piç													
	2506	Gitdi												107a	
	2507	Sid-mend Geldi Penbe-i							85b						
	2508	Serzeniş Oldı													
	2509	Geedi													
	2510	Kānyāb Renk Tā									85b				
	2511	Bi-hüde Lā'ib													
	2512	Bir													
	2513	Hāzretünde Hār-i Åleş-i													T
86a	2514	Bim-i Sine-i													T
	2515	Rāh-i İmedüm							86a						113
	2516	Saldı Her													
	2517	Ger													

Vr.	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	İÜ1	İÜ2	İÜ3	Y	T	D	M
		Nagme-i													
	2518	Âb-ı						69a						107b	
		Müñğ-i													
	2519	Âb-ı											76b		
		İmez													
	2520	Nıyyet	167a												
		Bend													
	2521	Mescide													
		Ney-benâhım													
	2522	Olsun		86a											
		Eylerem													
DES	2523	Çin-i			X										
DES		Güllüme			X										
	2524	Söylesünler				86b									
		Turtuğum													
	2525	Eyledükde							X		X	X			X
		Yüz							X		X	X			X
	2526	Güft								86a					
		Beñzemez													
	2527	Ütühüzüm													
		Ben													
	2528	Dilde													
		La'bile													
86b	2529	Penc													
		Penc													
	2530	Âh							86b			69a		108a	
		Rişte-i													
	2531	Tıyayum		62b											
		Baňa													
	2532	Eyledükce													
		Görinür													
	2533	Hasret-i													
		Ay													
	2534	Neçe													
		Ay													
	2535	Çare													
		Dergeh-i													
	2536	Yiridür	167b			77a		69b					77a		114
		Yüzümi													
	2537	K'ey								62b					
		Dergehtün													
	2538	Rahmetün			86b										
							87a								

Vr.	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	İÜ1	İÜ2	İÜ3	Y	T	D	M
		Senden													
	2539	Seyyî'atım													
		Saña													
	2540	Sen								86b					
		Şanüña													
	2541	Ben												108b	
		Baňa													
	2542	Dâmen-âlüd-ı													
		Nefsile													
87a	2543	Bir													
		İdi													
	2544	Mest-i							87a						
		Ser-girân-ı													
	2545	Âb-ı													
		Nefs-i													
	2546	Nâdim													
		Yire													
	2547	İdîgüm													
		Âleş-i													
	2548	Geçdi													
		Desti													
	2549	Muş-peçe							2550						
		Ayağın													
DES	2550	Dem							2549						
DES		Matlabum													
	2551	Halka-i													
		Devri-i													
	2552	Meclis-i	168a			77b								109a	
		Eyledi													
	2553	Bezmi-i													
		Oldı													
	2554	İçdiğüm													
		Hâne-i													
	2555	Sadı-ı													
		Kâse													
	2556	Duhter-i													
		İdi													
	2557	Dâf'-ı													
		Gözleründen													
87b	2558	Hâk-i							87b						
		Seng-i								63a					115
	2559	Meclis-i													

Vr.	Be-yit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	İÜ1	İÜ2	İÜ3	Y	T	D	M
		Duğ-lter-i													
	2560	Aç-nasun													
		Şerbetiyle													
	2561	Baş-masun													
		Kâsîd													
	2562	Ol-mazuz													
		Al-mazuz													
	2563	Şah-n-ı													
		Ser-niğün													
	2564	Zarf-ı												109b	
		Şişeler													
	2565	Müñğ-i													
		İlmesün													
	2566	Eylesün										69b			
		Aç-nasun													
	2567	Zevrağ			87b		88a								
		Hik													
	2568	Hısrat-ı											78a		
		Gözlerinden													
	2569	Mey-şede	168b			78a				87b					
		Meste													
	2570	Öledi													
		Yiridür													
	2571	Bez-m-i													
		Nik-rız													
	2572	Gâh													
		Mâtem-âfûde													
88a	2573	Eylesün						70b	88a						
		Nâle													
	2574	Âb-ı													
		Meclis-i													
	2575	Urğanun													
		Ah													
	2576	Müymü													
		Eylesün													
	2577	Kâsesin													
		Pârelensün													
	2578	Çünki													
		Ağlasun													
	2579	Müñğ-i								63b					
		Kurmasun													
	2580	Târını													

Vr.	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	İÜ1	İÜ2	İÜ3	Y	T	D	M
		İmesün													
	2581	Dest-i													116
		Nâle-sâz													
	2582	Sen			88a	88b									
		Gör													
	2583	Câm-ı													
		Dürd-i													
	2584	'Aklın									88a				
		Gimme													
DES	2585	Neçe						X		63b	DE	70a			
DES		Ay						X		DE					
DES	2586	Mâl-i	169a			78b		X		DE			78b		
DES		Hâsılı						X		DE					
DES	2587	Meclis-i						X		DE					
DES		Hıfz-ı						X		DE					
DES	2588	Pey-be-pey						X	88b	DE				110b	
DES		Çin-i						X		DE					
DES	2589	Nehr-i						X		DE					
DES		Hürmetiñ						X		DE					
DES	2590	Ğarnz-ı						X		DE					
DES		Dil-nivâzi						X		DE					
DES	2591	Öz						X		DE					
DES		Kan						X		DE					
DES	2592	Ayağınla						X		DE					
DES		Cehre						X		DE					
DES	2593	Bâde-i		64a				X		DE					
DES		Mey-perestâna						X		DE					
DES	2594	Ayağ						X		DE					
DES		Yıkılıp						X		DE					
DES	2595	Neçe						X		DE					
DES		Başa						X		DE					
DES	2596	Mey			DES			X		DE					
DES		Âteşe			DES			X		DE					
DES	2597	Bezm-i					89a	X		64aD	DE				
DES		Sanki						X		DE					
DES	2598	Renkler			88b			X		DE					
DES		Al						X		DE					
DES	2599	Muğ-puçç						X		DE	88b				
DES		Mey-pereste						X		DE					
DES	2600	Birbirinden						X		DE				111a	
DES		İolu						X		DE					
DES	2601	Şerr						X		DE					

Vr.	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	İÜ1	İÜ2	İÜ3	Y	T	D	M
DES 2602	Rehzen-i Sakla							X		DE					
DES 2603	Şire-ber-şirdür							X		DE					
DES 2604	Zin-i Pavmâl	169b						X	89a	DE			79a		
DES 2605	Eyleme Aldı							X		DE		70b			117
DES 2606	Virme Eriydi							X		DE					
DES 2607	Zevrağı Tutma							X		DE					
DES 2608	Hoş-nişin-i Bozmasın							X		DE					
DES 2609	Necc Çek							X		DE					
DES 2610	Tâbe-key Sûd							X		63b					
DES 2611	Bildüm Nâdim							X							
DES 2612	Bî-hüde Elde							X							
DES 2613	Hâtura Eyledem							X							
DES 2614	Râz-ı Cıkdi							X							
DES 2615	İmledi Kâtib-i Rûz							X							
DES 2616	Ser-be-pâ Müstehakk-ı							X							
DES 2617	Elde							X							
DES 2618	‘Afv-ı Bâr-ı							X							
DES 2619	Bî-kerândür Gâfirü’z-zenbe							X							
DES 2620	Kâbilü’l-eybe Dergahi	170a						X							
DES 2621	Sıdkıla Zâyi							X							
DES 2622	Katre-bâr							X							

Vr.	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	İÜ1	İÜ2	İÜ3	Y	T	D	M
		Şiist													
2623		Reşha-rız										71a			
2624		Seyl-i								64a				112a	
		Yâ													
		Bast													
2625		Cürmümi													
		Yürzime													
89a	2626	'Alvîhi					90a								118
		Saîna													
	2627	İme		89b											
		Defter-i													
2628		Çoklukçudur									89b				
		Dest-gür													
2629		İme													
		Vardüğünde													
2630		Keîfe-i													
		Eksügüm													
2631		Zerre-i													
		Hayruma													
2632		Dâmentüm							90a						
		İmesünler													
2633		Anlara													
		Çäk													
2634		Bîñ		65a											
		Eylemem													
2635		Eyleme													
		Nâme-i													
2636		Yâ				80a							80a	112b	
		Ahmed-i													
2637		Çâr-yâr-i					X								
		Çâr-divâr-i					X								
2638		Âl					X								
		Din-penâhân					X								
2639		İme						X							
		Eşk-i						X							
89b	2640	Bâr-gâhından													
		Her													
2641		Hvâhişin			90a										
		İme													
2642		Destine					90b								
		Boş													
2643		Nez'-yi								64b					

Vr:	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	iÜ1	iÜ2	iÜ3	Y	T	D	M
		Virdini													
	2644	Sâgar-ı													
		Anı													
	2645	Gözlerine													
		Şavkuñı													
	2646	Devri-i							90b						119
		Hatm												113a	
90a	2647	Dâme						X		X					
		Bâreka'llâh						X		X					
	2648	Kumri-yı						X		X					
		Bübül-i						X		X					
	2649	Sensin						X		X					
		Müşk-pâş-i						X		X					
	2650	Şâmdan						X		X			80b		
		Nefîa-engiz-i						X		X					
	2651	Sesin	171a			80b		X		X					
		Kaşşab-ı						X		X					
	2652	Nahl-ı						X		X					
		Mağrem-i						X		X					
	2653	Olmasah		65b				X		X					
		Kimse						X		X					
	2654	Ey			91b			X		X					
		Tercemâr-ı						X		X					
	2655	Ab						X		X					
		Gıbla-fermâ-yı						X		X					
	2656	Sensüz					91a	X		X	90b				
		Şayd						X		X					
	2657	Zabı						X		X				113b	
		Kayd						X		X					
	2658	Ey						X		X		72a			
		Emsi						X		X					
	2659	Zulmel						X		X					
		Yülcü'-leyle						X	91a	X					
	2660	Eyledükce						X		X					
		Eyler						X		X					
	2661	Nükte-sencâna						X		X					
		Hod						X		X					
	2662	Hürde-binâna						X		X					
		Hüs-mendâne						X		X					
	2663	Cünbüşün						X		X					
		İfil-i						X		X					
	2664	Bezmi-i						X		X					

Vr:	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	iÜ1	iÜ2	iÜ3	Y	T	D	M
		Nâ-y-i						X		X					
	2665	Rahîne-i						X		X					
		Ne						X		X					
	2666	Zinde-sâz-ı						X		X					
		Kıssa-güv-i						X		X					
	2667	Ey						X		X		81a			
		Merdüm-i						X		X					
	2668	Cehre-i	171b			81a		X		X					120
		Pâ-yi						X		X					
	2669	Kadıñı		91a				X		X				114a	
		Zâde-i						X		X					
	2670	Ben						X		X					
		Sohbetimle						X		X					
	2671	Nükte					91b	X		X	91a				
		Sen						X		X					
	2672	Lüleñi						X		X					
		Tab'um						X		X					
	2673	Eyleyin						X		X					
		Eylemişdür						X		X					
	2674	Yâr	66a					X	91b	X					
		Hem-dem						X		X					
	2675	Her						X		X					
		Saña						X		X					
	2676	Bâver						X		X					
		İste						X		X					
	2677	Habbezâ						X		X		72b			
		Müşteri						X		X					
	2678	Bilbül-i						X		X					
		Ûü-i-yi						X		X					
	2679	Medd-i						X		X					
		Seife						X		X					
	2680	Hindde						X		X				114b	
		Küh-i						X		X					
	2681	Şu						X		X					
		Ne						X		X					
	2682	Tafrası						X		X					
		Aleşin-pâ						X		X					
	2683	Kâf-i		91b				X		X			81b		
		Cebhe-i						X		X					
	2684	Gâh	172a			81b		X		X					
		Gâh						X		X					
	2685	Rû-yi				92a		X		X	91b				

Vr.	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	İÜ1	İÜ2	İÜ3	Y	T	D	M
		Gâh						X		X					
	2686	Nâm-ı						X		X					
		Zulmete						X		X					
	2687	Kârı						X	92a	X					
		Olmak						X		X					
	2688	Göz						X		X					
		Görse						X		X					
	2689	Ne						X		X					
		Ser-nivîşîni						X		X					
	2690	Ey						X		X					121
		Râz-ı						X		X					
	2691	Züvür-entûz-ı						X		X					
		Zevk-elzâ						X		X					
	2692	Sâhibân-ı						X		X				115a	
		Pâ-yı						X		X					
	2693	Bârke'llâh						X		X					
		Hâfizüñ						X		X					
90b	2694	Çek		66b				X		X					
		Zahm-ı						X		X					
	2695	Bu						X		X		73a			
		Eh-lî						X		X					
	2696	Câhilân-dost						X		X					
		Gec						X		X					
	2697	Bi-ma'arif						X		X					
		Kâr-ı						X		X					
	2698	Ma'rifet-küş			92a			X		X					
		Ya'ni						X		X					
	2699	'Âfirân-ı						X		X					
		İldi						X		X					
	2700	Nakûşân						X		X	92a		82a		
		Kışt-zârında						X		X					
	2701	Beste	172b			82a		X		X					
		Geç						X		X					
	2702	Haylî						X		X		92b			
		Şâh-bâzân						X		X					
	2703	Gül-i						X		X					
		Eylemiş						X		X					
	2704	Zaymerân						X		X				115b	
		Gend-i						X		X					
	2705	Lâle						X		X					
		Gülşeni						X		X					
	2706	Lokma						X		X					

Vr.	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	iÜ1	iÜ2	iÜ3	Y	T	D	M
		Kâmilâna						X		X					
	2707	Važ'-ı						X		X					
		Câ-yı						X		X					
	2708	Şevk-i						X		X					
		Hâr-hâr-ı						X		X					
	2709	Olma						X		X					
		'Amdır						X		X					
	2710	Müstemürdür						X		X					
		Erba'â-i						X		X					
	2711	Fi'l-i						X		X					
		Böyledür						X		X					
	2712	Hele						X		X					
		Hâme-ves						X		X					
	2713	Behr-ğâb-ı			92b			X		X					122
		Bere						X		X					
	2714	Himmatım						X		X		73b			
		Eylemez						X		X					
	2715	Teşne-leb		67a			93a	X		X	92b				
		Çeşme-i						X		X					
	2716	Şir-i						X		X					
		Eyledi						X		X					
	2717	Şâh-ı						X	93a	X					
		Leb-i						X		X			82b		
	2718	Bahrüm				82b		X		X					
		Aleşüm	173a					X		X					
	2719	Mühre-bâzide						X		X					
		Dâd						X		X					
	2720	Kâfile						X		X					
		Şâh-ı						X		X					
	2721	Sayıq-ı						X		X					
		Kâvîdi						X		X					
	2722	Sâh-ı						X		X					
		Eylemezün						X		X					
	2723	Nahl-i						X		X					
		Virse						X		X					
	2724	Reh-nümâ						X		X					
		Zulmet-âbâda						X		X					
	2725	Eyleme						X		X					
		Sağa						X		X					
	2726	Tutalum						X		X					
		Zir-i						X		X					
	2727	Gevher-i						X		X					

Vr.	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	i01	i02	i03	Y	T	D	M
		Güş-i						X		X					
	2728	Bî-nazîr			93a			X		X				116b	
	2729	Tâ'n						X		X					
		Men						X		X					
		Hâme						X		X					
	2730	Hâşm-i				93b		X		X	93a				
		Bâğlasun						X		X					
	2731	Nece						X		X					
		Âteş-i						X		X					
	2732	Derd-i						X	93b	X		X			
		Nevk-i						X		X		X			
	2733	Hâşm-i						X		X					
		Fî'l-meşel						X		X					
	2734	Tâ						X		X		74a	83a		
		Hindden						X		X					
	2735	Ola	173b			83a		X		X					
		Hos-revâ						X		X					
	2736	Rütbe-i		67b				X		X					123
		Pây-e-i						X		X					
	2737	Hâm-destâna						X		X					
		Olma						X		X					
	2738	Var						X		X					
		Farkuñ						X		X					
91a	2739	Gerçi						X		X				117a	
		Nidügün						X		X					
	2740	Saña						X		X					
		Virdi						X		X					
	2741	Tâ						X		X					
		Çün						X		X					
	2742	Ser-be-mühür						X		X					
		Saña						X		X					
	2743	Kendi						X		X					
		Bendi						X		X					
	2744	Bu					94a	X		X	93b				
		Lâl						X		X					
	2745	Dergehinde						X		X					
		İmeç						X		X					
	2746	Luif						X		X					
		Bir						X		X					
	2747	Di						X		X					
		Mâ-i						X		X					
	2748	Ma'den-i						X		X					

Vr.	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	iÜ1	iÜ2	iÜ3	Y	T	D	M
		Nâle-i						X		X					
	2749	Âb-ı						X		X			83b		
	2750	Gisvân-bâf-ı						X		X					
		Vesme-i						X		X					
		Ğâle-i						X		X					
	2751	İtdiñ	174a					X		X				117b	
		Sendedür						X		X					
	2752	Merdüñ-i						X		X		74b			
		İbn-i						X		X					
	2753	Mürğ-i						X		X					
		Lîka-i						X		X					
	2754	Lev						X		X					
		Saħa						X		X					
	2755	Hâtem-i						X		X					
		Hâli						X		X					
	2756	Sensin		68a				X		X					
		Âğzı						X		X					
	2757	Kıl			94a			X		X					
		Turmaz						X		X					
DES	2758	Eyleyüp						X	DES	X					124
DES		Birne						X	DES	X					
	2759	Seni					94b	X		X	94a				
		Çıka						X		X					
	2760	Düşe						X		X					
		Kimi						X		X					
	2761	Baş						X		X					
		Harf-ğirün						X		X					
	2762	Gördiler						X	94b	X					
		Âh						X		X					
	2763	Söylemezsin						X		X				118a	
		Faş						X		X					
	2764	Ey						X		X					
		Bahr-i						X		X					
	2765	Sensin						X		X					
		Husk-ı						X		X					
	2766	Hişce-yâb						X		X					84a
		Kilke						X		X					
	2767	K'olsun						X		X					
		Nev-be-nev						X		X					
	2768	Sen	174b			84a		X		X					
		Eyleyem						X		X					
	2769	Dest-i						X		X					

Vr.	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	i01	i02	i03	Y	T	D	M
		Oldı						X		X					
2770		Ser-meñâr						X		X					
		Çin-i						X		X		75a			
2771		Dide		94b				X		X					
		Ûire						X		X					
2772		Bâz						X		X					
		Çeşm						X		X					
2773		Piş-i					95a	X		X	94b				
		Bâz						X		X					
2774		Ger-d-i						X		X				118b	
		Ûir						X		X					
2775		Täbe-key						X		X					
		Kilk						X		X					
2776		Perde		68b				X		X					
		Bend						X		X					
2777		Pey-be-pey						X		X					
		Kilk-i						X		X					
2778		Dür-i						X		X					
		Gevher-i						X		X					
2779		in						X		X					
		Mî-nümâyed						X		X					
91b		Der						X		X					125
		Ber						X		X					
2781		Ger						X		X			84b		
		Bâsed						X		X					
2782		Tüyi						X		X					
		Ser-zed						X		X					
2783		Câduvânet						X		X					
		Yek						X		X					
2784		Tüyi				84b		X		X					
		Keş						X		X					
2785		Kâselis-i						X		X					
		Mistâned						X		X					
2786		Ey						X		X				119a	
		Her			95a			X		X					
2787		Zân						X		X					
		Âb-i						X		X					
2788		Ger					95b	X		X	95a				
		Zerre						X		X					
2789		Mî-ne-dîdî						X		X		75b			
		Çeşm-i						X		X					
2790		Sâhtem						X		X					

Vr:	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	iÜ1	iÜ2	iÜ3	Y	T	D	M
		Dih						X		X					
	2791	Tā						X	95b	X					
		Der-keşem						X		X					
	2792	Zān						X		X					
		Ebr-i						X		X					
	2793	Ney						X		X					
		Hün						X		X					
	2794	Hem-çü						X		X					
		Hiz-ves						X		X					
	2795	Rüzi						X		X					
		Bürdem						X		X					
	2796	Gülfemes						X		X					
		Hvānd						X		X					
	2797	Zān-ki		69a				X		X					
		Mülk-i						X		X					
	2798	Raht-i						X		X			85a	119b	
		Ceyş-i						X		X					
	2799	Hün						X		X					
		Geşt						X		X					
	2800	Çün						X		X					
		Büd						X		X					
	2801	Mi-nümāyed	175b		95b	85a		X		X					
		Şekl-i						X		X					
	2802	Piş						X		X					
		Der-büzürği						X		X					
	2803	Ger					96a	X		X	95b				126
		Kerde-ni						X		X					
	2804	Mi-ne-keşü						X		X					
		Hîç						X		X					
	2805	Mi-ne-vāyed						X		X					
		Nim-nüzem						X		X					
	2806	Reng-i						X	96a	X					
		Şiçe-i						X		X					
	2807	Şāh-i						X		X					
		Ez						X		X					
	2808	Key						X		X		76a			
		Şişt						X		X					
	2809	Şüd						X		X					
		Cā-yi						X		X					
	2810	Her						X		X					
		in-sebz						X		X				120a	
	2811	Gerçi						X		X					

Vr.	Be'it	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	IÜ1	IÜ2	IÜ3	Y	T	D	M
		Mî-keşîdem						X		X					
	2812	Kerd						X		X					
		Tâbe-İhadd-i						X		X					
	2813	Kerem						X		X					
		Müce-râ						X		X					
	2814	Şekve						X		X					
		Şüküh						X		X					
	2815	Zân-ki						X		X			85b		
		Gest						X		X					
	2816	Nâtika			96a			X		X					
		Şüd						X		X					
	2817	Her						X		X					
		Zir						X		X					
92a	2818	Sad	176a	69b		85b	96b	X		X	96a				
		Mü'yi						X		X					
	2819	Hem-zebân						X		X					
		Nabz-ı						X		X					
	2820	Zân						X		X					
		Kerr						X		X					
	2821	Çün						X	96b	X					
		Ber-rübâ'ed						X		X					
	2822	Ger						X		X				120b	
		Ber-ser-i						X		X					
	2823	Mî-ne-bîned						X		X					
		Ger						X		X					
	2824	Hîç						X		X					
		Ger						X		X					
	2825	Ger						X		X					
		Çeşm-i						X		X					
	2826	Ger						X		X					127
		Zir-i						X		X					
	2827	Mî-şeved						X		X					
		Çün						X		X					
	2828	Turfeter						X		X		76b			
		Sine-ern						X		X					
	2829	Hvâce-ern						X		X					
		Şir-ern						X		X					
	2830	Tab'-ı						X		X					
		Mî-resed						X		X					
	2831	Nazm-ı			96b			X		X					
		Sâzedes						X		X					
	2832	Ger						X		X			86a		

Vr.	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	iÜ1	iÜ2	iÜ3	Y	T	D	M
		Mi-ne-besti						X		X					
2833		Şid					97a	X		X	96b				
2834		Cedvel-i						X		X				121a	
		Ger						X		X					
		Ber-ser-i						X		X					
2835		İsiyeş	176b			86a		X		X					
		Başedeş						X		X					
2836		Ān						X	97a	X					
		Der-kesād						X		X					
2837		Key						X		X					
		Kadr-i						X		X					
2838		Mī-nefarked						X		X					
		Hülle-i						X		X					
2839		Bes		70a				X		X					
		Eblak-i						X		X					
2840		Ba'd						X		X					
		Gez						X		X					
2841		Tā						X		X					
		Ez						X		X					
2842		Tā						X		X					
		Pür						X		X					
2843		Bād						X		X					
		Nakd-i						X		X					
2844		Der-çemen						X		X					
		Hāme						X		X					
2845		Nik-hvāhān						X		X					
		Bed-gūmānān						X		X					
2846		Hāsidiān			97a			X		X				121b	
		Ehl-i						X		X		77a			
2847		Merhabā					97b	X		X	97a		86b		
		Aferin						X		X					
2848		Sāna						X		X					128
		Ūrmaz						X		X					
2849		Celb						X		X					
		Olur						X		X					
2850		Der-miyān						X		X					
		Böyle						X		X					
2851		Cāme-i	177a			86b		X		X					
		Hāmedür						X		X					
2852		Olmasa						X		X					
		Nafl-i						X		X					
2853		Hāmedür						X		X					

Vr.	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	iÜ1	iÜ2	iÜ3	Y	T	D	M
		Nâmedür						X		X					
	2854	Merd-i						X		X					
		Nece						X		X					
	2855	Olmayaydı						X		X					
		Nece						X		X					
	2856	Sensin						X		X					
		Mazhar-ı						X		X					
DES	2857	Hacle-i			2858		2858	X		X				122a	
DES		Mahzen-i						X		X					
	2858	Sensüz			2857		2857	X		X					
		Hâne						X		X					
	2859	Rüz		70b				X		X					
		Bahit						X		X					
92b	2860	Gerçi				97b		X		X					
		Sende						X		X					
	2861	Sende					98a	X		X					
		Saîa						X		X					
	2862	Sen						X		X	97b				
		Söhretüh						X		X					
	2863	Âb						X		X					
		Belki						X		X					
	2864	Sende						X		X			87a		
		Bâğ-ı						X		X					
	2865	Bir						X	98a	X		77b			
		Nakş-ı						X		X					
	2866	Gösterür						X		X					
		Eyler						X		X					
	2867	‘Arz						X		X					
		Ya						X		X					
	2868	Habbezâ	177b			87a		X		X				122b	
		Ber-demide						X		X					
	2869	Dil-îrîbî-yi						X		X					
		Hâl-hâ						X		X					
	2870	Sod						X		X					129
		Âfiâbet						X		X					
	2871	Dâğ						X		X					
		Şemmakest						X		X					
	2872	Levî-i						X		X					
		Zed						X		X					
	2873	Gülşeni						X		X					
		Âbyaret						X		X					
	2874	Râst			98a			X		X					

Vr:	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	iÜ1	iÜ2	iÜ3	Y	T	D	M
		Levh-i						X		X					
2875		Tüyi				98b		X		X					
		Ez						X		X					
2876		Tüyi						X		X	98a				
		Pür-nevâc						X		X					
2877		Ber-tü						X		X					
		Zân						X		X					
2878		Çün						X		X					
		Hün-i						X		X					
2879		Gül						X	98b	X				X	
		Müst-i						X		X				X	
2880		Did-çün	71a					X		X			87b		
		Bâng						X		X					
2881		Bergüşâvid						X		X				123a	
		Hân						X		X					
2882		În						X		X					
		Sebezârist						X		X					
2883		Reh						X		X		78a			
		Bi-hüner						X		X					
2884		Dest-i						X		X					
		Nâktîş						X		X					
2885		Ey	178a			87b		X		X					
		Ber-bezen						X		X					
2886		Kem						X		X					
		Ber-îrâz-ı						X		X					
2887		Hest						X		X					
		Bâ-îuşûş						X		X					
2888		Her						X		X					
		Bihter						X		X					
2889		Cân					98b	X		X					
		Tâ						X		X					
2890		Horde					99a	X		X					
		Bâyedeş						X		X					
2891		Tâ						X		X	98h				
		Nükte						X		X					
2892		Reh						X		X					
		Tâ						X		X					
2893		Mî-ne-yâred						X		X					
		Ķâmeteş						X		X				123b	130
2894		Nükte						X	99a	X					
		Pes						X		X					
2895		Ân						X		X					

Vr.	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	iÜ1	iÜ2	iÜ3	Y	T	D	M
		Hün						X		X					
	2896	Her						X		X					
		Dâned						X		X					
	2897	Her						X		X		88a			
		Râhî-i						X		X					
	2898	Hvâce-em						X		X					
		Geştem						X		X					
	2899	Âh						X		X					
		Sühitem						X		X					
	2900	Dil-nişînest						X		X					
		Müflisest						X		X					
	2901	Ba'd		71b				X		X					
		Gest						X		X					
	2902	Be-güselđ	178b			88a		X		X		78b			
		Ez						X		X					
93a	2903	Şad						X		X					
		İa						X		X					
	2904	Nistem			99a			X		X					
		Âleş-i						X		X					
	2905	Ya	X	X		X	99b	X		X				124a	
	2906	Mî-sipârem	X	X		X		X		X					
		Ya'ni						X		X		99a			
	2907	Ma'der-i						X		X					
		Şine-i						X		X					
		Gevher-i						X		X					
	2908	Gerden						X		X					
		Dâde						X		X					
	2909	Noktâi						X		X					
		Beşkened						X		X					
	2910	Ger						X		X					
		Nük-i						X		X					
	2911	Der-hüner						X		X					
		Hem-çü						X		X					
	2912	Hidmetes-râ						X		X					
		Ûir						X		X					
	2913	Her						X		X					
		Pişt						X		X					
	2914	Her						X		X		88b			
		Lafz						X		X					
	2915	Encüm						X		X					
		Ber-murâd-1						X		X					
	2916	Bâd						X		X					131

Vr.	Beyit	N1	S1	S2	S3	S4	S5	N2	iÜ1	iÜ2	iÜ3	Y	T	D	M
		Täbe-rüz-i						X	X	X					
	2917	Pertev-i						X	X	X				124b	
	2918	Hem-çü						X	X	X					
		İn						X	X	X					
		Dest			99b			X	X	X					
	2919	Z'ân-ki					100a	X	X	X					
		Der-ne-hâşed						X	X	X					
	2920	Dih	179a			88b		X	X	X					
		Bi'n-nebiyyi						X	X	X					
	Toplam		2902	2917	3(+)	2918	2919	2608	2900	2646	2918		2920	2916	2918